

HITTEL ÉS TUDÁSSAL

JELES JEZSUITÁK ÉLETMŰVE

SZERKESZTETTE

P. GYENIS ANDRÁS S. J.

BUDAPEST

A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT KIADÁSA

Imprimi potest. 846/1941. Budapestini, 1. Sept. 1941. Eugenius Somogyi S. J., Praep.
ProT. Nihil obstat. Fianciscus Zsiros S. J., censor dioeoesanu£. Imprimatur. 6477/1941.
Strigonii, 18. Sept. 1941. Dr. Joannes Drahos, vic. gen.

Stepnaneum nyomda Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28. Felelős: ifj. Kohl Ferenc.

ELŐSZÓ.

Huszonöt kisebb-nagyobb mozaikkövet nyújt a jelen kötetben 15 munkatárs. Ha ezeket a különféle színű és értékű köveket figyelmes olvasás útján megforgatjuk és összerakjuk, akkor egységes szemlélet alakul ki lelkünkben. A felvonultatott egyedek és csoportok jelleme, lelke, tevékenysége és egész élete egymás mellé helyezve egyetlen képet alkot, melyről a mélységes hit és alapos tudás ragyogása sugárzik felénk. Jezsuiták élete pereg le az olvasó előtt, akik változatos élet-körülmények között, egymástól messze térben és időben állították minden gondolatukat, törekvésüket és tetteiket Isten és a közösség szolgálatába.

Hasonló irányú munka már megjelent a magyar könyvpiacra, de a jelen kötetnek is van külön küldetése.¹ Szakörök számára kiadott rendtörténeti évkönyvünkben is található nagy magyar jezsuitákról történeti módszerekkel feldolgozott életrajzok,² melyek mind csak egy-egy mozaikkövet képeznek az egyetemes és magyar jezsuita történethez, melyet külön kötetekben szándékozunk belátható időn belül megjelentetni.

Budapest, 1942 november 1.

Szerkesztő.

¹ *Jezsuita arcélek.* Budapest, Korda 1940. *Száz jezsuita arcél.* Budapest, Fővárosi nyomda 1941. Három kötet 83 képpel.

² *Kiadványok Jézus Társasága magyarországi történetéhez* sorozat „tanulmányok“ osztálya eddig megjelent számai között és *Jezsuita történeti évkönyv.* Budapest, Korda és Szent István Társulat. 1940-től évenként.

MUNKATÁRSÁK.

- Cser László S. J.*, hithirdető, Taming, Kína.
Dénes Tibor, gimn. tanár, Budapest.
Frideczky József, ny. gimn. tanár, író, Budapest.
Gyenis András S. J., rendtörténetíró, Budapest.
Hajdók János, szerkesztő, Budapest.
Hamar Zoltán, orvos-író, Budapest.
Hamar Zoltánné Királyi Mária, tisztviselő, Budapest.
Kerkai György S. J., nevelő, Szeged.
Kisbán Emil, szfv. tanár, Budapest.
Kovács Jenő S. J., noviciusmester, Budapest.
Nagyfalusy Lajos S. J., gimn. tanár, Kalocsa.
Predragovic Josip S. J., tartományfőnöki titkár, Zagreb.
Schmidt Jenő, író, Gyöngyös.
Szétsy János, tisztviselő, Kolozsvár.
Tibor Mátyás S. J., főiskolai tanár, Kassa.

Xavier Kelet kapujában,

(Japán 400 év távolából.)

Őszinte csodálattal és elismeréssel szemléljük a lendületes tevékenységet és feszülő életerőt, mely az immár 2600 éves japán császárságot alkotó munkára és új hódításokra képesíti. Csodáljuk a megalapozottságot, mellyel távoli rokonunk minden lépését kiszámítja, a megszerzett területeket átszervezi és új, fokozott élettevékenységre berendezi. A sok ezer kilométer távolából is úgy látjuk, hogy a japán élet újabb határállomáshoz érkezett. A japán vasmarok és szervező-képesség rendet és csendet parancsol Kelet-Ázsia nyugtalan elemeinek.

I.

Az imént említett értékek nem újkeletűek, nem is mi fedeztük fel azokat. Tudott róluk a japán nép maga, de megismerte a Nyugat is 400 év óta, mikor nagy fiát, Francisco de Xaviert elküldötte Keletre, hogy feltárja a rejtelmes kapukat, melyek a titokzatos országokat elzárják az érdeklődő szem elől. Xavier 1541-ben indult el Afrika körülhajózásával a regényes keleti útra. A következő évben megérkezik Indiába s málékkor lelkesedve ír Kelet csodáiról. Nemsokára megismerkedik a japán lélekkel, mellyel még csak képviselőiben találkozik. Állíthatjuk, hogy ő az első európai, aki behatolt a japán lélek és jellem mélységeibe és látnoki szemmel vette észre e nagy nép jövő küldetését.¹

Még éveknek kellett elmúlniuk addig, míg Xavier valóban Japánba került. Megelőzték őt a közvetlen kapcsolat kiépítésében a portugál és más európai katonák és kereskedők, de a japán lélek és jellem nagyságának felismeréséhez Xavier esze és szíve kellett. Évről-évre növekvő vággyal tanulmányozta az utat Japán felé, Európába küldött levelei szent türelmetlenséggel és égő lelkesedéssel mutatnak rá a lehetőségekre, melyek az evangélium hirdetőjét Japánban várják.²

Itt, Maiakkában, portugál kereskedőktől hallottam, írja

Xavier, hogy az újonnan felfedezett szigeteken, melyeknek Japán a nevük, sikeres munka vár szent hitünk terjesztőire, sokkal sikeresebb, mint Indiában, mert az ottani lakosok tanulékonyak. Az említett kereskedőkkel együtt felkeresett egy Anger nevű japán, ismeri a portugál nyelvet és jól megértjük egymást. Ha minden japán olyfokú tudásvággyal rendelkezik, mint ő, akkor a japán nagyon értékes nemzet lehet. Azt is kérdeztem tőle, ha övéi közé mennék, keresztényekké tehetném őket? Kijelentette, hogy elhatározásuk nem lenne elhamarkodott. Először alaposan kikérdeznének és válaszat tanulmányoznák, de különösen életmódot figyelnék meg, hogy az megfelel-e tanításomnak. Amennyiben jól tudnék beszélni és kielégítő válaszokat kapnának kérdéseikre és bennem semmi kifogásolhatót nem találnának, mindazok, akik jó ítélő képességgel rendelkeznek, félév alatt felvonnák a keresztény hitet, mert a japánt az ész vezérli.

A szerzett előzetes értesülések felszították Xavier lelkében a vágyat, hogy mielőbb elinduljon a nagy útra. Mielőtt azonban rábízta magát a hajóra és a bizonytalan jövőre, máshonnan is kért tájékoztatást. Alvárez György, portugál kereskedő, éppen Kagosimából, Japán egyik legdélibb kikötőjéből ekkor tért vissza s írásban számolt be tapasztalatairól. Ez a beszámoló az első alaposabb közvetlen ismertetés Japánról és népéről, mely Nyugatra jutott. Xavier 1548 január 20-án küldötte el Rómába Alvárez munkáját, mely egész terjedelmében először csak 1894-ben látott napvilágot. Ma már megállapíthatjuk, hogy a portugál kereskedő legfeljebb három kilométernyire hatolhatott be a japán birodalomba. Tehát mindazt, amit közölt, nem annyira saját tapasztalásából állapította meg és szűrte le, hanem inkább hallomásból tudta, anélkül, hogy valódiságukról személyesen meggyőződhetett volna.

Xaviert elsősorban természetesen az érdekelte, hogy milyen eredménnyel hirdetheti az evangéliumot, nem annyira az ország földrajzi fekvése, a szigetek termékenysége és éghajlati viszonyai. Nem is volt meglegedve a közléssel, azért újabb értesüléseket kívánt szerezni. E második ismertetés szerzője, az említett Anger, aki született japán létére valósabb képet festhetett hazájáról és honfitársairól, mint az idegen Alvárez. Anger közlését Lancilotti Miklós fordította le olaszra és hamarosan szélesebb körben vált ismertté, mint az Alvárez-féle beszámoló. Nyomtatásban először 1556-ban jelent meg az utóbbi mű a római jezsuita nyomda kiadásában s nemsokára Velencében is újra nyomták. E tudósításban már kevesebbet olvashatunk a föld termékenységéről és hasonlókról, de annál bővebben szól a politikai helyzetről és a japán nép vallási életéről, a társadalmi berendezkedésről, népszokásokról és törvényekről.

Ilyen körütekintő tájékozódás és előtanulmányok után indult el Xavier Japánba 1549 tavaszán. Megérkezett aug. 15-én és 27 hónapot töltött területén. 1549 november 5-én Kagosimából Coimbrába küldött levelében közli, hogy mindazt, amit ír, saját tapasztalatából meríti.³ Úgy látja, hogy a japán birodalom rendkívül nagy, csupa szigetből áll, mindenütt egységes nyelven beszélnek és a nyelv megtanulása nem nehéz. Megfigyelése szerint a japán rendkívül önértékes nép és szentül hiszi önmagáról, hogy egy nemzet fiai sem múlják felül a vitézségben és fegyverforgatásban. Közli, hogy a japánok a legkitűnőbb emberek, akikkel addig Keleten találkozott s úgy véli, hogy nem is találhat jobbat náluk. Jólelkű nép a japán, kellemes beszédű és nem rosszindulatú, a becsületet mindenél többre értékeli. Általában szegények az ország lakói, de a szegénységet nem restellik. Egymás iránt rendkívül udvariasak. A férfiak 14 éves koruktól kezdve éjjel-nappal mindig kardot és tört viselnek. Legértékesebb vagyontárgyuk közé számítják fegyvereiket. Nem túrne el semmiféle igazságtalanságot sem, ezért nagyon harciasak. Az étkezésben mértékletesek, de nem azok az italban. Szerencsejátékot nem igen játszanak, beszéd közben ritkán esküdöznek. A nép jelentős hányada írástudó. Kevés lopás fordul elő köztük s ez onnan van, mert haladéktalanul megbüntetik a tolvajokat. Jóakarátú emberek és szeretetreméltók. Xavier égő lelkesülésében sem hagyja szó nélkül, hogy a japán jellemet nemcsak erények ékesítik, hanem hibák is terhelik. De az összbenyomás, melyet kapott, mindig kedvező, sőt kijelenti, hogy nem tapasztalt másutt olyanfokú megbízhatóságot, mint Japánban. Ezért reméli, hogy az evangélium tisztult életszemléletére Japán a legérettebb az összes felfedezett országok közül. Vagyis nagyszerű lelki aratásra számított Japánban.

A goai testvéreknek írt levelében időközben szerzett tapasztalataira hivatkozva, útbaigazításokat ad arra nézve, hogy milyenek legyenek a felkészülő japán hithirdetők és milyen módszert használjanak a hithirdetésben. Első sorban legyenek képzetek, akik felelni tudnak a feltett kérdésekre. Ajánlatos lenne, hogy mind egyetemi végzettséget szerezzenek, mert a japánok azzal is érvelnek a hithirdetők ellen, hogy nekik nagy tudósaik és kiváló íróik vannak. Ezért azután könnyen lebecsülik, ami külföldi, és nagyra tartják, ami hazai. A japánok olyan természetű emberek, akik csak szeretettel, megértéssel engedik magukat meggyőzni és vezetni és nem szabad velük szigorúan bánni, fejezi be sorait.

Xavier japán időzése alatt körülbelül 2000—3000 embert tudott csak megnyerni a kereszténységnek. Közben ámulattal látta, hogy milyen tekintélye van Japánban a kínai kultúrának és népnek. A jövő siker biztosítása érdekében elhatározta,

hogy előbb Kínában és a kínaiakból szervez alkalmas hithirdető csoportokat a japán lélek meghódítására. Ám nem került erre sor, mert 1552 dec. 2-án Kína kapuja előtt, Szancsián szigetén, élete derekán meghalt. Művét Japánban folytatták tanítványai és más hithirdetők, részint európaiak, részint japánok, akik két emberöltő alatt az egykorú becslés szerint közel egy milliónyira növelték ott Krisztus követőinek táborát. Tehát Xavier maga nem széleskörű hatást fejtett ki. Mint egykori egyetemi tanárnak, a figyelme elsősorban, de nem kizárólagosan, azok felé fordult, akik tudásuknál és befolyásuknál fogva tovább adhatták a hallottakat. Számszerűleg valóban csekély volt az eredmény, mely inkább mélybe hatott, mint szélesre terjedt. A benyomásból és hatásból, melyet személyisége sugárzott és szent Pálhoz hasonlóan előttük élt Krisztus Jézusban, sarjadt ki a keresztény nemzedék, mely bátor hitvallókat és hős vértanúkat termelt az elkövetkező üldözések idején.⁴

II.

Mit keresett és talált Xavier Japánban, mikor néhány kíséreléssel 1549 augusztus 15-én partra szállt?

Xavier mindenekelőtt Japán hatalmas uralkodóját kereste, hogy megszerezze tőle a hivatalos engedélyt, a keresztény tanítás hirdetésére. De ki volt Japán uralkodója? Hamarosan észrevette, hogy a szacaumai dajmió, vagyis a Kagosimákörnyék fejedelme csak kiskirály, hűbéres, saját területén kívül másutt egyáltalán nincs befolyása, márpedig Xavier az egész Japánt munkába akarta venni. Hosszas tapogatózás és tájékozódás után azt hitte, hogy megtalálta az igazi japán uralkodót Meakóban. A kemény tél ellenére is vállalkozott arra, hogy elmegy az ország fővárosába. Megérkezése után néhány nap múlva személyesen meggyőződhetett arról, hogy Meakóban csak árnyékkirály uralkodik, a részfejedelmek nem engedelmeskednek neki. Így azután alig kétheti ott tartózkodás után dolgvégezetlen távozott Meakóból.

Ilyen tapasztalatok árán ráeszmélt arra, hogy a tulajdonképpeni hatalom nem a névleges japán uralkodó, hanem a hűbéruak kezében van, akik gyakorlatban függetlenek a központi kormányzattól. Már korábban közvetlenül is megismerte Jamagucsi hűbéruát, Ocsi Jositakát, aki Japán 66 hercegsége közül 20 fölött gyakorol hatalmat. Xavier egy pillanatig sem habozott többé, Meakóból egyenesen Jamagucsiba ment és a dajmiónak átadta az indiai kormányzó alkirály és a goai érsek ajánló levelét. Közel kétéves japán tapasztalata után azt is megértette, hogy nem jelenhet meg az uralkodó színe előtt elnyűtt ruhában és mezítláb, mint kezdetben tervezte, hanem kellő ünnepélyességgel lépett fel, hisz pápai követ is volt egyúttal.⁵

Az egykorú feljegyzések szerint Jamagucsinak 50.000 lakosa volt, nagyságra a második város Japánban abban a korban. A város kedvező földrajzi fekvése lehetővé tette, hogy a Kínával és Koreával folytatott kereskedelmi érintkezést innen őrizték ellen. Különben is a meakói császári udvar mindig kínos pénzsűkében szenvedett, így aztán az egész udvari nemesség átköltözött a többeígérő Jamagucsiba.

Xavier kihallgatást kért a dajmiótól, hogy átadja neki az üdvözlő leveleket és a gazdag ajándékokat, köztük egy zenélőórát, metszett kristályüvegeket, szemüveget, tükröt, bíborruhát, bort. A fejedelem a japán nagyurak udvariasságával viszonzni kívánta a Japánban ritka holmikat, azért tekintélyes mennyiségű arany- és ezüstpénzt ajánlott fel viszonzásul. Xavier szerényen elhárította az ajándékot, s csak azt kérte, hogy szabadon hirdethesse tanítását. Őcsi Jositaka dajmió úgy tudta, hogy Xavier és társai Indiából érkeztek Japánba, ezért — tévesen ugyan — azt hitte, hogy Xavier vallása nem más, mint a buddhizmusnak egyik változata, mely szinte Indiából származott, így azután nem látott okot fennforogni a kért engedély megtagadására. Nemsokára ünnepélyes keretek között és táblán is kihirdette Jamagucsiban és a hatalma alá tartozó területeken, hogy mindenki követheti az idegenek által hirdetett törvényt, ezenfelül szigorú büntetéssel fenyegette azokat, akik a hittérítőket zavarják békés munkájukban. A nagylelkű dajmió egy bonckolostor tulajdonjogát is Xavierre ruházta s teljesen meg volt elégedve a jövevényekkel. Az uralkodó kegye kedvező légkört teremtett a megtérések számára. A kíváncsiak nagy tömege jelent meg az Atyák házában, a kisméretű szobák reggeltől estig zsúfolva voltak érdeklődő japánokkal. Minthogy a hallgatóság sohasem hiányzott, a hittérítők naponta két hosszabb beszédet mondtak, azután látogatóikkal vitatkoztak az elhangzottak felett. A hittérítők legjobb tudásuk szerint válaszoltak, s mindez sokszor az éjszakai órákba is mélyen belenyúlt.

Közben a város lakosságának fokozódó figyelme az új törvény hirdetői felé irányult. Xavier és kísérője, Fernandez János mindennap kimentek az utcákra. Xavier rendszeren az egyik közeli kút szélén foglalt helyet, egy könyvből olvasott föl és a szöveget jól-rosszul magyarázta hallgatóinak, mert nem tudott jól japánul. A beszéd elhangzása után sűrű tömegben kísérték haza a hittérítőket a hallgatók.

Az első megtérőt egy meglepő mellékesemény indította a végső lépésre. Mikor Fernandez egyik alkalommal szónokolt, a hallgatóság köréből egy korsót vágtak a fejéhez. Anélkül, hogy valami izgalmat vagy haragot mutatott volna, egyszerűen letörölte az arcát és nyugodtan folytatta beszédét. A jelenet egyik szemtanúja, aki addig makacs ellenállást tanúsított az

új törvény iránt, kérte elsőnek a keresztséget. Példáját csakhamar többen követték.

Maga Xavier 1552 január 29-én rendtársainak írt levelében újra így összegezi japán földön szerzett tapasztalatait. Úgy látszik, hogy a jamagucsi-i telep nagyon szépen fog fejlődni, mert az összes felfedezett területek között csakis a japán nemzet országa az a föld, ahol meg tud gyökerezni a keresztség.

Említi még, hogy Japánról annyit írhatna, hogy sohasem érne levele végére. Tíz év alatt egészen megöszült, de sohasem érezte magát olyan erősnek és egészségesnek, mint akkor, mivel a művelt és lelke üdvösségét szomjazó nép közti működés nagy lelki örömmel jár. Ma könnyen megállapíthatjuk a tényekből, hogy Japánt a keresztség befogadására Xavier nem mint tudós, hanem mint szent készítette elő igazán.

A déli japán szigetek is több hűbérúr jogara alá tartoztak, közöttük a leghatalmasabb a bungói dajmió látszott.⁶ Bungó akkori fővárosa Funai, ma Oita, jól védett öböl belsejében fekvő látogatott kikötő volt, mely a japán beltenger felé nyílt. 1551-ben Duarte da Gama portugál kapitány hajója kikötött a dajmió tartományának egyik kikötőjében. Xavier átutazó japán kereskedők révén értesült a hajó megérkezéséről. Azonnal írt a kapitánynak és megkérdezte tőle, mennyi ideig szándékozik maradni és mikor indul vissza Indiába? A készséges kapitány minden kérdést pontosan megválaszolt, elküldötte Xaviernek az Indiából hozott leveleket és ezenfelül mellékelte a bungói dajmió barátságos üzenetét és meghívását. A dajmió nagyrabecsülte a portugál kereskedelem nyújtotta előnyöket, Xavierről is hallott már, ezért a legudvariasabb szavakkal hívta udvarába. Xavier biztosítva látta a jamagucsi kezdeményezés jövőjét, nemsokára útrakelt és megérkezett a bungói dajmió palotájába, aki hamarosan annyira megkedvelte őt, hogy mindenáron továbbra is magánál akarta tartani. De Xavier nem maradhatott, mert sürgette elutazását az indiai hithirdetés válsága. Megígérte a dajmiónak, hogy másokat küld maga helyett. Az indulásig rendelkezésre álló időt arra használta, hogy Otomo dajmió és udvara színe előtt nyilvános vitát rendezett a boncokkal. A vitában mindig győzött, az egykori párizsi egyetemi tanár fölényes tudása fényes diadalt aratott ellenfelein. A dajmió bezáratta a buddhista szentélyeket, jóval később maga is megtért és hódoló követséget küldött Rómába.

Xavier most már nyugodt lélekkel szállt hajóra, mert megtalálta, amint vélte, Japán igazi kapuját és azt az uralkodót, aki legtöbbet tehetett a hithirdetés érdekében.

Abban az időben, mikor Xavier 1552 őszén Kína déli partja előtt várta a Mennyei Birodalom kapujának feltárulását,

Jamagucsiban polgárháború tört ki. Ocsi Jositakát és utódát meggyilkolták a felkelők, a fiatal katolikus misszió Bungóba menekült és a következő 20 évre Funai volt a japán-nyugati keresztény és hithirdetési kapcsolatok középpontja. E fejlemények igazolták, hogy Xavier hosszas tapogatózás után valóban helyesen ismerte fel a japán helyzetet, mikor előbb Jama-gucsi, azután Bungó dajmiójának tartományát választotta hithirdető tevékenysége középpontjául, mert abban az időben a japán politikai középponti főhatalom teljesen hiányzott, Japán keresett egyeduralkodója sehol sem létezett. Az állami központosítás csak évtizedek múlva, Nobunaga és utódai idején indult el véres küzdelmek közepette.⁷

* * *

A mai Japán, korunk egyik nagyhatalma, a vázoltak alapján jelenik meg a mai szemlélő előtt 400 év távolából. A kezdeti európai kapcsolat csak egyetlen ablakot nyitott a még szunnyadó világbirodalomra, de ez az ablak napsütéses tájakra nyújtott kilátást. A 400 év előtti európaiak közül Xavier ismerte fel legtokéletesebben a japán lelket és jellemet és Japán kivételes nagyságát. A japán lélek jellemvonásai ugyanazok ma is, mint voltak négy évszázad előtt. A japán birodalom ma is Kelet kulcsa és kapuja. A japánok a fölkelő nap országának is szeretik nevezni hazájukat. Bárcsak megvalósulna Xavier szent álma és vágya: E kitárt kapun át ragyogjon rá egész Keletre az Igazság Napja.⁸

Gyen/s András S. J.

¹ A Xavierre vonatkozó irodalmat lásd *Sommervogel Carlos*, Bibi. de la Compagnie de Jésus. Bruxelles—Paris. IX—X—XI. kötetben. — Életét tárgyalják: *Brou Alexandre*, S. Fr. Xavier. Két kötet. Paris, 1912. — *Cros L.*, S. Fr. de Xavier. Két kötet. Toulouse—Paris, 1900. — *Greif—Hübner*, Xaveri Szent Ferenc. Kalocsa, 1923. 176 lap. — Lásd még Száz jezsuita arcél I. kötetben *Hajdók János* cikkét 46—63. lapon. — *Bangha Béla*, Képek a Jézustársaság történetéből. Budapest, 1940. 55. kk. — *Bellèsort A.*, La Société japonaise. Paris, 1902 és *Erb Allons*, Fr. Xaverius, Botschafter Christi im Fernen Osten. Berlin, Salvator, 1940. 82 lap.

² Xavier leveleit kiadták a Mon. Hist. S. J. sorozat Xaveriana osztályának I. kötetében (Madrid, 1899—1900) 570. laptól. — Használható levélgyűjtemény *Delplace*, Selectae Indiarum epistolae. Firenze, 1887. — *Vitzthum Elisabeth*, Briefe des Fr. de Xavier. Leipzig Hegner, 1939. 337 lap. — Most készül és a közeljövőben megjelenik Rómában *Schurhammer György* és *Wickl József* jezsuiták szerkesztésében Xavier leveleinek kiegészített gyűjteménye.

³ *Brou* i. m. 134. kk. — Xaveriana 570. kk. lapok.

⁴ V. ö. *Pastor*, Geschichte der Päpste V. 448. kk. — *Jablonkay Gábor*, Loyolai Szent Ignác élete. Budapest, 1921. II. 126. kk. lapok. — *Lévay Mihály*, A katolikus hittérítés története. Budapest, Franklin, II. 139—186. lap.

⁵ *Brou* i. m. II. 188. kk. 11. — Xaveriana I. 590. kk. lapok.

⁶ *Brou* i. m. II. 126. kk. 11. és Xaveriana I. 670. kk. lapok.

⁷ *Haas Hans*, Geschichte des Christentums in Japan. Tokyo, 1902. Az első kötet Xavierről és küldetéséről szól. — *Delplace L.*, Le catholicisme au Japon. Bruxelles, 1909. Két kötetben. V. ö. még az életrajzokat.

⁸ Rádióelőadás elhangzott Budapest, 1942 aug. 13.

Ki volt az első magyar jezsuita?

(Hernáth Péter. 1540?—1567.)

A történelem éppúgy, mint az élet tele van színekkel és nevekkal. Egyéniségek és események bukkannak elénk a múlt avarján s vajmi sokszor választ sürgető kérdőjelekként merednek az utókor kutató szemei elé, mely nem mindig képes a teljes tudás és megnyugtató megismerés fátyolát fellebbenteni a régiekről. Így születnek meg a legendák és történeti mesék, melyek megszínésítik a régmultat és egészen életközébe hozzák a letűnt korokat. A lelkesedő utókor eszményítő és megcsodáló tisztelettel tekint az úttörő nagyokra és a lehető összes babérokat a homlokuk köré szeretné fonni.

Önmagában nem nagyjelentőségű kérdés, de azért valamiképen izgató probléma volt mindig, mellyel foglalkoztak a történetírók, hogy ki is volt tulajdonképen az első magyar jezsuita?

A magyar közemlékezés és történetírás egyező és elnagyoló véleménye sokáig azt tartotta, hogy P. Szántó István, a tüzeslelkű Arator volt az a magyar, aki elsőnek kérte felvételét a Jézustársaságba. Ma már nyilvánvaló a legendaképzés tévedése, mert az egykorú feljegyzésekből biztosan tudjuk, hogy *Szántó csak 1560-ban csatlakozott Loyolai Szent Ignác rendjéhez*, míg Hernáth Péter, szintén magyar ízig-vérig, már két évvel korábban kérte és nyerte felvételét a Társaságba.¹

I.

A jezsuitarend négy évszázados tevékenységének győzelmeit vagy veréseit immár a történelem lapjai örökítik meg vagy a hagyomány tartja valamilyen alakban nyilván. Vagyis a Jézustársaság egész élete és hatása történelmi tényező volt, épp ezért történelmi tényé vált. Nem így állt a helyzet a 16. század közepén. A fiatal rend akkor is nagyszabású munkásságot fejtett ki Európa-szerte, de még történetének elején állott, előretolt őrsői egyaránt működtek már Afri-

kában, Közép- és Dél-Amerikában s Ázsia nyugati és déli részein. Azonfelül már a rendalapító életében megindul az új szerzetesrend betelepítése a jelentősebb országokba. Azok a törekvések, melyek hazánkba is be akarták vezetni a rendet, 1550 körül kezdődtek. Hisz Canisius Szent Péter, a kiváló író, szónok és diplomata, egyúttal az első germán származású jezsuita, 1550 szeptember 29-én keltezett levelében azt írta Rómába, hogy a tervezett bécsi jezsuita kollégiumra vár a további feladat, hogy egyengesse és megnyissa az utat Magyarország és a török megszállt terület felé. Az 1551-ben valóban megnyílt és a fokozódó eredménnyel működő bécsi kollégium nagyszerű sikerei csakhamar felkelítették a vágyat, hogy a jövő magyar rendi telepek elindításának biztosítására részint magyar ifjakat nyerjenek meg a Társasághoz csatlakozásra, részint a továbbiak kapcsán előkészítő megbeszélésekkel majd jól felszerelt és iskolával kapcsolatos kollégiumot nyissanak magyar földön. A vonatkozó tárgyalások hamarosan annyira haladtak, hogy a rendalapító 1552 február 1-én bizakodva írhatta az Indiában és Távols-Keleten működő Xaviernek, hogy I. Ferdinánd király követe ura nevében már nem is egy, hanem egyszerre három magyarországi jezsuita kollégium alapításáról kezdett a római rendi központtal tárgyalni.²

A váratlan török előnyomulás okozta felfordulásban azonban egyelőre várni kellett az elhatározó lépéssel, azért a közben tanulásra vagy felvételre jelentkező magyarokat a bécsi kollégium fogadta be falai közé. Az 1552-ben megnyílt római német kollégium is kitért kapuit a tudomány szomj as magyar ifjúság előtt. *Így került a bécsi jezsuiták kollégiumába Szántó István és Hernáth Péter is.* Később Rómába is követtek egymást.

Ezekután talán azt kérdezhetnők, ki volt tulajdonképpen Hernáth Péter? Mit tett, hogy méltónak tartjuk őt arra, hogy emlékét felidézzük?

A megadott felelet nagyon rövid és mégis sokatmondó: *Igaz magyar volt és igazi jezsuita!*

Hernáth Péter saját bevallása és egykorú feljegyzés tanúsága szerint a pécsi egyházmegye területén született, úgy 1540 körül, mert 1566-ban körülbelül 27 évesnek vallotta magát. A gyér adatok miatt csak kevés az, amit róla és a családjáról megtudhatunk. Valószínűleg a *baranyamegyei Hernádia volt szűkebb hazája*, mely máig fenntartotta és megőrizte a család nevét. A ma jelentéktelen kisközség valamikor nagyobb szerepet játszott a magyar történelemben. A Hernáth-család másik tagjáról az 1567-ben készült szeptemberi feljegyzésekben olvassuk, hogy 1567 húsvétja után maga is belépett a Jézus-társaságba. A híradó meleg szavakkal emlékezik meg az új tagról, jólelkűnek és nagy reményekre jogosítóknak mondja,

azonkívül nyomatékosan hangsúlyozza, hogy P. Hernáth Péternek fivére.

Hernáth Péter Bécsben szorgalmasan tanult, megismerkedett jezsuita tanárai életével és a Jézustársaság szellemével, így aztán csakhamar felvételét kérte a jezsuitarendbe. Maga *Canisius intézte a felvételt és azután az örökvárosba küldte őt*, hogy ott az apostolok sírja közelében, a rend központjában, ahol még élénken hatott és élt az 1556-ban elhunyt alapító Loyolai Ignác emléke és szelleme, vezessék be a Társaság belső életébe.

Hernáth Péter 1558 október 28-án jelent meg először a római központ házában, ahol a trentói zsinat ragyogó csillaga, az újkor egyik legnagyobb hittudósa, Lainez Jakab vette át Ignác örökségét: 1556-tól előbb mint helyettes, 1558-tól kezdve mint megválasztott rendfőnök kormányozta a Jézustársaságot. Az előírt vizsgálat után, mivel semmiféle akadály sem gátolta felvételét, Hernáth azonnal megkezdte a szokásos próbaidőt, mely nem nyúlt hosszúra, mert néhány hónap múlva már sikeresen folytatta bölcséleti tanulmányait.

A külföldre szakadt magyar vándordiak ma is meglevő *sajátkezű bejegyzése érdekes betekintést ad a korviszonyokba*. Megtudjuk, hogy mit vitt magával a hosszú útra. Nem volt az sok, mégis van az odavetett adatoknak művelődéstörténeti jelentőségük. Felszerelésében és kis útipoggyászában többek között három ing (közülük kettő selyemmel hímzett), ködmen, nadrág, régi köpeny, meglehetősen elnyútt cipő (hosszú volt az út Rómáig), a „Lélek kertje“ (Hortulus animae) című akkor közkedvelt imádságoskönyv és még két bicska szerepel. Ez volt az első magyar jezsuita egész felszerelése, mikor megjelent a Jézustársaság színe előtt és felvételét kérte a rendbe.³

A szerény megjelenésű magyar ifjú a jelek szerint nagyon kedvező benyomást gyakorolt mindenkire, akivel összekerült, mert a fennmaradt feljegyzések és váltott levelek (Canisius, Róma, Bécs stb.) tanúsága szerint gyakran *az érdeklődés középpontjában állt*. Nem győzik dicsérni adottságait, de mindig sajnálattal emlékeznek gyenge egészségi állapotáról, mely sok kívánnivalót hagyott hátra. Előjárói *is nagy reményeket fűzhetek későbbi tevékenységéhez*, mert a levélcseré szerint ismételten beható érdeklődés és tájékoztatás tartja nyilván a külföldön is becsülésnek örvendő tehetséges magyar jezsuitát és képességeit. A személyével s működésével kapcsolatos válaszok, tervek és eredmények igazolják, hogy Hernáth Péter, vagy amint külföldi rendtársai leegyszerűsítve nevezték: Petrus Hungarus, nem hozott szégyent fájára. A főiskolai disputákon egyik legügyesebben és legszívesebben vitatkozó fél volt, akit kedvteléssel hallgatott tanár, vendég és tanuló egyaránt; Világos és gyors feleletei, huszáros szellemi vágásai és hatal-

mas tudása, mely nagy elmeéllel és alapos ismeretekkel párosult benne, valóságos élménnyé léptek elő abban a korban, mely annyira élvezte és szerette a fűrge szellemi csatát és párbajt.

II.

Ilyen képességek mintegy előre kijelölték őt a főiskolai katedrára. Bölceleti és hittudományi tanulmányait mindvégig kitűnő eredménnyel végezte, az évi záróvizsgáiatok is a legfényesebb jövővel kecsegtettek s a bölceletből megszerezte a magister fokozatot, mely képesítette őt, hogy taníthasson a rend főiskoláin. *Rómában etikát adott elő.* Mivel gyenge egészségi állapotának nem kedvezett a római éghajlat, az újból felmerülő tervek szerint nagyon hamar szóba kerül neve a németországi dilingeni jezsuita-egyetemmel kapcsolatban. Polanco János, a rendfőnök titkára 1564 március 2-án írta Canisiusnak, hogy nemsokára több kész rendtagot küld hozzá, köztük Hernáth Pétert, aki nagyon művelt, jártas a bölceletben és a hittudományokban. A dilingeni névtár 1565 január 1-én közli, hogy Hernáth Péter már megérkezett, most lép 16. életévébe, a hittudományok borostyánkoszorúsa s erősen készül a papszentelésre. *Dilingenben latinul prédikált az iffúságnak és az egyetemen ilozóíat adott elő,* amiben a bejegyzés közlése szerint nagyon kivált. Mikor kezdett Dilingenben tanítani? Canisius 1564 április 14-én kelt levelében értesít: Nagyon örül, hogy megérkeztek a Rómából küldött társak, Hernáth Péter holnap már meg is kezdi a Topicát, azaz Aristoteles Dialektikájának magyarázását. Három hét múlva írja róla Láineznek Canisius: Nagyon sajnáljuk, hogy Péternek gyenge az egészsége.⁴

Az is érdekelhet, hogy mikor is részesült Hernáth a felszentelésben. A dilingeni kollégium História domusa 1564 október 16-án közli, hogy e napon szentelte pappá a kitűnő Truchsess Ottó bíboros és augsburgi püspök Hernáthot és két társát. Úgy látszik, hogy a jeles emberismerő bíborosra mély benyomást gyakorolt a magyar jezsuita, mert kilátásba helyezte, hogy Hernáth elsőmiséjén személyesen kíván résztvenni.

E közben felmerült az a terv, hogy Péterünket a hittudományok doktorává avatják és a *teológiai tanszékre helyezik* át, ami csakhamar meg is történt, mert 1565 októberében már a vitás kérdéseket adja elő hallgatóinak. Rövidesen újabb fordulat következik a fiatal magyar páter életében. Polanco titkár írja Canisiusnak Rómából, hogy Hernáthot nemsokára felváltják Dilingenben, mert előadásai befejezése után a magyarországi kérdés, illetve a nagyszombati kollégium ügyének megoldása sürget. 1566 július 21-én Hernáth Nadal Jeromossal és több társával az augsburgi bíborostól rendelkezésükre bocsátott

dunai hajón Dilingenből Bécsbe indult. A dilingeni krónikás szerint, mindenki nagy sajnálattal vette P. Hernáth távozását. Nemsokáig időztek a társak Bécsben, mert a *rendi előjáróság bizalma Hernáthot a vergődő nagyszombati kollégium élére állította*. Maga Nadal vezette be az új rektort hivatalába 1566 Nagyboldogasszony ünnepének nyolcada alatt. A fiatal és megnyerő modorú előljárót új működési terén nagy szeretettel fogadják, sokat várnak tőle, az informátor is ezt írta róla: Remélem, hogy jól végzi kötelességét, mert jóságos és okos.

Valóban kellett is az ilyen természetű rektor Nagyszombatba, mert Seidel János, az első előljáró, kit a meglepedés előkészítésére Nagyszombatba küldtek, meglehetősen elrontotta a helyzetet. Utódjául a spanyol Perez Hurtadó került a kollégium élére, de már nem tudta visszaváloztatni a hangulatot és nem volt képes eloszlatni a támadt feszültséget. Ekkor fordult a római és bécsi előljárók figyelme P. Hernáth felé, kiről biztosra vették, hogy itt is megállja helyét.

A nagyszombati kollégiumot Oláh Miklós esztergomi érsek és magyar primás alapította. Az előkészítő tárgyalások még a rendalapító életében kezdődtek, de a terv évekig pusztán tervezgetés maradt. Oláh Lainezzal újra felvette a tárgyalások fonalát és 1560-ban megtörtént közöttük a végső és befejező megállapodás. A következő évben sikerült azután megkezdeni 10 rendtaggal az új kollégiumot. A szép reményekkel és kedvező tanítási eredményekkel meginduló működésre csakhamar kedvezőtlen fordulat következett, mert a kiváló szónok hírében álló és túlbuzgó Seidel nem kímélte szónoklataiban a káptalan tagjait, hanem kíméletlen szókimondással ostromozott mindenkit, akiben fogyatkozást látott. Bár Seidelt eltávolították hivatalából, sőt később a rendből is kilépett, mégsem sikerült helyreállítani a felek között az egyetértést.⁵

Amit az idegen elrontott, azt kellett volna most a magyar Hernáthnak helyrehoznia. Kedves és megnyerő modora hamar leszerelte az ellenkezőket. Bár 1564 óta fenyegette a vergődő kollégiumot a végső felosztatás végrehajtása a rend részéről, az új rektornak sikerült a rendház fennmaradását és az iskola zavartalan működését biztosítani. Miközben szépen gyűlt az anyag: fa, téglák s egyéb a kollégium bővítéséhez, kétszeres csapás érte a jobb napokra virradó intézményt, mert 1567 *májusában elhunyt a fiatal rektor, sőt a kollégium is leégett*. Ez a kettős váratlan esemény megpecsételte a nagyszombati település sorsát. A város kapuja elé érkező tartományfőnök, P. Maggio Lőrinc saját szemével látta a borzasztó tüzet, mely a kollégiumot elhamvasztotta s vele együtt a rendház létét is kérdésessé tette. A városban ugyanekkor 150 ház pusztult el a nagy tűzvészben.

A nagy pusztulás után, mivel nem volt remény a kár pót-

lására és az új kezdés biztosítására, Borja Szent Ferenc, a jezsuitarend harmadik általános főnöke, a nagyszombati kollégiumot feloszlatta. Az ingatlanokat visszaadták a jötevőknek, a templomi felszerelést és könyvtárat eltették jobb napokra s a többi vagyontárgyakat kiosztották a szegények között, maguk a rendtagok meg visszatértek Bécsbe. A kollégium megszűnt 1567 szeptember 15-én.

* * *

P. Hernáth élete sokat ígért, de minden képessége és rendkívüli tehetsége mégis csak ígéret maradt. A halál bőséges termést aratott le benne, nagy kárára a magyar lelkeség és szellem történetének. Csaknem 400 esztendő távlatából is világosan látjuk őt, az első magyar jezsuitát, kinek neve köré nem fonódik legenda, de az emlékét fedő fátyol mögött is azonnal felfedezzük és szemlélhetjük nagyságát és értékét.

Szelíd és okos személyisége így is dísze marad a magyarságnak és a jezsuitarendnek, amint annak tartották, amíg a földi ösvényen járt, akár itthon, akár külföldön találtak vele. A tudás és hit fáklyája volt: világított, irányított és utat mutatott!⁶

Gyenis András S. J.

¹ *Jablonkay Gábor*, Loyolai Szent Ignác élete. Budapest, 1921. II. 533. — Gyenis András, A jezsuitarend hazánkban. Rákospalota, 1941. 8.

² *Jablonkay* i. m. II. 527. kk. — *Duhr Bern.*, Geschichte der Jesuiten In den Ländern deutscher Zunge. I. 25. kk.

³ Archivum S. J. Rom. 170. kötet, 43. lap.

⁴ V. ö. *Braunsberger*, B. Petri Canisii Epistulae et Acta. Freiburg, Herder. II. és következő kötetben ismételt.

⁵ *Velics László*, Vázlatok a magyar jezsuiták múltjából. Budapest, Szent István-Társulat, 1912. I. 55. kk. lapok. — *Meszlényi Antal*, A magyar jezsuiták a XVI. században. Budapest, Szent István-Társulat, 1931. 52. kk. lapok.

⁶ Rádióelőadás. Elhangzott Budapesten, 1941 június 6. — Megjelent a Magyar Kultúrában mint tanulmány. 28 (1941 július) 18—19. lap.

Az első római Collegium Hungaricum alapítója.

(Szántó István. 1541—1612.)

XIII. Gergely pápa az Egyház bevett, ősi szokását követve az 1575. esztendőre jubileumot hirdetett és gazdag búcsúkat engedélyezett az örökvárosba özönlő híveknek. Előrelátható volt, hogy a magyar nemzet, melynek fiai hosszú évszázadok óta zarándokoltak az apostolfejedelmek sírjához, most is nagy tömegben keresi majd fel Rómát, hisz a magyarok befogadására és gondozására ott állott a Coelius-hegyi Santo Stefano Rotondo ősrégi egyház a hozzátartozó páios kolostorral; a Szent Péter templom tövében pedig a magyar zarándokház tárta ki vendégváro kapuit, mely még első szent királyunkra vitte fel alapítását. A Jézustársaság római előljárói, valószínűleg a Szentszéktől kapott felszólítás alapján, a hazánkból Rómába zarándoklók lelki gondozására magyar gyóntatót kerestek. Választásuk az akkor már ismert, több nyelven beszélő és messze vidékeket bejárt P. Szántó Istvánra esett, aki a vett rendelkezésekhez híven, 1575 elején foglalta el állását.

I.

Ki volt Szántó /sívón, akit latinosan a kor szokása szerint Stephanus Arator-nak vagy Hungarus-nak is írtak. Az 1564-ből és 1567-ből fennmaradt kérdőívek, melyekre Szántó István sajátkezűleg írta fel válaszait, bőséges világosságot derítenek a tüzes magyar jezsuita fiataljára. Megtudjuk az adott feleletek nyomán, hogy Szántó István magyar nemzeti-ségű és 1541-ben, a dunántúli *Devecseren* született, nem messze Pápa híres városától, ahol iskolába járt. 1564-ben már nem tud közelebbit a vidék és szűkebb hazája sorsáról, mert atyja korai halála után *Galgócra* vitte anyai nagybátyja, míg édesanyját, nővérét és *testvéröccsét 1566-ban* a portyázó török csapatok elfogták és rabságba hurcolták. A gyám-nagy-

bátya jómódú birtokos, szabómester volt, aki keresményéből négytagú családját, unokaöccsét és 3—4 szolgáját bőségesen ellátta minden szükségessel. Szántó azt írja, hogy épp ezért *kora gyermekéveitől kezdve csak tanulmányainak élt*, más elfoglaltsága nem volt. Előbb Magyarországon tanult, de később lengyel és német földön is megfordult, hogy tudását gyarapítsa.¹

Fiatalon elhatározta, hogy *egyházi pályára* lép és ezért jelentkezett Bornemissza Pálnál, a *nyitrai egyházmegye* főpásztoránál, aki az eszes ifjút Rómába, a máris nagy hírű *Collegium Germanicum*ba küldötte. Az intézetet a jezsuita rend tagjai vezették s a növendékeket Közép-Európa nagyszámú tartományaiból gyűjtötték össze. Elképzelhető, hogy a Jézustársaság atyái, akik mind még a rendalapító kezéből és iskolájából kerültek ki, milyen hatást gyakoroltak a tanulmányos Szántó Istvánra. Az intézetet ekkor P. Maggio Lőrinc igazgatta, aki a következő másfél emberöltő alatt fontos szerepet töltött be a középeurópai rendtartományok szervezésében és kiépítésében. A Rómába került fiatal magyar papnövendék nem állott meg félúton, hanem bátor elhatározással csakhamar *felvételét kérte a Jézustársaságba* (1560). A felvétel előtt szokásos vizsgálatot P. Polanco János, Loyolai Szent Ignác és a következő rendfőnökök titkára és P. Madrid Kristóf ejtették meg. A kedvező válasz után a kapott utasításhoz híven az útról megmaradt néhány aranyat, lábbelijét, kardját és minden ruháját — melyekről külön is megjegyzi, hogy meglehetősen szépek voltak — kiosztotta a szegények között, elvégezte a szokásos szentgyakorlatokat és csakhamar fogadalomra bocsátották.² E közben folytatta tanulmányait, 1563-ban elnyerte a *bölcséletből a magiszteri fokozatot*, vagyis filozófiai tanárrá képesítették. Ekkor már beszélt a magyar és latin nyelven kívül németül, csehül, lengyelül, olaszul, tanult görögül, héberül és arabul.

Ily alapos felkészülés után *Bécsbe* küldik vissza előljárói, hogy a jezsuita kollégium grammatikai osztályát tanítsa. Itt ismerkedik meg — most már a világlátott ember szemszögéből tekintve a dolgok állását — a magyarországi helyzettel és alig várja az alkalmat, hogy mindenünnen szorongatott hazájának segítségére siethessen. Itt került közelebbi *szoros kapcsolatba Báthory Istvánnal*, János Zsigmond erdélyi fejedelem hithű követével, akit a bécsi udvarral folytatott tárgyalásai közben pusztán gyanúkok alapján vetettek börtönbe. A másfél évig terjedő fogságot a bécsi magyarok, elsősorban P. Szántó István ragaszkodó szeretete és sűrű látogatása enyhítette. Ettől az időtől kezdődik kettejük között az a *meghittnek nevezhető baráti kapcsolat*, mely hosszú éveken át elkísérte őket.³

Szántót 1566-ban már *Nagyszombatban*, magyar földön találjuk, ahol 1561 óta volt a rendnek sok reményre jogosító kollégiuma és Oláh Miklós érsekprímás éppen ezidőtájt a papnevelő intézetet is a Társaságra akarta bízni. Szántó az elgondolás szerint a főiskolán tanított volna, de a következő évben a kollégium tűzvésznek eshetett martalékul s a pusztulás után nem is volt remény arra, hogy újra működni kezdhet. Ebben a reménytelen helyzetben Borja Szent Ferenc, a Társaság harmadik általános főnöke 1567-ben a kollégiumot megszüntette.⁴ A megmaradt ingóságokat kiosztották a templomok és szegények között, az ingatlan javakat visszaszármasztatták a jótévköz és a rendtagok visszatértek a bécsi kollégiumba. Szántó a következő években *bölcséletet* tanított előbb *Bécsben*, 1573 óta az új *gráci kollégiumban*. Itt érte két év múlva az említett római meghívás híre. Annál nagyobb örömmel követte a felszólítást, minél többet töprengett hazája sorsán: évek óta emésztette a lobogó vágy, hogy a szorongatott magyar és erdélyi katolikusság segítségére szentelhesse erőit. Rendkívül fejlett katolikus és magyar életérzése egyaránt erre sarkallta. Ez a beállítottsága rávilágít egész élettevékenységére, küzdelmeire és levelezésére. *Minden idegen neki és ellenhatást vált ki belőle, ami nem katolikus és magyar.*

II.

A római zarándokok lelki igényeinek kielégítése, az érkező magyarok kalauzolása és a templomi ünnepélyeken való részvétel meglehetősen lekötötte Szántó atya idejét. Az a kedvező körülmény, hogy Rómában számos ismerőssel és nagynevű honfitárssal találkozott, éppenséggel nem engedte elfeledni hazája ügyét.

Alighogy Rómába érkezett, sorra felkereste a magyar kapcsolatokat felidéző helyeket. Csakhamar meglátogatta a pálosok Coelius-hegyi kolostorát és templomát is. A kolostorban valamikor magyar pálosok is laktak, de abban az időben már egy közel százéves aggastyánon kívül külföldi származású szerzetesek költöztek be az épületbe. Ekkor kezdett megfogamzani Szántó lelkében a gondolat, hogy a kihaló magyar kolostor helyébe magyar papnevelő intézetet kellene telepíteni, hogy a ház és a templom így minden alapítványával együtt viszakerüljön jogos tulajdonosának, a magyar nemzetnek kezébe. Jól tudta azt, hogy rendje előjárói sohasem egyeznének bele, hogy ilyen irányú elhatározó lépéseket tegyen, ezért kedvező alkalomra várt, hogy tervét mégis valóra válthassa.

Mikor *Báthory István erdélyi fejedelem* hosszas küzdelem után elérte, hogy *lengyel királlyá* választották, a római

körök nem lelkesedtek a választásért, mert attól tartottak, hogy a Szentszék érdeklődésének homlokterében álló kérdések és vállalkozások majd szenvedhetnek miatta. A bécsi udvar is idejében gondoskodott arról, hogy ilyen nyugtalanító hírek jussanak el Rómába.

Szántó István, aki jól ismerte Báthoryt, azonnal *lendületes védőiratot szerkesztett*, melyben rámutatott az új király érdemeire és azokra a reményekre, melyeket a sikerült választás mindenkiben kelthet, egyúttal arról is gondoskodott, hogy a védőirat eljusson az illetékesek kezébe. Így történt aztán, hogy ha nem is egyedül, a védőirat döntő hatást eredményezett, mert a Szentszék immár nem húzódott Báthory megválasztásának elismerésétől, sőt nemsokára sűrű levélváltás és szoros kapcsolat is létesült a két udvar között. Szántó védőiratának még más haszna is volt, amennyiben *felvetette és a hivatalos elintézés útjára terelte a magyar kollégium alapításának ügyét*. Nagyszabású emlékiratot szerkesztett, melyben ismertette a magyarság érdemeit a hit védelmében, vázolta a háborúkat, melyekbe a nemzet bonyolódott, csak azért, hogy elhárítsa a kereszténységről a fenyegető veszedelmet. A magyarság ragaszkodik ősi vallásához ma is, — fűzte tovább gondolatait Szántó — de sajnos, nincsenek papjai. Az országot az ellenség állandóan betörésekkel nyugtalanítja, otthon gondolni sem lehet megfelelő papnevelő intézet felállítására, azért kellene Rómában alapítani, ahol már *majd minden valamire való nemzetnek van ilyen kollégiuma*. Különben is — folytatja — a magyaroknak van Rómában házuk és birtokuk; odébb a Tiberis partján egy pompás palota a magyar királyok címerét viseli büszke homlokzatán, noha évek óta elidegenítették a magyarságtól az idegen szerzetesek, akik a Rómába vetődő magyarokat nem fogadják be és azonfelül életükkel sem adnak jó példát az ide zarándokló magyaroknak.

A kidolgozott emlékiratot két bíboros, Santorio és Sirleto átadták a pápának. XIII. Gergely a jelek szerint jóindulattal fogadta a felterjesztést, de a végső döntés előtt tárgyalni akart Farnese bíborossal, aki a Coelius-hegyi kolostornak és tartozékainak megbízott védője volt. Farnese bíboros ellenzte a merész tervet, Szántó meg állandóan azon töprengett, bogyan győzze meg a bíborost. De a rend előjárói nem engedték meg, hogy ezirányban lépéseket tegyen s maga a bíboros sem adott neki alkalmat a találkozásra. Végre azután 1578-ban mégis csak sikerült előbbre vinni a tervezett kollégium ügyét. Ekkor történt, hogy Orsini Gyula kanonok, Farnese bizalmasa a vatikáni könyvtárba ment, hogy Polybios hibás nyomtatású példányát és a könyvtár kéziratát egybevesse. Szántó vállalta helyette az egyeztetés munkáját, ezzel azután

leszerelte Orsinit, aki most már készségesen ígerte közreműködését a bíborosnál. Orsini közbelépésére Farnese nemsokára leköszönt a kolostor védői tisztéről s így azután semmi akadály sem volt *már annak*, hogy a magyar kollégium ügye dülőre jusson.

Ugyanekkor történt, hogy *két magyar fiatalember* érkezett Rómába, akik egyházi pályára készültek, de sem a német kollégium, sem a pálosok nem fogadták be őket magukhoz. Szántó atya ekkor tüstént újabb emlékiratot szerkesztett, melyben igyekezett az alapításhoz a pápa jóindulatát megszerezni. Leírja, hogy minden együtt van Rómában, ami a kollégium megalapításához és működéséhez szükséges; növendékek is olyan számban jönnek majd Magyarországból, ha hallják, hogy zavartalanul folytathatják tanulmányaikat, amennyi elégséges a kollégium virágzó állapotának fenntartásához. A pápa nemsokára bíboros-bizottságot alakított, melyet véleményadásra szólított fel. A megkérdezett *bíborosok mind helyeselték a tervet* és 1579-ben már az alapító bulla szerkesztésére gondolhattak. Mindezt a római pálosok legalább kifelé várakozó álláspontra helyezkedve nézték, de ekkor azután néhány befolyásos főpapot kértek védelmükre. Szántó cáfolatot írt ellenük, melyben kifejtette a magyar nemzet örök jogát a kolostorhoz. A pálosok most már a jezsuita rendfőnökhöz fordultak panaszukkal, aki a tüzes Szántót eltiltotta a további lépésektől.

1579 május 28-án mégis megtörtént a *döntő lépés*, amennyiben a magyar ruhába öltözött két magyar növendék fegyveresek kíséretében megjelent a kolostorban, s ekkor a pápai biztos átadta nekik az épületet és minden tartozékát. A jelentkező növendékek csekély száma miatt nemsokára arra is gondoltak, hogy dalmát és más nemzetiségű ifjakat vesznek fel a magyarok mellé, de Szántó élénk tiltakozására elálltak a tervtől. Az ódon kolostor fekvése nem volt egészséges, ezért ebből újabb egészségügyi és egyéb bonyodalmak támadtak. Nemsokára azután az a terv merült fel, hogy a fiatal magyar kollégiumot egyesítik a viruló német papnevelő intézettel. *Szántó már-már kétségbeesetten látta dugába dőlni minden fáradozásai*, azért újabb és erőshangú emlékiratot szerkesztett, melyet pártfogói útján a pápa elé terjesztett. A pápa felindult a bátor hangú irat olvasásakor; szigorúan meghagyta Szántónak a hallgatást s egyházi fenyítés tilalma alatt megparancsolta, hogy ezután semmiféle lépést se merjen tenni a magyar és német intézet tervezett egyesítése ellen. Szántó később visszagondolván az eseményekre, írja, hogy e hír vételekor olyan fájdalom járta át szívét, mintha tört döftek volna keblébe. Nem sokáig volt elnémított szemlélője az eseményeknek, mert újabb megbízásból csakhamar útrakelt

Erdélybe. A boldog remény, hogy otthon többet tehet nemzetéért, némileg enyhítette az átélt kudarcok keserűségét. A pápa 1580 április 13-án örökre egyesítette az első római magyar kollégiumot, a Collegium Hungaricumot a német intézettel és a két papnevelő kollégium azóta mint Collegium Germanico-Hungaricum áll fenn a mai napig. A távozó Szántó már csak messziről szemlélhette féltett alapításának további sorsát. Azonban haláláig sem szűnt meg lépéseket tenni ön-állósítása érdekében. A kollégium azóta ilyen kapcsolt formában is nagy hivatást töltött be a magyar katolikus Egyház életében, sok buzgó lekipásztort, író, szónokot és főpapot nevelt a magyarságnak, köztük a legnagyobbat: Prohászka Ottokárt.⁴

III.

Szántó István a következő évtizedekben működött és tanított Bécsben, Nagyváradon, Kolozsvárott, Gyulafehérvárott, Znióváralján és Vágsellyén. A hívők lelkiüdvét munkálta mindenütt, ahová elkerült és küzdött a katolikus magyarság érdekeiért. Ha erről volt szó, szívesen és férfias bátorsággal vállalt minden fáradozást és nem rettent vissza az ellentmondásoktól. Egész életén át gondosan ápolta azt a sokszor benső barátságot, mely közte és kora nagyjai között szövődött, de leginkább a nagy erdélyi fejedelemhez és lengyel királyhoz, Báthory Istvánhoz fűzte soha *el nem halványuló hála és tisztelet*.

Nagyszabású és sokoldalú külső tevékenység mellett mindig talált időt *irodalmi* munkásságra is. Legteljesebb és legjelesebb alkotása a *Szentírás magyar fordítása*, mely bizonyos fokig alapját képezte a ma is használt Káldi-féle Szentírás-fordításnak. Megírta az *erdélyi hitszakadás egyik jelentős korszakának történetét*. Súlyos írással *cáfolta a mohamedánizmus alaptételeit*, melyeket a Koránban összegezett az iszlám. Fennmaradt művei és írásai között mégis legmegkapóbbak *levelei*, melyeket nagy buzgósággal írt és küldött mindenfelé. Ezek a levelek tükrözik igazán és hűen áldozatos és bensőséges hithűségét és fajszeretetét. Minden leírt sora a katolikus magyar érdekek felkarolását sürgeti. Ha minket, immár annyi század után is, megkap ez a mindig *tüzes, sür-Qető, ellentmondásoktól soha vissza nem riadó lelkület*, hogyne hatott volna saját kortársai között, akik közvetlen tanúi voltak apostoli lendületének.⁵

1612-ben hunyt el Szántó atya a külföldi Olmützben, ahová 1606-ban, a belső zavargások idején menekülni kényszerült. *Ugyanaz volt a küldetése, mint Mózesnek, aki elvezette népét az ígértföldre, de az ígért földre nem térhetett vissza.* A katolikus magyarságot örök hála kötelezte, mert

neki is köszönhetjük Pázmány Pétert, aki azután munkatár-
saival együtt végrehajtotta a magyar katoikusság lelki meg-
újulásának és megerősödésének nagy művét. P. Szántó István,
a lelkes magyar apostol életének és fáradozásának, 400 esz-
tendő távolából is, a sok kudarc közepette, ez a legmaradan-
dóbb hatása és eredménye.⁶

Gyenis András S. J.

¹ Gyenis András, Száz jezsuita arcél. I. kötetben Gerendás Ernő érte-
kezése Szántóról, 241—285. lapon. U. o. bővebb irodalommal.

² Archívum S. J. Rom. 170. kötet, 147. lap.

³ V. ö. Veress Endre, Báthory István király. Budapest, 1937. — *Velics*
1. m. 92. kk. — *Fraknoi Vilmos* cikke Kat. Szemle 1887. 385—433., és 1912.
444—453., 562—580. lap. — *Meszlényi Antal* i. m. 98. kk.

⁴ *Steinhuber Andreas*, Geschichte des Collegium Germanicum Hungá-
riáim in Rom. Két kötet. Freiburg Herder, 1906. — *Veress Andreas*, Matri-
cula et Acta alumnorum Collegii Germanici et Hungarici ex regno Hungá-
riáé oriundorum. I. Matricula. Budapest, Stephaneum, 1917. «— *Kisbán Emil*,
A magyar pálosrend története. Budapest, 1940. II. 278. k.

⁵ Szántó irodalmi érdemeire újabban kezdenek felfigyelni. V. ö. *Timor*
Kálmán cikkét Irodalomtört. Közlemények 1930. 1. és 2. füzet. — Leveleiből
és egyéb írásbeli hagyatékából nemsokára megjelenik egy kötetre való. —
Nagyon elmemozdító vizsgálódás tárgyát képezi kapcsolata a Káldi-féle
Szentírás-fordítással. — A Confutatio Alcorani kézírata Bécsben a Staats-
archivban 12.415. szám alatt található.

⁶ Rádióelőadás. Elhangzott Budapesten, 1941 április 10. — Tanulmány-
ként megjelent a Magyar Kultúra 28 (1941 aug.) 46—48. lapjain.

Bethlen és Káldi találkozása.

A 17. század viharos évtizedeiben a három részre szakított magyar földön nagy számban találkozunk férfiakkal: hadvezérekkel, szónokokkal, tudósokkal és írókkal, akik dicsőséget szereztek nemcsak saját nevüknek, hanem még inkább szolgálatára és javára voltak nemzetüknek. Közülük is kiválik *Bethlen Gábor*, a nagy erdélyi fejedelem, s *Káldi György* jezsuita, a jeles szónok, lánglelkű apostol és a magyar szó mestere. Bethlen ősei a nagyalföldi Békés megyéből származtak át Erdélybe, Káldi családja a Kis-Alföld szívében, Nagyszombatban lakott. Mindkettő széles horizontú rónáról indult el a magyar életbe. Ez a széles és nagyarányú áttekintés jellemzi mindkettő életét és működését, habár egymástól különböző síkon.¹

I.

Ki volt Bethlen Gábor (1580—1629)? Magyarázatra nem szorul, mert híre-neve ma is ható valóság, mindazonáltal felvázoljuk életének menetét és jellemképeinek színeit, hogy annál elevebben álljon a mai kor szeme előtt a nagy fejedelem és Káldi kapcsolatának, magyar életérzésének és találkozásának jelentősége.

A Básta-féle időkben kezdett Bethlen tekintélye emelkedni, mikor résztvett Székely Mózes oldalán az erdélyi felkelésben, de a keserű kudarc után török földre kényszerült menekülni, ahol csakhamar vezére lett a kibujdosott magyarságnak, illetve erdélyieknek. Tudása, szervező' *ereje és biztos fellépése* nemcsak honfitársait nyerte meg, hanem bizalmat keltett a török hatalomban is önmaga és elgondolásai iránt elannyira, hogy Bocskay István fejedelemségének útját a töröknél jórészt Bethlen készítette elő. Ennek korai halála után még újabb jelöltjét Báthory Gábort ültette az erdélyi fejedelmi trónra, aki aztán hálából Déva várát és számos jelentős birtoktestet adományozott kedves hívének. Azonban nem-sokáig volt maradása a józan és higgadt Bethlennek hazája

területén, mert 1612-ben az általános felfordulás közepette az erőszakos és véreskező Báthory Gábor fejedelem környezetéből ismét török földre kellett menekülnie, ahonnan csakhamar megbízható török segédcsapatokkal tért vissza s 1613-ban Báthory meggyilkolása után őt magát választották az erdélyi rendek fejedelemmé.

A választás az adott helyzetben szerencsés volt. Az új fejedelem *állampolitikai elgondolásában és rendszerében Erdély mint teljesen öncélú állam jelenik meg*, mely terjeszkedésre berendezve el nem hanyagolható tényezővé vált nemcsak a magyar jövő alakításában, hanem az egyetemes európai politikában is. Erdély Bethlen korában erős szövetségesekre támaszkodva *valóságos nagyhatalommá lépett elő*, melylyel számolni kellett a bécsi udvarnak és portának egyaránt. Része volt ebben a harmincéves háború bonyodalmainak, de nem utolsó helyen Bethlen ügyes politikai számításának és sakkhúzásának is.

A fejedelem első nagyszabású sikere az 1617-ben kötött *nagyszombati egyezmény*, mely Pázmány Péter közvetítésével jött létre. Ebben a bécsi udvar immár hivatalosan is elismeri Bethlen fejedelmi címét és biztosította számára a jelentős Ecsed és Nagybánya birtokát, azonban nem jutott terveiben nyugvópontra. A tetterős fejedelem első nagyra méretezett támadását a királyi Magyarország ellen 1619-ben indította, amikor is Kassától Pozsonyig jogara alá igazta az egész országot, ugyanekkor a *besztercebányai országgyűlés* királlyá választotta, de ő bölcs mértéktartással csak a királyi címet fogadja el, megkoronáztatni nem akart, jóllehet a szent korona is birtokában volt, s Alvinczi Péter prédikátor is ajánkozott e tisztre. Az 1622-ben kötött *nikolsburgi békében* még a királyi címről is lemondott s kárpótlásul megkapta a sziléziai Oppeln és Ratibor hercegségeket, a németbirodalmi hercegi címet és ezenfelül fejedelemsége területét Szatmár, Szabolcs, Ugocsa, Bereg, Abauj, Zemplén és Borsod megyékkel gyarapította. Erdély területe hatalmasan megnövekedett és immár jelentős tényezővé válhatott, mely ellensúlyozhatta a bécsi udvar és kormányzat korlátlan hatalmi törekvéseit. Ezzel Bethlen kifelé elérte legnagyobb politikai hatóerejét, későbbi vállalkozásai e kereteken már jóformán semmit sem tágitottak; több sikertelen hadivállalkozás után annál inkább törekedett befelé megszilárdítani országlása és népe helyzetét.²

Bethlen Gábor fél emberöltőn át kormányozta Erdélyt. Megőrizte az alkotmányos kereteket, de ahol kellett és jónak látta, korlátlan hatalommal is belenyúlt az események irányításába. *Lángelméje nemcsak politikai, katonai, diplomáciai téren nyilvánult meg, hanem a pénzügyi és gazdasági élet területén is sokat hatott és alkotott.* Erdély iparát és kereskedel-

mét fellendítette, gazdasági kapcsolatot teremtett Velence és az északi államok felé, építkezéseit fejedelmi bőkezűséggel intézte. Nagy gondot fordított iskolák alapítására és felszerelésére, törvényt hozott az általános művelődés előmozdítására, a szegény, de tehetséges jobbágyifjak továbbképzésére. Gazdag jövedelemmel látta el a gyulafehérvári főiskolát, melyet maga alapított és dolgozta ki rendtartását, gyakorlati intézkedéssel előmozdította sok erdélyi protestáns ifjú külföldi iskolázását. Jóllehet mélyhitű tagja volt vallásának és a katolikusok vallásszabadsága a törvények szerint ugyanoly keretek között mozgott, mint elődei idején, mégis megengedte, hogy püspöki helytartó működjen Erdélyben a katolikus egyházi élet rendezésére és folytonosságának biztosítására. Ezenfelül *megengedte a jezsuitarend egyes tagjainak nyilvános működését Erdély területén*, ami azután szorosabb kapcsolatba hozta a rend néhány jeles tagjával, elsősorban Káldi Györggyel.³

II.

Káldi György (1572—1634) tanulmányait Nagyszombatban kezdte és Rómában fejezte be, ahol 1598-ban csatlakozott a jezsuitarendhez. 1600-ban már Erdélyben működik, de innen csakhamar távozásra kényszeríti az erdélyi protestáns törvényhozás és a nép kirobbanó ellenszenvé. Nem járt nagyobb és tartósabb sikerrel két következő erdélyi tartózkodása sem. 1616-tól Nagyszombatban működik és itt éri Bethlen északmagyarországi hadjárata, mely rendtársaival együtt gyors menekülésre kényszeríti őt, s csak 1621-ben gyűlhetett ismét egybe az évekkel ezelőtt szétrebbentett kollégium. Káldi három évig vezette a szegény diákok és ismét három évig a nemes ifjak nagyszombati konviktusát, végül a pozsonyi társházat.⁴

Bethlen Gábor számolva a jövő eshetőségeivel, 1621-ben kereste a közeledést Káldihoz, hogy megnyerje békeközvetítőnek a bécsi udvar és önmaga között. P. Káldi látva hazája sanyarú sorsát és gondolva a lelkipásztori lehetőségekre, szívesen vállalkozott a kényes feladatra.

A közvetítés vállalása hozta magával, hogy személyes tárgyalásra többször is sor került. Ilyen alkalommal történhetett 1623-ban, hogy Káldi kétórás beszéddel tárta a fejedelem elé helytelen és veszélyes politikájának fájdalmas következményeit: a magyarság gyengülését, értékeinek pusztulását, a török hordák rablásait és vérengzését, sok magyar halálát és fogságba hurcolását. *Több festett kép és korabeli metszet drámai jelenetben örökítette meg a szemrehányást tevő bátor szerzetest és a trónján ülő büszke fejedelmet.* Káldi beszéde valószínűleg nem volt dörgedelmes szónoklat, hanem az érző és

vérző szívű magyar lelkipásztor tiszteletteljes, de őszinte és tényekkel támogatott helyzetjelentése. A bátor fellépés nem tévesztette el hatását, mert a bölcs fejedelem nem lobbant haragra, hanem nyugodtan meghallgatta őt és jóindulata jeléül *1000 tallért adott a magyar Szentírásfordítás kinyomására*, sőt 1626-ban azt is megengedte, hogy a jezsuitarend néhány tagja letelepedhessen Erdélyben, jelesül Gyulafehérvárott, ami azután nyugtalanságot váltott ki az erdélyi protestáns rendek körében. Sokan nem értették meg fejedelmük higgadt és mindent mérlegelő életbölcességét, aki a vett jóért jóval fizetett és ezenfelül így akarta egyengetni jövő terveinek megvalósítását: szorosabb kapcsolatait a királyi családdal. A hálán és józan számításon túl még bizonyára értékelte a beengedett jezsuiták iskolai és lelkipásztori tevékenységét is, melyet országa javára akart fordítani.

Káldi bibliafordítása 1626-ban jelent meg először. Kiadását lehetővé tette Bethlen 1000 tallérnyi, a magyar királyi kamára 100 forintnyi és Pázmány még nagyobb összegű támogatása. Ezzel a nagy mű, melyen Káldi 1605-től 1607-ig dolgozott, megkésve ugyan, de mégis napvilágot látott. Bécsben nyomatták az első „Szent Bibliát“ kétezer példányban. Ezt a fordítást használják — természetesen némi fejlesztéssel — a mai katolikus magyarok.

Így tehát a Szentírás magyar nyelvű és katolikus szellemű fordításának megjelenése nemcsak Káldi kitartó buzgóságának és magyar nyelvtudásának gyümölcse, hanem egyúttal bizonyossága Bethlen tudománypártolásának is. Valahányszor a Szentírás katolikus magyar fordítását olvassuk, egyúttal hálásan idézzük fel magunkban a két nagy magyar áldott emlékét.

* * *

Több címen is állíthatjuk, hogy Bethlen Gábor a nagy magyar államférfiak között is kétségtelenül a legnagyobbak közé tartozik. Mélységes hite, lángoló fajszeretete és nagy célkitűzései állandóan ösztönözték, hogy hatalmát minél szélesebb keretekre tágítsa, bevételeit gyarapítsa, hogy így annál többet adhasson vissza országának. E célból vállalta a kockázatos török szövetséget és együttműködést, ami a nyomába járó csapások és pusztítások miatt később sok szemrehányást és keserűséget okozott neki, de elérte azt, ami utódainak nem sikerült, hogy rendezett pénzügyi helyzetben, élénk diplomáciai tevékenységgel és számottevő harcrakész sereggel önálló külpolitikát folytathatott és fejedelemségének — s bizonyos fokig a magyarságnak — érdekeit megvédte. Nagyszabású egyéniségében ezeket a vonásokat láthatta meg a kitűnő Káldi György, aki elfelejtve a nemzeti és személyes sérelmeket, készségesen támogatta a nagy fejedelem ama törekvéseit, me-

lyek a magyar lélek, magyar élet és magyar művelődés javát szolgálták.

Ez volt a két nagy magyar személyes és érzelmi találkozásának és kapcsolatának gyökere és értelme, ma is példaadó jelentősége.⁵

Gyenis András S. J.

¹ *Szekfü Gyula*, Bethlen Gábor, Budapest, Magyar Szemle, 1929. U. o. bővebb irodalom.

² *Szekfü* i. m. 152., 208. kk. lapok.

³ V. ö. *Biró Vencel* tanulmányát, Bethlen Gábor és az erdélyi katolicizmus 1929, ezenfelül ugyanettől: A kolozsmonostori belső jezsuitarendház és iskola Bethlen és a Rákóczy fejedelmek idejében. Megjelent az Erdélyi Tud. Füzetek 35. számaként.

⁴ *Novák Béla*, Káldy György élete és munkái. Megjelent a szombat-helyi főgimn. értesítőben 1901, 1—23. lap. Különlenyomatban is. — *Révai Sándor* értekezik a Kat. Szemlében Káldiról mint polemikus íróról, 1905, 675—692, a pécsi főreáliskola értesítőjében bibliafordításáról, 1903, 9—32. lap. — *Pallós Kornél* sikerült összefoglalást ad Káldiról e műben: Gyenis András, Száz jezsuita arcél. II. 36—47.

⁵ Rádióelőadás. Elhangzott Budapesten, 1942 április 18. — Megjelent a Magyar Kultúrában, mint tanulmány 29 (1942 július) 21—22. lapjain.

A néger rabszolgák szolgája.

(Claver Szent Péter. 1581—1654.)

Gyakran előfordul, hogy a modernnek látszani akaró emberek szemében a szentek egy elmaradt, a műveltségnek alacsonyabb fokán álló kor gyermekei. Gondolkodásuk ezek szerint a mai világban teljesen idegenszerű. Ők a szentekkel semmi közösséget érezni nem tudnak. Sajnos még olyanok is, akik magukat vallásosnak mondják és hitükhöz ragaszkodnak, nem igen érznek közösséget a szentekkel. Pedig, amint Claver Péternél különösen látni fogjuk, a szentek éppen ellenkezőleg rendesen megelőzik korukat és nemcsak hogy nem elmaradt, meg nem érthető egyéniségek, hanem ellenkezőleg a legmodernebb gondolkodásúak. A szociális gondolkodási nem Marxék találták föl, az benne rejlik a nagy szenteknek egész gondolkodásában.

Szentünk hazája Katalonia, Spanyolországnak ma is legvirágzóbb, leggazdagabb tartománya. A katalánok, amint ezt a legutóbbi háborúban is láttuk, nem tartják magukat azonosoknak a spanyol néppel. A múltban is a gőgös castiliai hidalgókkal szemben a katalánok még felfuvalkodottabb büszkeséggel léptek fel. Nyelvük is eltér a klasszikus, castiliai spanyoltól és közelebb áll a délfraancia, provencei nyelvhez. A katalán nép alapvonása a határtalan szabadságszeretet, amellyel függetlenségét a spanyolokkal szemben mindig igyekezett megőrizni, amennyire tudta. A barcelonaiak mély megvetéssel szólnak az idegen előtt Madridról. Dicsekszenek Barcelona virágzó gazdagságával s mellette lenézik a hanyatló Madridot, amelynek fölényét csak a hivatalos spanyol statisztika igyekszik kimutatni azzal, hogy hamisan nagyobbnak mondja lakosai számát, mint Barcelonáét. A szabadságszeretet egyes korokban forradalmakban jelentkezik és az egész újkorban Katalonia története a spanyolelleses forradalmaknak története.

Ebben a gőgös, forrongó tartományban született Claver Péter 1581-ben. Családja a katalóniai első családok egyikével

a Requesensekkel áll rokonságban. Minden alap megvolt tehát nála, hogy belőle is elbizakodott függetlenségi hős váljék, mint igen sok kortársából Kataioniában, akik az 1640.-Í forradalmi mozgalmakat vezették Barcelonában IV. Fülöp spanyol király ellen. Céлом megértetni, hogyan kerülhetett ki ebből a környezetből a megvetett néger apostola.

Claver Péter tehát öntudatos nép szülötte. Könnyű elképzelnünk az elszegényedett Claver-család megvetett helyzetét az elbizakodott katalán családok közt. Azt is könnyen elképzélhetjük, hogy a félénk, önbizalom nélküli Péter igen sok csalódásnak lehetett kitéve elbizakodott honfitársai között. Mindez előkészítette az utat nála, hogy rendeltetését egészen máshol keresse, mint társai. Szerzetes akar lenni, a jezsuitarendbe akar belépni. A rend éppen ebben az időben Acquaviva rendfőnök korában nehéz megpróbáltatásokon megy ugyan keresztül, de azokból a XVII. század elején győzelmesen, megerősödve kerül ki. Munkájának, sikereinek híre a protestánsok közt éppúgy, mint a távoli missziókban legendás dicsőrével kezdi körülvenni. Az igénytelen fiatalember hall a társaság nagy embereinek harcairól, sikereiről, ő is vágyakozik hasonló sikerekre, de nem tartja magát elég értékesnek arra, hogy egy Canisius vagy Xavier Szent Ferenc munkáját próbálja meg. Csak lelkiatyja sürgetésére lép be a társaságba 1602-ben. A novíciusi éveket Taragoniában tölti, majd Geronába kerül retorikai tanulmányokra.

Életére döntő hatással mégis az a három év volt 1605-től 1608-ig, amelyet Mallorca szigetén töltött az ottani jezsuitarendházban. Életének irányt szabott barátsága a rendház szentéletű kapusával, Rodriguez Szent Alfonzzal. Alfonz egyéniségének ismerete nélkül alig érthetjük meg Claver Péter életútját.

Rodriguez Alfonz. Rodriguez Alfonz a mallorcai rendház legkisebb, legcsekélyebb tagja, kapus testvére, míg Claver Péter a katalán büszke nemesi családból származó nagytehetségű és nagy tudású fiatal jezsuita. Hogyan lehetséges két ilyen embernek a barátsága? Lehet-e józan ésszel elképzelnünk, hogy egy tudós nagyratörő jezsuita éppen a legtudatlanabbat, a boltosból öregkorára jezsuita kapussá vedlett tudatlan embert válassza ki barátjának? Furcsának, érthetetlennek látszik első pillanatra. Pedig a világ okossága nem mindig a legmélyebb bölcsesség, a tudomány magaslatán álló tudós igen sok esetben életbölcsességében messze alatta marad a józan paraszt világos látásának. Rodriguez Alfonz is egyike a tudatlan bölcseknek. Ezt a mély életbölcséséget ő Isten teljesen átértzett szeretetéből meríti. De ha mi, modernek eltekintünk is ettől és tisztán praktikus szempontból tekintjük is Alfonz életfelfogását, az ebből a szempontból is a lehető legértelmesebb.

Szegényen, tudatlanul, megöregedve, az élet küzdelmeiben kudarcot vallva kopogtatott negyven éves korában a rendház kapuján. Nagyon jól tudta, hogy amit kap, azt nem tehetségének köszönheti, hanem bizonyos szempontból ő a rendházban csak kegyelemkenyeret élvez. Tudta, hogy ő lesz ott a legmegvetettebb, akinek eddigi élete nem alkalmas arra, hogy tekintélyt szerezzen. A sorscsapásokban leszűrt, higgadt gondolkodással világosan látja helyzetét. És mégis ebben a lealáztott helyzetben kivívja magának az egész rendház, sőt az egész város tiszteletét. Könnyű a bársonyos miniszteri székben vagy püspöki ornátusban tekintélyt tartani, de annál nehezebb tekintélyt szerezni Alfonz helyzetében. Bölcs belátással megérzi, hogy a tekintélyt ott kell keresni, ahol legkevesebben keresik, a teljes alázatosságban. A dölyfös, ha hatalmas, gyűlöletet és irigységet szerez, ha alacsony sorsba jut, nevetséges. Azonban a legutolsó elvetemedett emberben is maradt meg annyi az erkölcsi érzésből, hogy az alázatossal szegyei ujját húzni, mert a gyöngét legyőzni szégyen. Ebben áll a gyöngé, az alázatos ereje a hatalmassal szemben.

Ciaver Péter és Rodriguez Alfonz. És most Péter ennek a bölcs embernek a közelébe kerül. Eddigi életében mindenütt, főleg hazájában csak azt látta, hogy a felfuvalkodottság vezet, hogy az erősek kíméletlenül félreszorítják a gyöngéket és ha velük felveszik a küzdelmet, az csak félrelökéseket, kudarcot hoz. Itt pedig a mallorcai rendházban lát egy igénytelen kapust, akit mindenki megbecsül és azt is látja, hogy ez a megbecsülést annak az alázatnak köszönheti, amelyet Isten szeretetéből merített. Ő maga pedig eddig a világ okosságai közt forgolódott és az önbizalom hiánya sok keserű órát szerzett neki. Egyszerre világosan meglátja az utat, amelyen haladnia kell, hogy célhoz juthasson. Látja, hogy csak úgy lehet nagy ember belőle, ha a legalacsonyabbat választja.

Péter meglátta Alfonzban az embert, a bölcsét, Alfonz éles szeme is észrevette Ciaver Péter nagy hivatását. Látmásai közt nyitva látja az eget és a szentek sorai közt egy üres széket is lát. Egy angyal magyarázza meg, hogy ez az üres szék a mennyei dicsőségben barátjára, lelki gyermekére, Péterre vár.

Rodriguez Alfonz a Jézus társaságnak nagy bölcse, nagy szentje, de Claver Péter életszentsége és bölcsesége mellett még egy tekintetben kiválik rendtársai közt: erős akaraterejével, olthatatlan munkakedvével. Rodriguez csak bölcs, aki nehéz helyzetben megtalálja a helyes utat a tekintély felé Isten és emberek előtt. Claver Péter harcos. Megvan benne a katalán forrongó vér. Mikor önbizalmatlansága az Alfonztól kapott bölcs belátásban feloldódik, rögtön megérzi hivatását. Neki ott kell nyagot alkotni, ahol mások csak megvetést ta-

lálnának. Neki a legmegvetettebb munkát kell kikeresnie és ott megmutatnia, hogy a munkánál az eredmény számít, az alkotás és nem a munka alacsony vagy magas mivolta.

A nagy jezsuita hittérítők mintájára ő is vágyódik ki a missziókba és a térítésre az emberiség legmegvetettebb tagjait választja ki: a néger rabszolgákat. Megvetettek, mert állati módon kezelt rabszolgák és mert az európaiától legeltérőbb, kellemetlen tulajdonságokkal sújtott fajhoz tartoznak.

Claver Péter modernsége. És ebben van Claver Péter gondolkodásának modernsége is. Ma mindenki szocialista eszméket hangoztat, az alsóbb társadalmi osztályok helyzetének és értelmi szintjének emelését. Claver Péter korában értelmes, vezető férfiak véres viszályokat folytattak azért, hogy egy ünnepélyes menetben kit illet az elsőbbség, hogy egy asztalnál kit illet meg az előkelőbb hely. Ez a kor lenézett mindent, ami alacsony, ami gyöngé, ami szegény. Gondoljuk meg, mi csoda erkölcsi bátorság kellett ahhoz, hogy szembehelyezkedjék a kornak ezzel a babonás gyöngeségével. Gondoljuk meg, mennyire megelőzte ez a legutolsó munkát vállaló szent korát és mennyire rokon az ő gondolkodása a mienkkel.

Munkájának kiválasztásában áll nagyságának egy része. Most lássuk, hogyan oldotta meg ezt a kiválasztott feladatot és hogy mily nehézségekkel kellett megküzdenie, hogy sikeresen megoldhassa.

Miután két évet Barcelonában teológiát tanult, a tartományfőnök végre engedett hosszú kéréseinek és megengedte, hogy vágyainak földjére, Amerikába menjen. 1610 tavaszán Sevilleben hajóra száll és hosszas hányattatás után végre kiköthet az ígért földjén. Partra szállva megcsókolja Amerika földjét, ahol már vár rá a munka. Itt van végre a néger rabszolgák közt Cartagenában, a mai Columbia területén, amelyet akkor Új-Granadának hívtak.

A négerék. Megismerkedtünk Claver Péter egyéniségével és szándékával. Mielőtt munkáját ismertetnők, lássuk most már, milyenek a négerék, akiket ő meg akart téríteni. Aki valóban Amerikában járt, akár csak most az Egyesült Államokban is, mindenütt találkozott négerekkel, akik valamennyien régi, Afrikából származó rabszolgák leszármazottjai. Még északon New-Yorkban is egész negyedek csupa négerből állanak. New-York 135.-ik utcája és a környék például egész néger település, ahol még a borbélyok, cukrászok, sőt a rendőrök is négerék. Ezeknek gondolkodása, életmódja és társadalmi helyzete ugyan már más, mint elődeiké, az Afrikából frissen behurcolt rabszolgáké volt, de még így is sok minden megmaradt bennük a régi barbár négerből, úgyhogy a régi négerék megismerésére sok értékes adatot nyerhetünk megfigyelésükből.

A néger, akármennyi mázt is vett föl a civilizációból, alapjában véve ma is bizonyos fokig barbár maradt. Testalkata erőteljes, részint mert a rabszolgaságba hajtott őseit a legerősebbek, a legmunkabíróbbak közül válogatták ki, részint mert a századok folyamán a néger fajt a rabszolgakereskedők úgy tenyésztették ki, mint nálunk az igavonó állatokat, hogy minél jobban bírják a munkát és így drágábban keljenek el. A négert visszataszítóná nemcsak ieketesége, duzzadt ajkai, szinte állatias koponyaalkata teszi, hanem főleg nehéz, olajos szaga, amely szinte lehetetlenné teszi a fehér embernek, hogy négerekkel telt helyiségben sokáig tartózkodjék. De ha testileg visszataszítók a négerek, lelki alkatukban is vannak bizonyos visszataszító vonások. Így többi közt erősen érzékiek. Az amerikai lincselések története tele van olyan négerekkel, akiket a tömeg széttépett vagy megégetett, mert fehér nőket elraboltak. Egyébként a nemi erkölcs tekintetében a legtermészetlenebb fajtalanságokat, vérfertőzést beszélnek róluk, noha itt persze nehéz megállapítani, mennyi igaz ebben és mennyi a mende-monda. Szenvedélyes vérük nyilvánul az erőszakos verekedésekben, a kegyetlenkedésekben is. Van azonban egy tulajdonságuk, amely letompítja szenvedélyességüket és amely tulajdonság a fehérekkel is megkedvelteti őket igen sokszor: kifogyhatatlan jókedvük. A néger, mint a természet bárdolatlan gyermeke tud örülni. Ahol néger szolgákat lát az ember vasutakon, szállókban, ott mindenütt nevető csoportokat lát egy-egy néger szolga körül, aki ki nem fogy az élcelődésből. A zenét, a táncot is szeretik. Persze ez a zene egészen más, mint az európai, de hála a civilizáció kétes áldásainak, hozzánk is eljutott a jazz alakjában. A jazz eredeti mesterei éppen a négerek voltak. A jazz vad ritmusában van leginkább benne a négerek szenvedélyes, féktelen képzeletvilága.

Értelmi szempontból is meglehetősen alacsony fokon állnak a négerek. Így ősi babonáikat a kereszténység sem tudta teljesen kiirtani belőlük. Erős képzelőtehetségük mindent féltelmes szellemekkel népesít be maguk körül. Mikor az amerikai polgárháború a néger rabszolgákat felszabadította az Egyesült-Államokban, a négerek ellenségei felhasználták babonás félelmeiket. Megalkották a Ku-Klux-Klant, amelyet ma az amerikai antiszemita zsidóellenes éllel alkottak újjá. A Ku-Klux-Klan tagjai kámzsákba burkolóztak, csuklyát húztak fejükre, arcukat eltakarták és úgy ijesztgették halálra éjjelenként a babonás négereket. Halálfejeket, furcsa ijesztő alakokat és fenyegető felírásokat mázoltak kunyhóik falára, úgyhogy éjjel-nappal rettegés közt éltek. Vannak ugyan ma már művelt emberek is közöttük, akik üzleti ügyességükkel vagyont szereznek, de itt is a leggazdagabb négerek New-York-

ban éppen a néger jósnók, akik a többi néger ostobaságán élőködnek. Egyszer egy newyorki parkban két néger ült mellettem és filozófiáról beszélgettek, de a beszédük tele volt rájuk nézve alig érthető terminus technikussal és a beszédükben semmi értelmes összefüggés nem volt.

A helyzetük a felszabadulás óta sem sokat változott az Unió déli államaiban, így Virginiában. Ha nem is rabszolgák, az amerikai fehérek megvetik őket ez államokban. Virginiában például a négerek a vonatokon külön kocsikat kapnak, a vilamosokon egyes sorok az ő számukra vannak fenntartva. A fehér emberek padjaira nem ülhetnek. Fehér emberek színházaiba, mozijaiba nem léphetnek be, de a fehér ember sem az övékébe. Mi korunkat felvilágosodott kornak szoktuk csúfolni, de mint látjuk, a rabszolgatartás megszűnése óta sem haladtunk sokat még a haladásra nagyon büszke Amerikában sem.

Ami akár a négerek jellemében elmaradt, akár helyzetükben megalázó ma, természetesen még egy fokkal alacsonyabban állott Claver korában. A modern négerek ebből a leírásából igen jól elképzelhetjük azt a népréteget, amelyet Claver Péter meghódítani törekedett.

A néger rabszolga. Alig fedezték föl a spanyolok Amerikát és alig hódították meg az ezüstben gazdag Mexikót és az aranyban gazdag Perut, a mohó kapzsisággal keresett arany és ezüst kibányászására Amerika őslakóit, az indiánokat használták föl. A spanyol hittérítő, Las Casas megszánta az indiánokat sanyarú helyzetükben és felemelte szavát az indiánok leigázása ellen. De a spanyol kincskereső kalandorok is látták, hogy a nehéz bányamunkára az indián nem elég szívós és erős. De ugyanakkor Afrika északi mohamedán államai folytonos harcaikban az afrikai belföld négereivel rengeteg nagyszámú négert fogdostak össze, akiket eleinte olcsó pénzen próbáltak áruba bocsátani a spanyoloknak. Így a néger rabszolgakereskedés lassan a legjövődélmezőbb üzletágak egyikévé fejlődött ki. Most már az afrikai muzulmán államok egész törzseket béreltek föl, hogy Afrika legbelsejéből szállítsák, ha kell, kemény harcok árán a leigázott törzseket a szolgaságba. A rabszolgakereskedő persze a rabszolgát csak munkaértéke szerint becsülte, mint a lócsiszár a lovat. A munkára alkalmas, erőstestű rabszolgáért többet kapott, mint a csenevész rabszolgáért. Egyébként is mint árut kezelték a rabszolgát. A nagykereskedő a tuniszi és marokkói rabszolgavásáron összevásárolt rakományt hajóra rakta. De tekintve a szállítási költségek magaságát, egy-egy hajóba minél nagyobb számú rabszolgát kellett összezsúfolniuk. A szélcsend vagy kedvezőtlen szelek esetére a szállítógályákat evezőkkel hajtották és a munkaerőt maguk a rabszolgák adták. Láncon egymáshoz fűzve ültek a gályák

padjain telezsúfolva a hajót. Helyük csak annyi volt, amennyi az ülőhely a padokon, Ebben a helyzetben ettek, aludtak, itt végezték szükségleteiket azon egy helyben. Mozgásra nem volt terük. Régi képeken látni, amint az egyik ülő, előrenyújtott lábú néger lábai közt az előtte levő padon egy másik néger ül és így tovább sűrű, tömött sorokban a többiek. Elképzelhető, mennyit szenvedtek az esőtől, a nap forróságától ezeken az evezőpadokon a szegény rabszolgák, amíg végre hosszú hanyattatás után az egész rakomány rabszolga megérkezett Amerika rabszolgavásáraitak központjába, Cartagenába. A rabszolgák egy része a nehéz tengeri úton az összezsúfoltságban elpusztult, de a nagykereskedő számításába ez a csekély veszteség is bele volt kalkulálva. Csak a férgese hull el — gondolta — aki megmarad a nehéz út után, az minden viszontagságot kiáll, az a legnehezebb bányamunkát is elbírja. A mindinkább szaporodó ültetvények munkálására is mindig több rabszolgára volt szükség. Az új világ első gazdagjai ezen az olcsó rabszolgamunkán gazdagodtak meg. A rabszolgának bér nem kellett, csak eltartásáról kellett gondoskodni. Hogy eltartásuk költségét megkeressék és minél több hasznot hajtsanak gazdáiknak, rabszolgafelügyelők korbácsokkal vigyáztak arra, hogy a munkaerőt a legvégsőkig ki lehessen használni. Aki hamar akart meggazdagodni, az halálra dolgoztatta rabszolgáit. Mire ezek elpusztultak, ő már vagyont harácsolt össze és itt Európában, az anyaországban címeket, méltóságokat vásárolhatott magának s utódai büszke spanyol urak lettek.

Claver Péter munkája. Látjuk, hogy ezeket a szerencsétlen, hazájukból elhurcolt és állati munkára hajtott embereket senki sem sajnálta, senki sem tartotta többre az igavonó állatnál. Annyira becsülte őket, amennyi pénzt, terményt lehetett munkájukból kihúzni. Képzeljük el a szerencsétlen négert, akit szegényes, primitív, de megszokott környezetéből, törzse, családja köréből ragadtak ki a berber harcosok, akik messze földre, a tengerpartra jutottak, majd a tenger viharai, forrósága után összezsúfolt hajón az új világba érkeztek, ahol nem tudták, mi vár rájuk, csak azt látták, hogy mindenki ellenségük. Megérthetjük a rabszolgáknak félelmét, a gyűlöletét minden fehér ember iránt, akik csak ördögi kegyetlenséggel tudják őket agyonsanyargatni. Képzeljük hozzá babonás ijedelmeiket, szenvedélyes bosszúálló gondolkodásukat és tisztán állhat előttünk a néger rabszolga viszonya a fehér emberhez. Hogyan lehet ezt az ügyis vad és kegyetlenséggel még jobban elvadított népet megszerezni az Egyház számára? Tisztán csak meggyőzéssel, tanítással, prédikációval teljesen lehetetlen volna. Claver Péter a sikert csakis keresztény alázatával érte el. A gögös, felfuvalkodott spanyol rabszolgatartó urak közt ő volt az egyetlen, akit minden fehér ember együgyűnek tar-

tott, hogy mikor ő olcsó munkaerővel hamarosan vagyont gyűjthetne és tekintélyt szerezhetne magának, kimegy az érkező rabszolga-hajóhoz, melynek a bűze már messziről megferrtőzte a levegőt a forró nedvességben, és szóba áll ezekkel az állattá süllyedt, gyilkos szemekkel tekintő vadakkal, akik gyűlölettel néznek feléje, mert ő is fehér ember, mint kegyetlen kínzóik.

A hittérítésnek két, szinte leküzdhetetlen akadálya állott Claver Péter útjában. Az egyik a rabszolgák igen alacsony szellemi foka, amely képtelenné tette őket a kereszténység igazságainak megértésére. A másik az, hogy Péter is fehér ember volt és a néger rabszolgák, akik a fehérek részéről csak kínzást, elnyomást tapasztaltak, benne is első látásra csak ellenséget láthattak, aki bizonyára csak azért kedveskedik nekik, hogy annál kezesebbé tegye őket a rabszolgatartó urak használatára.

Az első akadályt aránylag könnyebb volt leküzdenie. A négereket egybegyűjtötte tágas helyiségben vagy a szabad ég alatt. Középen díszes oltárt emelt, amelynek cífraságai tarka színeikkel a négerek szemét gyönyörködtették. Az oltárkép a keresztben függő üdvözítőt ábrázolta, kinek sebéből vér folyik egy serlegbe, melyet egy pap tart a seb alá. A pap a vérrel egy négert keresztel meg. Köröskörül fehér emberek díszes ruhákban, ahogy uraikat látták öltözve, alázattal térdelnek. Az oltárkép mellett két másik kép. Egyiken néger rabszolgák a mennyei boldogságban, a másikon az elkárhozottak kínjai a pokolban. Ezek a szerencsétlen rabszolgák mégis legjobban a jutalmat és büntetést értették meg, főleg a büntetést, amelyben naponként volt részük. De megkapta képzelőtehetségüket az oltárkép is, amelyen az üdvözítőt az ő szenvedéseiknél sokkal erősebb szenvedésben látták. Hát még mikor megmagyarázta nekik, hogy a keresztrefeszített az Isten fia, aki bennünket megváltani jött faji különbség nélkül, mert nagyon szerette az embereket. A szenvedés képe a szenvedőkre a legerősebben hat, hátha még azt mondják, hogy a szenvedés az ő szeretetéért van. Az szenved, aki őt szereti, őt, aki eddig mindenütt csak szeretetlenségre, megvetésre, kegyetlenségre talált. Lehetetlen, hogy ez a szenvedő rabszolga ne értse meg ezt az áldozatot és igazi nagyságát, ha olyasvalaki magyarázza meg, aki először mutatott a fehér emberek közül szeretetet vele, az üldözöttel szemben.

De megfogta Claver Péter a négereket egyik alapvonásuknál, az elpusztíthatatlan jókedvnél fogva is. Már a hajóhoz néger zenét játszó néger társaival ment ki és sokszor rendezett táncmultságokat is köztük, vigyázva természetesen, hogy a tánc ne fajuljon orgiává, amint az afrikai vadonokban el szokott fajulni.

A vidék négereinek lelki gondozása. A mitológiából ismerjük Sisyphost, aki az alvilágban nehéz követ gördít föl a meredek lejtőn s mikor már majdnem a tetőre ér, újra visszagurul a nehéz kő és neki újra kell a munkát kezdeni. Ehhez a sisyphusi munkához hasonló munkát kellett Claver Szent Péternek is végeznie. A rabszolgahajtók mindig új és új rabszolgarakományokat szállítottak Cartagenába. Ezek közt a szent sikerrel hirdette Isten ígését. De mihelyt a törvények által előírt kötelező vallási oktatást ezek megkapták, a kereskedők siettek a drága árún magas árakon túladni. A megtérített négerrek messze ültetvényekre vagy bányákba jutottak, igen sokszor kegyetlen urak ostorcsapásai alá. A kegyetlen bánásmód alatt, amelyet keresztények részéről szenvedtek, bizonyára a legtöbben elfelejtették Claver tanítását és legfeljebb azok maradtak meg a keresztény meggyőződésben és azok hagytak föl végleg ősi babonáikkal, akik keresztényisebb gondolkodású gazdákhöz jutottak. Így a szent munkájának igen nagy része kárba vesztetett. De másfelől ismerve Péter munkakedvét, nem elégedhetett meg az újonnan érkező négerrek megtérítésével. Az új rakományok az ősz beállta előtt érkeztek és mikor az esős időszak végével a munka megindult volna az ültetvényeken, a rabszolgákat elszállították Cartagenából. Így az évnek nagy része munka nélkül telt volna el. Mi elpuhult emberek hasonló helyzetben örülünk a postamunka lanygulásának és szabadságokat veszünk, hogy kipihenhessük magunkat a munkától. Péter munkakedve ekkor is munkát keresett. A megtérített négerrek közül egyeseket, akik Cartagenában maradtak, világi apostolokká képzett ki és velük együtt bejárta az egész környéket és a város négerektől lakott részének piszkos utcáit és viskóit. Érdeklődött a vidék néger rabszolgáinak a sorsa iránt. Ahol az úr jól bánt rabszolgáival, ott az úrtól is szívesen látott vendégként ébren tartotta a négerekben a hitet. Ahol azt látta, hogy az úr kegyetlenkedik a rabszolgákkal, amint a négerektől hallotta, akik bizalommal elmondták neki panaszait, ott nem ijedt meg. Keményen lépett föl és az urat a keresztény szeretetre figyelmeztette. Szükség esetén meg is fenyegette, hogy a gyarmat vezetőinél, kiknél ekkor már megerősödött a tekintélye, bepanaszolja őket. Könnyen megérthetjük, hogyan lett hamarosan így a környékbeli négerrek védő angyala, akit mindnyájan rajongó tisztelettel és szeretettel vártak.

Betegek látogatása. Ha a néger rabszolga a súlyos munkába belebetegedett, elment hozzá, gyógyszereket vitt, ápolta, öregségükben vigasztalta a rabszolgákat, segítséget szerzett nekik. Körüljárta a gazdag urakat, akik mulatságaikra nagy összegeket dobáltak ki, és alamizsnát gyűjtött a szegény, tehetetlen betegeknek és öregeknek is. Az emberi természet irtózik

a betegség látásától. Igen sokszor a betegség kiütések, geny-nyes daganatok alakjában jelentkeznek. Ezeknek látása is utálatos, legtöbbször pedig rémes bűzt terjesztenek, különösen ha a helyiség nincsen szellőztetve, tisztán tartva. Hát még hozzágondolva a tropikus nedves, izzasztó forróságot és a négeknek amúgy is kellemetlen bűzét. A ragadós betegségeknel pedig az a veszély is fennforog, hogy a látogató, ha foglalkozik a beteggel, maga is megkaphatja. Hozzá a mindenkitől elhagyott, szenvedő ember ingerlékeny, világgyűlölő lesz és haragosan fogadja még a segítséget is. A műveletlen, a kultúra legalacsonyabb fokán álló és különben is ingerlékeny, egyszer szertelenül víg, a bajban szertelenül csüggedő, házsártos néger kétszeresen ingerlékeny, ha beteg. Claver Péter a legutálatosabb és legveszedelmesebb betegektől sem riadt vissza. Meglátogatta a bélpoklosokat is, akiknek betegsége a trópusok alatt elég gyakori a lankasztó hőségben ellustult és rosszul tisztálkodó embereknél. Ezeket pedig mindenki megszíról elkerülte. A bélpoklosok közt az önfeláldozó ápolás és vigasztalás annyit megrendített, hogy gondoskodni kellett arról, hogy vasárnaponként misét hallgathassanak. A nehéz feladatot teljesen kezébe vette. Maga koldult össze anyagot a templom építéséhez, fagerendákból ő maga tákolta össze a templom falait és tetőzetét, hogy a minden emberi társaságból kizárt bélpoklosok is hallgathassanak szent misét. De ellátogatott ő a cartagenai Szent Sebestyén-kórházba is, mely tele volt a nemi betegek mindenféle fajtájával. Az európai kalandorok a gyorsan özönlő gazdagságot, a tropikus égélj forróságában kicsapongásokba ölték bele. A sokféle faj keveredése, a kicsapongó ledér élet a nemi betegségeket erősen elterjesztette. Hozzájárult ehhez a négek buja természete is. Képzhető ennek a kórháznak a túlsúfoltsága többnyire az emberi gondolkodás igen alacsony fokán álló emberekkel. Ide is ellátogatott szentünk, türelmesen ápolta, vigasztalta a szerencsétlen halálra ítélteteket. Nagyon gyakran kellett itt is a megátalkodottsággal megküdenie. Azok, akik fiatalságukat kicsapongásokban töltötték és korán halálos betegséget szereztek, elkeseredetten vádolták sorsukat s nagyon messze álltak attól, hogy Isten útjait keressék. Claver szelídsége és önfeláldozása ezeket is megmozdította és ez sok esetben csodálatos térítői sikerekre vezetett.

Börtönlátogatásai. Egy gyarmat lakossága teljesen más, mint a mi városaink vagy falvaink lakossága. A mai Egyesült Államok nagy városai, így New-York vagy Chicago épúgy, mint a régi Cartagena tele a világ minden részéből összegyűlekezett kalandorral, akik otthon vagy rossz fát tettek a tűzre, vagy könnyelműen eltékozták vagyonukat és itt a tülekedő életben gyors meggazdagodást keresnek. Az új világ társadal-

mának jelentős hányada vajmi gyakran fantasztikus eszközökkel keresi a gazdagodást. Azonban az amerikai életet valami ideges láz tartja megszállva, folytonos a hajsza a vagyon, az előremenetel, igen sokszor a hatalom után. A lakosság legnagyobb része újonnan jött, egymást nem ismerik. Így mindenki azt hazudhatja magáról, amit képzelőtehetsége kitálal és előmenetelére legtöbbet használhat. Egy amerikai öntudatos, beképzelt beszédéből mindig le kell vonni legalább a felét, ha az igazsághoz közel akarunk járni. Ennek a nagyotmondásnak következménye a kölcsönös bizalmatlankodás is. Ha valaki magáról az igazat mondja el, annak is csak a felét hiszik el, a többit hencegésnek gondolják. Európa hajótöröttjei közt az újvilágban is sokan akadnak, akik ott sem tudják helyrehozni itteni tévedéseiket és újra összeütközésbe kerülnek az igazságszolgáltatással az új viszonyok közt is. A bűnözés a mai Egyesült Államokban is egészen fantasztikus módon nyilvánul meg. Gangstervilág, gyermekrablások a mozilátogatók előtt is ismert csökevénye az újvilág kultúrájának. Az európai bűnöző rendesen alacsonyabbrendű ember, legtöbbször gyengeelméjű, elmebeteg, akit gyengesége, ellenállásra képtelensége visz a bűnbe. Az amerikai bűnöző felvilágosodott hódítónak gondolja magát, akit a társadalmi előítéletek nem kötnek. Rendesen az akarat túltengésében szenved, felfogása cinikus, konok. Igen sokszor erős intelligenciájú, vagy legalább is annak tartja magát. Az ilyen konok, megátalkodott, beképzelt bűnösrel szemben, aki a társadalmi rendet csalásnak tartja, a ráhatás alig használ. Lenézi azt, aki el akarja vele hitetni, hogy nem szabad a helyes útról letérő rövidítéseken próbálni megközelíteni az óhajtott hatalmat és gazdagságot. Az erkölcsi tanácsokat a gyöngé és értelmetlen ember fecsegésének tartja. Az amerikai bűnöző szerint mindenki gazember, csak az egyik ügyesebben, alattomosabb módon keresi boldogulását. Úgy látja, hogy akinek vagyona van, az azt bitorolja és attól nem bűn elvenni azt. A fontos, hogy rajta ne kapják. Ő egyszerűen rajtavesztett olyanon, ami ezer másnak sikerül. Az ilyen felfogásúnak nem igen lehet a lelkére beszélni. És Claver ezekkel is meg tudta értetni, ha talán nem is bűnös voltuk a rábeszélés kezdetein, de legalább annyit, hogy életfelfogásuk teljesen oktalan és soha az általuk hön óhajtott célra nem vezethet. Így kiindulva talán sikerült megtalálni a becsületértzésnek azt az apró erecskéjét, amely mélyen el van dugva ezeknél az elvetemedetteknél, de amelyet a leggonoszabb ember is ott hord szívében elrejtve a gonoszságok szövődéke alatt. Ezek a térítések a tropikus börtönök fegyencei közt talán a szent legnagyobb csodái közé tartoznak. Mert a sikerhez itt nem elég az emberismeret, nem elég az önzetlen, odaadó buzgólkodás, bármilyen fontos legyen is

ezeknek szerepe, hanem erős isteni malaszt is szükséges. Isten csodát tesz szentjének buzgó önmegtagadása kedvéért.

Az európaiak lelki gondozása. Ha Claver Péter elsősorban a néger rabszolgákat gondozta is, városi útjai alatt nem kerülhette ki figyelmét az európai népség bűnössége sem. A tobzódó matrózok, akik a tenger hányattatásai után vagy veszélyes tengeri út előtt kihasználják parti szabadságukat, a pénzsóvár rabszolgakereskedők zsarolásai és kicsapongásai, a város salakjának, de igen sokszor a város előkelőinek hazárdjátékai, az iszákosság, a kegyetlenség és a velük járó istenkáromlás sérthették tisztességérzetét. Bátran fellépett az európai bűnösökkel szemben is és alakját hamarosan annyira megismerték, hogy legalább is szegyenkezve elbújtak vagy elhallgattak, ha kártyázáson vagy káromkodáson kapta őket rajta. Különösen dorbézolások korszaka volt az őszi rabszolgádvásár, amikor nagy pénzek fordultak meg a kereskedők kezén és messze környékről belátogattak a városba a gazdag és gyönyörre éhes ültetvényesek is. Az élvezethajhászással karöltve járt a nők piperészkedése is. Nagyon jól érezte, hogy itt az erélyes fellépés semmit sem használna. A nőekkel szemben a gúny volt legerősebb fegyvere. Mikor az asszonyok panaszkodtak neki, hogy nem mehetnek hozzá gyónni, mert a rabszolgák bűze, akik körülállják a gyóntatószéket, nem engedi odajutni őket, azzal felelt, hogy az ő gyóntatószéke nagyon szűk és a verdugados, az abroncsszoknyák, amilyeneket a Velasquez-festményeken láthatunk, nem férnek el benne. Az ifjakkal atyai szeretettel foglalkozott, mert érezte, hogy a bűnök megelőzésére az ifjak lelkét kell elsősorban megfognia. Ha meghallotta, hogy valamelyik gazdag ember egész háremet tart magának mindenféle fajú és színű nőkből, nem nyugodott meg, amíg az a háremet szélnek nem eresztette. Szentünket ebben a törekvésében persze a közfelfogás is nagyon segíthette. Elég volt az is, hogy bátorsága volt az ilyeneket pellengérré állítani a társadalom előtt. Ha valamely spanyol vadházasságban élt néger vagy indián nővel, addig nem nyugodott, míg az az egyházi áldással nem szentelte meg a házasságot. Ha valaki nem átalotta négerrel vagy indiánnal együttélni, akkor a házasságot az Egyház színe előtt sem átalhatta vele. Az ilyen házasításnak a viszony rendezésén kívül az Egyházra az az előnye is származott, hogy a megvetett néger vagy indián nő, aki így előkelőbb helyzetbe került, a legnagyobb lelkesedéssel támogatta fajtestvérei közt azt az egyházat, amely nem ismer erkölcsi különbséget a fajok között. A szegény négernek hiába emlegette az emberek egyenlőségét Isten színe előtt, amíg az mindenütt csak azt látta, mennyire megvetik őt urai. De mihelyt példákat látott, azontúl ez a tan egészen másképen hangzott az ő szájából.

Claver alapvonásai. Claver Szent Péter sikerének titka abban állott, hogy ő is igazi újvilági ember volt, mint a többiek. A kivándorlókat a mozgékonyosság, a nagy tettvágy, a munkaösztön jellemzi, élénk képzelőtehetséggel párosulva. Csakis az ilyen ember boldogulhat az újvilágban, csakis az ilyen ember szavának van súlya és hatása a hasonló gondolkodásúak közt. A nagy különbség persze szentünk és a kivándorlók közt abban áll, hogy a munkakedv, izgékonyosság, folytonos új helyzetekhez alkalmazkodni tudó képzelőtehetség a legtöbb kivándorlót, akit a meggazdagodás vágya hajt, többé-kevésbé kalandorrá teszi, míg nála a közös tulajdonságok a legmagasabb jó irányában fejlődtek ki. Míg a többiek a kincs utáni gyors hajszában tülekedtek, ő ugyanígy törtetett harcral, megrovással, rábeszéléssel, kedveskedéssel az Egyház, a hit érdekében. A megfeszített munka a kivándorlóknál ravasz fogásokkal párosulva hatalomra, meggazdagodásra vezetett. Ugyanígy koronázta siker Claver megfeszített munkáját is. A nép, amelynek képzelőtehetségéhez tudott beszélni, seregestül tódult feléje. A siker az egyedüli dolog, ami az újvilágban tiszteletet vív ki és még erősebb sikerekre vezet. Így vitte Claver is előre egyik sikerről másik, nagyobb sikerre az ügyet és a romolhatatlan kincsekből egész vagyont halmozott föl magának az örök életre. Élénk fantáziájával mindig új és új utakat talált az érvényesülésre, akár a többi újvilági ember, csak hogy ezeket az új utakat a hit nagyobb terjesztésére, Isten nagyobb dicsőségére találta meg. Sokoldalú tevékenysége is tekintélyt szerzett az erős képzelőtehetségű kivándorlók közt és hatását csak még erősítette. Így kapcsolódik az egyik siker a másikba, így segíti egyik ötlet a másikat, működése mind szélesebb és erősebb lesz, úgy hogy nekünk, tunyább európaiaknak szinte elérhetetlennek, megvalósíthatatlannak látszik. Az újvilág kitermelte a maga gonosztevőit, de Claver Péterben kitermelte a maga szíve szerinti szentet is. Az újvilág gondolkodásának egyik reprezentatív alakja a mi szentünk, éspedig mindenben, ami nemes az újvilágban, de nemes az óvilági felfogás szerint is.

Claver Péter halála. Ezt a dolgos, fáradhatatlan életet folytatta harmincnyolc éven keresztül. Ebben is az újvilági ember ideálját valósítja meg. Az európai ember hamar belefárad az életküzdelembe, ötven-hatvan éves korában nyugalomba vonul. Ügy látja, hogy egy élet munkálkodása után megérdemli végre a nyugalmat. Az újvilág ezt a felfogást nem ismeri. Az öreget, a legyöngültet kíméletlenül kiselejtezi. Az újvilágban nem mernek megöregedni az emberek. Tudják, hogy gyermekeiktől, barátaiktól éhen halhatnának, ha maguk nem tudnak magukról gondoskodni. Ezért az új-

világban az emberek rogyásig dolgoznak, utolsó lehelletükig minden módon igyekeznek mutatni, hogy ők még nem öregek, mert az öregnek sehol semmi becsülete nincs náluk, összegörnyedt aggastyánt Amerikában nem lehet látni. Mihelyt valakit öregnek tartanak, semmiféle alkalmazást nem kaphat, éhen kell pusztulnia. Az újvilági ember a végsőkig küzd, dolgozik, amíg össze nem esik. Ciaver sem pihent meg alkotásai után és így tekintélye sem eshetett öregedésével. Az öregség közeledtekor csak még lázasabban dolgozott. Persze a megfeszített munka siettette a véget. Eljött a kikerülhetetlen összeroppanás s vele együtt az amerikai öreg ember kikerülhetetlen sorsa is. Teljesen magára maradt. Egyetlenegy öreg néger maradt mellette ápolónak. De ennek az öreg négernek is elég volt a maga életét tengetni öreg erejével a fiatalokkal vívott versenyben. Mikor Pétert ápolta, megadott ugyan egy-két kisebb segítséget, amit a legkérgesebb lelkű ember sem tagadhat meg jótévőjétől még az újvilágban sem. De kedvetlenül, ingerülten segített és Péter utolsó napjait csak még jobban megnehezítette. Péter nem panaszkodott, hanem keresztényhez illő megadással tűrte a nehéz utolsó órákat és igyekezett minél kevesebb terhére lenni ápolójának. Utolsó életerejét még abból merítette, hogy Rodriguez Alfonznak, a szent kapusnak, aki őt is az életszentség útjára vitte, az életrajzát olvasta. Láta belőle, hogy ezt az embert, akinek életévei az övéivel egyenlőek voltak, hogyan megbecsüli az utókor. Mintha érezte volna olvasás közben, hogy az ő ideje is elérkezett, ő is megpihenhet a földi munkától és elfoglalhatja az üres széket a mennyben, amelyet Rodriguez Alfonz látomásában látott s amely ő rá várakozott. Másik vigasztalása a nagy Mária-tisztelőnek az volt, hogy 1654 Kisasszony napját még megérhette és a Boldogságos Szűz ünnepén láthatta meg a mennyeket. Halálában a betegség kínjai után arca kisimult és boldog elégedettség látszott rajta, a földi munkálkodás utáni jutalom boldogsága. A négernek, mikor halálát meghallották, seregestül csődültek a házhoz és siránkozva gyászolták kedves halottjukat. Érezték, hogy ehhez hasonló, igazán keresztényi szeretettel telt ember nem születik egyhamar számukra a fehérek között.

Az Egyház is elismerte óriási munkásságát, amikor 1747-ben hivatalosan elismerte erényei hősiességét. 1850-ben történt boldoggáavatása, 1888-ban szenttéavatta őt az Egyház és 1896-ban XIII. Leó pápa az afrikai missziók védőszentjévé tette. Xavier Szent Ferenc mellett a jezsuita hittérítők és általában a katolikus hittérítők egyik legnagyobb szentje, aki mint ember is egyike a legnagyobb, legnemesebb embereknek, akik a teljesen hitetlenek előtt is kell, hogy tiszteletreméltók legyenek.

Frideczky József.

A vad indiánok apostolai.

(Jean de Brébeuf 1593—1649, Gabriel Lalemant 1610—1649, Antoine Daniel 1601—1648, Charles Garnier 1605—1649, Natalis Chabanel 1613—1649, Isaac Jogues 1607—1646, René Goupil vértanú halála 1642, Jean de Lalande vértanú halála 1646.)

A jezsuita hittérítők közül kiváló egyéniségeket mindnyájan ismerünk, hogy csak Francisco Xaviert és Pedro Clavert említsük, akik egyéni tehetségükkel, bátorságukkal és istenszeretetükkel sok távoli népet hódítottak meg. A kanadai vértanuk életsorsa ezekkel a nagy egyéniségekkel szemben azért érdekes, mert megmutatja, hogyan lett hősiesség, szentté majdnem egy egész misszió, amelyben az atyák egymás példáját követték és lelkesedésükkel egymást erősítve, egymással versenyezve mentek egymás után a biztos halálba, a vértanuk halálába. Ha életük története külső adatokban el is tér egymástól, erényeikben, életszentségükben és hősi halálukban majdnem teljesen ugyanaz, úgyhogy a két legnagyobbnak, Brébeufnek és Jogues-nak élete szinte összegezi a többi vértanú életét is.

Kanada. A franciák kanadai gyarmatát és fővárosát Quebec-et Samuel Champlain alapította 1608-ban. A gyarmatosító nemzetek közül a franciák kerestek utoljára megtelepedést. Spanyolok, portugálok, angolok, hollandok megelőzték őket az amerikai földrész gyarmatosításában. Így a franciáknak már csak az északi részek jutottak, amelyek maradandó településre abban az időben kevésbé voltak alkalmasak kemény éghajlatuknál fogva. A kanadai gyarmat fő közlekedő ere a tengertől az ország belsejébe a Szent Lőrinc- és Ottawa-folyók, melyek az év nagy részében, novembertől márciusig be vannak fagyva, úgyhogy a föld a keleti részekben megművelésre kevésbé alkalmas. A települők legnagyobb rész szerencsevadász kereskedőkből állott, akik a környék indiánjaival, az algonkinekkal és a távolabbi húron és iroquois, vagy ahogy jobban ismerjük őket, irokéz indiánokkal kereskedtek. A kereskedőkön kívül az erődökben egy csomó katona és a komoly elemet képviselő hivatalnok lakott, akiknek lelki gondozá-

sára ferencesek, majd jezsuiták jöttek ki az anyaországból, majd később apácák is. A kereskedők a québeci nagy vásárokon olcsó pénzen megvették az indiánoktól prémjeiket, melyeket azok a vadászatokon szereztek és cserébe kisebb értékű, silány európai árukat adtak nekik. Természetesen az indiánok eleinte szívesen látták az európaiakat, akiktől vadászszákányaik fejében európai árukat kaptak, de hamarosan belátták, hogy az üzletkötésnél az európaiak diktálják az árakat. Erőszakkal hiába igyekeztek megvédeni jogaikat, tekintve az európaiak katonai fölényét. Így igen sok súrlódás támadt európai kereskedők és indiánok közt. Ez magában véve apróbb jelentőségű súrlódás maradt volna, de az egymással konkuráló különböző nemzetbeli kereskedők egymás ellen uszították az indián törzseket, sőt a kor legjobb fegyvereivel is ellátták őket a támadásra. A francia kereskedők leggyűlöletesebb ellenségei a tőlük délre megtelepedett hollandok voltak, akik 1616-ban alapították északamerikai gyarmatuk fővárosát Nieuw-Amsterdamot, a mai New-Yorkot. A hollandokat követték az angolok new-englandi településükkel a kanadai franciák és a holland gyarmat között. Ezek 1620-ban Plymoutht, 1623-ban Bostont alapították. Hollandok és angolok a francia kereskedők terjeszkedésének megakadályozására felhasználták a harcias irokéz-indiánokat, akik mint ma is a Mohawk- és a Hudson-folyók vidékén laktak a mai New-York államban. A franciáknak ettől kezdve el volt vágva a terjeszkedés útja dél felé a tengerparton és kénytelenek voltak új utakat keresni a Szent-Lőrinc és az Ottawa folyókon felfelé a nagy tavak vidékén. A XVII. század első felében ez a terjeszkedés a Huron-tó vidékéig terjedt és jövedelmező üzletet folytattak az algonkin és a huron-indián-törzsekkel. Az európai gyarmatosító nemzeteknek ez az ádáz üzleti vetélkedése teszi érthetővé a véres háborúkat, amelyeket az irokézek és a huronok vívtak, az előbbieket holland, később angol támogatással, az utóbbiak francia szövetségben. Ezek a háborúk a huron-törzs teljes kiirtásával végződtek az irokézek részéről.

A kereskedelmi versengés mellett angolokat és hollandokat a franciák ellen a vallási ellentét is izgatta. Ez az ellentét száz évvel később Kanad elfoglalására vezetett az angolok részéről a hétéves háború folyamán.

Így látva a helyzetet, könnyű lesz megértenünk a kanadai francia juzsuita atyák helyzetét, akik az algonkin, majd a huron-indiánok közt térítettek és valamennyien az irokézek áldozatai lettek. A huron nép tragikus kiirtásával függ össze a kanadai jezsuita atyák vértanú halála is.

Lássuk ezután maguknak az indiánoknak jellemét és életmódját, hogy megérthessük jobban a munkát, melyet a hitérték közöttük végeztek.

Az indiánok. Testileg az indiánok gyöngébbek ugyan, mint a szívós és munkabíró négerék, de a természet és az élet viszontagságaival szemben sokkal edzettebbek más népeknél részint, hazájuk zord éghajlata, részint a folytonos harcok következtében. Testerejüket a civilizációval érintkezvén a szeszes italok még jobban aláásták. A szeszes italokra az európai kereskedők azért szoktatták rá őket, mert így könnyebben és olcsóbban szerezték meg tőlük áruikat. Ez a testi satnyulás egyik oka annak, hogy Amerika őslakói, az indiánok csaknem teljesen kivesztek Észak-Amerikából és az Egyesült-Államokban bizonyos kiváltságos területeken, úgynevezett „rezervációk”-ban tartózkodnak. New-Yorkban, melynek területét egykor száz dollárért adták el a hollandoknak, ma úgy mutogatják az indiánokat, mint az európai cirkuszokban. Külső megjelenésük nem oly kellemetlen, mint a négerké. Arcélükben van valami nemes, tiszteletet parancsoló. Arcszínük természetesen nem vörös, hanem barnás. Vörösborueknek azért nevezték őket, mert a tetoválásnál főleg a vörös festéket használták. Értelmileg elég eleven felfogásúak, sok józanság is van bennük, de amellet, sok ravaszság is. Ez a ravaszság, amellyel vádolják őket, nem rosszabb az európai paraszt ravaszságánál és szinte önvédelemnek mondható az európai finomabban nyilvánuló ravaszsággal szemben. Sokkal megbélyegzőbb hajlamuk a lopásra. Ebben olyanok, mint a cigányok nálunk. Legvisszataszítóbb vonásuk határtalan kegyetlenségük, amely a bátor és vitéz harcos fennhézásából ered a gyöngé és gyáva ellenféllel szemben. Ezt legfeljebb katonai egyenességük, becsületérzésük ellensúlyozza, amely az európaiak részéről is megbecsülést szerzett az indiánoknak.

Az indiánok életmódja. Ha e tulajdonságokhoz hozzávesszük az indiánok lustaságát, munkakerülését, amely okozta azt is, hogy a mai Amerika tülekedésében alul maradtak, azonkívül az éghajlat adottságait, fogalmunk van ezáltal az indiánok életmódjáról is.

Az Egyesült Államok északi részének, New-York államnak, New-England-nek, a nagy tavak vidékének és Dél-Kanadának az éghajlata igen szélsőséges. A telek, főleg Kanadában hosszúak és szigorúak. Novemberben már beáll a kemény hideg, délebbre decemberben. Ettől kezdve a mezei munkák lehetetlenek, a havazások járhatatlanná teszik az erdőségeket. Még tavasszal is, márciusban egyik hóvihar a másikat követi. A tavasz hideg, a fák április vége felé rügyeznek, virágok június előtt alig vannak. Júniusban egyszerre áll be a rekkenő hőség, kellemetlen nedves forróság, mely nehezíti a lélekezést és a párolgást. Tikkasztó éjszakák, forró esők alkalmasak arra, hogy a munkakedvet elvegyék a legjobb munkaidőben. Az eu-

rópai kivándorló energiája győzi az éghajlati nehézségeket, az indián nem tud dolgozni ilyen melegben. Az év egyedül szép része szeptember második felében kezdődik, az úgynevezett Indián summer, indián-nyár, amit mi vénasszonyok nyarának nevezünk. Így a munkára igen kevés idő marad. Az indián immel-ámmal megszerzi, amire a télen szüksége van, néha még azt se és hosszú tél esetére tavaszra igen kevés élelme marad. A nyomorúságot még az is tetézi, hogy ünnepélyes alkalmakkor annyit eszik, amennyi belefér, a jövővel semmit sem gondol. Az alkohol mellett ezek a tavaszi éhínségek tizedelték meg Amerika indián lakosságát. Az erdőkben lakván, természetes foglalkozása a vadászat. Ez előkelő, bátorságot és kitartást kívánó foglalkozás, kitűnő szemet, biztos kezet kíván. Az indián férfi vadászat az erdőben, a szerzett prémekeket eladja, de a földművelésre nem kapható. Így a kenyeret pótló kukoricát az indián-asszonyok termelték. Hogy a termés minél magasabb legyen, vándorolni szoktak s új lakhelyükön az erdő szélén a fákat kivágták épületfának a férfiak, az irtásban a tönköket, bokrokat felgyújtották. Az ilyen erdei föld a hamuval trágyázva kitűnő termést adott, ha az idő kedvező volt. A föld megművelését, a termés leszedését az asszonyok végezték. Az indián elesége a vadak húsán kívül a kenyeret pótló kukoricamálé, polenta és a tavak környékén szárított és porrá tört hal. A sót a tengertől távol lakván, nem ismerték, a húst sótanul fogyasztották.

Brébeuf az algonkinok közt. Jean de Brébeuf, aki a baieuxi kerület egyik ősrégi francia családjából származott és a Condé-sur-Vire kastélyban született, 1617-ben lépett be a jezsuitarendbe Rouenben és 1625-ben került a kanadai miszsióba Lalemantnál és három más társával együtt. Alig egy-két hónapi tartózkodás után a québeci házban, amely idő alatt a kanadai település viszonyait megismerte és az indián-algonkin nyelvben bizonyos elemi haladást tett, elhatározta, hogy otthagyja az európai környezetet és első telét Kanadában, teljesen az algonkinok közt tölti. Már maga az is nagy elhatározás volt részéről, hogy lemondjon a kényelmes, kandallófűtött kőházról a szigorú kanadai télben. Hát még, ha hozzávesszük azokat a primitív viszonyokat, amelyek közt az indiánok a telet töltötték. Fából és állati bőrből összetákolt wigwamjaikon a téli dermesztő szelek keresztül süvítették. Ha valaki töltött már egy éjjelt egy primitív balkáni erdei házban, ahol kémény nincsen, hanem a füst az ajtó alsó részein megy el, ahol az állatok az emberekkel együvé vannak zsúfolva, tudia, hogy a nyílt tűzhelyen égő hasábok közelében az ember lábát majd lesüti a tűz, földön fekvő oldalára belesüvit a hideg szél és a fejére is húz az ajtó felől. Hozzá még az ajtónyílás felé tóduló füst marja a szemeket és fojtja a tüdőt.

Ha nem tetszik a vendégnek, mehet ki a fényes téli hideg éjszakában szikrázó csillagok alá. Az indián-kunyhóban ugyan nem történhetik meg, hogy az ember háta mögött álló tenén arcul csapja a farkával, a kutyák állandóan átugrálnak rajta és ha a földön ülve fatálból kanalazza a puliszkát vagy sze-degeti a sóltan szarvashúst, a kutyák egész bizalmasan bele-tojják az orrukát a tálba. Ha mélyen alszik, átugrálnak rajta. A zárt füstös kunyhóban a fojtó füstben szerencsére nem érezni a bezsúfolt emberek kigőzölgését. Most már képzel-jük el a condé-sur-viryi kastély mennyezetes, illatos pár-nákkai kirakott ágyából idekerült Brébeuföt, aki otthon finom francia konyhához volt szokva, milyen küzdelmébe kerülhetett hozzászoknia ezekhez a nagyon elmaradt vi-szonyokhoz. És a viszontagságoknak ez még a könnyebbik fele. Ha a tavasz késett és az élelmiszer romlott vagy fogy-tán volt, még az éhséget is elviselhette az, aki hajlandó volt a viszontagságokat vállalni. De ezekhez a nehézségekhez já-rultak az erkölcsi nehézségek is. A bárdolatlan indiánok meg-vevéssel nézték a jobbhoz szokott európaiat, akinek könnyezik a szeme, ha csípi a füst, aki fölriad, ha a kutya keresztül-ugrál rajta, mikor alszik, vagy aki elfordítja szemét mikor a sütő-lángok mellett férfiak, nők vegyesen félmeztelenre vet-közödnek. Brébeuf atya minden megpróbáltatást szelíden, alá-zattal viselt. Mikor társai a nehézségek miatt szitkozódtak, ő szó nélkül túrt mindent. A tréfákat elviselte, talán maga is nevetett, hogy ne lehessen állandóan gúny tárgya. Így az in-diánok kezdték megbecsülni. Az indián csak azt tartja vala-mire, aki az ő kitartását, ellenálló erejét tudja megmutatni. Ha eleinte nevettek is a gyöngé testalkatú, finom arcbőrű je-zsuitán, most annál nagyobbra nőtt előttük a becsülete. Per-sze a megbecsülés még nem jelenti azt, hogy hallgattak volna szavára. Bizony a kereszténység tanait süket füleknek hirdette. Erős munkájának ez a kudarca sem kedvetlenítette el. Ezzel is mutatta, hogy a hitért a legvégsőkre, a halálra is kész a gondolkodása.

A huronok közt. A tél megpróbáltatásai után visszatért az európai telepre. E megpróbáltatások után érthető lett volna, ha a telepen marad. Brébeuf azonban nem nyugodott, őt tettvágya hajtotta. Mindenáron a telepektől messze a Huron-tó környékén lakó huronokhoz vágyakozott. Hátha ott nagyobb sikerrel munkálkodhatik maid, mint az algonkinok közt. Nekifogott a huron-nyelv tanulásának. Mikor aztán a huron-vadászok eladva prémeiket, készültek visszatérni ha-záikba, hozzájuk csatlakozott. A huronoknak eleinte nem igen tetszett, hogy európai emberek jönnek hozzájuk, talán kémkedni az ottani viszonyok felől. Mindenféle kifogást hoz-tak föl, hogy nem bírja el a hosszú és nehéz utat, hogy már

a testmagassága is olyan, hogy a könnyű, faháncsból készített indián-csónak nem bírja meg. Azután egész úton az Ottawa-folyón felfelé kell evezni. Olykor vízesések közelébe jutnak, ahol a víz forgataga elragadhatja őket, ha elveszítik lélekjelenlétüket. Máskor a vízesés közelében ki kell emelniök csónakukat a vízből és a vállukon cipelni a vízesésen felül. Ha eltévedne tőlük, elpusztulhatna a vadonban. Aztán az idegen indián-tpzsek közt sem biztonságos az utazás. Bármikor rajtuk üthetnek és vagy lekaszabolják őket, vagy elfogják és akkor kínos halállal kell meghalniok. Mindez nem ijesztette Brébeuf atyát, ő vállalkozott a nagy útra. De az indiánoknak nem volt okuk megbánni, hogy magukkal vitték, mert minden viszontagságot szelíden tűrt, velük dolgozott, velük küzdött, velük viselte a fáradságot, a veszélyeket is. Így jutottak el egy-két heti út után a huronok földjére, a Huron-tó egyik öblébe, melynek ma St. Georges-Bay a neve. A huron-településnek egyik Toanche nevű falujában szállásolták el. Ő maga állt neki a favágásnak, ácsolásnak és a kunyhó összetákolásának, mely lakása lett, de egyik fülkéje templomul szolgált. Az edzett húron útitársak elmondhatták bátorságát honfitársaiknak, mert azok is hamarosan megkedvelték. Mint európai, különös csodabogár lehetett ugyan a szemükben, de mint jó pajtást megbecsülték, mint aki jóban-rosszban együtt érez a húron néppel.

Amikor azonban a keresztény vallásról beszélt nekik, sehogy sem tudták megérteni. Azt még megértették, hogy mik lehetnek a bűnösöket sújtó pokolnak a kínjai, hiszen ők is eddig az ellenfél kínzásában lelték örömüket. Azonban az ünnepeken tobzódó, falánk, kicsapongó és lusta indián nem érthette meg, mikor a mennyországról beszélt nekik. Úgy vélték, hogy ez a mennyország, melynek boldogsága Isten örökös szemlélésében van, lehet jó a franciáknak, de ők maguk nem kíváncsoznak a francia mennyországba, ahol nem lehet vadászni és ahol a leölt ellenség nem szolgálja halála után az embert. Megelégedtek tehát azzal, hogy megbámulták szertartásait és megbámulták azt a nagy, vörösre mázolt keresztet, amelyet kunyhója elé állított. Hiszen az indián-wigwamok előtt is ott álltak a nemzetség totemfái, a nemzetség szent állatai egyik a másik hátán kuporodva és színesre mázolva. Ha a nén csendes kíváncsisággal vagy éppen gúnyolódva nézte Brébeuf istentiszteletét, a kuruzslókban, akiknek a népre nagy volt a hatása, irigységet és gyűlöletet keltezt, hogy a nép sok mindenben inkább hallgat az idegen „feketeruhásra“, mint rájuk. A kuruzslók pedig szerették a népet állandó rémületben tartani. 1628 nyarán a rekkenő hőség maidnem kié cette a kukoricát, a nép hiába várta az üdítő *esőt*. Már-már félni lehetett, hogy a kukorica tönkremegy és

a következő tavasz éhínséget hoz. A kuruzsló elhitette a babonás néppel, hogy a szárazságnak az oka a Brébeuf kunyhója előtt álló vörös kereszt, melynek vörös színétől a mennydörgés istene megijed és nem hoz esőt. A helyzet kezdett fenyegető lenni. Brébeuf élete is veszélyben forgott a könnyen vezethető és lobbanékony indiánok közt, akiket most már az újság ingere sem húzott feléje. De Brébeuf nem ijedt meg, hanem elment gyűlésükbe és megmagyarázta nekik, hogy ha az indiánkunyhók piros színei nem riasztják meg a mennydörgést, akkor az ő keresztjének a piros színe sem ijesztheti meg. Ha pedig mégis félnek, ő kész a keresztet fehérre festeni, de előre megmondhatja, hogy ez sem hozza meg a kívánt esőt. Erre aztán megnyugodtak az indiánok vele szemben, különösen mikor látták, hogy a vörös színek eltüntetése tényleg nem hoz esőt. Kezdték kérlelni, hogy ő járjon közbe a keresztény istennél, hátha megsegíti őket a szárazságban. Mikor Brébeuf imádságára megjött a várva-várt eső és megmentette a kukoricatermést, csak látszólagos eredményt ért el, mert a babonás indiánok azt mondták, hogy ő az igazi varázsló és nem a másik. Márpedig ez a hiedelem nem volt előnyös a jezsuita atyákra, mert ezentúl minden bajukban tőlük kértek segítséget és ha nem sikerült közbenjárásuk, őket okolták, hogy nagy varázslók létére nem tudnak vagy nem akarnak segíteni.

Vissza Franciaországba. Három évig élt így a huronok közt Brébeuf atya társaival. Munkájával, bátorságával, elszántságával és segítő készségével nagy tekintélyt vívott itt ki magának. Térítési munkája azonban meddő maradt. Egyetlen indiánt sem sikerült megtérítenie. 1629-ben váratlan helyzet rendelte el a huronoktól. Mint fentebb említettük, 1620-tól kezdve a new-englandi angol település ékelődött a holland és francia települések közé. Ugyanekkor Franciaországban Richelieu a spanyolokkal szövetkezve hadat viselt az angolok és a francia hugenották ellen. La Rochelle 1628-ban Richelieu kezébe esik és ezzel a francia kálvinizmus utolsó mentorsvára megdől. Ezalatt a gyarmatokban a francia kálvinisták az amerikai angol protestáns települők segítségével felülkerekednek és a francia katolikusokat igyekeznek a gyarmatból kiszorítani. A Kanadában uralomra jutott hugenották a jezsuitákat a többi rendekkel együtt kiutasítják Kanadából és Brébeuföt és társait is visszahívlak a huronoktól. Brébeuf a kiutasított jezsuitákkal együtt kénytelen volt Franciaországba visszatérni 1629-ben. Otthon három évet töltött és letette ünnepélyes fogadalmát, amelyben saját vérével írja meg, hogy vérét is kész Jézusért áldozni.

Újra a huronok közt. Mikor három év múlva, 1632-ben Brébeuf újra visszatér állomáshelyére a huronok közé, már

nagyon jól tudja, hogy az előző békés térítési próbálkozásokról többé szó sem lehet. A kanadai hugenottakat ugyan a francia-angol saint-germaini béke háttérbe szorította. A new-englandi angol protestánsokra ezentúl nem számíthattak, annál kevésbé, mert Franciaország titokban a protestáns Gusztáv Adolffal szövetségelt, hogy nemsokára nyíltan a protestánsok oldalán harcoljon a harmincéves háborúban. El lehetett azonban készülni, hogy a harc az amerikai angol gyarmatosokkal alattomban tovább folyik ezentúl is. Ha angolok és franciák ezentúl nem is álltak nyíltan ellentétben Amerikában, mégis az angolok és hollandok az irokézeket uszították a francia protektorátus alatt álló huronok ellen. Hogy ez nem egyszerű feltevés, az is bizonyítja, hogy az irokézek a harcot európai fegyverekkel vívták meg és a huronok is azzal védekeztek. A huronok az irokézekkel szemben számbelileg is hátrányban voltak, szervezetük is gyöngébb volt. Ehhez járult, hogy a huronok oly messze laktak nyugatra a kanadai gyarmat központjától, Quebectől, hogy összeköttetésüket a dél felé közepesen lakó irokézek bármikor megszakíthatták. Aki Quebecből a Huron-tóhoz vagy vissza akart utazni, az soha sem tudhatta, hogy az Ottawa-folyó partjain a rengetegedből nem kap-e váratlan irokéz támadást. Így az út visszafelé a huronokhoz elég sok viszontagság közt folyt le. Davos és Daniel atyákat, akik Brébeuf-fel egyidejűleg indultak a huronok közé, útközben kifosztották és csak nagynehezen találtak rá a huron településre. De maguk a huronok is félték az irokézek támadásától, ha maguk közé engedik a jezsuita atyákat. Így Brébeuföt a Szent-György öbölben tették partra, ahol előzőleg volt a huronok lakhelye. Azóta azonban a huronok más helyre költöztek, részint harci, részint termelési okokból. Brébeuf akarateréje nem riadt vissza a nehézségektől. Csomagjaikat egy bokorban elrejtette, maga pedig nekiindult megkeresni az új telepet. A vadonban járkalni, különösen az akkori háborús viszonyok között nem volt biztonságos, de még nehezebb úgy kóborolni a vadonban, hogy az ember nem biztos benne, hogy talál-e hamarosan emberlakta helyet, ahol elfogadható ételt kaphat és biztonságban megpihenhet, és ez még a bátor és elhatározott ember akarateréjét is próbára teszi. Végre mégis megtalálta az új telepet, mert szerencsére jól ismerte az indiánok gondolkodásmódját és ez irányítást adott neki. A faluban örömmel üdvözölték régi ismerősüket. Mindjárt neki is fogott az új missziós ház építéséhez. Kifosztott jezsuita társai csak pár hét múlva találtak el a telepre.

Életmód a telepen. A huronok, ha nem is hitték Brébeuf tanításait, mint embert nagyon megbecsülték, tekintve bátorságát és alkalmazkodó képességét. De megbecsülték benne a franciát is, aki népük szövetségese, és a tanult európaiat, akitől

mindent elsajátíthatnak. Értehető tehát, hogy a dologtalan, kíváncsi férfiak folyton ott ültek a jezsuita atyák nyakán. Hogy a saját szerzetesi napirendjüket mégis betarthassák, egy faliorát állítottak a kunyhóba, amely persze izgatta a vadak kíváncsiságát. Brébeuf-ék meg is magyarázták, hogy az óra az idő vezére, amely megmondja, mikor kell hazamenni, mikor van az ebéd és vacsora ideje. Az atyák 4 órakor keltek, utána elmélkedtek és miséztek, majd breviáriumot olvastak. 8 órakor kezdődött a tanítás előbb a nagyokkal, 12-től 2-ig a katekizmus tanítás. Mikor a látogatók 2 órakor elmentek, az atyák lelkiismeretvizsgálatot tartottak és megebédeltek. Ebéd után újra odaszállingóztak a falu férfiai és este 8-ig mindenféle furcsa kérdésekkel ostromolták az atyákat. 8 óra után magukra maradván, breviariumot olvastak, majd leveleket írtak és a nap fontos eseményeit jegyezték föl naplószerűen. Munkájuk sajnos most sem hozott eredményt. A huronok nagyon szívesen látták az atyákat, részint mert összeköttetést jelentettek nekik francia szövetségeseikkel, akik megsegítették őket, részint mert kíváncsiságukat is kielégítették. A keresztény vallásról azonban hiába beszéltek nekik.

1636-ban három új társuk érkezett a misszióra: Jogues, Garnier és Chastelain. Az új jezsuiták jövetele azonban bajokat is okozott. A huronok közt ragályos betegség ütött ki és a kuruzslók azt állították, hogy a járványt a jezsuiták hozták. Ezek a kuruzslók még emlékeztek előző kudarcukra és most elérkezettnek látták az időt, hogy a jezsuitáktól, akik tekintélyüket rontották, megszabaduljanak. Sikerült a könnyen hívő huronokat felbőszíteni és különösen a fiatalok vére szomjazva követelték a jezsuiták kínok közti kivégzését. Persze ennek az üldözésnek politikai háttere is lehetett. A huronok közül egyes élesen látók érezték, hogy a francia jezsuiták itt tartózkodása a húrón-telepen csak még jobban felbőszíti az irokézeket és talán egyszerűbb volna a kereskedelmet a legkisebb ellenállás irányában, az angolok felé folytatni, ha kisebb haszonnal is. Sőt lehettek olyan előrelátó huronok is, akik látták, hogy a francia barátság könnyen vesztét okozhatja a húrón népnek. A kuruzslók könnyen voltak kaphatók politikai célok szolgálatára, főleg ha a jezsuitákat amúgy is gyűlölték. Az ifjúságot pedig a kínzások, mint multság vonzották. De láttuk Brébeuf akaraterejét, bátorságát és elhatározottságát. Most is, mikor a veszély kezdett fenyegetővé válni, ő maga elment az indiánok tanácsába és ott a leghatározottabb hangon védte magát és társait a vádak ellen. Tudása, bátorsága, ékesszólása a húrón nyelvben hatott, a férfias, erélyes szó megmentette a jezsuita atyákat. Bizonyára ebben a védekezésben Brébeuf nem elégedett meg a cáfolattal, hanem rámutatott arra is, hogy a huronok nem gyilkolhatják le büntetlenül a francia jezsuita atyá-

kat. Bizonyára azt is megértette a huronokkal, hogy akkor az eddigi jövedelmező prémületnek is vége a franciákkal, az angoloknak pedig csak az irokézek közvetítésével adhatnák el prémjeiket. Így a veszedelem elmúlt a jezsuita atyák feje fölött és a bátor fellépés csak megkértszerezte tekintélyüket.

Az első sikerek. A munka az ember létezésének. Így nagyon jól meg lehet érteni a jezsuita atyák kitartó munkáját, hogy mindent elkövetnek a huronok megtérítésére. De nincsen az a kitartó munkás, akit ne csüggesztene el végül is, ha látja, hogy minden munkája kárba vesz és sem előnyököt, sem dicsőséget nem hoz számára. És itt van az, amiben a jezsuita hittérítők eltérnek a többi akaraterős, munkás embertől. Ők nem a sikerért, nem a haszonért, nem is a dicsőségért dolgoztak. Brébeuf és társai jól tudták, hogy ha lelkiismeretes munkájuknak semmi eredménye nem volna is, ez a munka a jövő élet számára megtakarított romolhatatlan kincset jelent. Azt is tudták, hogy az ő feladatuk a tanítás, a siker Isten kezében van és nem tőlük függ. Ennek a kitartó munkának végre meg is lett az első eredménye.

A huronok egy irokéz harcost fogtak el, akit tűzhalálra ítélték. Az egész huron nép között egy sem volt, aki megszánta volna a legyőzött ellenséget, sőt mindenki előre örült, milyen élvezet lesz az elítélt kínzása. Egyedül Brébeuf atya szánta meg keresztény módon a szerencsétlent és nem törődve a huronok gyűlöletével az irokézek iránt, beszélt a fogollyal és a kínok között bátorította. Ez volt az első indián, akit a jezsuitáknak sikerült megkeresztelni. Nem is barátai, hanem ellenségeik közül volt ez is. A huronok foglyuk bátor halálából látták, mily erőt tudott meríteni a hitből és a keresztény szeretet látásából a halál kínjainak elviselésére. A pokol kínjaitól nem ijedtek meg a huronok, a mennyország örömeit nem tudták megértetni, de itt élő példán látták, hogy a keresztény hit és szeretet mennyi erőt ad egy embernek. Ez volt a kezdete a jezsuita atyák sikereinek. Amit magyarázatokkal nem tudtak megértetni, azt egy élő példa világosan megmutatta. Nemsokára a szerencsétlen ellenség kivégzése után egy huron törzsfő is jelentkezett az atyáknál, aki mint szónok nagy tekintélyt vívott ki magának népe között. Ez volt az első huron, törzsfő léte bizonyára intelligensebb a többinél, aki megértette a keresztységben levő nagy erőt a halállal szemben és aki felvette a keresztységét. A törzsfő után az ő ékesszólása és tekintélye sokakat vont a kereszténység felé. A falukat járó árus nagyon jól tudta, milyen nehéz egy faluban akármilyen kívánatos árut is eladni az első vevőnek. Senki sem akar első lenni, fél, hogy senki nem követi, egyedül marad és mindenki kineveti, hogy ő beugrott. De ha egy vevőt sikerült fogni, akkor meg mindenki sietett maga is venni, nehogy az illető

egyedül dicsekedhessek a kívánatos áruval. Így volt ez Brébeuf esetében is. A törzsfő példája hatott és most már rohamosan megindult a huron nép megtérése. Ha ebben a megtérésben sokaknál nagy szerepet játszhatott a politikai és üzleti érdek is, mely a huronokat a franciákhoz kötötte, a térítői sikerek megindulásából egész bizonyossággal látni lehet, hogy nagy része volt ebben a sikerben a kereszténység akaratot erősítő biztonságos érzésének még a halál torkában is. Ezt a megérzést persze meggyőző rábeszélésekkel elérniök nem lehetett, ezt amint mi lélektanilag szeretjük kifejezni, a tényeknek szuggesztív ereje hozta magával, de amelyet jobban lehetne az igazságot pontosan visszaadó egyházi nyelven megnevezni, azt az isteni malaszt adta meg.

A térítés sikerét előmozdította az is, hogy elhatározták a missziók kiterjesztését több huron telepre is. Brébeuf atya az ilyen nagyobb adminisztrációs munkára nem érezte magát hivatottnak, mert ennek egyszersmind politikai, sőt tekintve a telepek erősítését, katonai oldalai is voltak. Így több jezsuitát kért a központból és főnököt is, aki az új missziós körzetet megszervezze. A feladattal a rend Lalemant atyát bízta meg, aki kitűnő szervezőképességgel alapította meg az új missziós állomásokat a huronok között. Központi telepnek a Sancta Mariának elnevezett telepet választották. Ez a szervezkedés és a telepek megerősítése is elősegítette a missziós munkát. A huronok, akik eddig nem nagyon látták, hogy a franciák határozottan támogatnák őket, most az új erősített telepen nagyobb biztonságban érezték magukat, mint eddig szétszórt, védtelen falvakban. Ez a szorosabb simulas a francia politikához, a huron nép részéről, az atyák munkáját még jobban elősegítette.

Jogues kínoztatása, Goupil halála. A szívekbe belátni nem lehet. Nem tudni, hogy a megtérésben a politikai és üzleti megfontolás mennyi szerepet játszhatott. A franciák erőteljesebb támogatása bizonyára sokakat megnyert. De hogy ez az elvetett mag kalászba szökjön és ne fojthassák el a tövissek, ahhoz Jogues atya és Goupil testvér megpróbáltatásai erősen hozzájárultak. Jogues atya vállalkozott arra, hogy a misszió üzeneteit, amelyek közt bizonyára politikai és hadi természetű üzenetek is lehettek, megviszi Quebecbe. Útközben az irokézek lesből megtámadták kis csapatát. Jogues egyik indián kísérője megsebesült és a jezsuita atya, ahelyett, hogy saját életét igyekezett volna menteni, megsegítette indián kísérőjét nehéz helyzetében, hivatkozva a keresztény szeretet parancsára. A szerencsétlen indián Jogues atya élő példáján látta, mit jelent az a keresztény szeretet, amely embertársait a veszélyekben sem hagyja el. A halálos veszedelemben megkeresztelt indiánnak sikerült elmenekülnie, míg Jogues-ot és Goupil-t elfogták az irokézek. Elgondolhatjuk, milyen lelkesedéssel

beszélt ez a húron azután honfitársainak a jezsuiták áldozatkészségéről és keresztény szeretetéről. Jogues irtózatot kínzásokon ment keresztül fogságában, ujjait összevissza égették, csavarták, úgyhogy kezeit többet nem használhatta, testét is összeverték és összeégették, társát, Goupilt pedig kivégezték. A kínzásokat többször megismételték Jogues atyán, de bátor fellépése tiszteletet szerzett neki és kínzói bizonyára azt is meggondolták, hogy megölése erősebben kihívhatná maguk ellen a franciák bosszúját. Így a kínzások után mint rabszolgát dolgoztatták. Mikor látták, hogy a keresztet tisztelettel csókolja, kigúnyolták és a kálvinista hollandokra hivatkoztak, akik nem tisztelik a keresztet. Jogues azután kalandos körülmények között menekült az irokéz fogságból. Gazdáival a Mohawk völgyéből a Hudson völgyébe ment le halászni és ott egy holland telep közelében sikerült kimenekülnie üldözői kezéből. A hollandokban több volt az emberség, mint a gyűlölet a katolikus pap iránt. Így sikerült neki lehajóznia a Hudson Nieuw-Amsterdamig, a mai New-Yorkig és onnan visszajehetett Európába. Mikor a rennesi jezsuitarendházba bekopogtatott, a ház rectora eleinte mesének gondolta, hogy indián fogságból holland területen át menekült ez a szegényes külsejű idegen és megkérdezte, hallott-e Jogues atyáról, akinek ekkorra már Európában nagy volt a híre. Persze Jogues csonka kezeivel bizonyíthatta, hogy ő az irokéz hóhérok kezéből megmenekült jezsuita atya. A pápa elismerésül megengedte, hogy csonka kezeivel is mutathasson be szentmiseáldozatot. De Jogues-nek nem kellett az otthoni dicsőség, visszakiváncozott a huronok közé Amerikába. A kanadai francia telepen most éppen ilyen emberre volt szükség, mint Jogues atya. Az irokézek békét ajánlottak és megvolt minden remény arra, hogy a huronokat ezentúl békében hagyják. A békeajánlat megtörtént és a béke nagyon is kívánatos lett volna. Azonban a ravasz indiánokban nem igen lehetett bízni. Hátha csak hitegetik a franciákat és váratlanul akarják őket megtámadni, mikor a támadásra nincsenek elkészülve. Jogues vállalkozott arra, hogy elmegy az irokézek közé a békéről tárgyalni, Ismerte nyelvüket, szokásaikat és tudta, kik befolyásosak a nép között. Az irokézek nagy tisztelettel fogadták egykori foglyukat, a mostani francia követet és hajlandók voltak békét kötni a franciákkal, ha szabad kezet nyernek a huronokkal szemben. Jogues ezt nem fogadhatta el, de nem hagyta abba próbálkozásait. Újabb küldetést vállalt és egy de Lalande nevű fiatal emberrel indult útnak. Most már nem kerülhette ki sorsát. Az irokézek mindkettőt elfogták és kínos halállal kellett meghalniok.

Jogues-ot viszontagságai és kalandos szökése annak idején az irokézek között híressé tette. De neki nem a múltó

dicsőség kellett, hanem Isten nagyobb dicsőségére tovább is akart dolgozni. Nem ijedt meg a majdnem biztosan előrelátható kínhaláltól sem, hanem újra bátran szembeszállt vele, ha egyszer már tapasztalnia is kellett, mit jelent az, az irokézek kezébe kerülni. Az ilyen bátor elszántságra, amely a biztos veszélybe is be mer menni, csak az Istenért mindenre képes katolikus hittérítő képes. Ezeknek az erőteljes, kitartó, keresztény buzgalommal telt embereknek, az ő kiontott vérüknek lehet köszönni a hit terjesztését idegen, tudatlan, kegyetlen törzsek között mindenfelé a világon.

A huronok pusztulása. De ha Jogues atya hős is volt, hősök voltak Brébeuf és társai is, akik kitartottak a huronok között az irokéz-huron háború minden veszedelmében.

A franciáktól elszakítva, a huronok pusztulásra voltak ítélve. A hosszú háborúk alatt a nép megtizedelődött, a termelés megakadt a folytonos veszedelmes irokéz betörések alatt és a megmaradt nép is a silányabb élelem miatt meggyöngült. Egyetlen barátai, a franciák távol tőlük, elszakítva, nem segíthettek. Az irokézek pedig nem nyíltan támadtak rájuk, hanem a vadonban meglapulva akkor törtek rájuk, mikor a húrion férfiak másfelé keresték az ellenséget, vagy éjjel, mikor mélyen aludtak, törtek rá a falvakra. A huronok kipusztulása indián eposz, amelynek legnagyobb hősei a jezsuita atyák Brébeuf körül.

A huron-telepítés szélén, a Szent József misszióban Daniel atya vezette a lelki ügyeket. Napról-napra várták az irokézek alattomos támadását, de Daniel atya nem volt hajlandó híveit otthagyni. Ez a közösségvállalás még a nem hívőknek a szemét is felnyithatta a keresztény szeretet értékét illetőleg. Egy éjjel meg is jött a várt támadás. Daniel atya ekkor sem hagyja el a huronokat, hanem a kereszttel a kezében bátorítja őket a harcra, a haldoklókat feloldozza. Végül a hős templomába, mint várba menekül vissza és a betörő irokézek nyilaikkal lelövik. A menekülő huronok megviszik a hősi vértanú halálhírét a Sancta Maria megerősített főtelepre is. Brébeuf és Lalement társaikkal tehetetlenül látják, hogy a környező falvakat egymásután foglalják el az irokézek és lakosaikat kegyetlenül leöldösik. Elhatározták, hogy a megritkult falvak közül a megmaradt huronokkal együtt átteszik telepüket egy védettebb helyre a Szent György-öbölben. Az irokézek megvárják, míg a húrion férfiak vadászatra mennek, hogy a téli táplálékot megszerezzék. A jezsuita atyák is a férfiakkal mentek ki. Az irokéz csapatok hason csúsza közelítették meg az elhagyott telepet, berontanak, az asszonyokat és gyermekeket legyilkolják. A huronok a menekülőktől értesülve a támadásról, elkeseredetten készülnek az ütközetre ellenségeikkel, a megmaradt

asszonyokat, gyerekeket és a jezsuita atyákat biztos helyre akarják küldeni. A jezsuita atyák azonban nem akarják elhagyni őket, mert a halotti szentségek kiszolgáltatására szükség lesz a csatában. Míg a harcra készülve keresik az ellenséget, az irokézek újból lesből támadnak és a huronok maradványaival a jezsuita atyák is fogságba kerülnek.

Brébeuf atya kínoztatása különösen rettenetes. Lassú tűzön perzselik, fejbőrét lenyúzzák, szemhéjait levágják, majd, mikor kínjai között is bátorítja a húron keresztényeket, nyelvét is kitépik. Ő nem hajlandó megrettenni a legnagyobb kínok közt sem. Végül indián babonával kivágyják szívét, mert azt hiszik, hogy ha a bátor ember szívét megeszik, a bátorság beléjük száll abból a kínhalál félelmével szemben.

Így halt meg Brébeuf atya, így haltak meg társai is. Így pusztult ki a huronok népe. A kiirtott vitéz húron nép legnagyobb nemzeti hősei nemcsak maguk a huronok, hanem elsősorban az európai, francia jezsuita atyák. Nem politikai megfontolások, nem érdek kötötték őket a huronokhoz, nem a dicsőség keresése vitte őket a vértanúhalálba, hanem az a szilárd meggyőződés, hogy Istennek tetsző dolgot művelnek és ez adta meg nekik a bátorságot is a kínos halálban. Egészen bizonyos, hogy a kipusztulásra ítélt húron nép a kínhalál előtt, látva az idegen papoknak ezt a példáját, megértette azt a csodálatos tant, amelyet az ő primitív gondolkodásával a léha tobzódások között nem tudott megérteni. Isten a halálban megadta nekik a vértanuk érdemeiért azt a malasztot, amely nélkül a térítői munka éveken át sikertelen volt.

Az Egyház is méltányolta a keresztény hősiességnek ezeket a példáit. 1925-ben boldoggá avatták őket, 1927-ben hamvaikat átvitték Quebecbe, ahol a csodáknak egész sorozata következett be a vértanuk sírjánál. XI. Pius pápa 1930-ban ünnepélyesen szentté avatta őket.

Frideczky József.

Források: I Santi Martiri Canado-Américain, Cel. Testöre S. J. — Kanadai szent vértanuk élete, Omerovich Tamás S. J. — Francis Parkman, The Jesuits in North-America.

A Bollandisták Társasága.

Talán e sorok olvasója is csak annyira ismeri a Bollandisták nevét, mint az a múlt századbeli főpap, aki sämtliche Werke von Bolanden helyett sämtliche Werke von Bollandisten megrendelést küldött német könyvkereskedőjének. Mily nagy volt a jó úr meglepetése, midőn a várt néhány regény helyett több ládára való, hatalmas fóliánsokból álló küldeményt kapott. Ekkor tudta meg a két név közötti nagy különbséget. De becsületére legyen mondva, a könyvszállítmányt nem küldötte vissza, hanem kifizette az érte járó busás összeget.

Kik voltak a Bollandisták?

* * *

Annak a néhány németalföldi (ma belga: vallon-flamand) jezsuitának munkaközösségét szokták a bollandista névvel jelölni, akik a katolikus Egyházban tisztelt szentek életére vonatkozó kéziratokat és egyéb történeti adatokat három évszázad óta felkutatják, tudományosan feldolgozzák és saját szerkesztésükben kiadják. Együttesüket és módszerüket bollandizmusnak is nevezik. Az általuk megjelentetett Szentek Élete (Acta Sanctorum) nem a nagyközönség használatára, hanem a tudós világnak van szánva. Vállalatuk kitűzött feladata és célja, hogy a régi kéziratok életrajzokat és egyáltalán az egész vonatkozó hagiográfikus irodalmat minden korból és helyről összegyűjtse, megbírálja, kiselejtse, feldolgozza és tudományos apparátussal kiegészítve közzétegye. A következő lapokon a Bollandisták Társaságának történetével, programjával, módszerével és teljesítményével, azaz röviden kifejezve: a bollandizmusmal ismerkedik meg az olvasó.

A bollandizmus elindulása.

Midőn P. Manare Olivér 1603-ban az általános rendfőnök megbízásából sorra látogatta a németalföldi jezsuita rendházakat, Anversben találkozott a nagytudású P. Rosweyde

Heriberttel, aki beszámolt működéséről, könyvtárakban végzett kutatásairól és további terveiről. Sajnálkozással látja, mondta, hogy a szentek közkézen forgó életrajzai annyira felületesen vannak megírva, hogy nemcsak történelmi valótlanságokat, hanem gyakran hitellenes tévedéseket is tartalmaznak. Ajánlkozott egyúttal, hogy régi kéziratok felhasználásával a tudományos követelményeknek megfelelően megírja a szentek életét. P. Manare helyeselte a tervet és felszólította, hogy az előadottakat írásba foglalva tájékoztassa a rendtartomány főnökét is. A tartományfőnök és tanácsosai nagy tetszéssel fogadták a tervezetet, s miután átvizsgálták, kedvező ajánlásokkal az általános rendfőnökhöz Rómába továbbították. A kiváló és széleslátókörű Acquaviva Kolos állt abban az időben a Társaság élén, aki a kidolgozott tervezetet jóváhagyta, s a legmesszebbmenő támogatást ígérve, P. Rosweyde Heribertet a megkezdett munka folytatására buzdította.

P. Rosweyde 1569 január 21-én Utrechtben született. 1588-ban csatlakozott a Társasághoz. Tanulmányai közben és tanárkodása alatt, minden szabad idejét könyvtárak látogatására és régi kéziratok másolására fordította. P. Manare körűtje idejében az anversi kollégiumban tanár és igazgatóhelyettes volt. Már-már úgy látszott, hogy minden egyéb munkától felmentik, hogy teljes erejével dolgozhasson nagyszabású tervének megvalósításán, de közben meghalt Saint-Omerben a controversia tanára, s Rosweydével töltötték be ideiglenesen a tanszéket. A kilátásba helyezett felváltás három évig késett, csak 1606-ban térhetett vissza Anversbe. Végre sajtó alá rendezhette fáradságának első gyümölcsét, mely a következő évben *Fasti Sanctorum* címmel napvilágot látott. Művének adatait és megállapításait 1300, jórészt magamásolt kéziratra hivatkozással támasztotta alá. E könyve részint program volt, mert vázlatosan ismerteti tervbevetett nagy művét, részint szakemberekhez intézett felhívásnak is szánta, s támogatásukat kérte az emberfeletti munkához. Rosweyde 18 ívrét kötetre tervezte művét. Az első háromban bevezetés gyanánt az isteni Megváltó és a boldogságos Szűz életét és az ünnepeikre vonatkozó tudnivalókat, a következő 12 kötet a szentek életét akarta nyújtani. Egy kötetben adta volna a hitvalló és vértanú szentek hiteles jegyzékét. A két utolsó kötetben közölte volna a tudományos feldolgozáshoz szükséges jegyzeteket s a 13 különféle név- és tárgymutatót.

A könyv végén kérte az olvasót, hogy közölje vele a tervre vonatkozó észrevételeit. Sokan megtették. Többek között Bellarmino Róbert is, aki merészen találta a vállalkozást, mert nagyon hosszú időt igényel a vállalt feladat elintézése. Nem tartja célszerűnek a kéziratok teljes közlését, s ajánlja, hogy Lipomani és SURIUS kötetéhez pótlásokat adjon

ki. De akadtak megértő barátok is, mint pl. Winghe Antal bencés apát, aki ajánlóleveleivel megnyitotta Rosweyde előtt a Bencésrend könyvtárait, sőt kéziratokat kölcsönzött és a kiadások költségeinek fedezésére pénzt is küldött kezébe.

Mivel Rosweydet az előjárótól kapott egyéb munkák annyira lefoglalták, hogy nagy és szépen induló műve csaknem teljesen elakadt, kérte, hogy Anversből a csendesebb Courtraiba költözhessen. A balszerencse itt sem hagyott neki nyugtot. Alig érkezett oda, meghalt a kollégium igazgatóhelyettese. Ismét neki kellett a megüresedett állást elfoglalnia és kétéven át betöltenie. 1612-ben visszatért Anversbe, de ezúttal beköltözött a professzusházba, s ittmaradt egészen haláláig. Vállalkozását sohasem tévesztette szem elől, de sajnos, hogy idejét és erejét szétforgácsolta, mert nem tudott ellenállni a kísértésnek, hogy mással egyáltalán ne foglalkozzék. Ribadeneira Péter műve nyomán kiadja a szentek életét flamandul. Baronius Annalesei felhasználásával egyetemes egyháztörténetet állít össze, közben erősen készül Tertullianus, Lactantius, Minutius Felix, Prudentius és más keresztény írók műveinek jegyzetes kiadására. Sőt, buzgón kiveszi részét a lelkipásztorkodásból is.

1615-ben megjelenik legfontosabb műve a Vitae Patrum, több mint 1100 lapon, melyben tíz könyvre osztva tárgyalja az ősremetek életét és tanítását. E nagyszabású könyv a maga idejében méltó és megérdemelt feltűnést keltett. Nagy elmével és kritikai érzéssel bogozza ki a problémákat, nagy tudásával és felkészültségével legyőzi a tökéletlen eszközök és fejletlen módszer okozta akadályokat. Mindenesetre a szentekre vonatkozó kéziratok és adatok ilyen szellemben való feldolgozása méltó és használható gyűjtemény lett volna. Ilyen teljesítmények után méltán várhatta mindenki, hogy a kivételes képességekkel megáldott tudós a szentek életének megírásához lerakja a tudományos alapot, de a kérlelhetetlen halál áthúzta sokak számítását, mert Rosweyde 1629 október 5-én elhunyt egy haldokló látogatásakor szerzett ragályos betegség következtében.

A régi Bollandisták.

Rosweyde jól látta, mily nagy munkába kezdett, erre céloz 1609 május 14-én P. Fléronhoz írt levelében: Vastum opus suscepi et vix unius hominis, tehát maga sem gondolt arra, hogy befejezheti. A munka nagyságára mutat az a tréfás figyelmeztető párvers, melyet azoknak a rendtársaknak szánt, akik a Vitae Patrum kéziratának átnézésével voltak megbízva:

Ne terrearis, quisquis es censor, mole libri,
Nee enim ea vobis, sed mihi devoranda fuit.

Midón Rosweyde meghalt, akkor tűnt fel az a férfi, aki-ről a hálás utókor az egész munkaközösséget elnevezte: Bollandus János. Rosweyde tekintélyes, de még rendezetlen és feldolgozatlan anyagot hagyott hátra. Az értékes hagyaték átnézését Bollandusra bízta az előjárók. Bollandus látva a nagyszerű gyűjteményt, késznek nyilatkozott Rosweyde műve folytatására. Két dolgot kért csupán: először ne kössék semmi-féle tervezethez sem, hanem engedjék meg, hogy szabadon követhesse saját belátását; másodsor, hogy bocsássák kizárólagos rendelkezésére a Rosweyde gyűjtötte könyveket. Miután előjárói beleegyeztek a jogos kívánságokba, 1630-ban Malinesből átköltözött Anversbe. E munkája mellett még egy kongregáció vezetésével és templomi gyóntatással bízta meg a tartományfőnök, aki azt gondolta, hogy e kevés elfoglaltság mellett bőséges ideje marad tudományos működésre.

Bollandus 1596-ban született Julémontban, Limbourg tartományban. Nagy műveltsége, jártassága a történelemben, összeköttetései és világos esze mintegy predesztinálták arra, hogy Rosweyde utódja legyen/Módosította elődje célkitűzését, új irányt szabott, és szélesebb alapokra fektette a vállalkozást. Elődje csak azokról a szentekről akart írni, akiknek akár írott, akár nyomtatott aktáit megtalálta, s az így felkutatott szövegeket összehasonlította egymással. Bollandus azokat a szenteket is besorozta, kiknek élete nincs feldolgozva a hagiografiai irodalomban, de létükről tanúskodnak a szentek jegyzékei, fennálló tiszteletük vagy egyéb formális történeti bizonyítékok. Abban is eltér elődjétől, hogy az egyes szentekre vonatkozó adatokat különálló egységbe csoportosítja, a közölt szöveg elé bevezetést, utána magyarázó jegyzeteket Csatol. Miután leszögezte elveit és kijelölte az utat, melyen haladni akart, nagyarányú levelezést kezdett. Kéziratokat, tanácsokat és útbaigazításokat kért, s viszonzásul felajánlotta szolgálatát. Azt is nagyon jól látta, hogy a vállalkozás felülmúlja erőit, azért előjáróitól segítséget kért. Az anversi rendház oly szegény volt, hogy alig tudta volna a két munkatársat eltartani, s ekkor ismét a már említett Winghe Antal apát sietett a vállalkozás támogatására, 800 forintnyi adományával lehetővé tette újabb munkaerő bekapcsolódását. Az 1601-ben született Henschenius Gottfridet adták segítőül. A választás szerencsés volt. Mester és tanítvány közt uralkodó megértés a legjobb eredményeket gyümölcsozta. Henschenius 1635-ben állt be a munkába. Bollandus nagyrészt sajtó alá rendezte a január hónap szentjeinek anyagát, s tárgyalt Van Meurs nyomdással a kiadás feltételeiről Henscheinius a februári anyag előkészítését vállalta. Kiszedték január négy első napját, mikor Henschenius bemutatta mesterének munkája első gyümölcset, Szent Vaast és Amandus életét. Nem elégedett

meg a Bollandus tervezte bevezetéssel, szövegközléssel és a legszükségesebb jegyzetekkel, hanem tanulmányozta a szentek különféle életrajzait, megállapította életadataik időrendjét, ismertette a kort, melyben a szentek éltek, s az egyes szövegeket magyarázó jegyzetekkel világította meg. Bollandus nagyon megörült a program bővülésének és magáévátette tanítványa módszerét. A szedést beszüntette és Henscheniusszal azonnal hozzálátott a januári rész átdolgozásához. Társára bízta a keleti, francia és itáliai szentek átdolgozását, maga pedig a német, spanyol, angol és ír szentekről szóló részeket öntötte új formába. Végre 14 esztendővel Rosweyde halála és nyolc évre Henschenius csatlakozása után megjelent fáradozásuk gyümölcse két hatalmas kötetben. A munka kiadása az akkori tudós világban nagy lelkesedést váltott ki. Rengeteg szerencsekívánó levelet kapott Bollandus. A szerény Henschenius még abba sem egyezett bele, hogy a kidolgozott részeket a szerző nevének kezdőbetűivel jelöljék, csak annyit engedett meg, hogy a címlapon mestere neve után az álljon: operám et stúdiū contulit Godefridus Henschenius.

A szentek életének első két kötete két nehezen megközelíthető padlásszobában készült. Ettől kezdve az első emeleten üresen álló nagyobb teremben rendezkedtek be, melyet a későbbi kor Museum Bollandianumnak nevezett el, s itt dolgozták ki a következő köteteket, míg a munkaközösség Anversben maradt. Maga a berendezés nagyon egyszerű volt, csak a legszükségesebbekre szorítkozott. 1658-ban jelent meg a február hónap három kötete. Maga a pápa, VII. Sándor, és vele együtt több bíboros látni akarta Bollandust, de ő gyenge egészségi állapotára hivatkozva, Henscheniust és közben megnyert újabb munkatársát, Papenbroeck (Papebroch) Dánielt küldötte Rómába.

Papenbroeck 1628-ban született Anversben. Középkorai tanulmányai idejében Bollandust választotta lelkiatyjává, aki nemcsak a lelkiekben segítette, hanem irányította olvasmányait és önképzését, nyelvek tanulására és tollforgatásra is buzdította. A Társasághoz csatlakozva, nagy sikerrel végezte tanulmányait, s előjárói 1659-ben Bollandus mellé osztották be. A mester nem vallott szégyent tanítványával, mert az új munkatárs fáradságot nem ismerő buzgósága, írói készsége, és kritikai elmeéle a legkiválóbb „bollandista“ nevet biztosította számára. Biztos és alapos tudás, a gondolatok ügyes és választékos kifejezése, a tények és adatok logikus csoportosítása jellemzi Papenbroeck működését. Mindig az egésztest tartotta szeme előtt, nem tévesztették meg a részletek és nem veszett el bennük. Kutatásai alatt feltűnt neki, hogy nagyon sok régi oklevél megbízhatatlan és hamis, azért 1668-ban hosszabb tanulmányt írt e kérdésről, melyre feleletképpen Mabillon

kiadta alapvető munkáját *De re diplomatica* címmel. Az egész könyv Papenbroeck nézetének a cáfolása volt. Papenbroeck nagyon örült a könyv megjelenésének, áttanulmányozta és belátva az ellenfél igazát, habozás nélkül elfogadta Mabillon álláspontját. A két tudóst ettől az időtől kezdve a legmegértőbb barátság szálai fűzték egymáshoz. Papenbroeck másik jellemvonása a feltétlen becsületesség és igazságérzet. Ha valaminek igaz vagy tarthatatlan voltáról meggyőződött, bátran és habozás nélkül kimondotta. Papenbroeck közreműködése március első kötetével kezdődik. 1668-tól 1709-ig 18 kötetten olvasható a neve. A szaktudósok nézete szerint ezek a kötetek a régi sorozat legértékesebb részei.

Még a márciusi kötetek megjelenése előtt hosszú és megadással viselt betegség után 1665 szeptember 12-én elhunyt a mester. Henscheniussal és Papenbroeckal együtt ő a bollandizmus megalapítója. Halála után a hálás tanítványok Bollandus nevét adták a munkaközösségnek.

A támadt ür betöltésére az előljárók P. Ravesteyn Jánost jelölték ki. A választás nem volt szerencsés, mert az új munkatársat inkább az aktív élet felé sodorta érdeklődése, s nem tudta magát elvonult tudós működésre szánni. Hamarosan kivált a munkaközösségből és helyét 1675-ben P. Cardon Dániel foglalta el, de ezt meg három évi közreműködés után a pestises betegek gondozása közben kapott ragály vitte el, mikor csak az egyetlen anversi professzushozból 18 nap alatt 14 felszentelt rendtagot ragadott el a halál. 1679-ben a még fel nem szentelt Janninck Konrád csatlakozik az együtteshez. A szedés javítást, tárgymutatók készítését és hasonló munkákat bízták rá. Harmadfélévi próbaidő után Papenbroeck „insigniter probatus” érdemjeggyel jellemezte Janninck munkáját és kieszközölte, hogy Rómába küldték teológiai tanulmányok elvégzésére. Az 1681-ben elhalt Henschenius helyébe az ypresi P. Baert (Baertius) került, aki nem annyira mint hagiografus tűnt ki, hanem mint a vállalkozás anyagi ügyeinek intézője tett nagy szolgálatot a munkaközösségnek. A bruxellesi P. Rayé Miklós 1697-ben tűnik fel az együttesben, de csak rövid ideig marad, mert a következő évben felváltja a brugesi P. Verhoeven Ferenc, aki 1701-ben meghal.

Ebben az időben válságos helyzetbe került a vállalkozás. Papenbroeck súlyos betegségbe esett és megvakult. Mindkét bajából kigyógyult később, de a borús felhők csak nem oszladoztak. A heves támadások csaknem teljesen megbénították a munkatársak tevékenységét.

1702-ben P. Sollier (Sollerius) Ker. János áll be a munkatársak közé. Legjobb alkotása és műve Usuardus martyrologiumának kiadása, mely két évszázadon át a legkitűnőbb ilyen irányú munka volt. Nagy érdemeket szerzett azáltal is,

hogy 20 éven át nagy gonddal és utánjárással intézte a vállalkozás anyagi ügyeit. Az ő idejéig a Bollandisták együtt dolgoztak a könyvtárban, ami egyesekre nagyon zavaró lehetett. Sollier úgy rendezte be a rendelkezésre álló helyiségeket, hogy mindenki külön szobába vonulhatott. Ez az újítás nagyon előnyösnek látszott, de hasznára a kollektív munkának aligha volt. Sokkal nagyobb sikert könyvelt el Sollier akkor, midőn az Acta Sanctorum nyomásának kizárólagos jogát megszerezte, s így sok zavarnak és huzavonának véget vetett.

Mivel Papenbroeck már elaggott, Janninck és Baert csaknem-állandóan betegeskedtek, Sollier egyedül végezte a sokféle szerkesztői és kiadói munkát. 1713-ban osztották be mellé a gandi P. Pien (Pinius) Jánost, aki nagy segítséget nyújtott mesterének a július és augusztus hónapok szentjei életének megírásában. Így többek között Pien szerkesztette Loyolai Szent Ignác életrajzához a jegyzeteket, melyek még ma is elsőrangú és teljesen megbízható forrásai a nagy szent életének és működésének. Az 1719-ben elhunyt Baert helyét az anversi P. Cuypers (Cuperus) Vilmos foglalta el, aki mindig alapos munkát végzett, de értekezései nagyon terjengősek. Legnagyobb érdeme, hogy tökéletesítette a közös múzeum és könyvtár felszerelését. 1721-ben áll be a munkába az ekkor már súlyos beteg és 1723-ban elhalt Janninck helyett a bruxellesi P. Van den Bossche (Bosschius) Péter, s 15 éven át volt tagja az együttesnek. Az 1736-ban kora és betegsége miatt visszavonuló Sollier utódjává P. Stiltinck Jánost nevezik ki, aki közel 250 értékés és a legkülönbébb tárgyakról szóló kommentárt írt. Sollier 1740-ben, Cuypers pedig a következő évben meghalt. Néhány év leforgása alatt Perset, Limpens, Van de Velde, Trentecamp, Dolmens nevekkal találkozunk; e nevek tulajdonosai betegség vagy rá nem termettség miatt gyors egymásutánban váltakoztak, s csak az 1745-ben csatlakozott Suyskens Konstantin és a két év múlva munkába állt Périer János tartott ki. Pien után Sticker (Stickerus) Orbán következett, de két évre rá fiatalon elhunyt. 1754-ben újabb erő áll be a munkába, P. Clé János, de nem sokáig maradt, mert 1761-ben egyetemi tanár, később tartományfőnök lett. Az üresen maradt helyet P. Bye (Byeus) Kornél foglalja el. 1762-ben bő aratása volt köztük a halálnak, mert Stiltinck, Périer és Suyskens egymásután dőltek ki a munkatársak sorából. Helyükbe lépett három fiatal áldozópap, Bue (Bueus) Jakab, Ghesquiére József és Hubens Ignác. Ezeknek a neve szerepel az október hónap harmadik kötetén, mely 1770-ben jelent meg Anversben. A következő kötet Bruxellesben látott napvilágot és a szerkesztő neve mellől eltűnt az „e Societate Jesu“ jelzés.

A vállalkozásnak csak előnyére volt, hogy a Társasággal állandóan kapcsolatban maradt, mert így a munkaközös-

ség mindig kiegészült és a munka sohasem akadt el. Az alapítás természete és az alapító, illetve a szervezők hovatarozása úgy hozta magával, hogy az együttes tagjai, a munkatársak mind a Jezsuitarendből kerültek ki. Maga Hollandus úgy építette ki a munkaközösség szervezetét, hogy egyszerűsmindenkorra kizárta a hierarchikus rangfokozatot a munkatársak között. A legidősebb aktív munkatárs a „senior“, de külön joghatósága nincs, hanem primus inter pares. Csak két hivatalt állított fel, egyik a könyvtárosé, a másik a gondnoké. Az előbbi a kéziratgyűjtemény és könyvállomány őre, az utóbbi az anyagi ügyeket intézi. A munkafelosztást, szerkesztést és kiadást közös megállapodással rendezik. Szavazáskor a döntés szótöbbséggel történik. Ha a szavazatok mindkét részen egyenlők, akkor a tartományfőnök határoz. Ez volt röviden a munkaközösség alkotmánya. Fontos tudni, hogy az első időkben a munkatársak rendes lelkipásztori tevékenységet is folytattak, sőt még a későbbi korszakban is igénybevették szolgálatukat, de csak kisegítő minőségben.

A bollandizmus nem gépiesen és előre megállapított eljárással gyűjtötte az anyagot és öntötte szerves egységet alkotó formába. A Bollandisták Társaságának módszere fejlődésképes volt, s valóban könnyen megállapítható a módszerváltozás, ha kiadványaikat lapozzuk. Ha ma elemezzük e változásokat, azt látjuk, hogy nem mindig előnyösek. Viszont azt is el kell ismernünk, hogy a Bollandisták is koruk gyermekei voltak, s ha kortársaiknak írtak, úgy kellett tenniök, ahogy a kor iránya, érdeklődése, beállítottsága és ízlése kívánta. Ma is így teszünk. Legragyogóbb a három alapító triumvirátusának a kora. Igaz, a nyomdatechnika még fejlettebb, mint a későbbi korszakokban, s a szerkesztés, illetve a kiszedett anyag tördelése és elrendezése sokszor nem könnyen tekinthető át, de a kiadott kötetek mind tudományos, mind tartalmi szempontból fölülmúlják a kortársak hasonló irányú teljesítményeit. Sollier és munkatársainak működése már szerényebb keretek között zajlik le. A nyomdatechnika jóval tökéletesebb, mint az előző korszakban, de a szövegközlést nem tartják fontosnak, a kidolgozásnál az értekezésnek juttatják az elsőséget, s a szentek életét elbeszélő szövegeket inkább elemzik, de in extenso ritkábban közlik, mellőzik az adalékok, pótlások és javítások külön cím alatt és helyen való csatolását, mert mindent beledolgoztak az értekezésbe. Stiltinck és társai működését lendületes munkakedv jellemzi. Sajnos, hogy mindenre kiterjedő figyelmük már terjengősséggé fajul; és sok és heves támadás kivédésére sok hely jut a polémiának. Bye és gárdája nyugodt munkáját nagyon megakasztják a háborúk és zavargások, s az európai társadalom forrongó szelleme. A kutatás és együttműködés kül-

földi tudósokkal megnehezedett vagy elakadt, a nagy mecénások kora lejárt, s maga Bye is csak közepes erőfeszítést fejtett ki, hogy a vezetése alatt álló munkaközösség teljesítményei a régi színvonalat elérjék.

Más szempontból is megállapítható bizonyos visszaféjlődés. Papenbroeck nem ijedt meg az ellene indított hadjáratától, de már nem állítható minden utódjáról ugyanez. Megfélemlítve egyes elmaradt és izgága egyének támadásaitól, nem merték egészen nyíltan kimondani kutatásaik végső következtetéseit. A problémát minden oldalról megvilágították, s jobbik esetben az olvasóra bízta, hogy a premisszákból következtessen az igazságra. Máskor megmaradnak a régi felfogás mellett, mint pl. Cuypers elfogadta az ú. n. Hét-Alvó-Szentről szóló legendát és védte Szent Jakab apostol spanyolországi szereplését. Mindezek gyengeségek, s nem szolgálnak előnyére a műnek, de nem így van ez ma is?

A Bollandisták így is megelőzték korukat, sőt a következő korszakot is. Helyesen mondja a protestáns Fueter: „Die Ehre, das erste große quellenkritische Unternehmen gegründet zu haben, fällt den Jesuiten zu“. A Bollandisták egyengette úton könnyű volt másoknak haladni és mestereiket talán sok tekintetben felül is múlni.

Munkaprogramul.

. Bollandus azt tűzte ki maga és társai elé feladatul, hogy gondos utánjárással összegyűjtik, megvizsgálják az összes szentek történetére és tiszteletére vonatkozó kéziratokat, a sok közül a legjobbat kiválasztva kiadják. Nagyon könnyű lett volna a kitűzött program megvalósítása, ha a szentek tisztelete helyi jellegű marad, vagyis nem terjed tovább szűkebb hazájuknál, s életrajzaikat lényegesebb változás nélkül írják át, másolják vagy fordítják más nyelvekre. A szentek életére vonatkozó kéziratok száma szinte áttekinthetetlen. Még ma is, a nagy pusztulások után, közel tízezer latin, kb. kétezer görög és másfélezer szír, káld és egyéb nyelven szerkesztett kéziratot régi életrajzot ismerünk. Ezeket az életrajzokat másolták, lefordították és elterjesztették mindenfelé. Mennyi utánjárást igényel annak az egyetlen kérdésnek megállapítása, hogy ugyanannak a szentnek több életrajza közül melyik az eredeti és leghitelesebb. Minden templomnak, monostornak és egyházmegyének külön egyházi naptára volt, mekkora történeti részletismereteket és általános tudást tételezett fel az a feladat is, hogy összeállítsák a szentek egyetemleges jegyzékét. Mily akadályokkal kellett megbirkóznia, abból is kitűnik, hogy a XVII. századig a szláv és távolkeleti hagiografikus irodalom nyugaton csaknem teljesen ismeretlen volt.

A Bollandisták munkaprogramjának egyik pontja volt, hogy azokat a könyvtárakat és levéltárakat, melyeket könnyen megközelíthettek, személyesen is felkeresték, a távolabbiakat levelezés útján igyekeztek kiaknázni. Legjobban a Vaticana vonzotta őket. Midőn VII. Sándor pápa Bollandust meghívta Rómába és megígérte, hogy megnyitja előtte könyvtárát, a betegeskedő mester két tanítványát küldötte maga helyett. Henschenius és Papenbroeck 1660 július 22-én indultak el a hosszú útra. 29 hónapig voltak távol, s közben több mint 140 levelet írtak mesterüknek Anversbe, melyekben állandóan tájékoztatták munkájuk előhaladásáról, a felmerült akadályokról és sikereikről. Köln, Mainz, Worms, Frankfurt, Nürnberg, Ingolstadt, Augsburg, München, Innsbruck, Trento városokat érintve haladtak Itália felé. Mindenütt kitüntető szívességgel fogadták őket. Közben szorgalmasan látogatták a tudományos gyűjteményeket, amit lehetett, lemásoltak, vagy legalább későbbi lemásolatásuk végett lelőhelyüket följegyezték. Róma felé haladtukban Észak- és Közép-Itália csaknem minden nagyobb városában megfordultak és még karácsony előtt az örök városba értek, ahol 1661 október 3-ig maradtak. Holstenius, a Vaticana tudós és előzékeny prefektusa mindenben kezükre járt. A könyörtelen halál nemsokára elragadta Holsteniust, s utóda mindenütt csak akadályokat gördített zavartalan működésük útjába. Ettől kezdve szinte végnélküli utánjárásokba került, míg a könyvtárak megnyitak előttük s a kívánt kéziratokat megkaphatták. Még szerencse, hogy ügyes másolókat találtak, köztük egy görögül tudót is. Henschenius és Papenbroeck átnézték a kéziratokat, a hasznavehetőket lemásolták és a másolatokat az eredetivel összehasonlították. Oly sok görög kéziratot találtak, hogy a másoló még hét évre távozásuk után is nekik dolgozott. Allatius, az új prefektus, nehézkességére élénk világosságot vetnek a következő adatok. Papenbroeck tanulmányozni akarta a görög synaxariumokat, Allatius megtagadta kiadásukat azzal a megokolással, hogy csak olyan kéziratokat szabad kölcsönöznie, melyek a szentek teljes életét hozzák. Máskor meg a sardiniai szentek életét tárgyaló kis nyomtatott könyv átírását azért nem engedte meg, mert csak a kéziratok használatára kaptak engedélyt. Henschenius 1662-ben kelt levelében a sok akadémikusra céloz, midőn így ír: Ahhoz egészen rendkívüli kegyelem kellene, hogy Allatius „megtérese“ állandósuljon. Rómából ki-kirándultak a közeli Monte Cassinora, Grottaferratóba és Nápolyba. Flórencben négy hónapig időztek, másolók hiányában maguk írták át a szükséges kéziratokat. A milánói Ambrosiana conservatorai nem akarták megengedni, hogy másolatokat készítsenek, de a pápa és más nagyok példája jobb belátásra indította őket, s nem aka-

dályozták a két tudóst a kutatásban. Turinban a savoyai herceg annyira előzékeny volt, hogy megengedte, hogy a kívánt kéziratokat magukkal vihették az ottani jezsuita kollégiumba, ami nagy időmegtakarítást jelentett. Franciaországon át Chambéry, Grenoble, Grande Chatreuse, Lyon Citeaux, Paris, Rouen és más városok, illetve jelesebb monostorok könyvtárainak megtekintése után 1662 karácsonya előtt szerencsésen visszaérkeztek Anversbe. 1400 darab kéziratmásolatot, nagyon sok kivonatos átirást, jegyzeteket és adatot vittek magukkal.

1668-ban újabb felfedező útra indultak, s Luxemburgig jutottak. Így lassanként kialakult a Bollandisták között az a hagyományos szokás, mely ma is fennáll, hogy minden munkatárs legalább egyszer kezébe veszi a vándorbotot és meglátogat néhány nagyobb könyvtárt.

Janninck Rómában hallgatja a teológiát, közben fáradhatatlanul kutat, s tanulmányai végeztével a nápolyi királyságban tesz tudományos körutat. 1688-ban Baerttel együtt a német birodalomban gyűjt anyagot, s Prágán keresztül Bécsig jut. I. Lipót annyira előzékeny volt, hogy pénzsegélyt ígért és megengedte, hogy az óhajtott kéziratokat magukkal vihessék Anversbe. Janninck 1697-től 1700-ig ismét Rómában időzik, küldetésének nem gyűjtés volt a célja, de azért ekkor sem tért haza üres kézzel. Bécs érintésével utazik vissza munkatársaihoz. Sollier 1715-ben fordul meg Bécsben. Hat év múlva Pien és Cuypers a nevezetesebb spanyol könyvtárakban dolgoznak. Stiltinck és Suyskens 1752-ben Franciaországot, Itáliát, a német birodalmat és Nyugatmagyarországot járják be. Angliába és a Skandináv államokba sohasem tették be a lábukat, mert itt erős katolikus-üldözés folyt abban az időben.

Ilyen körutak alkalmával mindenféle munkatársakat kerestek, kik segítették őket a gyűjtésben, sőt folytatták a gyűjtést a kapott utasítások szerint és munkájuk eredményét elküldötték Anversbe. Abban az időben nagyon kevés könyvtár és levéltár volt rendezett állapotban és még kevesebb dicsekedhetett leltárral, ami a kutatást megnehezítette.

A Museum Bollandianum volt a könyvtáruk, munkatermük és laboratóriumuk, ide raktározták el az összegyűjtött anyagot és könyveket, s mindent a legnagyobb pontossággal katalogizáltak. Így tudtak csak oly értékes és egyedülálló gyűjteményt egyesíteni, mely tekintve a hagiografikus irodalmat, felülmultra gazdagságban a híres római Barberini- és a párisi Mazarinkönyvtárt is. Az egész gyűjteményt a következő főcsoportok szerint rendezték: általános történelem, résztörténet, egyházmegyék, városok, monostorok története, szentek élete különféle nyelveken, régi és új breviáriumok, kéziratok.

Miután, illetve miközben a munkaprogramm első részét szerencsés kézzel intézték, nem feledkeztek meg a második feladról sem, a szentek életének kidolgozásáról. Az Acta Sanctorum felépítése a szerkesztésben a naptárt követik, s az egyes napokon tisztelt szentek élete mint különálló monográfiák sorakoznak egymás mellé. A munkatársak, mielőtt egy-egy hónap szentjei életének kidolgozásához fogtak, közös tanácskozásra gyűltek össze, megbeszélték a teendőket, szétosztották a kidolgozásra kerülő témákat és mindenki előadta, amit az illető kérdéssel kapcsolatban tudott. Munka közben is segítették egymást. Ha valaki talált olyan adatot, amiről tudta, hogy a másik használhatja, közölte vele. Nem volt bennük féltékenység, egyik sem kereste a saját dicsőségét; egyedül a vállalkozás javát akarták előmozdítani. Ha egy-egy résszel elkészültek, ismét összegyűltek, a kész részleteket gondosan átnézték, megbeszélték az esetleges módosításokat és csak akkor adták nyomtatásba, ha mindegyik helyeselte.

A naptár menetének követése sok hátránnyal járt, mert egyes szentek, kik egy időben éltek, külön és egymástól függetlenül kerültek tárgyalás alá. Így pl. szent Ágoston aug. 29-én, Szent Jeromos szept. 30-án, Szent Ambrus dec. 7-én. Vagy ugyanannak az egyházmegyének püspökei és kolostornak tagjai életét nem együtt, mint talán várhatnók, hanem külön-külön közlik. Az egyes napokra eső szentek listáját és életük feldolgozását kezdték a római birodalom keresztényüldözésének szentjeivel, illetve vértanúival és végezték a középkor végén és az újkor elején élt szentek életének közlésével. Mily nagy feladat előtt állottak, mutatja az a tény is, hogy minden nap anyagába bele kellett dolgozniok az egész egyháztörténetet. De nem tehettek másként, mert addig a korig lehetetlen össze-visszaság uralkodott a hagiografikus irodalomban. Annyi probléma került a kutató szeme elé, hogy ily széles alapokra építve remélhetett kielégítő eredményt. Természetes, hogy közben a szentek életén kívül más rokonkérdéseket is kidolgoztak, melyeket vagy önnállóan adtak ki vagy az Acta elején közöltek. P. Rayé pl. a görög liturgiáról, P. Pien a mozarab szertartásokról, Stiltinck az oroszok megteréséről tett közzé alapos értekezést.

Az első négy hónapra eső szentek életét csak akkor nyomatták ki, miután a teljes hónap mindenegyik szentjének életével elkészültek. Május aktáinak közlésével nem vártak ily sokáig, hanem mihelyt az egy ívrét kötetre való anyag együtt volt, azonnal kiadták. Ma is ugyanez a gyakorlat.

A munkaprogramm utolsó, de legfőbb időt és utánjárást igénylő pontja a szentek monográfiáinak megírása volt. Miután megállapították a szentek megbízható jegyzékét, mind-egyik munkatárs kidolgozta a neki jutott szent életéhez a

munkatervet. Már maga a lista összeállítása is nagy és kemény munkával járó feladat volt. Miközben azt vizsgálták, hogy ezt vagy azt a szentet hol és milyen napon tisztelik, újabb akadály gördült útjukba. Ugyanaz a név többször előfordult vagy egy szentnek több ünnepet szenteltek, s megtörtént, hogy a másoló elírta a nevet vagy ugyanabba a nap-tárba írták a szentek és elhunytak neveit, sőt olyanokat is szentnek neveztek, kiknek e cím nem járt. Ilyen és hasonló problémák megoldása után gondolhattak a végleges névsor megállapítására. S hogy elébe vágjanak a kifogásoknak, miután felsorolták azok nevét, akik életét kidolgozzák, megemlítik azokat is, akiket mellőznek vagy más napon tárgyalnak. Ez a rész nagyon fontos, mert pársoros jegyzetben rengeteg kutatás és tanulmány van sűrítve.

E listák összeállítása után megtehették a második lépést, a tárgyalandó szentről szóló anyagot és adatokat két csoportba osztották. Az első csoportba került a tulajdonképeni akta, a másodikba a szent tiszteletére vonatkozó adatok, a gloria postuma. E két főrészt alkotja az egyes szentek életét tárgyaló ú. n. kommentárnak a gerincét. A teljes kommentárt szövegközlés, előzetes megjegyzések és magyarázó jegyzetek alkotják.

Történeti szempontból elég lenne egyetlen szöveg közlése, míg irodalmi szempontból minél többé ajánlatos. Ez utóbbi felfogást vallotta Bollandus. Papenbroeck is ezen az úton haladt. Utódaiknál már a történeti törekvés lép előtérbe az irodalomtörténeti rész nagy kárára. Azt tartották ugyanis, hogy kárbavesztett fáradság, sőt ártalmas, olyan szövegeket közölni, melyekben nincs történeti elem, sőt talán valótlanosságok és lehetetlenségek fordulnak elő, melyek inkább botránkozásra, mint épülésre szolgálnak. Velük szemben BoUandusnak és társának adunk igazat, mert ugyanazt a célt éppen úgy elérhetik, ha a magyarázó bevezetésben rámutatnak az akták történeti értékére. A szövegközlésben a régi Bollandisták koruk módszeréhez alkalmazkodtak. A legjobbat kiválasztották és a többi kézirattal egybevetve kiegészítették. Ma is ezt az eljárásmodot követi a tudós világ az ilyen tárgyú kéziratok kiadásában, a legjobbat közlik és lapalji jegyzetekben tüntetik fel a variánsokat.

A szövegközlés könnyebb része volt a munkának, fontosabb és sokkal nehezebb feladat elé állította az író a megelőző magyarázatok, az ú. n. *commentarius praevius* és a jegyzetek kidolgozása. Itt adott a Bollandista legtöbbet tudása kincseiből. Először is irodalomtörténeti szempontból ismertette a kéziratot, kutatta eredetét, bemutatta szerzőjét és egyéniségét, a kézirat korát és megrajzolta átszármazásának útját. A kézirat homályos részeit taglalta, nyelvészeti, törté-

neti, dogmatikai és földrajzi szempontból megvizsgálta a monográfia írója és mindenütt hozzáfűzte a kellő magyarázatot, s álláspontját idézetekkel támasztotta alá. Aranyszájú Szent Jánosról szóló kommentár pl. a nagy szent korának, műveinek és egyéniségének teljes ismeretét és a vonatkozó irodalom áttanulmányozását tételte fel. Ugyanez áll a többi szent életére nézve is.

A gloria postuma az egyes szentekről összeállított teljes kommentárnak kiegészítő része. A Bollandisták itt összegezik az illető szent tiszteletét és ennek megnyilvánulását, a róla elnevezett templomokat és egyéb szent helyeket. Ha valamilyik szent után intézmény, alapítás maradt fenn, vagy rendet alapított, ezek történetére is kitérnek. Értékelték a szentek ereklyéinek átviteléről és közbenjárásukra történt csodákról szóló írásokat is, mert sok adattal szolgálnak valamely kor felfogásának, ízlésének erkölcsének és szokásainak megismeréséhez.

Ez volt a Bollandisták munkaprogramja. Alapos felkészültségüknek, rengeteg utánjárásuknak köszönhető, hogy kiadványaik a tudásnak és az ismereteknek valóságos kincsestárai. Megállapításaik legnagyobb részét még ma is megállják helyüket.

Támadások pergőtüzében.

A Bollandisták megállapításai vajmi sokszor meglepő eredményeket vetettek felszínre, melyek többször gyakorlati következményekkel jártak. Midőn összeegyeztették a régi életrajzokat, s tudományosan vizsgálták az adatokat, látták, hogy sok megszokott vélemény és kedves hagyomány tarthatatlan. A formában nagyon mérsékeltek voltak, legtöbbször diszkréten mutattak rá a felsorakoztatott tényekből levonható következtetésekre és sohasem engedték szabadjára tolniukat. Mégsem kerülhették el a támadásokat.

Nem szólunk itt a tudósok jogosult és megokolt felszólalásairól, mert mindkét fél teljes felkészültséggel és hozzáértéssel nyúlt a szóbanforgó kérdésekhez, s mint Mabillon esetében láttuk, a vita teljes megértéssel végződött. Nem időzünk a másvallásúak és felvilágosultak csatározásainál sem, mert rendszeren olyan dolgokhoz szóltak hozzá, amihez nem értettek és így figyelmet és választ sem érdemeltek. Csak egyetlen, de évtizedekig elhúzódó támadásra térünk ki, mely megvilágítja a Bollandisták magatartását és rámutat ama kor felfogása sok képviselőjének tudománytalan történetzempléletére. E fejezet beiktatása sértő szándék nélkül történik, de nem is mellőzhető, mert hozzátartozik a bollandizmus történetéhez. A féktelen támadások ugyanis a munkaközösség életére törtek, a vállalkozás tevékenységét hosszú időre meg-

bénították és még jóval később is éreztették nyomasztó hatásukat a történettudomány nagy kárára.

A Bollandisták március 29-i kelettel közölték Szent Berchtold, a Kármel első perjelének életét. El akarván kerülni mások céltalan felizgatását, a mellékelt magyarázó jegyzetekben nem szóltak a Kármelitarend koráról. Ez a tartózkodás nem tetszett a rend egyes tagjainak, mert a szerzet hagyománya Illés prófétától eredeztette a rendet. P. Crespin Ferenc rendtársuk műve útján felszólították a Bollandistákat, hogy nyíltan fejezzék ki erre a kérdésre vonatkozó véleményüket. Kellő alkalom hamar kínálkozott. A következő hónap első kötetében sorakerült Szent Albert jeruzsálemi pátriárka és a Kármelitarend szabályai szerzőjének élete. E rész kidolgozása Papenbroeckra esett. Világosan és nyugodt okfejtéssel igazolta, hogy a rend hagyománya nagyon régi és tiszteletreméltó, de Illésre vonatkozóan nélkülöz minden alapot. A provokált őszinteség és tudományos bizonyítás a másik oldalon nagy méltatlankodást váltott ki. Meglepő című és tartalmú fércművek kerültek forgalomba, melyek alá akarták ásní a lelkiismeretes tudós és társainak tekintélyét. Éveken át folyt az egyoldali támadás. A Bollandisták úgy vélték, a legjobb felelet a hallgatás. Már két évtized óta írtak a Bollandisták ellen, midőn Szent Pálról nevezett Sebestyén atya, karmelita tartományfőnök *Exhibitio errorum* címmel nagyobb és tudományos igénnyel fellépő könyvet bocsátott közre Papenbroeck ellen. Janninck *Apologia pro Actis Sanctorum* címmel kiadott művében kél mestere védelmére.

P. Sebestyén megcsonkított idézeteket, jelentésükből kiforgatott mondatokat sorakoztat fel, gyanúsít, eretnekségről vádol, hogy lerontsa ellenfele tekintélyét. Bámulatosan egyszerűen bizonyítja a megcáfolt hagyomány történeti hiteletét. Kijelenti, hogy Papenbroeck semmit sem tisztel, hitetlenekkel és eretnekekkel cimborál, felforgató elveivel a legszentebb hagyományokat veszélybe dönti. Közben Rómában is erősen dolgozott, hogy tönkre tegye Papenbroeck nevét. Nagy titokban a spanyol hitbíróság elé vitte az *Acta Sanctorum* föliánsait. 1695 nov. 14-én megjelent a hitbíróság rendelete, melyben kiközösítés és pénzbírság terhe alatt eltiltja a márciusi, áprilisi és májusi kötetek árusítását és olvasását. Az ítélet megokolásában ilyen s hasonló kitételek olvashatók: Az eltiltott kötetek eretnek, eretnekségre valló, a hit tárgyában veszélyes, botrányos, jámbor füleket sértő, lázító, vakmerő, alaptalan tételeket tartalmaznak; vétének a pápák, a Szentszék, a zsolozsmáskönyv és martyrológium tekintélye ellen; több szentnek és írónak a tekintélyét megnyirbálják; tiszteletlen megjegyzéseket találni bennük az egyházatyák ellen; több szerzetet, névszerint a Kármelitarendet, sértő ki-

tételek és különféle nemzetek, jelesül a spanyol nemzet nagy-hírű íróit érintő sértések találatnak a kifogásolt könyvekben. Ezt az ítéletet négy nyelven kifüggesztették Madrid nagyobb templomainak kapuira. Papenbroeckről sem feledkeztek el, aki a kézhez vett példányra egyszerűen ezt írta: Legi (elolvastam). Hallgatott, míg hírnevét és becsületét rántották sárba, de most, hogy hithűségében gyanúsították és azt a tesztületet gyalázták, melynek tagja volt, nem hallgathatott tovább. 1697—98-ban három részben kiadott válaszában sorra cáfolja P. Sebestyén vádjait. A madridi hitbíróság bíráihoz latin és spanyol emlékirattal fordult, de ezek nem fogadták el a beadványt. Annyit mégis megengedtek neki, hogy spanyolul szerkesztett apológiáját titokban benyújthassa, de egy álló évig ezt is válasz nélkül hagyták. Majd levélben kérte a főinquisitort, hogy közölje vele az eretnokséget tartalmazó tetteket, kész visszavonni mindegyiket, de a nagyúr feleletre sem méltatta.

P. Sebestyén vérszemet kapva és felbátorodva az elért sikerek miatt, Rómába tette át támadásának főhadiszállását. A Bollandisták közös megegyezéssel Janninckra bízták a védelmet. Mabillon és más nagynevű tudósok nagylelkű és bátor sikraszállása a Bollandisták ügye mellett kivitte, hogy nem erősítették meg a spanyol hitbíróság ítéletét, csak a Propylaeum Maii került indexre, jóval később XIII. Leó pápája alatt ezt is visszavonták onnan.

Papenbroeckot nagyon megviselték a kiállott izgalmak. 1701-ben annyira elhatalmasodott betegsége, hogy ellátták a szentségekkel, s ugyanekkor tollbamondott ünnepélyes hitvallásában esdve kérte XI. Kelemen pápát, hogy rehabilitálja. A pápa hajlamosnak mutatkozott, de a fellépő politikai bonyodalmak másfelé kötötték le figyelmét. P. Cassani madridi tanár hosszú évekre terjedő munkával elérte a spanyol hitbíróság, hogy 1715-ben visszavonta az 1695-i ítéletet és így jóvátette az elhamarkodott lépést. Papenbroeck már nem érte meg ezt az elégtételt, mert hat hónappal az ítélet visszavonása előtt meghalt.

Az áldatlan harc teljesen megbénította munkaerejét és gúzsbakötötte kezét, csodálatos munkabírása megtört és hét éven át semmit sem foglalkozhatott a szentek életével. Még évekkel később is gáncsot vetett társainak az alattomos ellenfél. Utoljára 1750 körül XIV. Benedek pápa idejében törtek a munkaközösség ellen, de óhajtott megsemmisítését nem tudták kivívni.

Ma már történeti távlatból szemlélve az eseményeket, szánsalommal mosolygunk azokon, akik a legendák boldog gyermekkorát oly erősen álmodták, s őszinte részvétellel sajnáljuk a jogtalanul meghurcolt áldozatokat. Papenbroeckot

minden írásában bölcs mérséklet vezette. Az a vád hogy kritikájával zavart és forrongást idézett elő, azokra hull viszsza, akik e kritikát provokálták és tudományos okfejtés helyett piaci dialektikával keltek a megkérdőjelezhető hagyomány védelmére. Sajnálatos, hogy e merészségnek másutt is akadtak követői a katolikus egyháztörténet nagy kárára.

A munkaközösség feloszlása,

Nem a vázolt támadások idézték elő a Bollandisták munkaközösségének feloszlását, hanem a vállalat anyjának és örének, a Jézustársaságnak eltörlése és az osztrák államhatalom telhetetlen kapzsisága mellett a zavaros korviszonyok.

Még 1767-ben történt, hogy Mária Terézia bruxellesi helytartója és tanácsosai megkérdezték a flandriai jezsuitarendtartomány főnökét, hogy vállalná-e a rendtartomány néhány tagja egy nagyobbszabású, a Németalföld történetének megírását előkészítő gyűjtemény megindítását és szerkesztését. A kölcsönös megegyezés után a tartományfőnök Ghesquière Józsefet, a Bollandisták munkaközösségének tagját bízta meg az új vállalat irányításával. Alig kezdett működni az új szervezet, nemsokára bekövetkezett a Társaságnak megsemmisítése. Nagy csapást jelentett mindkét intézményre nézve. P. Ghesquière *Analecta Belgica* címmel indította el a tervezett sorozatot és munkatársai segítségével hat kötetben kiadta a belga szentek életét. A szépen induló mű elakadt. Majdnem száz év telt el, míg idősebb Poncelet Albert S. J. vállalkozott a sorozat folytatására. Két kötetre való anyagot összegyűjtött és sajtó alá rendezett, de 1913-ban bekövetkezett halála óta mi sem történt ebben az irányban.

A Bollandisták a Társaság feloszlása után egyelőre az anversi professzusházban maradhattak, de két év múlva kilakoltatták őket, mert a házat katonaiskola céljaira foglalta le a kormány. Midőn Mária Terézia 1778-ban felszólította a Bollandistákat, hogy folytassák a szentek életének kiadását, székhelyüket áttették a Bruxelles melletti Caudenberg-apátságba. Könyvtárukat három részre osztották. Amit okvetlenül szükségesnek tartottak munkájuk folytatásához, a kormány utánuk szállíttatta, a többit vagy elárverezték vagy a bruxellesi királyi könyvtárba vitték. Mindez két évig tartott az új munkaterem berendezésével együtt. Mire 1780-ban az átköltözés munkálatait befejezték, október hó negyedik köteté elhagyta a sajtót.

Midőn Hubens Ignác 1785-ben meghalt, az apátság két fiatal szerzetesét rendelték segítségükre. Az egyik, mivel semmi kedvet sem érzett a tudományos működésre, még ideje-

korán visszalépett, a másik előképzettsége annyira fogyatékos volt, hogy gondolni sem lehetett alkalmazására. A kormány úgy segített a bajon, hogy 1785-ben Berthold Anzelm bencést hívta meg a Bollandisták támogatására, de három év múlva ő is kidőlt. 1786-ban II. József sok más kolostorral együtt feloszlatta a caudenbergi apátságot. A Bollandisták ismét vándorbotot fogtak kezükbe, s ezúttal a megszüntetett jezsuitarend bruxellesi kollégiumában szorítottak nekik helyet. Ugyanekkor hagyja el a sajtót október hó ötödik kötete.

II. József nagyon lassúnak találta munkájukat, s tudatta velük, hogy elvárja tőlük, hogy minden évben legalább egy kötetet megírjanak és tíz év alatt az egész sorozatot tető alá juttatják. Nem került rá a sor, mert 1788-ban kelt kormányrendelet a Bollandisták és az *Analecta Belgica* munkaközösségét feloszlatta, azon a címen, hogy két-háromezer forint megtakarítást jelent a pénzhiányban szenvedő államnak. Arra már nem akartak emlékezni, hogy a két intézmény vagyona, az eladott könyvek ára és a Bellarmino-múzeum 50.000 forintja összesen kb. 200.000 forint hasznot hajtott a kincstárnak. A kormány sietett értékesíteni a megszüntetett vállalatok kiadványait és nem átalotta felkérni a volt tagokat az eladás lebonyolítására. A Bollandisták elfogadták a tapintatlan ajánlatot, mert csakis így remélték, hogy megmentik, ami menthető. Bye levelet írt Gerbert Márton St-Blasien apátjához, s Bueval együtt ajánlkozott, hogy apátságába költözik arra az időre, míg néhány fiatal szerzetest bevezetnek a bollandizmus titkaiba. Levele válasz nélkül maradt.

Ugyanebben az időben a francia Szent Mórról nevezett bencés apátság szerzetesei diplomáciai úton lépéseket tettek a császári udvarnál a Bollandisták gyűjteményének megszerzésére. Az anversi püspök értesülve szándékukról, minden követ megmozgatott, hogy megakadályozza a megmaradt értékek külföldre vándorlását és rávette a tongerloói premontrai apátot a gyűjtemény megvételére és a munka folytatására. 1789 május 14-én 60.000 forint kölcsön felvételét engedélyezte a kormány, hogy az apátság a kincstártól a gyűjteményt megvehesse. A Bollandisták Tongerloóba költöztek és 1794-ben megjelentették október hatodik kötetét. Bye és Bue neve mellett Fonson János, Berthold Anzelm, s három premontrai: Van Dyck Siard, Van der Goor Ciprián és Staels Mátyás szerepel.

A forradalom már javában dúl ebben az időben mindenfelé. Előbb az osztrák sereg szállja meg az apátságot, később a francia csapatok költöznek be és pusztítanak, ahol tudnak. A Bollandisták az apátság szerzeteseinek segítségével az értékesebb könyveket és kéziratokat részint a környék megbíz-

ható lakóinál rejtik el, részint átmentik a csendesebb Rajnamellékre, a többi a lángoknak esett martalékul.

A háborúk és forradalmak után újra helyreállt a rend és nyugalom, de a Bollandisták munkaközössége nem éledt új életre. A régi gárda két tagja, Bye és Buce elhalt, a többi munkatárs elszéledt, az újjászervezésre nem volt többé kilátás. Az anyagi zavarokkal küzdő apátság a Rajnamellékrői visszakerült könyveket 1825-ben az egyik anverssi piacon elárvereztette, a többi könyveket jó pénzért Hágába továbbította, a kéziratok Bruxellesbe vándoroltak.

Ilyen szomorú fináléja volt a nagynevű munkaközösségnek és gyűjteménynek. E pusztulás képezi a régibb bollandizmus történetének zárókövét.

Új kezdés a régi romokon.

Midőn már úgy látszott, hogy a Bollandisták vállalkozása teljesen a múlté és újjászervezésére semmi remény sincs, 1836-ban Parisban franciákból álló egyesület alakult az Acta Sanctorum abbamaradt sorozatának folytatására. A vállalkozók nagyrészt ifjú kezdők és a tudósok körében ismeretlen fiatalemberek voltak, kikben nagyobb volt a lendület és jóakarát, mint a reális érzés és hozzáértés. Gyorsan összeállították és mindenfelé hirdették programjukat, melyben komolyan ígérték, hogy évenként három hatalmas kötetet szándékoznak kiadni, mindegyik kötet 200 ív terjedelmű lesz, sőt még azt is kiszámították, hogy minden íven 24.000 betű foglal helyet, s hogy tíz év alatt, ha törik, ha szakad, tető alá hozzák a sorozatot. A vállalkozók előadásaikkal és nagyhangú reklámaikkal annyira felszították a lelkesedést, hogy Guizot közoktatásügyi miniszter a francia kormány erkölcsi és anyagi támogatását helyezte kilátásba. Perrin abbé haladék nélkül Bruxellesbe indult, hogy előszóval és tollal propagandát csináljon vállalkozásuk mellett, és hogy lépéseket tegyen a királyi könyvtárban őrzött kéziratok megszerzésére. Vájjon a kívánt siker esetében képes lett volna az egyesület beváltani ígéretét? Aligha!

De nem is került rá a sor, mert az ifjú belga állam vezetőiben feléledt az önérzet és megtagadta a gyűjtemény kiszolgáltatását. Ezzel meg nem elégedve, érdeklődtek Lil jezsuita tartományfőnöknél, hogy kellő anyagi támogatás mellett vállalná-e a szentek életének folytatását. Lil kitért a megtisztelő ajánlás elől, okul azt hozta fel, hogy a belga rendtartomány nemrégén önállósult és kevés felszentelt papja van. Az illetékesek nem nyugodtak, hanem Mgr Ram, louvaini egyetemi rektort kérték fel a közvetítésre. Ismételt sürgetések és többszörös megbeszélés után engedett a tartományfőnök és 1837 elején megalakította a Neobollandisták Társa-

ságát. Boone Ker. Jánost, a bruxellesi Szent Michel-Kolégium rektorát, Van der Moere Józsefet a gandi Ste Barbe-Kollégium volt rektorát, Coppens Prosper és Hecke József teológiai tanárokat nevezte ki a munkaközösség tagjaivá. A szent Michei-kollégiumban telepedtek le. A kormány évi 6000 franknyi pénzsegélyt ígért és megengedte a királyi könyvtárban őrzött kéziratok használatát. 1838-ban De prosecutione operis Bollandini címmel kiadott írásukban bejelentik a sorozat folytatását és jelzik, hogy a régi Bollandisták módszerét követik. Még így is nagy feladat előtt állottak. A régi munkaközösség tagjai mind elhaltak, a folytonosság megszakadt, a kivitelezés száz és száz fogását és titkát maguknak kellett újra felfedezniök. A régi együttes gyűjtötte felbecsülhetetlen értékek elkallódtak, a kéziratokat és könyveket széthordták, tehát előlről kellett kezdeniök a gyűjtést és a módszer megállapítását. Az útjukba gördülő akadályok leküzdése után 1845-ben megjelent október-hó hetedik kötete, s 1867-ig újabb kötetel készültek el. Az első kötetek nem érik el a régi kiadványok színvonalát, mivel a kormány siettette a kiadást.

Az 1853-ban megjelent nyolcadik kötet címlapján a régiek közül csak Hecke szerepel, s mellette Bossue Benjamin, Buck Viktor és Tinnebroeck Antal neve tűnik fel. Bossue főiskolai katedráról lépett a Neobollandisták közé és 37 éven át volt a munkaközösség tagja, Tinnebroeck tanulmányai végeztével csatlakozik az együtteshez, s ötévi működés után 1855-ben, 38 éves korában elhunyt. Nagy tudását és korai halálát egyik társa a következő párverssel siratta:

Doctrinam mire variam collegerat: Acta
Primitias retinent, caetera mors rapuit.

Helyébe került Carpentier Ede, aki 12 évi együttműködés, illetve betegeskedés után 1868-ban meghalt. Közben Buck Remiggel és Matagne Henrikkel gyaropodott a munkatársak száma. Mindkettő szép reményekre jogosított, s a keleti szentek életének kidolgozását bízták rájuk. Hamar kidőltek a munkából. Az előbbi 1868-ban 46, az utóbbi négy évvel később, 38 éves korában elhunyt. E három fiatal erő elvesztése nagy csapás volt a vállalkozásra. Matagne rendkívül képzett volt, a fontosabb európai nyelveken kívül több keleti nyelvet elsajátított. Az eddig említettek mind messze túlszárnyalta tehetség és jelentőség dolgában Buck Viktor, aki 1817-ben született, 1835-ben lépett a Társaságba és a bölcsélet befejezése után 1840-ben kiegészítésre s a teológia végeztével rendes munkatársul adják a munkatársak mellé. Alaposság, nagy tudás, széles látókör és igénytelen egyszerűség jellemezte. Mint pápai teológus jelen volt a vatikáni zsinaton. Meghalt 1876-ban. Buck Viktor dolgozatai és monográfiái mind figyelemre

méltók. Kár, hogy a szövegközlés helyett az értekező formára helyezte a főszólyt. Hatását tekintve legkiválóbb műve a *De phialis rubricatis* címmel kiadott értekezése, melyben döntő érvekkel bizonyítja, hogy a katakombákban eltemetett holttestek mellett található u. n. véredények nem mindig az elszenedett vértanúság jelei. Ekkor Archangelo Sconamiglio római pap személyében egy új P. Sebestyén támadt, aki *De phiala cruenta indicio facti pro Christo martyrii* című szenvedélyes röpiratában elferdíti Buck érveit, meghamisítja bizonyítékait és mindezek tetejébe kétségbe vonja hithűségétl Buck kis művét nem a nagyközönségnek írta, éppen ezért nem is bocsátotta könyvpiacra, míg fanatikus ellenfele a kérdéshez nem értő nyilvánosság elé vitte a vitát. P. Buck figyelemre sem méltatta a szenvedélyes támadásokat, csak az eretnokség vádja ellen tiltakozott. Különben fellépése nem volt hiába, mert Rómában neki adtak igazat, s attól fogva nem hoztak elő a katakombákból csontokat, s egyéb földi maradványokat egyházi használatra.

A Neobollandisták tekintélye mindinkább emelkedett, a tudós világgal élénk összeköttetésben állottak, s kiadványaik iránt akkora volt a kereslet, hogy a párisi Palmé-cég újra ki nyomatta az *Acta SS.* összes köteteit. Nagylelkű mecénások is akadtak, elsősorban maga Buck Viktor, aki öröksége nagy részét a vállalkozás céljaira adta. A belga, francia és angol kormány tekintélyes könyvgyűjteményt ajándékoztak nekik.

A sikerek mellől megpróbáltatások sem hiányoztak. Hymans liberális-szabadkőműves képviselő 1860-tól kilenc álló esztendőn keresztül támadta a kormányt az évi költségvetések parlamenti tárgyalásakor és a bollandizmus céljaira folyósított pénzsegély megvonását sürgette. Viselkedése annál érdekesebb volt, mert ugyanez a képviselő más alkalommal a legnagyobb elismerés hangján írt a munkaközösség tagjairól és teljesítményeiről. Sokan védelmére keltek a szorongatott Bollandistáknak, köztük külföldiek is, mint pl. a *British Museum* őre, s Pertz, a *Monumenta Germaniae* kitűnő kiadó-szerkesztője. Hymans és hárompontos testvérei 1869-ben újabb rohamot indítottak a kormány és a támogatás ellen. Ezúttal már nagyobb sikerrel, mert ettől kezdve a valamikor mindörökre kilátásba helyezett pénzsegély elmaradt. Azóta is úgy áll a helyzet, hogy a belga kormánytól egyetlen garast sem kaptak.

E múltó kellemetlenkedésnél sokkal nagyobb veszedelmet jelentett a vállalkozásra és zavartalan működésére, hogy néhány év alatt három tehetséges fiatal munkatársat ragadott el a halál és maga Buck is megtörve és betegen ért vissza a zsinatról. E veszteségek könnyen végzetessé válhattak volna, ha nem P. Smedt Károly kerül a munkaközösség élére.

P. Smedtet Louvainból szólították Bruxellesbe, ahol a rendi főiskolán egyháztörténetet adott elő. Tanárkodása közben kiterjedt irodalmi munkásságot fejtett ki, sok értékes cikket és több önálló művet írt. A meghívás nem találta készületlenül. Teljesen kidolgozott programmal indult új hivatala átvételére. Évek óta hangoztatta, hogy a bollandizmus módosításra szorul. Az utóbbi időben szakszerűen rendezték a tudományos gyűjteményeket, a könyvtárak és levéltárak megnyíltak a kutatók előtt, az utazás gyorsabb és olcsóbb, mint volt régen, a történetoktatás fejlődött, a történetiszemlélet elmélyült, s a történetíró feladata lényegesen könnyebb, mint volt régebben.

Munkatársai, P. Hoff Vilmos és P. Backer József, segítségével már az új módszer és elvek alkalmazásával dolgozza ki a legközelebb kiadásra kerülő kötetet, mely 1887-ben hagyta el a sajtót. Az új sorozat első kötete külső felépítésében és belső technikájában alig különbözik a megelőzőktől. De két fontos újítás azonnal szembeötlik. Az első az, hogy a szentek aktáit minden változtatás nélkül, teljesen a kézirat szövege szerint közlik, tekintet nélkül a kézirat történeti értékére. Az interponált, apokrif vagy legendaszerű szöveget sem mellőzik. Ismét az irodalomtörténeti szempont jut érvényre. Elődeink is ugyanezt a szempontot tüzték ki maguk elé, de a különbség abban rejlik, hogy nem mindig követték a gyakorlatban, míg Smedt és munkatársai nagy következetességgel mindenütt érvényesítették. Az új közlésekből megismerhető a szentről szóló irodalom, pontosan megtudjuk a vonatkozó kéziratok életrajzok történeti értékét és megbízhatóságát. Szent Hubertól pl. hét különböző életrajzot tesznek közzé, a csatolt magyarázó jegyzetekben összehasonlítják a különféle forrásokból származó és merítő életrajzokat, megállapítják az életrajzok genetikus sorrendjét és egymásközi összefüggését.

A másik fontos újítás a szövegközlés módjában nyilvánul. Nem elégedtek meg a könnyen megszerezhető kis számú kéziratokkal, lehetőleg mindent felhajtottak, az összegyűjtötteket osztályozták és a közlésnél a variánsokat jegyzetelakban feltüntették. Az ilyen eljárás lényegesen több utánjárást követelt, egy-egy kötet anyagának összegyűjtése, rendezése és kiadása hihetetlenül fáradságosabb volt mint a múltban, de a kiadott kötetek értéke is nagyobb mint a megelőző kiadásoké. Ezek voltak a lényegesebb újítások. Így röviden előadva talán nem látszanak fontosaknak, de a hozzáértők azonnal látják a különbséget és az új módszer tudományos jelen-

tőségét. A Bollandisták ma is ugyanezen módszerrel szerkesztik az újabb köteteket.

P. Smedt értékelni tudta az időszaki sajtó szolgálatát. Társaival együtt nagyon érezte ilyen folyóirat hiányát. 1882-ben munkatársai közreműködésével *Analecta Bollandiana* címmel évnegyedes folyóiratot kezdett. Benne közlik az *Acta* megjelent köteteihez a pótlásokat és javításokat. Itt bocsátják közre a kiadatlan szövegeket, értekezéseiket, ismertetik az újonnan felfedezett kéziratokat, a könyvtári és levéltári ritkaságokat, vagyis minden olyasmit, ami a hagiografia tárgykörébe tartozik. Mily nagy volt folyóiratuk tekintélye, az is mutatja, hogy olyan nagynevű tudósok is, mint Batiffol, Chevalier, Kurth, Mercati és mások, szívesen felkeresték cikkeikkel szerkesztőségét.

Mivel évről-évre rengeteg hagiográfiai mű jelent meg a könyvpiacra, melyeket vagy megszereztek vagy ajándékképpen kaptak és elolvastak, egészen közelálló gondolat volt, hogy olvasmányaik gyümölcsét és egyéb észrevételeiket szélesebb körökkel is közöljék. Ez az elgondolás hozta létre azt a megoldást, hogy 1891-től kezdve az *Analecta* minden számához *Bulletin des publications hagiographiques* felírással könyvészeti mellékletet csatoltak, melyben az időről-időre megvett vagy beküldött és tárgykörükhöz tartozó műveket elemezték, ismertették és értékük szerint méltatták.

Ilyen alkotások és teljesítmények láttára mindenki természetesen tartja, hogy a jelesebb tudományos egyesületek versenyezve hívták meg tagjaik sorába a kiváló újjászervezőt és tudóst. Midőn 1895-ben az *Institut de France* beválasztotta tagjai közé, és barátai melegen gratuláltak a megérdemelt kitüntetéshez, P. Smedt mögötte álló munkatársaira mutatva mondotta: *Je suis leur chef, donc je dois les suivre!* Ez a mondanása szállóige lett. Nemcsak társai felé irányzott szellemes bók volt e kijelentése, hanem sokkal inkább mélyen átértett igazság és nyílt vallomás. Azt akarta csak mondani, hogy sohasem vágta el a kezdeményezés útját, s hogy alkotásai, a vállalkozás újjászervezése és felvirágzása sikerültek, munkatársai önzetlen és együttes közreműködésének köszönhető.

Bollandizmus a jelenben.

P. Smedt közel 40-évi, sokoldalú tevékenység után nyugodtan hunyhatta le szemét, mert amellett, hogy emelte és fejlesztette a vállalkozás tudományos színvonalát befelé, megszilárdította tekintélyét kifelé, szláv osztállyal gyarapította a könyvtárt és 1905-ben, midőn az új *Saint Michel-Collège* gyönyörű iskolapalotája felépült, boldogan költözött át gárdájával együtt az új és tágas otthonba. Társai folytatták művét

a kijelölt irányban. A munkaközösség asztalán több nyomdakész közlemény várt kiadásra, más munkákat tervbevettek, midőn 1914-ben kitört a világháború és végigsöpört egész Belgiumon. A négy évig tartó megszállás elzárta a Bollandistákat a külföldről és megbénította tevékenységüket. Engedélyt kértek, hogy legalább a közeli könyvtárakat látogathassák, de a megszálló német katonai hatóság kíméletlenül visszautasította kérelmüket. A munkatársakat titkos kémek figyelték, behatoltak a könyvtárba és munkatermükbe, mindent felforgattak, sok értékes könyvet és kéziratot eltulajdonítottak, többek között eltűnt az Acta-sorozat egyik kötetének teljesen kész kézírata.

Nemcsak anyagi veszteségek érték őket. A munka szünetelt, a munkatársakat fogságba vetették, a kiállott szenvedések következtében 1917-ben P. Ortrov Ferenc és egy évre rá P. Backer József meghalt.

Midőn a német megszálló sereg kivonult, a Bollandisták felszabadultak a nyomás alól és új lendülettel folytatták a munkát ott, ahol abbahagyni kényszerültek. Eltakarították a romokat, újrarendezték a könyvtárt és írták a szentek életét. A Boulevard Saint Michel kezdetén áll a gyönyörű kollégium a maga méltóságában, alant a széles útesten lüktet és iramlik a nagyvárosi élet, benn közel másfélezer diák tanul: ilyen környezetben a kollégium jobb szárnyának második emeletén dolgoznak a Bollandisták.

Munkahelyiségeiket nagy ajtó választja el a ház többi részétől, és az ajtón e sokatmondó felírás: 1643 Bibliotheca 1905 Bollandiana 1837. Az ajtó mögött csend áll őrt a fáradhatatlanul dolgozó tudósok mellett. Laboratóriumuk négy részből áll. Legnagyobb hely jut az ötemeletes könyvtárnak; mögötte van az üvegfalakkal elválasztott tulajdonképpeni dolgozóterem kis kézikönyvtárral, a főbejáratnál oldalt a könyvtártiszt fogadó- és dolgozószobája, mellette a külső látogatók rendelkezésére szolgáló munkaterem van.

A könyvtárban kb. 250.000 kötet van összegyűjtve, köztük többszáz ősnymtatvány. A könyvek a következő főcsoportok szerint vannak osztályozva: 1. egyháztörténeti segédtudományok, 2. folyóiratok, 3. országokról és egyházmegyékről szóló monográfiák és egyéb művek, 4. tulajdonképpeni hagiografia, szentek élete, 5. imakönyvek, breviáriumok és hasonló kiadványok. A szentek életére vonatkozó gyűjteményük egyedülálló. A munkaközösség közel ezer folyóiratot járat, részint cserepéldányként, részint vétel útján. A magyar történetírás kiváló képviselői közül megvan nekik Katona, Palma és Fejér értékes kiadványsorozata, a nagy Fraknoi sajátkezű aláírásával ellátott művei sem hiányoznak a gazdag gyűjteményből.

A munkaközösség legidősebb tagja és seniora Delehaye Ipoly volt (1859—1941), aki a római-görög vértanúk életét dolgozta fel; korra nézve következik Peters Pál (1870), aki a georgiai örmény és szír szentekre vonatkozó aktákat rendező sajtó alá; Coens Móric (1893), könyvtáros a középkori gall, frank és germán szentek életét írja; Gaiffier Balduin (1897), gondnok, Itália és az Ibér-félsziget szentjeivel foglalkozik; Grosjean Pál (1900), ír és angol szentek, Halkin Ferenc (1901), az újkori francia, német, belga és holland szentek életadatait és aktáit állítja össze. Ez a munkafelosztás nem kizárólagos, mert a munkatársak között a legteljesebb együtt- és összeműködés van. Közös teremben és állandóan együtt dolgoznak, a kölcsönös kisegítés és támogatás azonnal kéznél van. A munkaközösség egyik tagja volt van de Vorst Károly (1870), azelőtt hosszú ideig belga tartományfőnök. A munkaközösséget egy világi könyvtártiszt és papnövendék-rendtag, többször kiszemelt munkatárs egészítik ki.

Az utolsó évek eseményei ismét meggátolták az atyák munkáját. Hosszú időbe kerül, míg a régi lendülettel folytathatják működésüket.

A Bollandisták teljesítményei.

Tekintélyes könyvtárt tesz ki azoknak a műveknek az összessége, melyeket a Bollandisták közösen vagy külön is kiadtak. Közleményeiket négy csoportra oszthatjuk.

Az első csoportba tartozik életük főmunkája: a 67 ívrét nagyságú kötetből álló Acta Sanctorum-sorozat. A legutolsó kötet 1936-ban jelent meg, mint a 62-ik kötet, mely november hónap 11—12—13-ra eső szentek életét tartalmazza.

Januárra 2, február-március-áprilisra 3—3, a többi hónapokra 6—7 kötet jut. Legterjedelmesebb október szentjei életének feldolgozása, 13 kötetre terjed. Minden kötethez bő tartalomjegyzéket csatoltak és csatolnak ma is. Janninck a januártól júniusig, Chesquiére a júliustól szeptemberig terjedő kötetekhez általános mutatót készített. A Bollandisták eredeti kiadásán kívül két másik újranyomás is készült a szerzők közreműködése nélkül.

Egyik a velencei kiadás, melynek nyomása 1770-ben szeptember ötödik kötetével elakadt. Greuse, bruxellesi könyvkiadó 1850-ben folytatta az abbamaradt sorozatot és október hatodik kötetének kiszédéséig jutott. A másik a 60 kötetből álló párisi kiadás, melyet Palmé Viktor bocsátott ki.

A bollandisták kiadványainak második csoportját az 53-ik évfolyamába lépő Analecta Bollandiana 600—700 lap terjedelmű évnegyedes folyóirat alkotja, mely a világháború alatt szünetelt, de azóta pótlólag kiadták az elmaradt évfolyamokat.

Azelőtt évenként négyszer jelent meg, újabban csak kétszer, de ugyanolyan lapterjedelemben.

A harmadik csoportba tartozik a *Subsidia Hagiographica* sorozataidé sorozzák nagyobb műveiket, melyek éppen terjedelmük miatt az *Analectában* el nem helyezhetők. Eddig húsznál több kötet jelent meg. Van köztük hymnus-gyűjtemény négy kötetben, régi kéziratok jegyzéke és hasonlók.

Azok a kiadványok, melyek a nevezettek közül egyikbe sem illeszthetők, képezik az utolsó csoportot. Ilyenek az egyes országok földrajzi ismertetései. Papenbroeck felelete P. Sebestyénnek, Anvers története öt kötetben, Smedt történeti módszertana.

Ha a Bollandisták teljesítményeiről írunk, megemlíjtük« hogy sok neves tudós és író az általuk felkutatott és közölt adatokból font magának babérkoszorút. Potthast, Chevalier és mások nagyraértékelt forrásközlései nagyrészt az *Acta Sanctorum* kivonatai.

A felsorolásból nem hagyhatók ki az ú. n. álbollandista kiadványok sem, melyek jogtalanul tűzték homlokukra a bollandista jelzöt, mert a bollandistához semmi közük. Három francia eredetű kompiláció illesztette címébe a munkaközöség nevét. Legsikerültebb köztük a Guérin Pál abbé szerkesztette *Les Petits Bollandistes* című 17 kötetből álló szentek élete, mely a Bollandisták, Surius és főként Ribadeneira művei nyomán készült. Sok kiadást ért, több nyelvre lefordították. Magyar kivonatát Meszlényi Gyula szatmári püspök tette közzé. A második kiadvány a Carnandet József által megindított és 80 kötetre tervezett szentek élete volt. Az elsiertet munkát utolérte végzete, már a nyolcadik kötetnél elakadt. A harmadik vállalkozó a Meroving-korszakról akart írni. Úgy látszik csak cégérül illesztette a bollandista jelzöt könyve címlapjára, de nem sokat ért vele, mert az előbbi vállalkozás sorsára jutott.

Rosweyde és barátai, sőt talán maga Bollandus és társai sem sejtették, hogy a nehezen induló vállalkozás ilyen monumentális művé fejlődik. A Bollandisták következetes és ernyedetlen munkássága felülmúlt minden várakozást. Az *Acta Sanctorum* egy-egy kötetének megjelenése mindig eseményt jelentett. E kiadványok méltó büszkeségei a történettudománynak és valóságos kincsestárai az ismereteknek. A bollandisták nagyot alkottak. Teljesítményük minden tekintetben: Monumentum aere perennius!

A közölt értekezés bemutatja a Bollandisták Társaságának történetét és működését a vállalkozás kezdetétől napjainkig. A bollandizmusról magyarul, eltekintve a lexikonok rövid pársoros cikkeitől, az utóbbi években senki sem írt; sőt a régebbi időben sem jelent meg erről a munkaközösségről alaposabb tájékoztatás. Megjelent külön e címmel, Budapest Manréza

Házinyomda 1935, 30. és 2. lap. — Részletet közölt belőle csekély alakítással Magyar Kultúra 22 (1935) 81—86. lapokon.

A bollandizmus történetéhez a következő forrásokat használta a szerző, aki hosszabb ideig dolgozott a Bollandisták bruxellesi könyvtárában:

Delehaye Ipoly S. J.: L'oeuvre des Bollandistes. 1615—1915. Bruxelles, a Boll, kiadása, 1920, 282 lapnyi terjedelemben. E könyv nagyrészt megjelent a francia jezsuiták Études c. folyóiratában, 1919. évf. márciustól augusztusig kiadott számokban. — Jó összefoglalást közölt a lengyel jezsuiták Przegląd Powszechny c. folyóirata 41 (1932) 112—119. lapig. — Jól foglalja össze a Bollandistákra vonatkozó tudnivalókat Pitra OSB: Etudes sur la collection des Actes des Saints c. könyvében, megjelent 1850 Parisban; s G. Gabrieli: San Brizio e san Niceta, Grottaferrata, 1912. — Protestáns részrőt többek között K. Geiger foglalkozott velük Aus der Welt der Acta Sanctorum címmel, v. ö. Deutsch-evang. Blätter 18 (1893) 573—596, e cikke reflektáltak a Bollandisták, — lásd Analecta Boll. 13 (1894) 288 k. — Legújabbban Albert Poncelet S. J. írt róluk Histoire de la Comp, de Jésus dans les Anciens Pays-Bas, Bruxelles, 1927, II. kötet 475. kk. lapok. Jó összefoglalás: Après un siècle. L'oeuvre des Bollandistes de 1837 — à 1937. Lásd: Analecta Bollandiana 55 (1937) V—XLIV. lapokon. Különnyomatban is megjelent. — Angelo Mercati: „Bollandiana“ dall'Archivio Segreto Vaticano. Roma. 1940, 67 lap. (Miscellanea Históriac Pontificiae vol. III. η. 4.) A bollandizmus történetéhez 1667 és 1792 között nagyon értékes adatokat közöl. — A nevezettekén kívül megtekinthető Schmid András cikke Kirchenlexikonban (Herder, 1883) II. kötet, 986. kk.

I. — Rosweyde életét lásd: Poncelet, Biograph, national. XX. 170. kk., — Kirchenlexikon X. 1314. k. — Delehaye i. m. 8. kk. — Sommervogel, Bibliothèque de la Comp, de Jésus VII kötet (Bruxelles—Paris, 1896), 27 pont alatt elsorolja R. műveit, 190—207. oszlop. — R. említett tervezetét közzéték Analecta pour servir à l'histoire eccl. de Belgique V. kötet, 263—270. U. e címmel: Mémoires de P. Heriberti Instituto quoad Sanctorum históriás et vitas illustrandas. — Bellarmino levele közölve Acta SS. Oct. VII. 1. kk. és Ch. de Smedt S. J.: Les fondateurs du Bollandisme, a Mélanges God. Kurth L, 297. lapon. — A Vitae Patrum Winghe Antal apátnak ajánlva jelent meg, ciki 1637-ben hunyt el,

II. — Az egyes Bollandisták műveire vonatkozó adatokat lásd Sommervogel i. művében, betűrendben. — Bollandusra vonatkozó adatok találhatóak: Poncelet i. m. II. 479. kk. — Delehaye 23. kk. Az utóbbi említi, hogy B. családi háza 1914-ben lett a németek okozta tűzvész martaléka. — A Bollandisták társaságáról ír E. Fueter: Geschichte der neueren Historiographie (München, 1911), 328 lap. — A régebbi művek közül lásd Sommervogel I. 1673. kk. — Dehaisnes: Les origines des Actes SS. et les protecteurs des Boll, dans le Nord de la France. Douai, 1870. — Aug. Potthast: Bibliotheca medii aevi (Berlin, 1862), 575—941. 11. — Fueter idézett szavai 352 1. — Papenbroeck és Mabillon vitáját lásd Poncelet, Mabillon et Papenbroeck, megjelent Mélanges Mabillon (Paris, 1908), 171—175. 11. — Az egyes Bollandisták életét lásd az Acta SS. megfelelő köteteiben. Az aktív Bollandisták emléket állítottak elhalt munkatársuknak az illető halála után megjelent legközelebbi kötetben. Talán érdekel egyeseket, hogy a munkaközösség nevezetesebb tagjai hány éven keresztül vettek részt a szerkesztés munkájában és hány kötetbe írtak. Álljon itt ezek számára az Acta SS. Oct. VII, kötetében található kimutatásból e néhány adat.

Bollandus János	34	8
Henschenius Gottfrid	46	16
Papenbroeck Dániel	55	19
Janninck Konrád.....	44	13

Baert Ferenc.....	38	10
Sollier János	38	12
Pien János	35	14
Cuypers Vilmos	21	11
Bossche Péter	15	7
Stiltinck János	25	11
Suyskens Konstantin	26	11
Périer János	15	7
Sticker Orbán	2	1
Limpens János	9	3
Velde János	5	2
Clé János	7	3
Bye Kornél	33	6
Bue Jakab	32	7
Ghesquière József	10	4
Hubens Ignác ...-----	10	2

III. — Programmjokról maga Bollandus számol be Acta SS Jan vol. I kb. 50 ívrét lapon 5 fejezetben. — Megemlíthető, hogy minden kötetet ajánlanak egy-egy jótévőnek, az elsőt Jézus Krisztusnak az örök főpapa és helytartójának, VIII. Orbán pápának. — Ugyanez a kötet ilyen címmel jelent meg, mely már maga is következtetni enged a munkaprogramra: Acta Sanctorum, quotquot toto orbe coluntur, vei a Catholicis Scriptoribus celebrantur, quae ex Latinis et Graecis, aliarumque gentium antiquis monumentis collegit, digessit, notis illustravit Joannes Bollandus S. J. theologus ... operám et stúdiúm contulit Godefridus Henschenius. A címképen egyik oldalon a veritas megszemélyesítője: Obscura revelo, másikon az Eruditio-é: Antiqua reduco aláírással. — Természetes, hogy ilyen nagy vállalkozáshoz anyagi források is kellettek, jótévők támogatása nélkül a munkaközösség nem lett volna képes ilyen hatalmas munkát megjelentetni. Az Acta SS. Oct. VII. kötet, VIII. k. lapon a kiválóbb jótévők között említik De Winghe apáton kívül I. Lipót és VI. (III.) Károly császár-királyt, Papenbroeck nővérét, Van Susteren József brugesi és Smedt János gandí püspököt. Károly császár-király 1716-ban 6000 forintot adott a vállalkozás céljaira, s azonkívül évi 1995 forintot folyósított, mely összeget minden évben kézhez kaptak egészen 1773-ig. Ez a magyarázata annak, hogy a 20-ik kötetől a 52-ikig mind a Habsburg-Lotharingiai családnak, illetve egyik tagjának van ajánlva, nyolc magának Károlynak. — Papenbroeck és Henschenius itáliai tartózkodására nézve lásd Acta SS. Junii III. 808 lap, s Battistini cikkét Arch, della R. Soc. Rom. di St. Patria 53—55 (1930—32) 1—40. lapig, s Archiginnasio 26 (1931) 57. kk. — Érdemes elolvasni Papenbroeck értekezését Bollandus életéről, melyben többek között ismerteti mestere és az akkor a történetírás legkiválóbb képviselőjének tartott Baronius módszere közötti különbséget. V. ö. Acta SS. Mártii I, p. XX.

IV. — P. Crespin könyvének címe: Historico-theologicum Carmeli armamentarium. Megjelent Anvers—Kölnben, 1669. — P. Sebestyén ily címmel adta ki művét: Exhibitio errorum, quos P. Daniel Papebrochius Societatis Jesu suis in notis ad Acta Sanctorum commisit. Papenbroeck válasza: Responsio Danielis Papebrochii ad Exhibitionem errorum. — E vitát illető bővebb feldolgozás és irodalom található Pastor: Geschichte der Pápste című nagy művének vonatkozó kötetében, és minden nagyobb szabású történeti módszertanban.

V. — A Neobollandistákra nézve lásd: Acta SS. Oct. VII. kötet, XXII. lapon. Sommervogel i. m. I. 1673. kk. Delehaye és Pitra i. m. — La Civ. Catt. III. sorozat, VII. kötet, 401—421. 11. — Université Cath. Pitra cikkei 1849 ápr. és májusi füzet. — De Ram: Les Nouveaux Bollandistes, Bruxelles, 1860, megjelent ugyanez a rövid értekezés a Compte-rendu de la Comm. royale

d'histoire-ban 1860, 120—199. 11. és a Bull, du Bibliophile Belge 1860, 403—441. 11. E védőirat Hymans támadásai alkalmával jelent meg. Az egyes Neobollandisták személyi és irodalmi adatait lásd Sommervogel i. m. megfelelő betűi alatt.

Buck Viktor önvédő levele közölve Theol. Litteraturblatt, Bonn, 9 (1868) 487 1.

VI. — Smedt érdemeire nézve v. ö. Bibi. de l'École des Chartes 51 (1890) 532. k.; Byzant. Zeitschrift 9 (1900) 573. kk., 12 (1903) 675.; Geschichte der altchristl. Literatur II kötet, 2. rész, 463.; Theol. Literaturzeitung 28 (1903) 300. Bulletin critique II (1906) 121.

VII. — A Bollandisták sorsát a megszállás alatt lásd: Anal. Bolland. 33 (1914—19), dec. füzetben.

VIII. -τ- A Bollandisták kiadványait lásd Delchaye i. m. 245. kk.; és az egyes munkatársak kiadványait elsorolja Sommervogel i. m. megfelelő betűje alatt.

A magyar szentek életét kivonatosan kiadták két kis kötetben a Bollandisták és más írók nyomán a következő címmel: Acta Sanctorum Ungariae, ex Joannes Bollandi S. J. Theologi, eiusque Continuatorum... operibus excerpta... Tyrnaviae, Typis Acad. S. J. 1744—45.

Gyenis *András S. J.*

A Szent Szív követe.

Colombière Boldog Kolos. 1641—1682.)

Colombière Kolos 1641 február 2-án született a délfranciaországi St.-Symphorien-d' Ózonban. A család, melynek tagja lett, annyira vallásos volt, hogy a Vizitáció-rend évkönyveiben a „Szentek családja“ néven szerepel.

I.

Kolos gyermekkoráról jóformán semmit sem tudunk. A családi otthonban megkezdett nevelése Lyonban folytatódott a „Jó segítségről nevezett Miasszonyunk“ intézetében és a Szentháromság-kollégiumban fejeződött be. Mindkettőt a jezsuiták vezették. Későbbi eredményes működése a szószéken és a tanári katedrán sejteni engedi, hogy már mint tanuló is kiváló volt.

Az isteni Gondviselés, mely Kolost Alacoque szent Margit segítőtársául szemelt ki, nem akarta őt a világban hagyni. Az ifjú Colombière úgy látta, hogy Isten a Jézus-Társaságba hívja. Szíve túlgyengéd volt ahhoz, hogy fájdalom és könny nélkül hagyja el a családot, melyet annyira szeretett— viszont nemes lelke nem tűrte, hogy az isteni hívásnak ne engedelmeskedjék. „Tudom, írja később, hogy midőn szerzetes lettem, borzadva gondoltam az életre, amelyre rászántam magam, de a terveket, melyek az Őr tetszésére alakítanak, sohasem lehet végrehajtani fájdalom nélkül.“

Tizenhétéves korában belépett az Avignon-i ujoncházba. A kápolnában, ahol imádkozott, két képet látott: az egyik a Szent Születet ábrázolta, amint Gonzaga Szent Alajos fejére koronát tesz, a másik pedig, amint Kosztka Szent Szaniszlónak nyújtja a kis Jézust. Itt választja Máriát hivatása védőjének és itt határozza el: „Minden kegyelmet, melyet el akarok nyerni, Mária által“.

Noviciustársai buzgók voltak. „Azt mondaná az ember, hogy angyalok“, írta róluk az akkori avignoni érsek a pápá-

nak. Colombière élénk szelleme, biztos ítélőképességgel és nemes lélekkel párosulva itt tette le későbbi életszentségének alapjait. Egyik elejtett későbbi szava elárulja, milyen lehetett a noviciátusban. „Honnan van az — írja jóval később lelki-gyakorlataiban —, hogy én nem vagyok több, mint a noviciátusban voltam?“ A valóságban ő már nem volt ugyanaz, mint a noviciátusban, mert sokat haladt a tökéletesség útján, de szerénysége nem látja a haladást.

A próbaévek után irodalmi ismereteit tökéletesítette s gondolatainak helyes szónoki kifejezésében gyakorolta magát, azután bölcseletet tanult és ezek befejezése után Parisba került a teológiára. Itt szentelték pappá a Notre-Dame-templomban 1669-ben. Röviddel ezután kényes feladattal bízták meg: Colbert, XIV. Lajos mindenható miniszterének fiai mellett lett nevelő. Nagy kitüntetés volt ez a megbízás, melyet hamarosan követett a gondviselészerű kegyvesztés. Abban az időben szívesen írtak rövid gúnyverseket Colbertről, ilyet talált egyszer Colbert a Páter asztalán, aki érdeklődésből lemásolta és magánál tartotta. Rögtön el kellett hagynia Parist s Lyonba tért vissza, ahol a Szentháromság-kollégiumban mint tanár működött.

Kiváló szónoki képességei miatt előjárói három évvel később a szónoklás feladatát bízták rá.. Hallgatói előtt valóban mint Isten embere jelent meg és beszédei már elárulják az apostolt, kinek szívéből kicsordul a szeretet. A tanulással, tanítással és apostolkodással eltöltött évek után 1674-ben az ú. n. „harmadik próbaév“-ben találjuk őt. Ez az idő arra van hivatva, hogy befejezze a jezsuita kiképzést és újabb buzgósággal töltsse el a hosszú tanulásban kifáradt fiatal szerzeteseket. P. Colombière egészen magáévá téve a rend alapítójának elgondolását, ezt az évet egészen a lelki elmélyülésre használta fel. Lelkigyakorlatos jegyzeteiben szépen ír arról, amit Isten sugallt neki és amit ő mondott Istennek. Értelmi megvilágítások, erős akarati elhatározások, belső lelkivilágának feltárása, önmagának teljes megvetése és az Isten iránti égő szeretet sugárzik felénk e jegyzetek minden oldaláról. Le akarja rázni önmagáról az önszeretet minden kötelékét s azért külön fogadalmmal kötelezte magát, hogy szerzetének minden szabályát és előírását megtartja. Pedig, akik ismerik a Jézustársaság szabályait, azok tudják, milyen hősiességet kíván azok hűséges megtartása, és Colombière megtartotta fogadalmát, amint azt szerzetestársai és a világiak, kik ismerték, igazolták.

E lelkigyakorlatát Lyonban végezte, mindenben hűségesen követve a kegyelem szavát; a jutalom nem maradt el. Közelgett az óra, melyben Krisztus küldetést bízott rá.

A harmadik próbaév házát elhagyva, előjárói a Paray-le-Moniál-i rezidencia élére állították. E kedves, kis városban

1617-ben telepedtek meg a jezsuiták. A XI. századból megmaradt bencés-templom mellett, melynek ma bazilika rangja van és plébániai templomul is szolgál, itt van a Vizitációs-rend zárdája és szép kápolnája, ahonnan az egész világra kiáradt a Jézus Szíve tisztelet s ahová ezrével jönnek ma is a Jézus Szívét tisztelő zarándokok. E zárdában élt P. Colombière idejében Alacoque Margit. Elöljárói és gyóntatói nem értették meg e választott lelket s ő már azt hitte, hogy téves úton jár a lelki életben. De az Úr megerősítette őt, biztatva: „Légy nyugodt — mondotta neki — elküldöm majd hozzád az én szolgálómat“. Nem sokkal ezután P. Colombière Paray-be érkezett s békét, megnyugvást hozott neki. De halljuk magát a szentet beszélni: „Alig lehet elképzelni azt a keserves állapotot, amelyben voltam, egészen azon időig, még az én Mesterem el nem küldte P. Colombière-t tudtomra adva, hogy ő egyike leghűségesebb szolgálóinak és legkedvesebb barátainak“.

Midőn ezen szent ember először jött ide, amint a szerzetesnőnek beszélt, belsőleg ezen szavakat hallottam: „Íme, akit én neked küldök!“ Nemsokára megismertem ezen szavak igazságát; mert a legelső gyónásomnál, a nélkül, hogy azelőtt csak egy szót is beszélünk volna, úgy beszélt hozzám, mint aki teljesen ismeri lelkemet. Nemsokára ismét eljött és bálén tudtam, hogy Isten akarata szerint fel kell neki tárnom lelkemet, mégis erős ellenszenvet éreztem, mikor hozzá kellett mennem. Ezt meg is mondtam neki. Azt felelte, hogy örül, hogy alkalmat nyújt nekem az áldozathozatalra. Ekkor feltártam lelkemet, mindent elmondva, jót és rosszat egyaránt. Nagy vígasztalásban részesített; biztosított, hogy nincs okom félni azon szellemtől, mely bennem dolgozik, mert az engedelmességtől nem von el.“

Ezalatt a páter sokat szenvedett miattam. Azt mondták, hogy képzelődéseimmel be akarom csapni őt is, mint másokat. De ez őt nem bántotta s nem szűnt meg engem támogatni, amíg a városban volt és azután is. De azért nem kímélt semmit sem, hogy megalázzon és erősítsen, ami nagy örömökre szolgált.

„Alkalommal, midőn templomunkban misézett, a mi Urunk nagy kegyelmekben részesítette őt is és engem is; mert midőn a szentáldozás ideje közeledett, megmutatta szent Szívét, mint valami lángoló tűzhelyet és két szív közeledett ahhoz, hogy vele egyesüljön és abban elmerüljön, azt mondva nekem: „Íme, így egyesíti az én tiszta szeretetem e három szívet örökre“. És ő megismertette velem, hogy ezen egyesülés egészen az ő szent Szíve dicsőségére lesz és kívánta, hogy annak kincseit fedjem fel a Páternak, hogy így megismerje annak értékét; s azt akarta, hogy mi megosszuk egymással a lelki kincseket. Én feltártam előtte szegénységemet és az egyenlőtlenséget, mely egy ily erényes ember és köztem, szegény

bűnös között van. Amire Ő így felelt: „Az én Szívem végtelen kincsei pótolni fognak és kiegyenlítenek mindent. Mondd csak el neki mindezt félelem nélkül. Ezt meg is tettem a legelső alkalommal. Az alázat és hála érzelmei, melyekkel ezeket és más dolgokat, melyeket Mesterem meghagyásából neki mondtam, fogadta, annyira meghatotta, hogy ebből több hasznot merítettem, mint minden más beszédből, amit hallhatam volna.“

Végül következett a nagy jelenés, 1675 június 16-án, melyben az Úr a szent Szív ünnepét kérte Margittól és kifejezte kívánságát, hogy ezen ügyben forduljon az ő szolgájához. „Fordulj szolgálomhoz, Colombiere atyához s mondd meg neki, hogy tegyen meg minden lehető ezen ájtatosság megszilárdítására és Szívemnek szerezze meg ezen örömet. Ne veszítse el kedvét az ellenkezések miatt, melyekkel találkozni fog; mert azok nem fognak hiányozni. De neki tudnia kell, hogy szinte mindenható az, aki nem bízik magában, hogy egyedül reám bízza magát“.

Tehát P. Colombiere isteni küldetéssel lesz a szent Szív apostola. Isten választása azonban rendesen föltételezi a választottban a megfelelő képességet arra a munkára, melyre hívjaj és főleg kegyelmet ad neki annak végrehajtására. A szent szerzetesnő buzgó imáihoz most már Krisztus papjának a szava is csatlakozik és az előbbi látomásait a katolikus papság tekintélye erősíti meg.

De vájjon a Szent Szív e választott apostola betöltötte-e küldetését? A tények minden szónál ékesebben igazolják ezt. A Páter tökéletesen megértette Margitot. Midőn körülötte mindenki félreismerte a szentet, ő Isten szellemét látta benne és irányította a tökéletesség útján. De e mellett ő maga is gyakorolta a Jézus Szíve tiszteletet. 1675 június 16-án volt a nagy jelenés; alig egy hét múlva, június 21-én, mely éppen az Úrnak nyolcada utáni péntek volt, P. de la Colombiere ünnepélyes felajánlással kötelezte magát egész életére a szent Szív szolgálatára. Ez időtől kezdve fáradhatatlan terjesztője volt a szent Szív tiszteletének. Mindenütt ajánlotta az első pénteki s az Úrnap nyolcada után való pénteki engesztelő áldozást. Több levele és lelki jegyzetei bőven beszélnek azon törekvés sekről, melyeket ezen ájtatosság érdekében Angliában és Franciaországban tett.

Akiket az Isten szeret, azokat megpróbálja. Margit példájára P. Colombiere-nek is, miután a szent Szív apostola lett, ugyanazon Szív boldog áldozatává is kellett lennie. A lángok, melyek az isteni Szívet övezik, szívébe hatoltak; és a tövisek, melyek körülveszik, megsebesítették a Páter szívét.

„Az Úr visszahívta P. Colombiere-t— mondotta Margit — a Paray kis városból, hogy az Egyháztól elszakadt között használja fel a lelkek megtérítésére“. Tizennyolc hónapig volt

Paray-ben. Ezen idő alatt a városka iskolájában működött, egy férfi kongregációt alapított, segédkezett egy új kórház létesítésében, prédikált, de főleg vezette a lelkeket. A Páter, mikor megkapta előljárói rendeletét, mely Angliába küldte őt, mint engedelmes szerzetes rögtön útnak indult. A yorki hercegnő udvari papjává nevezték ki. 1676 okt. 13-án ért Londonba.

A hatalom akkor az anglikán II. Károly kezében volt. VIII. Henrik, Erzsébet, Cromwell erőszakos eszközei már bevitték a lelkekre az új hit tévedéseit s a Páter elszomorodva látta, hogy mi lett a hajdani „szentek szigetéből“. Buzgóságának azonban nem engedhetett szabad utat, mivel a katolikusok szabad vallásgyakorlata ismeretlen fogalom volt ott. Mégis sok lélekhez utat talált. Hitehagyottakat vezetett vissza az Egyházba és hitükben megrendülteket őrzött meg, apostoli lelkületét és okosságát bizonyítva ezzel. A szent Szív tisztelete szeretettel és részvétellel töltötte el szívét a tévelygők iránt és tőle telhetőleg engesztelte az isteni Fölséget azok bűneiért.

Bajaiban önmaga is a Szent Szívhez menekült, kinek tiszteletének terjesztéséről nem feledkezett meg. „Megismertem — írja Londonban 1677-ben végzett lelkigyakorlatos jegyzeteiben —, hogy Isten akarata, hogy azon ájtatosságot érintő óhajainak betöltésével szolgáljam, amelyre az én gyengeségemet akarta felhasználni; már sok emberrel megismertettem azt Angliában és írtam Franciaországba is egyik barátomnak, hogy terjessze azt... Miért is nem tudok — Istenem, mindenütt ott lenni és terjeszteni azt, amit szolgálótól vársz“... S minthogy úgy érezte, hogy nem szereti eléggé az Urat, buzgón kéri őt: „Kell, igen az kell, ó Istenem, hogy Te egy más szívet adj nekünk, gyengéd, érző szívet, mely nem márványból, vagy pedig bronzból van; szívedhez hasonló szívet kell adnod nekünk; szívedet kell nekünk adnod. Jöjj, Jézus szeretetreméltó Szíve, jöjj, s helyezkedj el az én keblemben, jöjj és gyűjtsd azt oly szeretetre, mely megfelel — ha ugyan ez lehetséges — ama kötelességnek, mellyel szeretnem kell Megváltómat.“

A katolikusok, akik a yorki hercegnő kápolnáját látogatták, gyakran hallották ajkáról a szent Szív dicséretét. Apostoli munkái között sem feledkezett meg szerzetesi szabályairól, saját lelkéről. Másokat megszentelve saját lelkét is mindig jobbá, tökéletesebbé tette.

II.

Lassan elközelgett az idő, melyet a Gondviselés arra választott ki, hogy a szent Szív hűségesebb szolgáját, apostolát a keresztre szegezze. Ez a kereszt az üldözés keresztyje volt.

P. Colombière-t is azzal vádolták — mint sok más katolikus abban az időben —, hogy összeesküvést szőtt a király

ellen. „A szobámban tartóztattak le (1678 nov. 24-én) — mondja el önmaga — éjfél után 2 órakor, azután börtönbe kerültem, ahonnan két nap múlva vezettek ki, hogy vádlóimmal szembesítsenek 12 vagy 15 királyi-biztos előtt“. — Mint-hogy várnia kellett — írja róla egyik korabeli szerző — az őt kíváncsian körülvevő tömeg tekintetével nem törődve, elővette breváriumát és nyugodtan imádkozta a zsolozsmát. Azután nyugodt biztonsággal ment bírái elé“.

Minthogy a Páter XIV. Lajos alattvalója volt, a vádlók nem az összeesküvést hozták fel ellene, hanem, hogy a Páter többeket megértített és a katolikus vallást terjesztette; — mind olyan vád, mely csak dicsőségére szolgált. Ezután börtönébe vezették, ahol néhány hétig volt. Száműzetésre ítélték. Boldog volt, hogy Krisztus ügyéért száműzetést szenved, bár jobban szerette volna vérét ontani az igaz ügyért, de legalább szenvedhetett. Két éve jött Angliába és könnyek között „vetette a jó magot az Úr szántóföldjén“, de aratnia nem lehetett... utána vértanúk jönnek, és lelkek, kiket magukra kellett hagynia. Mintha csak előre látta volna mindezt, mikor a harmadik próbaév lelkigyakorlataiban ezt írja: úgy látszott, mintha magamat láncokkal és kötelékekkel terhelve, börtönbe hurcolva, vádolva és elítélve látnám, mert a keresztre feszített Jézust hirdetem, akit a bűnösök megvetettek.“

Mikor a Páter börtönbe került, akkor már egészsége meglehetősen gyenge volt. Még 1677 augusztusában megtámadta mellét a kór. Baja a börtönben annyira rosszabbodott, hogy haladékot kellett neki adni Anglia elhagyására. A bajok súlya alatt azonban nem roskadt le, hanem teljes odaadással bízta magát Istenre. Emberi szemmel nézve, egészsége jobban Isten dicsőségére lett volna, neki mégis e szenvedés úgy tűnt fel, mint „egyike a legnagyobb irgalmasságnak, melyet Isten vele gyakorolt“. E szenvedés adott neki módot arra, hogy még jobban egyesülhessen Istenével. „Én láttam őt két alkalommal — írja róla Alacoque Margit — nagyon nehezeére esik beszélni, Isten teszi ezt, hogy így több öröme és több ideje legyen a Páter szívéhez szólni“. A Páter pedig szent alázattal fogadott mindent Isten kezéből: Megértettem — írja egyik levelében —, hogy Isten nem akar többé működtetni engem, és hogy méltatlan voltam a lelkek vezetésére.

Franciországba érve, 1679 január 16-án Parisból írt előjárójának Lyonba. „Midőn engedelmeskednem kell, remény-lem, Isten kegyelmével semmi sem lesz lehetetlen“. Ekkor már teljesen ki volt merülve; csak több megszakítással tudta megtenni az utat Lyon-ig. Paray-ben is megpihent és boldogan állapította meg Alacoque Margitról: „Minden nagyon megnövekedett távollétem alatt“... A Páter a csapásokban, balsorsban növekedett — még negyven éves sem volt és emberileg szólva

tönkrement ember; Alacoque Margit az életszentség útján jutott jóval előbbre; a Jézus Szíve tisztelet pedig szilárd gyökert vert mind Franciaországban, mind az Angol földön.

Lyonba érve a fiatal tanuló rendtagok lelkivezetője lett. Lelkükbe is beleoltotta Jézus Szíve tiszteletét és ezek között volt a későbbi Páter Gallifet, aki halhatatlan érdemeket szerzett a Jézus Szíve tisztelet elterjesztésében.

Időközben a beteg állapota súlyosbodott. A Páter mindinkább a lélekre irányította figyelmét és az isteni akarathoz való alkalmazkodásban találta örömét. 1679 november 23-án ezt írja: „A mi Urunk néhány nap óta arra tanít, hogy még nagyobb áldozatot hozzak neki, amely abban áll, hogy legyek elszánva arra, hogy egyáltalán semmit se tegyek, ha ez az ő akarata; és legyek készen meghalni az első napon s a halál által kioltani a buzgóságot és a nagy vágyat a lelkek megszentelésére“.

Elöljárói 1680 nyarán Saint-Symphorian-ba az atyai házba küldték pihenni. Kissé összeszedte magát, de ez nem sokáig tartott. Lyonba visszatérve ismét sorvadni kezdett, és 1681-ben az orvosok tanácsára Paray-le-Monial-ba küldték. Isten ott akarta magához szólítani hű szolgáját, ahol az isteni Szív az emberiségnek újból kinyilatkoztatta magát. P. Colombiere örült az isteni Gondviselés ezen rendelkezésének, bár nem sejtette, hogy életének áldozatát kell ott meghoznia. Nemso-kára testvére, Humbert látogatta meg őt s ez úgy gondolta, hogy a családi házban való pihenés jót tenne a betegnek. Meg is szerezte már erre az előjárók engedélyét; az elutazás napja is meg volt már határozva. Mikor Alacoque Margit meghal-lotta e tervet, kérte a Páttert, maradjon, ha ez nincs az enge-delmesség ellen. Midőn a Páter ennek okát kérdezte, egy le-velet kapott Margittól, melyben ez állt: „Ő azt mondta nekem, hogy itt akarja életének áldozatát.“ A Páter megértette az üzenetet, de úgy gondolta, hogy inkább kell követnie elől-járói rendeletét, mint egy magánkinyilatkoztatást. Készült az útra, de erős láz akadályozta meg az utazást. Most már örömmel várta a napot, mely Teremtőjéhez vezet. S ez nemso-káig késett. 1682 február 15-én visszaadta szép lelkét Teremtő-jének, halálával is igazolva Margit szavait: „Ó, mily édes meghalni, miután állhatatosan tiszteltük annak Szívét, akinek minket ítélnie kell.“

Mikor Margit megtudta a Páter halálát, azt mondotta: „Imádkoztatok és imádkoztattatok érte.“ De másnap már azt hallották ajkáról: „Ne fáradjatok tovább; hívjátok őt segítségül és ne féljete; ő sokkal jobban tud segíteni, mint ed-dig.“ S mikor főnöknője csodálkozott, hogy Margit nem kér engedélyt külön imára és önmegtagadási gyakorlatra a Páter lelkiüdvéért, azt felelte neki: „Kedves Anyám, neki nincs erre

szüksége, ő olyan helyzetben van, hogy értünk imádkozhatik; a mi Urunk Jézus Krisztus szent Szívének jósága és irgalma jó helyre tette őt az égben. Csak éppen addig volt lelke megfosztva Isten látásától, amíg testét sírba helyezték, hogy így eleget tegyen némi hanyagságáért az isteni szeretet gyakorlásában."

III.

A szentéletű szerzetes temetése diadalmas volt. A városi hatóság külön siremléket akart neki csináltatni, de szerzetes-társai nem engedték ezt s a rend kriptájába temették. A Jézustársaság feloszlatása után (1773) Szalézi Szent Ferenc leányai őrizték sírját, ma csontjai ott vannak a Paray-le Monial-i missziós-szeminarium gyönyörű kápolnájának egyik oltárán. A hívősereg kezdettől mint szentet tisztelte, bár boldoggáavatását még akkor nem lehetett megkezdeni; szerzetestársai, főleg P. Croiset és P. Gallifet mint olyat tisztelték, aki a „szentség hírében halt meg és „Isten nagy szolgája” volt. A legnagyobb dícsérője azonban Alacoque Margit. A Páter halála után leveleiben, beszélgetéseiben csak mint szentet emlegeti.

„Jézus Szívének tökéletes barátja” nyerte meg Alacoque Margit szavai szerint a Jézustársaság atyáinak a Jézus Szíve tisztelet terjesztésére szóló új megbízását.

1688 július 2-án Margitnak látomása volt. Látta az isteni Szívet lángtrónuson sugarakat lövelve magából, melyek mindent megvilágosítottak körülötte. Előtte „egyik oldalon — írja a szent — volt a B. Szűz, a másik oldalon a mi szent atyánk, Szalézi Szent Ferenc a szent P. Colombière-rel; a vizitáció leányai megjelentek e helyen őrzőangyalukkal oldaluk mellett, mindegyikük szívet tartott kezében. A B. Szűz minket anyai szavakkal hívott: „Jöjjetek, szeretett leányaim, közeledjete, mert én értékes kincs letéteményeseivé akarlak tenni titeket.“

Azután a jó P. Colombière felé fordulva a jóságos anya azt mondta neki: „És te hűséges szolgája isteni Fiamnak, neked nagy részed van ez értékes kincsben; mert ha a Vizitáció leányainak adatott, hogy azt megismertessék és megszerettesék és másoknak adják, a te Társaságod atyáinak van fönn-tartva az, hogy annak hasznát és értékét felfedjék és megismertessék, azért, hogy abból hasznot merítsenek, azt tisztelettel és hálával fogadva, mint ami ilyen nagy jótéteményért jár. És amily mértékben szerzik meg neki ezt az örömet, az isteni Szív, minden áldás és kegyelem e bőséges forrása, olyan bőségesen fogja azokat árasztani az ő működésükre, hogy fáradozásaik és reményeik fölött túlaradó eredménye lesz és mindegyikük üdvére és tökéletességére válik.“

Ezek voltak Margit szavai, amelyek vigasztalók mind a Vizitáció leányainak, mind pedig Szent Ignác fiainak, akik azóta is drága kincsként tisztelik a szent Szívet és igyekeznek buzgón terjeszteni tiszteletét. És csak hálás köszönettel gondolhatnak P. Colombière-re, kinek közbenjárására e kitüntető megbízásban részesültek.

Az égi koronát csak mintegy 250 év múlva követte a földi megdicsőülés. 1929 június 16-án XI. Pius pápa a boldogok közé sorozta P. Colombière-t, a nagy apostolt. A Jézus Szíve-tisztelők serege nem szűnik meg hathatós közbenjárását kérni, oltárához zarándokolni, hogy megszerezze számukra is a szent Szív barátságát.

Rövid életében minden egy feladat körül mozog és ez: küldetése a Jézus Szíve tiszteletre. Az ájtatosságnak ő volt mintegy első bírója, szemtanúja és apostola. 1675 előtt Alacoque Margit előjárói nyugtalanul látták szerzetesnővérük viselkedését, nem ismerve fel a szellemet, mely vezette. A Páter Paray-i tartózkodása, s önmaga felajánlása a szent Szívnek, megnyugtatta őket. És hogy hivatásának megfeleljen, az Úr vezette útjait: jó családi nevelés, finomság, egyenesség; hivatása a Jézustársaságba, ennek keretein belül mint szónok, mint nevelő tette nevét ismertté, de megaláztatásokkal is nevelte erényét. Vasakarat volt gyenge testében, s így a legkisebb szabályok hűséges megtartásával tudott kedveskedni Urának.

A lelkek mély ismerete, okossága és ítélőképessége bizalomra gerjesztették iránta az embereket, amíg életszentsége és jósága a szíveket nyerte meg: ezért mint lelki vezető volt a legnagyobb. Mint lelkiatya, Jézus Szíve felé tudta vezetni a lelkeket, kinek szeretete az ő szívét is eltöltötte. Ha életét csupán emberi szemmel tekintjük, szinte semmi felűnőt, nagyot nem találunk benne, Isten előtt azonban nagy volt, mert betöltötte hivatását: Isten akaratát.

Kovács Jenő S. J.

Utcák és terek forgatagában.

(Geronimoi Szent Ferenc. 1642—1716.)

Szentnek lenni nemcsak ezerszer és számtalanszor meghajlított térdet jelent, hanem elsősorban meghajlított és hámba fogott akaratot jelez. Az emberi természet a viasz lágyságával engedi át magát a bűnnek, sziklaszilárddá merevül, ha jobb énje akar benne felülkerekedni. Ennek a sziklának kell felőrlődnie az önmehtagadás keresztútján, hogy az anyagból fel szabadulhasson a lélek, az emberből kibontakozhassék a szent.

A felületes szemlélő tudatában az imádság, vezeklés és csoda hármassága kapcsolódik, s ezáltal közös nevezőre hozza a szentek népes sorát, melyben eltűnik a személyiség és egyéniség sajátos jellegzetességeivel, s csupán a nemzetiség vagy elnevezés szerint tesz némi különbséget.

Részleteiben kell vizsgálni a szent életét, a hétköznapi és munka során így kidomborodnak az egyéni vonások és naplói megvilágításba kerülnek. Nem lehet a szent életírása évszámokkal tagolt adathalmaz, különösen nem Ferencünké, aki 73 évet élt a földön és ebből 46 esztendőt töltött a Jézus-társaságban.

Nem megszokott jelenség volt ő, hanem új szint képvisel a szentek és apostollek koszorújában.

I.

Geronimoi Ferenc 1642-ben dec. 17-én született Grottaglie községben, az akkori nápolyi királyság területén. Milyen volt fiatalkorában? Példás és törekvő. Szelídségével, engedelmességével és főként a szegényekkel szemben tanúsított irgalmasságával már gyermekkorában kitűnt. Útja egyenes, iránya határozott volt mindég.

Grottagliában, Caracciolo Tamás tarantói érsek által alapított papi testület működött, melyet szerzetesi, vagy egyéb fogadalmak nem kötöttek, de alkotmányuk szerint főtörekvésük oda irányult, hogy saját és felebarátjuk lelkének üdvén munkálkodjanak. Ebbe a testületbe lépett Ferenc, szülei akara-

tával egyetértve, 1654-ben, 12 éves korában. Tanulékonyságával és a szabályok pontos betartásával tűnt ki. Később rábízták a gyermekek oktatását, majd a templom gondozását is. Hitoktatásaiban már ekkor világos, megnyerő előadásával kötötte le hallgatóit. A tarentoi érsek a 16 éves Ferencnek 1658-ban feladta a hajkoronát.

Ezután Tarentoba küldték, hogy behatóan tanulmányozza a bölcseletet és hittudományt. Itt ismerkedett meg a jezsuitarenddel, melynek később buzgó tagja lett. 1666-ig változatlan kitartással folytatja tanulmányait s bizonyára ebben az időben vetette meg sziklaszilárd alapjait később páratlan teljességgel kibontakozó fegyelmének. Eközben a kisebb rendekkel együtt az alszerpapi és szerpapi méltóságokat is feladták neki. A bölcseleti tanfolyam elvégzése után Nápolyba ment azzal a szándékkal, hogy ott a jog- és hittudomány tanulmányozásába fog. Miután fiatal kora miatt Rómából felmentést kapott, hő vágya teljesült: 1666 március 18-án pappá szentelték.

Tovább fáradozva lelkének építésén, feléledt benne a vágy olyan otthon után, melyben zavartalaunl munkálkodhatna lelke tökéletesedésén, és emellett tanulmányait is befejezheti. Erre nem sokára alkalom nyílt.

A nápolyi jezsuita nemesi konviktus egyik felügyelői állása, melyet mindig világi pap töltött be, megüresedett. Ezt a neki felajánlott állást kész örömmel fogadta, mert úgy érezte, hogy kitűzött céljának kedvez.

Huszonnyolc éves korában közel öt évi munkásság után, kifejezésre juttatta abbeli óhaját, hogy szeretne a rendbe lépni. Kiváló tulajdonságait tekintetbe véve, még gyenge testalkata ellenére is felvették. 1670 július 1-én lépte át a szerzet noviciátusának küszöbét, ahol felszentelt pap létére a legnagyobb alázatossággal vetette alá magát a szabályoknak. Ellenvetés nélküli, külön is próbára tett engedelmessége már ekkor megnyilatkozott.

Első noviciátusi évének végén P. Angello Brúnóval Leccebe küldték misszióba. Három év alatt bejárták Otrantó és Apulia tartományait. Ez azért nyer külön jelentőséget, mert későbbi évei során teljesen ennek a küldetésnek szentelte életét. 1674-ben Nápolyba küldték tanulmányai befejezésére. Itt érlelődik lelkében mindjobban a vágy a külföldi missziók után. 1675—76, majd 1678-ban ismételt kérelmekkel fordul előjáróihoz ez irányban. Ebben az időben Nápolyt és Szicíliát súlyos csapások sújtják. Az Úr haragjának engesztelésére körmenetet rendelnek el, melynek során a Páter tüzes beszédei igen nagy hatással voltak a népre. Előjárói tehát — felismerve hivatását — határozottan kijelentik neki, hogy Japánját és Kínáját Nápoly királyságában fogja megtalálni.

Ettől kezdve hallgat és engedelmeskedik. Sorsa eldőlt és megkezdődtek fáradhatatlan munkásságának évei, melynek csak a késő aggkor és betegség vetettek véget. 1682 december 8-án — négy évvel később — ünnepélyes fogadalmakkal örökre lekötölte magát a szerzetesi életre s hálás köszönetet mondott a Jézustársaságnak, hogy véglegesen tagjai sorába fogadta őt.

Hosszú évek fárasztó tanulmányai s önlelkének még fárasztóbb építése után végre elérkezett az úthoz, melyen Isten iránt érzett szeretetének minden hevével vetette magát új munkásságába, melynek pusztá felsorolása is bámulatba ejt. A tettek olyan teljesítményét tapasztaljuk nála, amely több ember munkabírását is meghaladja, s egyedülvalóvá teszi őt a maga nemében.

Először is társakat gyűjtött — számszerint 72-öt — akiket rendszeresen kiképzett arra a munkára, amelyben segítségére lenni hivatottak voltak. Időnként összehívta és oktatásban részesítette őket. Minden vásár- és ünnepnapon a város terein, utcáin tüzes és gyújtó szentbeszédeket mondott. Figyelme azonban nemcsak a városra terjedt ki. Bejárta a környező falvakat, felkereste a legtávolabb eső majorokat, a hegyvidéken elszórt pásztornépeket, előbb gyalog, majd később — hogy minél kevesebb időt vesztessen — öszvéren vagy lóháton. Nem maradt a gondjaira bízott vidéknek oly zuga, melyet fel nem keresett, vagy a népnek oly rétege, melyet gondjaiba ne vett volna.

Forróságban és zord időben, évről-évre, fáradhatatlanul róta az utakat, mászta a hegyeket. Megtörtént vele, hogy szakadékba zuhant, de munkásságában sem az időjárás, sem a veszedelmek nem tarthatták vissza. Beszédei oly egyszerűek és világosak voltak, hogy a tanulatlan nép lelkéhez is utat találtak. Munkásságának számos éveiben úgyszólván minden beszédjére bűnösök tértek meg. Vasárnap délutánjait rendszeren körmenettel kezdte meg, majd buzdító beszédeket intézett a néphez, melynek végén magát — ama kor szokása szerint — nyilvánosan megostorozta. Ezután a gyógyintézetekbe sietett, ahol templomzárásig, ha a szükség úgy kívánta, virradatig is gyóntatott.

Gyóntatásaiban szelídségéről volt közzismert, úgy, hogy a legnagyobb bűnösök is, akik a jogos korholástól való félelmükben szívesen halogatták megtérésük idejét, boldog örömezzéssel és megvidámult lélekkel távoztak a gyóntatószékből. Utazásain minden hónapban szentáldozásra serkentette híveit, s buzgó munkásságának gyümölcseként a közös szentáldozásokon résztvevők száma olykor 15—20 ezerre rúgott.

De ezen elképzelhetetlenül fárasztó munkája még távolról sem merítette ki tevékenységének skáláját. Felkereste

és gyámolította a szegényeket, adományokat gyűjtött számukra. Küzdött a leánykereskedelem ellen. Missziós útján nem került ki a feslett életű nőket sem és közülök nem egynek mentette meg lelkét a kárhozattól. Lankadatlan buzgalommal küzdött értük, holott legtöbbször szidalmakban és gyaiázásokban volt része, s nem ritkán élete is veszélyben forgott. Mindenütt ott volt, ahol lelkeket menthetett. Utjai véget nem érő körben futottak, s figyelmét semmi sem kerülte el. Szüntelenül serkentette a népet. Ecsetelte a bűn utálatosságát és lángoló szavakkal állította eléjük annak következményeként a pokol borzalmait. Munkája nyomán fellángolt a vallásos hitbuzgalom és érezte hatását a társadalom minden rétegében.

Ott volt a kórházakban, a betegek ágyánál, külön küzdött minden egyesért, nehogy bűnbánat nélkül távozzanak e földről. Börtön, kaszánya, játékbarlang nem volt idegen terület számára. A gályarabokra fokozott gondot fordított. Szeretetteljes munkásságának értékmérője, hogy ezeket a legnagyobb mértékben eldurvult embereket is igen sok esetben mentette meg Isten országának. S ha valaki már belefáradt volna ennyi tevékenységnek csak elképzelésébe is, ne gondolja, hogy már végére értünk. Fáradhatatlanul működött a lelkigyakorlatok megszervezése terén. Ő vitte ki, hogy a nemesek kongregációjának tartott lelkigyakorlatokkal párhuzamosan a háziszolgák is részesüljenek a hit igazságainak hirdetésében.

Működése e terén kiterjedt a papok és iparosok kongregációjára, bevezette a nemesrangú úrinők lelkigyakorlatait. Zárdák, papneveldek, a jezsuiták nemesi konviktusa egyformán érezték áldásos tevékenysége hatásait. Félreértéseket simított el, egyenlenségeket szüntetett meg, nyomában mindenütt feltámadt a hitélet s számos lelket vezérelt a tökéletesedés útjára. Mint fentiekből láthatjuk, jellemének uralkodó vonása az a bámulatos tevékenység volt, mely által szinte megsokszorozta önmagát. Tette ezt törékeny testalkata és gyenge egészsége ellenére úgy, hogy elfáradásában nem egyszer vért hányt, de munkásságát félbe nem szakította. Mint Szent Pál apostol, ő is mindenkinek mindene akart lenni, hogy mindenkit Krisztus számára nyerjen meg. „Nápoly misszionáriusának kell, hogy mindenki szolgálatára legyen“, szokta mondani, ha önmagával szemben való kíméletre intették.

Milyen páratlan önfegyelem, milyen acélkeménnyé kovácsolt akaraterő tette ezt lehetségessé. Hosszú évek kitartó munkájának kellett ezt megelőznie. Munkabírásánál azonban nem volt kisebb alázata, béketűrése és tökéletes engedelmessége. Nem egyszer borult feljebbvalói lábaihoz, azokat csókolván. Az őt igazságtalanul arculütőnek másik arcát is odatartotta, rágalmak ellen nem védekezett, saját részére min-

denből csak a legsilányabbat fogadta el. Cellája börtönnek beillett volna.

Szentbeszédeiben gyakran hangoztatta, hogy a katolikusnak vakon kell követnie az egyház utasításait, mert Krisztus jegyese az igazság tanítója és oszlopa. Evangéliumi alázatosságában nem tűrhette, hogy a hitigazságokat a tökéletlen emberi értelem serpenyőjén méricskéljék.

Békétűrésének legjellemzőbb bizonyítéka a következőkben tárul elénk:

A kíséretére beosztott Giore János saját bevallása szerint keményfejűségével és rendkívüli ellenmondási hajlamával sok keserű órát szerzett a szentnek. Mégis 14 évig tűrte a testvért anélkül, hogy ellene panaszt emelt, vagy őt a legcsekélyebb zokszóval illette volna. Sőt olyan elnézéssel és tisztelettel volt irányában, miként előljáróival. Tökéletes engedelmisségében a legcsekélyebb ellenkezés, vagy kifogás sem nyilvánult meg soha. Hogy ez mit jelent, csak az sejtheti, aki maga is évek során át próbálkozott ennek elérésével. Ha már az izmok és a nyelv engedelmeskednek is, az értelem még gögös, a szív dacos, a lélek hajthatatlan marad. Feltétlen, lélekben való, panasz és zúgolódás nélküli engedelmisségének már előzőleg is szép példáit adta. Később pedig már prédikációit is mondat közepén hagyta abba, ha előljárói által erre a célra engedélyezett idő letelt. Idő, távolság és fáradalmak nem gátolták őt a parancs végrehajtásában.

Rengeteg elfoglaltsága miatt imáinak jó részét, papi szolozsmáját és elmélkedését éjjel végezte úgy, hogy rendszerint csak néhány órán át aludt, s akkor is csak széken ülve, vagy a földön. Hősies erényeit azonban annyira rejtegette, hogy társait csak különböző véletlenek vezették ezeknek megismerésére. Nem volt elég, hogy ételt alig fogyasztott — s hogy ezt leplezze, rendszerint ő vállalta az asztalnál a lelki olvasást — hanem még vasláncokkal is sanyargatta testét. A gonosz lélek nem egyszer megkínozta, holott annyira irtózott tőle, hogy ördögűzést soha sem vállalt. Valamint házassági ügyekbe sem avatkozott. Sokat szenvedett a hidegtől, de ennek ellenére sem látták, hogy a kandallóhoz közeledett volna melegedni s mikor öreg és beteg volt, akkor is csak előljárói határozott kívánságára fogadta el a melegebb takarót.

Kiválóan tisztelte a boldogságos Szület és mindennap elmondta az olvasót. E tisztelet terjesztésére 22 éven át prédikált Maria di Constantinopoliban. Mondása volt: „Aki nem igaz tisztelője Szűz Máriának, nehezen üdvözülni“.

A jezsuitarend előírásos lelkigyakorlatai megtartására minden évben tíz napot fordított, melyek idejére igyekezett magának háborítatlan nyugalmat biztosítani. Ezért a magány napjait nem a professzus házban, hanem Nápolytól távolabb

eső helyeken töltötte. Különös előszeretettel pedig Castellamare mellett, a Szent Lélekről nevezett plébánia magaslatán fekvő kis kápolnában, melyet „szíve szerelme remetelakása“-nak nevezett. Itt rejtegette azokat a kegyelmeket, amelyekkel Isten magányában elhalmozta.

Közismert dolog volt a környéken, hogy a páter elragadtatásaiban a föld felett lebeg. Isten más természetfeletti adományokkal is kitüntette őt. A bilokáció adományát is megadta neki. Boldoggáavatási aktáiban kb. 90 csodálatos jövendölése van felemlítve. Gondolatokat olvasott. Imája és áldása után újra feltűntek a halak ott, ahol a halászat már egy év óta nem vezetett eredményre. A férges gabona megtisztult, a fűgefa négyszeres termést hozott. Még számos más csodáról tettek tanúvallomásokat.

1715 nagybőjt kezdetén egészsége megrendült és kisebb javulások után mindjobban hanyatlott. Munkáját most már előljárói parancsára is csökkenteni kellett, bár ez igen nagy lelki fájdalmat okozott neki. Betegsége ellenére a legkisebb kedvezést is csak előljárói határozott kívánságára fogadta el. Magányában is sokat imádkozott. Bámulatos munkabírása még fel-fellángolt és szép eredményeket mutatott fel, de ereje már mindjobban hanyatlott. Orvosi tanácsra ismételen elutazott, de egészségét nem nyerte vissza, már a gyóntató székben sem jelent meg.

Még egyszer utoljára az oltár elé vonszolja magát és a közös szentáldozás előtt buzdító szavakat intéz a hívekhez, majd életereje utolsó fellobbanásával a nagyhéten Pazuolában készíti elő a parasztokat a húsvéti szentáldozásra.

Ezután már készül a halálra és vágyódik a mennyország örömei után. Bizonyára joggal, mert itt e földön minden örömet megtagadott magától. Közben állandóan aggódik — ő, aki pihenést nem ismert —, hogy kötelességét nem teljesítette eléggé és fél Isten ítéletétől. Nápolyba való visszatérése után mellhártyagyulladásal komplikált tüdőgyulladás támadja meg. Fájdalmait és kízó fulladási rohamait a legnagyobb türelemmel viseli. Társai kérésére ekkor jelenti ki, hogy Isten legnagyobb kegyelmét és jótéteményét abban látta, hogy egész életében Isten dicsőségét kereste és nem a magát.

1716. V. 3-án nyolc nappal halála előtt — még egyszer egyetemes szentgyónást végzett s ágya lábánál térdelve fogadta szívébe az isteni Megváltót. Majd a jelenlevő atyákhoz fordulva, bocsánatot kért „botrányai“-ért. Hogy alázatosságában mily kevésre becsülte önmagát, elárulja következő kérése: „Kérem főtisztelendőségedet, ásattasson sírt számomra a kert sarkában, ahol az ebeket és macskákat ássák el“. Május 9-én oly alázattal vette fel a szentkenet szentségét, mintha a legnagyobb bűnös lett volna. Továbbra is imádkozott és viselte

fájdalmait, sőt óhajtotta, hogy ezek megsokszorozódnának. Utolsó napjaiban még egy nehéz küzdelmet vívott a sátánnal és kérte, imádkozzanak érte, nehogy tönkre menjen. Hangoosan így kiáltott: „Takarodjál innen, hozzám semmi közöd“. Ezután megnyugszik s érezvén halála óráját, az Úr testét kívánja, de előljárója ellenkező véleményén megnyugodva kijelenti, hogy az előljáró szava Isten szava.

Néhány órai csendes halálküzdelem után, 1716 május 11-én, 73 éves korában, visszaadta fáradhatatlan lelkét Teremtőjének, öt ember sem pótolhatta őt munkakörében.

Hamar Zoltánné Király Mária.

Tirol lelkiatyja.

(Müller Kristóf. 1682—1766.)

A messze földrészek pogányai között tevékenykedő hit-hirdetők azon fáradoznak, hogy a katolikus Egyház hatalmas palotáját újabb és újabb épületszárnyakkal bővítsék. Ugyanakkor azonban nem szabad elhanyagolni a „régie épületrészeket“ sem, hanem azokat állandóan ellenőrizni és időnkint javítani, tisztítani kell. Ez az időnkénti javítómunka volna a tulajdonképeni célja a belmisszióknak.

I.

A belmissziók között megkülönböztethetünk ú. n. állandó, illetőleg bizonyos időnként szabályszerűen megismétlődő missziókat és olyanokat, amelyek csak szórványos jellegűek. Ennek a kis tanulmánynak az a feladata, hogy a tiroli ú. n. állandó missziókat ismertesse a XVIII, században. Kívánatos azonban, hogy előbb röviden áttekintsük a szórványjellegű misszió működését, amelyből lassankint kialakult annak tökéletesebb formája: az állandó misszió.

A tiroli jezsuita-népmissziók kezdeményezője voltaképen Canisius Péter volt. 1571-ben került Innsbruckba, ahol II. Ferdinánd főherceg udvarában a hitszónok tisztjét töltötte be. Hét éven át hirdette Isten igéjét, de nemcsak Innsbruckban, hanem a környező helységekből is. Rendtársai folytatták ezt az áldásos hithirdető munkát a nép körében. Az eredmény olyan szép volt, hogy Spour a brixeni herceg-püspök 1590-ben felhatalmazta az innsbrucki jezsuitákat, hogy addigi missziós működésüket folytathassák egész egyházmegyéjében. A következő évben pedig Ferdinánd főherceg olyan kiváltságlevelet adott a jézustársasági atyáknak, amelynek felmutatásával az egész tartomány területén tarthattak missziókat. A tiroli népek igen nagy szüksége is volt erre, mert alaposan képzett papokban hiány mutatkozott és különösen a félreeső völgyek lakosságán látszott meg legjobban a megfelelő lelkipásztorok hiánya. A vallási tudatlanságra jellemző, hogy sokhelyütt még a fel-

nőttek sem tudtak keresztet vetni. Ezzel szemben a babona és téves szokások terjedtek, hamis tanokat terjesztő könyveket olvasták a nép körében. A jezsuita misszionáriusokra tehát óriási munka várt. Fáradhatatlan buzgósággal oktatták a népet és ha idejük engedte, fölkeresték még a hegyekben szétszórt egyes parasztházakat is.

Áldásos működésükről nagy elismeréssel írt dr. Joseph Egger is, aki máskölnben ugyancsak szerette feketére mázolni a jezsuitákat. *Geschichte Tirols* c. munkájában olvashatjuk: „Magára hagyatva, minden lelki vezetés nélkül a tiroli nép teljes vallási tudatlanságba s ezzel karöltve még nagyobb erkölcsi elfajulásba süllyedt volna, ha ezek az emberek (jezsuiták) önfeláldozó missziós munkásságukkal, prédikációikkal és az iskolákban tanításukkal nem emelték volna a nép erkölcsét és a vallásos képzést nem terjesztették volna.“

Ezeknek a misszióknak módszere még távol állott attól a jól átgondolt és gondosan kidolgozott módszertől, amit a XVIII. század páterei használtak és amelynek megalkotója P. Segneri volt. Az olasz jezsuita módszerének lényege az volt, hogy ő Szent Ignác lelkigyakorlatos könyve alapján a népmissziókat népi lelkigyakorlatokká alakította át. P. Segneri a XVII. század második felében alkalmazta módszerét először Olaszországban. Nagyszerű elgondolását a gyakorlatban szép siker koronázta. Olyannyira, hogy néhány év múlva a Jézus-társaság általános rendfőnöke Michelangelo Tamburini elhatározta, hogy hasonló missziókat tartat másutt is.

De bármily áldásos hatást fejtettek is ki ezek a népmissziók, addig nem járhattak mélyreható eredménnyel, míg csak szórványosan fordultak elő. Ha igazán átütő sikert akartak elérni a páterek, kívánatosnak látszott az egész országra kiterjedő állandó és rendszeresen megisméltendő missziók szervezése és tartása. 1712-ben a brixeni hercegpüspök, Kaspar Ignác von Künipl, elhatározta, hogy székvárosában olyan misszióállomást létesít, melyből mint kaptárból a méhek, vonulnak ki a missziós atyák az egyházmegye minden részébe. IX. Kelemen pápa maga is foglalkozott az állandó missziótevékenység tervével, amely egész Tiroltra kiterjedt volna. Sajnos, a szép elgondolást akkor egyelőre nem lehetett megvalósítani.

Jó néhány évig kellett várnia arra az emberre, aki leküzdötte a nehézségeket és megalapította az állandó missziókat. Ez az aktív katolikus férfi egy magasrangú állami hivatalnok volt: Johann Baptist Fenner. Midőn 1715-ben hivatalos szemleúton járt, hogy megvizsgálja a felső Inn-völgy erdőségeit, bebarangolta a legeldugottabb völgyeket is és útjában éppen elég alkalma volt szóba ereszkedni az egyszerű paraszttal, pásztorokkal. És mikor a beszélgetést vallási térre terelte, meg-

döbbenve látta, milyen tájékozatlanok ezek az emberek a leg-egyszerűbb hitigazságokban is. — Hogyan lehetne segíteni? Ez a gondolat nem hagyott neki többé nyugtot.

Értesülvén a jezsuita páterek misszióinak sikereiről, azonnal világos lett előtte, hogy ez az eszköz lenne a legcélravezetőbb, ha az ő kedves szülőházának, Tirolnak népét ki akarja emelni a vallás-erkölcsi süllyedésből. Fáradhatatlan volt a felmerülő akadályok leküzdésében. Végre 1718-ban teljes sikert aratott, amennyiben megnyerte a bécsi udvar hozzájárulását és támogatását, sőt kiharcolta az anyagiak előteremtését is. Ő maga a saját vagyonából 10.000 forinttal járult hozzá az állandó központi misszióállomás megteremtéséhez. De továbbra is egész életében támogatta a misszionáriusokat tekintélyével, tanácsaival és pénzével, összesen több mint 30.000 forintot áldozott missziós célokra. A páterek 1719-ben végre hozzáfoghattak a tervszerű nagy munkához, amely megszákítás nélkül 1784-ig tartott.

A Fenner által alapított misszióban négy jezsuita páter dolgozott állandóan. A munkát kora tavasszal, rendszerint fehérvasárnapon kezdték és csak késő ősszel tértek vissza téli szállásukra valamelyik kollégiumba, illetőleg rendházba. Az egyes missziók általában nyolc napig tartottak, de ha sok volt a munka, 10—12 napig is időztek egyik-másik helységben. Költségeiket a missziósalapítvány kamataiból fedezték: évente 250 forint esett egy-egy páterre. Ebből az összegből ruházkodtak, táplálkoztak, béreltek lakást és fedezték az útköltségeket. Ez a fejenkénti 250 forint egy évre elosztva még abban az időben is vékony fizetés volt. A pátereknek be kellett érni a sovány falatokkal, annál is inkább, mert még a szakácsot is nekik kellett fizetni, ajándékot pedig sehol sem fogadtak el, szigorúan ragaszkodva szegénységi fogadalmukhoz. A hosszú hegyi utakat még a legrosszabb időben is csaknem mindig gyalog tették meg.

A missziós tevékenység és szabályzat szellemében igen tanulságos betekintést nyújt az a 21 pontban összefoglalt, kitűnően megszerkesztett útmutatás, amelyet P. Retz jezsuita rendfőnök — minden bizonnyal a híres missziós superior P. Cristoph Müller tanácsai alapján — állított össze. Csak röviden, kivonatossan közöljük ezeket a pontokat: A misszionáriusoknak — hangzik az útmutatás — mindig szem előtt kell tartani, hogy amíg mások lelkiüdvén fáradoznak, nem szabad elhanyagolni a saját lelküket sem. Az étkezés a legegyszerűbb legyen. Meghívásokat ne fogadjanak el, szintúgy ők maguk se hívjanak *vendéget* asztalukhoz. A fölösleges vendéglátogatótól tartózkodjanak. A missziópáterek kötelesek magukat teljesen alávetni missziósfőnökük vezetésének. A superior azonban hallgassa meg a vezetése alá rendelt páterek tanácsait is

és alapos ok nélkül ne ragaszkodják konokul a saját ellenkező elgondolásához. Minden egyes misszióról készítsenek jegyzeteket és adják át főnöküknek, aki azokat a P. Provinciálisnak tartozik továbbítani. A missziók alatt a páterek levélbeli összeköttetést tartsanak fenn főnökükkel. A prédikációk egy óránál tovább sohase tartsanak. Előadásaik alkalmával a túlzott szigorúságot kerüljék, hogy a bűnösöket el ne riasszák. A gyermekek hitoktatását sehol sem szabad elhanyagolni. A gyóntatásban lankadatlanok legyenek, mert ez a misszióknak egyik legfontosabb tevékenysége. Az egyes missziók megszakítás nélkül következzenek egymás után. A negyedik-ötödik misszió után néhány napi pihenőt tarthatnak a páterek. Egészségükre gondosan ügyeljenek. Okos mérséklettel dolgozzanak, óvakodjanak a túlfeszített munkától, ami mind önmaguknak, mind a misszióknak kárára lenne. Az utolsó pontban a rendfőnök nyomatékosan figyelmezteti a misszionáriusokat, hogy külön gonddal törekedjenek arra, hogy minden cselekedetüket szerénység, alázat és az a buzgóság irányítsa, amely egyedül Isten dicsőségét és a lelkek üdvösségét keresi.

Ami a páterek módszerét illeti, az alapján véve P. Segner eljárását követi. P. Segneri a népmissziókat a rendalapító lelkigyakorlatos könyve alapján szervezte újjá, átvéve a lelkigyakorlatok ú. n. első hetéből mindazt, ami célszerűnek látszott a népies lelkigyakorlatok számára. A tiroli misszionáriusok is ezt a módszert követték és nemsokára annyira tökéletesítették, hogy a szakértők szerint fölmúlták nagy rendtársuk módszerét. Missziós haditervükben négy fontos mozzanatot lehetett megkülönböztetni, E szerint törekedtek: 1. fölébreszteni a bűnbánati szellemet és a lelket megtisztítani a bűntől; 2. kiirtani az erkölcstelen és rossz szokásokat; 3. erényes életre nevelni a népet; 4. Isten és a szentek tiszteletét minél jobban előmozdítani.

Hogy ezt a nagyszerű célt elérjük, a tulajdonképeni bűnbánati prédikációkon kívül rendszeres hitoktatásban is részesítették a népet és naponta többször rövid buzdításokat tartottak. Ez utóbbiak mintegy negyedórás beszédek voltak, néha imádsággal egybekötve. Imádkozáson kívül megtanították a népet vallásos énekekre és dalokra is. Körmeneteket tartottak és jó könyveket, füzeteket osztottak szét a falvakban. Mindezekon felül idejüknek nagy részét a gyóntatás kötötte le. Ez utóbbi volt a misszió tulajdonképeni fénypontja és sikerének fokmérője. Az atyák a prédikálószéken vetettek, a gyóntatószékben arattak.

II.

A misszionáriusok nagy munkásságát csak akkor tudjuk igazán értékelni, ha ismerjük a nép valláserkölcsei állapotát

a XVIII. század elején. A kép, ami a följegyzésekből élénk tá-
 rul, nagyon szomorú. Vallási téren sokhelyütt tudatlanság és
 nemtörődömség uralkodott. Ennek megfelelően a nép erkölcsi
 nívója is ugyancsak mélyre szállt alá. Káromkodás, kocsmá-
 zás, ellenségeskedés, véres verekedés, fajtalanság gyakori je-
 lenség volt. A gyónást, áldozást, szentmisét elhanyagolták, már
 csak azért is, mert sok helységben hiányzott a lelkipásztor.
 Az ifjúság körében divatosak voltak az éjszakai csavargások,
 amelyekkel kapcsolatban különféle rendháborításokat követ-
 tek el. A babona és varázslás szelvében el volt terjedve a nép
 között. Hitrontó és más rossz könyvek jártak kézről-kézre.

A népiskolák akkori helyzete is siralmasnak mondható.
 A XVIII. század elején nemhogy a kisebb favakban, de néha
 még a nagyközségekben sem volt iskola. Elképzelhető, milyen
 tudatlanságban nőttek fel a gyermekek pap és iskola nélkül.
 És ráadásul sokszor a szüleiktől sem tanulhattak, legfeljebb
 rosszat. Nehéz munka várt tehát a misszionáriusokra, hogy
 újra termőföldre varázsolják a hosszú időn át elhanyagolt,
 ekét nem látott talajt.

Akármilyen züllöttek is voltak azonban a valláserkölcsi
 viszonyok, a nép lelke legmélyén azért ott szunnyadt a jóra
 való készség és öntudatlan vágyakozás az isteni dolgok szép-
 sége után. Misem bizonyítja ezt jobban, mint azok a fogadta-
 tások, amelyekben az egyszerű jezsuita misszionáriusokat ré-
 szesítették. Jövetelük hírére néha több órajárásnyira is elibük
 mentek. Mozsarak durrogása, harangzúgás közepette valóságos
 diadalmenetté fejlődött bevonulásuk az egyes falvakba. De
 bármily megható is volt a rajongásnak ez a megnyilvánulása,
 a páterek igyekeztek mérsékelni a nép ünneplő vágyát, mert
 szerénységük tiltakozott az ünnepeletetés ellen, s viszont a
 szent és komoly céllal sem volt összeegyeztethető az ilyesmi,
 hiszen ők bűnbánatot jöttek hirdetni.

Az istenhátamögötti völgyekben akadtak olyan falvac-
 kák, amelyek szegénységük ellenére is hajlandók voltak a
 missziók költségeit fizetni, amit azonban a páterek természe-
 tesen nem fogadtak el. Hasonlóképen hártották el a nép egy-
 szerű ajándékait is, mint például tejet, vaját, sajtot, tojást stb.
 Amiatt meg valóságos versengés támadt a helységek lakói
 között, hogy ki szállásolhassa el a pátereket. Hogy milyen
 nagy kitüntetésnek vették azt, legjobban bizonyítják annak a
 möltöni szállásadó parasztgazdának a szavai, aki meghatottan
 így búcsúzott el a páterektől: „Mikor apámnak és anyámnak
 koporsóját kivitték ebből a házból, nem fájtt úgy a szívem, mint
 ma, amikor kegyelmetek eltávoznak innét.“

A missziók iránti érdeklődés olyan nagy volt, hogy
 több óra járásnyira fekvő helységekből is seregestől tódul-
 tak az emberek meghallgatni az atyákat. Ha ez csak kezdet-

ben lett volna így, akkor talán azt lehetett volna hinni, hogy a kíváncsiság vonzotta őket. Mert az bizonyos, hogy a csendes völgyek eseménytelen napjai számára óriási szenzáció erejével natott egy ilyen misszió híre. De az emberek érdeklődése a hosszú évtizedek alatt többször megismétlődő missziók iránt is époly nagy, sőt tán nagyobb volt, mint az első alkalommai. Azonkívül ezek a derék tiroli parasztok sokszor fáradságot nem kímélve, nélkülözéseket elszenvedve, sőt nem egyszer a hősiesség példáit mutatva, áldozatok árán is fölkeresték a missziókat, hogy azoknak gyümölcseiben részesüljenek.

Megható példa egy felsőinnvölgyi pásztor esete. Az összes készpénzvagyonra hat krajcár volt. És ezt a hat krajcárkát odaadta egyik pásztorársának, hogy legeltesse a nyáját, amíg ő odalesz meghallgatni a missziósatyákat... Ez a kis epizód önkéntelenül is eszünkbe juttatja a bibliai özvegy két fillérékét, amelyről az Úr azt mondta: „Igazán mondom nektek, hogy e szegény özvegy többet adott mindnyájuknál“.
(Lukács, 21, 3.)

Mikor a páterek 1739-ben az olasz határ közelében fekvő Buchensteinben tartották a missziót, szerte a környező helységekben ragályos betegség volt elterjedve. A velencei hatóság az összes hegyi átjárókat lezáratta és halálbüntetés terhe mellett megtiltotta az átjárást. Ennek ellenére is többen akadtak, akik éjnek idején átszöktek Buchensteinbe, hogy meghallgassák a szentbeszédeket és a szentségekhez járuljanak. A páterek hiába kérték őket, hogy ne tegyék ki magukat ilyen veszélynek. Azt felelték rá, hogy a lelkiüdvösségük előbbrevaló, mint a test szeretete.

Nyári missziók alkalmával, annak ellenére, hogy ilyenkor a nép túlon túl el van foglalva a mezei munkával, mégis olyan nagy hallgatóság verődött össze, hogy megesett az is, hogy az illető faluban, ahol a misszió volt, nem akadt elég eleség számukra. A kis Lueg falu az 1731-ben tartott misszió alkalmával alig kétszáz lelket számlált és a résztvevők száma mégis több ezerre rúgott.

De a nép nemcsak meghallgatta Isten igéjét, hanem követte is. A gyóntatószék körül sorbaálltak az emberek és órákhoz is türelmesen várakoztak, hogy sor kerüljön iájuk. Megtörtént, hogy kora reggeltől este hat óráig is vártak egyesek, egész nap nem ettek, nem ittak, hogy a gyónás után a szentáldozáshoz járulhassanak. Ez a buzgóság nemcsak szalmaláng volt, hanem mindenütt, ahol megfordultak a missziósatyák, gyökeres javulás állott be a nép lelki életében. A páterek munkáját tehát gyönyörű siker koronázta. A nyolcnapos misszió méltán volt nevezhető szenthétnek.

Sajnos azonban, a jó mag nem hullott mindig termő-

földbe, hanem az útszélre és a sziklás talajba is esett. Akadtak sokhelyütt rosszindulatú és megátalkodott lelkek, akik sokszor nem elégedtek meg azzal, hogy egyszerűen távolmaradtak, hanem még rágalomokkal is illették a misszionáriusokat, avagy pedik kigúnyolták munkásságukat. A missziósatyák hiába fáradoztak, sok esetben nem koronázta siker lépéseiket, mert „hiába beszél az ember a balgák fülének, lenézik azok az okos beszédet“. (Példabeszédek, 23. 9.)

III.

A tiroli népmisszionáriusok legkiválóbb képviselője P. Cristoph Müller volt. 1682 november 9-én született Brixenben. 17 éves korában a bajorországi Landsbergben lépett a jezsuitarendbe, 1715-től 1718-ig az innsbrucki főiskolán a fizika tanára volt. 1718 február derekán Oberpfalzba utazott, hogy megkezdje igazi élethivatását a misszionáriusi tevékenykedést, amely aztán megszakítás nélkül csaknem öt évtizeden át tartott. Még ugyanannak az évnek a végén előljárói visszahívták Tirolba, hogy az éppen akkor alapított állandó misszióban működjék. Az 1719-ik év közepén már Cristoph Müller tölti be a missziósfőnöki tiszteletet, amelyet haláláig viselt.

1732-ig P. Müller és társai befejezték első nagy missziós-kőrútjukat, mely egész Tirolra kiterjedt. A sikerük oly nagy volt, hogy P. Retz Ferenc rendfőnök Csehországba szólította Müller atyát, továbbá a sváb missziók főnökét, P. Milliaridot és három páttert adott melléjük a cseh tartományból, hogy azok a két kiváló mester mellett elsajátítsák a néplelkigyakorlatok módszerét. Alig kezdték el hithirdető munkájukat, a nép érdeklődése olyan nagyra nőtt, hogy az egyes missziók alkalmával a hallgatóság száma nem egyszer meghaladta a 18—20 ezret. P. Müller megnyerő egyénisége, erényessége és elbűvölő szónoki képessége csakhamar meghódította nemcsak a népet, hanem a nemességet és a püspököket is, akik egyházi ügyekben többször igénybe vették az egyszerű szerzetes tanácsait és szolgálatait. Kétévi csehországi működés után ismét hazájába megy vissza és ettől kezdve élete végéig Tirol marad apostoli munkásságának színtere.

Lánglelkű buzgalmát nem csökkentették azok a szenvedések sem, amelyekkel Isten meglátogatta hűséges szolgáját. Már 1726-ban egyik missziósútján oly baleset érte, aminek következtében egész életében lábfájdalmak kínozták. Ezek a fájdalmak néha olyan hevesek voltak, hogy egyik missziója alkalmával úgy vitette föl magát a szónoki emelvényre, ahol széken ülve tartotta beszédeit. Lábfájdalmait 1755-ben tétézte még gyomor baja is. Utazásai közben sokat szenvedett az időjárás viszontagságaitól és néhányszor még életveszélyben is

forgott. Egy ízben, mikor a kocsijuk egy hídon haladt át, fölborultak és P. Müller a rohanó hegyi folyóba zuhant. Isten csodája, hogy nagynehezen a partra tudott vergődni. 1753-ban a nagybójt vége felé Bozenbe utazott lelkigyakorlatot tartani. Trientet elhagyva, valamitől megijedtek a lovak és a veszedelmes szakadékos úton nekiiramodva, magukkal ragadták a kocsit. P. Müller és a vele utazó kocsis nem tudták megfékezni a megbokrosodott állatokat. Hirtelen leugrottak a kocsiról, és éppen jókor, mert a következő pillanatban a lovak szerkerestől belezuhantak a mély szakadékba.

Csodálatos, hogy gyöngé egészsége évtizedeken át bírta a sok nélkülözéssel járó megerőltető munkát. 1766-ban 84 éves korában halt meg, egyik missziósútján — mint a hős katona a harcmezőn. Az eddig elmondottak képezik P. Müller életének külső kereteit. Melyek azok a vonások, melyek személyiségének színpét adják? Az eddigiekből is látható, hogy P. Müller áldozatos nagy lélek volt. Fáradságot nem ismerve dolgozott az Úr szőlőskertjében. Apostoli buzgóságával párosult lángoló istenszeretete, tetteserkentő önátadása és alázatossága. Híven követte a Szentlélek szavát: „Fiam, végezd dolgaidat alázatosan. Minél nagyobb vagy, annál inkább alázkodjál mindenben“. (Sirák fia 3, 19—20.)

Hatvan esztendőn át minden évben pontosan feljegyezte saját nyolc napos lelkigyakorlatainak gyümölcseit, hogy lerögzítse és többször szeme előtt legyenek a Szentlélektől kapott kegyelmek és sugalmazások. A lankadhatatlan misszionárius sok lelki kincset gyűjtött össze, hogy ebből minél többet tudjon jutatni másoknak. Istenszeretetére jellemző, hogy egyszer, midőn a pokolról elmélkedett, így kiáltott fel: Óh borzalom! Minden pokoli kínok legborzalmasabbja, soha többé nem mondhatni: O Deus, ego amo Te! (Istenem szeretlek Téged!)

Külön gondot fordított arra, hogy lelkét a legkisebb bűntől is megtisztítsa. Éppen ezért hetenkint kétszer, sőt háromszor is gyónt. A legapróbb dolgokban is hűséges szolgája akart lenni Urának, Teremtőjének. Harminc esztendőn keresztül a telet a trienti jezsuita kollégiumban töltötte és ez alatt az idő alatt mindig a legpontosabban betartotta a rendszabályokat. Tudott parancsolni, de tudott engedelmessékedni is. Mint jó sáfár, mindig számot vetett önmagával és tetteivel. Ezt akarta megkönnyíteni azzal, hogy életének utolsó három évtizedében minden hónapban egy napot arra szánt, hogy előkészüljön a jó halálra.

A nagy jellemekhez hasonlóan kiváló tisztelője volt a Boldogságos Szűznek és ezt a tiszteletet igyekezett a missziók alkalmával a nép között is elterjeszteni. Meghonosította azt a szép szokást, hogy a Szűzanya tiszteletére külön körmenetet tartottak, amelyen a lorettói litániát imádkoztak. Mindenekelőtt

pedig azon fáradozott, hogy a fiatalságot közelebb hozza Máriához és ezért igyekezett a fiúkat és leányokat ifjúsági Mária-kongregációkba tömöríteni, hogy ezáltal is óvja őket az akkori időkben nagyon elterjedt éjszakai csavargásoktól és kicsapongásoktól.

Kortársai és az utókor egyes tanúsága szerint valóban méltó tanítványa volt Krisztusnak. Ennek legbeszédesebb bizonyítéka önzetlen felebaráti szeretete. Már a rendi kiképzés elején ezt határozta el: „Arra akarok törekedni, hogy Krisztusnak igazi követé legyek és minél több lelket toborozzak zászlaja alá. Nem akarok megelégedni azzal, hogy csak közönséges katona legyek, nekem ennél magasabbra kell törnöm!” És ami eleinte a fiatal jezsuitanövendék vágyakozásának tüze volt csak, később a valóra váltott cselekedetek hatalmasan lobogó máglyája lett.

Eleinte Indiába akart menni misszionáriusnak. Elöljárói nem teljesítették kérését. Már-már azt hitte, kénytelen lemondani tengerentúli apostoli terveiről, midőn váratlanul 1718-ban a pfalzi, majd alig egy évre rá a tiroli missziók vezetésével bízták meg. Leírhatatlanul nagy volt az öröme, hogy teljesülhet szíve vágya. Apostoli vágyódása nem hiú póz volt életében, hanem komoly életprogram. Éppezért mindegyes missziójára a legnagyobb gonddal készült. A csendes visszavonultság néhány hete munka és önképzés, szemlélődés és imádság ideje volt számára. Ilyenkor dolgozta ki misszióbeszédeit, hogy igehirdetése minél jobb eszközzé váljék Isten kezében.

Az emberekkel való érintkezésében türelmes megértés, szelídség és alázat jellemezte. Azt szokta mondani: „Aç embereket nem a szigorúság láncával, hanem a szeretet fonálával kell Isten felé húzni.” Jellemző a következő eset: A Wattensben tartott misszió alkalmával egyik legény nagyon tiszteletlenül viselkedett prédikációja alatt. Fecsegett, nevetgélt és zavarta a körülállók figyelmét. A páter megjegyezte magának a rakoncátlan fickót és a szentbeszéd után odament hozzá. Fel-tűnés nélkül, szelíden pár szót váltott csak vele és attól kezdve a legényt mintha kicserélték volna, egészen megkomolyodott.

Irgalmas szamaritánus lelkülete arra ösztönözte, hogy a lelkek gondozása mellett tőle telhetőleg a testi bajokat is gyógyítsa. Annál nagyobb volt ez elhatározásának a jelentősége, mivel abban az időben a tiroli hegyekben és a félreeső völgyek falvacskáiban orvost sehol sem lehetett találni. Megkülönböztetett volt a szegény embernek orvosra. P. Müller, hogy segíteni tudjon a szegény betegeken, összeírt mindenféle receptet, amire csak szert tehetett és különféle jólbevált házi orvosságokat is vitt magával, hogy szükség esetén hasznára legyen szenvedő embertársainak.

Nem kis gondot okozott neki azoknak a hegyi lakóknak a sorsa, akik több órajárásnyira laktak a legközelebbi plébániától. Ezek az emberek a téli nagy havazások, hófúvások miatt a legjobb akarattal sem tudtak templomba járni. A lángbuzgalmú páternek fáradtságos utánjárással sikerült több nemeszívű jótévőt találni, akik lehetővé tették, hogy a messzesülő helységekben lekipásztori állomások és iskolák létesüljenek. Rabenstein, Pflersch, Weerberg, Lappach, Reith bei Zirl községek, mind neki köszönhetik plébániájuk alapítását.

Nemcsak nyilvános tevékenységében, hanem más alkalmakkal is minden lehetőséget megragadott, hogy lelkeket toborozzon Isten országának. 1731-ben előljárója a pragsi gyógyfürdőbe küldte, hogy lábbántalmait kezelje. Körülbelül száz fürdővendég tartózkodott ott akkor. P. Müller azonnal hozzálátott, hogy a fürdőzőknek a testivel párhuzamosan lelki gyógykúrát is tartson. A rögtönzött lelkigyakorlatoknak olyan szép eredménye volt, hogy végül valamennyi fürdővendég a szentségekhez járult.

Ha a missziók ideje lejárt, akkor sem pihent, hanem különösen téli hónapokban kolostorokban, papnevelőkben és valóságos egyesületek számára tartott lelkigyakorlatokat.

Munkát munkára halmozott; pihenésről hallani sem akart. Ha pedig arra figyelmeztették, lelkiismeretben kötelessége, hogy egészségére több gondot fordítson, ezekkel a szavakkal válaszolt: „Különös! Ha a katonáknak meg van engedve, hogy egy vár ostrománál egészségüket és életüket kockáztassák, miért ne lenne megengedhető a misszionáriusoknak is, hogy ugyanazt cselekedje, hogy önmaga és mások számára a mennyországot meghódítsa?“ Étkezését az egyszerű polgári konyha teljesítményeihez szabta. Véleménye szerint: „A sovány lovacska jobban üget, mint a kövér.“ A naplójában pedig így ír: „A böjt nagyon hatásos előkészület az evangélium hirdetésére.“

Amint múltak a munkában töltött évek, úgy növekedett P. Müller tekintélye és tisztelőinek serege. Sokan voltak, akik hálájuk jeléül ajándékokkal akarták meglepni, ő azonban állhatatosan visszautasított minden ilyenfajta kísérletet. De a visszautasítás módja mindig kedves, sőt nem egyszer szellemes és humoros volt. Egyszer például egy előkelő hölgy Szent Mihály főangyal remekművű szobrát küldte el ajándékba a páternek. És még hozzá pompás útiköltséggel is ellátta az angyali seregek vezérét, jámbor csalafintasággal a szobor talapzatában lévő kis fiókba csempészve a pénzt. Amikor Müller-anya felfedezte a fiók tartalmát, a következő megjegyzéssel küldte vissza az értékes ajándékot: „Ámbár Szent Mihállal szemben igen nagy tisztelettel viseltetem, de az ördögöt a lába alatt sehogy sem tudom szívlelni.“

P. Müller 49 éven át vezette a népmissziókat. Társai levelei kivétel nélkül igazolják, hogy okos, szeretereméltó és türelmes főnökük volt. Tanácsait minden rendű-rangú ember igénybe vette, rengetegen keresték fel levélben, és pedig nemcsak Tirolból, hanem a külföldről is. Bizalommal fordultak hozzá ügyes-bajos dolgaikban az egyszerű nép fiai éppúgy, mint az előkelők avagy egyháziak. A téli időszakban, midőn a trienti kollégiumban szokott tartózkodni, többször meglátogatta a hercegpüspök és órákhosszat elbeszélgetett vele egyházmegyéje ügyeiről. Künigl, a brixeni püspök, úgyszintén utódja Spaur is gyakran magához hívta megbeszélések végett. Sőt még ennél magasabb megtiszteltetés is érte őt, amikor 1765 aug. 18-án Innsbruckban hirtelenül meghalt Lotharingiai Ferenc, Mária Terézia férje. Az uralkodónő hosszabb időt töltött ott udvarával. És ámbár a gyászidő alatt nem adott kihallgatást, P. Müllert magához kérte, aki akkor 10 órányira Innsbrucktól, a Felső-Inn völgyében tartott missziót. A királynő teljes órahosszat elbeszélgetett vele és behatóan érdeklődött a népmissziók fejlődése és munkássága iránt. 1766 jún. 16-án pedig a Királyok Királya szólította magához P. Müllert, hogy megjutalmazza az örök élet koronájával.

Christoph Müller sírja valóságos búcsújáróhely lett, ahová még száz év múlva is sokan elzarándokoltak, hogy segítségét és pártfogását kérjék. Ismerték és tisztelték míg közöttük járt, de igazán csak akkor ismerték meg, hogy ki volt ő nekik, midőn eltávozott az örök hazába. „Mindenkinek mindene volt, hogy mindenkit üdvözítsen.“

Hamar Zoltán.

Irodalom. Franz Hauler S. J.: Missionsbilder aus Tirol. Innsbruck, Rauch, 1899. — J. Egger; Geschichte Tirols. II—III. kötet. Innsbruck, Wagner, 1876 és 1880. — Gyenis András S. J.: A jezsuita rend generálisai. Budapest, Manréza, 1935. — Bernhard Duhr S. J.: Geschichte der Jesuiten. IV. kötet. München—Regensburg, Manz, 1928. — Ludwig Koch S. J.: Jesuitenlexikon. Paderborn, Bonifacius, 1934.

A kínai császár udvari festője.

(Castiglione József. 1688—1766.)

Mint ismeretes, P. Ricci, az olasz jezsuita misszionárius hosszú készüllet és sok eredménytelen kísérlet után juthatott be végre a császári palotába, ahol átvette a csillagda vezetését, kijavította a hibás kínai naptárt, megírta klasszikus könyveit, megrajzolta nagyszerű térképét és — megtérített mintegy háromszáz mandarint.

A lehetetlennek látszó sikerült: egy idegen bejutott a Tiltott Városba; egy apostol és tudós, akinek legfőbb gondja volt, hogy megnyerje a császárt a misszionálás ügyének, s hogy ezáltal a Birodalomban fellendülhessen és szabadon, császári támogatással haladhasson a térítő munka.

P. Ricci, akkor már mandarin és nagyhírű ember, szüntelenül arra törekedett, hogy másokat is az udvarhoz segítsen. Természetesen csak olyanok jöhettek szóba, akik magas lelki adottságaikon túl kiváló szellemi adottságokkal is rendelkeztek, akár a tudományok, akár a művészetek területén.

A nagy Khang Hsi halála után unokája, Ch'ien Lung ült a Sárkánytrónra. Khang Hsi nemcsak kora becsülte és szerette nagyvonalú, értékes reformjai miatt, hanem a későbbi korok is mély tisztelettel emlegetik, hangsúlyozva, hogy mandzsu származása ellenére is az ősi hagyományos kínai kultúra irányát megtartva igyekezett felemelni Birodalmát és népét a boldogabb életre.

Ch'ien Lüng talán nem volt olyan szervező erő, mint Khang Hsi, de még tökéletesebb kínai volt: gyermekkorától kezdve ezen a kultúrán nevelődött és különös, mély érzéke volt a művészetekhez, hiszen maga is művész volt: író, költő és festő.

Ebben az időben történt, hogy egy Castiglione nevű milánói fiatalember, aki 1688-ban született, a Jézustársaságba lépett. A festői talentumokkal megáldott ifjút, aki kora festői technikájának teljes birtokában volt, előljárói a kínai miszsiókba küldték. Az egyszerű laikus testvér 1715-ben érke-

zett Pekingbe, ahol épp művészete révén annyira megnyerte a császár bizalmát, hogy még a mandarini méltósággal is ki-tüntette.

A császár mint művészhez közeledett hozzá s észrevétlenül személyes barátot lelt benne. A kínai történelem feljegyezte, hogy naponta felkereste műtermében és hosszasan idő-zött nála.

Hősiességének és áldozatának sokféle adóját kellett le-rónia misszionárius hivatásáért! Festőnek jött, az akkori olasz festészet tökéletes felkészültségével s olajfestékét félre kellett tennie, mert Ch'ien Lung az olajfesték fényes színét nem sze-rette. Abba kellett hagynia saját egyéniségének megfelelő ki-fejezési formáit, mert a kínai festészen nevelkedett festő-csá-zsár nem bírta el a nyugati festészet fény- és árny játékát; egy-egy mélyebb árnyék azt a benyomást keltette finom vonalak-hoz szokott szemében, hogy elnagyolt, hibás, összefolyt festék-halmaz.

Castiglione valószínűleg azzal jött Kínába, hogy az evan-géliumi témákat majd átviszi a festészetbe. Am látnia kellett, hogy soha nem festhet ilyen történelmi képeket, mert ez nem szokás és idegen Kínának. Nem volt más választása: kezébe kellett vennie a kínai ecsetet, leszűkíteni témakörét és festeni, amit császári ura kíván. Portrékat, lovakat, virágokat, madara-kat és egyetlenegy tájképet, melynek festésére bizonyosan félve vállalkozott, hiszen a nyugati és kínai tájképfestés kö-zött semmiféle rokonvonás nincsen.

Nehéz érzékeltetni ezt a problémát. Talán csak az érti, aki maga is festő vagy foglalkozik festészetrel s még ezen túl: valószínűleg csak az érti át ezt a problémát, aki nemcsak a nyugati, de a kínai festészetet is ismeri.

Castiglione jókedvvel, a nélkül, hogy lelki egyensúlya fel-borult volna, meghozta nehéz áldozatát s teljesen alávetette magát császára és a kínai igények kényszerének. Így is milyen csodálatos képeket festett!

De mással is kellett foglalkoznia. Az udvarban élő francia atyák bemutatták a császárnak az európai paloták másolatait s ez felkeltette kíváncsiságát a nyugati építkezés iránt. Ki-fejezte óhaját, hogy szeretne nyári palotát építeni, melynek egy része nyugati minta után épülne. P. Attiret, a francia építész-jezsuita terveket rajzolt, melyek nagyon megnyerték a császár tetszését. De Castiglionet is megkérte egy szökőkút és egy palota építésére.

Castiglione testvér, bár festő volt és nem építész, mégis megrajzolta terveit és hozzálátott az építéshez. Tudta, hogy tökéletesen nyugati épületet nem szabad alkotnia, mert az túl idegen volna a császárnak, össze kell tehát egyeztetnie a kínai és nyugati építészetet. Zsenialitása nagy segítségére volt

ebben; de a munka még így is sok nehézséggel járt, hiszen kínai munkásokkal kellett dolgoznia, akiknek fogalmuk sem volt az európai ház, még kevésbé egy márványpalota építési módjáról. Mindezek ellenére a legszebb épület Castaglioneé lett: márványpalotája csodálatos egységbe és harmóniába olvasztotta a merőben különböző építkezési stílusokat.

Ch'ien Lung őszintén becsülte jezsuitáit, de bizonyos külföldi érdekeltségek gyanakvóvá tették. Már uralkodása elején magához hívatta az atyákat s kijelentette előttük, hogy ismeri, tiszteli nemes jóakarukat, mellyel népét magasabb kultúrára és erkölcsi életre igyekeznek vezetni, de tudja azt is, hogy eredményeiket uralkodóik ki akarják használni gazdasági követelményeik kielégítésére.

A gyanú később csak fokozódott s megindultak itt is, ott is a keresztényüldözések.

Castiglione egy alkalommal leborult a császár előtt, amikor az műtermében meglátogatta és alázattal felhívta figyelmét a Birodalomban végbemenő vérengzésekre. A császár sietett megnyugtatni és kérte, dolgozzék nyugodtan. S hogy kedvenc festője valóban ne zavartassa magát, megígérte, hogy parancsban adja: irtassék ki mindazok családja, akik kezét emelnek a katolikusokra! Íme, egy egyszerű, kedves fráter közbenjárása, nemkülönben művészi alkotások: virágok és lovak rajzai akadályozták meg az üldözéseket. Míg ő ecsettel kezében, csendes visszavonultsággal dolgozgatott, addig testvérei, a misszionárius atyák tovább folytathatták térítő munkájukat.

Castiglione testvér sok császári kitüntetés után 1766 július 16-án, életének 78., szerzetesi hivatásának 59. évében hunyt el. Palotáját az angol-kínai gazdasági háború megtorló csapata levegőbe röpítette; képei a császárság letűnésével múzeumba kerültek és csak művészettörténészek ismerik őt, hódolva nagy emlékének.

Peking falán kívül, a hithirdetők temetőjében magas kőoszlop jelöli a helyet, ahol Castiglione testvér pihen. Ez a temető elhagyott, de néha összetalálkozik P. Ricci és fráter Castiglione sírja körül a világ minden tájáról idesereglett, miszionárius életre készülő jezsuita fiatalság.

Megállnak szótlannul a sírok előtt, tudva, hogy nagy ősök pihennek itt, akik tudománnyal és művészettel szolgálták Isten dicsőségét!

Cser László S. J.

A magyar nyelvtudomány úttörője.

(Sajnovics János. 1733—1785.)

Sajnovics János a XVIII. században Fejér-megyében nagyon elterjedt, nagy népszerűségnek s előkelő hírnévnek örvendő gazdag Tordasi és Kálózi Sajnovicsok családjából sarjadt. Sajnovics Józsefnek és a mélyen vallásos lelkületű Peyerl Erzsébetnek házasságából született 1733 május 12-én a fejér-megyei Tordason. A család Sajnovics János atyja és atyái nagybátyja révén a Hugonnay grófok öseivel, a Pethő és a Rosty családdal, Mátyás nevű fivérének leánya, Erzsébet révén, aki alsószabolányi Nagy Ignác neje lett, a Rohonczyakkal, a Niczkyekkel, a Palocsay-Horváth bárókkal került rokonságba. Ennek az előkelő vérségi kapcsolatnak kiépítésében a család magasabb szellemi szintjén kívül jelentős szerepe volt Fejér-megye több községében elterülő mintegy 20.000 hold terjedelmű családi birtoknak. Ezt főleg költőnk nagyatyja, *Sajnovics (I.) Mátyás*, mint győrmegyei főjegyző és alispán, majd mint a községi tábla köztisztviselőként álló elnöke szerezte. E nagy családi birtok két községéről, Tordasról és Kalózról vette a család előnevét is. Sajnovics életéről, különösen gyermekkoráról tudjuk, hogy a tordasi ősi kastélyban élt szülei és két testvére, Borbála és (II.) Mátyás környezetében. Borbála, az idősebbik testvér Vigyázó Mihály felesége lett. öccse nagyapja nyomdokain haladva Fejér-megye szolgálatába állt; mint a megye főszolgabírója 1780-ban Budán halt meg.

Sajnovics János alsóbbfokú iskolázásáról semmit sem tudunk. A középiskola négy alsó osztályát a jezsuiták vezetése alatt álló győri gimnáziumban végezte. Itt a tudományuk és szerzetesi erényeik miatt nagytekintélyű jezsuita tanárok nevelő hatásának légkörében ébredt a szerzetesi elhivatottság fönségének tudatára, mely e renden belül nemcsak a világról való lemondásban, hanem a mások lelkiségének kiépítésére irányuló szorgos munkásságban is szinte nap mint nap megnyilvánult. A jezsuitarend 18. századi nagyságának, fényének ereje, hatalmának a tudata és a lelkeken mélyen átszántó

barokk vallásos műveltség, amelynek ép a jezsuiták voltak legkiválóbb megszólaltatói a tudományok és művészetek terén, egyaránt vonzotta őt a szerzetesi pálya felé. A jezsuiták e században nagy léleképítők voltak. A magyar életet minden vonatkozásban át- és átszöttek. A barokk szellemet, mint az Isten országának a kiépítését erősítő főpillért erősítették és fejlesztették. Ez a szellem különösen a város falai között érvényesült erősen. Székesfehérvár a XVIII. században még külsejében is a barokk-szellemnek volt a hordozója. Gyönyörűen kiépült barokk város volt; telve volt a barokk-művészet építészeti és szobrászati alkotásaival s a jezsuitarendnek barokk művészetet, tudományt és vallásosságot terjesztő lelkületével.

Az előkelő nemesi család sarja a tanult, főleg jogban járatos őstől a komoly tanulmányok szeretetét és a mély vallásosságot örökölte. E nagy kincs birtokában új környezetében, a tudós jezsuita tanárok körében határozta el, hogy mint annyi kortársa, ő is Loyolai Szent Ignác rendjébe lép. 15 éves volt, mikor a rendbe lépett (1748.). Künn a világban tombolt a háború. A sok külső ellenség tömörített támadásai miatt ingadozó királynői hatalom a magyar nemzet vitézségébe és önfeláldozásba helyezte minden reményét. S míg a magyar nemesség színe-java királyért harcolt, ő, a szintén előkelő nemesi család sarja, a belső békét, a tudományok csendes világát vágyta, s e magasztos eszményt a jezsuitarendben vélte megvalósíthatni. A szokásos két újoncévét a *trencsényi* noviciátusban töltötte. Itt a rend tagjainak szokásos és egyben egyöntetű életét élte. Vallásos elmélkedések, gyakori imádság és önfegyelmezési gyakorlatok, feltétlen engedelmesség s komoly házi tanulmányok közt telt el ez a köztudomás szerint is minden szerzetes életének legszebb időszaka. A növendéket az arra különösen alkalmas áldozópap rendtagok tanítják s vezetik be a rendi élet minden szépségébe s egyben megismertetik vele a pálya nehézségeit is. A rendi élet e korszakában szüleiktől, rokonaiktól távol, kizárólag a rendi szellem megismerése és megkedvelése végett a rend alapítójának szellemében és bölcs rendelkezéseinek megfelelően csupán Istennek élnek a növendékek. A későbbi szerzetesi élet szilárdságának alapját gondos előjárók vezetése mellett ekkor szerzik meg a növendékek. A nagy csendben és elvonultságban ekkor ébrednek a lélek képességei; a belső indítások ekkor építik ki az ifjú lelkületében az új világot: a lélek országát. Már ekkor el szokott dőlni az is, hogy a növendék milyen tudománynak, vagy a gyakorlati élet melyik ágazatának művelésére bír hajlammal. Az éles szemű novíciusmester figyelmét a növendék semminemű megnyilatkozása sem kerülheti el. Buzgón figyeli növendékét s legjobb tudása s lelkiismerete szerint hat ő is döntően növendéke lelkületén át sorsa későbbi alakulására.

A fiatal szerzetes a két újoncév eltelte után rendje rendelkezése szerint középiskolai tanulmányait folytatta. Filozófiai tanulmányainak elvégzése után *Pozsonyba* helyezték tanárnak. Néhány évi itt tartózkodás után a jezsuiták vezetése alatt álló bécsi kollégiumban folytatta teológiai tanulmányait. Ekkor már szép matematikai műveltsége volt. Itt ismerkedett meg közelebbről a kor divatos tudományával, az asztronómiával. A kötelező tanulmányokon kívül nagy szeretettel foglalkozott ezzel a tudománnyal és a mennyiségtannal. A fiatal jezsuitát, akiben erősen kifejlődött a kozmikus érzés, érdekelték a világűr titkai s az égitestekre vonatkozó ismeretek. A teológus érdekköréhez amúgy is közelálló ismeretek nagyon lekötötték figyelmét. De döntően hatott érdekkörére az a tény is, hogy rendje vezető tényező volt e tudományág terén. Nem egy idősebb rendtársa az európai csillagászat kiváló művelője volt. Mondható, hogy valósággal rendi hagyomány volt a jezsuitáknál ennek a tudománynak a művelése. Az első nagyszabású európai csillagvizsgálókat is jezsuiták alapították, plőljároi lelki hajlamának fejlődését biztosítani akarván a bécsi udvari csillagvizsgáló vezetésével megbízott s már akkor nagy tekintélynek örvendő idősebb rendtársa, *Hell Miksa* mellé rendelték Bidellus Astronomi Caes. Regii minőségben (1758). A bécsi obszervatóriumban eltöltött, tudományos élményekkel telített két esztendő leforgása alatt alkalma nyílt nagy mestere barátságos, közlékeny egyéniségének hatása alatt tudományos ismereteinek gyarapítására s tanulmányai közben a korabeli tudományos csillagászat haladásának megfigyelésére. A bécsi udvari csillagvizsgálóintézet, amelyet *Frantz Jose* jezsuita alapított, európai viszonylatban is a XVIII. század legkomolyabb hasonló intézményei közé tartozott. Ezzé tette az intézet igazgatója, *Hell Miksa*, aki igen művelt elme, nagyon tehetséges és szorgalmas tudós volt. Európa minden nagyobb tudósával ismeretséget tartott fenn. Buzgón olvasta a szakmájába vágó tudományos kiadványokat, a párizsi, greenwichi, kopenhágai, kremsmünsteri és nagyszombati obszervatórium megfigyeléseiről szóló jelentéseket. Ezeket a megfigyeléseket nem mulasztotta el összevetni saját észleleteivel s az így nyert eredményeket az általa szerkesztett és magas színvonalra emelt bécsi Ephemerides Astronomicae-ban közölte. Köztisztületben álló egyénisége, tudományos múltja, magyar származása, magyar hazája iránt tanúsított állandó érdeklődése, mély vallásossága, bátor és energikus fellépése nagy hatással volt Sajnovicsra, a tudományokért amúgy is rendkívül hevülő fiatal jezsuitára. Már ekkor igen sokat köszönhetett *Hellnek* s épp ezért nagy szeretettel vette körül a nagy tudóst.

A már alapos képzettséggel és tudományos felkészült-

séggel rendelkező fiatal asztronómust rendje 1766-ban a már régebben (1751) Hell kezdeményezése és tervezése szerint alapított *nagyszombati* csillagvizsgálóba helyezte a kiváló matematikus és csillagász hírében álló *Weiss Ferenc* jezsuita atya mellé segédfelügyelői minőségben. (Socius praefecti). Ebben a kiváló tudományos intézetben, amelyről ez időben ismerte el személyes tapasztalatai alapján *Caesar Fr. Cassini* híres párizsi csillagász (1761), hogy európai viszonylatban is kiváló, Sajnovicsnak további komoly tudományos fejlődésre nyílt alkalma. Előbhi mesterének, Hellnek, szellemében berendezett intézet tudományos felszerelésének, megfigyelő és mérő műszereinek tökéletessége s a Hell által szerkesztett bécsi *Ephemeridés Astronomicae* mintájára Weiss által szerkesztett *Observationes astronomicae* (1756—1770) tekintetében alig volt különbség. Bőséges munkaalkalom és megfigyelési lehetőség kínálkozott a fiatal csillagász számára itt is. Weiss is, akárcsak Hell, a szigorúan vett tudományos típusok közé tartozott, bár Hell vidámabb lelkülete és kellemes társalgási modora miatt kétségtelenül rokonszenvesebb egyéniség volt. P. Weiss személyében Sajnovics Hell után második tanítómesterét látta a csillagászat tudományában. De talán más alapja is lehetett az idevaló áthelyezésnek. Rendje ezzel az intézkedéssel valószínűleg azt óhajtotta elérni, hogy a világhírű Hellnek Bécsben alkalmazott megfigyelő módszereit az egyébként kiváló Weiss irányításával a nagyszombati csillagdában is honosítsa meg a fiatal asztronómus.

Akármit is áll e kérdés, annyi bizonyos, hogy a magyarországi csillagászat és egyúttal Sajnovics javára munkált az idő. A XVIII. században, főleg a Galilei-féle messzelátó elterjedésének következményeképp hazai csillagászatunk a *gyakorlatiasság* jegyében folyt le. A már századok óta művelt elméleti matematika és természettudomány a gyakorlat terén is utat tört. A gyakorlatiasság azonban csak a század második felében lépett a megvalósulás útjára. Ekkor épült fel az említett nagyszombati megfigyelő állomáson kívül főleg Hell kezdeményezésére a *kolozsvári*, *budai*, *egri* és *gyulafehérvári* csillagászati intézet.

A jezsuiták csillagászati tevékenységére a XVIII. században az egész világ felfigyelt. Vizsgálódásaik az egész emberiség érdeklődésének körét érintették már. A tudományos csillagászati vizsgálódás terén kiváló szaktekintélyekké váltak. Valósággal ők voltak e tudomány legjobb elméleti és gyakorlati képviselői. Minden törekvésük a már elméletileg megalapozott gyakorlati lehetőségek megteremtésére irányult. A Pázmány alapította *nagyszombati egyetemen* a XVIII. század első felében a matematikai, fizikai és csillagászati szakkönyvek egész zömével találkozunk. A természettudományoknak, s így

a földrajznak és a csillagászatnak is külön tanszéke volt itt. A nagyszombati kalendárium (*Calendarium Tyrnaviense*) is minden esztendőben csillagászati fejezeteket hozott. Nagyjából mindez igazolja, hogy az egyetem hallgatói már a század első felében behatóan foglalkoztak többek között az elméleti csillagászzal is. A megfigyelésen alapuló, tehát gyakorlati csillagászatnak művelésére azonban csak az egyetemmel szoros kapcsolatban álló nagyszombati csillagvizsgáló intézet teljes felszerelése után kerülhetett sor (1756).¹

De a század folyamán felmerült *számos csillagászati probléma* is lekötötte a csillagászati megfigyelésekkel foglalkozó tudósok érdeklődését. A nap- és holdfogyatkozások okai, a Jupiter és négy holdjának a mozgása, a bolygók találkozása az áll/3 csillagokkal, a Hold átvonulása a Pleiadokon, de különöse/i a Vénusz átvonulása a Nap korongján állott az érdeklődési előterében. Ez utóbbi különösen azért, mert további fontottf következtetések alapjául szolgálhatott a Nap parallaxisának² s így a Nap és Föld közti távolságnak a meghatározása szempontjából. Azért ezt a jelenséget már 1761-ben is öt európai csillagvizsgáló: a nagyszombati, würtzburgi, ingolstadü, firenzei és madridi is figyelte.

Ennek a problémának a megfigyelése jelentős fordulatot hozott a nagyszombati tudományos légkörbe került fiatal jezsuita életébe is.

1768-ban a csillagászati megfigyelés főproblémája ismét ugyanaz volt: a Vénusz elvonulása a Nap korongja előtt. A kérdés a már előbb említett nagy hordereje miatt Európaszerte meglehetősen széleskörű érdeklődést váltott ki. A probléma sikeres megoldása végett a bécsi, de különösen a kopenhágai udvar követett el mindent. VII. Keresztély dán király maga is foglalkozott csillagászati kérdésekkel. Most, hogy a nagy esemény bekövetkezésének ideje közelgett, a Dánia fennhatósága alá tartozó s az északi sarkhoz legközelebb eső *Vardö szigeten* csillagvizsgáló állomást építtetett s egyben az udvarában akkortájt nagy befolyásra szert tett felolvasójával, *Johann Friedrich Streuensee-vel* levelet íratott Mária Teréziának, amelyben arra kérte a királynőt, hogy az érdekes csillagászati jelenség megfigyelésére az északi sarkra tudományos szempontból teljesen megbízható csillagászt küldjön ki. A királynő választása a bécsi obszervatórium igazgatójára, az akkor már európai hírű, magyar származású *Hell Miksa* egyetemi tanárra esett. A nagynevű tudós örömmel vállalta a feladatot annál is inkább, mert a csillagászati megfigyelésen kívül más probléma, a külföldi tudósok írásaiból külföldön már régóta hangoztatott s már egész Európában elterjedt, de még kelleleg nem indokolt *lapp-finn-magyar* nyelvrokonság kérdése is izgatta. Ezt a vágyat is tekintetbe véve az egyébként selmeci születésű, de

nyelvünket nem jól beszélő Hell olyan társat volt kénytelen maga mellé szerezni, aki nemcsak csillagászati szempontból lehet segítségére, hanem egyben a magyar nyelv szerkezetét is alaposan ismerve, nyelvészeti irányban is komoly munkát végezhet. Ezért esett választása egykori bécsi famulusára, az akkor éppen Nagyszombatban működő Sajnovics Jánosra.³

1768 április 28-án indultak útra (632 német mérföld.) Útjukon több nagyobb várost érintettek. *Prága, Drezda, Lipsce, Hamburg, Lübeck, Kopenhága, Krisztiánia, Drontheim* érintésével október 11-én érkeztek a dán király által kijelölt megfigyelési helyre, a Jeges-tengeren Nordanger-fjord közelében levő *Vardö* szigetére. Az itt tapasztaltakra és vizsgálódásaikra bőséges felvilágosítást nyújt Hell és Sajnovics levelezése, valamint az utóbbinak Hell kívánságára vezetett útinaplója. Sajnovicsnak vardó-i írásaiból állandóan kicsendül tudós társa iránt érzett tisztelete. Főleg azt csodálta benne, hogy csillagász létére szaktudományán kívül kora magyar vonatkozású nyelvi és történelmi problémái érdekelték s hogy kora minden nagyobb tudósával váltott néhány német, vagy valóban klasszikus stílusú latin levelet.

Hell valóban nagy ember volt. Nagy tisztelet övezte a bécsi császári és a dán királyi udvarban. Elutazása előtt Mária Terézia kihallgatáson fogadta őt; a fiatal József császár is óhajtotta, hogy csillagászati megfigyeléseinek eredményéről időnként számoljon be neki. Még nagyobb tiszteletben részesültek a dán királyi udvarban. Itt *grófi Moltke* udvari főtisztviselő és *grófi Thott Ottó* dán főkancellár, a dán egyház püspöke szertartásos s az európai hírvű tudóst megillető kimértséggel fogadta őket. Kopenhágában a király asztalához voltak hivatalosak. Sajnovics naplója szerint utazásuk tartama alatt, ahol csak megjelentek, mindenütt nagy tisztelettel fogadták őket. Útjuk minden állomásán érintkezésbe léptek koruk nagy embereivel. *Drezdában* a bécsi császári udvari követnél, *grófi Wurmbbrandtnál* és a választó fejedelem jezsuita gyóntatójánál, *P. Hertznel*, továbbá a szegény leányok számára létesült alapítvány kezelőjénél, *Brixcorn* atyánál, ezenfelül az elhunyt szász választófejedelem özvegyénél, *Antónia íőhercegnőnél* (VII. Károly császár leánya), tették tiszteletüket. Fogadta őket az új választófejedelem, *Frigyes Ágost is*. Az ünnepélyes fogadáson jelen volt a fejedelem *Antal* nevű fia, a betegsége miatt nagy részvétet érdemlő *Károly* herceg és a még gyermek *Miksa* herceg. Különösen *Antal* herceg lepte meg képzettségével és alapos tudományos ismereteivel a két magyar tudóst. A nagy tudású választófejedelem és királyi jellemű, tehetséges fia térképek és glóbuszok tömkelege között fogadta őket, *Antal* herceg *Vardoehoust* rögtön meg is találta a glóbuszon, sőt meghatározta a hely hosszúsági és szélességi fo-

kát és az ottani nappali és éjszakai időszakok tartamáról tudóshoz méltó módon értekezett. *Amália és Terézia* hercegnő jellemességével ragadta meg a két tudós szerzetes lelkületét. Sajnovics naplójában a birodalom reménységeinek nevezi őket.

Lipcsében Heintzét, az egyetem matematika tanárát, aki előzőleg 9 évig volt Petrográdon csillagász, a pozsonyi születésű *Bél Károly* tudós professzort (Bél Mátyás orvos fia), *Pehm* rector magnificust és az egyetem jogtanárát, *Winklert*, az egyetem fizikai tanárát és *Christian Fürchtegott Gellert* írórt; *Hamburgban, gróf Csákyt*, a monarchia beteg követét látogatták meg.

Az egyes városokban csak rövid időt tölthettek. De érdeklődési körük igen kiterjedt volt s így igen sok hasznos élmény birtokába jutottak. *Prágában* a csillagvizsgáló intézet és műszerei, a fizikai múzeum, a könyvtár, az ásvány- és kőzetgyűjtemény, a jezsuita kollégium és a környező templomok, különösen a gótikus katedrális, az érseki palota, *Drezdában a III. Ágost szász király* bőkezűségéből épült hatalmas templom, a *Zwingerben* a nagy képgyűjtemény, a fizikai múzeum, a természetrajzi gyűjtemény s az ásványtár, *Meissenben* a porcellángyár, *Lipcsében* a Trotz-Schloss, a 170 láb magas torony, a terjedelmes parkok, gyönyörű fasorok és a fejlett virágkultusz, a városi és egyetemi könyvtár, *Richter* gyógyszerész kagyló-, madár-, ásvány- és állatgyűjteménye, *RocheInben* az erődítések, *Hamburgban* az ősi gótikus templomok, a rengeteg fából épült lakóház és raktárhelyiség, a várost átszelő csatornák, a hatalmas áruforgalom és a nagyarányú átmeneti tengeri kereskedelem, a nagy kiterjedésű kikötő, a harangjáték, *Kopenhagában* a királyi könyvtárban még Luther fellépése előtt kiadott görög, latin és héber bibliafordítások és a tudós *Tycho Brahe* megfigyeléseit tartalmazó kéziratos munkák, a kincstárban Kopenhága első erődítőjének, a hős *Absolon* érseknek koponya-ereklyéje, a királyi terem szép képei, a régi kikötő, a dokkok, hajók, hadi felszerelések, a hajógyár, a különféle munkások dolgozó csoportjai, az értékes hajók (egyik vitorlás pld. 7 millió forint értéket képviselt) azok a mozzanatok, amelyekről érdekességük miatt Sajnovics útinaplójában nagyobb részletességgel ír.

Az is mély hatást váltott ki Sajnovicsból, hogy Hell kora minden kiválóbb tudósát ismerte. Levelezéséből kitűnik, hogy tudományos ismeretséget tartott fenn *Bugge Tamás* matematikussal, a kopenhágai csillagvizsgáló intézet (1777 után) igazgatójával és a kopenhágai akadémia által (1766—1825 közt) kiadott dán térképek szerkesztőjével; *Pilgram Antal* jezsuita matematikussal, egykori munkatársával s vardoehousi útja alatt bécsi. helyettesével; *Diderik Ottó von Grambow*

tronthjemi „Stiftamtant“-dal (1766—176?) *Gennerus von Gunner* (1718—1773) tronthjemi püspökkel és a híres növénytudóssal, aki Norvégia növényzetéről írt könyvet s a népes „*Gunera genus*“ is róla nyerte nevét; *Hagerup* finn tartományi előljáróval, aki mivel Vardö Finnmarkhoz tartozott, igen sokban kedvezett Hellnek; *Horrebow Keresztéllyel* (1718—1876), Horrebow Péter híres csillagász fiával, a kopenhágai csillagvizsgáló intézet igazgatójával, aki a napfoltok kutatása terén vált ki s elsőnek sejtette meg ezeknek periodikus sorrendjét;⁴ a tudomány pártolásával nagy érdemeket szerzett gróf *Thott Ottó* államtanácsossal, aki 1767-ben Dánia belügy minisztere volt s nagy befolyásával a vardoehousi utazási tette lehetővé; a befolyásos *Schöller kincstári* tanácsossal, általában rendfőnökével, *Ricci Lőrincsel*, gróf Welsperg dán követ titkárával (1737—1770), *Gondolával*, a kopenhágai katolikusok buzgó főpapjával, *Niebuhr Carstennal* (1733—1815), a híres Arábia-kutatóval és csillagásszal, aki Egyiptom és Arábia flórájáról írt könyvet;⁵ *Weiss Ferencsel*, a nagy szombati egyetem matematika tanárával s az ottani csillagvizsgáló vezetőjével, aki a jezsuitarend eltörlése után, 1775-ben a nagy-szombati egyetem rektora lett; *Prdy Györggyel*, a kiváló tör-ténetbúvárral.

E nagymérvű levelezés és Sajnovics naplója nagyszerű fényt vet a korabeli művelődés képére. Ezekből tudjuk meg a már említetteken kívül azt is, hogy az utazásukon érintett népeknek milyenek voltak kulturális viszonyaik és faji jellegzetességeik. Rendkívül tanulságosak e szempontból hamburgi élményeik.

Hamburgban Sajnovics panaszkodik a hordárok tolakodó és kihívó viselkedése miatt. Az Adler (Aquila) szállodáról, amelyben laktak, szintén rossz véleménye van. Piszkos, kilátástalan helynek nevezi. Panaszolja, hogy a katolikusoknak Hamburgban nincs vallásszabadságuk, de siet megjegyezni, hogy egészen másként áll a helyzet a dán királyság területéhez tartozó szomszédos *Altonában*. Ennek a külső jele az is, hogy a misszionárius szép, ízléses házban lakik a templom mellett. A hamburgi Szent Mihály templomot, amelynek kupolája fából, de falai kőből épültek, megcsodálta. Ennek a három díszes, architectonikus kapuval ellátott templomnak a belső elrendezése a színházhoz hasonlít. A templomokat főleg nők látogatják, a férfiak nem vallásosak. A város többi temploma gótikus. Oldaloltárai és értékes régi képeik teljesen elhanyagolt állapotban vannak. A város sem tetszik neki. A keskeny homlokzatú, négy-öt emeletes faházakban szűk, piszkos és túlszűfolt lakások vannak. Esőzés idején a víz az ablakokon át beverődik a lakásokba. A város áruraktárai is fából épültek. Fel-tűnt neki, hogy ebben az aránylag nagy kereskedelmi szem-

pontból fontos városban alig lehet kocsit látni. A közlekedést elősegítő, várost átszelő csatorna állott, poshadt vize rontja a város levegőjét. Sétateret is kicsiny és zsúfolt. A városban igen sok a zsidó, a hajós és a kereskedelmi alkalmazott. Az emberek arculatára kiül az anyagiak szeretete, a vagyongyarapítás gondja, a nyereségelhajzás. Az idegenekkel szemben igen bizalmatlanok. A nép lelkületéből hiányzik a vidámság, a kellemes modor és az emberies érzés. Sajnovics elámul a város fejlett tengeri kereskedelmén. Megjegyzi azt is, hogy az érkező árut rögtön továbbítják innen. A városban friss hús nem kapható. Annál több azonban a füstölt vagy sózott hús, a kávé, a tea, a vaj és sör. Ez érthető is, mert a fogyasztóközönség főleg tengerészekből áll. Keresztelőkön, esküvőkön, az egyébként szerény körülmények között élő hamburgiak valósággal kivetkőznek józan életmódjukból. Nagyon is fényűzőkké válnak. Szokásos mondásuk, hogy egy-egy ilyen alkalommal vagyoniilag majdnem tönkremennek, nagyon is beválik. Végül a város kikötőjére vonatkozólag megemlíti, hogy igen nagy, de rögtön hozzáteszi azt is, hogy a lübecki és kopenhágai jóval nagyobb és rendezettebb.

Sajnovics naplója a dán király és udvarának több kiváló egyéniségére is élénken rávilágít. *VII. Keresztélyt* mindig kellő tisztelettel említi. Részletesen leírja, hogy miként ünnepelték születésnapja alkalmából a kopenhágai egyetem fényesen kivilágított auditoriumában (1770 jan. 29). A nagyszámban megjelent egyetemi tanárok és tudósok előtt a tudós *Horrebow Keresztély* ismertette a király érdemeit. Ezek között első helyen a tudományért való lelkesedését említette. Ugyanakkor nagy elismeréssel szólt a dán közvéleményt nagyon is foglalkoztató vardoehousi útról és Sajnovics és Hell tudományos búvárlatairól is. Az udvarnál tett tisztelgő látogatásukról beszámolva, kiemeli a király kiváló tudományos felkészültségét. Mikor Hell átadta nyomtatásban megjelent csillagászati munkáját, a király vagy félóra hosszat beszélt az északi fényről, az apályról, a kör négyszögesítésének problémájáról, a magyar- és lappnyelvről. Sajnovics önérettel emlékszik meg arról is, hogy a király kitüntetésképpen saját képevel ajándékozta meg őket.

A király környezete is csupa tudományért lelkesedő férfiből állt. öccsét, Frigyes főherceget is tudományos szellem és tudománypártolás jellemzi. A királyi udvar legfőbb embere, *gróf Thott Ottó* is tudománypártolásáról volt híres. A házában időközönként összejövő dán tudósok, főleg akadémikusok a kor színvonalán mozgó, igen komoly előadásokat tartottak. A tárgyalásra kerülő különböző problémák között érdekességé miatt megemlítjük, hogy egy magyar helyesírású lapp lexikon kiadásának gondolata is felvetődött itt. A probléma körül ko-

moly vita támadt, aminek folyamán a finn-magyar rokonság eszméje több ízben is megbeszélés tárgya volt. Máskor Zee-land-ról készült térképeket mutattak, itt be s Izland leírását tartalmazó könyv kiadásáról tanácskoztak. Ezen tudós társaság előtt olvasta fel Hell az ő csillagászati tanulmányait a Vénusz átvonulásáról, az északi fényről és a Finn-, Norvég- és Svédországban tapasztalt sarki elevatioról, Sajnovics viszont a Demonstratiót. Ez a tudós társaság választotta Hellt tudományos eredményeiért tagjává; Sajnovics viszont itt értesült Gunner leveléből, hogy a nidrosiai tudós társaság a Demonstratio megírásáért tagjai közé választotta őt.

Ebből a naplóból és Hell levelezéséből tudjuk meg azt is, hogy milyen kérdések foglalkoztatták őket Vardoehousban. Ezek jórészt Hell által kezdeményezett és irányított tudományos megfigyelések voltak ugyan, de Sajnovics is komoly részt vett bennük. Ilyen: a holdfogyatkozás, Jupiter holdjainak, a napfoltoknak, az apálnak és dagálnak, a levegő elektromosságának és mágnességének, a tenger villogásának, fénytörésének és észak felé való apadásának, az északi fénynek, a mágnesség és az északi fény összefüggésének a megfigyelése. Hell véletlenül egy mágneses gyógymódot is felfedezett. Valamennyi problémája közül a legfontosabb azonban a Vénusznak a Nap korongján való átvonulásának a már említett célból történő megfigyelése volt.

A tudományosságon kívül a *mindennapi élet zajlása* is igen érdekes volt ezen a világtól félreeső szigeten, amelyen csak néhány fából épült, mohával fedett parasztház, egy kisebb erőd, kicsi protestáns templom s a dán király helytartójának fából épült háza volt. Sajnovicsék, mivel ez volt a legalkalmasabb a megfigyelések megejtésére, ezt a két szobából és kamrából álló házat foglalták le maguknak lakóhelyül s egyben megfigyelőállomásuk berendezésére. Táplálékkal bőven el voltak látva, sőt szakácsuk is volt, aki nagyon ízletes ételeket készített nekik iramszarvashúsból, szalonkából, friss tonhalból és heringből. Gyakran a kis sziget lakóit is vendégül látták, sőt ők is felkeresték lapp barátaikat s ilyenkor nagyszerű *néprajzi megfigyelésekre* tehettek szert. A sziget protestáns lakói egyébként nagyon megszerették a tisztáéletű, szerény és buzgó jezsuitákat. Bizalmuk irántuk napról-napra növekedett; különösen mikor Hell egyiket-másikat betegsége idején gyógyította is.

A természet azonban sokkal szeszélyesebb volt, semhogy idejüket teljes nyugalomban, tisztán küldetésüknek szentelhetnék volna. Gyakran heves szélviharok dúltak fel a sziget csendjét. Egyszer a ház tetejét szedte le egy ilyen heves szélvihar, másszor hajójukat tette a visszautazásra teljesen alkal-

matlanná. Volt idő, mikor hosszabb ideig teljes sötétség borította a szigetet s így égitestekre vonatkozó tudományos méréseket nem végezhetek. Ilyenkor a tenger villogását figyelték meg.

Tudósainknak folytonos munkában és izgalomban teltek napjaik. Főcéljuk, a Vénusz megfigyelésének sikere tisztán a véletlenül múlt. Sajnovics boldogan jegyzi fel naplójába, hogy 1769 június 3-án és 4-én szerencsével járt a Nap korongja előtt elvonuló Vénusz megfigyelése, ami annak tudható be, hogy ezeken a napokon az égboltot csak néhány óra hosszat borították felhők. Az egész sziget örült a sikernek. Az erőd parancsnoka, *Edel* őrnagy az öröm jeléül az erőd oromzatára kitűzette a lobogót és megszólaltatta a mozsarakat. A parancsnok Sajnovics és Hell emlékét a szigeten emelt emlékművön felírásban akarta megörökíteni. Ehhez azonban szerény tudósaink nem adták beleegyezésüket. Sajnovicsék ez év június 27-ig maradtak még Vardoehous szigetén. Előbb nem indulhattak. Hajójukat, melyen érkeztek, a vihar annyira megrongálta, hogy másíkról kellett gondoskodniuk. Az időjárás sem volt indulásuk idejéig kedvező. E kényszerű néhány hetet Hell tudományos észleleteinek feldolgozására, Sajnovics viszont Hell kívánságára a lapp nyelv behatóbb megfigyelésére fordította.

A csillagászati megfigyelésen kívül, mint már előljáróban jeleztük, *Hellt a magyar nyelvi és faji rokonság* kérdése is foglalkoztatta. Már bécsi tartózkodása idején értesült különböző külföldi tudósok (Scheffer, Büsching) idevonatkozó nyelvtudományi megállapításairól. Most, hogy Észak-Norvégiában tényleg lappok és finnekek közé került, személyesen is meggyőződhetett e nyelvek hasonlóságáról. Többízben is ráeszmélt a lapp és magyar szavak hasonlóságára. Vardoehousi tartózkodása alatt többízben átszellemülten, szinte túlzó rajongással ír a lappokról: „Jó Isten — írja Höllerhez⁶ —, ki hitte volna, hogy mi ugyanazon atyától született testvéreinket a lapp nemzetben meg fogjuk találni! Magyarok ők, a mi testvéreink ők, a mi magyar nyelvünket beszélnek, a mi magyar ruhánkat használják, a mi régi magyar atyáink erkölceit és életét élnek, a mi testvéreink ők. Ó, milyen csodálatos, mily bámulatos dolgokról kell Főt. Előljáró Úrnak beszámolnom. De tartsuk közben ezeket titokban; valóban illő, hogy ezeket tőlünk elsőnek Dánia királya hallja meg. Csodálatos az Isten rendezése, hogy társul a mi nyelvünkben járatos P. Sajnovics - csot választottam ezen expedíciómon“. Sajnovicstól Hell nagyon sokat várt, telve volt vele szemben reménykedéssel. Bécsi helyettesének, *Pilgramnak*⁷ is így ír róla: „Lapp eológát várok tőle: a valóságban ön és az egész európai tudós világ a lapp nemzetre vonatkozólag új felfedezést várhat,

amelyet egész Európa csodálattal fog fogadni... Én, akinek már kezdettől fogva megvolt ez a sejtésem a lappokról, adtam neki (Sajnovicsnak) néhány szabályt és kritériumot, hogy ezek szerint eszközölje a vizsgálatot és most már annyira tisztában vagyunk ezzel, hogy senkisémet kételkedhetik benne. Igen, igen, ő képes lapp eclogákat írni; és nagyon örülök annak, hogy ez útra társamul őt választottam, mert képes volt tökéletesen és oly rövid idő alatt a lapp nyelvet megtanulni“.

Hell a kérdés tisztázása végett Sajnovicsot állandóan komoly nyelvi megfigyelések eszközzésére buzdította. Őt ugyanis a csillagászati munka nagyon is lekötötte, azonkívül hosszas külföldi távolléte miatt magyar származása ellenére sem tudott olyan jól magyarul, hogy meggyőződése szerint a lapp (finn)- nyelvrokonság vizsgálatára eredményesen vállalkozhatott volna. Ő ezt a kérdést a sokkal felkészültebb Sajnovicsra bízta. Itt e téren nyílt most tehát Sajnovics tevékenysége számára nagyobb és önállóbb terület.

Sajnovics boldogan vállalkozott is erre a munkára! Nem sejtette még, hogy milyen nagy gyakorlati nehézségekkel kell majd megküzdenie s hogy hányszor fogják kedvét szegni ezek a nehézségek?!

Sajnovics, mielőtt a nyelvészeti tanulmányhoz szükséges anyaggyűjtéshez látott volna, a lapp néppel ismerkedett meg. Néprajzi ismereteket gyűjtött. Miként naplójából kitűnik, tulajdonképpen nem tett különbséget lappok és finnek között. Annál is inkább, mert a régi irodalom is a finn népnevet „lapp“ értelemben használta. Többször kijelenti, hogy már a norvég partokon találkozott finnekkel (ezek alatt nyilván a lappokat érti) s róluk nagyon is jellegzetes leírást ad naplójában. „Itt nagy tömeg finn (lapp) van. Alacsony termetűek, orruk többnyire kissé görbült, vidám tekintetűek, arcukba lógó hajzattal, élénk tekintetűekkel, ruházatukkal a magyar nép fiához sokban hasonlítanak, csak ami a sarut, közönsége sen Bodcsort illeti, előlről kiemelkedő hegybe engedik a hajó orrának a mintájára. A csecsemőket csodálatosan görgetik; a fáknak nyers vagy kidolgozott bőrrel bevont kérgében a csecsemő igen kényelmesen fekszik. Az övekről különféle ékítmények, pénzek, karikák, gyűrűk stb. csüngenek alá.“ Máskor ismét a következőképp ír róluk: „A finn ház, még ha paraszté is, szánalomraméltó. Egy család öt, tíz esetleg tizenkét főből áll. A kunyhókat fegyverek fedik. Fölül mindig van nyílás. Az elejtett vadakat nem a rendes ajtón, hanem tisztaság okáért oldalt viszik be. A hegyeken télvíz idején változtatják lakóhelyüket. Vándorlás közben a csillagok pályája szerint igazodnak, miként a hajósok a tengeren. Vagyonuk rénszarvasokban van; a szegényebbeknek ötven, az igen gazdagoknak 400—500 rénszarvasuk is van. Több kisebb család

együtt lakik. A születő gyermeknek az atya és keresztszülők rénszarvasokat ajándékoznak; ezek azután elszaporodnak. A királynak 2—16 ércmárkát fizetnek. Kiváló vadászaik medvéket, farkasokat, főkép rókákat ejtenek el. Már mind keresztények. Akik a tengernél laknak, azoknak házaik pékkemence mintájára kőből vannak, halászatból élnek, terményeiket a kereskedőknek viszik, a nekik megállapított áron eladják, a kereskedőktől kölcsönösen megállapított áron megkapják a szükséges árut, amelyeket minden évben a kopenhágai kereskedelmi társaság útján engednek át nekik.⁸

Amint a fentiekből kiviláglik, Sajnovics a lappok népi jellegét nemcsak megfigyelte, hanem a magyarság népi szokásaival is egybevetette s ennek eredményeképp a két nép között több hasonlóságot vélt felfedezni. Ez összehasonlításokra bőséges alkalom kínálkozott a kicsiny Vardoehous szigetén, ahol nagyon is egymásra utaltan éltek az emberek. Sajnovics leveleiben és naplójában több ízben említi is az érintkezést az ottani lappokkal a gyakori vendégeskedés formájában. Különösen a hetekig tartó teljes sötétség beálltával, amikor a tudományos megfigyelésre kevés alkalom nyílt, gyakran vendégeskedtek a sziget tehetősebb lakóinál, máskor meg majdnem a sziget lakosságának fele vendégeskedhetett náluk. A dán király szíves gondoskodása révén minden szükségessel bőven el voltak látva. A különösen ilyenkor kínálkozó alkalmakkor a néprajzi hasonlóságok, és eltérések egész seregét jegyezte fel Sajnovics s ezekről sietett honi ismerőseinek is beszámolni.⁹ Ezek szerint a lappok nomád életet élnek, nyáron sátrakban, télen mohával és pázsittal fedett, földbe vájt kunyhókban laknak. Nem egyszer volt alkalma megfigyelni a házak tetején legelésző kecskéket, a vardoehousiaknak hasznos háziállatait. A lapp családi vagyon fokmérője a rénszarvasállomány. Ruházatukat, táplálékukat jórészt a rénszarvas szolgáltatta. A rendkívül gyors rénszarvas által vont félcsónak alakú szánkón, amelybe az emberek belekötözik magukat, messze vidékeket beutaznak. Hajuk nyiratlan. A férfiak és nők ruházatukban nem tesznek különbséget, öltözködésükben rendkívül hasonlítanak a magyar paraszthoz. Kalpagot, gatyát, bocskort és csizmát hordanak. Az előkelő lapp leányok, akárcsak a norvégeknél, csak a legkritkább esetben mennek férjhez.

Ebben a környezetben, ilyen néprajzi tapasztalatokat gyűjtve, a tudós Helltől is állandóan sarkalva kezdte meg Sajnovics a *lapp nyelv vizsgálatát* és figyelte szorgosan a magyar és a lapp nyelv között mutatkozó hasonlóságokat. Tulajdonképpen nem is nyelvész volt ő, hanem matematikus és csillagász. Az adódó alkalom, erős hazafiúi érzése, Hell szuggesztív egyénisége és tudományszomja azonban a lapp-

magyar összehasonlító nyelvészet első magyar kutatójává avatta őt. A munka, amelyre vállalkozott, igen nehéz volt. Sok nehézséggel kellett megküzdenie. S bizony e téren gyakran kedvét is vesztette. Ha Hell biztatásait és hasznos tanácsait nap-nap után nem hallotta volna, talán nem is született volna meg az első hazai finn-ugor összehasonlító nyelvészeti munka: a *Demonstratio*. Ezt maga Sajnovics is elismeri. Műve legvégén kijelenti: „Ő vitt el engem önként Finn-marchia vidékére. Ő buzdított először, hogy a vizsgálathoz hozzákezdjek. Ő buzdított, hogy megkezdtem munkámat folytassam, ő intézte el nyugalmat nyújtva, tanácsot adva, tekintélyét latba vetve, hogy a folytatott munkát befejezhessem. Ennyi jöcímén tartozik reá ez a mű“.

Sajnovics legnagyobb nehézsége az volt, hogy nem voltak *tudományos segédeszközei*. A finn-ugorság kérdéséről eddig megjelent tudományos munkákat nem ismerte. Legföljebb Hell emlékeztette őt ezekre az északi sark ködös világában a hosszú téli estéken folyt beszélgetések közben. Egy könyve azonban mégis volt: *Leem Kanut* dán nyelvtudósnak, Nidrosiában a lapp nyelv tanárának dán-lapp nyelvtana és szószedete.¹⁰ Ezt még Krisztiániában *Storm* tanácsos ajándékozta neki. Ezt azonban csak az használhatta eredményesen, aki dánul tudott, vagy legalább is tisztában volt a dán nyelv kiejtésével. Sajnovics azonban még a dán nyelv olvasási szabályait sem ismerte. Először tehát a dán kiejtéssel kellett tisztába jönnie. Lassú, verejtékes munka volt ez, melybe még a lelkes Hell is belekapcsolódott, belekezdvén Leem szószedetének átírásába és Kauriing dán pap segítségével a szószedetnek latinra való fordításába. Kauriing segítségével tanulmányozta Sajnovics a latin nyelv alaktanát is s az így lelt alaktani hasonlóságokat is buzgón jegyezte.

1767 július 27-én a sziget lakóinak ünnepélyes búcsúztatása, barátaik őszinte tisztelete, a helyőrség tisztelgése s a mozsarak durrogása közben indult vissza hajóján a két jezsuita, hogy küldetése teljesítéséről és végzett munkájáról a dán királynak és a kopenhágai tudós társaságnak beszámoljon. A vihar miatt a finnországi *Mauersundban* hosszabb időre meg kellett állapodniuk. Sajnovicsnak ismét bő tere nyílt itt a magyar-lapp nyelvrokonság kutatására. Most már meglehetősen szép anyaga volt ugyan, de hiányzott még önbi-zalma az anyag feldolgozásához. Döntő befolyással volt itt reá társán kívül a lapp anyanyelvű *Daass* misszionárius. Ez egy karjalai származású lappal a Miatyánkot mondatra el-előttük. Itt érintkezett a tíz mérföld távolságról érkező hegyvidéki lappokkal is és ezektől a minden népnél közös ú. n. *ősfogalmak* neveit kérdezte meg. Ezzel is értékes elemekkel bővítette szószedetét. Ismét sok szóhasonlóság birto-

kába jutott, összehasonlító szószedete most már eléggé tekintélyes volt ahhoz, hogy ennek segítségével a hangtani, alak-
tani és később a mondattani különbségek megfigyelését eredményesen folytathassa. Az anyaggyűjtés fárasztó munkáján tulajdonképpen átesett. Most már úgy érezte, hogy e téren végzett kutatások eredményének összefoglalásához kezdhet. A Demonstratio tervezetéhez, beosztásához s egyes részeinek megírásához, mialatt csillagászati beszámolóján dolgozott, még Mauersundban fogott hozzá, de csak kéthavi kopenhágai tartózkodása alatt készült el vele.

A Demonstratio első kiadása 1770-ben Kopenhágában jelent meg.¹¹ Hatása igen nagy volt. Felolvasta a kopenhágai tudós társaságban, amely őt munkásságért tagjai közé választotta. Ugyanekkor a *nidrosiai* tudós társaság is tagjai sorába iktatta őt. A nagy ünneplések után a két tudós hazaindult. *Hamburg, Göttinga, Augsburg és München* érintésével végre 27 havi távollét után, 1770 augusztus 12-én érkeztek Bécsbe. Sajnovics innen szeretett öccsének látogatására, *Tordasra* ment. Néhány napi itt tartózkodás után ismét visszatért *Bécsbe*, ahol a négy fogadalom letételével véglegesen elkötelezte magát rendjének. Majd még ez évben befejezte tanulmányait; a filozófia doktora és a teológia borostyánosa lett. Közben nem feledkezett meg a Demonstratióról sem. Némi változtatással és bővítéssel még ez évben újból kiadta *Nagyszombatban* és egyben érzékeny lelkülettel várta és figyelte munkája hatását a honi magyarság körében.

A Demonstratio két kiadása között eltelt rövid idő alatt szerzett új ismeretei elegendők voltak ahhoz, hogy nézetét több szempontból is helyesbítse, illetőleg megváltoztassa. Így a történelmi szemléletében beállt változás eredményeképp ebben már elhagyja Hellnek Dugonics irodalmi munkásságában is oly fontos szerepet játszó *Karjéliâra*, a magyarok állítólagos „őshazájára“ vonatkozó nézetét. A magyar nyelv történeti változásának érzékeltetése szempontjából fontosnak tartja a *Halotti beszéd közlését*.¹² Jobban elmélyül *a lapp nyelvre vonatkozó ismeretek* közlésében. Így közli a más és más hangon kezdődő lapp szavak jegyzékét, Leem dán szótárának Porsanger segítségével végzett átírását; érzékelteti a közös gyökérből keletkezett lapp származékszavak bőségét; a román, olasz, francia és angol nyelvek segítségével magyarázza a palatális (ly, ny, ty, gy,) hangok kiejtését. Ugyanakkor azonban, amikor a lapp rokonság mellett száll síkra, képes Hell kínai hasonlítását is közölni e ezzel a *magyar-kínai* nyelvek rokonságának eszméjét is felveti. Egész elméletének ez a leggyengébb pontja.

Sajnovics fellépése előtt a finn-ugor összehasonlító nyelvtudomány kérdése a külföldön a kor tudományosságá-

hoz mérten már meglehetősen széleskörű irodalommal rendelkezett. *Strahlenberg*, *Rudebeck*, *Velin* műveit maga Sajnovics is jól ismerte.¹³ Igaz, hogy ő ezeknek munkáit csak kopenhágai tartózkodása alatt, valószínűleg műve megírása idején, tehát kutató munkájának befejezése után ismerte meg. Mindaddig csupán Hell közletéséből ismerhette a kérdés állását, de lényegében nem. Innen van az, hogy jóidégig, — így Benkőhöz írt levelében és a *Demonstratio* bevezetésében is — a felfedezés dicsőségét magának tulajdonítja. Ez az ellentmondása azonban csak látszólagos. Máskor ugyanis nyíltan is hangoztatta az említett tudósoknak elsőbbségét. Saját érdemét kizárólagosan, több ellentmondása ellenére is, a két nyelv rokonságának bizonyításában látja. Nézete szerint a két nyelv hajdan *azonos* volt, ami alatt azt kell értenünk, hogy a két nép hajdan egy alapnyelvet beszélt. Ma már azonban e népek nem értik meg egymás nyelvét; az összehasonlító nyelvtudomány csupán közös hangtani, alaktani egyezések és szókinccs segítségével mutathatja ki rokonságukat. Ezért Sajnovics az említett egyezések összegyűjtését tekintette főfeladatának. Ez a tiszta meglátás és többször leszegezett álláspontja munkássága közben gyakran elhomályosul. Túlzó rajongása és hazafiúi elfogultsága miatt túltengő képzeletének árja gyakran túlzásokra s gondolkodásában szabatosághiányra bírja. Ilyenkor olyanokat is állít, hogy a lappok között járva az volt az érzése, hogy magyarok között van s hogy magyar hangtani átírással a magyarok megértenék a lapp szavakat. Túlzó állításai miatt Köpenhágában el is terjedt róla az a balhiedelem, hogy mint magyar ember megérti a lapp nyelvet. Természetesen az ilyen értelmű azonosság ellen Sajnovics nem győzött eléggé tiltakozni. A két nyelv szerinte legalább 13 évszázad óta különváltan él és azonkívül a nyelv is folyton változik. A németek, norvégek nem értik meg régebbi nyelvemlékeiket; a hegyvidéki lapp sem érti meg a tengeri, vagy svéd-lapp nyelvét. A Halotti beszéd bizonyossága szerint a magyar nyelv is néhány évszázad lefolyása alatt nagy változáson ment át.

A *Demonstratio* írója tehát a két nyelv rokonságának bizonyítását tűzte ki tulajdonképpeni céljául. Ez azonban nem, sikerült teljességgel. Egyik életírója, *Hám Sándor* e sikertelenség magyarázatául nagyon helyesen hármast jelöl meg: Sajnovics tökéletlen módszerét, a kor szellemét, és a 18-ik századi magyarság szinté egészségtelen nemzeti hiúságát. Mi megjegyezzük még, hogy Sajnovics úttörő volt és éppen ezért is van több tévedése.

A módszer szempontjából *Hunfalvy Pál* azt állítja, hogy egy teljes lapp nyelvtan, mutatóny-szövegek és szótár kiadása komolyabb bizonyíték lett volna a magyar-lapp nyelv-

rokonság mellett, mint az elméleti fejtegetésekkel teli Demonstratio.¹⁴ És joggal! Már csak azért is, mert Sajnovicsnak a nyelvtudományba vágó *több alapvető gondolata* is téves; Nem ismerte még az összehasonlító hangtan alaptételét; a mássalhangzók szabályszerű váltakozását. Nem volt tudatában annak, hogy a szabályos eltérések gyakran nagyobb bizonyító erővel rendelkeznek az összehasonlító nyelvtudományban, mint a hasonlóságok. Ő pedig éppen a hasonlóságok halmozása végett írta át gyakran még erőszakosan is Leem szótárát. Következtetés útján olyan lapp szókát is idéz, amelyek a magyar szóhoz való hasonlóságuk miatt alkalmassak ugyan az általa felállított tétel bizonyítására, de a valóságban sohasem éltek a lapp nyelvben. Kerülte az idegenből vett kölcsönszavakat (kereszténység, katonaság). Azonkívül munkáját főleg írott források alapján írta: a lapp részre vonatkozólag Leem, a magyar részre vonatkozólag Szenczi Molnár Albert szótárából vette anyagát. Elhanyagolta a helyi lapp-nyelv kutatási lehetőségeit s kiaknázatlanul hagyta saját magyar nyelvtudását. Innen van, hogy műve *Elenchus* című részében közölt 150 szóból álló összehasonlító szójegyzékében 112 a téves és csupán 38 az olyan alapegyezés, amely a tudományág mai fejlettsége mellett is megállja a helyét. Ugyancsak helytelen, hogy a nyelvtani alakoknak,^{1^} igék képzőinek és ragjainak összehasonlításánál is nem a hangtani bizonyításnak, hanem a hasonló hangzásnak az útját választotta. A nyelvjárásokról is, különösen, amikor saját véleményét adja, helytelen állításai vannak. A székelyt pld. azért nem tartja nyelvjárásnak, mert a magyar megérti. Ugyanilyen tévedése, amint már fennebb jeleztük, az a Hélltől származó állítása is, hogy a magyar és kínai nyelvek között is rokonság áll fenn.

Sajnovics eme főbb módszertani hibái és tévedései mellett, amelyek csekély felkészültségéből, segédeszközök hiányából, vagy tökéletlenségéből és túlzó rajongásából erednek, meg kell emlékeznünk nem csekély *érdemeiről* is. Helyesen hivatkozik arra, hogy ezek a nyelvek 1300 év óta külön fejlődtek, tehát bőséges alkalom volt az egykor azonos nyéiv divellálódására. De a két nép gondolkodásmódjában is nagy a különbség. Innen van az, hogy az összefüggő szövegek azonosaknak feltételezett szói nem mindig ugyanazok. Nagyon helyesen járt el akkor, amikor összehasonlítása anyagába a hegyi és a tengermenti lapp nyelvjárások szóit is belevonta s ezek közül is főleg az igéket, vagyis a cselekvés szóit, a testrészek neveit és az időjárásra vonatkozó szókát választotta ki, míg a kölcsönszókat és az ú. n. művelődési szavakat mellőzte. A szóképzésben és szoragozásban is talált több meggyőző egyezést. E téren a korabeli latin nyelvtan

rendszere nyomán haladt. Ez a nem egészen szerencsés minta többször zavarólag is hatott megfigyeléseire. Mégis észrevette a magyarban és lappban a nyelvtani *nem* hiányát, a többes szám *k* jelét, a középfok *b* jelét, a számnevek egyezését, a vonatkozó-, kérdő- és személynévmások egyezését, a birtokos személyragozás és az igeragozás egyezését. Munkájának tudományos értékét tekintve minden túlzása ellenére is szóegyeztetés, nyelvi rendszer, vagyis alak- és mondattan tekintetében a két nyelv között több azonosságot fedezett fel és ezzel a hazai nyelvtudomány történetében úttörő munkát végzett. Ő az első nem lapp kutató, aki majd egy évig vizsgálta a svéd- és nőrvég-lapp nyelvjárást. Munkája, a Demonstratio „az első finn-ugor monográfia, mely kizárólagosan egy finn-ugor nyelvészeti részletkérdés tisztázását” tűzte ki céljául. Sajnovics előtt a magyar és a lapp nyelvrokonságot sokan valószínűbbé tették, de ő ezt a valószínű feltevést bebizonyította, mert a szóegyezéseken kívül a nyelvtani egyezéseket is kutató munkája területére vonta. „Ő a történeti szemléletű és összehasonlító lapp nyelvtudomány kezdője, megalapítója.”¹⁶ Fogel Márton kéziratban maradt, de előtte ismeretlen munkájától eltekintve övé tehát e téren az elsőbbség. Ezért hajtja meg előtte minden hibája ellenére is *Munkácsi Bernát és Halász Ignác* is az elismerés zászlaját.

Hatása mindenesetre nagy volt korában. Csakhogy ez a hatás különböző irányú volt. Általában sokkal több gáncsoskodás érte, mint elismerés. S ezen nem is lehet csodálkoznunk. *Johann Hager* bécsi tudós is megemlíti, hogy Sajnovics munkásságát a magyarság nem vette hálával, mert „megszokták eleddig, hogy Attila fényes udvaráig és a győzelmes bűn seregekig vigyék vissza származásukat, nem pedig az osztjások és ügyetlen szomszédai, a szamojédek szegényes sátraiig. „Ezért minden erővel a Sajnovics által felhozott rokonsági érvek megdöntésére törekedtek.”¹⁷ S tényleg! A XVII. század magyarja különösen Bessenyei fellépése idején Anonymus nyomán nagyon is el volt kaptatva fényes hun őseit illetőleg. Túl nagy volt a *nemzeti hiúság*. A Demonstratio pedig elsősorban ezt sértette. A kor, amely még nem tudott a nemzetek vérségi és nyelvi rokonsága között különbséget tenni, nagyon is rossz néven vette a dicső, harcos ősökkel még dicsekedni nem tudó „halszagú” lapp rokonságot. A sok nyelvhez értő *Kalmár György* büszkén hirdette, hogy a magyar nyelv szépségénél fogva egy nvelvvel sem vethető össze; nincs is hozzá fogható rokon nyelv a világon. A keleti nyelvekben nagyon is járatos *Bereaszászi Naay Pál* felolvasásokban bizonygatta, hogy nyelvünk a törökkel, perzsával, héberrel rokon s hogy nincs semmi köze a lapozhoz. Külföldi szakemberek (Schlőzer) tudományos érvei sem tudták őt Saj-

novics bizonyítékainak megnyerni. Még 1796-ban kiadott németnyelvű munkájával (Über die Ähnlichkeit der Hungarischen Sprache mit den morgenländischen) is a külföldi tudósokat saját álláspontjáról akarta meggyőzni. A közhangulat hű kifejezésekképpen íróink egy része hevesen támadta is Sajnovics munkásságát. Bessenyei hevesen kárhoztatta erőszakos szóhasználatát.¹⁸ *Pápay Sámuel*, ha el is fogadta a magyar-lapp rokonságot, elképzelhetetlennek tartotta a két nemzet között a vérségi rokonságot.¹⁹ *Horváth István* a pesti egyetemen a történelem tanára és ábrándos nyelvmagyarázóknak egyéniségével szoros kapcsolatban álló tanaihoz híven ítélte el Sajnovics állítását. Idézi Tacitusnak a finnekről szóló lesújtó ítéletét.²⁰ Majd pedig azon csodálkozik, hogy a tudós Pray György hogyan találhatott *Freysingi Ottó* és *Bölcs Leó* magyarjai, *Ammianus Marcellinus* hunjai és a finnek között hasonlóságot.²¹ Orczy *Lőrinc* egyik költeményében a gúny nyilait szórja felé:

Te pedig csillagász, bár akárki lehetsz,
Kedves rokonaidhoz tüstént vissza mehetsz,
Vélek száraz halból készült malát ehetsz,
Mert lám ítéletet nyelvünkről nem tehetsz.

Barcsay Ábrahám Bessenyeihez írt episztolájában szintén lesújtón nyilatkozik Sajnovicsról:

Sajnovics jármától óvjuk nemzetünket,
Ki Lappóniából hurcolja nyelvünket.

A sok gáncs mellett azonban nem fukarkodott az elismeréssel az uralkodóház. Különösen *Mária Terézia* és fia, *József* figyelték a magyar-lapp nyelvrokonság fejlődésének kérdését.²⁸

Igen nagy hatással volt a Demonstratio tudományos íróink közül Pray Györgyre és *Révai Miklósr*a, szépíróink közül főleg *Molnár Jánosra*, *Dugonics Andrásra* és *Perecsényi Nagy Lászlóra*.

Pray György 1761-ben még erősen támadta a finn-magyar rokonságot. A Vardoehousban tartózkodó Sajnovicssal és Hellel érintkezve azonban a bizonyítékok súlya alatt megváltoztatta nézetét s ő is a magyar-lapp-finn rokonság hirdetőjévé lett (1764).²⁵

Révai Miklós már a lapon és finnen kívül az észti, permi, „sziráni“ vogul, cseremiszi, gót, mordvin és „oszt“, nyelveket és népeket is rokonaink közé sorolta.²⁴

Molnár János is állandóan figyelte a magyar-lapp nyelvrokonság állását,²⁵ s lapp szavakkal telített hexameterekben

mondott köszönetet Sajnovicsnak a Demonstratioért és egyben érdemét is dicsőítette.

Szépíróink közül *Dugonics András* irodalmi munkássága a finn-ugor nyelvrokonság jegyében zajlott le. Regényei és németből fordított, illetőleg magyarított drámái a bennök előforduló finn helynevek alkalmazásával és az északi környezet leírásával ennek a gondolatnak a kifejezői²⁶ Ugyanezt tette *Perecsényi Nagy László* is lapp és magyar szókat felelevenítő, anakronizmusokkal teli eposzában.²⁷

A vihar, amely XVIII. századi közéletünkben és irodalmunkban a Demonstratio nyomán támadt, az amúgy is érzékeny lelkű Sajnovicsra igen mély hatást gyakorolt. A külföldi szakemberek tudományos érvelése s a honi elismerés a támadásokkal és mások gúnyolódásával szemben az érzékeny lelkű tudósnek nem nyújtott megnyugtató elégtételt. A sok gártcsoskodásban sikertelenséget látott s ezért, bár voltak további nyelvtudományi tervei, ezeknek keresztülvitelétől elállt.

A sok mellőzéken és gáncsoskodáson kívül nyelvtudományi munkássága abbahagyásának még más oka is volt. Sajnovicsot rendje 1771-ben Bécsből ismét a *nagyszombati rendházba* helyezte. Két évig működött az ottani csillagászati intézetben mint P. Weiss socius praefectija. A Demonstratio kedvezőtlen fogadtatásán kívül itt érte őt a reánézve ennél is nagyobb csapás: rendje eltöröltetése (1773). Istenbe vetett bizodalmán kívül tudományos munkásságának amaz ágában, amelyben nem érte csalódás, a világűr mérhetetlen távlatainak kutatásában merült el. Mint magánember az esztergomi egyházmegye papja Budán telepedett le, s ott az akadémián a matematika tanítását vállalta s a Weiss Ferenc vezetése alatt álló obszervatórium sociusa volt.²⁸ Tudományos vizsgálódásainak eredményeképp, de főleg a csillagászati ismeretek népszerűsítése végett 1778-ban ki is adta kisebb terjedelmű, latinnyelvű csillagászati munkáját: az *Idea astronomiae-tP* Ennek címlapján csillagász-adjunctusnak nevezi magát. Munkájában a csillagászat elemi ismereteit tárja az e tudományban teljesen járatlanok elé. összefoglaló jellegén kívül minden különleges tudományos becset nélkülöz ez a mű, de besztása és anyagelrendezése Sajnovics *logikrd és rendszerező* erejének nagyszerű bizonyítéka. A mű *négy részre oszlik*: megfigyelő, számító, fizikai-csillagászatra és a csillagászat hasznáról szóló részre. Ezek a részek ismét szűkebb ismeretkörökre tagozódnak. Az első rész a csillagvizsgálókról és felszerelésükről, továbbá a megfigyelésekről szól. A második rész felsorolja az ismertebb égitesteket, szól az üstökösökről és a különböző csillagászati naptárak használatáról. A harmadik rész a csillagok fizikai rendszerét, az égitestek fizikai

vonzását és a csillagjósást ismerteti. A negyedik rész a csillagászat hasznának a megnyilvánulását az időszámításban, a földrajzban, a hajózásban és Isten dicsőségének felismerése terén veszi számba.

Élete vége felé egy tudományos rendszerezésű, részletes asztronómia írásának gondolata is foglalkoztatta őt. Erre azonban már sem ideje, sem alkalmá nem volt. 1785 március 1-én, 52 éves korában meghalt Budán, mielőtt még tervbevetett nagy munkájához hozzáfoghatott volna.³⁰

¹ Az intézetet 1751-ben alapították, 1754-ben építették fel; teljes felszerelése 1756-ban vált valóra.

² Az a szög, amely alatt a megfigyelő a Föld sugarát a Napra esni látja.

³ Hell bizonyára említette is elhatározásának okait Sajnovicsnak. Sajnovics a *Demonstratio* előszavában határozottan állítja is ezt: „laborum suorum ac potissimum disquisitionis idiomaticis Laponnici causa suscipiendorum“.

⁴ Hell neki tett indítványt a vardői megfigyelőállomás állandósítására.

³ Vardőben csodálattalelve tanulmányozta a Niebuhr Carsten arabiai megfigyeléseit tartalmazó könyvet.

⁸ Hell Miksának 1769 április 6-án Vardőben kelt P. Höllerhez intézett levele.

⁷ Hellnek 1769 április 5-én Vardőben kelt P. Pilgramhoz intézett levele.

⁸ Sajnovics vardői útinaplója. 1768 okt. 6.

⁹ Sajnovics első levele.

¹⁰ 1748-ban jelent meg Dronthjemben.

¹¹ A *Demonstratio* első kiadásának teljes címe: Joannes Sajnovics S. J. Ungari Tordásiensis e comitatu Alba-Regalensi, régiae scientiarum societatis Hafniensis et Nidroensis socii Demonstratio idioma Ungarorum ei Laponnum idem esse. Regiae scientiarum societati Danicae praelecta Hafniae mense Januario Anno 1770. — Hafniae Typis orphano-trophii Régii, excudit Gerhard Giese Salicath.

¹² Pray György engedelmével.

¹⁸ Johann Hager említi, hogy Sajnovics tulajdonképpen nem mondott újat azzal, hogy a lapp és magyar nyelvben sok a szóegyezés. Említi, hogy Sajnovics előtt több kiváló tudós foglalkozott már ezzel a kérdéssel. A XVII. században Comenius, a XVIII. században Scheffer, Leem, Högström, Bayer, Bél Mátyás, Fischer és Olaf Rudbek.

¹⁴ Akad. Ért. 1855. évf. 102. 1..

¹⁵ Plurális és középfok képzése, a kicsinyítő cs, számnevek *Î* — 10-ig, igeképzők és igeragok.

¹⁸ Lakó György: A hazai lappológiáról. Magyar nyelv 1936. évf. 292. l. — Zsirai Miklós: Finn-ugor rokonságunk. Bpest, 1937. 492. l.

¹⁷ Neue Beweise der Verwandtschaft der Hungern mit den Lappländern. Wien, 1793.

¹⁸ Magyarország törvényes állása.

¹⁹ Magyar hit esmérete. 67—68. l.

²⁰ Tacitus, Germania cap. 46.

²¹ Dissertatio in Annales Veteres. Pag. 8—9.

²² Demonstratio, 127. l.

²³ Annales Veteres. Vindobonae és Dissertationes criticae . . . 1774.

²⁴ Magyar deák? történet.

²⁵ Magyar könyvesház 1783. III. szakasz.

²⁶ Etelka, Etelka Karjelben, Jolánka.

²⁷ Szakadár esthonnyai magyar fejedelem bujdosása. — Ujabb irodalmunkban *Zempléni* (Imrey) *Árpád* dolgozott fel költőileg vogul és osztják motívumokat. (A kalapács, Bosszú, Vasfő és íme, Mogyoróbél herceg.) Különösen *Pápay József* osztják szövegkiadása és *Munkácsi Bernát* vogul népköltési gyűjteménye hatott termékenyítően képzeletére. *Kozma Andor* Túrán c. ősrégeje és *Sebestyén Gyula* Gesta Hungaroruma is a finn-ugor ősrökség hangoztatói. Irodalomtörténeti és esztétikai szempontból *Négyessy László* (A magyar irodalom és költészet fejlődése. Akad. Ért. 1925. évf. 263—279. 1.), zenei szempontból *Szabolcsi Bence* (Népvándorláskori elemek a magyar zenében. Ethnographia 1939. évf. 3—4. sz.) és *Kodály Zoltán* (Sajátságos dallamszerkezet a cseremiszi népzeneben. Balassa emlékkönyv 1934.) jutott nagyértékű eredményekhez a finn-ugorság kérdésében.

²⁸ Kovachich, Merkur von Ungarn. 1787. évf.

²⁸ Teljes címe: Idea astronomiae honoribus regiae universitatis Budensis dicata a Joanne Sajnovics... astronomi regii universitatis Budensis p. t. adiuncto. Budae, 1778.

³⁰ Felhasznált irodalom: Halász Ignác: Sajnovics hatása a magyar költészetre. Budapesti Szemle, 1880. évf.

Hahn Adolf: Gyarmathy nyelvemestere. Budenz Album. Bpest, 1884.

Hager Johann: Neue Beweise der Verwandtschaft der Ungern mit den Lappländlern. Wien, 1793.

Hám Sándor: Sajnovics élete és Demonstratio ja. Esztergom, 1889.

Kelényi B. Ottó: A magyar csillagászat története. Bpest, 1930.

Lakó György: A hazai lappológiáról. Magyar Nyelv, 1936. évf. 291. L

Munkácsi Bernát: Az ugor összehasonlító nyelvészet és Budenz szótára. Magyar Nyelvőr, 1882.

Pinzger Ferenc: Hell és Sajnovics vardói útja. Kalocsai érs. gimn. értesítője 1912. és Hell Miksa emlékezete. Bpest, 1920.

Rubinyi Mózes: Irodalmunk és a finn-ugor nyelv hasonlítás. Magyar Nyelvőr, 1936. évf. 83. 1.

Zsirai Miklós: Budenz József. Magyar nyelv, 1936. évf. 145. 1. és Finn-ugor rokonságunk. Budapest, 1937.

Balassa József: Budenz József. Magyar Nyelvőr, 1936. évf. 33. 1.

Kisbán Emil,

A hit és igazság hőse.

(Nonnotte Kolos Ferenc. 1711–1793.)

1766-ban történt, a franciaországi Abbevilleben, hogy a városka hídfőjén elhelyezett ősrégi fafeszületet megbecstelenítették. Az eset annyira felháborította nemcsak Abbevillenek és környékének lakóit, de kevés kivétellel az egész francia közvéleményt, hogy az időközben elfogott tettesnek, De la Barre lovagnak, számos nevezetes és a királyi udvarnál is nagy befolyással rendelkező előkelőség közeli rokonának, életével kellett számot adnia meggondolatlan tettéért. S az ehhez hasonló esetek egész sorát tudnók még a vallástalannak bélyegzett XVIII. századból felsorakoztatni, amikor a közvélemény határozott verdiktjét mondotta ki egy-egy bűnös vallásgyalázás felett.

Vájjon csakugyan vallástalan volt-e a XVIII. század, közelebbről a francia XVIII. század, hiszen annak a kornak eszméiramlatai, szinte kivétel nélkül Franciaországban fogantak, vagy legalább is módosulva onnan indultak el Európát meghódító útjukra. Kétségtelen, hogy a probléma nem egyszerű, mert nemmel és igennel egyszerre felelhetünk. Nem volt vallástalan a XVIII. század Franciaországa, ha a milliós tömegeket tekintjük és a vidéki nemesi házak és zsellérlakások lelkiületét és szellemiségét látjuk magunk előtt. Kevés olyan kor volt, melyben annyian vették volna fel magukra az egyházi rendeket és áldoztak volna életüket Krisztus jegyességének, mint éppen a XVIII. század. A jezsuitarend is — eltörléséig — ebben az időben élte egyik fénykorát. De kétségtelenül vallástalannak kell bélyegeznünk ezt a kort, ha a Parisban élő nagyurak palotáiba nézünk és a divatos szalonokba, amelyek nem irodalmi kérdésekkel, madrigálok és költői levelek toldozásával-foltozásával foglalkoznak többé, mint az előző században. Ezek a szalonok most végre egyesítik a különféle társadalmi osztályokat, kiegyenlítik a köztük levő ellentéteket, az arisztokraták nem pártfogói többé az irodalom embereinek, de tisz-

telői és ebben a nagy kiegyenlítődöttségben az irodalmi kérdések mindinkább háttérbe szorulnak, hogy helyet adjanak az időszerű politikának, az úgynevezett felvilágosult népboldogító eszméknek, amelyek végül is a forradalom borzalmaiba kergették a boldogítót és a boldogítottat egyaránt. A szalonok ledér hangulatában valóban idegen lett volna a vallásos elmélyültség, hiszen ott minden vallásosságot fanatizmusnak, elvakultságnak kiáltottak ki. Igen, mérhetetlen az ellentét a vidéki milliók és a párisi legfelsőbb ezer között, melynek bevallottan vezére, a francia irodalomnak egyik máskülönben rendkívüli alakja, Voltaire. Nagy ez az ellentét még akkor is, ha ez a párisi felső ezer tagadja vallástalanságát és látszatra templomokat emeltet és kegyuraságokat Vállal, de borzad mindentől, ami a vallásban pozitív, a toleranciát hirdeti, hogy nevében mindent elvessen, ami törvény és dogma, vagyis ami megkötöttség, ami a pozitív vallás rendíthetetlen alappillére. Nincsenek dogmák, de vannak észokok, rációk, amelyek eleve kizárnak minden dogmai megkötöttséget. Az angol Locke ködös elgondolásait hozza haza angliai száműzetésének ajándékképpen Voltaire. Úgy nevezi ezt a filozófia: racionalista deizmus. A lényege az egyszerűek nyelvén talán így foglalható össze: nem tagadom, hogy van Isten, de csak annyiban, amennyiben azt az észokok indokolják és igazolják, vagyis addig van Isten, amíg léte nekem kellemes és szükséges és úgy van, amint az kívánatos. Kényelmes vallás, olyan Istenben hinni, akinek léte az emberi észtől függ.

Ezt az Istent vallotta és ezt az Isten-tant fogadta el Voltaire és barátai, az enciklopédisták nyomán, a párisi felső ezer. Az uralkodó ezer. Vájjon vallásosság, vagy vallástalanság volt-e ez a deizmus, azt a felületes szemlélet is eldöntheti, ha tudatában van a hatásának, mely a század alkonyán olyan szörnyű véres eseményekben robbant ki. Valóban vallástalannak kell tehát mondanunk a XVIII. századot, ha a csekélyszámú, de mindenesetre vezető rétegen, tettem, e tettek hatásán és a köréből kikerült irodalmi műveken keresztül szemléljük. S éppen itt merül fel az újabb probléma. Vájjon mi okozta a vezető réteg és mint formáló erő a század vallástalanságát?

Ha nagyban és egészben nézzük, Bodnár Zsigmondnak, a szellemtörténet egyik magyar úttörőjének, hullámelmélete mindenesetre adhat magyarázatot. Ez elmélet szerint minden akciót, tettet reakció, ellentett követ. S ez mind az egyes népek életében, mind pedig a szellem egyetemleges fejlődésében végigvezethető törvény. A középkor elmélyültségét és extatikus lelkiületét például ellentettképpen az antik hagyományokért lelkesedő és bizonyos fokon pogány-ízű renaissance követi, művészeinek nagyvonalú formaérzékével és humanistáinak szkeptícizmusával. Hogy ezt a hullám másik végén, a XVIII.

században a barokk feltámadt hite és a vértanúsággal eljegyzett apologeta heve váltsa fel. Ilyenformán a barokk reakciója a XVIII. század felvilágosodottsága lehet. A XVI. és XVIII. század szellemi rokonságát egyébként a francia irodalomtörténetírók szívesen hangoztatják. Egyrészt a szkepticizmus, másrészt a racionalista deizmus valóban több ponton találkozik egymással, e két század különbsége pedig annyiban van, amennyiben eltér egymástól a két kifejezetten vallásos korszak, a középkor és a barokk. Lehet-e különbség vallásos korok között?! Vessünk egyetlen pillantást a középkor művészeti alkotásaira, majd a barokkéira, a különbség nemcsak a forma-érzék és a kifejezőkészség esetleges fejlődésében rejlik, hanem — s ez a lényeg — a középkori madonnaszobornak minden külső adottságán túl más a lelkisége, ha nem is az eszmei tartalma, mint a barokk madonnának. Vájjon csak azért volna-e ez, mert a középkori műalkotás formája szerint statikus, vagyis lezárt, álló valami, a barokk-remek pedig dinamikus formájú, a mozgást, az emberi lendületet érzékeltető?! —Aligha. Az a középkori alkotás, mint minden vérbeli középkori ember, tekintetével az égre nézett, mert elvágycsozott innen, a siralmak völgyéből és szinte már a földi életében is lélek szerint az égben élt. Földi műve is égies volt. A renaissance visszahatásaként támadt barokk ember azonban éppen ellenkezőleg, az eget kívánta lehozni a földre, ezért az égért harcolt és ha kellett, boldogan halt vértanúhalált, építette dízszenél dízsesebb al Gesu-templomait, hogy mennyezeteit olyan freskókkal ékesítse, melyek mintegy megtárlják az immanens épület szűk kereteit, hogy a földi embernek pillantása lehessen az égbe és mintegy lehozza azt a maga számára. Így lesz a barokk alkotónak az égi jelenségről vett műve is földies ízű. Bizonyos tehát, hogy a reakció mindkét esetben más és más lesz. A középkor szublimált vallásossága a XVI. század kissé fáradt szkepticizmusába hullámszik át, míg a barokk nagyszabású, harcoss katólicizmusa a XVIII. században a mindig támadó szándékú, alapjaiban cinikus és a következményekkel nem törődő, felületes felvilágosodottságba torkollik. A felvilágosodottságnak pedig feltétlenül szimbóluma Voltaire és műve.

A szellemi áramlások e nagyvonalú menetén kívül számos külső mozzanat is indokolja a párisi vezető-ezer vallás-talanságát. Mindenekelőtt a király személye és szerepe.

XIV. Lajos rendíthetetlen hitében nem tűr eretnekséget országában, mégkevésbé környezetében, mely a felső ezerből tevődik ki. Ismeretes állásfoglalása a jansenizmussal szemben.

XV. Lajos alatt azonban lényegesen megváltozik a helyzet, a király csak uralkodik, de nem kormányoz többé, szabados felfogása és életmódja mind nagyobb hatással van udvarára és fokról-fokra a vezető rétegre. S még egy mozzanatot kell meg-

említenünk a sok közül és ez az, hogy ennek a vezető rétegnek még élénk emlékezetében van az előző kor jansenista hitvitáinak végeláthatatlan sora. Ennek következtében most kissé fásult a hit kérdései iránt, s mindenkit a legnagyobb örömmel fogad, aki elméletével valamiképpen igazolni tudja önmaga és mások előtt vallási lagymatagságát. S mihelyt a feldobott kő egyszer elindul, nehéz megállania, úgy az emberi szenvedélyek és kisszerű indulatok is, felszínre kerülve és szabadon eresztve, messzire ragadtatnak. Voltaire nem születése, de tehetsége szerint tartozik a vezető ezerhez, melynek a döntő évtizedekben, akarva-akaratlanul, irányítója lesz.

Voltaire lelki fejlődése.

Meggondolatlanság volna bárkitől is, ha Voltaire irodalomtörténeti jelentőségét, sőt némely tekintetben nagyságát igyekeznék elvitatni. IV. Henrikről szóló eposzával a francia nagy epikának nyitotta meg útját, drámai munkái közül is egyik-másik e nemben fontos kikezdés, tetemes levelezése mindenkor érdekes olvasmány és mindezekben túl őt tekintetjük a világosságával és tisztaságával kitűnő francia próza megteremtőjének. Talán nem olyan mély ez a stílus, mint például Pascalé, de feltétlenül mesteri, sokszor elbűvölő. Lángész volt-e vájjon Voltaire? Bizonyosan nem, de feltétlenül elsőrendű tehetség, amely azonban az emberiség hasznára viszonylag sokkal kevésbé volt, mint kárára. Hogyan történhetett ez meg? — Lelki fejlődése megmagyarázza.

Jó módban látja meg a napvilágot. Csodagyermek. Szigorú felfogású atyja a jezsuiták Nagy Lajosról nevezett kollégiumába adja. Mesterei észreveszik tehetségét, sokat köszönhet nekik. S míg közvetlen tanítómesterei élnek, a jezsuitarend ellen indított támadásai nem is olyan élesek és legalább külsőleg nem becsmérelti annyira jezsuita bírálóit. Sőt, sokáig hivalkodik tanáraival és azzal, hogy a jezsuiták kollégiumában tanult. Lelki fejlődésének nagy kárára, keresztapja, Chateaneu abbé, az arisztokrata világi pap, a maga köreibe vezeti be és az elkényeztetett tehetséges polgárfiú, belekóstolva e nagyúri életbe, nehezen tud megválni tőle és ettől kezdve minden vágya, valamiképpen ő is e magasabb életszférába kerüljön, ösztönösen megérzi a kiváltság lényegét és helyzeti előnyét s lázas igyekezettel vagyont akar gyűjteni, hogy függetleníthesse magát. Ő is minél előbb a kiváltságosak közé akar tartozni. Lehet, hogy a fölfelé törekvésének egyik oka a sok közül az volt, hogy kedvére írhasson, de sokkal több volt ebben a — mai szóval megnevezve — snob lelkületből. Így haladt volna szépen, egyenletesen előre Voltaire a maga előírta pályáján, ha egy furcsa, de megkapóan eszméltető kis

esemény nem gáncsolja el. Egyik dében Sully herceg asztalától hívják el. Azt mondják neki: Rohan lovag, a királyi rokon kíván vele szólni. A minap ugyan történt valami közöttük, kis szóváltás. Akkor Voltaire fegyveres elégtételt ajánlott fel, de Rohan lovag visszautasította a polgári hivatalnok fiát. S most Voltaire mégis elhagyja Sully herceg ebédlőjét. Valóban Rohan vár reá, de nem egyedül, hanem szépszájú szolganépével. Azok — intésére — rárohannak és gúnykacaja közepette, elverik. Aztán Rohan, mintha porszemecske esett volna csipke kezelőjére, egyet fricskáz rajta és eltávozik. Mikor Voltaire talpraáll, lót-fut, hogy megtalálja az igazságát, már a parlament küszöbén van, akkor egyszerre megjelenik előtte a Bastille fenyegető réme s ő barátai tanácsára sietve Angliába menekül.

Mit visz magával száműzetésébe? — A snobnak legkényesebb pontján megsértett lelkületét. Hiába minden, tehetsége, elismert írói neve, barátai és határtalan ambíciója, mindez sohasem teheti őt egyenlővé, hasonlóképpen kiváltságossá a született kiváltságosakkal. Irigység és engesztelhetetlen gyűlölet egyszerre az, mi eltölti őt száműzetése első idejében mindennel szemben, ami tekintély, ami önmagától való hatalom. S mit kap Angliában? Éppen sebének ellenszerét. A szabadság honában a kiváltságoknak, a tekintélynek és a hatalomnak új megfogalmazásait teszi magáévá s bár kezdeti keserősége fokról-fokra módosul, a tekintéllyel kimondva-kimondatlanul, ezentúl mindig szembenáll. A földi tekintéllyel, helyzeténél fogva, nem foglalhat nyíltan állást és különösen az akkori idők lázas üteme következtében maga is kiváltságos helyzetbe kerülve, ez a földi tekintély keresi barátságát és elismeri őt. Annál leplezetlenebb azonban az égi tekintéllyel és képviselőivel való szembekerülése. Ha még vannak a jezsuitáktól belénevelt vallási problémái, azokat az angol Locke megnyugtató filozófiája könnyen levezeti.

Az égi tekintély nem ver bottal, nincsenek e földön megtorló intézkedései. Voltaire tehát, fölényesnek vélt ereje tudatában merészen vagdalkozik, pamflettjeiben és egyéb munkáiban Isten és papjai ellen és különösen egy ponton igyekszik a félelmetes ellenfél helyzetét megrontani itt a földön és ez: a keresztény hagyomány. Azt hiszi, egymaga elegendő lesz az égi tekintély e földi vetületének letörésére. „Unom már szüntelenül ezt hallani — fakadt ki egy ízben —, hogy tizenkét ember elegendő volt a kereszténység meggyökereztetésére és elterjesztésére; kedvem volna odavágni, hogy egyetlen ember elég annak a lerombolására.“

Amíg kifejezetten elméleti síkon marad, talán még nem annyira észlelhető hallatlanul romboló hatása, de amikor féktelenebbé váló önbizalmában történelmi kérdések felvetésé-

hez és megvitatásához folyamodik, ekkor már a vidéki milliók tollforgatói sem nézhetik tovább tétlenül munkáját. Történeti munkáiban már nem a felső ezer vallástalan gondolkodóihoz szól, hanem a nagyközönség számára dolgozik, mint azt Nagy Frigyes porosz királyhoz írt levelében megjegyzi, olyankor az emberek képzeletéhez, gyengeségeihez, szenvedélyeihez folyamodik. Welly abbé egyik levelében tisztelettel figyelmezteti Voltairt valamelyik történeti tévedésére. Valótlan, hogy a kereszties vitézek Konstantinápoly elfoglalása után dúltak és raboltak. — Voltaire könnyedén elhárítja magáról a történelemhamisítás súlyos vádját. — „Sebaj, ha mulattatni akarunk, nem kell lelkiismereti kérdést csinálni az igazságból.“ A lelkeknek olyan mérgező szándéka rejlik ebben a néhány szóban és olyan sötét e törekvés, hogy ez már semmi esetre sem maradhatott visszhang nélkül és végre akadt valaki, akiben Voltaire emberére talált, aki dacolva a vezető ezertől elinduló koráramlattal, óriási tudásának erejével végre szembeszállt a szimbólumként ünnevelt, bálványozott íróval. Ez a harcos egyéniség a Voltairt felnevelő rendből került ki: Claude Francois Nonnotte, jezsuita atya volt.

Nem volt könnyű feladat, amire vállalkozott. Oyan ellenféllel állott szemben, akinek éppen imént felvázolt lelki fejlődése indokolja, hogy kiérett tekintélyelénessége következtében egyetlen tekintélyt tóit mindhatározottabban az előtérbe és ez a sajátja volt. Megkövetelte, hogy az ő tekintélye előtt mindenki meghajoljon. Nem tűrte a kritikát, tárgyalogosságot, gyűlölködő személyeskedéssel vágott vissza. S ha szemmellátható volt, hogy nincs igaza, annál ádázabban rontott bírálójára és legfőbb törekvése volt, hogy minél alaposabban nevetségessé tegye. Az ifjúi sebet haláláig felejteni nem tudó Voltaire elviselhetetlennek találja még a legegyszerűbb megcáfoltatás gondolatát is. Ennek ellenében még a rágalalmazástól sem riadt vissza. Úgy gondolja, az legalább lehetetlenné teszi, végleg elhallgattatja az ellenfelet. Nonnotte atya régóta figyelhette Voltaire lelki fejlődését, még első bíráló szava előtt ismerhette jellemét, hivatásának a tudatában vállalta az igazságért vívott harcot és az utókornak igazolnia kell győzelmét.

Nonnotte tanári és tudósi pályája

1711-ben született Besançonban. Voltaire azt állította róla, hogy atyja esztergályos mester volt, aztán meg azt, hogy favágással tengette életét és e mesterséget rendszerint a jezsuiták besançoni kollégiuma előtt művelte. Sűrűn vitte ide magával kisfiát, aki aztán be-bemerészkedett a kollégium kapuján és egy szép napon ott is ragadt. A fanatikusok ugyanis örömmel fogadták és többé el nem engedték maguk közül.

Bezzeg, ha a derék favágó nem engedi ilyen könnyelműen kószálni gyermekét — kiált fel egyszer Voltaire — akkor ma eggyel több tiszteletreméltó favágó ember él a világon és eggyel kevesebb haszontalan papírpusztító. — A kutatás egészen mást tud Nonnotte atya származásáról. Jómódú régi család sarja. Voltaire más helyen természetesen tud a Nonnotte család jelentékeny vagyoni helyzetéről, társadalmi állásáról, de ezt az alkalmat arra használja fel, hogy szemére vesse Nonnotte atyának, milyen hallatlan pompát fejt ki Besançonban, nagyszerű családi palotájában.

Besançoni jezsuiták tanítványa, korán kitűnik tehetségével és mikor 1730-ban, alig tizenkilencéves korában, jelentkezik a rendbe való felvételre, kérelmét szívesen fogadják. Egyideig tanárkodik, a nyelvtani osztályt vezeti, majd a humaniórákat, a retorikát és a filozófiát tanítja. Már kezdetben kitűnik szónoki készségével és ezért később rendi előjárói a hitszónoklással bízzák meg. Amiensben, Parisban, Versaillesban és a savojai hercegek székvárosában, Chambéryben. Itt ismerkedik meg a herceggel, III. Károly Emmánuellel, akkor már Sardinia királyával, aki új székvárosába, Torinóba is meghívja 1755-ben. Szónoki sikerei mindenütt ismertté teszik nevét. De hitszónoki tevékenysége mellett odaadó buzgalommal készül hosszú évtizedeken keresztül harcos kritikusi pályájára. Az uralkodó és udvara tisztelettel veszi körül, de Nonnotte atya érzi, hogy a nagy írói művek nem a királyi udvarok fényében, hanem a magányosság csendjében születnek meg. Előjáróitól ekkor áthelyeztetését kéri, de rendje még rövid időre sem tud egészen lemondani külső munkájáról és ekkor a viszonylag csendesebb paray-le-moniali ház főnöke lesz. 1757-től kezdve már tudatosan küzd a keresztény hagyományok mágikus hatású ellensége, Voltaire és barátai, az enciklopédisták ellen, ösztönösen megsejti már kezdetben, melyik ponton okozza Voltaire a legnagyobb károkat és ezért rendkívüli lendülettel a történelem tanulmányozásába veti magát, így lesz Nonnotte atya Voltaire történeti munkáinak rettenthetetlen bírálója.

A jezsuitarend feloszlásában, ha közvetve is, Voltairének feltétlenül szerepe van. Rendjének feloszlása után Nonnotte szülővárosába tér és megszakítás nélkül folytatja harcos tudósi tevékenységét a keresztény hagyományok, az igazság védelmében. A besançoni akadémia 1781-ben tagjai sorába választja, a szentszék kétízbén intéz hozzá munkáját elismerő brevét, 1768-ban XIII. Kelemen pápa *Voltaire tévedéseiről* szóló műve második kötetének megjelenése után nemcsak megbecsülését fejezi ki, de a keresztény közösség érdekében buzdítja munkájának lankadatlan folytatására. Ugyanígy ír hozzá 1772 október 24-én XIV. Kelemen pápa. Hasonlóképpen

nagy erőt kölcsönzött számára a szentéletű redemptorista alapítófőnök és a nápolyi püspök, Ligouri Szent Alfonz levele. 82 esztendő már ekkor a szent és nagy tudású férfiú. Szívét határtalan szomorúság tölti el Voltaire és az enciklopédisták pusztításának láttára, sír szélén egyetlen reménye van a lelkek üdve tekintetében és ez Nonnotte harcos kiállása az igazságért. Azt mondja: aranykönyvek Nonnotte munkái. Életében sok könyvet olvasott, mely a vallástalanság ellen küzdött, de egy sem cáfolta meg annyi meggyőző erővel a XVIII. század tévedéseit, mint éppen Nonnotte műve. Már buzdította is a nápolyi szerzetek főnökeit, hogy vétessék meg minden kolostor számára e műveket. Nonnotte hálás volt az elismerésért és buzdításért, de egyiket sem kérte és nem is kereste. Dolgozott szinte a haláláig, 1793-jg.

Anélkül, hogy munkáinak jegyzékét részletesen felsorakoztatnák, meg kell jegyeznünk, hogy művei két nagyobb csoportba oszthatók: nevezetesen 1. a Voltaire történethamisításait kiigazító történetkritikai könyvek és 2. a racionalista deizmus ellen irányuló apologetikus iratok csoportjára. Végeredményben azonban minden sorát az igazság tántoríthatatlan szeretete sugalmazza.

Egyetemes nézésből kétségtelenül történetkritikai munkái érdemelnek nagyobb figyelmet. Ezek a nevezetes Nonnotte-Voltaire-polémiának elindítói, illetőleg folytatói és bevezetői, aminthogy ezek a munkák kezdték eszméltetni a megingatott lelkeket Voltaire tanításainak mételyére. Apologetikájában viszont nem áll egyedül sem a tartalom, sem az eszmei menet és felépítés tekintetében. 1770-ben ugyanis a francia papság tanácsa *Figyelmeztető-t* adott ki a korabeli vallástalanság veszélyeiről, amelyben szorosán megfogalmazza az apologeták számára a következő irányelveket: a vallástalanság ellen folytatott védőhadjáratban mind kevesebb dogmatikát kíván és annál több pragmatizmust, mert míg eddig a vallás igazságait támadták, úgy ezúttal hasznosságát és szükségességét próbálják kétségbevonni, sőt feleslegesnek és ártalmasnak nyilvánítják a pozitív vallást. Az apologeta éppen ezért mutassa ki a vallás szükségességét a társadalomban és az államban, bizonyítsa, hogy a vallás az alapja és feltétele a közjónak, tüntesse fel szerepét az egyes ember életében, amely abban áll, hogy a léleknek nyugalmat, vigaszt nyújt és a kötelessége pontos teljesítésére, hűségre, becsületességre buzdít.

A francia papságnak ez az 1770-ben meginduló pragmatizáló apologetikája mind nagyobb tért hódított, hogy majd a XIX. század hajnalán Chateaubriand romantikus vallásvédelmében jusson tetőpontjára. Ennek az apologetikai iránynak jelentékeny, de nem egyedülálló állomása Nonnotte ilyen irányú munkássága. Történetkritikai írásait azonban nemcsak az

apologetáknak szánja, hanem annak a rétegnek, melynek Voltaire a maga elferdített történelmét írta és ez a nagyközönség. Hatása és jelentősége egyaránt kivételes Nonnotte történetkritikai munkájának.

Voltaire meghamisított történelme

Mint láttuk, akad pillanat Voltaire életében, midőn nem tagadja felfogását a történeti igazságról. Előljáróban meg kell jegyeznünk, hogy Voltaire nem teljesen érdemtelen az egyetemes történetírás terén. Kevés történetíró akad előtte, aki olyan buzgalommal, sőt bizonyosfokú lelkiismeretességgel kutatna volna forrásait, mérlegelte volna azok egymáshoz való viszonyát és értékét, mint éppen ő, s bizonyos az is, hogy történeti munkáiban nem elégedett meg a csaták, a pusztá tények egyszerű felvonultatásával, időrendbefűzésével, hanem figyelme mesze kiterjedt az egyes korok szellemi, irodalmi, művészeti és általános művelődési irányra. Elvitathatatlan érdeme, hogy minden kornak igyekezett érzékeltetni a maga történelmi levegőjét. S van-e nagyobb és nemesebb történetírói feladat ennél?! — Ám éppen ezen a ponton kerül önmaga előtt is nehéz helyzetbe a tekintélyellenes Voltaire. Hiszen Európa történelmi mesgyéjén tallózva szinte lépten-nyomon belé kellett botlania az egyetlen tekintélybe, mely mindenkor elvitathatatlan és ez Isten égi tekintélye és az ő pozitív kereszténységének hagyományaié. S éppen itt hiszi azt Voltaire, hogy tekintélyromboló munkája akkor lesz teljes, ha az európai történelem folyamán korról-korra kimutatja, hogy az emberiség nem állott igazi tekintéllyel szemben és azt csak a fanatizmus, az emberi elfogultság tette azzá idáig. De már ezentúl nem! Olvassátok emberek, pillantsatok az európai történelem egyetemes menetébe, elég lesz ahhoz, hogy nekem higgyetek.

Nem, nem is hamisít Voltaire történelmet addig, amíg a kereszténység lényegéről nincsen szó. De mihelyt színt kell vallania és igazságot szolgáltatnia keresztény, közelebbről katolikus hősök, a katolikus vallás és a katolikus intézmények tekintetében, Voltaire színt vall és forrásainak tudatos félremagyarázása és meghamisítása árán is történetírói és emberi lelkiismeretét elhallgattatva ítélkezik és elgáncsolja az igazságot. A példák seregéből idézzünk néhányat:

Trajanus keresztényüldözései. Voltaire határozottan tagadja, hogy Trajanus alatt üldözték volna a keresztényeket. Szerinte Nerva, Trajanus, Hadrianus és az Antoniusok alatt a keresztények mindvégig erősíthették kibontakozó egyházukat és oly nagy szabadságnak örvendtek ez idő alatt, hogy több tartományban volt templomuk a lerombolt pogány szen-

télyek fölött. Állítását hitelesnek elfogadott források, köztük Plinius említésével igyekszik alátámasztani.

Diocletianus minden idők egyik legnagyobb fejedelme. Voltaire szerint Diocletianus minden idők egyik legnagyobb fejedelme, hős a harcban, bölcs a kormányzásban és filozófusként hal meg. Rendkívüli bölcseséget és kivételes filozófiai mélységet tulajdonít a császárnak a szerző. Többször beutazta birodalmának tartományait, hogy mindenüvé bőséget, az örömet vigye, sőt még állandóan támogatta a keresztényeket uralkodásának utolsó esztendejéig, míg nem arra kényszerült, hogy közülük néhány izgága és elragadtatott embert megbüntessen. Voltaire állítását-ezúttal is komoly forrásokra támaszkodva bizonygatja.

Nagy Károly kegyetlen, vérszomjas uralkodó. A szászok ellen folytatott hadjárata a bizonyosága az odáig nagy térítőnek és szentnek mondott király szinte érthetetlenül vad szigorának. Eresburg lakóit megfojtja, zsákmányol, az ország főtemplomát a földdel teszi egyenlővé, halomraöleti a papokat, a ledöntött bálvány romjainál és misszionáriusokat hagy hátra, hogy térítsenek és katonákat, hogy kényszerítsenek a kereszténységre. A Vesperben majdnem mindenki egy esztendő alatt keresztény lett, de rabszolga. S mikor Nagy Károly hírülveszi, hogy a vezér, Witikind Dániába menekült, egyetlen rendeletével négyezeröttszáz foglyot végeztet ki. A szabadságukért küzdő, de legyőzött szászokkal való ilyen bánásmód — Voltaire szerint — csak rablóvezértől telik ki. Sok vér áztatta ekkor a kereszténységet és a szolgaságot. Később országa különböző részeiben telepítette le a szászokat, de ez egyébként bölcs intézkedést azzal csúfitotta el, hogy kémeket küldött közéjük, akik tüstént értesítették őt a hajdani pogány vallásuk felé kacsingatok felől. Nagy Károlynak embertelenek voltak a törvényei.

Őszintének iogadjuk-e el IV. Henrik francia király megtérését? Voltaire szerint, a nemzeti hősként tisztelt királynak e tette köpönyegforgatás, amelyre egyéni érdeke készítette és ez nem becsületes. Mert a becsületesség szabályai a műveit népeknél sohasem változnak. Voltaire érzéketlen a vallási meggyőződés és a lelkiismeret szavával szemben, sohasem értené meg a lélek és a lelkiismeret világát, a belülvaló embert, természetes tehát, ha királyi ember határozza el magát olyasvalamire, mire a lélek törvényei készítetik, abban csak önző egyéni érdekeket, politikát, ámító tettetést lát. Voltaire nem híven tehát semmiféle megtérés őszinteségében, rosszmájúan félremagyarázza azt. Pedig Voltairenak meg kellett látnia IV. Henrik megtérésében a katolikus vallás diadalát. Éppen ezért mégkevésbé fogadhatta el őszintének a király megtérését, hiszen különben ezzel maga tett volna bizonyosá-

got a vallás igazsága és meggyőző ereje, az égi tekintély mellett. Ehelyett gyengének, önzőnek, népszerűségahajhásznak és féktelen uralomravágyónak jellemzi IV. Henriket. Ez a megtérés — mint minden konverzió — a dogmák, a misztikum, a hittételek, általában a vallás világába utalnak, Voltaire racionalista deizmusa pedig eleve borzad minden pozitív vallástól. Benne csak bosszúságot kelt a nagy király megtérése, ezért dohog felette és papságán, meg püspökein, kik a királynak e bátor hitvallását előkészítették. Így silányul Voltaire történelmének a lapjain rokonszenvtelen jelenséggé a nagy nemzeti hős.

A keresztes hadjáratokról szólva Voltaire kifogásolja, hogy a keresztes vitézek elhagyták a hazai földet és ebből súlyos anyagi kára támadt az országnak. Viszont ha ebből a szempontból nézzük, hogy sok férfikkal lett kevesebb egy időre a nyugaton, Voltaire elfelejti megemlíteni az ezzel párhuzamosan járó előnyt, nevezetesen azt, hogy számos nyugtalan és szüntelenül fegyverét csörtető nemes is eltávozott és ezzel béke és nyugalom költözött az egyes vidékekre.

Miért jött Gusztáv Adoli Németországba? Az egyéni érdék, a bosszúvágy és a gög vitte Gusztáv Adolfot Németországba. Győzött Pomerániában, mikor Franciaország szerződést ajánlott fel neki. S mikor kezében volt a 900.000 frank és a megígért évi 120.000 frankról is biztosítékot nyert, akkor tűnt ki, hogy ez sem elegendő segítség, sem valami túlzott politikai siker nem volt. Ennélfogva Gusztáv Adolfot a protestánsok segélykiáltásai hajtották a küzdelembe, amit elért, csak magától érte el.

Vájjon szükséges-e még idéznünk Nagy Konstantinról, Pleróról, Cromwellről, XIV. Lajosról és a nantesi ediktum visszavonásáról, vagy akár Turenneről megvonulástól szokatlan beállítást?! — Egy azonban kétségtelen, hogy Voltaire mindig forrásokkal dolgozik és nemcsak megemlíti azokat, de a kutatás meggyőződhetik róla, hogy a szerző minden idézet forrását komoly tanulmányozás tárgyává is tette. Hol van tehát a hiba?!

Nonnotte kritikája

Mikor Nonnotte atya 1775-ben kemény kritikusi harcába kezd, már jórészt maga is áttanulmányozta mindazokat a forrásokat, amelyekkel Voltaire dolgozott. Sőt kívülük még sok más kútfőt is vetett vizsgálat alá. Az egész kérdéses anyag ura volt, szinte már bizonyos távlatból nézhette. De ezenkívül ismerte Voltaire teljes művét, szépirodalmi alkotásait épúgy, mint prózáját. Hogyan kezdi tehát Nonnotte atya bírálatát? — Mindenekelőtt tökéletes és elismerő képet rajzol Voltaire írói arcáról. Irodalmi munkásságát, írói jelességét, átfogó tu-

dástartalmát a dicséret káprázatos jelzőivel tünteti ki, azt hinné az ember, hogy rajongója Voltairenek. Voltaképpen csak tárgyilagos tudós, aki nem rántja le a sárga földig ellenfelét, kivel bizonyos tekintetekben nem egyezhetik meg véleménye, hanem elismerve az értékeket, halálos komolysággal bírálja a gyenge emberi elfogultságból származó fogyatékosságokat. Páratlan tehetséget kapott Voltaire, de talentumát nem jól használva fel, az örvénybe került. Féltékenykedni kezdett mások sikerére, gőg jenek rabszolgája lett és letért az önértékelés helyes útjáról. A költőről és az íróról kevés bíráló szava van Nonnottenak, de annál keményebb lesz a hangja, mihelyt a filozófusról és történetíróról kezd emlékezni. Mert Voltaire, az író és a költő — művész, de Voltaire, a filozófus és történetíró — elfogult ember. Valahányszor a vallásról van szó, nem az igazságot keresi, de a szellemesen megfogalmazott rágalmakat szórja. A felületes szemlélet is áthatja Voltaire keresztényellenes alapszínezetét, egyházgyűlöletét és vallástalanságát. Ennek alapján fölveti a következő kérdéseket: Hogyan ír Voltaire történelmet, miképpen szól a kereszténység halhatatlan alakjairól és védelmezőiről, miképpen ellenségeiről és támadóiról? Hogyan vélekedik a vértanúk hősiessége, a zsinatok és a dogmák felől? S szomorúan kell megállapítani, hogy ami gyűlöleteset és szörnyűt emberi elme kitalálhat, azt Voltaire kivétel nélkül a keresztényeknek tulajdonítja. A keresztény vallás ostobaság, a keresztény erény bűn. A keresztények legcsekélyebb hibáit túlozza és felnagyítja, tehetségükről viszont mélyen hallgat, éppen úgy, mint az emberiségnek tett felülmúlhatatlan szolgálataikról. Amit erényül dicsér a történelem keresztényellenes szereplőinél, ugyanazt fanatizmusból fakadó súlyos bűnnek bélyegzi keresztény hősök esetében. Egyszóval: Voltaire meghamisítja a történelmet, elferdíti az igazságot.

Nonnotte az igazság védelmében száll síkra. A legszigorúbb tárgyilagossággal sorakoztatja fel Voltaire idézett forrásait és pontról-pontra kimutatja, hogy milyen tudatos rosszakarattal használta fel azokat célja érdekében. Lássunk néhány példát, hogyan cáfolja meg Nonnotte Voltairt:

Trajanus keresztényüldözésével kapcsolatban például nem a keresztény Jeromosra, vagy Tertullianusra építi fel cáfolatát, akik természetesen állítják Trajanus keresztény üldözését, hanem az ifjú Pliniusnak a császárral folytatott levélváltására hivatkozik, arra tehát, amelyről maga Voltaire is tud s e levél alapján Nonnotte nem rajzolja Trajanusról a féktelen zsarnok képét. Nem ecseteli a keresztények helyzetét vérfagyasztó színekkel, mintha milliókat pusztított volna el a császár vad dühe, mindössze annyit állapít meg, — de azt a legteljesebb határozottsággal teszi, — hogy Voltaire taní-

tása ellenére, igenis üldözték a keresztényeket ebben az időben, mégpedig a császár tudomásával és hozzájárulásával.

Diocletianus állítólagos uralkodói bölcseségéről, hasonlóképpen Voltaire forrásainak a figyelembevételével, az érvek szép számát hozza fel, melyek mindegyike elegendő arra, hogy Voltairenek ezt az állítását megdöntse. Felhossa például, milyen oktan újítása volt a császári méltóság megosztása, és milyen nagy kár származott ebből az egész birodalomra. S vájjon filozófus-e az — kérdezte Nonnotte — aki istenségnek tekinti magát és parancsa szerint istennek kell őt tisztelniök halandó alattvalóinak? Vájjon bölcs-e az olyan ember, aki még a lábfején is ékes drágakövet hordoz? S ugyancsak vájjon császári trónról való távozás után a filozófus fenséges nyugalma és lélekszilárdsága adta-e Diocletianus kezébe a mérget?! A Voltaire-emlegette józan észnek könnyű a feleletadás ezekre a kérdésekre.

A *Nagy Károlyról* megvonalmazott félelmetes arképet Nonnotte atya ilyenformán igyekszik átszínezni: Egyetlen szóval sem tagadja a Voltaire szövegében található adatok, a pusztá történeti tények hitelességét. Tehát elismeri Nagy Károlynak Voltairetól kifogásolt tetteit, de forrásaival igazolja azokat és mindenképpen indokoltá teszi, miért kényszerült Nagy Károly a szászokkal szemben ilyen rideg fellépésre. Mit lát Voltaire e tettekben? — A kiömlött vért, a pogányok feldöntött oltárait és a rabigába hajtott tömegeket. De azt távolról sem akarja meglátni, mi kényszerítette Nagy Károlyt kegyetlen szigorúra. Nonnotte tehát teljessé teszi e háborúk történetének a leírását és azok hiteles rendje szerint elmondja az előzményeket, vagyis, hogy a szászok hosszú-hosszú időn keresztül háborgatták szörnyű betöréseikkel Nagy Károly birodalmát. S Nagy Károly sokáig türelemmel volt népének háborgatóival szemben, sőt a békés megoldás minden lehetőségét igyekezett felhasználni. Ám hasztalan. Ezután indította meg büntető hadjáratát a szászok ellen.

Szükséges-e még folytatnunk a példákat, melyek mind bizonyosságai annak, hogy a hivatását buzgón teljesítő Nonnotte atya méltó ellenfele Voltairenek. Ő nem személyeskedéssel, rágalmakkal, vélt igazságának meddő hangoztatásával, letorkolással küzdött, hanem a tudomány fegyvereivel s győzött, mert oldalán volt az igazság.

Az igazság harcosa

Nonnotte atya megvédte az eszményképeket, a kereszténység hőseit, a Nagy Konstantinusokat, Nagy Károlyokat, IV. Henriket; az utána következő történeti kutatás fényesen igazolta, cáfolatai, illetőleg helyreigazításai úgyszólván min-

denben helytállóak és az egyéni történeti problémákról nyújtott megoldásait ma is maradéktalanul magunkévá tehetjük. Az igazság harcosa volt, nem írói babérokra pályázott egy életen keresztül, hiszen munkáit sokáig névtelenül jelentette meg. Jezsuita volt, úgy érezte, vállalkozhatik a feladatra, hogy szembeszálljon a XVIII. század vallástalanságának egyik legfőbb mozgatójával, a kereszténység e nagyon veszélyes el-lenségével s mihelyt érezte magában az eredményes szembe-szálláshoz szükséges erőket, már kötelességének is tudta a harc vállalását. Katona volt, Krisztus katonája, az ő igaz-ságáért szállt síkra. S győzött.

Dénes Tibor.

IRODALOM.

¹ *Voltaire művei: Oeuvres complètes de Voltaire. Edition dédiiée aux amateurs de l'art typographique. I—IV. pp. Paris, 1827—29.*

(Voltairenek idevonatkozó művei a következők: *Essai sur les moeurs et l'esprit des nations. — Dialogues et entritiens philosophiques. — Facéties. — Siècle de Louis XIV. — Précis du siècle de Louis XV. — Histoire de Charles XII. — Histoire de Russie. — Histoire du Parlement. — Mélanges historiques. — Correspondance générale.*)

² *Nonnotte művei: Les Erreurs de Voltaire, I—III. tt, Paris, 1822. — Dictionnaire de la religion, I—IV. vv., Besancon, 1774.*

³ Bédier—Hasard: *Histoire de la littérature française, Paris.* — Des—Granges: *Histoire illustrée de la littérature française, Paris, 1926.* — Feller: *Biographie universelle, Paris, 1834.* — Hajdú Pál: *Egy fejezet a Jézus Társaság Voltaire elleni küzdelméből, Budapest, 1935.* — Hergenröther—Paulen: *Kirchenlexikon, Freiburg, 1871.*— Hoefer: *Nouvelle biographie générale, Paris, 1857.* — Koch: *Jesuitenlexikon. Die Gesellschaft einst und jetzt, Paderborn, 1932.* — Lanson: *Voltaire, Paris, 1906.* — Monod: *De Pascal a Chateaubriand, Paris, 1916.* — Sommervogel: *Bibl. de la Compagnie de Jésus, Bruxelles—Paris. 1884.*

Magyar jezsuita portugál börtönben.

(Fáy Dávid Alajos. 1721—1767.)

Lisszabonban vagyunk. Amit elmondunk, 1758 februárjában történt. A könnyes magyar sorsnak egyik fájdalmas, de azért dicsó fejezete játszódik le előttünk. Hogy is történt?

I.

Két királyi karavell vetett horgonyt Lisszabon kikötőjében. Messze földről érkeztek, Braziliából, az Amazon vidékéről. A hajófenékről aszott, tépettruhájú férfiakat rángattak elő a durva hajóslegények, föltszigálták őket a várakozó szekekre és útnak indították Portugália belseje felé. Az őrizetükre rendelt katonák elkergették a kíváncsiskodókat és megtiltották a raboknak, hogy néhány szót váltsanak a körülállókcal, hogyne, hiszen veszedelmes ellenségei a királynak és Pombalnak, a mindenható diktátornak. Lázították és szabadságharcra tüzelték a délamerikai indiánokat és felkelést szerveztek Brazília kormányzója, a diktátor öccse ellen. De meg is kapták, amit megérdemeltek: királyi parancs összefogatta valamennyit, rozoga, apró hajók bűzös fenekén egymáshányva kerültek át az Óceánon és most indulnak a portugál börtönök felé, ahonnan nincs visszatérés. Legalábbis élve nehezen. Egyrészüik már az úton elpusztult, a kapitányok nagyon szűken mérték nekik a levegőt és száraz kenyeret, az idősebbek szomjan haltak, a fiatalabbakat pedig majd elintézi Azeitaó, Szent Julián, és a többi börtön. Elérkezett a végső leszámolás ideje, egymásután érkeznek a hajók az Amazonas-tól, Pernambucóból, Rio de Janeiróból, megrakva fogságra vetett jezsuitákkal. Portugáliát megtisztítják a Társaságtól, mert útjában áll a diktátor terveinek. Nagyjából együtt vannak, néhány szállítmány hiányzik csak az ázsiai portugál gyarmatokról, portugálok, osztrákok, franciák, japánok, kínaiak, magyarok vegyesen. A brazíliai hajókkal is érkezett

két magyar páter az Amazon rengetegeiből, másik két honfiktársukra szintén várnak a portugál börtönök. Paradis gróf, az egykori osztrák császári tábornok hiába várta őket a kikötőben; az örök tovább taszigálták a rabokat, nem tudott szót váltani velük.

Hosszú hányódás következett most keresztül-kasul Portugálián, rozoga szekereken, sokszor gyalog, dűlőutakon bukácsolva, az őrség parancsa szerint mindenütt elkerülte a városokat. A nép egészen másként vélekedett az áldozatokról, mint Pombal, a diktátor; félt is volt, hogy tüntetések lesznek. A szenvedésekkel teli vándorút végre is abbamaradt. Pombal most már királyi engedéllyel a zsebében rövidesen akart végezni a jezsuitákkal. A portugálokat vagy kirakatta elhagyott óceáni szigeteken, ezekről többet nem is érkezett hír, vagy pedig a pápai államba kergette őket. Az idegenek azonban Azeitaó vagy a Szent Julián bűzhödtt odúiba kerültek, sötét földalatti pincékbe, ezzel sorsuk egyszer és mindenkorra elintéződött. Hiába próbálkoztak a Lisszabonban székelő külföldi követek, Pombal egyszerűen nem akart tudomást venni az élve eltemetett áldozatokról.

Szent Julián falai között négy magyar jezsuita sánylódott közel másfél évtizedig. P. Fáy és P. Kayling együtt érkeztek Brazíliából, Szluha Jánost és Szentmártonyi Ignácot szintén a missziókból hurcolták a portugál börtönökbe. P. Szentmártonyi a király udvari csillagásza volt és a délamerikai spanyol-portugál határt térképezte, mikor a fogdmegek áruházzal vádolták és a hajókra hurcolták. P. Fáy Dávid az Amazon mentén alapított virágzó keresztény községet, mikor a felségsértés vádját rásütötték.

Szent Julián lakóinak életét nagyon nehéz a mai embernek elképzelni. A börtönök földalatti üregek, egy csatornaszerű körfolyosóról nyílnak kétoldalt, világosságot egy szűk lyuk szolgáltat, az emberséges várparancsnok azonban ezt is eltömötte. A falakról, melyeket penészes terméskökök burkolnak, víz csorog, az odúban állandó vaksötét van. Ha a foglyok néhanapján olvashattak valamit, gyertyát kaptak, mert a világosság csak az elfödött szellőztető-lyukon hatolhatott volna be. Napjában egyszer löktek be valami enni-valót, kimozdulni azonban nem lehetett, gyónni, misézni, áldozni a foglyokat nem engedték. Reverendájuk lassan pókhálóvá málzott. Hogy érintkezni tudjanak egymással, az egyik rendtárs kopogtató ábécét állított össze és egy könyv lapjaira jegyezte, melyből a foglyok néha olvasgathattak. Halottaikat sokszor csak napok múlva szállították el a cellából és sietve, teljes titokban temették el. Sokan pusztultak el a börtön kazamatáiban. P. Fáy ott halt meg a Szent Julián pincéiben, maga után hagyva áldásos és hősies életének emlékét.

Fáy Dávid és társai virágzó missziókból, áldozatos munkájuk kellő közepéből zuhantak a földalatti börtönök embertelen szenvedései közé, semmit sem sejtve az ellenük emelt vád természetéről. Szentéletű és nagyműveltségű férfiakat hurcoltak át rablógyilkosok módjára az Óceánon, embertelen szenvedések között és évek teltek el a Julián-erőd fenekén, míg végre megtudták, miért is kerültek ide. Ezek a világ minden tájkáráról összesereglett páterek egyszerű eszközeikkel és önfeláldozásukkal ebben az időben tulajdonképpen vállaikon tartották az egész portugál és spanyol gyarmatbirodalom missziós ügyét. Rendjük virágjában állt, a katolikus világ és az Egyház legjobbjait számíhatta soraiba, már ezzel is felkeltette az akkori, rablógazdálkodást folytató spanyol és portugál államférfiak féltékenységét. Az Újvilág felfedezése óta az Ibér-félsziget két állama nagy anyagi és erkölcsi megrázkódtatásokon esett át. Amerikából tódult az arany és ezüst, ám amíg a nemesérc halmozódott, a hazai pénz elértéktelenedett és az ősi vezető réteg egykettőre koldusbotra jutott. Az udvar természetesen támogatta a hódítókat, a minden erkölcsi gátlástól ment kalandor-udvaronc keveréket. A gyarmatokat fejőstehének nézték a kormányzók meg a letelepedett szerencsevadászok, és csak a nyugati harci eszközökkel alig ismerős indiánok félnék együgyűségének köszönhették, hogy alig néhányszor vesztettek rajt üzelmeiken. Néhány tucat portugál szolgaságban tarthatott sokezer bennszülöttet; a gyarmatosítás célja sokszor a gyors vagyonszerzés volt, a keresztény világot valóban az a néhány hithirdető képviselte csak, kiket a „katolikus felségek“ illendőnek tartottak minden rablócsapathoz beosztani.

Fáy Dávid idejében ezek a gyarmati hódító erkölcsök már az anyaországot is átítták. A kipusztult régi vezetőréteg helyébe a mérhetetlenül meggazdagodott hódító-ivadékok és megtollasodott nagytőkések kerültek; az anyaország népét is úgy kezelték lassankint, mint a gyarmati indiánokat. A tehetetlen I. József portugál király helyett Pombal Carvalho Sebestyén kormányozta a birodalmat, kit az életrajzok szeretnek „zseniális, de sötétlelkű“ diktátornak nevezni. Valójában nagyszabású kalandor volt, éleseszű és határtalanul önző kényúr, kinek semmi sem állt jobban útjában, mint a jezsuitarend. A hatalma virágjában álló Társaság tilalomfa volt a rendszerré tett fosztogatás útjában; a nép szeretettel és tisztelettel övezte a tudós pátereket, s ha egyebet nem is tettek, pusztán életükkel megmutatták az új önkényuralom minden fonákságát. Az ázsiai és délamerikai gyarmatokon még kellemtlenebb volt a Társaság áldozatos munkája. A bennszülöttek atyjukat látták a misszionáriusokban és egyetlen hatékony védelmüket a fosztogató kormányzókkal szemben.

Pombal módszeresen szervezte a Társaság megsemmisítését. Ezerszámra adatta ki a gyalázkodó röpiratokat, a legképtelenebb rágalmakkal illetve a rendet, míg végül meg tudta győzni a magatehetetlen királyt és rábírta egy rendelet kibocsátására, mely az összes jezsuiták elfogatását rendelte el. A diktátor hadjárata ezerszámra tette tönkre a rendtagokat, de valamennyi között legszomorúbb sors a hithirdetőknek jutott. Amíg odahaza lépésről-lépésre készítették elő a rend tönkretételét, az Amazon őserdei között virágzó telepek támadtak a missziós munka nyomán.

Fáy Dávid 1753-ban kezdte meg működését a délamerikai missziókban, melyek egészen sajátos helyet foglaltak el a hithirdetés történetében. Munkája közben végigjárta a legvirágzóbb keresztény telepeket, erdőlakó indiánokat térített és hihetetlen akadályokat győzött le, megtanult portugálul, angolul, elsajátította a bennszülöttek nyelvjárásait, telepeket alapított, gyógyított.

De nemcsak a lisszaboni fogságig volt hosszú az út, hanem a maranoni misszióig is.

II.

Idehaza a *pragmatica sancti*ót készíti elő III. Károly, mikor a Fáy-család ősi birtokán, Fáiban 1721 február 22-én megszületik Fáy Dávid. A család protestáns, Dávid már 10 éves, mikor aijya katolizál, anyja azonban állhatatosan megmarad protestáns hite mellett, megtérésének híret már Marañónban veszi fia. Kayling feljegyzései szerint Fáy Dávid főként anyja megtéréseért vállalkozott a missziós munkára. Különös erővel hathatott rá a család levegője: még utolsó leveleiben is — az Amazon tájáról jönnek ezek a levelek — ritka ízzel cseng bennük a magyar szó. A vad délamerikai erdőlakók között, később pedig a portugál börtönök fenekén is megmarad magyar nemesnek. A nagyszombati kollégiumban nevelődik, később belép a jezsuita rendbe, Bécsben, Besztercebányán működik, végül Kassára kerül és itt kapja meg a várvavárt engedélyt: indulhat Délamerikába. Nem először folyamodott már akkor a missziós küldetésért, egészsége azonban nagyon gyenge volt; bécsi tartózkodása alatt tüdő vész támadta meg. Búcsúja a hazai földtől László bátyja kastélyában zajlik le, összegyűlik az egész Fáy-család, talán éppen azzal a szándékkal, hogy Dávidot a merész tervről lebeszéljék. Ő pedig még egy kísérletet tesz, hogy édesanyját a katolikus hitre térítse. Kétségtelenül nagy hatást tett rá az elválás, lisszaboni levele végéről nem feledi el, hogy „nevenkint atyafiságosan köszöntöm...” és felsorolja közeli és távoli rokonait, „az aprószentekkel együtt“, teszi hozzá szeretettel.

Hatlovas hintó kíséri Budáig, a búcsú mindenképpen örökrevaló. Fáradságos utazás következik Lisszabonig, ha egyéb alkalmatosság nem akad, akkor gyalog. 1752-t írtak, mikor Fáy és Kayling elhagyták Budát és csak egyévi fáradságos utazás után kötnek ki Déíamerikában. A gyenge szervezetű ember bámulatos energiával bírta az utazást, mely akkor még nyaktörő kísérletnek számított, először fél Európán keresztül a Tajo-torkolatig, aztán meg a portugálok hajóin keresztül az Óceánon. „Santinho“, a kis szent, mondták Fáyról portugál rendtársai. Lisszaboni leveleiből valami megfoghatatlan türelem és szeretet árad. Néhány sorban elbeszéli a hazaiaknak tapasztalatait, de szinte magunk előtt látjuk a XVIII századi kikötővárost, szennyes utcáival, hegynek kanyargó sikátoraival, nagy kikötőjével. „Alig hiszem, hogy lenne ilyen portus Európában — írja, és hogy édesanyját megnyugtassa, hozzáteszi: az ittenvaló ájer igen kitűnő.“ „Ezzel magamat édes Asszony any ám emlékezetébe ajánlom“ — fejezi be sorait. Aláírás: Fáy Dávid S. J. misszionárius. Rövid lisszaboni tartózkodás után összeáll a hajókaraván, a Szent Julián erődje ágyúlövésekkel búcsúzik, Fáy Dávidék — hitük szerint örökre — elhagyják az európai szárazföldet.

Sokáig fegyveres hajók kísérik a távozó hajókat — az afrikai partvidéken hemzsegnek a kalózok —, a legénység „terra, terra“ kiáltásokkal üdvözli az útbaeső szigeteket, végül hosszú hányódás után horgonyt vetnek az Amazon torkolatánál, a rendtársak rögtön a templomba vezetik az újonnan érkezetteket. Erősen megviselte őket az út, napokig fekvő betegek voltak. Fáy leveléből kiderül, hogy övéiről az úton sem feledkezett meg. „Június 27-ét, úgymint Szent László napját, szentmiseáldozattal László bátyámuramért feláldoztuk és az asztalnál egészségére ittunk.“ A tengeri út akkoriban nagyon vakmerő vállalkozás, viharok, kalózok és hajótörések között néha félévig is eltartott a hajózás. Egyik lisszaboni levelében írja, hogy kapitányuk el akarta adni a hajót, de nem akadt vevő, mert a redves fa pusztá érintésre is szerte hullt.

Még abban az évben elhagyja az amazonmenti Marafiont és útnak indul a redukciók felé.

III.

Mikor az 1600-as években a jezsuiták térítőmunkája létrehozta az első keresztény telepeket, a délamerikai indiánok elvadult erdőlakók voltak, kiket a legnagyobb nehézségekkel lehetett csak az ősvadonból kicsalogatni. Sohasem volt olyan hatalma az európai embernek, mint a déli őslakók

és a szigetvilág előtt, a lovat és puskát titokzatos erejű hatalmaknak nézték az indiánok. A meginduló térítómunka első feladata volt kicsalogatni az őserdőből a bennszülötteket, letelepíteni, munkára fogni és végül megkeresztelni őket. Ez azonban csak nagy nehézségek árán sikerült. A misszionáriusok munkája néhány év alatt meglepő eredményeket hozott: egymás után keletkeztek az indián községek egy-egy misszionárius vezetése alatt, aki tanítója, papja, munkavezetője, orvosa lett a megkeresztelt indiánoknak. A „redukció“ volt az egyetlen szilárd pont az erjedő földrészen. A század végén redukciók népesítették be a brazil tengerpartot és a mai Paraguay területét, ahol rendkívüli eredményeket ért el a térítómunka. Fáy Dávid társaival Maranon félszigetén kezdte működését és néhány év alatt végigjárta az Amazon és Parana folyók lakott partvidékét. Hosszabb időt töltött Tapujtaperában, elsajátította az indián nyelvjárásokat. Első missziós útja a barbadosokhoz vezet, akik nemrégén kerültek csak ki az őserdőből. Levelében részletesen leírja új híveit, akik rajonganak érte, együgyűek és gyermekesek, de — mint mondja — „igen ocsmányak“. Függőágyban alszik, kenyér helyett valami pépet kap, de főleg a melegtől és a mocsaras vidéktől szenved, melyet egészsége nehezen viselt el; többször kell betegen visszatérnie a tengerpartra. Szeretretreméltó egyénisége átsegítette a nehézségeken, lakatlan őserdőön kell áthatolni, egyre újabb indián nyelvjárásokba beleszokni, munkára fogni és kezdetlegesen civilizálni a félvad törzseket. A portugál korona egyre újabb telepekkel gazdagszik. A redukciók egyre mélyebben hatolnak az őserdőbe, lassan megindul a földművelés is, és mintha a legvadabb erdőlakók is kedvet kapnának az új élethez, legalább is erre vall Fáy gyakori utazása a dzsungelen keresztül. A munka viszont nem ilyen nehézségeken akadt meg. Sokkal veszedelmesebb ellensége volt a térítómunkának maga Portugália és brazíliai helytartói. Külön királyi rendelet intézkedett, amely részletesen szabályozta az új keresztények jogait és kötelezéseit, de egyúttal megtiltotta a bennszülöttek kizsákmányolását is. A hatóságok és a katonaság azonban nem gondolt a rendelet betartására. A megkeresztelt indiánokat gyakran élethossziglan katonaszkodásra, esetleg kényszermunkára kötelezték, jószágaikat elvették, rabszolgaként kezelték. A hihetetlen fáradtsággal megszervezett redukciók lakói a kizsákmányolás elől menekültek. A portugálokkal folyó összeütközések azonban állandósultak akkor, mikor Pombal saját öccsét, Carvalho Ferencet nevezte ki a Maranon vidékére kormányzónak.

A térítő munka néha évtizedekig tartott, gyűrűkkel, csecsebecsékekkel kellett az indiánokat magukhoz csalogatni. Egyik levelében leírja Fáy, hogy a papi süveg megtetszett

valamelyik törzsfőnöknek, mise közben lekapta hát a provinciális fejről és elszaladt vele. Fáy, hogy kezdeményezése kudarcba ne fulladjon, a királyi rendelet alapján mentességet ígért az indiánoknak minden szolgáltatás alól. Az új redukció élete lassan megindult, ám a portugál kormányzat ügyet sem vetett a törvényre és be akarta hajtani követeléseit az indiánokon. Fáy levelet írt Lisszabonba a királynéhoz, felpanaszolta a kormányzó önkényuralmát és segítséget kért. A levél azonban rövidesen ellenségeinek kezébe került, akik vádat kovácsoltak belőle az egész délamerikai misszió ellen. Fáy perbefogták felségsértésért, redukcióját földúlták, az indiánokat vagy elhurcolták, vagy visszamenekültek az őserdőbe. A szervezett hajsza megindult, Carvalho összefogatta a jezsuitákat, akik szerinte felségsértők, árulók, megkárosítják a kincstárt, önálló államot szerveztek, szöveteztek az indiánokkal. Néhány évtized alatt az őserdő ismét elnyelte a térítőmunka minden eredményét. A lakosok visszaszállingóztak a vadonba. A Társaság feloszlata után hasonló sorsra jutottak a paraguay-i redukciók is. Néhánynak romjai mai napig láthatók. Fáy és rendtársait minden kihallgatás nélkül börtönbe vetették. A bennszülöttek azonban nem felejtették el tanítómestereiket, visszavárták őket akkor is, mikor a portugálok büntetéssel fenyegették őket. A virágzó birtokokat a kormányzó és hívei foglalták le, néhány év alatt ezek is pusztulásnak indultak. Közben hajóra rakták a hithirdetőket, akik csak Európában tudták meg a képtelen vádakot. Fáy és Kayling a Julián-erődbe kerülnek. Másik két magyar társuk, Szluha és Szentmártonyi visszatértek hazájukba, őket ott felejtették a börtönben. Egyhangú szenvedésben telnek az évek. A rab páterek egymásután pusztulnak. Fáy nyomorúságában társait vigasztalja, a betegeket ápolja, a haldoklók mellett virraszt. Egyetlen panasza, hogy nem engedik misézni. Ennek a tettvágyó embernek lassú haldoklás lehetett a vigasztalan börtönélet. Jósága és alázatossága, — mennyit dicsérték ezért rendtársai — itt sem hagyta el, mások gyógyításával talán saját nyomorúságán is könnyített. Fáy régi tüdőbaja ismét kiújult, kétszer egymásután súlyos beteg lett, de szervezete ekkor még megbirkózott a bajjal. Macao és Hátsó-India utolsó hithirdetőit is elhurcoltatta már Pombal, és Szent Julián foglyai mellé záratta. Az osztrák követ mindent megmozgatott, hogy a magyar és osztrák rabokat kiszabadítsa, Fáy és Kayling sorsa azonban reménytelen volt.

A „santinho“-t végül is legyűrte a betegség. Kínos haldoklás után ott hunyt el a börtönben, ahol hosszú éveket töltött a szabadulás reménye nélkül.

Életben maradt társai, volt aki közel húsz esztendőt töltött ott, csak Pombal bukása után szabadultak ki. A király

halála után a nép lázongani kezdett és a trónörökös pár jónak látta a diktátort elbocsájtani. A foglyok szabadulásuk után visszatérhettek hazájukba. Mária Terézia is fogadta őket, csak most tudták meg, mennyi hiábavaló erőfeszítést tett a bécsi udvar megmentésükre. De P. Fáy ezt már nem érte meg a földön. 1767-ben kétszeres börtönből szabadult meg hős lelke.

Szétsy János.

Külföldi író rólunk.

(Feller X. Ferenc. 1735—1802.)

A történetíró írott, egykorú emlékekből, oklevelekből, pecsétekből, pénzdarabokból hosszú kutatások alapján építi fel a múlt történetét. Logikus teljességet hoz az élet történeteinek folyamatosságában a legjobb elgondolásai alapján. Gondolatvezetése — főképp ha kora szemével állítja be a megtörténeteket —, ha az olvasó is megtalálta már az eseményláncolat vonzóerejét, érdekes. De nem kétséges, hogyha egy kortanúval szembesítenék, nagyon bátortalanul állná meg a sarat. Bár jóllehet, tökéletesen megfejtette azt az oklevelet, amely a csodálatosan föltámadt kisember helyzetével foglalkozik, de honnan mondhatná meg, hogy az akkor rendelkező egyén egy megfélemlítés áldozata volt, mert nem úgy akart határozni. Honnan tudná azokat a körülményeket, amelyek közt létrejött az az irat, pedig a kisembernek mindez személyes átélése, ami hozzátartozna a teljességhez?

Ezzel szemben az író-utazó szem- és fültanúja az eseményeknek. A nép között jár, beszél. Élethűséggel írja le élményeit. Bár nem vitás, hogy figyelmen kívül fogja hagyni azokat a szempontokat, amelyeket kétszáz év múlva a hivatalos történetíró fog megállapítani korának szelleméről. Pedig talán a történetíró kezében is megfordultak írásai. Úgy az ős-, mint a középkori magyarságról szóló külföldi feljegyzések vagy odavetettek, hézagosak, vagy rosszak, kedvezőtlenek. Magyarország a XVIII. században a Nyugat szemében úgyszólván teljesen ismeretlen ország volt.

Különös, hogy a vezető új magyar történetírás szinte kéjeleg a helytelennek átkozott külföldi vélemények felsorolásában, idézi Seignobost, „A francia nemzet őszinte történeteinek íróját az emberevő, vérengző magyarokról szóló megállapításaival. A Chanson de Roland magyarokra lealázó verssorain át megemlíti még az éppen a XVIII. század magyar reformeiben élő fanatikus Hoffmann Lipótot is, aki a legnagyobb megvetéssel írt a magyarokról, hírhedt kijelen-

lése: „Egy falusi nemes Magyarországon még annyit sem tud, mint egy hordár Párizsban!“ Igaz, az igazságtalan arcucsapások önismeretre és fokozott fölkészülésre vezetnek. Azt sem tagadhatjuk le, hogy hazánk ebben a században másfélszázaddal áll legalább a nyugati műveltség mögött. De amikor tárgyilagosan szemléleteket is találhatunk, nem szabad figyelmen kívül felejtünk őket, és kiváltképpen nem akkor, ha egy olyan szemlélő tollából származnak, mint amilyen Feller belga jezsuita volt.

Az útirajzok virágzottak a XVIII. századnak második felében. Théophile Mandar, Robert Townson munkájának kiadója,¹ is azzal hangsúlyozza ezt, hogy előszavában számtalan, ma már csaknem teljesen ismeretlen, útleíró könyvet és író-t vesz sorra a kritikus szemével, s így irányítja a nem ismert Magyarországra az érdeklődést.

Különösképpen a század két utolsó évtizedében sokasodtak meg az utazó írók. Nem véletlen az sem, hogy Mandar szinte csupa angol útleíró-t sorol fel. Anglia a szabadkőműves világpolgárság bölcsője volt, és az általános testvérség keretében programbaillő volt az a kozmopolita felfogás, amely általában az egész századot jellemezte. Akkortájt körülbelül ugyanazzal a szenvedéllyel utaztak az emberek, mint ahogy ma a filmszínházakat látogatják.

Portugália, Spanyolország, Svájc, Oroszország, Itália, Lengyelország, Svédország, Dánia, Görögország, Konstantinápoly mind ismeretesek ekkor már a művelt Európa nemzeti körében. De alig egynéhányan a Németországot járó utazók közül jutottak túl Ausztria-Magyarország határán.

Az ok nagyon egyszerű. Magyarországot politikai érdekek sohasem köthették távoli, művelt nyugati népekhez, mint amilyen az angol. írja ezt bevezető szavaiban Townson is. Olyan érdekességeket akar tanulmányozni Magyarországon, alkotmányos berendezést, a lakók szokásait, gazdasági termékeket, amelyek megérdemlik a figyelmet.

Robert Townsont egy évtizeddel előzte meg az akkor nevezetesebb utazók között Born (1780-ban). Fő tárgya az oláhság, de foglalkozik meglehetősen éleslátással az országban lakó többi nemzetiségekkel is. Általában azonban mint olyan, aki szórakozásból, élmény vágyból ír, tudományos mélységekbe nem hatol. Az oláhokról írva nem mellőzi el, hogy románoknak nevezik magukat, mert ezzel római eredetüket akarják jelezni, amit érmekek, sírmaradványok — szerinte kétségtelenül — bizonyítanak is. Mégis a művelt nyugatinak a barbárok között érzett fölényét érezzük soraiban. Az erkölcsök barbárok, a papok műveletlenek, vallásuk jóformán nincsen, de ha van, közelebb áll a zsidóhoz, mint a keresztényhez, gondolkodásuk primitív, halottaikat vámpíroktól féltik,

éppen nem ritkák közöttük a gyilkosságok, napfogyatkozás-kor puskákat ropogtatnak, nehogy a sárkányok elhomályosítsák örökre a fényességet.²

Feller tartózkodása Magyarországon 1765 májusa és 1769 szeptembere közé esik. Száműzött rendtársaival két évvel a rend kiűzése után került hazánkba. Az első Magyarországot tanulmányozó külföldiek közé tartozik tehát, aki meg is örököltette benyomásait.

(Az első modern értelemben vett Magyarországot járt útleíró külföldit ne a XVIII. században keressük. Pierre Choque 1502 májusában jön az országba, II. Ulászló király menyasszonyának, Foix Anna hercegnőnek kíséretében. Anna francia királynő parancsára írja le a lakodalmi ünnepeket képekkel díszített pergamenívekre, közben személyes tapasztalatait sem hallgatja el. Közléseit 1861-ben nyomatja ki Roux de Lincy 22 kötetben.)³

Feller jezsuita nagy tudományú ember és termékeny író volt.⁴ Két folyóiratot is szerkesztett. Szótárakat, teológiai és polemikus műveket írt. Vitamunkái közül nagy sikert ért el kettő: *Observations philosophiques sur les systèmes de Newton, de Copernic, 1788* és *Catéchisme philosophique*. 1790-ben levelet ír irodalmi alakban egy ismeretlen magyar mágnáshoz, állítólag gr. Andrassy Istvánhoz.⁵ A csaknem kizárólag Magyarországgal foglalkozó feljegyzéseit posthumus adták ki két évtizeddel a halála után (1802-ben halt meg Regensburgban). Négyéves magyarországi tartózkodását kisebb-nagyobb utakkal szakította meg, Erdélybe, Szlavóniába, Csehországba, Lengyelországba, Olaszországba. Munkájának második kötete azonban már teljesen magyarországi tapasztalatait tartalmazza könnyen élvezhető napló- vagy levélformában. Az a tény, hogy Feller abbé, rendjének szétszóródása után Nagyszombatban a magyar felvilágosodás hajnalán letelepedett, rövid elmélkedésre ad alkalmat.

Hasadások az emberiség történetében nincsenek. A történelem éppen olyan egységes folyamat, mint a legtöbb ember élete. A „kor“ nagyon tág fogalom. A korok közt nemcsak hogy határvonalak nincsenek, hanem minden már új jelleggel bíró kor matematikailag levezethető függvénye az előző kornak. Minden korban számtalan olyan jelenség van, amely nem tartozik oda és mégis él. Egyszerűen azért, mert öntudatlanul megmaradt régebbi korokból. Hány olyan könyv van például, amelyet olvasnak, pedig egyáltalán nem korszerű. A látszat ez ellen az elmélet ellen szól a barokk és a felvilágosodás törésvonalán. A felvilágosodás pillanatok alatt látszik elsöpörni azt, amit a barokk épített. A magyarázat mégis közelfekvő. A barokk egyrészt nem gyökerezett olyan mélyen a magyar lélekvilágba, hogy szembeszállhatott volna a fel-

világosodás forrágásával, másrészt a magyar jellembeli, faji tulajdonságok következtében lelki szükségletként jelentkeztek a felvilágosodás eszméi. Erről később de Feller atya elbeszélései nyomán a kortanú élethűségével győződhetünk majd meg.

Joggal feltételezhetjük Feller abbéről, aki sokkal nagyobb látókörű és tájékozottabb volt, semhogy ne vett volna tudomást azokról a roppant eredményekről, amelyeket a magyar barokk egyedül a jezsuiták érdeméül róhat fel. Nagyszombatban sok minden emlékeztethette még erre az aranykorra. A felosztásig úgyszólván az egész közép- és felsőoktatás az ő kezükben volt (három egyetem, a nagyszombati is) 41 gimnázium, 7 internátus és annak a 621 népnek előadott színdarabnak — a felosztást megelőző három évtizedben hatását sem moshatta még el az a néhány év.⁶

P. Feller is tanítani jön Magyarországra. Előbb Nagyszombatban kispapokat tanít franciára, azután Besztercebányára kerül, ahol rendházuk volt a jezsuitáknak, ahonnan mint a fiatal gróf Andrassy Miklós nevelője, Monokra költözik. Utolsó napjait Magyarországon, Besztercén tölti, Ybarra spanyol gróf és hitvesének társaságában. Feller helyzetképe hazánkról könnyen érthetővé teszi az országban uralkodó általános nagy érdeklődést a szabadkőművesség és felvilágosodás iránt. A legsúlyosabb ok talán a műveletlenség (Feller atyának nincs érdekében, hogy hízelegjen a magyaroknak és szépítse, amit tapasztalt). A műveletlen kis nemzetek utánozzák a nagy nemzetek példáját, akár rossz, akár jó. Szomorúan látja, hogy a francia istentelen irodalom mennyire olvasott. Még a papok közt is vannak szabadkőművesek. Egy szerzetes tanárnál megtalálja — nagy megbotránkozással — a híres Encyclopédiát, Voltaire, Newton könyveit. Útjába akad egy elvakult deista is, akinek fanatikus dühe gondolkodóba ejtette, hogy egyáltalán válaszoljon-e? A Pucelle Voltairetól is diadalmasan futotta pályáját, s ellene egy jámbor Selmecbányái kamarai elnök úgy akart védekezni, hogy minden felkutatható példányt összevásárolt és elégetett.

Ilyen volt tehát a legmagasabb szellemi élet Feller idejében Magyarországon. A vallási élet elsősorban kellett, hogy megragadja P. Feller figyelmét. A bajok okát újra a műveiétlenségben találja. (Gondoljunk arra, hogy hány évtizednek kellett eltelnie Feller atya után még addig, mire egy magyar oda mert állni a nemzet elé, egy évi jövedelmével, hogy emelje a „közműveltséget“, sokasítsa a „kiművelt emberfőt“!) Műveletlen embernek lehet-e vallási öntudata? Nem lehet csodálkozni, hogy a magyar olyan gyorsan változtatja vallását. Talál katolikusokat, kálvinistákat, luteránusokat, anabaptistákat, zsidókat, quakereket, ariánusokat, toleránsokat,

egyesült görögöket, szakadár görögöket stb.⁷ Külsőségesek a vallásgyakorlatokban, nem olyan mélyek, mint a belga katolikusok. Aránylag még a legvallásosabbak a tótok. Lelkiismeretvizsgálón jegyzik meg botjaikon a napokat, eseményeket és bűneiket is, így a gyónásnál nem hagyhatnak él semmit, mert botjaikat a gyóntatószékbe is magukkal viszik.

Még érdekesebb az a társadalmi kép, amelyet Magyarország lakóiról rajzol.

Hogy átfogóbb fogalmat alkothassunk ezeknek az időknek társadalmi viszonyairól, kiragadott párhuzamos megfigyeléseikkel állítsuk szembe Feller atyát és Robert Townsont, aki alig másféltized évvel látogatta meg országunkat Feller után, angol lévén, angol szemmel.

Ügy Feller, mint Townson a legmagasabb társadalmi köröktől kezdve megfordultak a középosztályú nemességen át a legalacsonyabb rétegekig. Feller abbé természetesen felkeresi a püspököket, akiknek vendégszeretetét élvezi. Több helyről végleges meghívást is kap az egyházmegyében való maradásra. Patachich püspöknek szép könyvtára és zenekara van, amit a Páter nem mulaszt el megdicsérni. Jól érzi magát az arisztokraták kastélyaiban, a Szunyogh, Forgách, Pálffy, Grassalkovich, Mikes, Haller, Bethlen, Torma családoknál. Végignézi a főúri gyűjteményeket, könyvtárakat, megcsodálja a pompát.

Townsont már inkább a kor szellemének hatása alatt áll. Tudott dolog, hogy a jozefinizmus homlokegyenest szembe helyezkedett a jezsuita rendszerrel, a tanítási módszerrel és igazságtalan kritikában részesítette, mint amely a „világi élet lebecsülésére hangolta az ifjúságot”.⁸ Townson előtérbe helyezi a protestánsokat a katolikusokkal szemben, de a magyar mágnásokról elragadtatással nyilatkozik. Széchenyi Ferenc gróf udvarában, csodálattal adózik a nevelésnek, mert a kilenc-tíz éves kisfiú meglehetősen kifogástalanul beszél magyar, német, latin, francia, olasz és horvát nyelven. Esterházy a leggazdagabb magyar főúr és nem mulasztja el felemlíteni, hogy jövedelme az 1793-as esztendőben egymillióhetvenezeröttszázhetvenhárom forintra rúgott. Festetich Ignác grófhhoz a Széchenyiek ajánlólevelével megy. A két család rokonságban állt egymással, amennyiben gr. Festetich Julianna, Széchenyi József halála után Széchenyi Ferencnek lett felesége és ő volt Széchenyi István édesanyja.

A fényes, művelt és gazdag főurak árnyékában — figyelni meg Feller abbé — rabszolgasorsban tengődik a nép. Ostorral hajtják őket a munkára és sok helyen, mint patkányok, földalatti viskóban élnek, sínylődnék. Vendégszerető, jóakarátú népeknek látja a tótokat, akiket nagyon megszeret.

A parasztságot Townson is kegyetlen és lesújtó sorsban

találja. Állapotuk megjelölésére a „röghözkötöttség“ kifejezést használja. A nemesek állandó felügyelete alatt vannak, akik kíméletlenül hajszoják őket. De még így is jobb helyzetben vannak, mint a lengyel- és oroszországi parasztok. Angliában is így lehetett ez valamikor régen. Az elmaradottság az ok, amelyből idővel úgyis egyszer föl kell kerekedni. Feller páter közvetlenül írja le a nemesség nyárspolgári, egy étlap társalgási témáján felülemelkedni nem tudó életét.

Townsonnak tudományosabb jelleget kölcsönöznek a statisztikák, amelyekkel az export és import mérlegét állítja fel, a törvényidézetek József szeszélyeinek megnyilatkozásaiából, de a lelki mélységek hiányosabbak nála. Néhány általánosan jellemző sort, amelyekkel összefoglalják örök emlék ként a magyarokról szerzett benyomásaikat, jónak érzünk idézni.

Townson ezt írja: „A magyar bátor, nagylelkű, merész íajta.“ Aztán hozzátoldja Voltaire egyik jelzőjét is a magyarokról: „büszke“ és így folytatja: „Ez a szellem óvta meg őket attól, hogy a monarchia nem fajulhatott számára leigázássá“. (Mert azt már Bécsben észrevette, hogy a magyarok nem szeretik az osztrákokat.)

Feller atya ezeket a jellemvonásokat sorolja el: „A magyar ember elég őszinte, szívélyesen szolgálatkész, jóindulatú s nagyon ragaszkodik mindenkihez, aki némileg megérdemli és egy kevés barátságot mutat iránta ... Van e népben valami a régi időkől, midőn az egyszerűség és őszinteség becsületére vált az embernek. Tiszta erkölceiben, komoly és tisztességes beszédében, ut *prisca gens mortalium*... Elég tanulékony és szerény, kivéve ami a hadviselést illeti, mert e tekintetben magának követeli az elsőséget. Szeret tanulni és tökéletesedni; tudósaik azonban elviselhetetlenek: őseiknek, Attilának és Budának természete van meg bennük“.⁹

Feller abbét sokan követik még külföldi utazók alig néhány évtizeden belül. Háborúk vannak, külföldi tisztek járnak erre, akik később megírják úti emlékeiket. Beudant 1822-ben *Voyages mineralogique et géologique en Hongrie* címmel négy kötetben rendszeresen feldolgozza a magyar föld világát. Marcel de Serre, a párisi egyetem tanára 1814-ben bocsátja közzé geográfiáját és statisztikáját hazánkról. Míg Thouvenel és Xavier Marmier a társadalmi, szociális és politikai élettel foglalkoznak. Útjaik, fáradozásaik nem vesztek el. Mert ők is lelkükben egy új országgal gazdagodtak, és ennek az országnak a fiai sem felejtették el őket és köszönettel adóznak emlékezetüknek.

¹ Voyage en Hongrie. Par Robert Townson; publié a Londres en 1797, Traduit de l'Anglais par le C. Cantwel.

- * Mandar i. m.-ban hoz részleteket Born útleírásából.
T ³ Knot: Bibliographie de la Hongrie.
. ⁴ A magyarban tudásom szerint Birkás Géza tanáron kívül
(Katolikus Szemle, 1923. VIII.) más nem foglalkozott még munkásságával.
⁵ Birkás Géza szerint.
⁶ Az adatok Hóman—Szekfü: Magyar Tört. VI. k,
⁷ Birkás i. tanulmánya.
⁸ Kornis: A magyar művelődés eszményei. I. k. 219. I.
⁹ Birkás Géza fordítása.

Schmidt Jenő.

Íme a főpap.

(Klobusiczi Klobusiczky Péter. 1752—1843.)

Mikor egyházmegyék vagy egyéb egyházi intézmények történetét szeretnők megírni, mindig fájdalmasan nélkülözzük a múlt nagyjainak meg nem írt életrajzát, elsősorban gondolkunk a püspökök tevékenységére, akik egyházmegyéjükkel annyira egybeforrnak, hogy a püspök és egyházmegyéje története tulajdonképpen egy és ugyanaz az eseménysorozat. Klobusiczky Péter érsekkel kapcsolatban kivételesen szerencsés helyzetben vagyunk, mert egykori aulistája, Bedcsula Tamás kanonok, összegyűjtötte a vonatkozó adatokat és hasznavehető latin életrajzot tett közzé 1859-ben. Ma is megkap a belső nagyrabecslés és gyermeki szeretet az érsek iránt, mely a könyv minden sorából felénk árad. Egyaránt jellemző a szentéletű érsekre és a főpásztor földi elmúlása után is hálás aulistára, hogy a quotidiana vilescunt szavakban rejlő megfigyelés tartalma rájuk nem vonatkozik. Bár minden főpászornak lett volna Bedcsula Tamása, aki nemcsak életében rajongja körül, mikor talán még a számítás is belejátszik magaviseletébe, hanem sokkal inkább ápolja egykori jótevője emlékezetét, mikor már semmit sem várhat tőle. Lehetséges, hogyha Péter érsek nem hazánkban, hanem a hősi és szent élete'szmény iránt fogékonyabb országokban él, ma már talán oltárainkon tisztelnék őt. Egyébként most 100 esztendővel halála után sem késő felidézni emlékét, mert Istennek tervei lehetnek hű szolgálóival akár évszázadok múlva is.

I. Klobusiczky Péterről megörökítették a kortársak, hogy háromszor kérte felvételét a jezsuita rendbe, de mivel feltűnően kistermetű volt, csak harmadszori jelentkezés után vették fel, mikor évek során meggyőződtek arról, hogy lelki és szellemi adottságai messze túlszárnyalják benne azt, ami testileg fogyatékos volt. Maga is derűs mosollyal emlegette, hogy milyen buzgón imádkozott Szent Longinushoz, hogy hosszabítsa meg természetét valamicskével a dicső katona, aki lándzsájával átdöfte a kereszten függő Megváltó oldalát, de Péter

továbbra is kistermetű maradt. Érsekkorában például, hogy nagyobb könnyedséggel érhesse fel az oltárt, vagy jobban kiemelkedhessek a szószékből, egy fokkal meg kellett toldani a lépcsőzetet.

Szülei: Klobusiczky László, kerületi táblai ülnök és költő Kende Anna 11 gyermeket neveltek fel, 6 fiút és 5 leányt. A fiúk közül György jezsuita lett és a rend eltörlése után előbb szepesi, később váradi kanonok, s mint ilyen építette Péter támogatásával a fehérgyarmati plébániatemplomot; László is belépett a Társaságba, de a feloszlatás után katonai pályára tért, mivel — úgymond — csak ott tudja magát biztonságban, ahol feltétlen engedelmesség kormányoz, s ha már nem lehet jezsuita, akkor katonának áll be.

Péter a szatmármegyei Fehérgyarmaton született 1752 június 26-án. Tanulmányait Nagykárolyban kezdte, Kassán és Nagyszombatban folytatta, ugyanitt csatlakozott bátyjai példájára a jezsuita rendhez 1769-ben. A Társaság feloszlatásakor 1773-ban kisebb rendeken lévő papnövendék volt a szerzetben, mikor báró Patachich Ádám váradi püspök egyházmegyéjébe meghívta, ahol azután Komis Ferenc gróf segédpüspök 1775 szeptember 25-én pappá szentelte. Következő évben már a káptalani helytartó titkára, ugyancsak titkári minőségben alkalmazta maga mellett 1780-tól az új püspök, gróf Kollonich László, s ezenfelül gondjaira bízta a váradolvaszi plébániát. Mikor Kollonich püspök kalocsai érsekké lép elő, magával viszi kedvelt titkárát, 1790-ben átmenetileg a kalocsai plébániát is rábízta és kanonokká tette. A kalocsai főkáptalanban fokozatos előhaladással az olvasókanonokságig jutott, mikor 1807-ben a király jelölésére a pápa második szatmári püspökké nevezte ki. Szatmárról került vissza Kalocsára érseknek az 1817-ben elhunyt Kollonich utódaként 1822-ben.

II. A szatmári egyházmegyét 1804-ben hasították ki az érsekséggé emelt egri egyházmegyéből. Az új püspök kinevezésekor még nagyon kezdetleges volt a kiterjedt és több nemzetiséggel és vallásfelekezettel kevert egyházmegye élete. Az akkor még külön várost képező Szatmárott 1200 katolikus élt, az egész egyházmegyében 72 plébánián mindössze 58.893.

A választottnál keresve sem találhattak volna alkalmasabb főpásztort, mert benne sziklaszilárd hit, egyházhűség, hazaszeretet, apostoli buzgóság, bőkezű nagylelkűség, anyagi türelem, gondos körültekintés és igénytelen egyszerűség párosult. Az eltörölt Jézustársaság tagjai közül nemcsak Klobusiczky Péter emelkedett egyházi méltóságra, számosan megelőzték és többen követték őt, mert közel 100 egykori rendtag nyert kanonoki, apáti, préposti javadalmat vagy címet, többen címzetes, mások valóságos püspöki méltóságra

emelkedtek. Az utóbbiak között volt Andrassy Antal báró Kozsnyó hitvalló püspöke, Kőszeghy László csanádi, Máitonffi József erdélyi, Kalatay Ferenc váradí, Splényi X. Ferenc báró váci, hódosi Pierer József tinnini, Kovách Flórián szatmári megyéspüspök, Palma Károly és Takách Márton, mindkettő segédpüspök Kalocsán, nagyprépost, érseki és káptalani helytartó. Bezárja sorukat Klobusiczky Péter, aki az eltörölt rend magyar tagjai közül utolsóként hunyt el.

Az új püspök a pápai bullák vétele után a budai kapucinusok kolostorában nyolc napig, tartó lelkigyakorlattal készült a püspökszentelésre, ami 1808 február 21-én Egerben ment végbe. Egyébként még jezsuita korából megtartotta a rendi szokást, élete végéig évenként végzett nyolcnapos lelki gyakorlatot. 1808 március 5-én vonult be székhelyére s mindjárt másnap, nagyböjt vasárnapján ő mondotta a böjti beszédet a székesegyházban. Ettől kezdve püspöksége és érseksége alatt lehetőleg mindig ő prédikált a nagyböjt vasárnapjain a szatmári, illetve kalocsai székesegyházban. Ha nem is maga mutatta be az ünnepi szentmisét, akkor máskor is főpapi díszben, trónusán vett részt a délelőtti és délutáni istentiszteleten. Apostoli buzgóságának köszönhető, hogy Szatmárott 435 egyént ért közreműködésével a katolikus hitre. Két ízben végzett egyházmegyéjében kánoni látogatást és 1821 szeptemberében zsinatra hívta össze papjait, hogy megszabja a lelkipásztorkodás további irányítását és egyházmegyéjével előkészüljön a következő évre összehívott nemzeti zsinatra, melyen már mint kalocsai érsek vett részt, de csak azzal a feltétellel, hogy továbbra is biztosítják érseki székének ősi kiváltságát a primás joghatósága alól.

A pozsonyi nemzeti zsinaton az első bizottság elnökségét vállalta, mely a papság és a nép fegyelmeről tárgyalt és üdvös határozatokat készített elő. A zsinat tartama alatt nevezte ki őt a király belső titkos tanácsossá. A zsinat befejezése után átvehette az érseki egyházmegye kormányzását, 323.424 római és 6985 görögkatolikus hívő 220 helységben tartozott joghatósága alá. Az érsekség birtokaira súlyos terhek nehezdedtek, mert az időközi jövedelemre a kormányzat tette rá kezét s az ötévi széküresedés nagy károkat okozott, végre 1831-ben a főkáptalan anyagi ügyeinek rendezése után 90.000 forintban állapította meg a bizottság az érsek évi jövedelmét, ebből is 9000 forintot erődítési taksa címén az állampénztárba, 21.000 forintot az ú. n. szabályozott püspökségek alapjába kellett fizetnie. Ilyen megterhelések mellett is folytatta jótékony-ságát.

III. A javadalmas egyháziak több csoportba oszthatók. Legkevésbé értik meg a kezelésükbe adott nagy egyházi javak rendeltetését, akik jóformán csak öncéljaikra és roko-

naikra fordítják bevételeiket. Mások ügyes gazdálkodással kezelik a birtokot, kamatoztatják az összegyűlt tőkét és egyszerűen lépnek ki valamilyen nagy alkotással vagy alapítvánnyal, így tett pl. Schuster Konstantin vagy Ranolder János püspök. Sok javadalmat érzékenyen érint mások ínsége és szenvedése, hamar megnyitják kezüket a kérelmezők előtt, nagyobb, személyes alkotások alig maradnak utánuk. Klobusiczky érsek irgalmas szeretettel hajolt le a szenvedőkhöz, a pénzt nem célnak, hanem csak eszköznek tartotta, s jóllehet állandóan sokat adakozott, de emellett kanonoki, püspöki és érseki jövedelméből maradandót is alkotott.

Nagylelkűsége alig akart határt ismerni. Mikor I. Ferenc király 1809-ben a Napoleon elleni védekező háborúra segílyt kért, Klobusiczky püspök asztali készletét is pénzzé téve áldozott a haza oltárán, három év múlva kölcsönvett pénzzel sietett az ország megsegítésére. Feljegyezték róla, hogy szatmári püspöksége alatt 70.000 egyén élvezte jótékonyágát és vendégszeretetét valláskülönbség nélkül. Nagylelkűsége komoly következményekkel járt, mikor 1816—17-ben előbb a Szamos áradt ki a túlbő esőzések következtében, utána a szárazság miatt volt kevés a termés. A püspök megnyitatta tiszánánai magtárait és bőségesen juttatott gabonájából a rászorulóknak. A szegényeknek ingyen adott, míg a többiektől azt kívánta, hogy a legközelebbi aratás után természetben térítsék vissza a kölcsönadott mennyiséget. A beállott bőséges termés következtében a gabona ára a kereslet hiánya miatt zuhant és a püspököt 200.000 forint károsodás érte s csak érseksége idején sikerült kihevernie az anyagi csapást. Azért e teher mellett állandóan továbbra is alkotott és jót tett. A szatmári székesegyházat és szemináriumot megnagyobbította, a katolikus gimnázium erősítésére konviktust alapított és felszerelte, a gimnáziumi és teológiai tanárok fizetését javította, a szegényebb javadalmazású plébánosokat sajátjából támogatta, a szegény templomoknak egyházi szerelvényeket ajándékozott, távozásakor főpapi felszerelését székesegyházának adta, akárcsak a szerzetes püspökök, akik semmit sem visznek magukkal, mikor más egyházmegye élére kerülnek. A szatmári szemináriumot élelemmel ellátta és csak 1814—17 között a sajátjából, készpénzben 48.969 forintot költött rá. A kalocsai szemináriumra készpénzben 98.824 forintot fordított, míg terményekben 80.000 forint értéket juttatott. A kalocsai főszékesegyház tornyait és tetejét 31.170 forint költséggel rézzel borított, a főszékesegyház költségeinek fedezésére 23.700, az énekkarra 20.856, évenként 30 diák nevelési és tanítási költségeire összesen 26.400, a visszatelepedés előkészítésére s hálából a jezsuitarend magyar tagjainak képzésére érseksége alatt évenként 1000, összesen 22.000 forintot adott.

Több plébániát szervezett, így Szabadkán két újat, másutt plébániaházat épített, több templomot emelt és építőanyagot adott. Kalocsán a kórházat bővítette és árvaházat nyitott. Kalocsai érseksége alatt 1,551.103 forintot fordított közcélokra.

IV. Klobusiczky püspök és később, mint érsek, maga volt a megtestesült buzgóság. Legfőbb gondját mindig a szemnarium képezte. Mielőtt elutazott, utolsó látogatása neki szólt, ha pedig visszatért, első útja ide vezette. A névnapjukat ünneplő kispapokat egyenként 5 forintra lepte meg. A tanulóifjúságot is nagyon felkarolta. Kalocsán ő alapította számukra még 1795-ben a kongregációt, Szatmárt és Kalocsán maga köré gyűjtötte Szent Alajos ünnepén az ifjúságot, beszédet intézett a jelenlevőkhöz, szentképet osztott ki köztük és a pék örömeire mindegyiknek peracet adott.

Felismerve és értékelve a nyomtatott betű hatalmát, hatékonyan támogatta az írókat és tudósokat, könyveket kiadni segített és képpel ellátott imalapokat nyomtatott és nagy számban terjesztett a nép között. Pl. a nagy földrengések idején Szent Emigdius, a földrengés ellen pártfogóként tisztelt püspök képét sokezer példányban kinyomtatta, szerte az országba szétküldötte kiosztás végett, így kapott tőle Palugyay Imre kassai püspök is. Lehetetlen minden részletre kiterjedve ismertetni a buzgó főpap egész életét, mert a Gondviselés kegyes jóvoltából hosszúra nyúlt földi zarándoklása alatt mindenütt megállta a helyét és mindig csak szolgálni akart másoknak, hiszen a segíteni akarás volt egyik legszembeötlőbb tulajdonsága. Ma is megvannak feljegyzései, melyeket lelki gyakorlatai idején készített s elhatározásai, melyeket egész életére tett. Mintegy programot adott, melyhez lelkiismeretesen ragaszkodott. Püspökké szentelése előtt így szól önmagához: „A püspöki hivatal a tökéletesség állapota. Erre választott ki Isten, tehát azt akarja, hogy tökéletes légy. Megadja kegyelmét hozzá, de közre kell vele munkálkodnod, törekedjél tehát a tökéletes életre, különben mivégre teremtett és miért élsz? Legyen legfőbb elhatározásod: Egészen átadom magam Istennek, csak az ő dicsőségére, saját és mások lelke javára élek.“ Keresetlen szavak, de megélt elhatározások voltak. Reggel négy órakor kelt, szóbeli és elmélkedő imádság után bemutatta a misét. A hivatalos ügyeket gyorsan és pontosan intézte. A feleket barátságosan fogadta, arra külön is vigyázott, hogy lelkiegyensúlyban tartsa magát, beszéde is közvetlen és megfontolt volt. A megszólást nem tűrte, de az ártatlan ötleteket kedvelte. Vendégszeretete közismert volt és a szegényeket nemcsak székhelyén támogatta, hanem másutt is. Szatmári püspöksége idején a hitegség kifejezésére elrendelte, hogy a székvárosában tartott úrnapi körmenet alkalmával a negyedik evangéliumot a görögkatolikus plébános éne-

kelje saját egyházi nyelvén. Minden szava és tette mellett gyengéd, talán már aggályosan finom lelkiismeret állt őrt. A szatmári káptalan tudva, hogy az erősen meggyengült szemű püspök órákhosszat bajlódik a zsolozsmával, hogy elvégezhesse, virrasztásai és böjtjei mennyire megviselték egészségét, Rómából felmentést kért számára, de a püspök Szatmárott nem élt a fölmentéssel. A főpapi szertartásokat buzgón végezte, csak 88 éves korában kért segédpüspököt, de azután sem pihent, mert 90 éves korában körmenetet vezetett és utána szentbeszédet mondott.

Nehéz időben is tartotta a pásztorbotot. A francia forradalom és Napoleon háborúi után a jozefinizmus s az ú. n. Szentszövetség abszolút és nyomasztó uralma feküdt rá a közéletre, a szabad mozgásban akadályozott főpapok közül is többen inkább hallgattak a bécsi udvarra, mint lelkiismeretükre. Klobusiczky Péter mindig az egyházjog szerint igazodott, amint a pápák hozzá intézett írásai elismerőleg tanúsítják. A vegyesházasságok ügyében kiobbant vitában írásban és szóban védte a katolikus álláspontot, szembeszállt Pest és Bács-Bodrog megye harcias megnyilatkozásaival s vigasztalta a megtámadott püspököket, a római instrukciót közölte egyházmegyéjével.

Egyéni lelki életében rendkívüli buzgóság jellemezte. Aggkorában hetenként kétszer használta a flagellumot és egyszer a ciliciumot, állandó önfegyelmezésében szívesen fogadta az önmegtagadási alkalmakat. Érseki palotája és a vendégszobák berendezése rangjához méltó volt, míg ő maga egyetlen szobát használt dolgozó- és hálószobául s azt is a lehető egyszerűséggel bútoroztatta.

Állandóan képezte magát, naponként olvasott a Szentírásból, a trentói zsinat rendeleteiből és egyik vagy másik neves szerző hittudományi művéből. Beszédeit gondosan kidolgozta, leírta és beleéléssel mondta el. Magánéletét és nyilvános szereplését a hit szempontjai irányították. Lelkiségét az Oltáriszentség és a Boldogságos Szűzanya tisztelete jellemezte.

1843 június 26-án 92-ik évébe lépett. Előtte való napon kiment a papnövendékek kertjébe, hogy a szórakozó fiataloknak jutalmak kitűzésével örömet okozzon. Visszatérése után láz lepté meg. Egész élete előkészület volt az örökkévalóságra, azonnal kérette lelkiatyját, felvette a szentségeket és néhány napi szenvedés után június 2-án, a Boldogságos Szűz látogatása ünnepén elhunyt, 5-én temették a főszékesegyház sírboltjába elődei, Klobusiczky Ferenc és Kollonich László érsekek közé. Élt 91 évet és 6 napot. Áldozópapságának 67-ik, főpásztori működésének 36-ik évében hagyta itt a földet. Sírfelirata szerint: kitűnt Isten iránt vallásos buzgósággal, a király iránt

hűséggel, a haza iránt szeretettel, az ínségesek iránt bőkezűséggel, mindenki iránt közvetlenséggel és alázatossággal.

Szent élete és tevékenysége terjedelmes, önálló és korszerű feldolgozást érdemelne. Amíg újabb Bedcsula Tamás akad, újítsák fel áldott emlékét a közzétett sorok.

Gyenis András S. J.

- Irodalom.** Bedcsula Thomas: Vita Petri Klobusiczky de eadem... archiepiscopi. Colocae 1859. — Bunyitay Vince—Málnási Ödön: A v aradi püspökség története. IV. kötet. Debrecen, 1935. — Hóman—Szekfü: Magyar történet. IV—V. kötet. — Kacs Kovics V.: Catalogue defunctorum S. J. Prov. Austr. Kézirat. Kalocsai Érseki Könyvtár. — Katona St.: História Metr. Coloc. Eccl. II. kötet. — Kratz W.: Exjesuiten als Bischöfe. Archivum Hist. 5. J. 6 (1937) 185—215. Külön is megjelent. — Meszlényi Antal: A jozefinizmus kora Magyarországon. Budapest, 1934. — Nagy Iván: Magyarország családai. Pest, 1860. VI. kötet, 274—282. — Paintner M.: Analecta Litt. Kézirat. Pannonhalma 118 C 18. — Pintér Imre: A kalocsai főszékesegyház. Budapest, 1942. — Sommervogel Carlos: Bibi. de la Comp, de Jésus. Bruxelles—Paris, 1890—1932. — Stoeger J.: Scriptorum Prov. Austr. S. J. Viennae, 1855. — Szaniszló Fr.: Memoria Petri Klobusiczky. Emlékbeszéd. Pest, 1843. — Szokolszky Bertalan: A százéves kassai püspökség. Kassa, 1904. 52. lapon. — Vanino M.: Vrela i Prinosi. 6 (Sarajevo, 1936) 59—71. — Vanyó Tihamér: Püspöki jelentések. Pannonhalma, 1933. Kalocsáról 153—160., 402—405., Szatmárról 187—194. — Winkler Pál írásai a kalocsai főkáptalanról, érseki székesegyházról és könyvtárról. A szatmári püspöki egyházmegye emlékkönyve. Szatmár, 1904. — Kalocsai, nagyváradai és szatmári Schematism usok, Catalogue Prov. Austr. S. J. 1769—70-től kezdve. Nagyváradai, szatmári« kalocsai és rendi levéltár. — E közlemény megjelent Egyházi Lapok 65 (1942) 249—251. lapjain.

Biztoskező kormányos.

(Roothaan János Fülöp. 1785—1853.)

Sokan még a nevét sem hallották P. Roothaannak vagy legalább is nem figyeltek reá, pedig érdemes foglalkozni életével és működésével. Halálának napja nem olyan dátum, mely pontot tett érdemekben és eredményekben gazdag életének végére, sokkal inkább kezdetét jelenti szélesebbkörű és messzekiható tevékenységének és megdicsőülésének, melyben — a sokasodó jelekből következtetve — az isteni Gondviselés részesíteni akarja alázatos szolgáját.

P. Roothaan szigorú volt önmagával szemben, a megtestesült jóság mások iránt; széles látókörű a reábízott rend kormányzásában, hősies a reázúduló szenvedések és üldözések eltűrésében a kortársak bizonyossága szerint. Amsterdamból indult el az életbe, Rómából távozott az örökkévalóságba. Nagy távolság és két emberöltő ékelődött e két időpont közé. Sok országot bejárt, fáradozott, tanított, hirdette az ígét és hordozta az üldözések keresztjét, de Isten jóvoltából kiválóképpen áldásos élete és minden tette kettőt keresett: az Úr dicsőségét és a lelkek üdvösségét. Ilyen tevékenység közepette érte az elhívó szó az örök városból, hogy eloldódva a földi bilincsektől, megkezdje örök hivatását annak tervei szerint, akit mindig megdicsőíteni törekedett.

Ifjúkora.

A Roothaan-család a majnamenti Frankfurttól származott át az Északi-tenger és Zuider-tó között fekvő Amsterdamba. Nagyatya a kálvinizmusból tért a katolikus hitre. János édesatyja, Roothaan Mátyás, jónevű sebész volt, aki feleségével, Ter Horst Mária Angélával együtt mintaszerű családi életet élt. Gyermeküket a legnagyobb gonddal nevelték. A jó anya a kis Jánost kedvelte legjobban, nemcsak azért, mivel a legfiatalabb volt a családban, hanem azért is, mert a kis János ragaszkodott hozzá legjobban és egész külsején valami kimondhatatlan gyermekded báj áradt szét. Amúgy is na-

gyon tanulékony volt, négyéves korában könyvbetéve tudta a katekizmust, a gondos nevelés következtében pedig korát felülmúló érettségre tett szert. Korán elvezették az amsterdami Krijtberg-templomba, ahol Beckers Ádám (1744—1806), az eltörölt jezsuitarend kiváló tagja teljesített lelkipásztori szolgálatot, aki nagy szeretettel foglalkozott Jánossal, megtanította ministrálni. Attól kezdve 19 éves koráig, amsterdami időzésének végéig, mindennap megjelent a templomban, naponkint szolgált az oltárnál, hetenkint járult a szentségekhez, ami abban az időben nagy buzgóságra vallott és nem mindennapi jelenség volt. Annyira szerette a templomot és kereste az isten-közelséget, hogy a legmostohább időjárás sem volt képes visszatartani ettől az úttól.

A legtöbb gyermek és ifjú természeténél fogva szertelen, ő ellenkezőleg tudatosan törekedett a szerénységre és komolyságra, ami különben nem esett neheze, mert önkénytelenül is harmóniát keresett mindenben. Legjellemzőbb vonásként említik gyermekkorából azt aényt, hogy mindig meg volt elégedve a kapott ételekkel, sohasem válogatott, s ha mások kifogásolták a szakácsnő főztjét, mindig védelmére kelt és pedig oly hévvel, hogy a támadó kénytelen volt meghátrálni az érvek elől. Atyja tréfásan szokta ilyen alkalmakkor mondogatni, azt hiszem, te még advocatus diaboli leszel egykor. (így nevezik tréfásan azt az ügyészt, aki szenttéavatásokkor a szenttéavatandó ellen különféle kifogásokat sorakoztat fel, hogy az illető életében felmerülő vitás kérdéseket és problémákat annál jobban tisztázzák.) Szívesen és eredménnyel tanult, az iskolában mindig az elsők között volt. De a játékból is kivette a maga részét. Az elemi iskolai tanulmányok befejezése után gimnáziumba adták szülei. 1796 tavaszától 1800 őszéig, tehát négy év alatt elvégezte a középiskola hat osztályát kitűnő eredménnyel, három ízben rendkívüli jutalommal tanúsította iránta a tanári kar elismerését. Könnyen érhető, hogy az ilyen nagy teljesítmény káros befolyást gyakorolt amúgy sem szilárd egészségi állapotára. Atyja óvta a túlfeszített munkától, s mivel János megnyugtatta, nem szólt többé bele fia dolgába. De nem így tett a gondos, anya. Hogy fiát korábbi pihenésre kényszerítse, csak rövid gyertyát tett este a János szobájában levő tartóba. Az első nap sikerült a csel, de másnap már ismét csak a régi napirendet követte, mert napközben összeszedte a házban található összes gyertyadarabokat és késő éjtszakáig tanult. Midőn 1800 őszén társaival együtt megválni készült az intézettől, őt, mint összes tanuló-társai között a legkiválóbbat, bízták meg a búcsúbeszéd szerkesztésével és elmondásával.

Középfokú tanulmányai befejeztével az amsterdami Athenaeum Illustre hallgatója lett, ahol a bölcselet mellett a

nyelvészettel is foglalkozott. Ennek a főiskolának nagyon jó híre volt és kitűnő tanárok tanítottak benne, köztük Van Lennep Dávid is, kinek nagyon sokat köszönt János, s kihez eger szén haláláig a legmeghittebb barátság szálai fűzték. Legjobban szerette a görög nyelvet és irodalmat; tanult héberül, szíriül és kaidul. Mily jól tudott latinul, mutatja a következő epizód. Valamelyik diák gúnyverset írt egyik tanáráról, aki nagyon megneheztelt emiatt, s mivel Jánost tartotta szerzőjének, szigorú megrovásban akarta részesíteni. Van Lennep tanár, aki maga is elolvasta a verset, kereken kijelentette, hogy nem Roothaantól származik, mert nem volna képes ilyen rossz latinsággal írni! Nagy nyelvtehetség volt János, igazolja az a tény, hogy jól tudott németül, később megtanult franciául, lengyelül, oroszul, olaszul, angolul és spanyolul.

A Krijtberg-templom papjaival folytatott társalgások nagyon jó hatással voltak János ifjú lelkére. Megtanult tőlük elmélkedni, s mindennap negyedórát fordított erre az imamódra. Elolvasta P. Maffei írta Szent Ignác-életrajzot, nagy-szerű latin irállya és tartalma megnyerte tetszését. Itt ismerte meg a lelkigyakorlatokat s megkérte Beckers atyát, hogy adjon módot végzésükre. 1803-ban teljesült kérése. Ekkor érlelődött meg lelkében az elhatározás, hogy Szent Ignác rendjébe lép. Mielőtt véglegesen döntött volna, Beckers tanácsára megkérdezett néhány buzgó világi papot, akik mind megerősítették elhatározásában. Beckers atya a ház két paptagjával együtt hivatalosan is megvizsgálta János hivatását és értesítette az eredményről P. Lustyg oroszországi jezsuita tartomány főnököt, aki készségesen tett eleget a derék fiatalember óhajának, felvette a jezsuitarendbe. János saját szavai szerint olyan örömet érzett ekkor, amilyent soha máskor életében. Közben áttanulmányozta a Társaság szabályait és történetét, s még gyakoribb vendég volt a Krijtberg-templom atyái között.

De még hátra volt a legnehezebb lépés, a szülői beleegyezés megnyerése. Erős jelleme mellett is gyengéd szívű és tapintatos maradt minden tettében és célkitűzésében. Sok imával készült a döntő lépésre. Az apa már megsejtette a fia lelkében végbement változást, s közölte feleségével megfigyelését, hogy János valószínűleg egyházi pályára készül, erre enged következtetni ez a nagy lelki elmélyedés, ami egész lényén visszatükröződik. Mégis mint derült égből a villámcsapás hatott az atyára János pályaválasztása. Nagyon elcsodálkozott, midőn fia közölte vele elhatározását és könnyekre fakadt. János maga is megindult, de oly meggyőzően szólt, hogy egyórai beszélgetés után megkapta a kért beleegyezést és atyai áldást. Éppen ekkor lépett be a szobába az anya is, aki fájó szívvel, de készséges lélekkel szintén meghozta az áldozatot, mert világosan látta, hogy Isten hívja és vezérli gyer-

mekét. Csak a másik fiú, Albert tett ilyen szemrehányást: Milyen kemény szíved van, hogy itt tudsz hagyni minket! Ez volt az első és legnehezebb próba, mondotta később János azoknak, akikkel hivatásáról beszélt.

1804 májusában sorban elbúcsúzott rokonaitól, ismerőseitől és tanáraitól. Van Lennep tanár ajánlólevelet adott a hosszú útra, melyben dicsérte tanítványa kötelességtudását és rátermettségét, és a Rend előjáróinak pártfogásába ajánlotta őt. 1804 május 29-én ütött a döntő óra. János kora reggel szülei szobájába sietett, akik már felkészülve várták, letérdelt előttük s áldásukat kérte. Az atya ünnepélyes szavakkal s erőslelkűen, az anya zokogva rebegette el az áldás szent ígét. A búcsúvétel után a Krijtberg-templomba ment, a szentáldozáshoz járult, s a hálaadás után elbúcsúzott Meilink nevű nagynénjétől, aki meghatódva mondotta: Érzem, hogy mi még viszontlátjuk itt egymást. Adja Isten, felelte János. Beckers atya házában várta az a két áldozópap, akik vele együtt indultak Oroszországba. Midőn János megpillantotta a két útítársat, tréfásan így szólt: Utam kedvezőbb lesz, mint Tóbiásé, mert őt csak egy angyal kísérte, engem pedig kettő.

Beckers atya 300 forintot adott a három vándornak úti költségre, akik hajón tették meg az egész utat. Dánia mellett elhajózva a Keleti-tengeren keresztül értek Rigába, ahol a rendtársak nagy szeretettel fogadták a jövevényeket. Tíznap pihenő után június 30-án megindult a kis csapat a beljebb íekvő Dünaburg felé.

Mielőtt folytatnók a novicius Roothaan életének ismeretetését, helyénvalónak látszik, hogy röviden ismertessük a jezsuitarend fennmaradásának történetét Oroszországban. A XVIII. század forrongó korszakában heves vihar kelt a rend ellen. XIII. Kelemen pápa 1765-ben elődei példájára felemelte szavát a növekvő és igazságtalan üldözéssel szemben, de nem volt képes gátat emelni a mindinkább előretörő hullámok elé. Utódját, XIV. Kelemen kényszerítették a Bourbon-udvarok, hogy kimondja az utolsó szót. A rend feloszlatása nem volt büntetés, hanem áldozat, melyet a pápa a béke kedvéért hozott. A feloszlató rendelet kihirdetésének rendkívüli formája, melyet a pápa előírt, közvetlen oka volt a Társaság egyik kis töredéke fennmaradásának. A pápa brévéjét előbb minden egyes házban ki kellett hirdetni s csak azután oszlohattak széjjel a rendtagok.

1772-ben felosztották Lengyelországot. Az Oroszországnak jutott területen volt négy kollégium és több kisebb rendház, így azután 97 áldozópap, 49 papnövendék és 55 testvér, összesen 201 rendtag orosz fennhatóság alá került. II. Katalin cárnőnek ajánlották, hogy űzze ki a jezsuitákat, de ő azt felelte, hogy igazságtalanság lenne az ártatlanokat meg nem ér-

demelt büntetéssel sújtani. El se múlt egy év a nevezett esemény után, midőn megérkezett a feloszlató brève Rómából. A cárnő nem engedte meg kihirdetését, sőt parancsot adott Livónia kormányzójának, hogy a máshonnan érkező jezsuiták előtt nyissa meg a birodalom határait. 1773 október 7-én Massalski herceg wilnói püspök körlevelet intézett az egyházmegyéje területén lakó jezsuitákhoz, melyben meghagyta nekik, hogy úgy maradjanak, ahogy vannak, míg másképp nem intézkedik. A rendtagok kérték a cárnőt, hogy engedje meg a rendelet felolvasását, de az uralkodónő hajthatatlan maradt. Maga XIV. Kelemen tudomásul vette fennmaradásukat, utódja, VI. Pius pedig határozottan is jóváhagyta, de tekintettel a Bourbon-udvarokra, csak élőszóval adta nyilatkozatát. 1780-ban megnyílt a noviciátus Polockban, két év múlva rendfőnökhelyettest választottak P. Czerniewicz Szaniszló személyében. Csodálatosak az isteni Gondviselés útjai! A katolikus államok kiűzték a Társaságot, a szakadár orosz birodalom menedéket ad neki. A rendtagok csak akkor szűntek meg jezsuiták lenni, ha a pápa rendelete értelmében a megyéspüspök felolvasta előttük a brévét. Csak ekkor s nem előbb szűnt meg fogadalmaik köteléke. Ámde Oroszországban ez nem történt meg, tehát együtt kellett maradniok törvényes előjáróik vezetése alatt. Katalin utóda, I. Pál cár kérésére VII. Pius pápa a nyilvánosság előtt, hivatalos formában is jóváhagyta a rend fennmaradását, a rendfőnökhelyettesnek és utódainak megadta az általános rendfőnök címet. P. Gruber rendfőnök (1802—1805) áttette székhelyét Polockból Szentpétervárra és a noviciátust Dünaburgba. Itt kezdette meg szerzeteséletét a messzeföldről érkezett Roothaan János.

Az új novicius hazaküldött leveleiben nagyon boldognak vallotta magát. Hat hónap alatt megtanult lengyelül. Előbb a gyermekeket oktatta katekizmusra, később a felnőtteknek is tartott templomi beszédeket. A rokonszenves hollandit nagyon megkedvelték előjárói és társai egyaránt. Roothaan maga is kedves és előzékeny volt minden mesterkélttség nélkül. Készségesen segített a házi munkák végzésében, de legszívesebben a betegápolásra vállalkozott. Megérkezése után néhány héttel társaival együtt megkezdte a 30 napos lelkigyakorlatot, később vándorbotot ragadott és egyik rendházból a másikba gyalog tette meg az utat. A noviciátus két éve minden nagyobb zökkenő nélkül tűnt tova, az erényekben megerősödött, hivatásszeretete növekedett. Méltán írhatta szüleikhez intézett levelében: „Úgy látom, hogy hivatásomban megtaláltam azt a drágakövet, mely értékesebb az egész világnál“.

Július 3-án örömmel és önként az Űrnak szentelte magát az engedelmisség, tisztaság és szegénység hármasság fogadalmával. E nap emléke nagyon kedves maradt számára később is.

Néhány nap múlva értesült nagy jótevője, P. Beckers haláláról, aki 1806 aug. 1-én hunyt el. Mindig hálával gondolt a vele töltött évekre és a tőle kapott jótéteményekre.

A noviciátus befejezése után a dünaburgi rendi gimnázium első osztályát bízták rá. A következő évben osztályával együtt feljebb haladt; tanári működése harmadik évében a két legfelső osztály tanítását vette át. A nyelvekben jártassága, irodalmi ismeretei, határozott fellépése és önuralma kiváló fokban képesítették az ifjúság oktatására és nevelésére.

Ilyen eredményes munka után szólította az engedelmesség szava 1809 nyarán Dünaburgból Polockba, hogy megkezdje teológiai tanulmányait és előkészüljön az áldozópapságra. Itt is nagyon becsülték szorgalma, pontossága és erényes élete miatt. Közben sűrű levelezésben maradt szüleivel, a nagy távolság ellenére is osztozott a család örömeiben és szenvedéseiben. Édesanyja 1809-ben elhunyt, bátyja a következő évben megházasodott. Viszont a család is résztvett az ő boldogságában, midőn 1812 január 27-én a pappászentelés nagy kegyelmében részesült és öt napi előkészület után bemutatta az első szentmiseáldozatát az Úrnak.

Úr szólejében.

Tanulmányait szerencsésen befejezte és teljesen felkészülve várta, hova szólítja, milyen munkakörbe állítja az engedelmesség szava. Négy csendes és boldog évet töltött a Duna burgtól nem messze fekvő kies Pusában, ahova a tanuló rendtagok Napoleon hadjárata miatt költöztek. A fiatalok tanára és lelkiatyja volt. E közben VII. Plus pápa 1814 aug. 7-én visszaállította az egész földön a Társaságot. Gondolhatjuk, mily ujjongó örömmel fogadta a hírt P. Roothaan, aki annyira élt-hali hivatásáért, A sokat szenvedett, meghurcolt és halálraítélt rend megkapta végre a méltó elégtételt. Krisztus helytartója vissza térve Napoleon fogságából, ünnepélyes keretek között hártotta el/a Társaság tevékenységének és nyugodt terjeszkedésének útjában álló akadályokat.

1816-ban Pusából a közeli orsaí rendházba került. A pollocki kollégium után ez volt az orosz rendtartomány legjelentősebb háza, mind a rendtagok nagy száma miatt, kik ott tanítottak vagy tanultak, mind a különféle iskolák és a templomban gyakorolt lelkipásztori tevékenység miatt. Itt az iskolai és templómii elfoglaltság mellett a kórházban és a börtönben is teljesít lelkipásztori szolgálatot. Ugyanitt érte az a nagy kitüntetés, hogy 1819 febr. 2-án 33 éves korában az ünnepélyes fogadalmakhoz bocsátják.

Száműzés.

A Társaság egyetemes visszaállítása után mindig vésze-
sebb felhők tornyosultak az oroszországi rendházak fölött.

Előbb az angol protestáns bibliatársulat akarta a rendét és befolyását megnyerni, hogy azután az összes katolikusokat is a saját táborába gyűjtse. De a jezsuiták elutasító választ adtak. Ezáltal nemcsak a protestáns társulatot ingerelték maguk ellen, hanem megsértették a társulat pártfogóit, Gallitzin minisztert és Siestrzencewich katolikus érseket is. Az előbbi már azért is neheztelt a rend tagjaira, mert a szentpétervári kollégiumban tanuló unokaöccse katolikussá lett. I. Sándor cár meg azért haragudott meg rájuk, mert egyik páter 1815 húsvétján nem akarta addig feloldozni a cár ágyasát, míg fel nem hagy a tiltott viszonyral. A jobb belátásra jutott asszony szakított is, de a cár nagyon megneheztelt és 1815 dec. 20-án kiadott ukázával meghagyta, hogy még az éjjel katonai fedezettel távolítsanak el minden jezsuitát Szentpétervárról és Moszkvából. Mikor azután az öreg rendfőnök meghalt, egész birodalmából kiltotta a rendet.

P. Roothaannak talán nem esett olyan nehezeié a válás, mint a lengyel és orosz származású rendtagoknak, de neki is sajgott a szíve, amint ebben az időben írt levelei tanúsítják. 1820 ápr. 23-án ütött az indulás órája. Kora reggel hatalmas néptömeg jelent meg az orsai templomban, ahol könnyek között mutatták be a páterek utolsó szentmiséjüket orosz földön. Búcsút vettek a hű és zokogó hívektől. A száműzöttek postakocsikba szálltak és meglehetősen sok nélkülözés között értek Mosyr városkába, mely a Pripet partján fekszik. A folyó nagyon megáradt és az átkelőhelynél 8 kilométer széles volt. A nagy szél okozta hullámverés majdnem felborította csónakjukat, de hosszú vergődés után mégis sikerült partra érniök. Rövid pihenő után Zsitomiren át Radziwilowba jutottak. Itt átlépték az orosz határt és osztrák területen folytatták útjukat.

P. Roothaan 3 papból és 18 papnövendékből álló csoportjával Bécsen, Klagenfurton és Udinén keresztül Bolognába tartott, ahol azt az utasítást vette, utazzék a francia St. Achelkollégiumba, hogy ott átvegye a tanulmányi felügyelő hivatalát. Társaival Milánón és a Simplonon át Brigbe érkezett 1820 július 23-án. Ezúttal itt is maradt és az ifjabb rendtársak tanára lett. A tanítás nem foglalta le minden idejét, azért a templomban is segített, gyóntatott és prédikált. Eleinte nehezen kezelte a német nyelvet. Beszédeit kidolgozta és gondosan leírva átadta a rektornak átjavítás végett és azután szórói-szóra betanulta. Később, mikor már könnyebben beszélt, megelégedett bő vázlattal. Megtörtént néha, hogy nem jutott eszébe a megfelelő német szó vagy kifejezés, megkérdezte az egyik otlevő rendtársát franciául és nyugodtan folytatta a beszédet. 1821-től népmisziók tartására is vállalkozott. Az elsőt Brigben tartotta, rendkívüli nagy sikerrel. Másutt is nagy hatást váltott ki. Fellépésével, magatartásával és lebilincselő egyéniségével

magával ragadta hallgatóit. Mind e munkák mellett két ízben a rendház lelkiatyjának és a tartományfőnök titkárának hivatalát is rábízta. Az utóbbi minőségben nemcsak a svájci, hanem a belga, holland és német házakat is végiglátogatta. Háromszor eljutott Amsterdamba is, ahol vizionlatta 76 éves atyját és többi rokonait.

P. Roothaan sokat dolgozott. Napirendjét csak akkor változtatta, ha másirányú kötelessége úgy kívánta. Minden munkát szeretett, hamar feltalálta magát mindenütt. Így aztán tekintélye is nőtt és nemsokára felelős állásokba került, ahol szélesebb körökre hatott tevékenysége.

Előjáró.

Károly Félix piemonti király kb. 200 főiskolai hallgató befogadására alkalmas katolikus szellemű nevelőintézetet alapított és a kollégium igazgatását a jezsuitarendre bízta. Sokáig tanakodtak, hogy ki legyen az első rektor? Hosszú tárgyalások után P. Roothaan személyében állapodtak meg. Nagyon ajánlatosnak látszott az ő kinevezése, mert jó teológus és filozófus volt, értett a költészethez, jártas volt a mennyiségtanban és természettudományokban, egyházjogban és történelemben, latin és görög mellett a héberben is, beszélt azonkívül franciául, lengyelül hollandul és németül s, mivel még elég fiatal volt, hamar megtanulhatott olaszul. Mint tanár és nevelő is bevált. Az általános rendfőnök ennyi ajánló jogcímen nyugodtan bízhatta rá a nevelőintézet vezetését. 1823 június 21-én kiállították a kinevező iratot.

P. Roothaan új hivatalában is törekedett mindenkinek mindene lenni. Modorában barátságos, elveiben határozott, intézkedéseiben mérsékelt és előrelátó volt. Az ifjúságot biztos kézzel vezette és okos szeretettel tartotta kordában. Egyik növendék nagyon szerette volna meghallgatni Rossini híres operáját, melyet abban az időben a turini színházban játszottak. Engedélyt kért P. Roothaantól, aki le akarta beszélni e tervéről. A fiatalember nem nyugodott, késznek nyilatkozott az intézet elhagyására, hogy eleget tehessen kívánságának. P. Roothaan végre engedett, de meghagyta neki, hogy ne szóljon róla társainak és az előadás után azonnal térjen haza. Midkor a fiú visszatért, P. Roothaant találta a kapus helyén. A jó rektor fennmaradt éjfélig, beengedte a fiatalembert, a szomszéd szobába vezette és meleg vacsorával megvendégelte. Ez a nem várt előzékenység úgy meghatotta a fiút, hogy attól kezdve P. Roothaan leghűségesebb és legjobb növendéke volt.

Nemcsak mint nevelő tűnt ki, hanem mint lelki ember is hamar közismert lett. Egyszer megkérdezték az egyik tréfáskedvű papot: Tudja, melyik szentebb, P. Roothaan-e, vagy az egyik megnevezett miniszter, aki közismert volt vallásosságá-

gáról. A pap azt felelte, hogy a miniszter életszentsége jobban ki van próbálva. Hogy-hogy? kérdezték ismét. „P. Roothaan csak hitvalló, felelte ő, de a miniszter vértanú“. (Sokat szenvedett házártsos feleségétől.)

Közben P. Roothaan kitűnően megtanult olaszul s rektori elfoglaltsága mellett prédikált, gyóntatott és lelkigyakorlatokat adott. 1828-ban meghalt atyja is 82 éves korában.

1829 elején elhunyt P. Fortis Alajos Jézus-Társasága általános főnöke. Halála esetére az itáliai tartományfőnököt nevezte ki helyettes rendfőnökké, aki viszont P. Roothaant tette meg saját helyettesévé. P. Roothaan azonnal útrakelt a hír vétele után és február végén érkezett az örök városba, ahol a római kollégiumban telepedett le. Az itáliai rendtartomány meglehetősen nagy volt, mert kiterjedt az egész félszigetre. Működését azzal kezdte, hogy lelkes beszédet intézett a kollégium lakóihoz, azután sorralátogatta a Rómában található rendházakat, hogy megismerje új alattvalóit, lelki és egyéb igényeiket. Az új tartományfőnök kiválósága akkor tűnt ki legjobban, midőn nem találtak a turini kollégium élére megfelelő rektort. 1830 okt. 30-ig, mikor feloszlatták a kollégiumot, rövid időn belül 3 rektor váltotta fel egymást, egyiknek sem volt maradása, míg P. Roothaan 6 évig vezette a nevelő-intézetet.

A rendtagok szabadon járhattak hozzá, sohasem várakoztatta meg őket. — Látja, milyen betű áll az ajtómon a Provinciális szó előtt? A „P“ betű. S ez azt jelenti, hogy Pater-Atya. Ámde a gyermek mindig felkereste atyját, tehát ön is—mondotta egyik alattvalójának. Mindenkit nagy szeretettel fogadott, aki helyes szándékkal kereste fel. Ezt tapasztalta egyik papnövendék rendtag, aki néhány évig az alsó osztályokban nagy eredménnyel tanított, de a teológiai tanulmányokra és ennek következtében a lelkipásztori munkákra alkalmatlannak látszott. P. Roothaan hívatta és kérdezte tőle, nem hajlandó-e kilépni a rendből s pedig önszántából, hisz teljesen alkalmatlan felsőbb tanulmányokra. A fiatalember úgy állt ott e nem várt szavakra, mintha villám sújtotta volna. Sírva esett a tartományfőnök lábához, és zokogva kérte, hogy alkalmazza őt akár mint segítő testvér bármely hivatalra, minden rendelkezésével meg lesz elégedve, csak ne fossza meg hivatásától, melyet oly sok áldozat árán ért el és követett. Ez a rendkívüli nagy állhatatosság meglepte P. Roothaant és megvigasztalta a jó Frátert, aki aztán elvégezte a teológiát s nagy szolgálatot tett a lelkek ügyének lelkipásztori tevékenységével, különösen mint lelki vezető vált be. P. Roothaan rendfőnök korában többször célzott erre az esetre és nagy körültekintésre intette az előljárókat, különösen hivataloskodásuk elején.

Sokoldalú tevékenysége mellett is az imádság embere

maradt. A rendes imákon kívül, melyeket mint papnak és szerzetesnek úgysis el kellett végeznie, külön is szakított időt a lelki foglalkozásokra. Így maradt főerénye az imádságos lelkület és az Istennel való állandó egyesülés. Meg akarta magában őrizni ezt a szellemet, ezért teljes odaadással gyakorolta az önmegtagadás, önuralom és visszavonultság erényét. A teljes önuralom volt jellemének és egész egyéniségének legszembeötlőbb vonása. Imádságos lelkület és mély lelkiesség az önmegtagadás talajából sarjadnak.

Az 1829 január 27-én elhunyt P. Fortis Alajos általános rendfőnök utódjának megválasztására június 29-ére gyűltek össze az egyetemes rendgyűlés tagjai, számszerint 27. Másnap megkezdték a tárgyalásokat és a választás napjául július 9-ét tűzték ki. Kora reggel mindannyian megjelentek az Al Gesù-templomban és előírás szerint a helyettes rendfőnök kezéből vették az Oltáriszentséget. Hálaadás után körmenetben vonultak a választás helyére, ahol P. Finetti Ferenc megtartotta a szokásos beszédet és buzdította az egybegyűlteket, hogy a választásnál csak Isten dicsőségét tartsák szem előtt. Egy órai elmélkedés után kezdték meg a szavazást. A negyedik szavazáskor alakult ki a kétharmad többség és a helyettes rendfőnök kihirdette az eredményt, mely szerint P. Roothaan János, itáliai helyettes tartományfőnök, Jézus Társasága általános rendfőnöke lett. A megválasztottnak szó nélkül el kellett fogadnia a megbízást, így írta elő maga a rendalapító. P. Roothaan karosszéken ülve, lesütött szemmel, kezét a térdén nyugtatva fogadta a szokásos tisztelgést, mindegyik választó eléje járult és térdreereszkedve kézcsókkal hódolt a közös atyának. P. Cinotti rektort azonnal VIII. Pius pápához küldötték, hogy közölje vele a választás eredményét és kérje jóváhagyását. A pápa meglegedését nyilvánította s miután ezt közölték a választókkal, feltárták az ülésterem ajtaját, körmenettel a templomba vonultak és énekeltek hálaadással a Te Deumo-t.

A sekrestyében megható jelenet játszódott le. Mattéi antióchiai pátriárka szintén a váraozók között volt, hogy üdvözölje az új rendfőnököt. Midőn P. Roothaant meglátta, letérdelt, hogy kezét megcsókolja. P. Roothaan meghatódva a főpap alázatosságától, melléje térdelt. A körülállók csodálkozva szemlélték az alázatosság és tisztelet e szent versengését. Végül is P. Roothaan lett a győztes, addig nem akart felkelni, míg a főpap áldását nem adta rá.

Az egyetemes rendgyűlés folytatta tanácskozásait az új Generális elnökölete alatt. A másfél hónapig tartó rendgyűlést 1829 aug. 27-én fejezték be. A résztvevők megjelentek búcsúkihallgatáson VIII. Pius pápánál, aki nagy szeretettel fogadta őket és jóindulatáról biztosította mindnyájukat.

P. Roothaan a választás után azonnal átvette a Társaság

kormányzását. Szent Ignác a rendalkotmány kilencedik részében sürgeti, hogy a rendfőnök nagy szeretettel gondolja a rábízott Társaságot és minden tagját. Azt is kívánta, hogy a mindenkori Generálist imádságos lelkület, alázatosság, önmegtagadás, körültekintő okosság, szelídséggel párosult határozottság, józan és higgadt ítélet, valódi emberismeret és nagylelkűség jellemezze. P. Roothaan e kellékeket mind egyesítette önmagában. Keresve sem találhattak volna nála alkalmasabbat a a rendfőnökségre. Minden más elfoglaltságot kikapcsolt életéből, hogy annál zavartalanabban élhessen hivatalának. Szerette a klasszikus irodalmat, a filozófiát, de békében hagyta őket s a saját lelki életére s a rábízott rend kormányzására összpontosította figyelmét és idejét. Ha néha meg is jelent a római tudományos körök gyűlésein, csak mint hallgató vett részt. XVI. Gergely pápa határozott kívánságára néhány évig tagja volt a római püspökvizsgáló bizottságnak.

Szigorú napirendet tartott és minden percet kihasznált. Ha arra buzdították, hogy többet pihenjen, mert a túlfeszített íj hamar elpattan, csak azt felelte, hogy Isten úgy akarja, hogy egészen a Társaságért áldozza magát. A föld minden tájáról érkezett leveleket maga olvasta el és jegyzeteket írt széleikre, hogy a válaszadást megkönnyítse titkárainak. Ha az utcán sétált, az olvasót imádkozta és visszatérése után szentséglátogatással fejezte be ezt a csekély üdülést. Kétszer egy évben két hétre elhagyta Rómát és munkatársaival vidékre költözött. De közben sem pihent teljesen, mert sorra látogatta a közeli rendházakat és buzdító beszédeket intézett az egybegyűlt rendtagokhoz. Évközben is gyakran látogatta a római rendházakat. Többször adott a tanuló rendtagoknak nyolcnapos lelkigyakorlatot, megjelent a házi ünnepeken, résztvett a római kollégium nyilvános vitáin.

Vasárnap pihenni hagyta rendes hivatali ügyeit. Ekkor fordította le Szent Ignác lelkigyakorlatait, megtanult spanyolul, szerkesztette körleveleit és főként fejlesztette saját lelki életét. A szentté-levés nem olyan, mint a formábaöntés, mondogatta, mely azonnal kész, ha a megolvadt ércet formába öntjük, hanem olyan, mint a szobrászat, mely állandó faragással, csiszolással és simítással alakítja a remekművet.

Á P. Generális általános főnöke az egész Társaságnak, de egyúttal közvetlen előjárója is annak a háznak, amelyben lakik. P. Roothaan azt akarta, hogy a középponti ház az egész Rendnek mintául szolgáljon, azért mindenre kiterjedt figyelme. Kormányzása kezdetén 24 rendtag lakott itt. Legtöbb a Társaság kormányzásában segítette őt, néhány rendtag a ház melletti templomban teljesített lelkipásztori szolgálatot. Ezeket sem hanyagolta el, hanem többször adott nekik útbaigazítást; ha tehetett, mindig meghallgatta templomi beszédeiket, örült, ha

alattvalóit máshová is hívták s ilyenkor valami jobbat adatott nekik erősítőül, mert a postalónak jó abrak kell, szokta mondani. A házi munkákat végző testvérekkel szemben is nagyon közvetlen volt. Így azután mindannyian nagy bizalommal fordultak hozzá és a vétők szívesen vették intéseit. Mindenkitől lelkiismeretes kötelességteljesítést kívánt.

Az egyetemes Társaság ügyeinek intézésében minden fontosabb tennivalót megtárgyalt tanácsosaival. Előre értesítette őket a szobakerülő kérdésekről, hogy alaposabban gondolkozhassanak a kellő megoldásról. Tanácsuktól még akkor sem tért el, ha a saját véleményét helyesebbnek látta. Legnehezebb feladat elé állította az előjárók kinevezésének mindig visszatérő ügye. Ebben is, mint minden, a közt érintő kérdésekben, nagy higgadság és bizonyos lassúság jellemezte, mert semmit sem akart elhamarkodni.

Szobája is nagyon egyszerűen volt berendezve, semmi feleslegest nem tűrt meg benne. Néhány egyszerű kép díszítette. Szerette a szegénységet és szívesen érezte hatását.

Mint előjáró nagyon fontosnak tartotta a rendi fiatalság lelki és szellemi kiképzését. Bevezette ismét a régi szokást, hogy a noviciusók kivétel nélkül egyhavi lelkigyakorlatot végeznek és gyakorolják magukat a kórházzolgálatban. A tanulmányok elvégzése után előírt harmadik próbaidőt sem engedte el fontos ok nélkül.

Elve volt, hogy a helyes kormányzás a szeretet erényére támaszkodik, szeretetből táplálkozik, egészen szeretet. Levelei, szavai és tettei mind ennek az elvnek a követéséről tanúskodnak. Leveleit nem mind ő írta, mert nem is írhatta, de munkatársai mindig az ő gondolatait vetették papírra. A leveleket mind átnézte, aláírta.

Viselkedése egyenletesen kedves volt. Tréfálni nem szokott. Szomorúnak csak akkor látták, ha rossz híreket hallott vagy egyik alattvalója hűtelen lett hivatásához. Megtett mindent, hogy felkeltse az alvó lelkiismeretet. Az elbocsátó írás-hoz rendesen atyai hangon írt levelet csatolt a felszólítással, hogy legyen hű hivatásához, ne vegye át, hanem küldje vissza az elbocsátást. A kilépettekkel szemben is jóságos volt, visszavette őket, ha megalázódtak és elégtételt ígértek.

Kormányzási elveit 1840-ben az egész Társasághoz intézett körlevele végén így foglalta össze: Legyen lelki, áthatva az imádság szellemétől; mindenben természetfeletti indítóokok vezessenek; legyen szelíd s nem uralkodni vágyó; de legyen pontos és erőteljes is a kötelességteljesítésben, s ne tegyen senkivel kivételt. Ilyen elvekkel sikerült a gondjaira bízott Rendet a jó szellemben nemcsak megtartani, hanem előbbre is segíteni és Szent Ignác elgondolását az ideális előljáróról, maradék nélkül teljesen megvalósítani.

A lelkigyakorlatok könyve Loyolai szent Ignác mester-műve. E könyvben összefoglalt elvek és igazságok rendszerének köszöni jórészt Jézus Társasága eredetét, gyarapodását és virágzását. A rendalkotmány egyik előírásának értelmében mindaz, aki a Társasághoz csatlakozik, az elvégezte az ú. n. nagy lelkigyakorlatot, mely 30 napig tartott. Az 1608-ban összehívott egyetemes rendgyűlés a már régen általánossá lett szokást törvényerőre emelte, mely szerint minden rendtag ezenkívül még évenként nyolcnapos lelkigyakorlatot végzett. Fehéroroszországban is ragaszkodtak ehhez a kitűnően bevált intézkedéshez. P. Roothaan szerzeteselete kezdetétől fogva becsülte a lelkigyakorlatokat s annyira behatolt szellemükbe, hogy másokkal is könnyen megkedveltethette. Mivel a spanyol eredeti közkézen forgó latin fordítása nem elégitette ki, később megtanult spanyolul, hogy jobb fordítást készíthessen, melyet jegyzetekkel ellátva, rendfőnök korában ki is adott.

Az egyetemes Társasághoz intézett körlevelében sürgette a lelkigyakorlatok könyvének alapos ismeretét és a lelkigyakorlatot végzők öntevékenységének fokozását a rendszeres elmélkedés szorgalmazása és gyakorlása által. Ez utóbbi megkönnyítésére útmutatást szerkesztett az elmélkedés jó és gyümölcsöző végzéséről, melyet azóta többször kiadtak és több nyelvre lefordítottak. Sajtó alá rendezte a lelkigyakorlatok spanyol szövegét és lehetővé tette több alapos szövegmagyarázat kiadását.

A zárt lelkigyakorlatokban megkívánta, hogy kövessék Szent Ignác módszerét és az alapvető elmélkedéseket, melyek a lelkigyakorlatok gerincét képezik, sohase hagyják el. A miszsió eléri célját, ha jó gyónásra indítja a hallgatókat, a lelkigyakorlatnak az egész élet rendezésére kell buzdítania a lelkeket. Példaadó tevékenysége és buzdítása által elérte, hogy a lelkigyakorlatok végzése ismét terjedt és a régi példára felépült a Társaság visszaállítása után az első külön lelkigyakorlatos ház. Így nemcsak a Társaság tagjai előtt tárta fel a lelkigyakorlatok nagy értékeit, hanem szélesebb katolikus rétegeknek is lehetővé tette végzésüket.

A múlt század második negyedében végigpusztított Európán az Ázsiából behurcolt öldöklő kolera. 1836-ban egyedül Nápolyban naponként átlag 200 lélek esett áldozatul a pusztító vésznek. Palermo környékén két hónap alatt harmincezer embert ragadott el az élők sorából. A rendtagok önként és szent versengéssel ajánlkoztak a betegek ápolására. Sokat megviselt a kegyetlen tragédia szemlélése és természetük viszszaorzadt a szemük elé táruló látványtól, de egy sem hátrált meg közülük. Rómát is elérte a baj. P. Roothaan ezt megelő-

zően felkereste XVI. Gergely pápát, hogy felajánlja saját es alattvalói szolgálatát a betegek ápolására. „Isten óvjon meg minket a csapástól, de ha meglátogat, akkor szívesen elfogadom nagylelkű ajánlatukat“, felelte a pápa.

A foganatba léptetett óvintézkedések ellenére is felütötte fejét a félelmetes ellenség. P. Roothaan összehívta a római rendházak elöljáróit és velük együtt megfogadta, hogy ha a Társaság római tagjai a kolera veszedelmétől megmenekülnek, akkor 10 éven át a b. Szűz szeplőtelen Szíve ünnepe előtt szigorú böjtöt tartanak és elmondják tiszteletére a Lorettaí letenyét.

P. Roothaan, tanácsosai és a többi rendtagok örömmel siettek a betegek segítésére. Egyesek a kórházakban ápolták a betegeket, mások az utcán szedték fel az összeesetteket, ismét mások a haldoklóknak nyújtottak lelki vigaszt. Mindenkinnek meghagyta, hogy tartsa be az óvintézkedéseket. Naponként elküldötte a római kollégium betegápoló fráterét a többi rendházakba, nézzen utána, nincs-e valamire szükségük és hogy beszámoljon neki az öt rendház egészségi állapotáról.

A rendtagok a hősieis önfeláldozásnak nem egy jelét adták. Egyik pap haldoklóhoz menet rosszul lett, a betegség jelei mutatkoztak rajta. Egyik páter épen arra megy, átveszi a Szentséget, magára ölti a hányás által beszennyezett karinget és felkeresi a haldoklót. Egyik téren két betegszállító öklözi egymást, míg a szegény beteg a hordágyon kínlódik. Az egyik páter mellé térdelt, meggyóntatja és társa segítségével a kórházba szállítja. Mások, akik erősebbek voltak, saját vállukon vitték a betegeket a kórházba.

A koleravész csaknem három hónapig dühöngött és 1837 okt. 14-én szűnt meg. 9372 beteg közül 5419 halt el. A veszély elmúlása után a római előkelők elhatározták, hogy háromnapú ájtatosságot tartanak Szent Ignác tiszteletére, akinek hatalmas pártfogását sokan érezték a vész napjaiban. A templomi ünnepség nagy népmiszió benyomását keltette a szemlélőben. A triduum záróbeszédét Odescalchi Károly bíboros, a pápa római helytartója mondta, melyet e szavakkal kezdett: „Mindig szívemből vágyódtam az után, hogy Jézus Társaságához tartozzam és a nagy Ignác atya gyermeke legyek. De ma nem kívánom ezt, mert hogy igazán feltárjam azt, ami a lelkemben van, Szent Ignácról és fiairól szándékozom hozzátok szólni, akik e borzasztó napokban, midőn Isten sújtó keze oly súlyosan nehezedett reánk, egész Róma csodálatát megérdemelték.“ A bíboros ekkor nem volt jezsuita, de azzá lett a következő évben, midőn a pápa engedélyével lemondott minden méltóságáról és régi vágyát követve, belépett Jézus Társaságába. P. Roothaan! és társait feltűnően megsegítette az isteni Gondviselés, mert ámbár 79 rendtag foglalkozott a kolerások ápolásával és a hal-

doklók lelki ellátásával, de egyetlenegy sem lett közülük beteg.

P. Roothaan a kolera megszűnése után sem hagyott fel a jótékonyssággal. Az árván maradt gyermekek befogadására a S. Stefano Rotondo-templom mellett árvaházat rendezett be, melyet egy buzgó pap gondjaira és vezetésére bízott. Az elhelyezett árvákat később is támogatta és gyakran meglátogatta.

E tények világosan és meggyőzően bizonyítják, mily nagy volt szeretete a szenvedők és szegények iránt. Ezek után feleslegesnek tartjuk annak ismertetését, hogy évről-évre mennyit tett a szegények érdekében, mennyi segítséget eszközölt ki számukra és mekkora összegeket osztott ki közöttük.

Üldözések viharában.

Az isteni üdvözítő üldözést ígért tanítványainak. A rendalapító Ignác is kérte az Urat, hogy szenvedésekkel próbálja ki a Társaság hűségét. P. Roothaan a Rend legfőbb őrhelyén állva jól látta, honnan közeledik a vihar. Megtett minden lehető, hogy kitörését megakadályozza és pusztításait mérsékelje.

Az első támadás Franciaországban robbant ki, ahol már 1828-ban kívánták a rendtagoktól, hogy vagy hagyják el a Társaságot, vagy hagyják abba a tanítást. Mivel nem akartak hűtlenek lenni hivatásukhoz, bezárták nyolc virágzó iskolájukat. Két évvel később a hírhedt júliusi forradalom idején: „Halál a jezsuitákra! Éljen a pokol!” kiáltással ostromolták meg a zavargók a rendházakat. Július 29-én a St. Acheul-kollégiumot rohanta meg többszázfőnyi csőcselék. P. Ravignan az erkélyre lépett, hogy lecsendesítse a zavargókat, de hangja elveszett a pokoli zúrzavarban. A szörnyű, ordító üvöltés egészen Amieris városig hatolt. Csak akkor csendesedtek le, mikor a pincében nagyobb mennyiségű borra akadtak. A közben megérkezett segítség néhány pillanat alatt szétugrasztotta a félrészeg hordát.

A francia rendtartomány összes házai elvesztek. A tartományfőnök joggal írhatta P. Roothaannak: „Biztosíthatom hogy a mieink a legjobb hangulatban vannak. Mindnyájan boldogok, hogy szenvedhetnek valamit Istenért.“ A rendfőnök hívta őket, hogy jöjjenek Rómába, gondoskodik róluk, de erre nem került sor, mert a vihar múltával visszatérhettek működési terükre. Kisebb lelkipásztori állomásokat egymásután nyithattak, de kollégiumaikat sokáig nem kapták vissza. Ebben az időben írta P. Roothaan gyönyörű körlevelét az egyetemes Társasághoz a kitörni készülő üldözések békés elviseléséről.

A spanyol rendtagok alig olvasták el ezt a levelet, máris alkalmuk volt annak megmutatására, mennyit okultak belőle. 1834-ben belső forrongástól izzott Spanyolország, mert Mária

Krisztina és Don Carlos versenyeztek a hatalomért. A zavarosban halászok azzal fenyegetőztek, hogy vérfürdőt rendeznek a fővárosban. Sokan nem vették nagyon tragikusan a fenyegetést, mert már hozzászórtak a nagyhangú ijesztgetésekhez. De ezúttal tévedtek. Közben a kolera kezdett dühöngeni és tizedelte Madrid lakosságát. A rosszindulatúak azt a hírt dobták bele a köztudatba, hogy a szerzetesek, főként a jezsuiták mérget öntöttek a kutak vizébe, ezért halnak meg annyian. Kezdetben senki sem akarta elhinni ezt a rémmesét, nevetségesnek tűnt fel a vád s mindenki csodálkozott, hogyan lehet ilyesmit kiagyalni. A zavargók nem nyugodtak, felbujtották az elégedetlenkedőket és július 17-én Madrid három nagy terén kezdetét vette a pusztítás. A csőcselék üvöltve és halált kiáltva a szerzetesekre, a jezsuiták nagy kollégiuma felé özönlött. Betörve a rendházba, megöltek 12 rendtagot, a berendezést elvitték vagy összetörték, kápolnában nagy dáridót csaptak és éltették a szabadságot. Mindez a jelenlevő katonák szemelátára történt. Az általánossá vált forradalom idején a zavargók kerítették kezükbe a hatalmat és következő évben kitiltották Spanyolország területéről a Társaság tagjait.

Ugyanabban az időben dúlt a szomszédos Portugáliában is a belső háború. Don Pedro elűzte Don Miguelt és 1834-ben börtönbe záratta, majd száműzte a törvényes uralkodóhoz hű rendtagokat.

A szabadság klasszikus hazájában, amint Svájcot nevezni szokták, sem hagytak nyugtot a Társaság tagjainak. A sitteni kollégiumból elbocsátottak egy tanulót, aki megérdevelte ezt a szigorú büntetést. A felháborodott rokonság a kormányhoz fordult elégtételért, de ez a kollégium vezetőinek adott igazat. Erre a hevülékeny ifjúság szövetkezve a más-honnan Svájcba menekült forradalmárokkal, támadást intézett Sitten és az ottani kollégium ellen. A város polgársága oly bátran szállt szembe a támadókkal, hogy ezek megszegyenülve távoztak. 1845-ben három gimnáziumot ajánlottak fel a rendnek a katolikus kantonok. Mivel P. Roothaan attól tartott, hogy ezeknek az iskoláknak az elfogadása csak jobban felizgatná a zavargókat, a megtisztelő hívást nem fogadta el. Luzern város elöljárósága XVI. Gergely pápához fordult, aki meghagyta a vonakodó rendfőnököknek, hogy tegyen eleget a kérésnek. Már az a hír, hogy a jezsuitarend újabban házat alapít, annyira feltűzelte az ellenlábásokat, hogy tízezer férfi vonult fel Luzern megfenyítésére. A város katolikusai bátran szembeszálltak a támadókkal és fényes győzelmet arattak. De a rend luzerni működése nagyon rövid életű volt, mert a Sonderbund alapítása lángra lobbantotta a harcot és a katolikusok alulmaradtak. Az egyesült protestáns és forradalmár túlerő a Társaság svájci házait bezárta és a rendtagokat kiűzte az or-

szágból. Ekkor pusztult el a híres fribourgi kollégium és benne a páratlan természetrajzi gyűjtemény is.

Franciarságban felsőbb és titkos irányításra kezdődött a rend üldözése. Sajtóban, parlamentben és egyesületekben egyaránt folyt a harc. Nagy férfiak, mint Montalembert, Dupanloup, keltek a társaság védelmére. Guizot és társai hevesen támadták az Egyház és szerzetesrendek tanítási jogát, oly eredménnyel, hogy a parlamenti szavazáskor a katolikusok alulmaradtak. Ekkor mondta Montalembert a híres ígét: Restellem, hogy francia vagyok! A szabadkőművesek nem elégedtek meg ennyivel, hanem 1845-ben a jezsuiták teljes kiűzését kívánták. Guizot erre elküldötte Pellegrino Rossit Rómába, hogy eszközölje ki a rend eltörlését. Fáradozása hiábavaló volt, mert sem a pápa, sem a bíborosok nem voltak e lépésre kaphatók. P. Roothaan saját elhatározásából néhány nagyobb francia rendház létszámát apasztotta s az így felszabadult rendtagokat másfelé küldötte, miáltal a forrongó kedélyek kissé lecsillapodtak.

Itália sem maradt érintetlen a forradalom lázától. 1844-től megdöbbenő gyorsasággal harapódzott el az elégedetlenség és a kommunizmus is fölütötte fejét. Közben XVI. Gergely pápa helyét IX. Pius foglalta el, aki egy hónapra trónralépése után, szabadonbocsátatta azokat a politikai foglyokat, akiket elődje elzárattott. 1864-ben kiadta Gioberti abbé a Társaságot támadó művét. A fércmű a bosszú szülötte volt, e könyv által akarta Gioberti megtorolni P. Roothaan tettét, aki őt 20 év előtt a tudni kollégiumból elbocsátotta. 1848-ban egész Itália forrongott. Midőn IX. Pius alkotmányt adott a népnek, hatalmas tömeg gyűlt a Quirinál elé és éltette a pápát, onnan a Capitólium elé vonult és a kereszt mellé felvonta az alkotmányos lobogót. Az Al Gesu elé érve: „Halál a jezsuitákra!“ kiáltással hatalmas kőzáport zúdítottak a rendház ablakaira. IX. Pius látta, hogy a helyzet tarthatatlan, azért tudatta P. Roothaannai, hogy nem vállalhat kezeséget a rendtagok épségéért s ajánlotta, hogy önként hagyják el házaikat és oszoljanak széjjel,

A márciusi forradalom éreztette hatását Ausztriában is, de itt csendesebben történt minden s a teljes száműzést 1848 szeptemberében hirdette ki a kormány. A bécsi, linzi, gráci és innsbrucki házak működése néhány évig elakadt.

Mindezek után talán az a tény a legérdekesebb, hogy a Társaságot tették felelőssé e zavarokért és a forradalmak szításának vádját a rendtagok nyakába szerették volna varni. Jogos önérzettel utasíthatta vissza P. Roothaan a napnál világosabb rágalmat. „Valóban, megvan az az előjogunk, hogy mindenütt a forradalmárok első áldozatai vagyunk, mondotta a rendfőnök, s mégis azt állítják egyesek, hogy mi vagyunk a forradalmak előidézői. Deo gratias!“

P. Roothaant nem érte készületlenül a dolgok ilyenén fordulása. Már jóelőre útlevelet szerzett a holland követségen. Március 29-én francia papi ruhát öltött, hosszasan imádkozott Szent Ignác sírjánál, lement az Al Gesu kriptájába, hogy megégyeszen lássa rendfőnök elődei nyugvóhelyét. Két rendtársával a Szent Péter-térről egy pápai postakocsin Civitavecchiába hajtatott, ahol három napig várt a Marseille felé induló hajóra, Mennyire felingerelték a csőcseléket a Társaság ellen, igazolja a livornói eset is. Midőn P. Roothaan e város kikötőjébe érkezett társaival, a hajó kapitánya nem engedte, hogy partraszálljon, mert attól tartott, hogy könnyen baja eshetnek.

Mikor a délutáni órákban elterjedt a városban annak a híre, hogy a jezsuita rendfőnök a hajón tartózkodik, az utca népe kitódult a kikötőbe és csónakokba szállva körülözönlöttek a hajót. A partonállók nagy közáport zúdítottak a hajóra és halált kiáltottak P. Roothaanra. A kapitány látva, hogy nem lesz vége a furcsa komédiának, partraszállt, hogy értesítse a rendőrséget a fejleményekről és felkérte, hogy tisztítsa meg a környéket a zavargóktól. Mire a rendőrei odaértek, hirtelen keletkezett zápor szakadt az üvöltők nyakába és szétugrasztotta a csőcseléket. Hasonló, habár szerényebb keretek között lejátszódó fogadtatásban volt része Genovában is.

Április 5-én társaival együtt megérkezett Marseillebe és egy magánházba szállt. Itt értesült a római és itáliai rendtagok és házak sorsáról. A következő hónap elején átköltözött a marseillei rendházba és innen intézte a lehetőség szerint a Társaság sorsát, illetve ügyeit. Közben útrakelt, meglátogatta a nagyobb francia, angol, belga, holland és német rendházakat; Éppen át akart hajózni Amerikába, midőn arról értesült, hogy a forrongás láza szünőben van. Megváltoztatta szándékát és elhatározta, hogy visszatér az örök városba.

A visszatérő jezsuitákat mindenütt osztatlan lelkesedéssel fogadták a jók, főleg Nápolyban. Mikor e városban P. Capelloni rövid időre megérkezése után arra a szószerűre lépett, amelyről 40 évig tanította a népet, a 80 éves aggastyán láttára előbb hangos zokogás, majd ujjongó lelkesedés töltötte be e templomot. Mikor P. Capelloni a beállott csendben azt mondotta: Már látom, hogy a múlt évben nem a nápolyi nép üzött el minket! — a jelenlevők nagy lelkesedéssel kiáltották: Nem mi, Padre, nem, nem!

Ezekután P. Roothaan is remélhette, hogy Nápolyban biztos menedékre talál. 1850 elején három tanácsosával együtt megérkezett a Gesu Nuovo című rendházba és itt ütötte fel hadiszállását. Január közepén tisztelgett IX. Pius pápánál, aki akkor Porticiben lakott. Maga Ferdinánd király is szívesen fogadta a rendfőnököt s közölte vele, hogy szeretné országa minden gimnáziumát a Társaság tagjainak vezetésére bízni. P.

Roothaan hálásan fogadta a bizalom e megnyilvánulását, de egyben kijelentette, hogy a rendtagok csekély száma miatt csak részben tehet eleget a király óhájának.

P. Roothaan nápolyi időzése alatt létesült a jeles La Civiltà Cattolica folyóirat. 1848 előtt P. Roothaan egy latinnyelvű tudományos folyóírra gondolt, de hosszas tárgyalások után P. Curci eszméje győzött s 1850 április első szombatján megjelent az első füzet 4200 példányban. Októberben már 12.000 előfizetője volt a lapnak.

Április 21-én P. Roothaan visszatért Rómába, ahol az Al Gesu előtt összegyűltek nagy örömmel fogadták. Két évet töltött száműzetésben.

Beteljesülés.

Alig pihente ki a hosszú út fáradalmait, máris megkezdte rendes teendőit. A Társaság tagjaihoz meleghangú körlevelet intézett, melyben fokozottabb bizalomra buzdította őket a kiállott szenvedések után.

Nagyon foglalkoztatta az a gondolat, hogy egyetemes rendgyűlést hív össze. Tervét közölte a tartományfőnökökkel, akik nem tettek kifogást ellene. Megnyerve a pápa beleegyezését, 1853 január 4-én aláírta a körlevelet, mellyel június 21-re összehívta az egyetemes rendgyűlést és utasította a tartományfőnököket, hogy intézkedjenek a rendtartományi megbízottak választásáról. Mi volt ennek az összehívásnak az oka? A jezsuitarend általában csak akkor tart ilyen rendgyűlést, ha új rendfőnök választásáról van szó. P. Roothaan azért hívta össze a tartományfőnökökből és mindenegyes rendtartomány két-két kiküldöttjéből álló gyűlést, hogy több fontos ügyet megbeszéljen velük. A legfőbb okot nem közölte körlevelében, öregnek és törődöttnek érezte magát, azért utódot kívánt választatni maga helyett. Amint láttuk, a megelőző években nagyon sokat szenvedett a rend ellenségeitől, sőt még az úgynevezett barátaitól is. A pápával ritkán találkozott, akkor is bizonyos merevség jellemezte érintkezésüket. P. Roothaan magabazárkózott, tartózkodó és őszinte egyénisége nagyon elűtött IX. Pius eleven és ünnepeltetésre vágyó természetétől. Sokan ezt arra magyarázták, hogy P. Roothaan nem ért egyet a pápa eszméivel s ilyen irányban igyekeztek befolyásolni IX. Piuust, ami sokszor a Társaság ügyeit hátráltatta. P. Roothaan úgy gondolta, hogy az utódlási joggal választott helyettes rendfőnök jobb kapcsolatot teremt a római körökkel s így képes lesz megvédeni a rend érdekeit. Mások azt is említették, hogy azért hívta össze a rendgyűlést, mert előre tudta, hogy nem sokáig él.

Akárhogy is volt, ekkor valóban beteg volt. Testi ereje

szemlátomást hanyatlott, arcszíne megfakult, tartása hajlottabb lett, nehezen lélezett és kevés mozgás is kifárasztotta. Február 7-én fogadta IX. Pius, aki szokása szerint e napon az Al Gesuban szentségimádást végzett. P. Roothaan estefelé rendkívül fáradtnak érezte magát s korábban tért pihenőre. Azt hitték, hogy a bőségesebb nyugalom helyreállítja erőit, de tévedtek, mert másnap hajnalban elvesztette öntudatát és végtagjai csaknem teljesen kihültek. Az elhívott orvos érvágást eszközölt. Nemsokára visszanyerte öntudatát, magához kérte lelkiatyját. Már megelőzőleg feladták neki a szentkenetet, s mikor eszméletre tért, a szentáldozásban is részesült. Egyúttal közölte tanácsosaival, hogy halála esetére P. Pierling Jakabot nevezze ki az új generális megválasztásáig helyettes rendfőnökké.

P. Roothaan betegségének híre hamar elterjedt. Maga a pápa is megindultan értesült róla. A beteg súlyos állapotára való tekintettel megengedte, hogy P. Roothaan szobájában misét mondhassanak, mely alatt a beteg mindig megáldozott. Türelme csodálatos volt. Az orvosok nem ismerték föl betegségét, különféle kezelés alá vették, de eredmény nélkül. Mivel a betegség annyira elhatalmasodott, hogy nevét sem volt képes aláírni, megbízta P. Pierlinget, hogy már most betegsége idejére is vegye át a Társaság kormányzását.

Még két hónapig élt ilyen állapotban. Húsvét körül javulás állott be, több órát ágyon kívül tölthetett és keveset sétált szobájában. Május 7-én válságosra fordult állapota, este elmondták felette a haldoklók imáit és újra feladták a szentkenetet. Másnap, május 8-án rendtársai és alattvalói imája közben szállt vissza lelke Teremtőjéhez délelőtt 10 óra 54 perckor. Élt 67 évet, a rendben 49 esztendőt töltött s 24 évig állt a Társaság élén, mint általános rendfőnök.

Május 10-én ment végbe temetése. A több évszázados szokás szerint a Domonkos-rend főnöke temeti a jezsuita generálist. A távollevő domonkosrendi generális helyett ugyané rend általános római ügyvivője énekelte a gyászmisét és végezte rendtársai segédletével a temetési szertartásokat. P. Roothaan földi maradványait az Al Gesu-templom kriptájába temették elődei mellé.

Utókor tükrében.

Az elhunyt generális jellemében a szeretetreméltóság és erély csodálatos összhangban egyesült. Nyugodtsága és előrelátó okossága minden körülmények között kezébe adta a helyes megoldás kulcsát. Nagyfokú alázatossága az ellenmondások, félreismerések és üldözések békés elviselésére készítette. Az egész Társasághoz intézett körlevelei hűen tükrözik vissza nagy lelke gigászi méreteit. Legfőbb gondját a rábizott rend

belső életének és külső tevékenységének irányítása képezte. Sürgette a Társaság hagyományainak ápolását, de a korszerű újításoktól sem zárkózott el.

Nagy volt mint szervező és rendfőnök, de még nagyobb volt, mint a belső élet mestere. Ebből a szempontból is a rend egyik legmarkánsabb egyénisége: Az ideális jezsuita, ahogy a rendalapító akarta és rendtörvényeivel határozott vonásokkal megrajzolta. Nemcsak rendtársai és alattvalói, hanem kívülálló is, egyháziak és világiak egyaránt, nagy tisztelettel tekintettek reá és szívesen indultak tanácsai szerint.

De nemcsak életében jutott ki neki a hódolat és elismerés adója, hanem hatványozott mértékben holta után. Földi élete lángjának ellobbanása kezdetét jelentette annak a megdicsőülésnek, melyben az isteni Gondviselés részesíteni akarja hű szolgáját. Mindtöbben fordulnak hozzá ügyes-bajos dolgaikban és nagy azok száma, akik közbenjárására meghallgatásra találtak Istennél. Nem óhajtunk a hivatalos tényezők ítéletének elébevágni véleményünkkel, de mindinkább sokasodó jelek és kegyelmek arra engednek következtetni, hogy működése és élete nemcsak a múlté, hanem a jelennek és jövőnek is példaképe lehet majd az Istenszolgálat útján.

IRODALOM.

I. P. Roothaan korábban megjelent művei.

Epistolae Joannis Phil. Roothaan S. J. Praepositi Generalis XXI. Első kötet, tartalmazza az 1802 nov. 11-től 1829 március 5-ig írt leveleket, szám szerint 137 darabot. Kiadták Jonge Lajos és Pirri Péter. Róma, 1935.

De ratione meditandi. Először Rómában 1837, litografálva jelent meg, azóta többször nyomtatásban és több nyelvre — magyarrá is — lefordítva.

Concionum in sacris missionibus haberi solitarum themata compendiosa. Laval, 1852.

Meditationes et instructiones compendiosae pro ss. missionibus. Woodstock, 1879.

Synopsis concionum. Hága, 1884.

Adnotationes et instructiones spirituales. Hága, 1891.

Documenta aurea. Többször kinyomatva. Legutoljára megjelent a Vitae spir. documenta c. könyv 240. kk. 11. Wetteren, 1928.

Exercitia Spiritualia S. P. N. Ignatii fordítását eszközölte spanyol eredetiből latinra. Ez a fordítás azóta sok kiadást ért.

Az Egyetemes Társasághoz intézeti körleveleit többször kiadták.

II. Életrajzok és rendtörténeti művek.

Alberdingk Thijm: Levensschets van P. Joannes Phil. Roothaan, General der Societeit von Jesus. Amsterdam, 1885.

Albers Pieter: De hoogeewaarde P. Joannes Phil. Roothaan. Két kötet. Nijmegen, 1912.

Albers P.: El P. Roothaan y los ejercicios espirit. de S. Ignacio. Cikk a spanyol Manresa c. folyóiratban 5 (1929) 348—372. 11.

- Albers P.: *Liber saecularis Historiae* S. J. Róma, 1914.
- Bangha B.: *A négyszázéves Jézustársaság*. Budapest, 1940.
- Bangha B.: *Képek a Jézustársaság történetéből*. Budapest, 1940.
- Beretta J.: *De vita Aloysii Fortis vicesimi S. J. Universae Praepositi commentarium*. Verona, 1833.
- Carayon A.: *Documents inédits XX. kötete. Missions des Jésuites en Russie*. Poitiers, 1869.
- Catalogue domorum Societatis Jesu in Polonia*. Krakow. Czas, 1899.
- Crétineau—Joly: *Histoire de la Compagnie de Jésus*. Hatodik kötet. Párizs, 1846.
- Gagarin A.: *La Compagnie de Jésus conservée en Russie*. Párizs, 1872.
- Gyenis A.: *A jezsuitarend generálisai*. Budapest, 1935.
- Jonge L.: *De dienaar Gods Jan Philip Roothaan* S. J. Dieben, 1934.
- Jonge L. es Pirri P.: *Joannes Ph. Roothaan* S. J. Praep. Gen. XXI. *Testimonia aequalium*. Róma, 1935.
- Jonge L. *cikke Roothaan tanulóéveiről 1800—1804*. *Studien* 117 (1932) 431—445. I.
- Manfredini J.: *Storia della vita del Padre G. Ph. Roothaan*. Kézirat, melyből az életrajzírók mind merítettek. A Társ. középonti levéltárában.
- Martin Joseph: *Leben des P. J. Ph. Roothaan*. Ravensburg, 1898.
- Minini Fr.: *Esortazione domestica*. Róma, 1853.
- Neu A.: *Joh. Ph. Roothaan der bedeutendste Jesuitengeneral neuerer Zeit*. Freiburg, 1928.
- Pierling J.: *La Russie et le Saint-Siège*. Párizs, 1912.
- Pirri Péter: *P. Giovanni Roothaan*, XXI. *Generale della Comp. di Gesù*. Róma, 1931.
- Pirri, lásd Jonge.
- Portillo J. értekezik Roothaan lelkigyakorlatos fordításáról, *Manresa* 8 (1932) 346—355. 11. V. ö. még: *La Civ. Catt.* 1932, 2. 354—365. 11.
- Riondel H., lásd Vaux.
- Rosa Enrico: *I. Gesuiti*. Róma, 1914.
- Stimmen aus Maria-Laach* 38 (1890) 491. kk. 11.
- Terwecoren Ed.: *Esquisse historique sur le T. R. P. Roothaan*. Bruxelles, 1854.
- Vaux G. es Riondel H.: *Le P. Jean Roothaan*, 21. *Général de la Compagnie de Jésus*. Párizs, 1935.
- Zaleski—Vivier: *Les Jésuites de la Russie Blanche*. Két kötet. Párizs, 1906.

Jegyzetek.

I. P. Roothaan életére nézve bőséges adatokkal szolgálnak a fent-nevezett művek. — Az oroszországi házakra nézve lásd: *Catalogue domorum Societatis Jesu in Polonia*. Itt olvasható, hogy az oroszországi jezsuiták középonti házát, a polocki kollégiumot Báthory István lengyel király alapította 1580-ban. Volt itt gimnázium, teológiai és filozófiai főiskola. Itt laktak a rendfőnökök. A kollégium 1815-ben egyetemi rangot nyert s három karán egyetemi fokozatokat adhatott.

II. Újabb nagyarányú vállalkozás P. Roothaan leveleinek és a rávonatkozó iratoknak közzététele. A kiadott anyagot három sorozatban teszik közzé.

1. Első sorozatban adják leveleit három kötetben. Az első kötet megjelent Jonge és Pirri szerkesztésében. Ez a kötet tartalmazza leveleit rendfőnökké választásáig, számszerint 137 darabot. V. ö. Irodalom I. pont alatt. A két következő kötetben közrebocsátották rendfőnöksége idején Irt levelei közül azokat, melyek egyháztörténeti, rendtörténeti és Roothaan élet-rajza szempontjából jelentősek.

2. A második sorozatban közléteszik lelki jegyzeteit és iratait, melyeket az irodalmi rovat első pontja alatt soroltunk fel s melyek a nagy nyilvánosság számára még ismeretlenek.

3. A harmadik sorozatban közlik P. Roothaan kortársainak és az utókornak véleményét P. Roothaan életéről és erényeiről. Ez a kötet megjelent és 53 pont alatt adja az előírányozott anyagot. Legterjedelmesebb hely P. Manfredini József kéziratban maradt művének jut, aki P. Roothaan titkára volt s megírta életrajzát. Lásd: Irodalom II. pont alatt.

4. Hónapról-hónapra számos cikk jelenik meg P. Roothaanról. Ezeknek felsorolása nagyon messze vezetne. A jelen összefoglalás a „Szűz Mária Virágos Kertje“ című hitbuzgalmi folyóirat 1935. és 1936. évfolyamában látott először napvilágot s mint különlenyomat is megjelent.

Gyenis András S. J.

A változó csillagok állandó figyelője.

(Hagen János. 1847—1930.)

Még most is felhangzik néha az a szó, egyesek ajkán, hogy a tudomány és a vallás két teljesen ellentétes dolog, olyan, mint a tűz és víz, amely sohasem egyeztethető össze egymással. Mennyire hamis ez a felfogás, tanúsítja ezt maga a történelem. Kiváló tudósok meggyőződéses, istenhívő emberek voltak, és pedig nemcsak bölcselek, jogtudósok és történetírók, hanem természettudósok is. Johann Hagen egyike volt azoknak a nagy egyéniségeknek, akik kiválót alkottak a természettudományban és egyszersmind teljes hűséggel szolgálták a teremtő Istent. 25 évig működött a vatikáni csillagvizsgáló intézetben, mint az intézet igazgatója. Munkája révén világnévre tett szert. Rendes tagja volt a Royal Astronomical Society-nak, amely a világ legtekintélyesebb csillagászati köre, továbbá a Societá Astromonica Italiana, a Kaiserliche Leopoldische Carolinische Akademie és sok más akadémia a tagjai közé számlálta. Születésének 80 éves jubileuma alkalmából neki ajándékozta az Académie Pontificia delle Scienze az aranyérmet, amelyet egy díszgyűlés keretében nyújtottak át P. Hagennek, a csillagászok Nestorának. És ez a nagy tudós élete végéig szerzetes volt, a jezsuitarend tagja.

Johann Hagen a Bódeni tó mellett fekvő Bregenzben született 1847 március 6-án. Édesatyja tanító volt ott. 1825-ben jött Bregenzbe a közeli Lochauból. Hat gyermeke született Tereza Schick-vel kötött házasságából, három fiú és három leány. Ezek közül kettő egész korán meghalt. A három fiú mind egyházi pályára ment. Theodor, a legidősebb a történelem és irodalom tanára lett Brixenben, a püspöki iskolában. Johann belépett a Jézustársaságba Martin öccsével együtt. Az elemi iskolát Johann öt évig járta, utána egy évre beiratkozott technológiára. A középiskolai kiképeztetését a Stella Matutinában, Feldkirchenben nyerte, a jezsuita kollégiumban. Itt kedvelte meg az Alpeseket. Bejárta a vidéket keresztül-kasul. Felhágott

még a legmagasabb csúcsokra is, élete bizony néha veszélyben forgott, üe közben edződött ereje és egészsége.

Tizenhat éves korában lépett a Jézustársaságba. Gorheimben, bigmaring mellett végezte a noviciátust. Majd két évet töltött Münsterben, ahol a Klasszikus nyelvekben és a retorikában képezte ki magát. A Jézustársaságban szokásos filozófiai tanulmányokat Maria Laachban sajtátította el. 18/0-ben előljárói ismét Münsterbe küldték egyetemre, hogy a híres Heis professzor mellett a matematikában és a csillagászatban képezze ki magát. Később egy évig dolgozott a bonni egyetemen ugyanezekben a tudományágakban. Közben kiütött a háború Franciaország és Németország között. Hagen is beállt katonának. Mint betegápoló működött a katona-kórházakban. Rövidesen maga is megbetegedett tifuszban. Majd meg Bismarck májusi törvényei léptek életbe. Hagennek gyorsan be kellett fejeznie egyetemi tanulmányait; elhagyta Németországot és Ausztriában talált otthonra. Feldkirchenbe került, ahol a jezsuita gimnáziumban három éven át tanította a matematikát a négy alsó osztályban. Egyik volt tanítványa így jellemezte P. Hagent, a tanárt: „Ideális tanár volt és kedves modorú ember. Bármikor szívesen és közvetlenül elbeszélgetett növendékeivel. A hibákkal szemben szinte a végletekig elnéző volt. Előadásaival lebilincselte a hallgatóságot és jóízuvé tudta tenni még a száraz matematikai levezetéseket is.“

Feldkirchből Angolországba ment teológiai tanulmányok végzésére. Liverpoolhoz közel fekvő Ditton Hall-ban hallgatótt teológiát négy éven át. Itt szentelték pappá 1878 február 26-án. Miután a hittudományi tanulmányokat befejezte, egy esztendeig visszavonult életet élt egy lelkigyakorlatos házban, utána pedig Prairie du Chien (Wiseosin) Jézus Szíve collegiumba került és ott nyolc évig tanította a matematikát. Ekkor jelent meg egy cikke a „Sidereal Messenger“ folyóiratban The Lunar Eclipse of Flavius Josephus címmel, amely fényt vet egyes tanítási módszerére. Bemutatja ebben a közleményében, hogyan lehet csillagászati kérdésekben, pusztán középiskolai tudással hasznos számításokat végezni. Ő ugyanis általában azt tapasztalta, hogy ilyen csillagászati feladatok igen célszerűeknek bizonyultak a matematika tanítása szempontjából, amennyiben mindig nagy érdeklődést keltettek a matematikai problémák és a számítási eljárások iránt. Ezért melegen ajánlotta ezt a módszert a szaktársak figyelmébe. Ő maga számos csillagászati feladatot végeztetett tanítványaival, amelyek tárgya főként a Nap- és holdfogyatkozások, továbbá a Mercur és a Venus átvonulások voltak.

A collegiumhoz közel felállított observatóriumot is. Primitív volt ugyan, egyszerű fabódé, amelyben kis Merz-refraktor állott, de céljának teljesen megfelelt. Ezzel figyelte a fé-

nyesebb változófényű csillagokat. Iskolai kötelessége nem engedte, hogy kedvelt távcsövével éjjelenként hosszabb ideig foglalkozzék. Csak az esti két órát 8—10-ig használta fel arra, hogy csillagjai közt kutasson.

Ezeknek a megfigyeléseknek legfőbb hasznuk az volt, hogy észrevette a változócsillagok megfigyelése módszerében rejlő igen fontos hiányt. Ezért vette tervbe a változócsillagok atlaszának az elkészítését, hogy azzal könnyűvé tegye a fényváltozások rendszeres megfigyelését. Észleléseiben igen okos gyakorlati elvet tartott állandóan szem előtt. Soha sem tűzött maga elé olyan munkát, amelyet más csillagászok kedvezőbb helyzetüknél fogva tökéletesebben tudnák teljesíteni. Ezért zárta ki programjából az északra fekvő változó csillagokat és csak a délre esőkkel foglalkozott. A déli félgömbön ugyanis kevés a csillagvizsgáló intézet, míg északra számuk igen nagy. Következőleg a déli csillagokra vonatkozó megfigyelések száma aránylag sokkal kevesebb, mint az északiakra nézve.

1888-ban nevezték ki P. Hagent a Washingtonhoz közel fekvő georgetowni Observatorium igazgatójává. Ez kedvező alkalom volt arra, hogy a páter kimutassa rátermettségét a tudományos működésre.

Ez az Observatorium 1841-ben létesült. P. Curley, az intézet fizikai tanára volt egyúttal a csillagvizsgáló intézet első igazgatója. Az Observatorium tulajdonképpen kiegészítő részét képezte a fizikai laboratóriumnak. Az volt a célja eredetileg, hogy az érdeklődő tanulóknak alkalmuk legyen csillagászati megfigyelésekre. Rendszeres, tudományos megfigyelést először P. Hagen vett programjába. Az idős P. Curley örömmel látta ügyes és képzett rendtársát az intézetben és nemsokára az Observatorium vezetését is teljesen rábízta.

Az új igazgató mellőzte a bolygók és a kettős csillagok vizsgálatát és úgyszólván kizárólag a változófényű csillagok megfigyelését tűzte ki céljául. Megfigyeléseinek eredményeit rendszeresen közzétette az *Astronomical Journal* hasábjain. Ez az új, lendületes élet a georgetowni observatóriumban felhívta a collegium barátainak a figyelmét. Segítségükkel P. Hagen egy új, 12 hüvelykes refraktort szerzett, amely teljesen kielégítette a páter szíve vágyát a felszerelést illetően. Könyvtárról nem kellett gondoskodnia. A közeli Washingtonban kitűnő könyvtárak álltak rendelkezésére. Tudományos körökkel is állandóan érintkezhetett a nagy városban. P. Hagennek sikerült is sok híres csillagással barátságos viszonyt teremteni. Megismerkedett például E. Pickering-gel, a Harvard-observatórium igazgatójával, aki P. Hagan későbbi munkáira nagy hatással volt.

1893 októberében megkezdte az új távcsővel a megfigyelést, azzal a szándékkal, hogy egyszersmind anyagot gyűjt a

változócsillagok atlaszának a kiadására. Tizenkét éven át végezte ezt a munkát lankadatlan szorgalommal. Amikor más csillagvizsgáló intézetek observatorai értesültek P. Hagen tervéről, többen helyteleníteni kezdték vállalkozását. Egyesek azt mondták: „Hagyja Páter, ezt a munkát, hadd készítsen mindegyik csillagász sajátmagának ilyen atlaszt.“ Mások meg arra utaltak, hogy ezt a munkát tulajdonképpen a Harvard-observatórium embereire kellene bízni, mert az ő munkaterületük. P. Hagen ezek ellenére nem állott el tervétől és később örömmel vette észre, hogy hírnevét és tekintélyét ezzel a munkájával alapozta meg a csillagászok előtt. És a mű tárgyilagos szemmel nézve csakugyan nagy értéket jelentett. Prof. Turner, híres angol csillagász azt írta róla: „P. Hagen ezzel a művével kiérdemelte nemcsak azoknak a csillagászoknak a köszönetét és gratulációját, akik a változófényű csillagokkal foglalkoznak, hanem azokét is, akik előzetesen kifogásolták tervét“.

Ugyanakkor egy másik nagyszabású művén is dolgozott a négykötetes „Synopsis der höherer Mathematik“ megírásán. Ennek a munkának a tervezete megvolt már Maria Laachban is. Könyve bevezetőjében ismerteti a célját. Kalauzt akart 'idni a matematikusok kezébe, illetőleg kis enciklopédiát a felső matematika köréből. Ilyen terjedelmes, széleskörű munka felülmúlja egy ember teljesítőképességét. Nem csoda, ha P. Hagen Synopsise sem nyújtott minden tekintetben kiválót. A szakemberek mégis egyöntetűen azon a véleményen voltak, hogy P. Hagen igen értékes művel gazdagította a matematikai irodalmat.

P. Hagen már 60 éves volt, amikor X. Pius megbízta őt a vatikáni csillagvizsgáló intézet vezetésével. A vatikáni Observatorium alapját 1888-ban vetették meg XIII. Leó uralkodása alatt. Három évvel később, egy Motu proprio ünnepélyes felolvasásával kezdte meg működését az intézet. Az observatórium fő programpontját képezte a nemzetközi alapon megszervezett Carte du Ciel, csillagászati térkép és katalógus kidolgozása. A vatikáni csillagvizsgáló intézet az 55—64° deklinációs fokok közt terjedő övet kapta feldolgozásra a nemzetközi bizottságtól. A fényképfelvételekről P. Lais gondoskodott, de a munka másik része, a csillagok pozíciójának a kimérése a katalógus számára teljesen elmaradt. Hiányzott ember, aki ezt a feladatot megoldja. Erre a megfelelő ember P. Hagen volt.

A vatikáni csillagvizsgáló új igazgatója 1906 ápr. 22-én érkezett Rómába. Mielőtt hozzálátott volna a munkához, több olyan observatóriumot látogatott meg, amelyek ugyancsak a Carte du Ciel programját tüzték ki feladatul. Hazatérve két mérőműszert rendelt Rapsold-cégtől és két szerzetesnővért képezett ki a műszer kezelésére. Ezek végezték 15 éven át a csillagpozíciók meghatározását. Így készült el a vatikáni csil-

lagkatalógus, amely összesen 500.000 csillagot ölelt föl. A matematikai kiegészítő részt és a koordináták transformációjára vonatkozó táblázatok elkészítését a már említett Prof. Turner vállalta.

Közben P. Hagen fontos változtatásokat hozott be a csillagászati intézetben. A meteorológiai megfigyeléseket, amelyeket addig nagy szorgalommal végeztek, egyszerűen figyelmen kívül hagyta. Azonkívül átköltöztette az intézetet eddigi helyéről, a régi Gregoriana egyetem megfigyelő tornyáról a vatikáni kertbe. Itt az asztrográf kupolájához még egy hasonló kupolát építettek a 40 cm átmérőjű és 6 m fokustávolságú vizuális refraktor számára.

Mialatt az új kupolát építették, P. Hagen elméleti munkával foglalkozott. Ekkor írta „La Rotation de la Terre” című munkáját. Ebben a művében összegyűjtötte a Föld forgására vonatkozó elmélet fejlődését, továbbá mindazokat a kísérleteket, amelyeket a különböző korokban a Föld forgásának igazolására használtak. P. Hagen maga is készített ügyes műszert, amellyel bizonyította a Föld forgását. Ez a műszer lényegében véve egy torziós mérleg, izotomeográf. A bizonyítás alap gondolata rövidesen abban áll, hogy ha egy forgó test állandó forgatónyomatéka mellett változik a tehetetlenségi nyomaték egy függőleges tengelyre viszonyítva, akkor ezzel egyszersmind a torzió periódusa is, meg az amplitúdója is megváltozik.

P. Hagen izotomeografja egy vízszintesen elhelyezett fahengerből állott, amelynek hossza 8.5 m és a súlya 80 kg. Ez a henger közepén két 5.25 m hosszú acéldróttal volt megrögzítve függőleges irányban. A hengeren a középponttól a végpontig két kocsi volt mozgatható szisztematikusan a síneken* mindegyik 90 kg ólomsúllyal megterhelve. Ha a kocsik centrifugális mozgást végeztek, a henger az óramutató irányával megegyező forgásba kezdett, centipetalis mozgás esetén pedig ellenkező irányban. A forgás (torzió) periódusából és amplitúdójából meg lehet állapítani quantitative a Föld forgásának a szögsebességét.

A szabadesés jelenségét is felhasználta P. Hagen a Föld forgásának igazolására. 23 m magas, belül teljesen üres, hengeralakú épületrész tetejéről súlyt ejtett le. A súly kelet-irányban történt eltérése 1°-pontossággal megegyezett az elméleti eltérés értékével. Ezt a kísérletet 66-szor ismételte meg mindig ugyanezzel az eredménnyel.

Körülbelül ugyanabban az időben P. Hagen még más munkát is rendezett sajtó alá, a világhírű csillagász De Vico asszistensének, B. Sestini: Colori Stellari című művét. Azonban nem elégedett meg azzal, hogy csupán Sestininek a megfigyeléseit közölje. Utánanézett maga is minden csillagnak a kis Merz-távcsővel és saját becsléseivel együtt nyomatta ki Ses-

tini munkáját. Ennek a könyvnek a bevezetőjében igen szépen értekezik P. Hagen a csillagok színének a problémájáról. Ismerteti az eddig használt színskálát, amelyhez hozzátűzi a saját kilenc fokból álló skáláját.

Ennyi elfoglaltság között gondja volt arra is, hogy történelmi-módszertani munkája, *Die veränderliche Sterne* számára időt szakítson. P. Hagennek igazán meg volt a felkészültsége arra, hogy ilyen munkát megírjon. Boonban és Münsterben volt alkaima személyesen megismerkedni Heissel, Orgelanderrel, Schönfelddei, azokkal a csillagászokkal, akik ezen a téren kiválót alkottak. Ismerte ennek a kérdésnek a fejlődését minden részletében és pontosan szemmel tartotta az erre vonatkozó legújabb irodalmat. Széleskörű ismereteit saját módszereivel észleléseivel kiegészítve olyan munkát állított össze, amelynek olvasása igen élvezet a szakember számára.

Amikor a 40 cm-es refraktor elkészüli, egy esztendeig még folytatta a változó csillagok megfigyelését, utána pedig nagystílusú programot dolgozott ki a kozmikus fénylő ködfoltok tanulmányozására. Herschel óta a fénylő ködfoltokat egyszerű szavakkal írták le úgy, ahogy a szem róluk benyomást kapott. P. Hagen a ködfoltok fényességét is számokkal igyekezett kifejezni a csillagok fényerősségéhez hasonlóan. Megfigyelése tárgyát a Draper New General Catalogue ködfoltjai képezték. Eredményeit 1922—27-ben közzétett három kötetben adta ki. A könyv címe: *Preparatory Catalogue for a Durchmusterung of Nebulae*. Az erre vonatkozó összefoglaló munka, a *General Catalogue* 1928-ban jelent meg P. Hagen asszisztense, dr. Fr. Becker rendezésében.

A fénylő ködfoltok megfigyelésével egyidőben észlelte P. Hagen a sötét ködfoltokat is. Létezésüket ugyan nem a vatikáni csillagvizsgáló intézetben vette észre először, hanem már sokkal régebben Georgetownban, amint a változófényű csillagokra vonatkozó atlaszát készítette. Annak idején több ízben azt látta, hogy a változó csillagok némelyike finoman ködös környezetben fekszik. Megfigyelte ezeket a csillagokat különböző évszakokban más és más körülmények között és a háttér mindig ködösnek tűnt fel. Magától értetődő volt tehát, hogy a ködös tulajdonság kozmikus jellegű. Most tehát a vatikáni csillagvizsgálóban tervbe vette, hogy felkutatja teljesen az eget a sötét kozmikus ködfoltok szempontjából. Nagy csodálkozással azt tapasztalta, hogy a sötét kozmikus ködök elvannak oszolva az egész égen különböző sűrűségben, leginkább azonban a Tejúton kívül, a magas galaktikai szélességekben, ahol ellentétesen a gyengén fénylő Tejúttal sötét kozmikus felhő út terül el.

Ez a felfedezés fokozta P. Hagen buzgóságát. A hátralevő idejét teljesen ennek a kérdésnek a szolgálatába akarta

állítani. 1920 március 6-án ezt a feljegyzést találjuk naplójában: „Ma vagyok 73 éves. Sokáig már nem dolgozhatok. De még munkaképes vagyok. Hálát adok a jó Istennek, hogy megengedte előmozdítanom az Ő dicsőségét. Ha még sikerülne befejeznom ezt a megkezdett munkámat, ez volna földi életem utolsó boldogsága.“

1925-ben betegség lepi meg. Erős szervezete leküzdi a bajt. Felgyógyulásakor ezeket írja: „Megint tudok dolgozni. De érzem, hogy közeledem a befejezéshez. Most már én vagyok a legidősebb observator a világ összes csillagászai között. Magam is csodálom, hogy Képes vagyok még lendülettel dolgozni. Ügy látszik, a Gondviselés kívánja, hogy a kódút problémája még halálom előtt tisztázódjék.“

Az időjárás kitűnően kedvezett akkor a csillagászati munkának. Három hónapon át nem esett egy csepp eső sem. De a következő év nem hozott kedvező időt. Áprilisban csak egy szép éjszakája volt. P. Hagen azzal vigasztalta magát, hogy majd május és június jobb lesz. És nem csalódott, örömmel folytatta a ködfolt-kutatásait a felhőtlen éjszakákon. Programjának javarészét meg is valósította. Elérkezett az 1930-as esztendő. Sz. József napján ezt írta: „Ha április hó nem okoz zavart, úgy gondolom, a nyáron elkészülök a munkával.“ Hogy milyen volt abban az évben az április, nincs róla szó P. Hagen feljegyzéseiben. Közbejött újabb betegség. P. Hagen búcsút mondott a csillagvizsgáló intézetnek. A munka befejezetlen maradt. Szerencsére P. Hagen nem várt munkájának kinyomatásával addig, amíg a pro grammot egész az utolsó betűig meg nem valósítja. 1920-tól kezdve több ízben közölte a tudományos világgal kutatásainak eredményeit a különböző folyóiratokban.

Kezdetben kétkedéssel fogadták a csillagászok P. Hagen megállapításait. Komolyan kételkedtek azon, hogy sötét ködfoltok a valóságban létező tárgyak volnának. Csak szubjektív benyomásoknak gondolták, vagy olyan jelenségnek, amelyek eléggé magyarázhatók az igen gyengefényű csillagok diffúz fényének a hatásával. A kérdés csak bonyolódott még azzal, hogy ezek a sötét ködfoltok különösképen nem mutattak semmi elnyelési tulajdonságot. Azonkívül a fényképlemezeh sem hagytak semmi nyomot, noha többórás kimutatással igen érzékeny lemezeket használtak erre a célra.

P. Hagen válaszában azzal érvelt, hogy ezek a sötét ködfoltok a teleszkópban azonos természetűek Herschel és Barnard ködfoltjaival. Ha tehát ezek nem szubjektív csalódások, akkor az övéi sem lehetnek hallucinációk.

Arra vonatkozóan, hogy ködfoltjai nem fényképezhető, egy más, hasonló tényre való utalással felelt. 1881-ben Baxendell felfedezett egy ködfoltot. Utána sok híres csillagász

tisztán és világosan látta ugyanezt a ködfoltot, például Becker, Wolf, O'Connor. És ezt a ködfoltot sem sikerült lefényképezni még a legmodernebb rendszerű csillagvizsgáló intézetekben sem. Nem szabad felednünk, hogy a szem tényérzékenysége ezerszer nagyobb a legérzékenyebb fényképező lemez érzékenységénél. Ezt hangsúlyozta P. Hagen mellett érvelve Prof. Hopmann. Egy másik tekintélyes csillagász Prof. Hartmann meg azzal érvelt, hogy a spektrál-analizisből ismert Sodium-vonalak, amelyek a radiális mozgástól függetlenek a spektrumban, sötét harmonikus felhők jelenlétével magyarázandók. Hagen kozmikus felhői tehát a valóságban csakugyan léteznek.

A kozmikus felhők eredetére és mibenlétére vonatkozóan P. Hagennek az volt a felfogása, hogy az tulajdonképpen a megmaradt őanyag, amelyből a csillagok kialakultak. A modern felfogással ez szöges ellentétben áll. A kozmikus anyag A. N. Rüssel szerint tulajdonképpen a nagyfényerősségű csillagok sugárnyomása révén keletkezett por összekeveredve gáznemű anyaggal a világűrben.

Miután P. Hagen elhagyta a csillagvizsgáló intézetet, a Collegio Germanico-Unghericoban gondos ápolásban részesült. Lázos betegsége azonban hosszabb idő után sem csökkent. Azt remélte, hogy Rómán kívül kap majd újra erőre. Albánó melletti Gallóroba vitték a jezsuita noviciátusba. A dombos, változatos vidék, tiszta levegő, a szép kilátás a tengerre, felüdítőleg szokott hatni a szervezetre. Csakugyan Gallóro igen jó hatással volt rá. Egy hónap múlva elmúlt a láz, felkelt, körüljárt a házban és misézett is. Július közepén ezt írta a csillagvizsgáló intézetbe: „Végre jól megy minden. Ebben a házban ismét meggyógyultam. Rendezem sajtó alá a Synopsis der höheren Mathematik IV. kötetét. Augusztusban visszatérek a csillagdába.“

Augusztus hónap megjött, de a láz megint visszatért még pedig nagy fokban. A vesegyulladás jelei mutatkoztak. El kellett őt szállítani Rómába a Quisisana szanatóriumába. Rövidesen szétfoslott minden remény a felgyógyulásra. Augusztus 21-én a betegek szentségében részesítették őt és szeptember 5-én éjjel visszaadta lelkét Teremtőjének. Egész az utolsó pillanatig öntudatnál volt. Utolsó napjaiban csak egy gond zavarta: befejezetlen maradt a kozmikus felhők vizsgálata. Egyik volt asszisztense azonban levélben megvizsgáltta és biztosította őt arról, hogy befejezi a kozmikus felhők kutatását. Erre a páter megnyugodva és elégedetten várta a jó Isten hívó szavát.

Régivágású csillagász volt. Nem a kényelmes asztal mellett gondolta ki elméleteit, hanem teleszkóppal a kezében fürkészte a nagy kozmos ismeretlen titkait. Páratlan volt a

munkaszeretete. A csillagászati megfigyelés nála üdülés-számba ment. A rossz időjárásra neheztelt a legtöbbször. Ez okozott nála lehangoltságot és ez késleltette őt mondhatni egyedül programjának keresztülvitelében. Eredeti egyéniség volt. Telve eszmékkel és tervekkel. Munkájában feledte önmagát és csak az Isten dicsősége meg a tudomány előhaladása lebegett szeme előtt. Halálával az Egyház és a tudomány kiváló természetkutatót veszített el benne.

IRODALOM.

La Rotation de la Terre ses Preuves mécaniques anciennes et nouvelles. Rome (1911).

Die Veränderliche Sterne. Freiburg im Breisgau (1921).

Colori stellari osservati a Roma negli anni 1844—46 da Benedetto Sestini S. J., Roma (1911).

Preparatory Catalogue for a Durchmusterung of Nebulae. Edinburgh (1927).

Lunar eclipses as problems for students. Sidereal Messenger, 3.

Via Lattea e Via Nubila. Memorie della Società Astronomica Italiana. L, 9. (1920).

A Durchmusterung of the Heavens for Obscure Cosmic Clouds. Atti della Pont. Ace. delle Scienze. 76, 89; 77, 131; 82, 263.

Tibor Mátyás S. J.

Magyar hithirdetők Zambéziiben.

(Czimmermann István. 1849—1894. Menyhárh László. 1849—1897.)

A múlt század utolsó negyedében a missziós-eszme ismét az érdeklődés homlokterébe került.

A Jézustársaság eltörlése után a pogányok megtérítését szorgalmazó buzgóság lelohadt. A francia forradalom nyomában járó, csaknem évszázadig tartó állandó zavargások és lázongások között nem fordíthattak akkora gondot és annyi áldozatot a hithirdetésre, mint kívánatos lett volna.

Miután a pusztító vihar elült és a forrongó kedélyek lecsillapodtak, a mennyei bölcseséggel megáldott XIII. Leó pápa ismét a pogányság felé irányítja a katolikus világ figyelmét; mire olyan missziós-föllandülés kezdődik, amely még ma is emelkedőben van.

Hazánk sem maradt hátra az általános fölbuzdulás közepe. Többek között két jezsuita, P. Czimmermann István és P. Menyhárh László is az evangélium munkásai közé állt. A töretlen ugaron azután megmutatták, hogy mire képes az igazi magyaros lelkesedés, akaraterő és munkabírás!

P. CZIMMERMANN ISTVÁN.

Mi lesz e gyermekből?

A trianoni kényszer-határ által elszakított és a bércei Kárpátok erdőkoszorúza magaslatai között fekvő szepes-megyei Szomolnok-Huttán született P. Czimmermann István 1849 március 29-én. Szülei egyszerű, derék, vallásos polgár-emberek voltak. Ha nem is dúskálkodtak földi javakban, azért ínséget sohasem szenvedtek. Az apa szorgalmas munkával, fáradságot nem ismerve teljesítette kötelességét, hogy minél jobban biztosíthassa családjá földi boldogulását. A gondos édesanya ügyes gazdálkodással és beosztással elérte azt, hogy mindig került valami a kenyér mellé az asztalra.

A kis Pista gondtalan, vidám gyermekkort élt át. Szép

lelki és szellemi tulajdonságokkal biztos föllépés, elevenség és életrealitás párosult benne. Pajtásai között mindig ő volt a vezér, övé volt az utolsó szó.

Az iskolában is megállta a helyét. Bármit bíztak rá, pontosan elintézte. A tanító nagyon kedvelte szolgálatkészsége, fürgesége és gyors felfogása miatt. Ha fogas kérdést vetett fel és az egész osztály szorongva hallgatott, meg sem tudott mukanni, Pista mindig készen állott, hogy megfeleljen. Oly jó esze és emlékezete volt, hogy egyszeri hallás után mindent megjegyzett. Mikor az iskolától búcsút vett, a tanító megfenyegette az osztályt és így szólt:

— Czimmermann eltávozott. Ha a Szentlélek meg nem segít titeket, akkor jaj nektek!

Mindamellet, hogy gyors felfogással és nagyszerű tehetséggel áldotta meg a jó Isten, nem szívesen bújta a könyveket. A gimnáziumi tanulmányok nem igen ízlettek neki, szilaj csikó-természetének nem felelt meg a fegyelmezett diákélet. Szülei, rokonsága szerették volna, ha tanul, tovább képzi magát, szép jövőt jósoltak neki. Sokszor, kicsi korától kezdve találgatták, kérdezték egymást: Mi lesz a gyerekből?

— Jó esze van — mondogatták —, sokra viheti. Nagy úr lehet még belőle. Taníttatni kell. Maga a tanító is monddta, hogy valóságos vétek volna, Pistát itthon fogni.

A jó szülők szívesen belementek, hogy Pista gimnáziumba járjon, de ha ő nem akart! Pedig hogyan szerették volna, ha pap lenne belőle! Szép szóval kérték, lelkére beszéltek; fáradóságuk kárbaveszett volt.

Nem erőltették tovább a dolgot, hanem otthon tartották és elhelyezkedést kerestek számára. Találtak is a helybeli vaskohónál. Mivel szép írása volt, felfogadták írónak és itt egyéb kisebb megbízatások elintézését is rábízták.

Ember a talpán!

Nehezen, de lassankint belátta, hogy a gondtalan, játszi gyermekornak már vége. Az élet nem gyerekjáték, hanem kötelességek, komoly, férfias munkálkodás láncolata. S lia valamire vinni akaria. akkor tanulnia kell. Középiszkolai képzettség nélkül nem boldogul.

Tizenhatéves volt már. Elhatározta, hogy elhagyja állását és beiratkozik a gimnáziumba. De hol, hogyan, miből?

Nem sokat tétovázik, hanem folyamadik a jótékonyságáról messzeföldön ismert Zaboyszky László szepesi püspökhöz és támogatását kéri. A főpásztor készséges örömmel ad neki helvét a lőcsei püspöki nevelőintézetben. 1866—1867. iskolai évben megkezdí az első osztályt. Eleinte keservesen ment a latin deklináció, idegenszerűen érezte magát a nála jóval

fiatalabb diákok között. De nem enged. Fényes tehetségével és vasakaratóval legyőzi az akadályokat. Év végén messze kimagaslik társai közül és jutalmul 210 forintnyi ösztöndíjat kap.

A negyedik osztályban katonai sorozás alá került, bevált és három évi katonai szolgálatra berendelték. Mivel nem volt kedve megszakítani tanulmányait, hamarosan leteszi az önkéntesi vizsgát és így a három évi bakáskodástól szerencsésen megszabadul.

Az ötödik osztály után még a nyári szünet alatt levizsgálja a hatodikból és az 1870—71. iskolai évben Lőcsén leszolgálja az önkéntesi évet, de közben elvégzi a hetedik osztályt is és csillaggal kitüntetve, mint káplár válik meg a hadseregtől. A következő évben, 1872-ben érettségizik fényes eredménnyel. A gimnázium nyolc osztályát hat év alatt végezte és már 23 éves volt, midőn bezárult mögötte a középiskola kapuja.

Annyira megszerette a tanulást, hogy mikor pályaválasztásra került a sor, a tanárság mellett döntött.

1872. év őszén Pesten beiratkozik az egyetemre. A tiszta légkörhöz szokott, romlatlan, mozgékony természetű ifjúnak nem tetszett kollégáinak élete, akik a nagyvárosi élet sodrába kerülve, együtt úsztak az árral. Tanulás helyett mulatozásra adták magukat. Elkapta őket, beteggé tette lelküket az élvezetek mohó, örömtelen láza. Pista megállapodott és meghiggadt, tisztult és emelkedett gondolkodásmódja látta az örvényt, amelynek peremén jár; finomult lelkisége elkíváncozott a mindennapi élet laposságából a tisztább, napsugaras magaslatokra.

Nem sokat tétovázik, Vácott terem és megjelenik Peitler Antal püspöknél.

— Jelentem alássan Nagyméltóságodnak, hogy én a papi pályára való vagyok.

— Szép, szép — felelte a püspök, akit a szép szál fiatalember katonás föllépése egészen elbűvölt —, de meggondolta-e kellően ezt a lépést?

— Excellenciád, az én koromban ehhez kétség nem férhet.

— De nálam — mondotta a püspök — a szemináriumban már nincs hely.

— Mit? Excellenciád püspök és nem talál helyet számomra?

A püspöknek nagyon imponált az egykori káplár határozott és amellet szerény egyénisége. Rögtön készítették számára helyet és pedig előbb a püspöki palotában, majd a papnevelőben.

Itt is hamarosan kimagaslik társai közül érett gondolkodásával, szorgalmával és a tanulmányokban elért eredmény-

nyel, azért püspöke rövidesen Rómába küldi, hogy a jezsuita atyák vezetése alatt álló Gergely-egyetemen alaposabban kiképezze magát.

Elhatározására, hogy a papi hivatást választotta, az említett okokon kívül döntőleg hatott testvérbátyja, Ignác példája, aki ebben az időben szepesmegyei pap volt. Később a 90-es években szepesi kanonok lett és mint ilyen hunyt el Szepeshelyen a világháború alatt.

Az örök városban.

István tisztelendő Rómába került és pedig a magyar-német teológusok számára épült papnevelőbe. Az örök városba, a katolikus világ középpontjába, szívébe ki ne vágyódnék? Akár a bazilikák égbeszökő íve alatt járt, akár az utcákon haladt, mindenütt a régi dicső múlt emlékei ötlöttek szemébe. A hatalmas világegyház középpontja lenyűgözte fenségével, de egyúttal megihlette lelkét. Itt adták a szent hitért életüket a vértanuk milliói, itt élt és szolgált Istennek a szentek és szüzek végtelen serege. Innen indult ki minden fontosabb mozgalom és ide futnak össze a történelmi események szálai.

öt évig tartózkodott Rómában: egy évig bölcséletet, négyig teológiát tanult. Miután doktorrá avatták és pappá szentelték, visszatért hazánkba.

Tanulmányait a híres Gergely-egyetemen végezte, ahol az egész földkerekség minden nemzetéből a legkiválóbb és legtehetségesebb növendékek készülnek elő szent hivatásukra. A pápai trónon a vértanúlelkű, galambösz aggastyán IX. Pius ült, akit a piemonti vad hordák megfosztottak minden birtokától. Tanárai és előljárói között a később bíborosi méltóságra emelkedett Franzelin és Steinhuber atyákat látjuk.

Feledhetetlen emlékekkel és benyomásokkal távozott Rómából. Látóköre hatalmasan kitágult és az eszményi magasságok felé szárnyaló lelke minden áldozatra, minden munkára kész volt, hogy Isten dicsőségét és a lelkek üdvösségét minél hathatósabban előmozdítsa.

Csak előre!

A most már dr. Czimmermann István a római papnevelő kispapjainak piros ruháját felcserélte a falusi káplán egyszerű fekete öltönyével. Mint újmisést először Harasztiba, majd Taksonyba küldötte a főpásztor, hogy megismerje a vidéki lelkipásztorkodás minden csínját-bínját. Két évig sem volt káplán, máris annyira kivívta az illetékes tényezők megalégedését, hogy a váci papnevelő intézet lelkiigazgatójává nevezték ki. Ez annyit jelent, annyira megbíztak benne, hogy nyugodt lélekkel rábízták az egyházmegye jövődi lelkipásztorainak lelki irányítását.

De itt sem volt sokáig maradása. Régi belső vágy sarkalta

magasra törő lelkét; más, új életeszmény ragadta ineg figyelmét.

Már Rómában is gondolt arra, hogy be fog lépni a Jézus-társaságba. Tanáraiban és előljáróban olyan férfiakat ismert meg, akik teljes lélekkel, visszatartás nélkül adják magukat Isten szolgálatára. Életük magával ragadó példája fölkelte benne a vágyat, hogy közéjük tartozzék.

Szándéka megvalósításának útjában állt esküje, amelyet minden papnövendéknek, aki a Collegium Germanico-Hungaricumban tanul, le kell tennie és megígérni, hogy három év előtt egyházmegyéjét el nem hagyja.

Nehéz szívvel, de nagylelkűen elodázta a rendbelépést.

Végre ütött a várt óra. 1879 szeptember 24-én a karinthiai Sanct-Andräba sietett, hogy megkezdje a noviciátust. A lavanti püspökök egykori várkastélyában végezte az első próbaidőt. Vezetője a hírneves konvertita, P. Bülow Emil volt. Társai között látjuk Nisius Jánost, Straub Antalt, Wimmer Jánost, későbbi egyetemi tanárokat, Puntigam Antalt, Wickl Rupertet, a jeles aszkétikus írókat.

Csakhamar otthonosan érezte magát új életkörülményei között. Messze vezetne célunktól és nem is lehetséges e rövid életrajz keretei között vázolni az újszerzetesek kiképzését, napirendjét. Elég annyit megjegyeznünk, hogy szapora buzgósággal adta magát az előírt dolgok végzésére és sasröptű lelke messze az átlag fölött szárnyalt az Isten-szolgalat és lelki élet tiszta légkörében.

Nem állapodott meg félúton, dolgozni, alkotni vágyott. A szent rendalapító lánglelke megihlette, lobogó lángolásra tüzelte; a lelkigyakorlatokban rejlő immanens logika magával ragadta az élet-harctér lelkicsatáinak megvívására. Isten a Teremtő, mi a teremtményei; Krisztus a király, mi alattvalói, szolgáljunk hát neki! Ez volt életének vezéreszméje.

—7 Igen, igen — mondotta — szolgáljunk neki: én is, te is, ő is, mindenki hódoljon meg előtte; ismerje el urának a szegény és gazdag, öreg és ifjú, egészséges és beteg, az uralkodó és alattvaló, úr és szolga, férfi és nő, hívő és hitetlen. Erre fogok törekedni, ez lesz működésem, egész életem célja.

A nép apostola.

A próbaidő után 1881-ben Pozsonyba került szónoknak.

Következő évben az alföldi végtelen róna régi kultúrközéppontjában, Kalocsán találjuk, ahol hittanár, szónok, gyóntató, a Jézus Szíve Társulat igazgatója, a templomot fölkereső hívek lelkipásztora, azután népmissziós lett.

Tágas tere nyílt apostoli buzgóságának. Nem elégedett meg a templomba özönlő hívek gondozásával, hanem útrakelt, hogy keresse és az akolba terelje az elveszett báránycákat is.

Főgondját a szegényekre és betegekre fordította. Felkereste, vigasztalta őket. Míg testi bajaik gyógyítására tanácsal szolgált, addig lelkükre a hit erősítő balzsamát csepegtette. De nem feledkezett meg támogatásukról sem. Haynald bíboros érsek és a kalocsai káptalan tagjai oly bőséges alimizsnát juttattak kezéhez, hogy egyik szegény sem maradt kisebb-nagyobb pénzbeli segítség nélkül.

Egyik legkedvesebb foglalkozása volt, ha az elhanyagolt tanyai nép lelki művelésén lendíthetett. Atyai jóbarátot nyertek benne.

Míg elődje, a jó P. Uhlárik János, a mozgalmas életet kedvelő és az enyém-tied fogalmáról nem egészen világos ismeretekkel rendelkező kalocsai cigányokat törekedett emberfeletti türelemmel és állandó ajándékokkal nemesíteni, jó útra terelni és a fekete nemzet hamar lohadó áhítatát élesztetni, addig ő az ügyefogyott, tudatlan magyar nép lelki és szellemi szintjét iparkodott emelni.

Szentbenedek, Úszód, Foktó, Bátya, Miske, Hajós, Szakmar, Gombolyag stb. község jobb sorsra méltó népe között gyakran megfordult, hogy lángoló szavával, gyújtó beszédekkel élessze bennük a katolikus öntudatot és mélyítse, fokozza hitéletüket.

Emlékét a kis Negyven község lakói őrizték meg leg-hívebben. Még 40 év múlva is élénken emlékeztek beszédeire, tanácsaira. Megható volt, midőn az öregebbek gyermekded kegyelettel mutogatták kicsi templomukat és mondogatták: Ezt is a megboldogult „Páter Czímermánynak“ köszönhetjük.

A jó Páter ugyanis addig kilincselte, míg akkora összeggel nem rendelkezett, hogy a jó negyvenieknek templomot nem építhetett. Legbőkezűbb támogatója Lichtensteiger János kalocsai segédpüspök volt.

A kis templom hamarosan fölépült és a b. Szűzanya tiszteletére szentelték föl. A templom ma is áll, három oltárral, toronnyal, kórusfal, haranggal. Nagyon szép, barátságos, egyszerű, de ízléses stílusban épült. A község is megnagyobbodott, most már nem negyven házból áll, hanem lehet már százon is túl.

Egész ember.

Isten dicsőségéért és felebarátjai földi és örök boldogulásáért hevülő lelke nem érte be ennyivel. Már eddig is annyi és akkora áldozatot hozott. Lemondott dicsőségről, rangról; otthagya magasra ívelő pályáját és a szegény Jézus, a sokszor kigúnyolt és megvetett Jézus, társa lett.

Azon tűnődött, hogy mit adhatna még az Úrnak. Vagyona nincs, lemondott róla a szegénység fogadalma által; szabadságát, önrendelkezési jogát feláldozta az engedelmisség oltárán.

Messzekiható tervek, szinte teljesülhetetlen vágyak homályosan rajzoltak lelkében, míg végre 1884-ben világosan látta, hogy mit kell tennie.

Történt ugyanis, hogy a délkeletafrikai Zambézi-misszió válságos helyzetbe került. Az életük javakorában álló misszionáriusok egymásután hanyatlottak sírba és féltő volt, hogyha újabb erők nem lépnek a kidőlték helyébe, a szépen föllendülő telepeket el kell hagyni. P. Gabriel S. J. európai toborzó-útra indult és közben, 1884-ben, hozzánk is ellátogatott.

Kérő esdeklése, buzdító szavai, a szegény, elhagyott és a pogányság sötétségében tévelygő négerek lelki nyomorúságának vázolója nem tévesztette el hatását. P. Czimmermann nagy lelkének egész melegével fölkarolta az eszmét. Már évekkel azelőtt fogadalmat tett, hogy ha heves fejfájásától megszabadul, akkor a missziót fogja kérni előljáróitól.

A rend magyarországi helyzete kevés kilátással kecsegtette, hogy terve rövid időn belül megvalósul. Még csak 30 éve telepedett vissza az országba, munka oly sok volt, rendtag pedig oly kevés; minden épkézláb ember túl volt halmozva munkával; szinte biztosra vette, hogy nem teljesül kérése.

Istenben bízva, előadta kérését és okait, amelyek a kérés jogosultságát megerősítették. Az általános rendfőnök megadta az engedélyt és a Zambézi-misszióba rendelte. Hogy óhaja ilyen hamar teljesült, abban nagy része volt a kalocsai kollégium rektorának, P. Menyhárh Lászlónak is, aki maga is már régóta vágyott az afrikai misszióba és alattvalójának kérését hathatósan istápolta a fölöttes előljáróknál.

P. Czimmermann ujjongó lélekkel indult a hosszú útra. 1885 őszén már Portugáliában találjuk őt és még a tél beállta előtt hajóra száll, hogy minél előbb vágyai és jövő működésének színhelyére érjen. 1886 február végén megérkeznek a hatalmas Zambezi folyó torkolatához.

Mindjárt a kiszálláskor szomorú kép tárult szeme elé. Az enyészet vihara végigsivított a misszió. Vajmi kevés föl-emelő, de annál több lehangoló esemény, körülmény ötlött elébe.

A megpróbáltatásokkal teljes múlt és vigasztalan jelen után milyen jövő fog következni?

Nem sokat töprengett magában, hanem elszánt elhatározással, tetterős lélekkel fogott a munkához, hogy a múlt romjai fölött a szebb jövő épületét emelje. Itt mutatkozott csak igazán a maga teljes mivoltában annak, ami: *egész embernek, talpig férfinak*, akinek sziklaszilárd hite, megingathatatlan bizalma, fáradságot nem ismerni akaró munkabírása van.

„Iparkodom odajutni, — írta, — ahol a legnagyobb a tevékenység, vagy kétségkívül a legnagyobb szenvedés vár minden hithirdetőre.“

P. MENYHÁRTH LÁSZLÓ.

Szent Alajos nyomában,

P. Menyhárh jellemére nézve teljesen elüt P. Czimraermannától.

Az utóbbi a rögtönzéseknek, gyors elhatározásoknak az embere volt: csodás ruganyosságával és szívós kitartásával legyőzi az elébe gördülő akadályokat. Behatol az afrikai őserdőbe, új küzdelmek után sóvárog és messze benn a vadonban, ezer kilométernyire a tengertől, nélkülözések, szenvedések és üldöztetések között megalkotja a zumbói missziót. Majd midőn hatalmas lángtól égő lelkének tüze ellobog, a sok munkától megtörve, sirba hanyatlik.

P. Menyhárh körültekintő, előrelátó gondoskodással továbbfejleszti a megalapított állomásokat. Nagyméretű építkezéseivel, a gazdaságat fölkarolásával biztosítja a misszió jövőjét. A töretlen pusztaságban és áthatolhatatlan őserdőben bőségesen termő szántóföldeket, ültetvényeket és veteményeskerteket varázsol elő és így biztosítja a missziót a jövő esetleges viszontagságai ellen.

P. Czimmermann kezdeményező, úttörő, P. Menyhárh higadt, előrelátó építő.

P. Menyhárh ifjúkori éveiről keveset tudunk. Egyszerű, nyugodt lefolyású volt.

Született a hevesmegyei Pusztaszarvason 1849 május 30-án. Középiskolai tanulmányait egészen a hatodik osztályig a ciszterci-rend egri főgimnáziumában végezte. Mind a hat éven át első diák volt osztályában. Ernyedetlen szorgalma, biztos tudása és szerény modora biztosította számára mind tanárai, mind társai szeretetét és bizalmát.

Itt jutott először kezébe az angyali ifjú, szent Alajos élete, amelyet Galambos Kálmán *A castiglionei angyal* címmel írt. A könyv tetszett neki. Újra és újra olvasta. Alajos példája magával ragadta. Habár eddig még nem látott jezsuitát, elhatározta, hogy közéjük fog állni. Teljesen Szent Alajos életútján, nyomában akart járni.

Édesatyja nem ellenkezett, de útipénzt nem adott neki. Ez a körülmény nem volt képes eltántorítani elhatározásától. Azon a néhány aranyon tette meg az utat, amelyet mint első diák Egerben kapott. Ez a tény, az önmagához való következettség és minden akadályt lebíró vasakarát jellemezte későbbi éveiben is. Óhaja teljesült, Stieber György provinciális 1866 augusztus 13-án felvette a Társaságba. Novíciusmestere a már említett jeles Bülow Emil volt. Hogy milyen komolyan vette a lelki életet és rendíthetetlenül követte Szent Alajost, arról tanúskodik mesterének későbbi nyilatkozata, aki azt állította,

hogy a fiatal Menyhárh legjellemzőbb vonása a rendkívüli önmegtagadottság volt.

A szokásos kétévi próbaidő után örvendező lélekkel szentelte, adta magát Istennek a fogadalmak által égő áldozatul, Lélekben megerősödve és fölvértezve, 1868-ban beáll rendje munkáscsapatába, hogy ezután már tettel is fáradozzék a lelkek javának előmozdításán. Kalocsára kerül, mint szakaszprefektus, ahol a Társaság nevelőintézetében öt évet tölt, mint az ifjúság nevelője és tanára. Közben már pótolta a hiányzó gimnáziumi osztályokat és letette az érettségi vizsgálatot. A nevelés nehéz mestersége türelempróbájával és ezer apró ügyesbajos dolgával, a tanári hivatás egyhangú életével jó előkészítő iskolául szolgált a jövő apostol hivatására.

A következő években Pozsonyban bölcseletet és a regényes fekvésű Innsbruckban teológiát tanult. Tanárai között szerepeltek a katolikus hittudomány ragyogó csillagai, akik tudásuk fényével és mélységével becsületet, elismerést szereztek az Egyháznak. Costa-Rosetti, Grisar, Jungmann, Noldin, Nilles, Stentrup előadásait hallgatta. Az ő útmutatásuk mellett szerelte föl lelkét a katolikus tudományosság soha el nem avuló és be nem rozsdásodó fegyvereivel.

Életének útja, lelkének, jellemének fejlődése nem hirte len magasra ívelő, mint P. Czimmermanné, hanem csendben, észrevétlenül, fokról-fokra növekedett lelkiereje, ugrásszerű változások, átmenetek nélkül alakult ki egyénisége. Mindig alapos munkát végzett.

Tervek és vágyak.

Alig végezte el a próbaidőt, lelke máris magasra szárnyal. Először halk vágy kél benne, hogy életét bárcsak a szegény négerek megtérítésére szentelhetne, ez a vágy annyira erősödik, hogy fogadalommal szánja és kötelezi magát, föltéve, ha előjárói is így döntenek, hogy a Zambezi elhagyott feketéi között fogja hirdetni az evangéliumot. Tette ezt 1873-ban, midőn a rend még nem vette át az említett missziót.

Neki is kevés kilátása volt, hogy vágya valaha is teljesülni fog. De nem csüggedt el, habár életének körülményei, hivatalai szemmeláthatóan eltávolították a missziótól.

A teológia harmadik évében pappá szentelték. A negyedik esztendő előtt megújította kérelmét az afrikai missziókat illetően és egyúttal áthelyezését kérte az angolországi St. Beunó-kollégiumba, ahol hittudományi tanulmányainak befejezése mellett angol nyelvi tudását is tökéletesítette.

„Hála tehát az örök Istennek, — írja St. Buenóból 1879 október 14-én P. Weisbauernek — már október óta itt vagyok és nagyon jól érzem magam. Ha Főtisztelendőséged, vagy bárki más csodálkozik missziói rendeltetésem miatt, tudják meg, ké-

rem, hogy Isten szent akarata, mely engem a missziókba hív, többé kétségbe nem vonható. Ott vagyok most, ahova Isten akarata állított s csak ezt az egyet kérem holtom napjáig és semmi mást. Ez a hivatásom nem új, mert már tíz év óta érzem bensőmben s már 1871-ben vettem erre vonatkozólag ft. P. Generalis levelét...; sőt 1873-ban fogadalommal áldoztam fel magamat erre a misszióra, melyet Társaságunk éppen most vett át. (1879-ben, a levél írása előtt néhány hónappal.)

De mit szólnak eddigi tanulmányaimhoz, a botanikához? (P. Weisbauer is kiváló botanikus volt.) Elértem velük célotmat; dolgoztam, amennyi csak tőlem telt... ezen a téren semmit sem hanyagoltam el. Azért folyton szem előtt tartottam a missziókat... és sürgősen kérelmeztem. Különben pedig egészen Isten gondviselésére bízam magam és Ő olyan utakra vezérelt, hogy azok szemében, kik lelkembe nem láthattak, más irányt vett életem, mint amelyhez Isten kegyelméből eljutottam. Botanikus mivoltom a missziókban sem lesz hátrányomra s ha körülményeim engedik, bár a szaktudós szerepére ezentúl nem vállalkozhatom, a tőlem kitelhetőt ebben az irányban ezentúl sem fogom elhanyagolni.“

De az isteni Gondviselés másként rendelkezett. Olyan kiváló erőt és nagytudású férfiút, mint P. Menyhárh volt, az amúgy is emberhiányban szenvedő rend nem nélkülözhetett. A teológia befejezése után visszahívták Magyarországra. A váratlan rendelet nem vette el kedvét, nem lohasztotta le buzgóságát, hanem egészséges lélekkel indult hazafelé, várva a jobb időt, midőn vágya teljesülni fog.

Angliából visszatérve, St. Andräben elvégezte a rend alkotmánya által előírt harmadik próbaévet, innen Kalocsára került 1882-ben, ahol a konviktusban főprefektus, a templomban szónok és a felsőbb osztályokban a természetrajz tanára lett.

1883 augusztus 15-én előjárói az ünnepélyes fogadalmak letételéhez bocsátják. Ezzel a ténnyel a rend végérvényesen tagjai közé sorozza.

Az ifjú tudós.

Iparkodott egész, tökéletes munkát végezni. Mint fiatal természetrajz-tanár nem érte be azzal, hogy csak magát az iskolai könyvet tudja, hanem ezirányú ismereteit állandóan gyarapította.

Kalocsa érseki székén ekkor Haynald Lajos bíboros ült, aki mint botanikus is kiváló hírben állott és ha székhelyén tartózkodott, négyesfogatával gyakran kiszállt a vidékre botanizálni Tetszett az érseknek az ifjú tudós természetszeretete, gyakran magával vitte tanulmányi kirándulásai alkalmával; könyvtárát, herbáriumát rendelkezésére bocsátotta; az összes

duplapéldányokkal megajándékozta, sőt elsőrangú külföldi tudósokkal, mint pl. Kerner dr., Weisbauer páter, megismertette.

Hogy nem mindennapi ismeretekre tett szert, abból is láthatjuk, hogy 1877-ben megjelenik első tudományos műve. Kalocsa vidékének növénytenyésztése címmel. „Előttem a vidék növényzetéről mindeddig még senki sem írt. Ehhez járul még az is, hogy a vidéken természetrajzi kutatásokkal csak egy évig foglalkoztam... De az eddigi tanulmányozás is oly sok és oly meglepő adatokat nyújtott, hogy azok közzétételét csakis előnyösnek tarthatom.“ (Előszó.) A szaktudomány színvonalán álló munka a maga idejében feltűnést keltett és a fiatal szerzőnek még a tudós körökben is tekintélyt és elismerést biztosított.

Hat, általa fölfedezett virágfajjal lepte meg a tudományos világot és más 28 új válfajra tett figyelmessé Kalocsa flórájában.

Már mint fölszentelt pap sem hagyta abba a természetrajzi búvárkodást. A kalocsai gimnáziumnak pompás növénygyűjteményt állított össze, amely a város és vidékének flóráján kívül dr. Haynald érsek duplum-ajándékait is tartalmazza.

Afrikában sem feledkezett meg kedves tárgyáról. Sokoldalú elfoglaltsága mellett is talált időt és módot, hogy meteorológiai megfigyeléseket végezzen a saját maga fölállította borómai állomáson, melynek észleléseit a kalocsai Haynald-obszervatórium tette közzé. Kalocsára messzeföldön híressé vált rovargyűjteményt küldött, később újra 732 fajt tartalmazó növény-kollekciót ajándékoz az intézetnek. Utóbbit Schinz János zürichi egyetemi tanár ismertette *Plantae Menyháthianae* (Wien, 1905.) címen megjelent könyvében. A küldött növények közül igen sokat P. Menyháth fedezett fel és 20 fajt róla nevezett el a hálás tudományos világ.

A tettek embere.

A konviktusi főprefektusnak fontos szerep jut a Jézus-társasági kollégiumokban. Nemcsak a nevelők szerepét betöltő fiatalabb rendtársakat látja el útbaigazítással, hogy növendékeiket miként neveljék, mire vigyázzanak, hanem maga is közvetlenül részt vesz a nevelés munkájában, ő intézi a fölvetelt, vagy elbocsátást, ő szolgál tanáccsal és fölvilágosítással a szülőknek, egyszóval, összekötőkapocs a nevelőintézet és a szülői ház között. Nagyszerű hivatás a haza reményeinek a nevelése, de felelősséggel teljes is, mert egy-egy eléggé meg nem fontolt lépés, intézkedés mérhetetlen károkat okozhat az ifjak lelkében.

P. Menyháth három és félévig viselte ezt a hivatalt. Buz-

¹ Budapest, Hunyadi-intézet. 1877. 1984-26. II. 8°.

gósága, tapintatos és körültekintő kormányzása, józan mérséklete előljárói, rendtársai és a szülők teljes megalégedését váltotta ki. Midőn P. Molnár László rektori mandátuma lejárt, az általános rendfőnök őt nevezte ki a kalocsai nagy kollégium rektorává és a gimnázium igazgatójává 1885 április 12-én. Mikor a hivatalt átvette, férfikora delén állott, 35 éves volt mindössze. Az új állásban még világosabban kitűnt P. Menyhárh kormányzói tehetsége, rátermettsége, előrelátása és gyakorlati érzéke.

A kalocsai kollégium ebben a korban élte virágkorát. Maga a város, illetve nagyközség ebben az időben, jelentéktelen volt és kívül esett a forgalom főbb útvonalain. Csak érseki székhely-voltának és iskolának köszönhetette, hogy nem borult rá az ismeretlenség ködfátyola.

A gimnázium tanárai között nagyszerű erők, az ország határain túl is előnyösen ismert szakférfiak működtek, akik igazságos eljárásmodjukkal nagy hírnevet szereztek a gimnáziumnak. Közöttük találjuk a lelkes magyar költőt és ünnepelt szónokot, Rosty Kálmánt, Fényi Gyula csillagászt, Tóth Mike író és minerológust, Tomcsányi Lajos egyházjogászt, Weiser Frigyes történészt, Thalhammer János bogarászt, Molnár Lászlót, az önálló magyar rendi provincia megalakulásának egyik fő előmozdítóját, Mladoniczky Ferencet, Raile Edét és másokat.

A gimnázium és konviktus növendékei nemcsak a közeli megyékből kerültek ki, hanem tekintélyes százalék az ország messzebbfekvő részeiből származott. Az intézet nem helyi érdekű volt, hanem országraszóló, amilyen abban az időben párját ritkította. 1860-ban, a gimnázium átvételekor, 79 tanulót találtak három osztályban, 1885-ben már 500 fölé emelkedett a számuk. A konviktus 1861-ben nyílt meg 12 növendékkel, 1889-ben, P. Menyhárh rektorsága végén, 169-re gyarapodtak.

A nagyméretű nekilendülés szükségessé tette 1885-ben az első, a következő évben a második osztály párhuzamossá tételét,

A konviktus is, amelyet Szent István első magyar király tiszteletére Stephaneumnak neveztek, a mai Haynald-utca felől hatalmas szárnyal bővült. A kollégium tőzsomszédságában fekvő elemi iskolát és udvarát szintén a Stephaneumnak adományozta a nagylelkű Haynald bíboros-érsek, helyette pedig a rendházzal szemben, új, pompás népiskolát emelt. 1887-ben a már korhadó fagerendák helyett mindenhová vastraverzek kerültek; majd meg két év múlva új tornaterem és fölötte rajzterem épült.

Nem feledkezett meg a szegény tanulókról sem. Nagyon jól tudta, hogy sok tehetséges ifjú nem tanulhatna tovább, ha segítséget nem kap, mert szüleik szegények, vagy mostoha körülmények között élnek, azért istápolásukra a Josephinumot

alapította. 10—12 szegény tanulóknak nyújtott ez az intézmény lakást és ellátást.

Nem mondjuk azt, hogy egyedül P. Menyhárh érdeme a sok alkotás, a kollégium fölvirágzása. A rendtársak ügybuzgó támogatásán és egyöntetű munkásságán kívül, mindenekelőtt Haynald Lajos bíboros-érsek és a kalocsai iókáptalan nagylelkű adományai tették lehetővé a nagyarányú építkezést. Mégis az ő számlájára könyvelhetjük el az elért eredményeket, mert nélküle alig, vagy legalább is nem ily mértékben következtek volna be.

Nemcsak a gondjaira bízott házat emelte, tökéletesítette, hanem másutt is segített, ahol alkalom kínálkozott. Így pl. hogy mást ne említsek, a Társaság budapesti székházának megalapításán is fáradságot nem ismerő buzgósággal dolgozott.

Hivatalos kötelességének teljesítése közben tudott szakítani időt hitbuzgalmi és tudományos cikkek írására is. Egyik cikk a másik után került ki szorgalmas tolla alól és jelent meg különböző folyóiratokban.

Minden tekintetben méltót tüntetett ki a Szent István-Társulat kebelében megalakult Tudományos és Irodalmi Szakosztály, mikor őt mindjárt megalakulásakor, 1887 május 5-én, tagjai közé választotta.

Négyévi működés után megvált rektori hivatalától. Utódja, P. Raile Ede, 1889 április 21-én váltotta föl. Most ismét előadta kérését az afrikai missziót illetőleg. Midőn a tartományfőnök kijelentette, hogy itthon nem nélkülözheti, akkor csodálatos megadással az első osztály tanítására ajánlkozott.

Afrika felé.

Már-már egészen beleélte magát új munkakörébe, midőn 1889 őszén megjelenik Kalocsán Czimmermann István. Most már egyesült erővel igyekeznek keresztülvinni a tervet.

P. Menyhárh levélben fordul Anderledy Antal általános rendfőnökhöz. Állhatossága végre is győzött. 18 évi álma valóra válik. Maga a rendfőnök Isten akaratát látva küldetésében, megadta az engedélyt, hogy Afrikába távozhassék. öröme határtalan volt. Tettereje és sokoldalúsága hatványozott mértékben tűnt elő. Míg társa előadásokat tartva s támogatást keresve-kérve járta a széles országot, addig ő előkészült a missziósélet eshetőségeire. P. Fényi Gyula, mint szemtanú többek között a következő szavakkal vázolja előkészületeit: „Amikor végre 1890-ben forró vágyát már-már teljesülve látta, sajátos akaraterejével és messzelátó tekintélyével a tudomány nagy mezejére sietett a kellő ügyesség és gyakorlat megszerzésére, hogy hithirdetői sokoldalú föladataira előkészüljön. A tudományok nagybecsülésének fényes bizonyítéka az, hogy oly nehéz feladat küszöbén a tudományos megfigyelé-

sekre is iparkodott előkészülni és ahhoz szükséges felszerelést előteremteni.“

Terveinek legodaadóbb támogatója ismét csak a nagy Haynald bíboros volt. Segítségével sikerült megszerezni a megfigyelésekhez legszükségesebb eszközöket.

Már itthon is úgy élt, hogy szervezete ne érezze a hirtelen helyváltozás hátrányait. Élet és élelem dolgában az afrikai viszonyokhoz szabta magát. A nyári hőségben meleg bundában járt. Budapesten több hónapot töltött a klinikákon és el-sajátította a legfontosabb gyógyászati ismereteket, mert a lélek orvoslása mellett a beteg, szenvedő testről sem akart megfeledkezni.

A magyar hazáról távollétében sem szándékozott megfeledkezni. Megkereste a *Nemzeti Múzeum* igazgatóját és támogatás fejében ajánlatot tett néprajzi, ásvány-, földtani stb. gyűjtemények beszerzésére. Jellemző az akkori liberális-szabadkőműves korszakra, hogy nemes ajánlatát kicsinyes ellen-szenvvel visszautasították. Bécsben ellenkezőleg nagy örömmel fogadták szívességét.

Kellőképen fölkészülve, útnak eredhetett már vágyai ne-továbbja felé. 1890 május végén a „Loanda“ földézetén áll és mindjobban távolodva a szárazföldtől, nézi Lisszabon sziluetjtét és a ködbevesző portugál partokat. Május 23-án Ma-deirához közeledik. „A hajó — írja naplójában —, mely Afrikába visz minket, majdnem két hónapig lesz lakóhelyünk a végtelen és feneketlen vízen. „Loanda“ nevet visel, egész kis úszó város, 60.000 mázsa terhet visz és több száz utast, de azért a tenger úgy ide-oda dobálja, mint aDuna a kis csónakot.“

„Május 25. Pünkösöd vasárnapján. A mai napra, mint vasárnapra, a kapitány a hajó földézetének a legszebb részét jelölte ki, hogy a szabadban misézzem s mindenki jelen lehessen. Szép oltárt állíttatott a hajó asztalosa által... Kimondhatatlanul édes érzés fogott el, midőn a szabad ég alatt, az óriási tenger közepén, a határtalan víztömegek fölött az engesztelő szentáldozatot bemutatthattam.“

Majd június 21-én így ír: „Sohasem hittem volna, hogy az „érdekes“ tengeri utazás mindjárt az első alkalommal ily szörnyen unalmas és terhes lesz. Pedig a körülmények igen kedvezők. Az a szerencsém, hogy igen sok dolgom van“.

Apostoli buzgósága itt sem hagyta pihenni, találékony felebaráti szeretete megtalálta a maga útját-módját, hogy a hajó betegeinek és foglyainak sorsát enyhítse, őket vigasztalja és ápolja.

Július elején föltünedeznek a Zambézi-misszió tenger-mosta, hol sűrű trópusi növényzettel benőtt, hol kiégett, terméketlen partjai. Hogy szeretett volna már szállni, repülni, hogy minél előbb négrei közt lehessen!

*A ZAMBEZI VADJAI KÖZÖTT.**A misszió múltja.*

A Zambézi-misszió régi szent öröksége Jézus-Társaságának. Első apostola a portugál főnemesi családból származó P. Gonsalvo de Silveira volt. 1556-ban a szent rendalapító az előindiai misszió provinciálisává nevezi. Eredményes munkálkodás után 1560-ban másnak adja át hivatalát és ő maga két társával átvitorlázik Afrikába, ahol Gamba, a maharangák fejedelme meghívására Tonqueban hirdeti az evangéliumot. Midőn látja, hogy a térítés munkája szépen halad, két társára bizza a továbbiakat, ő pedig a Zambezi mellett uralkodó „arany császárt“, Monomotagsa kafferfejedelmet keresi föl, aki hamarosan egész háza népével együtt megkeresztelkedik. Nem jó szemmel nézik a mohamedánok, folyton áskálódnak ellene, varázslással, kémkedéssel vádolják, végre is a gyanakvó fejedelem megfojtatta.

Nyomába léptek rendtársai. A hitélet szépen fölvirágzott. A tengerparton a nagyobb telepeken kollégiumok épültek, beljebb pedig missziós-állomásokat emeltek. Midőn a XVIII. század derekán az üldözés viharában a Társaságot fölözlatták, mivel nem volt utánpótlás, a telepek elárvultak. A magára maradt nép elvadult és veszélyeztette a portugál gyarmatosok életét. 1874-ben 770.000 négyzetkilométer területen, 2 millió lakos között 9 pap működik, akik a katolikusok gondozására sem elégségesek, nem hogy térítésre gondolhatnának.

A telepések sürgették a kormányt, hogy segítsen a váltságos helyzetben, de a liberális államférfiak nem nagyon siettek, legkisebb dolguk is fontosabb volt alattvalóik javánál. Végre 1881-ben sok kérés, kilincselés után megmozdult az anyaország és a gyarmat kormányzójával megtétette az első lépést.

A Jézustársasága elfogadta a meghívást és a rendtagok százával jelentkeztek az új misszió lelki gondozására. A kormánnyal folytatott tárgyalások befejezése után P. Antunez két társával 1881 tavaszán elindult a Zambezi felé. Az elsőket követték a többiek; de, sajnos, a nehéz életkörülmények, a sok szenvedés, a gyilkos mocsári láz következtében egyik a másik után dőlt ki a munkából. Rövid négy év alatt több mint 10 javakorabeli, élete derekán levő hithirdető hunyt el. Ha segítség nem érkezik, ismét magukra maradnak a szegény pogányok. Ekkor indult európai körútjára P. Gabriel és fordult meg nálunk is. Segélykiáltása nem volt a pusztába kiáltó szava. A pogányság babonái között élő és elvadult négerrek lelki nyomora belemarkolt a lelkekbe és tömegesen jelentkeztek, vállalkoztak a biztosan korai halállal végződő hithirdetői pályára.

Célban.

A Zambezi területe angol és portugál fennhatóság alatt áll. Az előbbin már 1879-ben megkezdődött a térítés munkája; angol jezsuiták közül kerültek ki a hithirdetők.

Az alsó Zambezi tartomány a portugál koronához tartozott és jóval nagyobb, mint a régi osztrák-magyar monarchia. Itt a hithirdetők javarészt portugál jezsuiták voltak. Ezekkel együtt dolgozott P. Czimmermann.

A portugál misszió tengerparti középpontja Quilimáné város, míg a szárazföldi középpont a tengertől 450 km távolságra fekvő Boróma volt. A legszélső telep a tengertől 900 km távolságra fekvő Zumbó állomás. Ez az a keret, amelyben P. Czimmermann élete és működése lefolyt.

Tehát 1886 február végén megérkezik Quilimánéba. Innen keltezett levelében így ír: Quilimáné nagyon alkalmas arra, hogy a hitterjesztőket előkészítse a nehéz Zambezi-misszióra és velük megízleltesse mindazokat a nehézségeket és önmegtágadásokat, melyek Afrika belsejében reájuk várnak. Ámbár most március hónappal a legnagyobb melegség már elmúlt, mégis mindig 30 fokot és többet is mutat a hőmérő és a levegő oly tikkasztó, hogy az ember komoly és kitartó munkára alig képes. A moszkitók — nagy szúnyogok — oly számosak és az emberhez oly ellenségesek, hogy alig tudja magát azok ellen oltalmazni. Idejárul még a lázas levegő, mely kényszerít, hogy a kininnel mihamarább megismerkedjünk és így a gyöngítő lázbetegség kellemetlenségeit eltűrjük“. -Alig tartózkodott néhány hétig az afrikai partokon, a láz máris elővette és csak soká, augusztus közepén épült föl.

Augusztus 21-én elindulhatott rendeltetési helyére, Borómaiba. Mopeában a láz ismét ágyhoz szegezte, de három nap múlva már folytathatta útját Szenna felé. Nagyrészt a Dunánál háromszor szélesebb Zambezi folyamon haladt a kitűzött cél felé és közben szeges gonddal kellett vigyáznia, hogy a mellettük elhaladó, tovaúszó vízilovak és krokodilok föl ne borítsák jároművüket. „Többheti utazás után végre elérkeztem Tétébe — folytatja levelét —, honnét Borómat, rendeltetésem célját, egy nap alatt elérhettem. Tétében kipihentem magam néhány napig P. Hillernél, ki ott mint plébános működik. Most pedig itt vagyok végre Borómaiban, ahol Isten dicsőségére és a pogányok lelki javára kell működnöm.“

Az 1884-ben megnyílt borómai missziós-államást az ő vezetésére bízták, csak egy segítőtestvér volt mellette, hogy megossa vele a térítés örömét és üromét, fáradságát és megkönnyítse munkáját. Lépésről-lépésre haladhatott csak előre. Aki át nem élte, szinte el sem tudja képzelni, hogy milyen nehéz, tövises pályán halad a hithirdető. Sokan úgy gondolják,

hogy a misszionárius szakállt növeszt, prédikálni kezd és máris ezrével térnek az emberek. Vajha így volnál!

Először is meg kell tanulni a nép nyelvét, meg kell nyerni bizalmát, azután következik az oktatás, sokszor évek hosszú során át, míg igazán lehet mondani, hogy megtért a pogány. De még ezzel azután nincs vége! A rossz szokások újra és újra felütik a fejüket, a pogány környezet példája, az állhatatlanság mind-mind leleselkednek a szegény új keresztényre és könnyen törbeejtik, ha a hithirdető nem vigyáz.

P. Czimmermann elsősorban a gyerekekre terjesztette ki figyelmét, számukra iskolát nyitott. 20 kis göndörfürtű néger fiú volt a kezdet, akiket pénzért váltott ki. Eltartásuk gondja is reá hárult, ami nagy áldozatot jelentett, mert éppen 1887-ben igen rossz termés volt és a lakosok nagy része inséges napoknak nézett elébe. „Itt uralkodó mostoha körülményekben könnyű szerrel számtalan néger lehetne megmenteni a haláltól, vagy pedig az annál is keservesebb rabszolgaságtól s őket az Egyháznak és Istennek megnyerni. Egy 8—10 éves néger gyermek csak 3—4 forintot érő portékába kerül, csak hogy azok éltartása az élelemhiány miatt igen bajos és költséges.“ (Levél Európába.)

Látta, hogy egyedül nem fog boldogulni. Társai egymásután dőltek ki. Benn az őserdők közepén, messze minden civilizációtól, egymaga képtelen volt a nagy feladatnak megfelelni. Iskolát vezetni, nevelni, téríteni és a megtérteket gondozni — egy ember erőit meghaladó munkakör. Ha segítséget nem kap, idő előtt össze fog roppani a munka alatt. Kinek használ vele?

Ismét itthon. Utazás Zambézibe.

Elhatározta, hogy nagyobb körutat fog tenni Európában. 1889 március elején elindult Borómából. A portugál kormánytól segílyt kér, a Társaság házaiban pedig társakat toboroz. Fáradozását Isten áldása kísérte. Benne bízva, vállalkozott a hosszú útra és nem csalatkozott.

1889 őszén működése egykori helyére, Kalocsára is megérkezik. Régi hívei, különösen a körülfekvő falvak népe, újjongva, körmenettel, kereszt és zászló alatt fogadták az állomáson. Sokan sírtak, zokogtak örömben, midőn viszontlátták régi lelkipásztorukat.

Legközelebbi vasárnap a Jézus-társasági templomban szentbeszédet tartott, amely alatt szem nem maradt szárazon. „Néktek is kijutott elég a keresztből és a szenvedésből, úgymond; ez nem csak Afrikában, ez másutt is megterem. De ti boldogok lehettek azokhoz a szegény feketékhez képest; tudjátok, hogy e nyomort nemsokára boldogság váltja fel; ismeritek Krisztus Urunk kegyelméből az utat az egy igaz szent Istenhez! Könyörüljete az afrikai szegény pogány népe-

ken! Isten veletek! Ez utolsó szavam hozzátok, megyek megint négereimhez! De nem hagylak el titeket végkép, az Úr Jézus Szívében, ahol élünk és halunk, ott találkozunk majd imáinkban mindennap!“

Bejárta Magyarország főbb pontjait, mindenütt beszédet és előadást tartott. Európaszerte is, ahol csak megfordult, nagy sikert ért el. Négy fölszentelt pap és négy testvér követte a missziókba. Az iskolák vezetésére a Szent József-nővérektől kért és kapott rendtagokat. Körútja oly sikerrel végződött, hogy már 1890 május végén hajóra szállhatott. Vele utazott P. Menyhárth László és a már említett kisded, de bátor hithirdető csapat. A portugál kormány nagylelkű volt, a 15 tagból álló misszióösszemélyzetet teljesen ingyen szállította rendeltetési helyére, sőt díjtalanul továbbították azt a 150 ládát meghaladó podgyászt is, amely a missziónak ajándékozott, vagy vásárolt tárgyakat tartalmazta. A nemeslelkű jótévők ugyanis bőséges ajándékokat adtak: egyházi ruhákat, kegyszereket, templomi, iskolai felszerelést, házi eszközöket, a négereknek ruhaneműt, ezer apró csecse-becsét. Azonkívül maguk a hithirdetők is vásároltak néhány gazdasági gépet, asztalos, lakatos, kovács szerszámokat, orvosságot és egyéb hasznos jószágot.

Amint már láttuk, 1890 május 21-én szálltak föl a Loanda nevű hajóra. Még aznap megindultak Lisszabonból a Zambezi felé. Az utazás teljes 51 napot vett igénybe. Július 9-én érkeztek meg Quilimáné kikötőjébe.

Habár az utazás meglehetősen egyhangú volt, azért hely-lyel-közzel mégis csak nyújtott valami kis változatosságot. P. Menyhárthnak bőséges alkalma nyílt, hogy tudomány szóm ját csillapítsa és ismereteit gyarapítsa. Nagyon érdekelte az időjárás és a légnyomás, megfigyeléseit pontosan minden félórában följegyezte. A kikötőkben és az útvonalba eső helyeken földrajzi, néprajzi és természeti tanulmányokat végez. Ahol csak teheti, kiszáll a hajóból, hogy közvetlenül figyelhesse meg az Atlanti óceán kicsi szigeteinek életét. A Lisszabonban megismert Da Sylvan gróf mindig vele tart és előzékenyen adja meg érdeklődő útítársának a kellő fölvilágosítást.

„A kedves gróf valóságos őrangyalunk volt, — írja P. Menyhárth — megmutatta a szigetet, Madeirát és megmagyarázta jelentőségét.“ Csodálattal vegyes elragadtatással nézte a beláthatatlan óceánból kiemelkedő sziklatömegeket, az üde tavaszi pompában viruló erdőket és mezőket.

Búvárkodásának illusztrálására álljon itt Naplójának (13—14. lap) e rövid részlete, amelyet a kies St. Thomé szigetről írt.

„Szerettem volna a szigetbe kissé behatolni, de annyi figyelemnek és szívességnek voltunk a tárgya, hogy keveset tehettem. Mégis mialatt P. Czimmermann misézett, behatoltam

egy banán- és pálmaerdőbe és mivel egy indus pap és néger fiú társaságában növényeket szedegetve az útról letértem, hamar el is tévedtünk. Hamarjában mégis vagy 30 fajta növényt szedtem össze. Föltűnt, hogy rovarokat alig láttam, talán az esős évszak okozta.

Először álltam itt a tropikus tenyészet kellő közepén. Az óriási pálmafák, a lombos banánok tele érett fürtökkel, a csodás nagyságú és vastagságú lombos fák, a kávébokrok, kakaó- és csokoládéfák szebbnél-szebb virágdíszben és óriási magasságú fütengerben valóban elragadó látványt nyújtanak. A tenyészet itt bámulatos, a nép dolog nélkül is megél, mert mindig van banánja, kókuszdiója, vagy mangája és egyéb gyümölcsse ... Mondják, hogy a szigeten az élet nem nagyon olcsó, mi alig hihető, mert két emberfej nagyságú kókuszdiót 10 krajcárért kínáltak. A legnemesebb növényfajok maguktól teremnek. Valóban paradicsomi állapot, főleg, ha még megjegyezzük, hogy veszélyes állat nincs az egész szigeten.

Európából nagyon sok mindent hoznak be. Hajónk is gépeket, hagymát, burgonyát, befőzött húst, kétszersültet és sok más efféléit szállított a partra. A boltok tele vannak európai cikkekkel. Láttam a szigeten igen szép teheneket és nagyon ügyes kisc fajta lovakat. Az egész szigeten lehet talán ezer európai és 24 ezer néger. Hajónkról a többi között egy igen gazdag kereskedő is kiszállt; s ki volt ő? — zsidó. Délután Da Sylvan gróf kíséretében meglátogattuk a kormányzót, aki nejjével együtt igen szívesen fogadott.“

Június 10-én St. Paul de Loandában, a nyugat-afrikai portugál birtokok fővárosában lép először a fekete kontinensre. Miután a rozoga állapotban levő székesegyházban bemutatta a legszentebb áldozatot, négeri kíséretében a város legszebb magaslatán álló, egykori jezsuita templom és kollégium megtekintésére indul. Még ott ragyog a homlokzaton a rend címere, de a falak roskadozva, omlatagon merednek az ég felé, 1773 óta elhagyottan, üresen áll az épület. Lakóit elűzték, újak nem léptek helyükbe és a falak között a pusztulás ütötte föl tanúját.

Június 23-án Afrika legdélibb csúcsánál tartanak, két nap múlva már a keleti part mentén haladnak fölfelé a portugál gyarmat egyik kikötőjébe. Szent László magyar király ünnepe, P. Menyhárh névenapján, szállnak ki a szárazföldre. Maga a mozambiki portugál püspök üdvözli őket, aki eléjük jött és a fogadtatás igen barátságos volt. A templomban hálát adnak Istennek a szerencsés megérkezésért. Négy nővér azonnal átveszi az állami kórház vezetését. P. Menyhárh most sem pihen. Bejárta a várost, tájékozódik, többször is meglátogatja a helybeli plébános iskoláját, meghallgatja a tanítást és lázas buzgósággal tanulja a négerek nyelvét.

„Megmondhatom, hogy síró szívvel néztem ezeket a szegény négereket. Mily másfélék volnának, ha szent hit meg-nemesitené fogékony szívüket! Most azonban valóságos igavonó állatok, akik jóformán nem is tudják, hogy miért fáradnak és sínylődnek oly borzasztó nehéz munkában. Igaz ugyan, hogy itt a tengerparton és a kormány szeme előtt nincs rab-szolgaság, — az is igaz, hogy jól fizeik őket; de mit használ mindez, ha tüzes szenvedélyeik fölött nem tudnak uralkodni, ha erre őket meg nem tanították, vagy a fehérek gonosz példája éppen az ellenkezőjére oktatja a szerencsétleneket! Mit tesz a pogány néger, ha pénzét megkapja? Pálinkát vesz és addig iszik, míg bírja...”

Sajgott az apostoli lelkületű férfi szíve, midőn látta a szegény feketék lelki-testi ínségét, alig várta már, hogy elindul-hasson a Zambezi torkolata felé. Július 2-án elbúcsúztak a Loanda személyzetétől és 4-én kisebb portugál hajóra szálltak, amely 9-én megérkezett a kitűzött célhoz, Quilimáne kikötő-jében horgonyt vetett.

Az új jövényeket nagy örömmel fogadták. A jó Pri-hoda testvér 26 négerrel 30 napi úton Barómából P. Czimmermann és társai elé sietett, hogy kalauzok legyen a száraz föld belseje felé. Fr. Prihoda 1866 augusztus 13-án lépett a rendbe, tehát P. Menyhárthtal egyidőben és 1883-ban került az afrikai missziókba, ahol mint pék és kertész működött. Sajnos, hogy már 1891 tavaszán 49 éves korában, megölte a gyilkos afri-kai láz.

Nem sokáig pihentek Quilimánéban. Július 16-án útra-keltek Baróma felé. A portugál kormányzó rendelkezésükre bocsátotta a szükséges vízijárműveket. P. Czimmermann a kis csapatot két részre osztotta, ő maga a négy nővérral és Prihoda testvérral előre ment, hogy minél előbb Borómába érjen. A többiek P. Menyhárth vezetése alatt lassabban eveztek fölfelé a folyón, mert ők szállították a misszióknak aján-dékozott és vett tárgyakat tartalmazó ládákat.

Együttes munka.

P. Czimmermann Nagyboldogasszony előestéjén érkezett meg Borómába csapatával. Nagyon sietette az evezősöket, hogy minél előbb az egészségesebb levegőjű állomáson legyenek, mivel a nővérek betegeskedtek, sőt egyiket annyira elő-vette az epeláz, hogy még útközben elhunyt. Csak holtteste érkezett meg oda, ahova oly nagyon vágyott és ahol dolgozni akart Isten dicsőségére és a lelkek javára. Diadalmas bevo-nulás helyett hallgatagon, szomorúan, de el nem csüggedve vonultak be a telepre.

P. Menyhárth később érkezett meg. Csaknem hat álló

hétig tartott az utazása. Minden baj és kár nélkül szálltak ki a partra. A ládák is teljes épségben érkeztek rendeltetési helyükre. Volt nagy öröm a kicsomagolásnál!

Az új munkaerők megérkezésével szebb napok virradtak a borómai misszióra. A jötevők és a portugál kormány nagylelkűsége lehetővé tette a telep nagyarányú kiépítését. A két magyar válllatve látott munkához. Mintha csak érezték volna pályafutásuk közeli végét, azért lázas sietséggel dolgoztak.

Mindenekelőtt az állomás egészségesebb helyen való elhelyezéséről kellett gondoskodni. Eddig ugyanis a folyóba mélyen lenyúló földnyelven állottak az épületek és így a mocsári gázokkal teli, lázas levegő állandóan betegséggel fenyegette őket. A lakások is alacsony viskók voltak és minden tekintetben alkalmatlanoknak bizonyultak. Elhatározták, hogy az új telepet a Zambezi melletti lankáson emelkedő magaslatra építik, ahol a levegő tisztább, miazmáktól mentes. Egyelőre még a régi helyen rendezkedtek be. Milyen nagyszerű siker követte működésüket, bizonyítja P. Czimmermann levele, amelyet másfél év múlva írt:

„Mióta Európából visszajöttem, Boróma egyike legnagyobb állomásainknak. Asztalos-, kovács-, lakatos-, cipész-, szabóműhelyt rendeztünk be és képezünk kőműveseket is; a néger inasokat frátereink tanítják. Iskolánkban és árvaházunkban tanulja az ifjúság a vallást és gyakorolja a hitéletet. Az árvaháznak ötvennél több növendékét a misszió vásárolta, illetőleg váltotta ki a rabszolgaságból, valamennyit a misszió élelmezi és ruházza. Idővel katekéták, iparosok, földművesek válnak belőlük, akik utat törnek a művelődésnek.

A felnőttekből is vannak már híveink; akik pedig még pogányok, nem idegenkednek tőlünk. Másként volt ez, midőn itt letelepedtünk. Nemcsak nyakig ültek a barbár és pogány életmódban, hanem ellenszenvvel is viseltettek irántunk. Ma, nyolc év után sok minden másképpen van. A Marenga szent hegy, hová évenként többször felvonultak dobszó mellett, hogy táncoljanak és áldozatot mutassanak be egy fa alatt s ahol tilos volt fát kivágni, tüzet gyújtani, elhagyottan áll... Az esőcsináló bűbájos elvesztette befolyását, mert a néger felismerték szemfényvesztését...”

„A változás gyors és meglepő volt, — írja másik levelében. — A babona kötelékei csakhamar szakadozni kezdtek a felnőttek között is és rövid idő múltán már maguk is segítettek nekünk az ú. n. szent hegy, a Marenga megtisztításában, mely közvetlen a missziótelep közelében, 40 méternyi magasságban emelkedett és mint a négerek temetője, az oda hordott áldozati tárgyak miatt az oroszlanok és más vadak fészke volt.”

1893-ban a távozó P. Czimmermann helyett P. Menyhárth lesz a borómai misszióállomás főnöke. Ekkor már elkészült az új telep. A Marengán, vagy ekkor már Szent József-hegyen egész kis város épült. Hithirdetők lakása, iskola, árvaház, templom emelkedik az előbb bozotos, elhagyott területen. „Misszióházunk minden tekintetben az egészségtan szabályai szerint épült, s arra van hivatva, hogy végre megoldja az egészségügyi: kérdést, s megmentse a misszionáriusokat a számtalan betegségtől és korai haláltól... Itt, Afrika belsejében ilyen házat valóságos csodaépületnek tartanak és fel nem foghatják, hogyan voltunk képesek azt fölépíteni, midőn egyetlen európai kőművesünk és asztalosunk sem volt, hanem csak szerccsenek által építettünk, akiket legnagyobbreszt mi magunk képeztünk. Az építő a lengyel P. Hiller János volt, akit sokban segített a weszfáliai Wigger Kelemen szerzetestársunk. A szerccsenek nagy tisztelettel tekintenek föl az épületre s azt tartják, hogy ez az Isten vára, vagy a szabadság vára. Ez utóbbi nevet annak köszönjük, hogy nagyon sok rabszolga fut hozzánk, s itt mindenkor biztos menedéket talál.“ (Levél 1894-ben.)

Az épületcsoport képen is nagyszerű látványt nyújt. A kéttornyú templom és a szilárd, emeletes, hatalmas ablakokkal ellátott és bástyaszerű oromzattal épült lapostetejű házak akármelyiké európai városba is beillenék. A két magyar hithirdető nagyszerűt alkotott rövid néhány év alatt. Az általuk emelt épületek még ma is állanak. Együttes munkával és társaik készsége támogatásával a fönmaradásában veszélyeztetett missziót megmentik, folvirágoztatják és fejlődését hosszú időre biztosítják.

A kezdet akadályai.

A föntebb leírt sorokban a borómai állomásnak csak külső megerősödését vázoltam, azt is csak úgy hézagosan, A következőkben a missziómunka fontosabb, nehezebb, számokban ki nem fejezhető belső eredményeit vesszük szemügyre.

Először is a nyelvet kellett megtanulni. A nyelvtanulás könnyen ment P. Menyhárthnak, aki a magyaron, latinon, németen kívül tudott angolul, franciául, portugálul; így nem okozott nagyobb fáradságot és megerőltetést a csihunguenegek nyelvének elsajátítása. Olyan tökéletesen beszélt, hogy P. Czimmermann a mondott évben nyugodt lélekkel átadhatta neki a misszió vezetését.

A hű és megértő társ távozásával az éppen hogy megszilárdult állomás és a körülötte elterülő több száz négyzetméteren lakó négek gondviselése az ő vállára nehezedett.

Mily rengeteg munkával és felelősséggel járt e hivatal, az alábbiakból világosan láthatjuk.

„Feladatunk a szegény néger nép művelése, — olvasuk egyik levelében — amit megtéritésével érünk el amint a régi pogányságba merült Európa is a kereszténységnek köszöni műveltségét. Enélkül hiába fáradoznak a nép művelésén. Kis templomunkban máris meghonosítottuk a Portugáliában szokásos vallási gyakorlatokat. A szentbeszédek és hitoktatók sűrűn követik egymást, minek máris az az eredménye, hogy a tetei kerület népe mind közelebb húzódik állomásunkhoz és ez megkönnyíti a többi üdvös befolyásnak az útját. Az elmúlt évben vagy négyszer bejártuk az egész kerületet keresztényoktatás céljából és egy nagyobb faluban csaknem félévig én tartottam az istentiszteletet anélkül, hogy a többi falut elhanyagoltam volna. Gondoskodásunk másik főtárgya az iskola. Elég csak a mi hazai viszonyainkra és a nehézségekre gondolni, melyek itthon is az iskola működésének útjába gördülnek, hogy némi fogalmat alkothassunk a megfeszítő és fárasztó munkáról, amelyet ezen a téren a hithirdetők Afrikában magukra vállalnak.“

Nálunk is, a jogállamban, rendszeres ellenőrzés mellett is mily nehéz sokszor a szülőket arra szorítani, hogy gyermekeiket iskolába küldjék, hát még Afrikában, ahol semmiféle ilyen előírás nem volt!

Akik iskolába járnak, — mondotta nem egy — a fehérek rabszolgái lesznek és egyszercsak elviszik őket a tengerpartra.

Mások úgy gondolkodtak, hogy ők sem jártak iskolába, mégis élnek, minek kellene gyermekeiknek ezt tenni!

A harmadik ismét tudni vélte, hogy azt, aki iskolába jár, elviszik katonának.

És így tovább. Annyi okot, mentséget találtak ki, hogy bajos volna mind elszámolni. Lassú, kitartó, türelmes fáradó* zással sikerült az őserdő vad csemetéit megnyerni és apró ajándékokkal, édességekkel jobb belátásra bírni.

1894-ben már száznál több gyermek tanult a misszió iskoláiban. A tanítás nyelve portugál és a csihungue-nyelv; tárgya katekizmus, bibliai történetek, írás, olvasás, számolás, földrajz és természetrajz alapfogalmai.

Elgondolhatjuk, micsoda hősies kitartást, soha nem fogyó türelmet kívánt a buksifejű négerfiúk és leányok tanítása, Teljes vadságban felnövekedve, az állati nívó fölé alig emelkedve, kerülnek iskolába. A környező világ sem különb náluk: szüleik, testvéreik, rokonaik, ismerőseik nem törődnek a holnappal, csak a mának élnek; rablás, gyilkosság és egyéb kihágások napirenden vannak a bálványozásba süllyedt törzseiknél. Mi kellemesebb, vagy könnyebb: szabadon hancú-

rozni, játszani, vagy az iskolában fegyelmezetten ülni, magát megerőltetve figyelni és tanulni, mikor ennek közvetlen hasznát alig látják és gyerekésszel föl nem fogják?

Mégis sikerült őket együtt tartani, a betűvetés mesteriségére és egyéb hasznos tudományra megtanítani. Az első akadályok elhárultak, a nehézségek eloszoltak, az alapvető munka szerencsés befejezést nyert, most már csak a továbbépítés következett. A maghintés jól indult, a teljes eredményt, a szépen sarjadó vetés zsendülése után következett beérés és aratás hozta meg.

Előre az őserdőben.

Midőn P. Czimmermann látta, hogy a borómai állomás helyzete megszilárdult, nyugodt fejlődése biztos, aggodalom nélkül fölkészülődött és hamarosan megindult a Zambezi mentén fölfelé, hogy új missziós telepet kezdjen. Tüzes, vállalkozó egyénisége új küzdelmekre vágyott; fájt lelkének, mikor látta, hogy a hatalmas afrikai ugar még töretlen, sajtott a szíve, mikor arra gondolt, hogy az evangélium világossága még alig világított bele a sötét pogány világba.

Nyugodt lélekkel kelhetett útra, mert P. Menyhárthban olyan utódot nyert, kinek higgadt, semmit el nem hamarkodó egyénisége elég biztosítékot nyújtott arra nézve, hogy Boróma vezetése jó kézbe került.

Karavánt szervezett, amely 250 négerből állott és megindult Zumbó felé. 1893-ban még az esős időszak előtt elhagyta Boromat és lassú, de kitaró menetben haladt előre a Zambezi folyón. Zumbó a portugál keletafrikai gyarmat nyugati, tehát a szárazföldi közepe felé eső részén feküdt és mint egy előre-tolt határállomás arra volt hivatva, hogy útját állja a mindig hatalmasabban föllépő, előrenyomuló és bekebelező angol politikának. Borómától 400, a tengertől 900 km. távolság választja el. Míg Boróma a Zambezi jobbpartján, addig ez a balon épült.

A Jézustársaság feloszlata előtt már virágzó hitélet folyt ezen a vidéken. Mindenfelé rendezett négerfalvak emelkedtek; az őserdő mindinkább visszaszorult és helyét jól művelt szántóföldek, kertek foglalták le. A rend eltörlése után a magukramaradt feketék elvadultak, visszasüllyedtek a pogányságba és megunva fehér uraik zaklatásait, elhagyták telepeiket és az erdőbe vonultak vissza. Házaik összeomlottak, földjeiket benőtte az ismét előrenyomuló trópusi buja növényzet; csak itt-ott kimeredező néhány roskatag rom hirdeti a régmúlt ködbevesző emlékét.

Újabban a hazánkban is megforduló P. Gábriel próbálkozott a misszió fölélesztésével. Alighogy visszatért európai körútjáról, bízó lélekkel csónakba száll és néhány hűséges

néger kíséretében Zumbó felé evez. Sajnos, hogy a vízből előpárolgó miazmás levegő hamar véget vet életének és mielőtt még célhoz ért volna, 1885 augusztus 2-án csendesen elhunyt az Ürban.

Habár a kezdeményezés nem sikerült, azért - a misszió előjárósága nem adta föl a tervet, csak alkalmasabb időre várt. P. Czimmermann önként és szívesen vállalkozott az úttörés nehéz munkájára; egészen megfelelt feszülő energiákkal teli egyéniségének, hatalmas munkabírásának és nagyvonalú jellemének.

Nem sokat kellett kutatnia letelepülésre alkalmas hely után. Rezikó néger-szállás megfelelőnek ígérkezett és minden hosszas tervezgetés mellőzésével építéshez fogott. A kápolna és lakás után hamarosan sorra került az árvaház és iskola is. Rövid öt hét alatt készen állott az új telep és vidám élet, sürgés-forgás folyt az előbb olyannyira elhagyatott vidéken. Az új állomás szinte hihetetlen gyorsasággal emelkedett ki a földből.

P. Czimmermann a következő szavakkal ismerteti új otthonát:

„Zumbót köröskörül magas hegygerincek övezik és tőszomszédságában nyugat felé a csónakkal járható Aruanga ömlik az állomástól alig 10 percre hömpölygő Zambézibe. Zumbó környékén a természettudós, régiségbúvár és vadász egyaránt bő anyagot találna öröme töltésére. A régiségbúvár tanulmányozhatná a ker. élet- és gyarmatvilág régi emlékeit és az épületek romjait, melyek most már csak elmúlt jobb időknél szomorú jelei. A természettudós a legszebb állat- és növényvilág ölében találná magát; míg a vadász az ugyancsak nagy hatalomra jutott vad irtásával válhatnék a vidék szegény vad, de jóakarátú lakóinak őrangyalává“.

Harc a lelkekért.

Az új állomás még el sem készült egészen, máris megkezdődött a munka. A hitoktatás mellett a tanításnak jutott a főszerep. A néger kuruzslók nem jó szemmel nézték, hogy híveik egymásután faképnél hagyják őket és így sokkal kevesebb ajándékra van kilátásuk; meg akarták akadályozni a telep megalapítását. Zumbó leghatalmasabb törzsfőjében, Matakényában, pártfogójukra találtak, aki amúgy is kicsi hatalmát féltette a portugáloktól. De nyíltan semmit sem mert tenni a misszió ellen, mert nem akart összetűzni a nála sokkal hatalmasabb pártfogóival. Sőt olyannyira megváltoztatta gondolkodásmódját, hogy P. Czimmermann meg hívta saját házába és kérte, hogy keresztelje meg házanépének és szolgálóinak gyermekeit. A példa vonzott. Nemsokára már hat felnőtt hajtja fejét a keresztvíz alá és sikerül 21 rabszolgát kiváltani.

A rabszolgakereskedés ekkor még nagyon dívott Afrika belsejében. Lavigerie bíboros már megkezdte ellene a hadjáratot, de természetes, hogy nem sikerült egyszerre megszüntetni. A hatóságok élesen vigyáztak alattvalóik biztonságára, de a ravasz arab kereskedők nem könnyen ijedtek meg a veszedelmektől és évről-évre ezerszámra hurcolták el a szegény négereket hazájukból, hogy Amerika, Afrika és Ázsia rabszolgapiacain a legtöbbet ígérőnek adják el. Legtöbb helyen maguk a törzsfőnökök ragaszkodtak legszívesebben hozzá, mert ha pénz vagy fegyver dolgában megszorultak, vagy pálinkára volt szükségük, a mohamedán arab kereskedők emberáru fejében szívesen szolgáltak vele nekik. Hithirdetőink szembeszálltak ezzel a kegyetlen intézménnyel, s utánjárásuk, pénzáldozatuk soknak visszaszerezte a szabadságot. Ezek képezték rendszeren a kialakuló keresztény községek magvát.

A rezikói árvaház és iskola is szépen fejlődött. A növendékek szorgalmasak voltak, kevéssel beérték és hamarosan már saját anyanyelvükön végezhatték ájtatosságait. P.Czimmermann ugyanis rendtársai támogatásával imádságoskönyvet, katekizmust és egyes szentírási szakaszokat tartalmazó könyvet adott ki a bennszülöttek nyelvén. Egy-egy példányuk megtalálható a budapesti Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában. A néger nyelvben hiányzó fogalmak jelölésére a portugál nyelv mellett a magyarból is kölcsönöz, átvesz szavakat és kifejezéseket.

Ezalatt P. Menyhárh is széleskörű tevékenységet fejtett ki. 1894-ben, a megyéspüspök meghívására, Mozambikben portugál nyelven lelkigyakorlatokat ad az egyházmegyei papoknak. Borómába visszatérve, kettőzött buzgósággal folytatja a megkezdett munkát.

Nekilendülés.

Boróma csakhamar mintaállomás lett. Különféle műhelyeiben 22 fekete inas tanult iparosmesterséget, hogy majd később mint lakatosok, ácsok, asztalosok, kovácsok működjenek honfitársaik között. Ismét mások a mézéségetésben, téglavetésben nyertek oktatást, vagy pedig a földművelés, kertészet fogásait tanulták el.

P. Menyhárh vezetése alatt álló telep egészen a kor színvonalán állott. A már említett épületeken, iskolákon kívül saját gőzmalommal és öntözőgéppel is rendelkezett, sőt kisebb gőzöse is volt, amely Zambézin bonyolította le a forgalmat. Így azután nem csoda, hogy a lelkipásztori munkában is résztvevő missziós főnököt hivatása teljesen igénybe vette. Az iskolában száznál több gyermek, a nővérek menedékhelyén ugyanannyi asszony és hajadon volt, akiket oktatott; a megtérőknek min-

dennap magyarázta a katekizmust, majd meg prédikáció, gyón-
tatás következett. A mezei munkát, az építkezést, az ültetvé-
nyeket is meg-megtekinti, hogy irányítással, útbaigazítással
szolgáljon. „Fogalma sem lehet az olvasónak, — írja egyik lap-
ban —, hogy mily sok gond szakad rám naponként .

— Páter, húsz kecske hiányzik...

— Páter, az éjjel hét juh elpusztult...

— Páter, a kecskék megkerültek, de a pásztorok mind
elszöktek...

—Páter, a termeszek az éléstárban az eleség jó részét
felfalták...

—Páter, két szőkevény rabszolgánő érkezett a nővérek
menedékhelyére, de uruk gyermekeiket visszatartotta... stb.

így megy ez reggeltől estig, mikor már azt sem tudom,
hogy hol áll a fejem. A múlt hónapban tizenöt négert, tizenegy
felnőttet és négy gyermeket részesíthettem a keresztségben...

Nemcsak a hitélet és gazdasági berendezés tekintetében
volt Boróma mintaszerű, hanem tudós főnökének megfigyelései
és Európába küldött gyűjteményei révén szinte világhírűvé is
lett. P. Menyhárhath ugyanis sokoldalú és szétágazó munkaköré-
ben talált időt és módot, hogy tanulmányozza a környék időjá-
rását, növény- és állatvilágát, ezirányú megfigyelései külön-
böző folyóiratokban és külön nyomtatványokban láttak nap-
világot.

Megérkezése után csakhamar, 1891 február 15-én felállít
egy kis megfigyelőállomást és elhelyezi benne a bőkezű Hay-
nald bíboros költségén szerzett műszereket. Mikor az új ház
főlépült, akkor az obszervatórium is átvándorolt a követelmé-
nyeknek megfelelően berendezett, de azért kezdetleges kuny-
hóból, annak egyik tornyába. Megfigyelte a szél irányát, a lég-
változást, felhők alakulását, a légköri zavarokat, a csapadék
mennyiségét; a szél irányát külön szélkakas jelezte. Észlelései-
nek javarésztét rendtársa, a kalocsai Haynald-csillagvizsgáló
volt igazgatója, P. Fényi Gyula tette közzé az általa kiadott
publikációk 7. és 9. füzetében. Az első 1896-ban jelent meg és
felöleli az 1891/92. év megfigyeléseit; a második 1905-ben ke-
rült ki sajtó alól és tartalmazza az 1893—97. esztendőк ered-
ményét.

A meteorológiai megfigyeléseken kívül figyelme kiter-
jedt működési terének földtani, domborzati és talajviszonyaira
is. Legkedvesebb foglalkozását mégis szaktárgyának, a termé-
szetrajznak ágai, jelesül a botanika és zoológia tanulmányo-
zása képezte. E kettőben nagy szolgálatot tett a tudományos-
ságnak. E rövid megemlékezés szűk keretei nem engedik, hogy
hosszabb kitéréssel ismertessük érdemeit és vázoljuk megfi-
gyeléseinek földrajzi, földtani, ásványtani, vízrajzi eredmé-
nyeit, csak egészen röviden néhány szóval szándékozunk utalni

természetrizai gyűjteményeire, amelyekkel rendtársait, ismerőseit és jótevőit meglepte, így pl. a kalocsai és kalksburgi kollégiumok múzeumaiban számos példány található az afrikai flóra termékeiből, ásványok és kőzetek példányaiból. Volt tanárának, dr. Kernemek is küldött vagy 1300 növényfajt, magvakat, gombát, zuzmót stb. földolgozás és ismertetés végett. Mivel ez közben elhalálozott, nem tehetett eleget tanítványa kívánságának. Gyűjteménye a bécsi egyetem birtokába került, s helyette dr. Schinz, zürichi egyetemi tanár mentette meg az utókor számára P. Menyhárház fáradozásának eredményét közel 100 oldalas értekezésében. Az ismertetett növények közül 20 P. Menyhárház nevét viseli.

Megfigyeléseivel, természetrajzi kutatásaival nem csupán a tudományosságnak akart szolgálatot tenni, hanem a misszió javát is előmozdította, sőt elsősorban ezt tartotta szem előtt. Az volt a terve, hogy a borómai missziót úgy rendezi be, hogy ne legyen a bizonytalan európai segélyekre utalva, hanem önmaga teremtsen elő a szükségeseket, szóval a saját lábán járjon. Kávé- és kakaóültetvényeket létesített, cukornádat termelt, nagy területet szőlővel és datolyapálmával ültetett be, afrikai gyümölcsfákat nemesített, a misszió termelte gyapotot saját gőzgéppel dolgoztatta fel. Az ültetvények öntözését csatornahálózattal és különféle eszközökkel intézte. Gyakorlatias érzéke mindenütt rávezette a helyes megoldásra. Hamarosan megvalósult terve: a misszió függetlenül, magárahagyatva is boldogult. Feledhetetlen benyomást tett a szemlélőre pompás épületeivel, rendezett életével, kertszerűen művelt földjeivel és szorgalmas négereivel. A sziklás dombvidék, a sűrű bozót-tal benőtt és erdőséggel borított környék, a köröskörül parlagon heverő földek csak még jobban feltűntették az ellentétet a telepen lakók lüktető, munkás élete és a még félvad, henye pogányok semmittevése között. A nagy szárazságban kiégett a föld, ellankadt a növényzet, csak a misszió ültetvényein tenyésztett tovább minden, mert a csatornák bőségesen szolgáltatták az öntözéshez szükséges vizet.

Akadtak a misszióknak ellenségei is. Nem ugyan fegyveres katonák, hanem alattomos patkányok és egerek, mindent összerágó apró hangyák és férgek, mérges csípésű darazsak és cecelegyek, svábbogarak és csótányfélék, a ház körül okoztak sok kárt, míg a vízben a lomha vízilovak fenyegették felborítással a csónakokat, a krokodilok pedig a fürdő négekre leselkedtek; az erdőben a hívatlanul is megjelenő oroszlán, hiéna és párduc, majd meg a száguldó vadzamárnak és a fákon hintáló majmok okoztak a gyanútlanul járó-kelő négeknél nagyobb riadalmat.

Mi el sem tudjuk képzelni azt a küzdelmes életet, azt a sok fáradságot, amely a missziók területén napról-napra elül-

ről kezdődik. A szüntelen félelem, aggodás és küzdelem a mindennapiért, az elkeseredett védekezés az időjárás ezeryi kellemetlenségeivel, a vadak, rovarok és férgek stb. ellenségeskedéseivel szemben állandó áldozatos életet jelent a miszcionárius számára.

A sok akadály mellett is sikerült Boromat rövid idő alatt nagyszerűen fölfelé lendülő középponti állomássá kiépíteni. P. Menyhárth tapintatos, erélyes, körültekintő vezetésén kívül hűséges társai buzgóságának és mindennekfölött a felülről származó isteni kegyelemnek volt a műve. Gyönyörű vallomásra fakad P. Menyhárth, midőn a Hírnökben nyilvános köszönetet mond a vett kegyelmekért:

„Messze a hazától, elzárva, a művelt világtól, ezerféle veszélyek között, a legsajátosabb viszonyok közepette itt a feketék országában is leginkább Jézus szent Szívénél kerestem segítséget és találtam nyugalmat...

Tapasztalásból tudom, hogy vakoskodunk, hogy saját eszünk gyöngé világosságával keressük a jót, vagy a jobbat; s ellenkezőleg, mily más színben állanak előttünk a dolgok, ha a Szentlélek Krisztus kegyelmeinek özönéből egy kis sugarat bocsát elménk sötétjébe. ígéretet tettem tehát, hogyha több világosságot nyerek a misszióügyek tekintetében, ezt mint a szent Szív kegyelmét külön fogom közölni. Ezóta valóban egészen feltűnően több igen jó gondolatom jött, melynek megvalósítása rendkívüli módon elősegítheti működésünket.“

A nagy veszteség.

Az ezeryi nélkülözés, az emberfeletti munka és az éghajlat gyilkos hatása megtörte P. Czimmermann fáradságot nem ismerő szervezetét. Már 1893 utolsó hónapjaiban is rosszul érezte magát, a lappangó láz gyakran elővette és sorvasztotta erőit.

1894 január 31-én nagyon lázas volt. Zumbó leghatalmasabb törzsfőnöke, Matakénya ellenséges érzületet tanúsított a misszió iránt és csak várta az alkalmat, hogy megtámadhassa. Nyíltan nem mert föllépni, hanem, úgy látszik, titokban mérget adatott P. Czimmermannak, hogy eltávolítsa útjából. A mondott nap estéjén tíz óra körül hatalmas kiáltással az éppen nála időző szomszédos hithirdetőt, P. Platzert, hívta segítségül. A belépő az ablaknál találta, kezében pisztoly volt és megrendülve tekintett a távolba.

— „Nézze csak — kiáltotta —, amott közeledik az ellenség!“

P. Platzernak sikerült megnyugtatni a beteget. Midőn a lázroham és delirium enyhült, maga P. Czimmermann is pihenni kívánt és kérte társát, hogy térjen vissza szobájába. Halálra még egyikük sem gondolt.

Másnap három óra körül ismét megnézte a beteget, azonban ez ekkor már elhunyt, teste hideg és merev volt.

Az agilis hithirdető halála hatalmas veszteséget jelentett a missziónak. Nemcsak egyik legbuzgóbb lelkipásztor dőlt ki a misszionáriusok amúgyis megritkult sorából, hanem egy bátor úttörő is.

P. Menyhárth éppen Mozambikból volt visszatérőben, mikor a lesújtó hírt meghallotta. Ha valaki, akkor ő tudta fölfogni, megérteni azt a veszteséget, amelyet rendtársa, megértő barátja korai távozása okozott.

Visszhangja fájdalmának az a levél, amelyet 1894 április 18-án küldött Quilimánéból Kalocsára:

„Először is azt a borzasztó hírt írom meg, mely egész lelkemet megrendíti s melynek hatása alatt remeg a toll a kezemben: a jó P. Czimmermann meghalt Zumbóban. Eddig csak a híre érkezett Mozambikba, a körülményeket még nem tudom. Veszteségünk óriási nagyságú. Ki fogja a lánglelkű apostolt helyettesíteni? Ki fog ennek a törhetetlen tetterőnek a helyére lépni? Bárcsak küldene a jó Isten sok, igen sok apostolt, hogy legalább a megkezdett munkákat folytathassuk.“

Újabb tervek.

P. Czimmermann apostoli lelkének tüze ellobogott, életének szikrája kialudt, a halála odatette működése végére a pontot, markáns egyénisége a történelemé lett. A rezikói állomás elárvult, ki lép örökébe?

P. Menyhárth készséges örömmel vállalkozott rá. A borómai telepet teljesen talpraállította, a hitélet nagyszerű virágzásnak indult; a változatos, küzdelmekkel teljes múlt után jelene biztosítottnak látszott és jövője is szép reményekre jogosított. Vándorbotot vett kezébe és néhány hűséges néger kíséretében megindult Zumbó felé.

1895-ben még a régi rezikói állomáson lakik, de a következő évben már itt is átteszik a misszió székhelyét a kedvezőbb fekvésű és egészségesebb Mazombuéba, amely a Roangua folyó mentén fekszik, órajárásnyira a Zambézitól. Akárcsak Borómában, úgy itt is a mezőgazdaság föllendítésével igyekezett a misszió helyzetét megszilárdítani és jövőjét biztosítani. Teljes mértékben sikerült elérni tervének megvalósulását. Az ültetvények szépen fejlődtek és csakhamar abba a szerencsés helyzetbe került a misszió, hogy az eladott árukért kapott összeg fölőslégén sok rabszolgát válthattak ki szomorú helyzetükből.

A nagyarányú lelkipásztori és gazdasági tevékenység mellett nem feledkezett meg a tudományos kutatásokról, megfigyelésekről sem. Sajnos, hogy halála után tönkrement, vagy

elkallódott itt összegyűjtött és részben már rendezett kollekciója, amelyet Európába akart küldeni feldolgozás végett.

Minden hosszadalmas részletezésnél ékesebben szól P. Menyhárh működéséről és érdemeiről az a méltatás, amelyet közvetlen utódja, P. Völlers írt róla halála után és amelynek egyik részlete itt következik:

„Akinek csak némi fogalma van arról, hogy mily nehézségekkel jár ily vállalatok létesítése még a kultúra ölen is, az bámulattal telik el annak láttára, amit P. Menyhárh két társával, P. Dialerrel és Fr. Boehmerrel oly rövid idő alatt megteremtett. Az őserdők kiirtott helyén fölséges meruru-fáktól körülvéve áll a fából emelt missziósház és a szép kápolna; mögötte dús termőföldek terülnek el, amelyeket kristályvizű patakok szelnek keresztül. A roppant nagy veteményeskert igen nagy termést hoz; P. Dialer fekete növényeivel hatalmas területeket ültetett be banán-, mangó-, citrom- és narancsfával, dinnyével és uborkafélével, stb. A fősikert mégis az iskola mutatja: 87 négerfiút, jórészen a szomszédos néger törzsfőnökök gyermekeit, nevelték és oktatták. Az ipariskola is nagyot lendített a misszióstelep fölvirágoztatásán, asztalos-, kőműves-, kovács-, szabó-, cipész- és egyébfajta műhelyeivel. A lefolyt évben nem kevesebb, mint 150 néger részesült a kereszt-ség szentségében“.

P. Menyhárh nem egészen nyolc évet töltött a Zambezi missziókban. Okos, előrelátó, megfontolt kormányzása alatt mindkét állomást magas színvonalra emelte. Megnyugvással tekinthetett vissza az elmúlt évekre. Egész munkát végzett.

Tövise/e és rózsák.

Derűre ború következik. Az öröm nem jár egyedül, nyomába kullog a szenvedés is. P. Menyhárh homloka köré is szúrós töviskorona fonódott. Boróma vezetése avatatlan, kapkodó kézbe került. Az utód nem rendelkezett elődjének széles látókörével s így a telep, alig hat hónappal P. Menyhárh távo-zása után, még 1895 decemberében közel volt a teljes föloszla-táshoz. Az iskolásgyermek száma százzal harmadára apadt, a serdülő 15—16 éves ifjakat egyszerűen elbocsátották, akik a pogányok közé keveredve, elvesztek a misszióra nézve, pedig P. Menyhárhnak az volt a terve, hogy a misszió körül keresztény falvakba telepíti őket. Megtérők is kevesen jelentkeztek, sőt a nép ellenszenve a misszió ellen fordult, ostrom-zár alá vették a hithirdetők lakását; csak a kormány kiküldött katonáinak köszönhető, hogy komolyabb baj nem történt. Időbe került, míg a borómai zavargások, a vezető személyek elmozdítása által, elsimultak.

Közben a zumbói misszió tekintélye annyira megnöveke-

dett, hogy a portugál és angol kormányt is felülmúlta. És éppen ez volt az, ami egyik-másik törzsfőnök és kuruzsló féltékenységét fölkelte. A portugál kormány szerencsétlen rendeletei csak szították az elégedetlenség lappangó tüzét, míg nem egyszer a háború lángjai magasra csaptak föl. P. Menyhárth nem ijedt meg, maga vette kezébe a védelmezés ügyét. Nehéz napokat éltek át, de nem tehetett másként, a népet védelemképpé kellett tenni és a kormányt sem hagyhatta cserben. A vihar elől Zumbóba menekült híveivel, mivel a katonaság főállomásán biztosabb védelemre számíthatott. Innen meg a katonaság futott el. P. Menyhárth éjfélkor talpon volt, háromkor már misézett és rendezte a védelmet. Fegyvert, golyót* gyutacsot, puskaport osztott ki a fegyverképes férfiak között, Nyolc napig tartott ez az állapot. A misszió népe nem sodródott bele a háborúba, mert másutt folyt le, távolabbi helyen. A kedélyek lassankint lecsillapodtak, a rend és nyugalom helyreállt. Midőn a négerék látták, hogy alulmaradnak, megadták magukat és békét kötöttek a portugálokkal 1896 szept. 16-án. P. Menyhárth visszatér Mazombuéba és folytatta a munkát, ahol a menekülés előtt abbahagyta. A zavargások nem ártottak a misszionának, csak használtak, mert a békekötés után még számosabban jelentkeztek a keresztség felvételére, mint azelőtt.

De a tövissek mellett nem hiányoztak a rózsák sem. Utolsó jelentésében, 1897 október 20-iki kelettel azt írja, hogy az óriási küzdelmek és megrázkódtatások ellenére is nagy-szerű föllendülés látható az egész vonalon, a megtérések száma napról-napra növekedik.

Legfontosabb telep a Borómában lévő szent József-álmás, amely ismét virágzásnak indult és abban az irányban fejlődött, amelyet P. Menyhárth kezdett meg. Három áldozópap, egy papnövendék, négy segítőtestvér és hat nővér végezte a hithirdetés és tanítás munkáját. Közel 200 fiú és 120 leány tanult a misszió-álmás iskoláiban és nyert oktatást különféle iparágakban, kik ekkor mind a misszió épületében laktak és kevés kivétellel a rabszolgaságból váltották ki őket. A ker. hitközség megnövekedett és a környéken több falu jelentkezett keresztyén oktatásra. A borómai missziót mintaálmásnak és a Zambezi gyöngyének mondták.

A többi telep is nagy haladást tett. Quilimánében többféle iskolát nyitottak. Kipangában nyomdát állítottak föl.

Saját álmásának helyzetét ekképpen vázolja:

„Legtávolabbi álmásunk a Kláver szent Péterről nevezett telep Mazombuéban, Zumbó területén... a rabszolga-gyermek kiváltásával kimondhatatlan nyomorúságon sietünk enyhíteni. Csak a hónapokban is (1897 októbere) négyszáz forintnál többet adtunk ki e célra.

Keresztény híveink, hála Istennek, mint a nap az éjjeli sötétségre, úgy hatnak a pogányokra. Mi legtávolabb állunk itt a tengertől, mögöttünk befelé nincs se posta, sem civilizáció többé, itt a világ végén állunk. Mi hárman egyszermind az egyetlen katolikus hithirdetők vagyunk a megmérhetetlen nagy országokra, s számtalan néptörszsekre nézve ...

Bár a kegyes Isten küldene ide munkásokat, nemcsak áldozópapokat és szerzetestestvéreket, hanem derék keresztény világiakat is, házasokat, avagy nőtleneket, kik szeretetből az Ūr Jézus iránt legalább öt évre e nagy műnek szentelnék magukat! Adja a jó Isten, hogy szent Lelke lebegjen fölöttünk, sugalmazza a lelkeket, vezérelje közénk az elhivottakat és adja meg nekünk a művéhez kívánatos anyagi eszközöket.“

Íme, a kitartó munka, az okos körültekintés, az annyira fontos türelem párosulva az isteni kegyelemmel, nem volt hiába: tövissek után rózsát is termett.

Beteljesedett.

A Zambezi mellékén október a legmelegebb hónap. Árnyékban is 40—45 fokú a hőség, a talaj 65—70 fokig is átizzik. Ebben a hőségben járt P. Menyhárh két álló hétig ide s tova, hogy hitoktatásban részesüljenek a távolabb lakó keresztények is. Hat iskolásgyermek és Ignác katekéta kísérte útjában. Hazatérve, az afrikai utazók adóját, a lázt kellett lefizetnie. Állapota hamar jobbrafordult, mivel bevált lázcsillapító szereit túlszolgálták a bajon.

1897 október 22-én keltezi utolsó levelét, amely egyúttal hattyúdala és méltó visszhangja csak Isten dicsőséget és felebarátai javát kereső lelkének.

„Már száz bajt is leküzdöttem, — írja a levél végén s még száznak állok elébe! örömet szenvednék el még több lázt, még több forróságot, fáradalmat, éhséget, hacsak többször hitoktathatnék a környéken. De főállomásunk gondjai visszatartanak, s kevesen vagyunk annyi munkára. Jönnek-e többen segítségünkre? Kik?“

Mire levele Európába érkezett, ő már nem volt az élők között. Hősies lelke erős volt, de a fáradalmaktól, láztól, betegségtől megviselt test fölmondta a szolgálatot. Ereje fogyva fogyott. November 10-én mutatta be a Mindenhatónak utoljára legszentebb áldozatát. Heves láz lepte meg. Másnap nagyon rosszul érezte magát, rheuma, torokgyulladás, szívbaj jelentkezett és ágyhoz szegezte. November 14-én erős epeláz vett rajta erőt, amely 42 fokig emelkedett. A következő két napon csökkent a láz, jobban érezte magát néhány óráig. 16-án ismét megrohanta a láz, delíriumba esett a beteg és erős szívfájdalmak gyötörték délután 2 óráig, amikor is lelkét visszaadta Teremtőjének.

Mit vesztett P. Menyhárthban a misszió kivül a tudományosság is, azt szavakkal nehéz volna kifejezni.

Már régebben tervezett egy körutat Európában, amely a misszióknak anyagi segítséget, neki pedig megrongált egészségének helyreállítását eredményezte volna. Az egész misszió főnöke éppen útban volt Zumbó felé, hogy P. Menyhárthot felváltassa és útra küldje, midőn halálának hírért vette. Megkésett.

Midőn a misszió kicsi templomának tornyában a lélekharang megcsendült és sikongva gyászolta a nagy veszteséget, ugyanakkor síró szavába száz meg száz kiváltott rabszolga és megtért pogány zokogása vegyült. Ők érezték legjobban a veszteség nagyságát: az elköltözöttben atyai jóbarátjukat, gondviselőjüket és lelkipásztorukat gyászolták.

Örökségünk.

Hithirdetőink pályafutása ugyanarról a helyről indul ki, az ősi Kalocsáról és ugyanannál a határpontnál végződik, a zumbói temetőben. Az egyik bátor, merész, úttörő, sasrőptű lélek, aki győzelmesen szembeszáll a kezdet nehézségeivel; a másik higgadt építőmester, aki előrelátó intézkedéseivel biztosítja a misszió jövőjét: gondviselészerűen kiegészítik egymást. Lemondásos, heroikus, munkás életük az Egyház kultúr-munkájának képe kicsiben.

Egész emberöltő választ el tőlük és egész világrész ékeződik sírjuk és miközénk, de példájuk előttünk lebeg, világít a jelenben és utat mutat a jövőben. Tetterős egyéniségük ragyogó tanítás; önzetlen magukföladozása és alkotásaiknak egész sora a katolikus magyar kultúra és a magyar életrevalóság örök dicsősége.

Ezt hagyták ránk örökségül!

Gyenis András S. J.

IRODALOM.

Czirák Gyula: *A mi apostolaink*. Czimmermann István és Menyhárth László magyar hithirdetők élete és működése. 1897. Budapest. (Szent István-Társulat Népiratai 132. szám.)

Bülow Emil S. J.: *Hundert Lebensbilder*. Wien, 1902. (Kézirat gyanánt.)

Hauer Ferenc S. J.: *P. Menyhárth László S. J. megfigyelései Afrika belsejében*. Jurcsó. Kalocsa, 1913. (Különlenyomat.)

Kempf Konstantin S. J.: *Die Heiligkeit der Gesellschaft Jesu*. II. kötet. *In den Missionen*. Benziger. Einsiedeln, 1925.

Velics László S. J.: *Magyar Jezsuiták a XIX. században*. 1902. Kalksburg. Fromme. (Kézirat gyanánt.)

Tóth Mike S. J.: *A kalocsai kollégium ötven éve*. Jurcsó. Kalocsa, 1910.

- A Kat. Hitterjesztés Lapjai.* 1886—99. évf. Nagyvárad.
Die Kath. Missionen. 1887—98. évf. Herder. Freiburg in B.
Die Heidenmissionen der Gesellschaft Jesu. Róma, 1925.
Jézus szentséges Szívének Hírnöke és Szűz Mária Virágos Kertje.
 1886—98. évf. Szerk.: Tóth Mike S. J.
P. Menyhárh naplója. Kalocsa, 1891. (A Hírnök melléklete.)
Sendbote des göttlichen Herzens Jesu. 1889—97. évf. Raurh. Innsbruck.
Echo aus Afrika. 1892—99. évf. Claver-Sodalitát. Salzburg.
 Irodalmi munkásságukat elsorolja Gyenis András, Jezsuita történeti évkönyv 1940-ben *Tóth Mike* összeállításában 323. és 334. 11.
 A két magyar jezsuita életvázlata megjelent a *Kat. Missziók* folyóirat 1929. évf. számaiban. Azután mint különnyomat is napvilágot látott: *Magyarok Zambezi őserdeiben* címmel.

Az ifjúság atyja.

(Komárik István. 1855—1940.)

Nemzedékek nevelője, intézetünk régebbi életének egyik tanúja, a munka fáradhatatlan apostola és az ifjúságnak mindvégig igaz barátja szállott sírba 1940 tavaszán P. Komárik Istvánban.

Született 1885 dec. 23-án a nagy és gazdag ősi történelmi emlékekre visszatekintő Nyitrán. Középiskolai tanulmányait szülővárosában a kegyesrendieknel kezdte, de a VI. osztálytól a bencéseknel, Győrött folytatta, ahol, mint a győri egyházmegye növendékpapja, 1873-ban fejezte be középiskolai tanulmányait, érettségi bizonyítványán mind a két Vaszarynak, Vaszary Domokosnak, a görög nyelv tanárának és Vaszary Kolosnak, a későbbi hercegprímásnak, akkor győri gimnáziumi igazgatónak és a latin nyelv vizsgáztató tanárának neve is rajta van. Még ugyanazon évben kezdte meg hittudományi tanulmányait és vette fel dec. 21-én a győri nagy szemináriumban a kisebb papi rendeket. 1877 ápr. 7-én lépett a Jézus Társaságba, miután Innsbruckban, a Társaság vezetése alatt álló Canisianumban bölcseleti tanfolyamot végzett. Első újoncévét (1877—78) Nagyszombatban töltötte, a másodikat (1879) már S. Andréban a szónoklati tanfolyamon, rendi hittudományi tanulmányainak első éveit (1880—1881) Pozsonyban, a többit (1882—84) Innsbruckban töltötte, de közben a prágai egyetemen is megfordult. Innsbruckban szenteltetett áldozópappá 1883 július 26-án és a kies Tirol egy kis falujában, a mélyen vallásos, buzgóhitű tiroli nép körében mutatta be az Úrnak első szentmiséjét.

Tanulmányai után hazakerülvén, a kalocsai főgimnáziumban 1884-ben kezdte meg tanári működését. Régi diákjainak emlékezete szerint 1884. nov. 5-én, tehát éppen Szent Imre napján volt első tanári órája. Kalocsa volt ettől fogva működésének főszínhelye, itt tanított kevés megszakítással egészen az 1936/37-ik iskolai év végéig. Életének legjavát, 63 évét töltötte

a Rendben, szerzetes-életének legjavát pedig, tanulmányi éveit leszámítva, jóformán egész szerzetes-életét Kalocsán. 1886/87-ben Budapesten tartózkodik, résztvesz az ottani nagyobb hitélet megindításában, egyszersmind tüneményes gyorsasággal — egy év alatt — megszerzi a történelemből és a latin nyelvből a tanári képesítést. Mondhatni, később is ez volt elve: gyorsan és jól! A rákövetkező 1887/88-ik tanévtől a legutóbbi évekig majdnem szakadatlan egyfolytában Kalocsán tanít, bár volt közben rendi főiskolai tanár is és a rendi lelkipásztorkodásnak széles mezején is működött. 1889/90-ben Lainzban tölti a Társaságban szokásos ú. n. harmadik próbaévet, annak letelével megint csak Kalocsán fárad az ifjúság nevelésén és oktatásán.

1903—1905 között Budapestre került hitszónoknak, kisegített a fővárosi lelkipásztorkodásban (operárius), átvette P. Da* mián kezéből a főiskolások (egyetemi hallgatók) Mária-kongregációjának szervezését, mint P. Damián után annak elnöke, valamint egy ideig a fővárosi Urak Mária-kongregációjának is P. Komárik volt a vezetője s a budapesti házban egyéb tisztséget is töltött be. 1919/20-ban megint Budapesten találjuk, mint hitszónokát és a főváros lelkipásztori munkájának részesét. A következő tanévben azonban már Kalocsán tanít, de 1921/22-ben Szegeden, hol rendi főiskolánkon a bölcséleti erkölcsant, természetes istenismeretet (theodiceát) és a neveléstudományt adja elő, emellett még ráér a lelkipásztorkodásra is (operárius). Ezeket az éveket leszámítva, Kalocsán működött; 1924/26-ban a helybeli kisszeminarium alkormányzója is volt. Mint gimnáziumi tanárnak, elsősorban talán sokoldalúsága ragadhatja meg figyelmünket. Tanított e minőségében hittant, magyar, latin, görög, német nyelvet, görögpótló tanulmányokat, földrajzot, még számtant is (az alsóbb fokon), de legszívesebben és legmélyebben nyomot hagyóan a történelmet és bölcséletet tanította. Érettségi vizsgálatra a történelemből 41-szer ő vezette a végzett VIII. osztályt. Történettanítása nem apróságokban merült ki, hanem nagy eszményeket és elveket tanított, (a bölcséletben természetesen még inkább), amint azt hűséges tanítványai mélységes hálával ismerték és ismerik el. A történelem, javának összefoglaló (érettségi) tételekbe sűrítését, legalább jórészt, az ő kalocsai tanítása nyomán vezették be a magyar középiskolai oktatásba.

Igen szívéhez nőtt az intézetünkben létesült „természettudományi és bölcselő kör“ vezetése és fejlesztése. E bölcséleti körnek kezdete P. Komárik Kalocsára kerülésének első évére nyúlik vissza, de a körnek nem ő volt az alapítója, hanem P. Molnár László igazgató irányítása mellett P. Menyhárh László S. J., a későbbi afrikai hithirdető. A kör jegyzőkönyve bőven leírja az előzményeket. A kalocsai gimnázium

folyosóján az 1884-ik szeptember havában egy hirdető tábla volt kifüggesztve a következő tartalommal: „A természettudományi bölcselő kör alapszabályai. I. A kör célja: a józan és igaz gondolkozásmódot gyakorlatilag fejleszteni s a most divatos hamis gondolkodás és természettudományi tévelyek ellenében kellő tájékoztatást szerezni. Tőle kitelhető módon pártolja és előmozdítja a kör a természetvizsgálást is. II. A kör „rendes és működő tagjai“ csak VII., VI., és V. osztályú congreganták lehetnek; — de a VIII. osztály tanulói mindig szívesen látott „működő tagok“, bővebb és rendszeres filozófiai tanulmányaik folytán.“ (Szó van aztán a kör tisztikaráról.) III. A kör hetenként legalább egyszer rendes és havonként egyszer nyilvános „parlamentáris ülést tart.“ Aláírva: A főgimnáziumi előljároság megbízásából Menyhárh László S. J. tanár. Láttamozza Molnár László S. J. igazgató.

A kör első tagjai között szerepelnek Horváth Győző püspök úr, (akkor VII. o. növendékpap), Heinrich Aladár stb. 1884 okt. 28-án kísérelte meg a Természettudományi Bölcselő Kör első nyilvános föllépését díszes vendégkoszorú jelenlétében, a kollégium akkori dísztermében. A kitűzött vitatárgy volt, amelynél Horváth Győző VII. o. np. tette az „indítványt“: „A legkisebb szerves lények, mikroorganizmusok szerepe a betegségeknel“. Az „indítvány“, amelynek támadói és védői voltak, így hangzott: „fejezze ki a Kör azon meggyőződését, hogy a bomlási és rothadásos anyagok természetrajzi szempontból a közegészségügyre nézve a legveszedelmesebbek“. A vita akkor a parlamenti vitákat utánozta, (még szavazás is volt a végén), s a vitát közben (mindjárt az első föllépésnél) zeneszámok élénkítették. A Kalocsai Néplap száma nagy elismeréssel nyilatkozott az új kezdeményezésről.

A következő iskolaévben a Kör működése szünetelt, de hogy mennyire megtetszett a fiúknak az akkor újszerű működés, látszik a jegyzőkönyvileg megörökített önkéntes dolgozatók szép számából; többi között Horváth Győző VIII. o. np. írt nagyobb szabású értekezést „Jézus Szíve tisztelete és a természettudomány“ címen. Az 1886/87-iki tanévben felújult a Kör működése, ismét P. Menyhárh László S.J. vezetése alatt. A tagok között szerepelnek többi között: gr. Batthyány József St. η., gr. Csáky László St. η., br. Gudenus Arthur St. n., Hanauer Árpád St. n., br. Gudenus Ervin stb.

1889-től a Kör vezetője P. Damián János S. J., aki évek hosszú során át vezette a Kört. A Kör régebbi életében a nyilvános ünnepies vitákat inkább december havában tartották, („karácsonyi akadémiaik“), 1895 márc. 7-én volt az első nagyszabású „dész-előadás“ Aquinói Szent Tamás napján. Tárgyai: A véralkat befolyása a jellemre; Az ösztön lényege és nyilvánulásai; Sz. Tamás bölcséletének becse. A Syllogismus tör-

vényei és bizonyító ereje, Szent Tamás jelentősége napjainkban. (Közben zeneszámok.)

P. Menyhárh és P. Damián alapvető munkájára épített P. Komárik István. Az értesítők tanúsága szerint az 1906/7-ik iskolaévtől ő volt a bölcselőkör vezetője. Hova fejlesztette a Kört, azt fényesen bizonyították a Kör évről-évre, Aquinói sz. Tamás napjára rendezett vitái, amelyeknek szellemi tornáiban és a vita-műsorok gazdag változatosságában annyiszor gyönyörködhettünk.

P. Komárik, mint hitszónok és ifjúsági szónok is fényes tehetség volt, mint gyóntató és lelkigyakorlat adója is nagy teljesítményt végzett. Mint jezsuita tanárnak főcélja a nevelés és jellemképzés volt, amit tanítása egész szellemében, de legfőképpen talán az ifjúsági nagyobb Mária-kongregáció vezetésében valósított meg. A kalocsai gimnáziumi ifjúsági kongregáció már 1869 óta szerepel, s vezetésében nem kisebb emberek előzték meg P. Komárikot, mint P. Belus és P. Rosty. Ő maga az ifjúsági nagyobb kongregációt tíz évig (1893—1903) vezette, (de megelőzőleg vezette a kisebb ifjúsági kongregációt is). A két kongregációban P. Komárik vezetése idején Skerlecz Gyula br., Scitovszky Béla, Hász István, Apor Sándor br., Gonczlik Kálmán, Tantos Gyula, Pál Mátyás, P. Elsasser Gyula, Lepold Antal, Perczel Béla, Mócsy István, a város főjegyzőjének atyja (akinek kérésére történt később a kalocsai Urak Kongregációjának alapítása), Till (Timár) Kálmán, P. Mezey Gerő és mások viseltek tisztségeket. A Kongregációi Értesítőt is ő alapította meg (1895).

A kongreganisták tükrének, gr. Koháry Istvánnak életét is bizonyára elsősorban az ifjúság nevelésének célzatával írta meg (1891). Ugyanazon évben írta meg a Három kassai vértanú életrajzát. Emléklombok címen is adott ki egy füzetet (1893). További irodalmi működésével kapcsolatban ki kell emelnünk a kalocsai gimnázium történetének megírását, (a gimnáziumi értesítőkből 1896-ban, jobban mások közreműködésével 1935-ben). Sorozatosan írt cikkeket a további gimnáziumi értesítőkből is, így a Jézustársasága visszaállításának 100. évfordulójáról (1914). Írt azonfölül bölcséleti, történeti, kritikai és hitbuzgalmi cikkeket folyóiratokban, közleményeket a Magyar Állam, Religio, Kalocsai Néplap, Hitszónoklati folyóirat, Bölcséleti folyóirat, Hírnök, Mária-kert, örökimádás, stb. hasábjain. A középiskolák VIII. osztálya számára írt történelmi tankönyvét ismételtelen is kiadta. Calderon-nak több, mélyértelmű színművét¹ lefordította és előadásukat rendezte (A nagy világdráma, Az élet álom, A szentmise titkai, Ferdinánd király).

Új mozzanatot vitt be a Mária-kongregációk életébe 1895-ben; ez évtől teszik a kalocsai kongreganisták a párbaj-

ellenes ünnepies ígéretet. A kongregációs buzgalom később sem lohadt le benne; ez a buzgalom vitte rá 1905-ben a kalocsai Férfi-kongregáció megalapítására,² mely idővel két ágra oszlott, Iparosok és Urak kongregációjára, ez utóbbi aggregációs okmányának hivatalos keltezése 1912 ápr. 9. Mindkettőnek alapítója és az Urak kongregációjának végső betegségéig vezetője és lelke volt P. Komárik, s a kalocsai Iparos-tanoncotthon is őt vallja atyjának és alapítójának. Ő volt sokáig lelke és vezetője a helybeli Társadalomtudományi Kör-nek is, melynek megalakulására a 103.800/1906. számú, tanári kulturális előadásokat sürgető kormányrendelet adott alkalmat; ezen előadásokat már 1906 óta tartották a kalocsai gimnázium tanári karának tagjai, 1911 óta P. Komárik e kiindulásból szervezte meg a Társadalomtudományi Kört. A Kör elnöke előbb Kleiner Lajos nagyprépost volt; jelenlegi elnöke pedig Horváth Győző püspök úr. Fönmaradt még kéziratban a boldogultnak néhány ott elhangzott előadása: A XIX. század eszméi; Isten eszméje és a természettudomány; A szabadkőművesség története. Saját följegyzése szerint legalább 150 előadást tartott a Társadalomtudományi Körben.

Dolgozott a végsőig. Egyáltalán a munkában szinte utolsó lehelletéig nem ismerte ezt a szót: elég! S a mindenható Isten megáldotta őt hosszú élettel, hogy valóban sokat dolgozhatott. Nagy áldozatába került, mikor három éve megtudta, hogy többé nem taníthat. Megadatott azonban neki hogy megérhette szerzetes[^]életének ötvenéves évfordulóját (1927), aranymiséjét, ezt 1933-ban Szent Ignác napján nagy ünneplések között ülte, a kalocsai jezsuiták templomát ez alkalommal a város előkelő közönsége egészen megtöltötte. Mindezek koronájául még szerzetességének 60 éves jubileumát is megérte. E jubileumokon elhalmozták a boldogult atyát a jókívánatok özönével. A legszebb ajándék a Páter Generálisé volt, aki az elhunyt aranymiséje alkalmából 50, hatvanéves szerzetesi jubileumára pedig 60 felajánlott szentmisével fejezte ki jókívánatait. A kalocsai Urak Kongregációja aranymisés vezetője iránt „aranykoszorúval“ róttá le hálaemlékét; az aranykoszorú“ ötven levelén egy-egy kongreganista neve van kivésve. Az ötvenéves szerzetesi jubileumra, amelyet a páter 1927-ben Szegeden ült meg, üdvözlő táviratot küldenek a helybeli pápáság tagjain kívül többi között Scitovszky Béla belügyminiszter, a kalocsai Urak Mária-kongregációja, a budapesti VII. kerületi Madách-gimnázium tanárai stb. A 60 éves jubileumra pedig gr. Zichy Gyula érsek után, természetesen a rendi gratulációkon kívül, a boldogult összes volt tanítványai nevében br. Skerlecz Iván, a Jédosz elnöke és dr. Steuer Gyula ügyvezető alelnök, stb. Valóban örömmel és szent vigasszal eltelve

tekinthetett vissza a boldogult munkásságának a földön is bőven mutatkozó áldásos gyümölcseire.

Meghatók voltak végső napjai. Március 9-én, szombaton még gyóntatott. Utolsó szentmiséjét március 12-én mondta, ülve. Megadással mondotta utána: Most már sem tanítani, sem misézni, sem gyóntatni, sem lelkigyakorlatot adni nem tudok. Nincs is itt nekem már semmi keresnivalóm,- jobb lesz meghalnom. De — legyen úgy, ahogy a jó Isten akarja!“

Fekete vasárnaptól kezdve mind komolyabban mutatkoztak a szívgyöngeség jelei; a szent kenetet még aznap fölvette.

De azért keményen tartotta magát, még ugyanazon napon ebéd után fölkelte és eljött a szokásos üdülésre. A következő napokat azonban már szobájában, a nagy karosszékekben üldögélve, vagy ágyban fekve töltötte. Előfordult, hogy fölébredve folytatta beszédét, melyet álmában kezdett. Lázás szavai mutatták, mivel van tele a lelke. „Testvér — szolt a mellette ülő betegápolónak — nem hallja azt a sok gyereket, akik folyton itt énekelnek a fülemben? A nagyobb fiúk meg hívnak, hogy vezessem őket a csatába. No, de furcsa, hogy épen én vezessem őket?!“

Máskor őrangyalát szerette volna látni, így egyik éjjel a nagyhéten. A testvér azzal nyugtatta meg, hogy itt van mellette. A páter megnyugodott. Majd azzal fordult a testvérhez: „Nem látja ezt a kis gyereket?“ — Nem Páter, egyedül vagyok. — „Dehogy — erősíti a páter — hát nem látja, egy kis gyerek ül mellettem és énekel!“

Nagyszombaton megpróbálta énekelni a Regina coelit és az Alleluját, bár a beszéd is nehezebbre esett. Húsvétvasárnap este odakérette Szűz Mária képét és maga elé tűzette a falra.

Húsvéthétfőn, utolsó küzdelmében a Szűzanya és az Úr Jézus után sóhajtozott; fohászokat mondott Szent Józsefhez, Szent István első vértanúhoz (védőszentjéhez), a Társaság szentjeihez. „In manus tuas commendo spiritum meum“, — a Páter Rektort, az atyák közül egyik-másik nevét említette, (e sorok íróját is), de hogy mi volt utolsó üzenete, már nem lehetett érteni. Az ifjúsághoz végső üzenete ez volt: „Kedves fiaim, legyetek jók! jó magyarok és kongreganisták, hogy a mennyországban egy örök életen át imádhassátok az Istent. Amen!“

Végső tusájában szembetűnően szenvedett, védőszentjét újra meg újra segítségül hívta. Kérte, hogy képét tegyék a vállára, oda, ahol fáj. Utolsó búcsúzóul ezt mondja a körülötte levőknek: „Az Isten áldjon meg benneteket útitokon!“ Majd többszörösen ismétli alig hallható suttogó hangon: „In manus tuas commendo spiritum meum.“

Négy erősebb szívroham után, végre beáll a haldoklás, valamivel éjjel 11 óra előtt. Rendtársa a „pápai áldás“ szavait

mondja, majd P. Rektoral együtt imádkozzák az Egyház lélek-búcsúztató imáit, míg végre a haldokló szép csendesen elhunyt.

Temetése 1940 március 27-én volt Kalocsa közönségének nagy részvételével. Az egyházi szertartás után dr. Steuer György volt tanítványai nevében, Máté-Tóth Jenő dr. pedig a kalocsai Urak Kongregációja nevében mondtak mély ragaszkodásról, háláról és szeretéről tanúskodó beszédet.

Dr. Steuer György búcsúztatója így hangzott:

„Mélyen tisztelt Gyászoló közönség!

P. Komárik Istvántól, drága halottunktól búcsúzom a Jézustársasági Diákok Országos Szövetsége és volt tanítványai nevében.

A Jézustársasági rendnek nagy gyásza van. Meghalt a legkiválóbb jezsuiták egyike. P. Komárik nem viselt semmiféle tisztséget. Nem volt sem gimnáziumi igazgató, sem rektor, sem tartományfőnök.

De azért szerzetestársai és volt tanulói oly ritka nagy tisztelettel és oly meleg szeretettel vették körül, mintha egy személyben igazgató, rektor és tartományfőnök lett volna.

P. Komárikot azért szerették, mert nagy tekintélyével és szellemi tehetségével, önfeláldozásig menő munkájával tiszteletet, elismerést és dicsőséget szerzett rendházának és a kalocsai érseki gimnáziumnak.

P. Komárik István elhalálozásával a jezsuita rendben egy tölgyfa dőlt ki, melynek nagyságát és hatalmas erejét csak az ő halála után fogják felismerni.

P. Komárikot gyászolja Kalocsa város közönsége, gyászolja a Mária Kongregációk.

De valamennyinél mélyebben gyászolják P. Komárikot volt tanítványai.

Krisztus népében, a tanár pedig tanítványaiban él.

Akit Isten megáldani akar, azt nevelőnek, szerzetesi nevelőnek adja. A szerzetes-tanár és nevelő lemond a földi élet minden öröméről, szegénységet fogadva visszavonul a szerzetesi cellába és elfoglalja a tanári katedrát, mindig csak másokat tanít és boldogít.

Mit köszönhetünk mi volt jezsuita diákok P. Komárik Istvánnak, volt szeretett tanárunknak?

P. Komárik István elsőrendű tanár és kiváló pedagógus volt. Tanítványainak tudományos oktatására és lelki nevelésére helyezte a fősúlyt. Mi nem felelni mentünk P. Komárik óráira, hanem azért mentünk P. Komárik óráira, hogy tantárgyat, az általa hirdetett eszméket és elveket megszeressük és azokat kövessük, előadásaiból egész életünkre lelkesedést mérítsünk.

A mi szeretett tanárunk ifjú lelkületünkbe belecsöpög-

tette a keresztény katolikus elvekhez való ragaszkodást és a katolikus öntudatot.

Szent elvek, magasztos célkitűzések és keresztény katolikus öntudat nélkül úgy boldogulunk a magán- és közélet háborgó tengerén, mint a hajós a vészes tengeren iránytű nélkül.

P. Komrik lelkünkre kötötte, hogy *az elveket nemcsak hirdetni, hanem azokat gyakorlatilag meg is kell valósítani.*

Megtanított bennünket P. Komárik arra is, hogy az anyagi és rút érdekekért könyökkel törtető és gáncsvető közszelieknek *ne áldozzuk le a jezsuita nevelés eredményeit*, hanem ragaszkodjunk azokhoz, bármilyen mellőzés is érjen bennünket, mert a keresztény katolikus elvek gyakorlati követése adja meg igaz értékét minden keresztény katolikusnak és meghozza előbb-utóbb a legteljesebb, legértékesebb és legmaradóbb elismerést.

P. Komárik István, a mi felejthetetlen drága tanárunk tanítványaiiban, azok cselekedeteiben és alkotásaiban élni fog és ezzel minden ércnél maradandóbb emléket állított fel önmagának.

Mi téged, szeretett volt tanárunk, drága „Pista bácsink“, siratunk és megigérjük, hogy legbölcsebb tanításod magasztos elveit követni fogjuk.

Emlékedet, amíg élünk, kegyelettel meg fogjuk őrizni.

Jóra és magasztosra tanítottad tanítványaidat, azért az Úr szavai szerint ragyogni fogsz, mint a csillag az elenyészhetetlen örökkévalóságban!

Krisztus katonáinak a légiója húsvét hétfőjén éjjel 11 órakor megkevesbedett egy hosszú és jó harcot megharcolt öreg harcosával.

Jézustársasága erdejéből ebben az órában kidőlt az egyik leghatalmasabb tölgy, amely a rendbe 63 év óta eresztett ősgyökérzetével arányban álló tátongó úrt hagyott maga után. Amikor igazsága világgraszoló örök bizonyítékaként a halált legyőző üdvözítő feltámadott és azt látta, hogy szőlőjének ez a nagyszerű munkása 85 évi szakadatlan munkájában már nagyon elfáradt, a sírkövet elhengerítő angyalokat elküldte érte. Érte, hogy Emmauszba vezető útja társává és a húsvéti ünnepeket lezáró éjfél előtt egy órával még mennyei dicsősége alleljás örömének osztályosává tegye.

A Rend ezen óra után azonban szegényebb egy nagy értékkel — P. Komárik Istvánnal — a nagy pappal, a tudós professzorral, a kiváló szónokkal és a Kongregációk egyik legkiválóbb mesterével.

A 20.000 szentmisével, amelyet 57 éves papsága alatt bemutatott az Úrnak, a 100.000-re tehető gyóntatással, a 2000-re tehető lelkigyakorlatos prédikációjával valóban kivívta magának a „nagy pap“ legszebb jelzőjét.

Hogy tudós professzor volt, nemcsak hálás tanítványainak ezres tömegei bizonyítják, de a tudományos világ is konstatálja, hogy az igazi történelem és a mély filozófia-tanításnak P. Komárik volt egyik legnagyobb mestere.

Kiváló szónoki készségét Kalocsa város bizonyíthatja a leghivatottabban, mert két esztendei szegedi távollétét leszámítva, egész tanári működését az ő kedves Kalocsájában fejtette ki és itt ragyogtatta annyiszor kivételes szónoki tehetségét, akár vallásos, akár hazafias, akár tudományos, akár társadalmi problémákról.

Ennek a kiváló szónoki készségnek a legragyogóbb bizonyítékai azonban mi vagyunk, az Urak Kongregációjának a tagjai, mint annak 28 éven át egyfolytában csodálói és szerencsés élvezői.

A „nagy pap“-nak egyik legkedveltebb és legszebb munkatere volt közel öt évtizeden át a Kongregáció, a Mária-lovagok képzésének a legszakavatottabb kezekkel folyó munkája az átlagosnál mélyebb lelkiéletre a P. Komárik praesessege alatt működő mesterképző kongregációs magas-iskolában.

A kalocsai Urak Kongregációja 100 tagból álló százada búcsúzik szavaimmal rajongva tisztelt és szeretett Parancsnokától — Praesesétől —, kijelentvén, hogy a mi nagy halottunk áldott emlékét őszinte kegyelettel fogjuk lelkünkben mindvégig megőrizni.

Az elhangzott beszédek visszhangjai voltak a lelkek legbensejének, hol a jezsuita lelkiatya és tanár hatása él és mindenkor élni fog.

Nagyfalusy Lajos S. J.

¹ Saját följegyzése szerint öt drámáját; ugyanazon följegyzés szerint írt színművet Szent Gellért vértanúról és több vígjátékot.

² A rendi katalógusban e férfi-kongregáció már 1906-ban, mint Iparosok-kongregációja (congr. artif.) szerepel.

Jegyzet. P. Komárik irodalmi tevékenységének összesítését lásd *Gyenis András*, Jezsuita történeti évkönyv 1940 (Budapest, Korda), 331. lapon. — Rövid megemlékezést közöl róla a Jezsuita történeti évkönyv 1941 és a kalocsai gimn. évkönyve, ezenkívül több időszakos folyóirat és napilap.

A szociális igazság harcosa.

(Plater Károly Domonkos. 1865—1921.)

Krisztusnak száz arca van. Benne megtalálja minden kor gyermeke az eszményképét. A keresztény ókor a jó Pásztort szerette benne: a katakombák falára festette és a cirkuszok porondján vérzett érte mint áldozati bárány. A középkor a föl-kent és megdicsőült mennyei Királyt követte: szent királyok ismerték el úrnak maguk felett s királyi diadalúttá lett a szent kereszt keserű útja. Az újkor Betlehembe zárandokolt a Gyer-mek-Jézus jászolóhoz és gyermek-szenteket vezetett fel imá-dására. A jelenkor viszont mind határozottabban vetíti elénk a Munkás-Krisztus vonásait. Mert hiszen Jézus egyszerű mun-kásember volt. Harminc éves koráig folytatta az ácsmestersé- get s oly jól esik a szegény munkások millióinak a tudat, hogy az Isten is munkás képében szállt le a földre. Már pedig a kor jellegét mindinkább a maguk eszmeköre szerint alakítják az öntudatos proletármilliók.

Minden Krisztus-archoz tartozik egy sajátos papi arc. A jó Pásztor papja szelíd aggastyán, aki a legvadabb viharok közt is türelemmel buzdítja, inti, tereli félénk juhait a mennyei akol felé s maga is nyugodtan hajtja fejét örök álomra a hóhér bárdja alá. Krisztus-király hírnöke, a clugnyi barát, országokat, nemzeteket, királyokat igáz le Krisztus édes igájával, tekin-tete, mint a szeráfoké, villámhoz hasonlít s kereszties hadak élén vonul Jeruzsálembe, a béke városába. A Gyermeke-Jézus papja pedagógus. „Engedjétek hozzám à kisdedeket“! — ez az életprogramja s a felnőtteket is folyvást arra inti: „Legyetek olyanok, mint a gyermekek!“

Vájjon a Munkás-Krisztus papjának vannak-e már hatá-rozott, kialakult vonásai? Meg lehet-e különböztetni a kedves, paedagógusarcú papok között? Itt-ott, kivételesen bukkant fel csak eddig, mégis már van annyi ismétlődő adatunk róla, hogy nyugodtan lehet új paptípusról beszélni. Az arcán még ott van a megszokott barátságos pedagógus mosoly, míg le nem törli róla a munka láza és az embermilliók nyomorával szemben

érezett szájalom. Vidámságba, tréfái közé keményebb hang vegyül. Ő is úrrá akarja tenni Krisztust a közélet felett, mint a középkori szerzetesek, de nem a Királyok Krisztusát, hanem a munkásokét. A vezeklés helyébe nála az égető, őrlő, halálra emésztő munka lépett. Kissé idegenszerűen, harmóniát bontóan hat még. Nem egyszer felvetik neki a kérdést:

— Az Isten Fiát akarod-e, vagy az ács fiát?

— Az Isten Fiát az ács fia képében, — hangzik felelet.

Názáretbe akarja vezetni a világot, a munka Názáretébe és az imádság Názáretébe.

Az úttörők útján.

Egyszerű fénykép fekszik előttem. Jezsuita. Vidám, megnyerő arc. Jobb szemével huncutkásan hunyorít, bal szögletén derűs ráncok örökös vidámságot és jóízű humort sugároznak. Széles, derült, nagy homloka, melyet még csak kedélyesebbé tesz a felfelé kikerekedő kopaszság, keskenyedő, ovális arcban folytatódik, hosszúkás orra alatt vidám megjegyzésekre mindig készen álló mosolygós szájjal. Fejét kissé előre hajtja, látszik, hogy nem póz, hanem ez a természetes tartása, mintha állandó szolgálatkészségét jelezné. De van tartásában valami az angol faj öntudatából, biztonságából és fölényéből is.

Egy munkáspárti képviselő így írt Plater arcképéről: „A fényképet elteszem otthonomban. Ha fáradt leszek a munkától, felfrissíti a hitemet egy tekintet erre a képre, ennek a jó embernek a hasonmására, akinek szelíden szigorú tekintete a derült, tiszta lélek kisugárzása, amely benne lakozott...”

Plater Károly Domonkos egyike azoknak az úttörőknek, akik a modern szociális problémák őserdejébe először vágtak bele Krisztus szekercéjével. Az ő egyéniségének és munkáinak tanulmányozása igazán alkalmas arra, hogy rajta megismerjük a Munkás-Krisztus apostolának jellegzetességeit. Hisz valósággal úgy égett el az emberekért végzett munka lázában.

Londonban született 1875 szeptember 2-án. A stonyhursti híres jezsuita kollégiumban végzi középiskoláit s utána maga is belép a rendbe. A skolasztikus bölcselet második éve után, az oxfordi egyetemre küldik, ahol archeológiát, pszichológiát, etikát, politikát és szociológiát tanul példátlan, sőt túlzott buzgalommal, mert sokszor napokon át tíz órát is dolgozik. Ez marad az ő tempója egész haláláig. Munka—munka, míg csak ki nem dől a szellem sarkantyúja alól az agyonfárasztott paripa — a test. Az ő Názárete nem álmos nyugalomú helység, hanem hangos a munka zajától, egyenesen gyárvárosnak tűnik fel, úgy iramlík benne az élet. Pedig a világvárosokat nem szerette. Londonban nem érezte otthon magát, Róma is beteggétette, mikor Máltába utaztában arra került. Neki nem volt szük-

sége a környezet mesterséges élénkítő hatására, belső tűz fűtötte. Mintha csak a krisztusi szó lett volna jelszava: „Az én Atyám mindezeidig munkálkodik, én is munkálkodom.“

Pár évi oxfordi tartózkodása után ráeszmélt, hogy nem tudósnak született. A tudomány csak abból a szempontból érdekelte, hogy mit lehet belőle az emberiség hasznára fordítani. Neki a tudomány csak recept az emberiség bajainak orvoslására, ahol a keresett receptet nem találja, ott nem szívesen kutat.

Időközben néhány utazást tesz Belgiumban, Hollandiában, Franciaországban. Az ottani katolikus mozgalmak döntő hatással vannak rá. Ámulva látja a munkás-lelkigyakorlatos házakat, a katolikus hivatásszervezkedést. Ime, ilyesmi kellene Angliában is! Ez éppen neki való munka volna. Otthagyja Oxfordot, befejezi a filozófia harmadik évét s két éven át az Oxfordba indulók előkészítésével foglalkozik.

Állandó beszédtemája a szociális kérdés. Társai teljes közömbösséggel, meg nem értéssel kezelik. Nem hiányzik az enyhe gúny sem viselkedésükből, bőven kijut a lenéző vállveregetésből és a kemény bírálatból is. Félbemaradt existenciát látnak benne, aki csak azért fordult a szociális kérdések felé, mert könnyebb, mint a tudományos munka. Erőltetett nyugalommal fogadta a félreismerést, tudta, hogy az úttörők nehéz útját rója.

Názáret felé.

A kontinensen végzett tanulmányútja óta állandóan foglalkoztatta a gondolat, hogy lehetne Angliában is munkás-lelkigyakorlatok számára házat létesíteni. A Katolikus Igazságtérjesztő Társaság 1906. évi közgyűlésén felolvassák Munkás-lelkigyakorlatok című értekezését. Nem sok sikert aratott vele, mert az volt az általános vélemény, hogy ilyen mozgalmat nem indíthat el még fel nem szentelt fiatalember. A következő évben, mint első éves teológus röpiratot ad ki a lelkigyakorlatok ügyében. Hurráh, érzem a pecsenyeszagot! — ez a címe; mutatja humorát s a győzelembe vetett bizalmát. Valóban, a röpiratnak nagy sikere van. A főiskola rektora is közli vele, hogy a rendtartomány magáévá tette terveit. Valóban: egy év múlva, 1908-ban meg is vásárolnak egy házat lelkigyakorlatok céljaira s a következő évben már a másodikat is megnyitják. Plater boldogan látja az eredményt s ontja a lelkigyakorlatokról írt cikkeket a különböző katolikus lapokba. Egyik cikke a tengerentúli országokban is nagy visszhangot kelt. Ennek a hatása alatt határozzák el a neworki katolikusok is egy lelkigyakorlatos ház építését, Ausztráliában pedig röpiratot készítenek belőle és szétküldik a különböző felekezetek lelkészeinek.

Ez Anglia megtérésének kezdete lesz — mondta egy hallgatója, mikor egy alkalommal 40 munkaadó előtt az első ilyen ház felépítése érdekében agitált. Plater is azt gondolta. Sőt talán titkon arra is gondolt, hogy miért ne lehetne az egész világ megtérésének kezdete? Akarjunk, merjünk nagyot Isten országáért!

Nem véletlen, hogy a katolikus szociális megmozdulások a lelkigyakorlatokból nőnek ki és lelkigyakorlatokhoz vezetnek. Valami természetes logikája a dolognak, hogy mihelyt a pap érdeklődni kezd az emberek anyagi bajai, nehézségei iránt s megkísérli, hogy segítsen rajtuk, önkénytelenül is megnyílnak feléje a szívek és kéri a lelki táplálékot is. Mert hisz megkapják a leghathatósabb cáfolatot arra a vádra, hogy a papok csak el akarják őket kábítani a természetfölötti igazságokkal, hogy ne érezzék a földi igazságtalanságot. Platernek pedig az volt a meggyőződése, hogy hiába akarjuk addig Isten fiaivá tenni az embereket, amíg nem tettük az emberek fiaivá. Ezért nem kizárólagos orvosságnak szánta a lelkigyakorlatokat a társadalom betegségeire, hanem olyan orvosságnak, amelyből kiindulva újjá kell alakulnia az egész társadalomnak, közéletnek, hogy igazságosabb berendezkedés foglalja el a régi helyét.

Viszont azt is jól tudta Plater, hogy csak úgy lehet igazán az emberek fiaivá tenni a munkástömegeket, ha az Isten fiaivá tettük őket. Ezért helyezett oly nagy súlyt a munkáslelkigyakorlatos házak alapítására. Ugyanez a törekvés jellemzi a komoly katolikus munkásmozgalmakat Európaszerte. Előbb töltkezni Krisztus szellemével az elmélyedés magányában, azután a gyűjtött kegyelmeket kiárasztani az egész társadalomra.

Názáret nemcsak a munka városa, hanem az imáé és elmélyedése is. A munka által okozott lelki fáradtságra az igazi felüdülést nem a multságok, cirkuszok zaja adja, hanem a lélek elmélyedése a természetfeletti békeességben, nyugalomban. „Jöjjetek hozzám mindnyájan, akik fáradotok és terhelve vagytok“ — így int a Munkás-Krisztus — „és én megnyitílek titeket.“ Ez éppen az ő papjainak alapvető program-pontja. A másik pedig ez: „Keressétek előbb az Isten országát és az ő igazságát s a többiek hozzáadatok nektek.“ A többi: a szociális igazságból és szeretetből fakadó jólét.

A Katolikus Szociális Céh.

Oxfordi tanulmányai idején, midőn egyszer hazafelé utazott Plater, az egyik állomáson megismerkedett a mozdonyvezetővel. Felszállt a mozdonyra, elmagyaráztatta magának a gép szerkezetét, kezelési módját és kilométereken át maga vezette a vonatot. Ez az eset jelképnek is jó. Így lépett ő és

így lépnek gyakran a Munkás-Krisztus apostolai hirtelen nagy tömegek élére s vezetik őket biztos, örök utakon céljuk felé.

A lelkigyakorlatos mozgalom megindítása mellett az a kérdés lebegett Plater szeme előtt, hogy lehetne a szomszédos országokban megfigyelt katolikus munkásszervezkedést Anglába is az angol viszonyoknak megfelelően átültetni. A katolikusok Angliában kisebbséget képeznek. Az angol munkásság viszont egy tömböt képez a munkáspártban s érdekeiket sértő bomlasztásnak tűnhetne fel a külön katolikus szervezkedés. Az angol munkáspártot nem is ítélte el kifejezetten az Egyház s így méltán vethetnék a szemére, hogy csak a munkáspárt gyengítésére tör.

Egyik nap aztán kitűnő ötlete támadt: a Katolikus Szociális Céh gondolata. Amennyire a politikai életben a nagy egységek szervezésére törekszik az angol, épp annyira megosztott a társadalmi élete. A gyakorlatias érzék hozza ezt létre nála: mit ér ugyanis egy apró töredék a politikai életben, amelynek sohasem lehet reménye a hatalom átvételére, viszont komoly társadalmi életet nem lehet élni folytonos tömeggyűlesekben. Épp ezért az angol társadalmi élet jórészt kisebb csoportok zárt köreibben, a klubokban zajlik le. Az angol a klubok nemzete. Ezekből indul ki a legtöbb politikai és társadalmi megmozdulás, ezek végzik az előkészítő munkát a nagy nemzeti állásfoglalásokhoz s egyáltalában az angol alkotmányos életnek szinte nélkülözhetetlen sejtjei és nevelőiskolái ezek az apró egyesületek. Plater tehát arra gondolt, miért ne lehetne a katolikus szociális mozgalmat is Angliában ilyen kis klubokra felépíteni? A munkásoknak feltétlenül tetszeni fog az, hogy az előkelő társadalmi osztályokat követheti a klubéletben. Sőt, miért ne lehetne ezekben a klubokban az értelmiségi ifjúságot is összehozni a munkássággal? Ez mindjárt hatalmas lépés lenne a katolikus szociális elvek érvényesítésére, melyek az osztályharc helyébe az osztályok összefogását akarják állítani.

Az eszmét tett követte. Elgondolását rögtön előadta barátainak, s azok örömmel fogadták az ötletet. Kivételére jó alkalomnak kínálkozott a Katolikus Igazságterjesztő Társaság 1909 szeptemberében tartott 25 éves jubileumi ünnepe. Az összegyűlt vezető egyéniségek kisebb magánülésen tárgyalták meg a kérdést, átlátták horderejét s azonnal meg is indították az új mozgalmat, melynek élére egy északi és egy déli bizottságot állítottak.

A mozgalom a Katolikus Szociális Céh nevet kapta, rendszeresen angol nevének kezdőbetűivel C. S. G.-vel (Catholic Social Guild) szokták jelölni. Neve a hivatásszervezkedés gondolatát jelzi, működési terét tekintve azonban inkább tanulmányi szervezet. Egy-egy klub 3—15 tagból álló csoport, mely

hol az egyik, hol a másik tag lakásán jön össze s ott részletesen megvitatja a központ által kiadott szociális tárgyú iratokat. Több szociális klub együtt szociális tanulmányi tanácsot alkot, mely havonta tartja gyűléseit. Az egész ország szociális tanulmányi tanácsai és katolikus szociális klubjai alkotják a C. S. G-t. Ez évente közgyűléseket tart és évkönyvet bocsát ki.

Ezzel a megoldással sikerült Platernek átütő erőt biztosítani a kisebbségben lévő angol katolikus munkásmozgalomnak. Sikerült elérnie, hogy a katolikus munkások a lelki gyakorlatokon kapott fegyelmi fegyverzet mellett külön szellemi fegyverzetet kapjanak a mindennapi élet küzdelmeire a leginkább fenyegető veszedelmekkel szemben. Sikerült meggyőződést adni nekik, hogy egyedül Krisztus tanításai alapján lehet berendezni itt a földön is jobb világot.

Valószínűleg ő találta meg a legszerencsésebb formát arra is, hogy lehet egymáshoz közelebb hozni az értelmiségi ifjúságot és a munkásságot. Az értelmiség ifjabb rétegeiben sokszor megvan a jószándék, hogy a munkásság szociális bajait közelebről megismerje és e bajok orvoslásánál közreműködjön, de nem tudja, hogyan közeledjen a munkásokhoz. Fél azoknak az ellenséges indulatától, akik egy ellenérdekű társadalmi osztály képviselőit látják benne; fél attól, hogy üres kézzel látogasson el a szegényekhez, nem egyszer fél, hogy forradalmi színben tűnik fel saját társadalmi osztálya előtt. Azok, akik közelebb akarják hozni a két társadalmi réteget, gyakran ott is hibáznak, hogy az értelmiségi ifjúságnak mindjárt oktató, vezető szerepet akarnak adni. Ez könnyen visszatetszik a munkásoknak, akik sokszor tájékozottabbak a szociális kérdésben, mint az értelmiségi fiatalok és többnyire a fiatalok is visszariadnak a szokatlan szerepléstől.

A tanulmányi szervezet áthidalta ezeket a nehézségeket. A munkás is tanul, az értelmiségi tag is. Az egyik megmagyarázza a nehezebb kifejezéseket, a másik hozza az életben szerzett tapasztalatait, nehézségeit. Közösön töprengenek a megoldáson. Ez is családias, názáreti hangulat. Az értelmiségi résztvevő itt tanulja meg, hogy segítse később a maga társadalmi polcáról a munkásrétegeket. A munkás is megtanulja, hogy tárgyilagosan gondolkodjék a maga sorsa felől, ne lásson csak ellenséget a polgári rétegekben, megtanul beszélni, hogy elő tudja adni panaszát és kívánságait. Ez is Názáret, a tanulmány, az előkészület Názáretje.

Aranyhidak.

A Munkás-Krisztusnak van még egy jellemvonása, amely rányomja bélyegét a követőire. Az elmélyedő bölcsesség mellett az elbájoló kedvesség. Ez vonzza hozzá az embereket,

előkelőket és egyszerűeket egyaránt, teszi népszerűvé és biztosítja eleve szavai, cselekedetei számára a jóakarátú figyelmet. Ez az a fegyver, melyet a diplomáták, Isten országának diplomatai sem nélkülözhetnek, amelynek segítségével fel lehet építeni az aranyrudakat egyesek és családok, társadalmi osztályok és nemzetek között.

Platert már mint kisdíákot úgy jellemezték, hogy szinte tolakodóan barátkozó természetű. Az úgynevezett „hősímádó” típusba tartozott, bámulattal van eltelve tanárai iránt, de ez nem akadályozza abban, hogy hibáikat tréfás versekkel, viccekkel ki ne gúnyolja. Mindez az emberek iránt érzett rendkívüli érdeklődésre mutat, amely megélesíti tekintetét, csodálatra ragadja a jótulajdonságok, mosolyra a fogyatkozások felett. Az ilyen egyéniséget jellemzi a nagy reális érzék az élet dolgaival szemben. Fejlődése gyors, mert a másokban megkedvelt jót, nem egyszer mások egész eszmerendszerét, erkölcsi értékrendjét beleélés útján könnyen magáévá teszi. Plater jellemfejlődését nagyban előmozdította az oxfordi tartózkodás is. Könnyedén elsajátította az előkelő intézet társadalmi kultúráját, az emberekhez való finom alkalmazkodást, hajlékonyságot, tapintatot. Értékes ismeretségeket is szerzett, melyeknek későbbi szociális munkáiban nagy hasznát vette.

Miután fölszentelték és letelt az előírt probációs év, egy ideig a lélektan tanáraként működött a rendi főiskolán. 1916-ban újra visszakerül Oxfordba, mint a jezsuiták egyetemi kollégiumának rektora és három más rendi ház főnöke. Egyéni varázsának tulajdonítják azt az eredményt, hogy két évi ott tartózkodása után a kollégiumot az egyetem elismeri állandó jellegű magánkollégiumnak, melynek a rektorát is az egyetem erősíti meg hivatalában. A jezsuiták most már hivatalosan is bevonultak az anglikán egyetem életébe, összemolt egy hatalmas válaszfal, új utak nyíltak a mind szorosabb együttműködés felé.

A százfelé szakadozott keresztény felekezetek újraegyesítésének vágya mind erősebben tör fel a szívekből. S ez épúgy, mint a lelkigyakorlatos mozgalom, nemcsak véletlen időrendi egyezés a kor szociális törekvéseivel, hanem szer*vesén egészíti ki a Munkás-Krisztus jellemképét. Amennyire a liberalizmus bomlasztólag hatott az egvházi szervezetre, a korlátlan szabad bibliamagyarázat lehetősége szétszaggatta a hit egységét, a szociális irány épp annyira kívánta az egységesítést. A homogén munkásmilliók mindinkább érzik a valósi megosztottság hátrányait s kívánják a szilárd szervezetet, egységes vezetést.

Plater apostoli lelkületével, sokfelé ágazó és kitűnő társadalmi ösztönével megérezte ezt a törekvést s a maga részéről mindig szívesen működött közre a protestánsokkal való

béke ápolásában. Erre a célra s az esetleges jövődi unió előkészítésére is igen alkalmas maga a szociális téren való együttműködés. Hisz itt alig merülhet fel nézeteltérés a szociális gondolkodású keresztények között.

Először 1914-ben nyílt alkalma ilyenirányú munkára. Az angol szociális egyesületek felekezeti szövetsége Swanwickben 1912 óta nyári tanfolyamokat rendezett az ipari munkás életének behatóbb ismertetésére. Tíz különböző felekezeti egyesület küldte el képviselőit, köztük a C. S. G. is. 1914-ben Plater is nagyhatású beszéddel szerepelt. A következő évben — a katolikusok nagy számmal vettek részt — ő mondotta a befejező összefoglaló beszédet, amely kitűnő példája a tapintatos eljárás módjának.

„E tanfolyamon“ — szól a beszéd végén — „többen bölcsen hangoztatták, hogy mily nagy szerepe van az imának. Sokan közülünk nem vehettek részt közös imáinkon, ámbár nagyon szívesen vettük volna csatlakozásukat; csak ne gondolják, hogy mi elmulasztottunk önökért imádkozni, vagy hogy az önök imáit értékteleneknek tartottuk volna. Ellenkezőleg, az önök szeretetreméltó szívességét imáinkkal viszonzottuk s kérjük az önök imáit is miérettünk. Néha azt az elvet halljuk hangoztatni, hogy kiki tisztelje Istent a maga módján, imádkozunk azért, hogy mindnyájan úgy szolgáljuk Őt, ahogy ő maga kívánja. Itt ismét közös célt követhetünk. Mi mindnyájan szeretjük Krisztus Urunkat s törekszünk arra, hogy Őt kövessük s akaratát teljesítsük.“

Oxfordban 1917-ben harminchat felekezet képviselői alakítottak közös bizottságot a szociális reformok munkálására. Platert az öt albizottság egyikének elnöki tisztére hívták meg és ebben a minőségében tanulmányozta az oxfordi munkások megélhetési viszonyait. Meglátogatta a helybeli munkáscsaládokat, kikérdezte őket keresetük és kiadásaik mennyiségéről és azt az érdekes és szomorú megállapítást tette, hogy Oxfordban csak egyetlenegy munkás tudott megélni keresetéből s az is nőtlen volt, míg a családos munkások felesége és gyermekei is kénytelenek voltak munkába állni. Pedig a katolikus erkölcs tan álláspontja szerint egy becsületesen dolgozó munkásnak joga van annyi bérre, amelyből nemcsak maga, hanem egész családja is tisztességes megélhetéshez juthat. Később az első albizottság élére került Plater, amely a munkaadó és munkás közti viszonyt kutatta. A havonkinti ülésekre munkaadókat, munkásokat és más érdeklődőket is meoMvott s velük együtt tárgyalta meg a fontos szociális problémát.

1918-ban Keresztény Szociális Hadjárat címen ő foglalta össze a C. S. G. évkönyvben azokat az elveket, melyeket ő különböző keresztény felekezetek a szociális kérdésben

közös alapul fogadhatnak el, ugyanezen a címen egyesültek később a felekezeti helyi bizottságok, melyek Anglia különböző városaiban alakultak, közös szövetséggé.

1919-ben végül a londoni városházára hívták meg egy felekezeti kongresszusra, mely az ipar felvirágoztatása útján akart a munkásság helyzetén javítani. Itt hatalmas beszédben körvonalazta a katolikus álláspontot s figyelmeztette az egybegyűlt előkelőségeket, hogy a keresztény elvek alkalmazása komoly, forradalmi változásokat jelent a gazdasági életben, jelenti a kereszt vállalását, de ennek révén szabadulást a fenyegető pusztulástól s nagyobb fellendülést, mint az eddigi volt.

Így építette az aranyrudakat s mikor meghalt, a legkülönbözőbb társadalmi osztályok és felekezetek tagjai siratták távozását.

„Nagy veszteség ránk nézve Plater halála“ — írja egy nemkatolikus munkatársa. — „Buzgósága, szigorúsága, gondolatának világossága, szándékainak határozottsága, szeretetreméltósága, kedvessége, szellemessége által osztozott terheink viselésében, buzdított és felvilágosított. Az ő hatása alatt sokan közülünk gyarapodtak a szeretetben és a keresztény hit sok misztériumát tanulták megérteni és nagyrabecsülni.“

A munka keresztjén.

Ahány arca van Krisztusnak, annyiféle a keresztje is. A Jó Pásztor keresztje gyilkos tör, melyet üldözői, ellenségei fennek számára; Krisztus királyé a bűnbánat nehéz igája, melyet milliók segítenek neki felvinni a Kálváriára; a Gyermek-Jézus keresztje rózsabokron nőtt apró tövisek, mindennapi kis fájdalmak, önmegtágadások. A názareti kereszt két vaskos gerenda, melyet a Munkás-Krisztus maga ácsol... A munka keresztje lehet. Nemcsak akkor, ha kelleetlenül, kényszerűen végezzük, hanem akkor is, ha önként vállaljuk, örömmel, mások megszabadítására. Sőt csak akkor igazi, megváltói kereszt.

Plater valósággal halálra dolgozta magát a másokért vállalt munkában. Láttuk, hogy már tanulmányi évei alatt is mily mértéktelenül dolgozott. Sohasem osztották be kifejezetten lelkipásztori, vagy szociális feladatkörbe, sőt elég nagy gondal járó hivatalokat bíztak rá, a hatalmas tevékenység tehát, amit ezen a téren kifejtett, pihenő idejének felhasználásából telt ki. Természetes, hogy az ilyen életmódnak idő előtt meg kell törnie bármilyen erős szervezetet.

Ha csak irodalmi munkásságát tekintjük is, már az is tekintélyes mennyiséget tesz ki. A rengeteg cikken, röpiraton, tanulmányon kívül, 1911-ben kiadja Lelkigyakorlatok a nép számára című híres művét. A világháború alatt A béke és há-

ború elemeiről ír könyvet, Katolikus katonák című kötetében pedig 60 tábori lelkész közreműködésével katonák lelki élményeit gyűjti össze.

Nincs egy pillanat nyugalma. Ha a mozgalom ügyével, szociális kutatással nincs elfoglalva, lelkigyakorlatot ad, kijár az Oxfordot környező községekbe prédikálni, gyóntatni. Buzgalma széttöri a formaságok korlátait. Előfordul, hogy az utcán fog el egy katonát, megkérdi, mikor gyónt utoljára, lelkére beszél s még ott az utcán meggyóntatja.

A háború a katonák felé terelte érdeklődését. Sok lelkigyakorlatot adott nekik, kijárt a táborukba katechizálni, gyóntatni, naponta órákat töltött a kórházakban a sebesültek mellett. Oxfordban a katolikus katonák részére klubot alapított. Londonban eljárt a tisztek klubjába, szeretetreméltóságával közkedveltségre tesz szert a körükben, a nem katolikusokban is fölébreszti a vallásos érzést, a katolikusokat pedig oly ügyes tapintattal fogja hálójába, hogy maguk is csodálkozva veszik észre, hogy meggyóntatva távoznak, mielőtt kimennének a frontra. A harctérre került katonákkal oly nagyarányú levelezést folytatott, hogy később külön bizottságnak kellett lebonnyolítania.

1920-ban szervezete kezdi fölmondani a szolgálatot. Ideges, fáradt, nem tud aludni, szíve rendetlenül működik. Márciusban egy havi pihenőre Írországba küldik. De már nem képes pihenni. Mindenkiel szóbaáll, érdeklődik szociális viszonyaik után, helyettesít, pásztorai. Hazatérve részt vesz a C. S. G. nyári tanfolyamán s a résztvevőkkel megbeszéli egy havi lap megindítását. Régi vágya az, hogy Oxfordban munkás-kollégium létesüljön, hol válogatott munkásifjak egyetemi nívón részesülhetnek szociális, etikai, történeti kiképzésben, hogy aztán a katolikus mozgalmakban vezetős szerepeket töltsenek be. Ezt is előadja a jelenlévőknek. Nagy lelkesedéssel fogadják a gondolatot s a Katolikus Munkás Kollégium (Catholic Workers College) létre is jön, de már csak Plater halála után. A tanfolyam befejezése után a résztvevőknek lelkigyakorlatot ad. Utána résztvesz a Liverpoolban rendezett első angol katolikus nagygyűlésen. Ez is az ő kezdeményezésére ült össze s a C. S. G. játszotta benne a vezérszerepet. Majd ismét lelkigyakorlatot adott, de már annyira rosszul érezte magát, hogy alig tudta befejezni.

Felmerül itt a kérdés, szabad-e valakinek annyit dolgoznia, hogy belebetegedjék, sőt bele is haljon a túlfeszített munkába? Az általános szabály szerint nem szabad. Épp ezért Plater példáját e tekintetben nem tekinthetjük követendő mintaképnek, hanem azok közé a szentek életében is előforduló adatok közé kell besoroznunk, amelyek magis admiranda, quam imitanda sunt, inkább csodálni, mint követni valók.

Olyan túlzás, amely egyes túlságosan félénk, óvatos lelkeket talán arra ösztönözhet, hogy bátrabban vegyék magukra a jócselekedetek keresztjét. Mert viszont önála nem ítélnéjük el az önemészítő munkát. Az isteni kegyelem ösztönzésére tiszta szeretetből vállalt önfeláldozás az a kivétel, amely mentesít az okosság és mértékletesség szabálya alól. Ha valaki nem dicsőségért, saját hírneve érdekében teszi tönkre magát, hanem a szenvedéllyé fokozódó Isten- és emberszeretet égeti el engesztelésül az emberek bűneiért, annak halála kedves áldozat az Isten színe előtt. És a jelek szerint épp ez Plater esete.

Mióta erősebben gyötörni kezdte a betegség, többször is mondotta társainak, hogy az ő élete már ezentúl engesztelő áldozat. Arcára ritkábban tért vissza a megszokott kedves mosoly. Egyik hűséges munkatársának nyilatkozata szerint: „az emberiség iránt érzett részvéte elnyelte természetes humorát“. Úgy érezte, hogy az ő hivatása elégni a szeretetből vállalt munkában. Orvosaitól megkérdezte, ha fél évig, ha két esztendeig pihen, ismét a régi erővel dolgozhat-e tovább. Azt felelték, nem. Erre elhatározta, hogy ha ösztönzést érez rá, tovább dolgozik, hacsak kifejezetten meg nem tiltják előljárói.

1921 január 21-én halt meg Málta szigetén, ahová pihenés végett rendelték. Kifejezett munkatilalmat nem kapott, viszont ösztönzés bőven akadt. Egymás után írta ott is a cikkeket, előadásokat tartott papoknak, üzletembereknek, munkásoknak. A C. S. G.-hez hasonló mozgalmat indított el Máltában is Unione Cattolica címen. Halála napján délelőtt nem tudta elhagyni az ágyat, de délután mégis fölkel, hogy ígéretéhez képest előadást tartson a női kongregációban, Életéhez méltó utolsó beszéde arról szólt, hogy a sivár önző élet helyett milyen szép önmagunk feláldozása Istennek és a felebaráti szeretetnek. Halálával pecsételte meg a fönséges szavakat. Szállására visszatérve, amint belépett a kapun, megszedült és betért a portásfülkébe. A megrémült kapus fogta fel összerogyó életelen testét.

* * *

Méltán tarthatjuk az új papi típus egyik legkiválóbb úttörőjének. Követése nem kíván rendkívüli tehetségeket, csak komoly felkészültséget, szeretetet és önfeláldozást. Van valami szuggesztív erő ebben a példában, mint minden olyan életmintában, amely merész és biztos fogással ragadja meg épp azokat a problémákat, melyeket a kor szelleme az egész társadalom, egy társadalmi osztály, vagy foglalkozási ág elé állít. Az ilyen egyéniségnek egy-egy magánbeszélgetése nagyobb hullámokat ver a társadalomban, mint másoknak kötetekre menő szónoklatai. De kétszeresen jelentős az az élet, amely a változhatatlan, örök igazságok oldaláról tudja szemügyre

venni és a krisztusi erkölcs erejével oldozgatni a jelenkor égető kérdéseit.

Ezért maradandók Plater életének alkotásai. Nem kötötte saját személyéhez őket, hanem beleágyazta a társadalom fejlődő új szervezetébe. Így nem is múlhattak el ővele. A meginduló Katolikus Akció kitűnő munkaerőket nyert a C. S. G. világi apostolokká képzett tagjaiban és csak nemrégiben is a liverpooli érsek örömmel nevezte a C. S. G.-t „az angol katolicizmus egyik legjelentősebb szociális intézményének“ (Univers 1936. 16. 12. 38.) 1939 áprilisában London keleti részén, a milliós város legnépesebb munkásnegyedében megnyitja a C. S. G. az első katolikus népőiskolát szociális tanulmányok céljaira. (Schönere Zukunft 1939. 31.) Ugyanebben az évben indul meg a munkásifjak és munkásleányok mozgalma a belga Joe mintájára s a középkori céhek szervezetét újítják fel a katolikus rendőrök, postai alkalmazottak, közalkalmazottak, kereskedők céhe, színpadi céh, stb. Mind olyan gondolat, amely teljesen beillik Plater eszméi, tervei közé, hisz a katolikus orvosok céhe még 1908-ban egyenesen az ő kezdeményezésére alakult.

Plater tulajdonképpen, mint láttuk is, nem volt kizárólag a munkások apostola, mert nemcsak a munkájuk jövedelméből élőkkel foglalkozott. Az igazi apostol nem is kasztok pásztora soha, hanem „mindenkinek mindene“. Oly természetszerű nehézkedési erő vonzotta őt békében a munkásokhoz, mint amilyen háború esetén a katonák felé húzta. Valahogy érezte: Ezekhez kell mennie, mert ezek alakítják a jövőt. Szerette az embert, legfőképpen a jövőn dolgozó, munkálkodó embert. De a jobb jövő csak Krisztus lehet: ezért lett ő a Munkás-Krisztus apostola.

Kerkai György S. J.

Jegyzet. Az adatok C. C. Martindale: Charles Dominic Plater S. J. c. könyvéből valók. Magyarul is megjelent Madarász István rövidített fordításában. Szent István-Társulat. 1925.

A lélek mindenese.

(Gavric Illés. 1867—1931.)

Nincsen írói toll, mely a maga egészében papírra tudná vázolni az izzólelkű apostolok életét, nincs szó, mely ki tudná fejezni a lelkipásztor, az apostol szép, de fáradságos és tövisekkel övezett munkáját, mert a lélek mélyében, a mások elől elzárt benső világban és a gyóntatószékben játszódik le. Csak a külsőből tudunk következtetni, csak a látható jelekből állíthatjuk össze a horvát nép legújabbkori nagy apostolának is, a jezsuita P. Gavricnak rövid életrajzát. Amit a lelkek titkos világában végzett, azt minden földi zárnál megbízhatóbb örök titok pecsétje tartja hozzáférhetetlen biztonságban. Előttünk áll azonban harminc év kemény, küzdelmes munkája, mely örökké hirdeti a lángszavú P. Gavric működését. Harminc éven keresztül utazott egyik helyről a másikra mint népmisszionárius. Harminc éven át halhatatlan lelkek iránti lángoló szeretettel hirdette Isten Igéjét. Igazi arcélét csak azok tudnák megírni, akik áldó kezének jutalmát élvezték: a tévelygők és kétségbeesettek, a szegények és nyomorgók, az elesettek és bűnösök. Mi csak gyenge élettörténetet tudunk összeállítani, ők azonban hálakönnyeiktől átítatott életet, élményeket vázolásnak.

Az atyai házban.

P. Gavric halála előtt hat évvel megírta kis vázlatos élettörténetét. Sajnos csak a gyermekkori emlékeket füzte csokorba, későbbi eseményekben gazdag életét csak vázlatosan, időrendben közli. Egész gyermekora csodálatos küzdelem az életért. Mintha a jó Isten próbára akarta volna tenni, alkalmas lesz-e majd az apostoli élet keresztjét hordozni. És ő megküzdve a betegséggel, a szegénység ellenére is a jó Isten kegyelmével eljutott a célhoz. Addig azonban keserves életküzdelem volt osztályrésze. De hadd beszéljen ő maga:

„1867 december 28-án születtem a Pecina plébániához tartozó kicsiny Pírgici helységben (Bosznia, Jugoszlávia.) Ott

állt a szegényes kis ház, ahol a világra jöttem, hol gyermek-ségem első napjait töltöttem. A ház, melyben mindjárt életem kezdetén oly súlyos betegség ért, hogy már a halotti gyertyát is készítették. Körülöttem zokogtak a gyermeküket féltő édes szüleim. Síró könnyeket hullattak és atyám zokogva fohász-kodott: „Szent Antal, őrizd meg kérlek. Ha életben marad, egy éven át böjtölni fogok“. És a szegények Szentje meghallgatta atyám kérését.

Egyszer két szarvukkal egymással hadakozó ökröt lát-tam az úton. Odaszaladtam és bottal ütlegelni kezdtem őket. nagy szerencsétlenségemre. Az egyik ökör nekemrohant, a magasba röpített, majd szarvával felfogott és a földhöz vágott. Szurkált, rugdalt, gyötört a lábával, szarvával. Elvesztettem az eszméletemet, semmit sem hallottam, láttam, elsötétült előttem minden. Még egy szörnyű ütést éreztem a vállamon és ordítot-tam a nagy fájdalomtól. Szerencsére odasietett az egyik pász-tor, elhajtotta az ökröt, engem pedig megszabadított a biztos haláltól. Felkeltem, a kezemet azonban felemelni nem bírtam. Csonttörés! Sírva siettem haza. Otthon volt mit nézni. A ke-mény csont, mely a vállat a nyakkal egybekapcsolja, eltörött. Gyorsan egybeillesztették a törött csontrészeket, átkötötték, hogy benőjön. össze is forrt, de rosszul. Operálni kellett. Az orvos először szétfűrészelte a rosszul összenőtt csontot. A fáj-dalom leírhatatlan! Majd pontosan egybeillesztette a csontokat, a karomat szorosán felkötötték, hogy mozdítani se bírtam. Jó nagyanyám egy hónapon át éjjel-nappal vigyázott rám beteg-ágyam mellett, hogy gyermekes gondatlansággal ne késleltes-sem ismét a gyógyulást.

György bátyámmal sétáltam egyszer. Hazafelé menet folyó mellett jöttünk. Egy legény fürdött benne. Meggondolat-lanul követ ragadtam és a vízbe dobtam. Szerencsétlenségemre éppen a fiú hátát találtam el. Kiugrott a vízből, utánam rohant utóiéért és az útközben felkapott léccel jól a hátamra húzott. Elájultam és sokáig eszméletlenül feküdtem. Végre nagynehe-zen hazavonszoltam magamat. Sokáig megmaradt az ütés nyoma. A bajt kihevertem ugyan, de rossz időben még most is eszembejut ez a léc... A jó Isten bocsássa meg neki! Meg-érdemelttem, miért nem tudtam nyugodni!“

Nem hagyhatjuk ki P. Gavric élettörténetéből az anyai szeretet apoteozisét. Gyönyörű emléket állított édesanyjának. A hálás gyermeki szív szeretetével adózik mint ő írja a „vér-tanú“ anyának. Így ír naplójában:

„Mint szegény jobbágyoknak a földesurak szeszélye miatt sokszor kellett egyik helyről a másikra költözködnünk. Mennyi szenvedés ért minket ezeken az utakon, csak a jó Isten tudja! Mennyit könnyezett drága jó anyám! Éhesen, szomsz-josan cipelte gyermekeit. Vértanú volt. Mindent elviselt Jézus

iránti szeretetből, akinek egykor az egyiptomi menekülés jutott osztályrészül. Sokat kellett túrnie jó anyámnak, mégse csüggedt ei soha! Bízott a jó Istenben és Őbenne keresett vigaszt, tőleg az imában és az Oltáriszentségben. Szépen is halt meg évekkkel később Isten szeretetében, úgy mondták halálának szemtanúi. Hozzám csak a váratlan távirat érkezett: Meghalt az édesanyja! Sírtam és könnyeim közt felkiáltottam: Nem dobog már a szív, mely a földön a Szent Szíven és a Szűzanyán kívül a legjobban szeretett, mely a legtöbb áldozatot hozta értem, a szív, mely legjobban megértett — édesanyám szíve! Ő, jó anyám, a jó Isten fizessen vissza mindent! Isten veled, jó anya, az égi viszontlátásra!

Amikor évek múlva István bátyámmal meglátogattam édesanyám sírját, letérdeltem a sírnál, imádkoztam anyámért, megcsókoltam a sírt és könnyezve mondtam bátyámnak: Pista, te nem tudod, mit veszítettünk! Elvesztettük a minket legjobban szerető szívet!“ Az atyai házban ki kellett vennie részét a házimunkákból is. Visszaemlékezve gyermekkori éveire érdekesen írja le kecskepásztori élményeit:

„Amikor már nagyobbacska lettem, természetesen őriznem kellett a juhokat, kecskéket, mialatt testvéreim nehezebb munkákat végeztek. E feladatomban is gyakran szerencsétlen voltam, mert vagy a jószág tűnt el, vagy akaratom ellenére is idegen legelőre tévedtek, s engem pedig emiatt szidtak és büntettek. Az egyik öregasszony egész nap lesett, hogy elfogjon és megbotozzon, de ügyesen kikerültem. Máskor meg a muzulmán pásztorokat játszottam ki. Egyszer azonban elért a szerencsétlenség. Megfogott az egyik károsult és jól elnadrágolt, mert a kertjében legeltek kecskéim. Még ma is emlékszem a verésre.

Máskor pedig elvesztek a kecskék. Egész nap kerestem és nem találtam őket. Szomorúan, vacsora nélkül maradtam és házon kívül háltam, nem mertem hazamenni. Atyám és testvéreim egész éjszaka keresték a kecskéket, de nem találták; Reggel aztán az egyik hegyen a széjjel tépett kecskék vérnyomára és csontmaradékára bukkantak. Farkasok fojtották meg kecskéimet, csak kettő szabadult meg. Mit tegyek most? Hogyan álljak atyám elé? Hibáztam, mert a madarak fészkeit kutattam, és ezalatt már a hegyeken túl jártak. Azt hittem nem kerülök élve ki atyám kezéből. De, hála Istennek, csalódtam. Atyám egy szót sem szólt, sőt még védelmezett a többiek kifakadásaival szemben. Akkor nem tudtam eléggé csodálni atyám türelmét, most már tudom, hogy milyen józanul gondolkodott: a kecskék elvesztek, a fiú megijedt, ha megverem, mit használ az, még árthatok magamnak is meg a gyermeknek is, a legjobb lesz, ha hallgatok. Tehát szerencsém volt a szerencsétlenségben!“

A pajkos gyermekcsínyek mellett ott csillog a jövő apostolának törekvése is. Nem nyugodott, míg meg nem tanult olvasni. Az abc tanulást megemlékezéseiben így vázolja:

„Iskolánk nem volt. nn azonban szerettem volna tanulni és a szentmisénél szolgálni. Plébánosunk a jó öreg Djebic Illés volt. Megtanultam tőle a ministrációt. Egyik barátomtól pedig az abc-t es lassan olvasgatni kezdtem, még az írást is próbálgattam. 1882 húsvétján énekeltem először a szentleckét. Ki volt akkor boldogabb nálam? Azóta első voltam a hittanban, sőt a plébános urat is faluról falura kísértem és kikérdeztem az emberektől a hittant, meg a gyónócédulákat osztogattam. Aki nem vizsgázott nálam sikerrel, nem gyónhatott, mert nem kapott cédulát. Ez nem volt nekem elég, tovább akartam tanulni, szerettem volna iskolába járni. Hallottam, hogy valami jezsuiták jöttek Travnikba és gimnáziumot nyitottak. Odavágyódtam. De hogyan jutok hozzájuk?“

A hivatás felé.

Itt megszakad a jó P. Gavric önéletrajza. További életkörülményeit már csak röviden, adatszerűen jegyezte fel. De azért sokat tudunk elbeszéléseiből, mások tanúságából s magam is több éven át éltem vele együtt.

Ketten vették kezükbe ügyét és hozzásegítették, hogy kora ellenére is felvették az iskolába. Az egyik a már említett jó plébános volt, a másik pedig P. Hoffer András jezsuita atya, a travniki szeminárium és gimnázium igazgatója.

P. Gavric gyermekkorában egy-két mozzanat világosan mutatta, hogy többre, valami nagyobbra született. Valahányszor a közeli Travnik városba ment, látta a kisszemináristákat, amint nevelőikkel sétáltak vagy a játszótéren hancúroztak. Máskor az iskolában szorgalmasan tanultak. Abban a nagy épületben, amelyet nemrég építettek a jezsuiták (1882). Szíve vágya volt, hogy pap lehessen. Feltárta titkát kedves szüleinek is. Nem ellenkeztek, de hogyan valósul majd meg a kívánság? Elmondtak mindent a jó plébánosnak. S ő segített. „A jezsuiták — mondotta — nem veszik fel, míg az elemi iskolát el nem végzi. Régi káplán helyemen vannak a k. nővérek, ők talán felveszik. Illés már nagy fiú és elég okos ahhoz, hogy néhány hónap alatt a szükséges tanulmányokat elvégezze. Majd beajánlom a k. nővéreknek.“

Hogyan ismerkedett meg Gavric Illés a travniki jezsuitaelöljáróval, P. Hofferrel? Illés atya gyakran küldte a fiút Travnikba. Fát szállítottak a jezsuitáknak. Amikor lerakta és átadta a fát, a gimnázium folyosójára ment és nézegette a fali képet. Egyszer meglátta őt P. Hoffer és megkérdezte, mit néz és érti-e, mit ábrázol a kép.

— „Nem — válaszolta Illés —, nem tudom elolvasni a szöveget s így honnan tudnám, mit ábrázol a kép?“

Más alkalommal megkérdezte P. Hoffer Illéstől, szeretne-e iskolába járni.

— „Természetesen — felelte Illés —, hogy szeretnék, de hogyan? Házunk messze van, nem jöhetnek egyik iskolába sem.“

P. Hoffer folytatta: „Elmehetnél a k. nővérekhez Dolacba Akarsz-e?“

Illés boldogan felkiáltott: „Akarok. Csak az a kérdés, felvesznek-e, mert már lassankint legényembernek számítok.“

— „Ez már az én gondom. Már holnap jelentkezél. Én majd értesítem őket érkezésedről. Idefigyelj! Évenként legalább két osztályt végezz. És ha jó, meg szorgalmas leszel, felvesznek a gimnáziumba. Míg a k. nővéreknél leszel, közben segíthetsz nekik pl. fát vágni, vizet hozni, stb.“

Illés boldogan sietett haza, hogy megvigye a nagy hírt, nagy álmának teljesülését!

Iúés Dolacba ment, hogy beiratkozzék az iskolába. Szépen rendbehozta magát. Fejét tarka kendővel borította, haja a fez alatt kilátszott, vállára akasztotta tarisznyáját, botot vett a kezébe s íme a diák! Éppen tanítás volt, amikor a főnöknő bevezette az iskolába. Furcsa látvány következett. A tanítónő nővér tiltakozott. Ő nem vesz fel az iskolába legényeket a kisgyerekek közé. Gavric a tanítónő elé állt és megszólalt:

— „Kedves nővér ne féljen tőlem, semmi rosszat se fogok tenni, legyen nyugodt!“

A nővér lassan megbékült. Az iskolában valóságos legény ült a kicsinyek között s velük együtt tanult. Ha pedig fecsegett, őt is kitérdeltették. A konyhában étkezett és az istállóban volt a hálója. Szabad idejében ha kellett, segített a házimunkában. Mivel Gavric tudott már valamennyire olvasni és írni, amellet még szorgalma is volt, fél év alatt elvégezte az elemi iskolát.

Nagyon hálás volt a nővéreknek és gyakran mondogatta: „Én is szent Vince gyermeke voltam!“

Az elemi iskola elvégzése után felvették a travniki érseki kisszemináriumba. De a nyári nagy szünetben az előkészítő osztályt kellett elvégeznie, amelyet rendszerint P. Brandis vezetett hat héten át a leendő gimnazisták számára.

A szemináriumban töltött első percek igen terhesek voltak Gavricnak. P. Slavic főprefektus felhívatta a folyosóra M. Hamerlt, aki éppen a játéktéren felügyelt és így szólt hozzá:

— „Íme egy új fiú!“

Illés a fal mellett állt és pirult. Szokatlan volt neki, hogy nagy fiú létére a kis gyerekekkel kell barátkoznia. A felügyelő megszólította:

— „Jöjj, kimegyünk a játéktérre!“

Az első és második osztályosok — csak két osztály volt még 1884-ben — azonnal körülvették „óriás“ társukat. Az egyik is, a másik is kérdezgette s ő felelgetett nekik. Valaki kérdezte:

— Sírtál-e, mikor eljöttél a nővérektől?

— Miért sírtam volna — válaszolta Illés — hiszen nem ők szültek engem?

Lassan mindannyian tisztelni kezdték új társukat, mert csakhamar az első tanulók közé küzdötte fel magát és erős volt mint a medve. Jaj volt annak, aki csúfolta, mert tapogathatta Illés erős ütéseit nyomán a kezét, lábát. Az egyik fiúról, aki gyakran kikezdett vele, maga Gavric írja: „Egyik este egyedül találkoztunk valahol. Megragadtam és a kórákáshoz szorítottam, utána nem csúfolódott többet.“

Mint travniki diák szemtanuja volt 1885 május 5-én a Szent Alajos templom alapkövetésén és 1886 július 1-én a felszentelési ünnepségeknek. Nem gondolt-e már akkor arra, hogy egyszer majd ő is prédikálni fog abban a templomban?

1887 szeptemberében voltak az első lelkigyakorlatok a travniki gimnazisták számára. P Jeramaz György volt az előadó. Vele tartotta később — 13 év múlva — a legtöbb missziót Boszniában.

A kiváló szeminaristának ki kell tennie az erényességben is. Főleg az istenszerető szívtisztaságban és a fáradhatatlan buzgóságban. Gavric nemesszívú volt és az ilyen lelket könnyű Jézus Szívéhez vezetni. Alig hallott valamit e kedves ájtatosságról, egészen magáévá tette. Nagyon tisztelte a Bold. Szület is, akit már az atyai házban is anyjaként szeretett. Vasár- és ünnepnapokon buzgón járult az Oltáriszentséghez. Az ájtatossági gyakorlatokat is mind épületesen végezte. A tanulásban is mindig kitért. S később Gavric úgy érezte, hogy a jó Isten a szerzetesi hivatást jelölte ki neki földi céljául. Nagylelkűen felajánlotta magát Isten szent akarata szerint. A szemináriumba azzal a szándékkal lépett, hogy pap lesz és tétovázott, hogy szerzetes, jezsuita legyen. 1888 augusztus 3-án lépett a Jézustársaságába.

Ha a noviciátusokat nézzük, akkor az isteni Gondviselés különböző útjait figyelhetjük meg. Ilyen volt a sankt-andräi jezsuita újoncház is. 52 újonc volt együtt. A társadalmi osztályok minden rétege képviselve volt. A legfiatalabb 14 éves, a legöregebb 40 éves volt. Gavric pedig a 20. évet átlépte már. A közeli országok fiai jöttek ott össze: volt ott horvát, szlovén, cseh, lengyel, német, magyar, svájci és olasz. Az előírt társalgási nyelv a latin és német volt, vasárnap és ünnepeken társaloghattak az egyes nemzetek honi nyelvükön. Két éven a lelki élet iskoláját kellett végeznie. Az újoncnak ta-

núságot kell tenni nagy apostoli erényéről. Oly magasra kell lépnie a lelkiélet útján, hogy megállja helyét a keresztény tökéletesség legmagasabb iskolájában is, amelyet végigjár minden szerzetes, bűn terhe alatt kötelezve magát a mindig tökéletesebb életre.

1889-ben — írja P. Hammerl — éppen Illés-napján Sankt-Andräban jártam és meglátogattam Illést is, hogy boldog névnapot kívánjak neki. Szerény és jámbor újonc volt. Újoncmestere mondotta nekem, hogy szolid erényéletet él.“ Bizonyítéka ez annak, hogy Gavric igazán és komolyan felfogta az életszentség iskolájának és a tökéletesség útjának jelentőségét. Amikor a noviciátusba érkezett, igen gyengén tudott németül, de ő bátran beszélt és csakhamar megtanult szépen, folyékonyan.

Májusi próbaprédikációját a Szűz Anyáról tartotta. Csupa szív, csupa lelkesedés volt az egész beszéd. És kicsillant a népmiszionárius minden adottsága. Már akkor is feltűnt vidám természete és elméssége a sok-sok tréfában, amelyekkel oly kedvessé és érdekessé tette másoknak a lelkigyakorlatok és tanulás közötti pihenőidőket. Prózában és versben egyformán ügyes volt. Így érthetjük azt is, hogy a noviciatus utáni két év szónoklattani tanulás igen kedves volt neki. „Két évig — írja — retorikát, latint és görög klasszikusokat tanultam. A horvát irodalommal külön foglalkoztam.“

Sankt-Andraból 1892 őszén Pozsonyba helyezik át, ahol három éven át filozófiai tanulmányait végezte. Az 1895—96. iskolai évben már Travnikban találjuk. A gimnáziumban tanított. A III. osztályban hittant, horvátot, latint, görögöt, németet tanított és osztályfőnök volt. Azonban a tanári élet nem volt valami rózsás számára. Gyenge látása miatt nehezen tudta fegyelmelni az eleven ifjúságot. „Már akkor látszott, — írja P. Hammerl — hogy ma-holnap népmiszionárius lesz. Ő az egyszerű nép fia, kiválóan meg volt áldva a népszónok követelményeivel, adományaival.“

A négyéves teológiát Innsbruckban végezte. A harmadik év végén, 1899-ben, pappászentelték. Még egy éven át teológiát tanult, majd 1900 szeptemberében Linzbe került, ahol a Jézustársasága szokása szerint még egy évet töltött a lelki élet csendes magányában .

A lánglelkű szónok.

Már linzi tartózkodása alatt (1901) tartott P. Gavric az osztrák misszionáriusokkal Lechtalban missziót. Az ottani plébános mondotta neki, hogy a tiroliak szíve kemény, mint az Alpok és nem lehet könnyet kicsalni szemükből.

— Majd meglátjuk estére — válaszolta P. Gavric.

Este a halálról kellett beszélni. A páter már a bevezetésben élénk képzeletével szemléletesen kezdte leírni, hogyan búcsúzik a haldokló atya hitvesétől és gyermekeitől. Alig beszélt néhány percig, itt is, ott is zokogás hallatszott, sőt maga a plébános is elővette zsebkendőjét.

— „Kravaterl, du hast, gemalt, du hast gesiegt. — Horvátkám, gyönyörűen ecseteltél a beszédben, „győztél!“ — mondotta később a plébános, amikor meggyőződött arról, hogy a kemény tiroliak is tudnak sírni, ha a szónok szívük húrjait megpendíti.

A brcki plébános írja, hogyan beszélt P. Gavric az ottani misszióban az állapotbeli kötelességekről: „Szemléletesen és plasztikusan ecsetelte a Szentcsalád minden egyes tagjának életét s aztán sorban felszólította az atyákat, anyákat, gyermekeket, hogy e példaképekre nézzenek és kövessék őket“. Bővebben megemlékezik két beszédről, amelyeket ugyanakkor mondott P. Gavric. „A kotari tisztviselők — írja — alig várták a hivatali szolgálat végét, hogy a helyi polgársággal és a legelőkelőbb közönséggel együtt résztvegyenek a szentbeszédnek, hogy hallgassák a fiatal, a Szentlélek erejétől áthatott P. Gavric magávalragadó, szívet megindító szavát. Felejthetetlen lesz a beszéd, amelyet a helybeli intelligenciának a szent hitről mondott. Az emberi természet rendjéből vette a bizonyítékot, mely olthatatlan erővel keresi a hitet. És hivatkozott az ókor legműveltebb népeire (Egyiptom, görögök, rómaiak), mint tételének megdönthetetlen tanúira, hogy a természet keresi a hitet. Igen jól hozta még a páter az istentelen francia és német filozófusok, a pogány és kulturálatlan népek nyilatkozatait, akik nagy hangon hirdetik, hogy az emberi természet igényli a hitet és mert az ember természeténél fogva intelligens (értelmes), nagyon jól következtetett mindebből a páter, hogy a mai intelligenciát, mely elved a hitet, negligenciának kellene nevezni és nem intelligenciának. Nem tudtuk, mit csodáljunk inkább, gondolatait-e, szónoki készségét-e vagy nagyszerű, dörgő hangját-e, mellyel magával ragadta hallgatóit.“

A zágrábi új Jézus Szíve-templomban 1903 január 25-én prédikált először. A hitről beszélt. Jegyzeteiben az alábbiakat olvassuk erről a beszédről: „A beszéd nagyon hosszú volt, jó óra. Amennyire észrevettem és hallottam, nagyon tetszett. Egyesek azt mondták, hogy ilyen beszédet még nem hallottak Zágrábban. Ez túlzás, de bizonyos értelemben igazuk van, t. i. ilyen hosszú és ennyire kemény beszéd még nem hangzott el. Mindenesetre nekem ártott a beszéd, mert az előírt időt nem tartottam be s így a nép is, meg előljáróim is türelmetlenkedtek. Ezért szilárd elhatározásom: soha többé a mi templomunkban fél órán túl nem beszélek, még ha félbe kell szakí-

tanom is.“ Természetesen missziós beszédei fél óránál hosszab-
bak voltak. Sőt a zágrábi katedrálisban tartott misszió alkal-
mával annyira tűzbe jött, hogy a pokolról másfél órán át
beszélt. Dr. Bauer Antal érsek is végighallgatta a beszédet
és utána úgy nyilatkozott, hogy a szónok szépen és jól beszélt,
de hosszan, nagyon hosszan.

Az egyik évben a szarajevói székesegyházban ő tartotta
a májusi beszédeket. Erősen támadta a szocialistákat, akik
a munkásokat saját körükbe csalogatják. Keményen ostromozta
beszédében ezeknek hit- és katolicizmus elleni aknamunkáját.
Természetesen a férfiak, főleg a kongreganisták nagyon szíve-
sen hallgatták. De azoknak, akik a szocializmus vizeire téved-
tek, nem volt valami kellemes. Elhatározták, hogy a páttert
letaszítják a szószékről. A város plébánosa figyelmeztette erre
a szarajevói házfőnököt. Egy katolikus munkás alig valami-
vel a beszéd előtt bejött a szemináriumba, ahol P. Gavric
tartózkodott és mondotta: „Szépen beszél a páter, jobban
hiszek neki, mint az Evangéliumnak, de ma leszedik a szó-
székről“. A templom zsúfolásig megtelt hallgatósággal. Renge-
teg szocialista volt ott. Megjelent a szószéken P. Gavric és
előljárója parancsa szerint „Mária engedelmességéről“ beszélt.
Senki se nyúlt hozzá!

A fáradhatatlan gyóntatóatyja.

A szószéken vetik az Isten Igéjének magvát és a
gyóntatószékben aratják le és gyűjtik be a termést. P. Gavric
fáradhatatlan szónok és fáradhatatlan gyóntató volt. A gyón-
tatószéket nagyon szerette nemcsak a rendházon kívül a misz-
ziókban, hanem otthon is. Ha nehéz missziós körút után haza-
tért Szarajevóba, Splitbe vagy Zágrábba, szívesen ült a gyón-
tatószékbe, sőt néha el is köhintette magát szándékosan, hogy
a templomban lévőket esetleg a gyónásra figyelmeztesse. Kis
papírlapra ő maga írta 1920 augusztus 15-én Travnikban: „20
év alatt 500.000 embert gyóntattam“. Ezután még tizenegy
éven át haláláig évenként kb. 20.000 gyónást hallgatott. Azt
csak a mindenható Isten tudja, hogy három évtized lelki-
pásztori tevékenységével hány lélek számára zárta el a pokol
kapuját és nyitotta meg a menny boldogságát a bűnbánat
szentségében.

Kiküldték valahová gyóntatni. Egész délelőtt gyóntatott
és prédikált. Később mondták neki, hogy van ott egy férfi, aki
már 33 éve nem gyónt. „Délután elmentem a szegény ember-
hez és szépen előkészítettem a szentgyónásra. Először letér-
deltünk és imádkoztunk, majd szépen meggyóntattam. Milyen
boldog volt és megelégedett! Mennyire hálálkodott! Megígérte,
hogy másnap a templomba megy és megáldozik.“

Még első zágrábi tartózkodása idején 1905 május 6-án történt, hogy éjszaka 11-kor beteghez hívták, „aki már előzőleg — írja P. Gavric — beszélgetett velem a hitről és át akart térni a kat. hitre, de nem tudom miért, nem tudta magát végleg elhatározni. Engem hívott, mert félt meghalni anélkül, hogy az egyházba tért volna. Még eszméleténél találtam. Akarsz-e katolikus lenni? Akarok. Teljes szivedből? Igen. Hamar felindítottam vele a hit, remény, szeretet aktusát. Előimádkoztam és ő utánam: Megválók régi hamis hitemtől és sajnálom, hogy eddig is aszerint éltem. Áttérek az igazi, római katolikus hitre és teljes szívemből kívánok ebben az egyedül igaz hitben élni és meghalni. Isten engem úgy segítjen! — Meggyóntattam és a szentkenet szentségét is felvette. Másnap megáldozott és két nap múlva meghalt.“

P. Kulunciccel együtt tartottak missziót az egyik boszniai faluban. „A plébános és a káplán nagyon jól előkészítették a népet. Még 3—5 óra járásnyiról is jöttek a templomba és sokan este 8-ig is étlen-szomjan vártak, hogy meggyónhassanak és a szentáldozáshoz járulhassanak. Valósággal megrohanták a gyóntatószéket. Egyik nap este 9-ig gyóntattunk és még mindig nagy tömeg várt és tusakodott a sekrestye ajtónál. Amikor valaki kiment a sekrestyéből 20—30-an is nekirohantak az ajtónak egymás hegyén hátán. Majdnem megjártam. Az egyik azonnal hangosan kezdte mondani bűneit. Csitítgattam, de ő: Hadd hallja mindenki, milyen voltam! Ha nem szégyeltem megbántani a jó Istent, miért szégyelném azt bevallani. Gyónás után az utcán sírt és jajgatott. Nagy bűnös voltam, és most megkönyörült rajtam a jó Isten, megbocsátotta bűneimet. Inkább a halált akarom, minthogy még egyszer megbántsam az Istent!“

„Domaljevaban az ítélet napjáról szónokolva — írja P. Gavric jegyzeteiben — ezeket mondtam: Mi történék, ha a jó Isten megtenné kérésemre, hogy villám csapna a templomba és éppen az illetőt érné, aki most halálos bűnben van és Isten ítélőszéke elé kellene állnia? Alig ejtettem ki a szavakat, vilámlott, oly félelmetesen megdördült az ég, hogy az egész templom remegett. Valaki hangosan felkiáltott: Istenem, könyörülj bűnös lelkemen, irgalmazz! Nem folytathattam a beszédet a kiáltás és a nyomában támadt zavar miatt. Amikor kissé megnyugodtak, folytattam: Látjátok, testvéreim, milyen hatással volt erre az emberre a templom közelében lecsapó villám és nem szégyelte bevallani bűnös voltát, de mi lesz majd akkor, ha majd az Isten Fia eljön a menny felhőiben vilámlás és dörgés közt, hogy ítéljen az egész világ felett? A hallgatóság megindultan figyelt és hűségesen fehérre mosták könnyező bűnbánattal bűnös lelküket.“

Bár már több érdekes epizódot hoztam P. Gavric missziós életéből, mégis még néhány jellegzetes élményt felemlíték, hogy jobban megismerjük mozgalmas életét. P. Gavricnak meg voltak a népmiszionárius adottságai: a szerzetesi és apostoli erények, a komoly és alapos tudás. Egészséges volt és erős, mint a sziklák, amelyek közt gyermekéveit töltötte. Mivel a népből származott, jól ismerte a nép lelkét, vágyát, jó és rossz szokásait. Élénk képzelete, kiváló szónoki tehetsége, csengő hangja volt, a szíve gyengéd. A hallgatóság gondolataival gondolkozott, beszédmódjuk szerint szónokolt és nagyszerűen tudott a nép felfogásához, értelméhez alkalmazkodni. Beszédjéből szív szólott a szívhez és könnyen megnyerte hallgatóit. A nép csakúgy özönlött beszédeire, de ott voltak, ott tolakodtak a gyóntatószéknél is. A nép szerette Illés atyát. Ila a misszió idején valahol megjelent, mindnyájan köréje gyűltek és ő mindenkihez szeretettel szólt, buzdította őket a jóra és kitartásra. „Az ördög, mondogatta, szörnyen haragszik, ha buzgón jártok a szent misszióra!“ Még jobban megmutatkozott a nép szeretete a missziók végén. Mindannyian sírtak, zokogtak, messzire elkísérték és még sokáig néztek utána könnyes szemmel.

Természetesen nem mindig ment minden ilyen simán és fényesen. Sokszor megtörtént, hogy a misszió kezdetén nagyon kevesen jöttek össze. P. Gavric nem bírta az üres templomot, azért ostrom alá vette az egyházközséget, hogy felrázza az embereket közönyükből. Sokat imádkozott és másokat is kért, hogy foglalják imáikba a missziókat.

Gyakran olyanokkal is találkozott, akik dicsekedtek hitetlenségükkel és hősöködtek, hogy nem mennek a templomba, sem a szentségekhez nem járulnak. Az ilyesmi nagyon izgatta és felingerelte. Ezeket vagy személyesen felkereste vagy beszédei során úgy kifejtette a bűn és a konok bűnös szerencsétlenségét, hogy a népet bűnbánatra indította. Ezt persze meghallották a hengegők is és rendesen az Isten kegyelmével ők lettek a legjobb barátai és legszorgalmasabb hallgatói.

„Híre kelt, írta az egyik plébános, hogy jezsuita atvák jönnek a faluba szent küldetésben. Mindenki csak erről beszélt. Ha ketten találkoztak, másról nem is tudtak társalogni. S lassan sok mindent kigondoltak: Szent Péter és Pál s[^]átuk le a mennyből, hogy bűnbánatot hirdessenek, a bűnös emberiségnek. Azt is mondogatták, hogy egvik követ már 90 éves, a másik még javakorabeli férfi. P. Jeramaz és P. Gavric voltak az égből pottyant csodaemberek. P. Gavric tisztán, érthetően és tüzesen beszélt. Minden beszéde végén a legmegrögzöttebb hallgató szeméből is hullottak a könnyek. Záróbeszéde és fő-

leg a gyermekek közös hangosan elmondott imája, melyben kéri szüleit, hogy bocsássák meg bűneiket, megindították és sírásra készítették a szülőket.“

Szülőhelyén 1902-ben tartott missziót. Amikor a faluba érkeztek, a hívek kézcsókra siettek eléjük. Az egyik öreg felkiáltott: „Ha elődeink most feltámadhatnának haiottaikból és láthatnák, amit mi megélhetünk!“ Egyik nap, amint P. Gavric betegről jött vissza a plébániára, találkozott távoli rokonaival, akik a réten dolgoztak. Megfeddette őket, hogy nem voltak a templomban és felajánlotta, röviden megismétli az aznapi beszédek tartalmát. És beszélt nekik, ők pedig térdenállva, összetett kézzel figyelmesen hallgatták.

Amikor valamelyik boszniai községben missziót tartott, nemcsak katolikusok, hanem más vallásúak is, főleg muzulmánok hallgatták a szabadban tartott beszédeit. A páter látva a sok muzulmán hallgatói közt, megszólította őket: „Egyetlen isteni igazság van, egyetlen igaz hit. És ha ti, muzulmán testvérek, bebizonyítjátok nekem, hogy a ti hitetek az igaz, azonnal levetem papiruháimat és csatlakozom hozzátok. De ha én bizonyítom be nektek, akkor...“ Az öregebbek még emlékeznek rá, milyen siker kísérte szavait.

„Akkor, írja P. Gavric, heteken át kísérték minket a titkos rendőrök, hogy meghallgassák, mit beszélünk. Az egyik közülük minden beszéden ott volt és a végén töredelmesen meggyónt és hálát adott a jó Istennek, hogy alkalmá volt meghallgatni az összes beszédeket.“

Amikor az S.-ben tartott misszió után később újra a helységbe jött, valaki a következőket mondotta neki: „Atyám, a misszió alatt egészen megváltoztatta a népet és sok-sok szívet új életre ébresztett, őszintén beszélek, nem hallgatok el semmit sem. Magam is már hét év óta életem gyónás és Isten nélkül, most aztán egészen megtértem. A misszió idején főtisztelelenségem ellen beszéltem feleségem előtt és nagyon megsértettem őt ezzel. Azon az éjszakán nem bírtam nyugodtan pihenni, mintha az őrzőangyal nógatott volna, hogy reggel béküljek ki feleségemmel és a jó Istenrel. Reggel bocsánatot kértem feleségemtől, a templomba mentem, meggyóntam. Most olyan boldog és megelégedett vagyok, hogy azt el se mondhatom. Ha összzejövünk és szóbakerül a misszió, mindannyian örömkönnyeiket hullatunk. Ma ismét zokogtam a beszéd alatt, mert eszembe jutott a jó Isten kegyelme. Ezer köszönet, atyám! A jó Isten éltesse még sokáig nemzetünk javára és üdvösségére!“

P. Gavric 1920 elején a vinkováci járásban tartott hét missziót. Mindenütt a legjobban sikerült minden. A nép megtért és tömegesen iratkozott be « káromkodás elleni szövetségbe. Azonban a sátán is küldte a saját misszionáriusait, hogy

akadályozzák a megtérés szép munkáját. Már jóval előbb hazug híreket terjesztettek, hogy kereskedők, csalók, jönnek stb. majd a faluba. Így akarták megszegyenyíteni a missziós atyákat. Ámde munkájukkal semmit sem értek el. A sátáni misszió Kudarcba fulladt, az Istené pedig sikert, győzelmet aratott a mindennél. Most újabb fogással próbálkoztak. Feljelentették a misszionáriusokat, hogy a népet az állam ellen lázítják, hogy sereget toboroznak, stb.

Végül is mit értek el aknamunkájukkal? Hivatalos nyilatkozatot adott ki a titkos rendőrség vezetője, aki Vinkóvacban hallgatta a beszédeket, melyben fényes elégtételt ad és azt ajánlja, hogy mindenütt ilyen missziókat kellene rendezni, mert a népet lélekben nemesítik, az egyházi és világi hatóság iránt tiszteletét erősítik és a társadalmi életet is átalakítják. A feljelentő pedig megkapta a méltó büntetését.

Amikor látta, az Isten ellensége, hogy hiábavaló eddigi próbálkozása, erőszakhoz nyúlt. „Rábeszélte szolgálait, hogy öljék meg az egyik misszionáriust — és éppen csekélységet — írja P. Gavric. — Éppen befejeztük a missziót F.-ben. Szombat este volt és beszélgettünk a plébánossal. Egyszer csak erős zajt hallunk, ablaktörés, ezeryi szilánk repül. Rémülten ugrottunk fel és a falhoz lapultunk... Mi történt? Az ablakra néztünk, üvegszilánkok szerteszét, a függöny elszakadt. Körülnéztünk a szobában és nagy kődarabot találtunk. Az ablakhoz közel ültem, halántékom az ablak felé volt, a tettes engem vett célba. De a halálos kő eltért a céljától és megmenekültem a veszélytől.“

P. Gavric missziós jelentéseiből tudjuk, hogy valahol az egész községi előjáróság, a jegyzővel együtt közösen jött a szent gyónáshoz. Másutt pedig az egyik vállalat vezetője felelősségével és alkalmazottaival térdelt a gyóntató székbe; a tanítók és tanítónők a gyermekeket vezették az oktatásra és velük együtt áldoztak.

K. és V. községekben megható jelenet volt, hogyan kértek az asszonyok férjeiket, hogy béküljenek ki az Istennel. Akadtak olyanok is, akik nem álltak meg a kérésnél, hanem ha nem találtak meghallgatásra, így szóltak férjeiknek:

— Ha nem gyónsz, keress magadnak valakit, aki majd főzni fog neked, mert én nem teszem. Ha te nem akarsz szolgálni az Istennek, én se szolgállok neked.

Sokan megijedtek a határozott beszédétől és siettek a templomba, a gyónáshoz. Amikor pedig hazaértek, nem győzték mesélni, milyen boldogok.

Harc a telkekért.

— Ha az ember látja a szegény muzulmánokat Boszniában, akkor — azt hiszem — sokan feláldoznák életüket, ha

ezzel megmenthetnének félmillió lelket — mondotta P. Gavricnak egyik teológus társa. Ő pedig ezt válaszolta:

— Mit? Félmilliót? Egyetlen lélek megmentéséért is darabokra tépetném magamat — ha a jó Isten kegyelmével segít.

E szép nyilatkozatból is kitűnik, milyen rendületlen lélekszeretet élt P. Gavric apostoli lelkében. Sokszor kellett ügyes fogással, nagy szeretettel közeledni a lelkekhez, akik nehezen hajtották fejüket Krisztus szelíd igája alá. Máskor meg apostoli bátorságra volt szükség, hogy az igazság védelmében sikraszálljon. P. Gavric mozgalmas életéből sok-sok példát tudnánk erre felhozni, de bizonyítékul és illusztrációként csak néhányat közlünk.

Élt Zágrábban egy úr, aki hallani sem akart a szentgyónásról, pedig nagyon beteg volt már. Jelentették P. Gavricnak. Elment a beteghez, hogy szerencsét próbáljon.

— Ne beszéljen neki, főtisztelendő úr — mondták a családtagok, az Istenről vagy a gyónásról, mert nagyon ingerült lesz azonnal és még valami bajt csinál.

— Bizzák azt csak rám! — felelte P. Gavric és belépett a szobába, üdvözölte a beteget. A továbbiakat maga a beteg mondotta el:

Minden kérdés és bevezetés nélkül elővette stóláját, az ágy mellé ült, megáldott és megkérdezte: mikor gyónt utoljára? Én a meglepetéstől hirtelen nem tudtam, mit tegyek és szépen válaszoltam kérdéseire ...

Egy másik beteg is hasonlóképpen megkötötte magát. P. Gavric meglátogatta, de a beteg hallani sem akart a gyónásról, mert már régen nem gyónt. Erre a páter kérdezte:

— Van-e már 80 éve, hogy nem gyónt?

— Ó, uram, még nem is vagyok 80 éves!“

— Hát akkor miért húzódozik? Látja, hogy nem is olyan rossz, mint amilyennek gondoltam. Tehát, mikor gyónt utoljára?

—Csak 50 éve.

— Na látja. Most pedig gyónják csak szépen.

Volt Zágrábban egy 70 éven felüli nő. Egyébként jószívű volt, adakozott is jó célokra, de templomba nem járt, gyónni nem akart. Szóltak P. Gavricnak. Ő elment az asszonyhoz. Amint a nő meglátta a páttert, a belső szobába menekült. Az előszobában az egyik kongreganista várta a páttert, akivel előzőleg összebeszéltek. Ő aztán bevezette és bemutatta. P. Gavric kezdte a beszélgetést:

— Asszonyom, bocsássa meg, de én mint jezsuita a betegeket látogatom. Amikor hallottam önről, eljöttem s szabad kérdezniem, hogy szolgál becses egészsége?

— Hát úgy, úgy, uram, öreg vagyok, érzem éveimet. — válaszolta a nő.

— Asszonyom, még valamire szeretném megkérni. Halotta bizonyára, hogy új templomot építünk. Kérhetnék kis hozzájárulást, csekélyke adományt?

— Jól van, tessék — és átnyújtott néhány pénzdarabot.

— És mit adjak én viszont? — kérdezte P. Gavric. —

— Volna nekem ennél sokkal értékesebb jutalmam, csak nem tudom, elfogadja-e?'

— Mi az? — érdeklődött az öreg nő.

— A szép mennyországot tudnám adni és magát az Úr Jézust a szentáldozásban, ha a szentgyónásban kibékül Istennel.

— Akarok, hogyne akarnék, csak később, nem olyan sürgős.

— Nem kell éppen most, hanem holnap reggel ismét eljövök és elhozom ide az Oltáriszentséget is és egyszerre mindent elintézőnk, önnek viszont nem kell a templomba fáradnia...

Az öreg matróna beleegyezett, másnap meggyónt, megáldozott és harmadnap elköltözött az örökkévalóságba.

P. Gavric a felebaráti szeretetet nagyszerűen tudta az apostoli bátorsággal egyesíteni. Egyszer még a világháború előtt Sarajevóban a feltámadási körmeneten figyelmeztetett két magasrangú osztrák katonatisztet, mert a legméltóságosabb Oltáriszentség közelében beszélgettek. Az esetnek igen jó következménye lett. De lássuk az egészet részletesebben.

1906 nagyszombatján történt. A sarajevói székesegyház tömve volt ünneplő hívekkel. Stadler érsek ott térdelt az asszisztenciával az Oltáriszentség előtt. Még néhány pillanat és elindult a feltámadási körmenet. Az egész nép térdelt és imádkozott, csak a templom közepén állt a tartományfőnök, br. Albori tábornok a többi tábornokokkal és katonatisztekkel és hangosan társalogtak, mintha nem is az Istenházában volnának. Zavarták az ájtatosságot és viselkedésük megbotránoztatta a népet. P. Gavric, aki miseruhában volt, a közelben térdelt, többször hátranézett a tisztek felé, hátha elhallgatnak. Amikor mindez nem használt, felállt, a tisztekhez lépett és mondta:

— Uram, kérem, ez a legszentebb pillanat, az egész templom hódol az Isten előtt, most nem szabad beszélni! Ez botrány a nép előtt!

— Hogyan, kérem? — kérdezte Albori, mert éppen őt figyelmeztette a páter.

— Az egész templom hódol az Úr Jézus előtt, most nem szabad beszélni! — ismételte a páter. Akkor megszólalt az egyik tiszt:

— Ez már mégis csak szemtelenség!

Br. Albori a figyelmeztetést személyes sértésnek vette. Közben elindult a körmenet. A tisztek egész úton dühöngtek és morogtak a papra, aki megszégyenítette őket a nép előtt.

— Amikor a körmenet után — mesélte az egyik szemtanú — levetettük a miseruhákat, P. Gavric így szólt:

—Úgy látom, hogy az a tiszt, akit figyelmeztettem, valami magasrangú lehet, mert arany rangjelzése volt. De meg kellett tennem, mert nem hagyhattam, hogy ilyen botrányosan viselkedjenek a nép előtt.

Még el sem hallgatott a páter, megjelent a sekrestyében egy rendőr és megkérdezte, hogy hívják azt az aranyszemüveges papot, aki az első sorban volt. P. Gavricnak nem volt aranyszemüvege, sem az első sorban nem állt, hanem a leg-hátsóban, nyugodtan válaszolta:

— Nem tudom, ki lehetett.

A rendőr elment. P. Gavric azonban megijedt és monddta:

— Sietek a templomunkba és gyóntatni fogok, meg imádkozom, hogy semmi komolyabb baj ne legyen.

A hír azonban gyorsan szétterjedt a városban. Egyesek dicsérték a pátert, mások kifogásolták tettét. Másnap a házfőnök kíséretében P. Gavric elment a katonai főnökhöz és bocsánatot kért. Kijelentette, hogy egész más volt a célja és semmiképpen sem akarta megsérteni az állam magas tisztviselőit. Br. Albori megbocsátott és a következő tanácsot adta:

— Ön még fiatal ember, de ha így viselkedik, könnyen elronthatja karrierjét.

Később tréfálkoztak hogy P. Gavric Alborihoz ment boldog húsvéti ünnepeket kívánni. Az egésznek igen kedvező következménye volt. Az újságok cikkeztek róla és Úrnap előtt már jött a katonai és városi parancsnokságok számára a szigorú rendelet, hogy a körmeneteken méltóképp viselkedjenek. A húsvéti ebédnél mondotta az érsek is:

— Sokszor gondoltam már arra, hogyan kellene megoldani ezt a rendellenességet, de hát a mi Gavric atyánk egyszerűen megoldotta a kérdést.

A prézes.

A kegyeletnek gyönyörű emlékét állította fel P. Gavric édesanyjának, amint már közöltük életrajzunk elején. Édesanyjánál is jobban tisztelte, jobban szerette a mennyei Anyát, a Bold. Szűz Máriát. Sokat dolgozott a Szűz Anya tiszteletére, mint lelkigyakorlat-vezető, mint szónok, népmiszionárius és mint máriakongregációs prézes. Három alkalommal (1914, 1922, 1926) tartott májusi beszédeket Sarajevóban, Splitben és Zágrábban.

Elsősorban a Mária-kongregációkban segítette előbbre a Szűz Anya iránti tiszteletet és szeretetet. A kongregáció által és a jó Anya segítségével nevelkednek a mintakeresztények, akik komolyan törekednek az életszentségre és amennyire állásuk engedi, mások üdvözítését is előmozdítják. Mindenütt a katolikus egyház védői. P. Gavric 17 éven át volt prézes. Sarajevóban 6 évig (1906—10 és 1919), Zágrábban 5 évig (1911, 1914—16, 1920) és Splitben 6 évig (1912—13, 1917—18, 1928—29).

Sarajevóban a gimnazisták, urak, tanítónők, úrinők, tanítóképzősök és cselédek kongregációját vezette. Splitben két kongregációt alapított és vezetett. Az egyiket úrinők és úrilányok számára, a másikat uraknak. Mind a kettőt 1912-ben alapította. „Amióta a kongregáció fennáll — írja P. Gavric mint prézes 1928-ban — nem volt ilyen nagy ünnepély, mint az idén májusban, mert ennyi új tagot még soha sem vettek fel. A felvételt maga a püspök úr végezte.“ P. Gavric kezdeményezésére nyilvános ünnepélyt is rendeztek december 8-án. Mennyire szerették a pátert volt kongreganistái,“ azt halála után az előljárókhöz írt részvétlevelekből is kitűnik. Az egyik spliti kongreganista írja: „Szép ugyan Krisztus katonájának a halála, aki a lelkekért felemészti magát s mégis ahogyan önök gyászolják a mi kedves Gavric atyánkat, éppen úgy én is... Könnyeztem, zokogtam, amikor olvastam a szomorú és lesújtó hírt. Letérdeltem, imádkoztam. Mennyi kedves órát töltöttem vele a kongregációban, mennyit tanultam tőle az ájtatosság terén és tudásban is.“

A zágrábi úrinők kongregációja pedig a következőket írta a rendház főnökének: „Fogadja őszinte részvétünket a jó páter Gavric halála alkalmából az egész kongregáció nevében. A kongregáció koszorú helyett adományát a missziókra adja, amelyeket a megboldogult anyyira szeretett.“

Amint maga P. Gavric is csupa élet és munka volt, úgy azon fáradozott, hogy a kongregációkban is munka meg élet legyen. Mint prézes nagy szeretettel és áldozattal vezette a kongregációkat, sok türelemmel és tapintattal. Előadásaira pontosan és lelkiismeretesen készült. Főleg a korszerű kérdésekre tért ki nagy gondossággal. Nem elégedett meg csak azzal, hogy a kápolnában lássa őket a gyűléseken, hanem azon kívül is gyakran érintkezett velük.

Missziókban, ahol már felállított kongregációkat talált, iparkodott új életet belevinni azokba. Újabb kongregációk alapításánál azonban igen óvatos volt. Csak akkor sürgette, ha biztosítva látta a gondos vezetést, a kitartó áldozatos építőmunkát. Jól tudta, hogy nem az egyesületek számbeli gyarapítása a fontos, hanem igazi, katolikus munkásokra, világi apostolokra van szükség.

A Szent Szív apostola.

P. Gavric betegsége idején gyakran fohászzkodott: Jézus szentséges Szíve, végy magadhoz engem! Hisszük, hogy a Szent Szív meghallgatta kérését, ő maga nagyon tisztelte Jézus Szívét és terjesztette is tiszteletét nemcsak Splitben, mint a Jézus Szíve Leányszövetség vezetője, vagy Zágrábban, mint a Jézus Szíve Szövetség igazgatója vagy tollal a „Jézus Szíve Hírnök“-ben, hanem élőszóval mindenütt, ahol missziót tartott. Jól tudta, hogy éppen a Jézus Szíve tisztelet az a bűvös mágnes, mely legjobban vonzza az emberi szívet. A misszió legszebb napjaként emlegették a családfelajánlást. Fel-emelő, magható jelenet volt szemlélni, hogyan borul térdre az édesanya mellett az apa is, meg a gyermekek és összetett kézzel, imádságos szívvel felajánlják magukat, az egész családi életüket, minden bajukat-örömüket a legszentebb Szívnek. Még utolsó missziója után is boldogan írja P. Gavric: „Megalakultak a katolikus egyesületek. A Jézus Szíve Leányszövetségbe 100 tag iratkozott be, az ifjúsági egyletbe 50 leány. Kétszerannyi volna, ha nem lennének munkában. ’

Az egyik kerület papjai mondták a páternek, hogy a káromkodás elleni Jézus Szíve Egyesület nem felel meg az ő vidékükön és kevés vagy semmi sikert sem eredményez. Sokan beiratkoznak és az első alkalommal már épúgy káromkodnak, mint azelőtt. „Természetesen — válaszolta P. Gavric — semmit se lehet gyors, elhamarkodott munkával és nagy, hosszú fáradozás nélkül elérni, legkevésbé a mi népünk e nagy rákfeneje ellen. Legyen türelem, kitartás és azután lesz áldás, siker.“ És még hozzát teszi: „Úgy látom, a legjobb eszköz, ha az egész család felajánlja magát Jézus Szívének, kifüggesztik a Jézus Szíve képet a főhelyre és a kép előtt havonként megújítják a felajánlást.“

A missziókban nagyon terjesztette a Jézus Szíve tisztelet lapját a „Jézus Szíve Hírnököt.“

Sokszor tartott Jézus Szíve ünnepe előtt kilencnapon át szentbeszédeket. 1920-ban Jézus Szíve szeretetéről, 1928-ban Splitben „Jézus Szíve és az ember célja“ címmel.

„Az egyik plébánián — mondja P. Rabadjija, aki vele volt a misszióban, — a férfiak összejöttek a korcsmában és ott vicceltek, gúnyolódtak a misszió és a misszionáriusok felett és másokat is lebeszéltek, hogy a templomba menjenek. P. Gavric figyelmeztette, kérte őket, hallgassanak, de hiába. Erre összegyűjtötte a népet, körmenetben, énekelve mentek a korcsma elé, ott megálltak és megrázó beszédet mondott. A férfiak csakhamar széjjelszéledtek, a korcsma attól kezdve üres maradt, a templom pedig tömve volt közönséggel.“

Hálatelt szívvel emlékezik vissza P. Gavric a pozsegai

misszióra: „Egész Pozsega és környéke lángban állott! A láng megfogta a házakat és palotákat meg a szomszédos falvakat. Minden égett és mégsem égett el semmisen! Ez a láng, mely Pozsegát és környékét megragadta, az élőhit lángja volt a misszió idején és Jézus Szíve gyújtotta lángra!“

Az örök élet kapujában ...

P. Gavric egészséges volt egész életében és mindig jókedvű. Néhányszor kelések lepték el nyakát. Egyszer éppen évi lelkigyakorlata előtt. „Ez a lelkigyakorlat — írja — igen jó auspiciummokkal kezdődött. Csak 26 kisebb-nagyobb kelés nőtt a nyakamon. Ó, ezek drága gyöngyök voltak az önmegtartózkodás számára. Kínóztak, gyötörtek, de lelki üdvösségemre is szolgáltak. Soha ilyen jól nem végeztem a lelkigyakorlatot! Jó az Isten! Minden az ő kezéből jön, minden, még a kelések is. És mindez jó és üdvös! Csak fel kell használnunk!“

Az utolsó években már gyenge volt a szíve, a legnagyobb fájdalomra gyakran kellett félbeszakítani a missziós munkát. A lelkipásztorok számára is nagy veszteség volt, akik keresték a jó Gavric atyát. Mégis időnként vállalt egy-egy missziót. Még halála előtt egy hónappal is már lappangó mellhártyagyulladásal missziót tartott. Majd a missziót követő napon még prédikált a zágrábi Jézus Szíve templomban, azután előljárói hosszabb pihenésre Sarajevóba küldték. Amint megérkezett, ágnak dőlt. Azt hitte, csak kissé megfázott az úton és a hozzá hívott orvos sem állapított meg komolyabb bajt. P. Gavric eddig még nem volt komoly beteg, most se tartotta be az előírt nyugalmat, hanem felkelt. És szórakoztatta vicceivel, tréfás elbeszéléseivel rendtársait. Így senki sem gondolta, hogy nagyon súlyos a betegsége.

Július végén (1931) Banjalukában kellett papilelkigyakorlatot végeznie. Travnikon át vonaton utazott, azután autóbusszal. Banjalukába érve, észrevette, hogy nem bírja a lelkigyakorlatot vezetni, azért gyorsan táviratozott Zágrábba, küldjenek valakit. Most látta, hogy komolyan beteg. Nagy kínok között érkezett Zágrábba, majd az Irgalmas Nővérek kórházában kérte a szentkenet szentségét. Még egyszer misézett, később csak áldozott.

Élő hittel és gyermeki odaadással viselte nehéz betegségét. Sokat szenvedett a nehéz vérkeringés, a trombózis és végül erős vesebaja miatt. Nagyon hálásan megköszönte előljáróinak fáradságát és boldog volt, hogy a Jézustársaságában halhat meg. Eszméletlen állapotban prédikált, mintha missziót tartana. Egyik este a kedves nővérnek mondotta:

— Holnap lesz az ünnepnap... Holnap indulok a nagy útra...

Azt hittük az orvosokkal együtt, hogy aligha éri meg a másnapot, mert egyébként is erősen jelentkezett nála az ú. n. utazási láz. Ám erős szervezete és az orvosok gondos ápolása életben tartotta augusztus 28-ig. Három napig feküdt eszméletlenül, melyből már többé nem tért magához a földön. Aznap, amikor a házfőnök atya megmondotta neki, hogy nincs remény a felgyógyuláshoz és közel áll a halál, magam is felkerestem és kérdeztem:

— Páter, fél-e a haláltól?

— Nem, testvér, nem félek, vita occasio peccati!

Az előljáróság kívánságára háromnapos imahadjáratot végeztünk és a szentéletű Lang püspök közbenjárását kértük, hogyha a jó Isten akarata, hogy P. Gavric életben maradjon, tartsa őt meg nekünk. Természetesen ez nagy csoda lett volna, mert emberileg már reménytelen volt a helyzet. Igaz, hogy nem gyógyult meg, de a jó püspök kieszközölte számára a jó halált.

P. Gavric 1931 augusztus 28-án halt meg 64 éves korában, szerzetesi életének 44. és apostoli működésének 31. évében.

Azóta hálás szívek virágcsokra borítja a lelkek barátjának sírját és ott égnek a megtért lelkek szívmeccsesei. Uj erőt meríteni vissza-vissza térnek mindazok, akik apostoli szeretetének éltető sugarait élvezték.*

Josip Predragovic S. J.

* E közleményt Radányi Rókus S. J. fordította magyarra. A rátér neve magyar átírásban Gavrity lenne. Technikai okokból a nyomda mindenütt Gavric-alakban szedte.

Aki hazatalált.

(Farmer X. Ferenc. 1877-től.)

A következő sorok egy krisztuskereső protestáns hithirdető lelkész megtérésének történetét közlik. Hosszú küszködés után hazatalált az Egyházba, felvételét kérte a Jézustársaságba, tanulmányai elvégeztével most már mint katolikus hithirdető vezéreli a lelkeket az egyedül üdvözítő igazságra. P. Farmer beszámolóját megtéréséről Der Eucharist. Völkerbund bécsi hitbuzgalmi folyóiratból fordítottuk.

1877 okt. 14-én Conyers-ben, Georgia tartományban (Egyesült Államok) születtem. Még gyermekkoromban szüleimmel együtt Covington-ba költöztem, ahol apámnak kereskedelmi érdekeltségei voltak. Itt éltem le ifjúságomat, s rendkívül gondos nevelésben részesültem. Nem volt szabad más gyermekeket meglátogatnom, vagy velük válogatás nélkül játszani. Ha néha látogatóba mentem, vagy nekem voltak vendégeim, szüleim részben vallásos, részben társadalmi szempontból ügyeltek a pajtásokra, akikkel érintkeztem. Apám igazi üzletember volt és akkoriban egyik valláshoz sem tartozott. A vallásos nevelést átengedte anyámnak, akinek sok alkalmas tulajdonsága volt. Jóságos, buzgó asszony volt. Hányszor láttam anyámat téli estéken, miután meghallgatta esti imámat, lefektetett és a lámpát eloltotta, mozdulatlanul a kandalló előtt térdelve vagy ülve imádkozni, mialatt az izzó szén a szobát vörös fénnyel töltötte el. Anyám jópéldája, tanításai és intései szívemet a vallási dolgok iránt oly fogékonyá tették, hogy nem emlékszem olyan időre, mikor Istent nem szerettem vagy tiszteltem volna. Mégis vannak életemben bizonyos, tisztán felismerhető időszakok, amelyekben fontos elhatározásokra jutottam és Krisztus iránti szeretetem tettenősebben fejlődött.

Ilyen időpont 12-ik életévem. Anyám, aki buzgó metódista volt, fiatalabb fivérémmel együtt minden vasárnap magával vitt a templomba, sőt délután a vasárnapi iskolába is. Egy „misszió“ idejében látogattam azokat az ájtatosságokat is, melyeket külön a gyerekeknek tartottak. Amit itt a bűnről, a pokol örök büntetéseiről, Krisztus szenvedéseiről és haláláról és

a jók égi megjutalmazásáról hallottam, mindez mély benyomást gyakorolt rám. Odamentem az oltárácshoz, imádkoztam és sokat sírtam. Bevallottam Istennek gyermekes bűneimet és javulást ígértem. Ekkor láttam, hogy más gyerekeket a templomban megkeresztelnek és szívemben is leíbredt ennek a vágya. Gyakran kértem anyámat, hogy kereszteltessen meg. Még nem voltam ekkor egészen 12 éves. Ő úgy gondolta, várjak még, míg idősebb leszek és megértem az ilyen cselekedet jelentőségét. Ez könnyen érthető, ha meggondoljuk, mennyi protestáns tartja a keresztelést csupán jelnek, ami az üdvösséghez nem okvetlenül szükséges. En azonban nem kívántam a halasztást és végül megkaptam az engedélyt, hogy a keresztelés útján belépjek a methodista egyházba.

Hattól 11 éves koromig magán-, aztán pedig nyilvános grammatikai iskolába jártam. Természetem félénk és érzékeny, lelkiismeretem finom volt, úgyhogy a fiúk vásott és haszontalan viselkedése gyakran töltött el undorral. Mikor anyámnak engedelmeskedve a romlott fiúk társaságát kerültem és Isten megsértésétől őrizkedtem, sok tréfát és gúnyt vontam magamra. Így már fiúkoromban megéreztem, milyen magányos és szűk az igazság útja. De Isten kegyelme velem volt és ama napok erkölcsi harcai és győzelmei képezték és erősítették lelkemet a későbbi nagyobb küzdelmekre. Ez idő alatt hű voltam keresztényi kötelességeimhez; rendszeresen látogattam a templomot és a vasárnapi iskolát, olvastam a Szentírást, elmondtam a mindennapi imákat és ezenkívül tagja voltam egy ifjúsági missziós szövetségnek.

Apám szerencsés volt üzleteiben és engem jó nevelésben akart részesíteni. Így 15 vagy 16 éves koromtól kezdve az Emory-College-t látogattam, mely Covingtontól alig két kilométerre fekszik. Itt folytattam tanulmányaimat, míg a filozófiai képesítést megszereztem. A kollégium methodista intézet volt; így az általános hang vallásos volt. A tanárok és a diákok között, sok komoly keresztény akadt. Dr. Warren Candler volt az akkori elnök. Mikor ençem képesítettek (1Ö98), a methodista felekezet püspöke lett. Felolvasásai és beszédei Dickey-ével együtt nagy befolyással voltak szellemi és vallásos életemre.

Az Emoryban töltött utolsóelőtti év folyamán vallásos gondolataim elmélyültek és jövőmet illetőleg szilárd elhatározás érett meg bennem. Nagy volt a különbség a 12 éves kisfiú és a 19 éves ifjú között. A közbeeső időt hittel és istenfélően töltöttem el. De most mindent élesebb megvilágításban láttam, mikor olyanról kellett határoznom, ami a mai napig is támaszom és erősségem volt. Ez következésképpen történt.

Covingtoni templomunkban E. M. Stanton tiszteletes vezetése alatt missziós megújítást tartottak. Az esti istentisztelet

főleg a bűnösöknek és visszaesőknek szólt, míg a reggeli istentisztelet a hívő keresztények imaéletének és személyes áhítatának elmélyítését célozta. Miután minden, ami a vallás vagy egyházam érdekeit szolgálta, érdekelt, egész lélekkel én is résztvettem e megújításon nemcsak imával, de személyes közreműködéssel is. Isten megáldotta tevékenységemet. Kezdtém igazi szükségességét érezni annak, hogy csak Jézusért éljek és hogy magamat egészen a lelkek és embertársaim üdvére szenteljem. A nagy eszmék, melyek ez alkalommal lelkembe vésődtek, megmaradtak benne, átalakították egész életemet és Isten kegyelméből még ma is hűséges vezércsillagaim a földi zarándokúton.

Mint említettem, az iskola utolsóelőtti osztályát végeztem. Egészen természetes, hogy atyám, aki jövő élethivatásomról gondolkodott, időnként erről beszélt is, és tőlem határozott kijelentéseket várt. Végül elhatároztam, hogy építész leszek. Miután Emory-ban akkor építészeti rajztanfolyam is volt, ezt is hozzávettem többi tanulmányomhoz. Ez a választás Isten akaratára való tekintet nélkül történt, többé-kevésbé azért, mert apám határozott tervet kívánt tőlem, miután a kollégiumi élet nemsokára végetért. De Isten kegyelme annyira megvilágította értelmemet és szívemet annyira eltöltötte a Krisztus iránti szeretettel, hogy nemsokára beláttam, nem szentelhetem magam világi hivatásnak. Megváltattam, — és milyen áron! Nem kevesebbel, mint Isten Fiának vérével. Hogyan lehetnék valaha is megelégedett, ha az ő szeretetéért nem testemet, lelkemet, időmet és egész életemet adnám neki viszont! Élvezettel olvastam a Szentírást és szívem öröme és vigasza az imádság lett. Minden nap az iskolai kötelességek elvégzése után valamilyen nyugodt helyen elmerültem az imába és az isteni dolgok szemléletébe. Jelenlétnek éreztem magamban az üdvözítőt és a vele ily módon való kapcsolat öröme oly nagy volt, hogy néha még éjjel is felkeltem, hogy az ilyen elmélyedést élvezzem.

Ebben az időben J. A. Timmermann volt a Covingtoni metodista egyház lelkésze. Hűséges és kedves barátom volt. Mikor megtudta, mennyire megindított a missziós megújítás, nagy megértéssel fordult lelkem felé és minden tőle telhetőt megtett, hogy bennem az erősebb lelki életet ápolja. Gyönyörű könyvtára volt, nagy választéka egyházi könyvekben. Én faltam ezeket a könyveket. Az ilyen könyvek olvasása, mint pl. Baxter: A szent nyugalom annyira a földi dolgok fölé emelt, hogy a világot elhagyni vágytam, hogy Krisztust szemtől szembe láthassam. Teljesen tisztán állt előttem, hogy az élet csak előkészület az örökkévalóságra, és hogy az ember, aki ledének megmentését elhanyagolja, balga. Mindig jobban és jobban éreztem, hogy világi hivatást, bármilyen jó is az, soha

sem tudok követni, mert Isten nagy jóságában megízleltette velem az égi dolgok örömét. A világ minden kincse sem tudott kielégíteni a földön. Krisztus lett egész lényemnek közép-pontja, az ő érdekei az enyémekek voltak, királysága az enyém volt és Ő volt diadalmas királyom.

Ebben az időben egyik barátomtól kis könyvet kaptam, ezzel a címmel: A mester rendelkezésére fenntartva. Ez a könyv ajánlja, hogy minden lelki, testi és szellemi erőnket az Úrnak szenteljük, hogy Ő ezt a saját dicsőségére és a lelkek megmentésére használja. Annyira el voltam szánva erre az odaadásra, hogy írtam magamnak egy felajánló imát és visszavonhatatlanul átadtam magam az Úrnak. Ha most visszagondolok az azóta eltelt évekre, hálával mondhatom, hogy ezt az önatadást sohasem bántam meg. Es ha ma énem odaadásának egy másik és ünnepélyesebb felszentelése van, t. i. a katolikus Egyház szerzetes fogadalmának önfelajánlása, úgy ez csak ifjúságom első átadásának értékes, érett gyümölcse. Minden imádságom és elmélkedésem, Isten kegyelme, minden a világon arra sürgetett, hogy az evangélium szolgája legyek és egész életemet Krisztusnak és a lelkek üdvének szenteljem. Az elhatározás megtörtént. De hogyan közöljem apámmal? Ez kemény feladat volt.

Legidősebb gyermek és egyetlen fiú voltam, öcsém ebben az időben halt meg. Apám azon a nézetten volt, hogy fel kell adnom mérnöki terveimet, hogy kereskedő legyek, mert számára az üzlet volt minden. Milyen félelmeket álltam ki, milyen forrón imádkoztam! És Isten kegyelme megerősített. Egy napon szerényen és őszintén bevallottam apámnak, mire köteleztem magam Istennel szemben és hogyan változott meg életfelfogásom. Apám barátságosan és türelmesen meghallgatott, de én tudtam, hogy csak kifelé uralkodott magán. Mikor később egyedül volt anyámmal, csalódásának és elégedetlenségének annál erősebb kifejezést adott.

Az utolsó kollégiumi év előtti szünetet avval töltöttem, hogy E. M. Stanton lelkész úrnak evangéliumi munkájában segíttem. Észak-Georgia különböző városaiban missziósprédikációkat tartott. Nem ismertem nagyobb örömet, mint látni, hogyan bánták meg a bűnösök hibáikat és hogyan kezdték ismét Urunkat szolgálni. Hasonló módon töltöttem el szünidőmet az utolsó kollégiumi év után is. 1898 végén a Nashville-i Vanderbilt egyetemre mentem, amely akkor a déli methodista egyház igazgatása alatt állt, hogy teológiát tanuljak és lelkipásztori szolgálatra kiképezzem magam.

Az egyetemen két évet töltöttem és bevégeztem a teológia kisebbik tanfolyamát. Nashville-i tartózkodásain alatt egész csapat komoly keresztény ifjúval kerültem érintkezésbe, akik az illető felekezetek világiasságától és hidegségétől elfáradva

és az Istennel bensőségebb és mélyebb életre vágyódva, egyesületbe tömörültek, főszékhelyük az Old Tulip Street-beli methodista templom volt, anoi istentiszteleteiket tartották és magukat a gyakorlati kereszténységben gyakorolták. Felfogásuk, természetesen nagyon különböző volt, mert a protestantizmus elaprózó szelleme mindig ugyanaz: a nagyobb és a kisebb szektákban. De a fiatalemberek buzgalma és komolysága vonzott és ez tanításuk legjobb ajánlása volt.

A külső misszió számára is dolgoztak. Így néha alkalom nyílt visszatért misszionáriussal a pogány országokban uralkodó nagy hitbéli nyomorúságról beszélni. Már az Hmorykollégiumban érdekelt a missziósélet. Egy beszédgyakorlat számára, amelyet dr. Candler és az osztály előtt kellett tartanom, tárgyul a külső misszió-gondolatát választottam és dr. Candler élénk elismeréssel adózott előadásomnak. A Vanderbilt-egyetemen is fennállt a diákság önkéntes mozgalmának szervezett ága. Mindezt azért említem, hogy megjelöljem, milyen befolyások ragadtak végül is a misszióba. Hogyan éreztem akkor a misszió iránt és hogyan érzek még ma is, azt legjobban Henry Martin, az ismert protestáns misszionárius szavaival vélem kifejezni, aki ezt mondta: „Hagyjatok kiégni minket Istenünkért!“ és Correy: „Nem, ahol szükséges vagyok, de ahol legszükségesebb vagyok“. A hazában sok munkás akadt, de csak kevés, aki idegenbe, a külső misszió szegény és fáradtságos szántóföldeire is kimerészkedett. Hogyan maradhattam volna otthon? Nem volt-e Krisztusnak szüksége rám kint, a hósi misszióban? Hogyan tagadhattam ezt meg tőle, aki a mennyeország minden gyönyörűségét elhagyta, hogy elhozza nekünk a megváltás örömhírét. Egyideig kemény harc dúlt bennem, de a Megváltó iránti szeretet győzött. Apámnak már az is kemény csapás volt, hogy methodista lelkész akartam lenni. Mikor azonban azt közöltem vele, hogy misszionáriusként Kínába akarok menni, — ez a munkaterület vonzott legjobban, — csalódása elérte a legmagasabb fokot, minden reménye kérbaveszett.

Az Old Tulip Street-beli egyház missziója ebben az időben hithirdetőket és adományokat küldött a „Keresztény Missziós Kötelék“ közvetítésével, amelynek lelke és vezetője a későbbi newyorki dr. A. B. Simpson volt. Ebben az egyesületben sok jó és buzgó férfi és asszony működött, akik több missziósterületen dolgoztak. Engem különösen szellemi és aránylag szegény életük és Istenbe vetett bizalmuk vonzott, miután nem kaptak meghatározott fizetést. Azon fáradoztak, hogy nagyon egyszerűen éljenek és betűszerint a Szentírás szavaihoz alkalmazkodjanak. Ez utóbbi körülményt azért említem, hogy rámutassak arra, hogy nagy komolyság és az íráshoz való legnagyobb ragaszkodni akarás sem őrzi meg a pro-

testánsokat a tévedésektől. A Szentírásnak és életre alkalmazásának csak egy hivatalos magyarózója van, és az a katolikus Egyház. Ezenkívül a legjobb akarat mellett is tévedésbe esnek az emberek. Kínába utazásom előtt néhány hónapig a Missziós Társulat intézetében készültem új hivatásomra. Egy noviciátusfélét csináltam végig. Felolvasásokat hallgattam a Szentírásról, tanulmányoztam a külső missziókat, különböző munkaterületeiket és módszereiket, beszéltem visszatért misszionáriusokkal és mindent megtettem, amit tudtam, hogy magamat hivatásomban erősítsen és tökéletesítsen. Végre 1901 tavaszán, az emlékezetes boxerlázadás évében, megérkeztem Dél-Kínába. Lelkem égett a vágytól, hogy a kínaiaknak az evangéliumot hirdessem.

Először a nyelvet kellett megtanulnom. Ez, mint minden hozzáértő tudja, nem csekélység. A nyelv megtanulására körülbelül két évem volt; de a második év vége előtt már hasznos szolgálatokat tudtam végezni. Belső-Kínában, Kivei-Lie-ben éltem, a Kwang-Si vidék fővárosában. Hogy a lehető legtöbb emberre hatással lehessen, tőlem telhetőleg elsajátítottam a kínai szokásokat; hordtam a kínai viseletet, leborotváltam fejemet, copfot növesztettem, a bennszülöttek táplálékát ettem stb. Mindenkinek mindent megtettem, hogy mindenkit megnyerjek. Munkám ebben az időben az utcán és a kápolnában prédikálásból, evangéliumok, vallásos értekezések osztogatásából és más városok, falvak és látogatott vásárok alkalmi beutazásából állott.

1903-ban feleségül vettem Martha A. Beesön kisasszonyt, aki a kínai asszonyok megnyerésére érkezett Kínába. Milyen hűségesen teljesítette missziós feladatát, azt élettörténetében másutt meséltem el. Wuchow és Kiwei-Si között fekszik P'ing-Loh városa, amelyben az evangélium még teljesen ismeretlen volt. A missziósvezetők ide küldtek, hogy új állomást alapítsak. Mi voltunk az első fehérek, akik itt letelepedtek. Ezért sok akadályra bukkantunk. Két vagy három évvel később egy másik misszionáriussal Fin-Cheo-Fu-ba küldtek, ahol egy kápolnát nyitottunk. Ez a hely teljesen félreeső, rablók-tól lakott terület volt. Itt éltünk feleségemmel első szabadságunkig, 1907-ig. Apám az Egyesült Államokba visszatérésem után néhány hónappal halt meg. A szabadságot főleg a számunkra oly szükséges nyugalomnak szenteltük. A nehézségek közül, melyeket a belső kínai misszióélet kemény előőrmunkája kíván, egyet sem kerültünk ki. Azután prédikáltam és előadásokat tartottam a pogány misszióról, különösen a kínairól. Nagy tervekkel tértünk vissza Kínába. A Fin-Cheo-Fu-beli művet a férfiak és az asszonyok körében ki akartuk terjeszteni. Azonban nem értük meg a munka befejezését, mert feleségem két év múlva meghalt. Ekkor visszamentem

Amerikába és megírtam és nyilvánosságra hoztam élettörténetét.

Eddig az időig sohasem kételkedtem a protestáns hitben. De a tapasztalat évei sok mindenre megtanítottak. Világosan beláttam, hogy „Keresztény Missziós Kötelék“-ünk nem marandó mű, hogy nincs egységes tanítása és tévedéseket tartalmaz. Szervezete és vezetése gyöngye volt. Ezért, mikor Candler püspök azt indítványozta, hogy térjek vissza Kínába a saját egyházunk joghatósága alá, gondviselésszerűnek tűnt fel nekem a felszólítás és örömmel fogadtam az indítványt. Kínába visszatérésem előtt Európát akartam megismerni. Ezért meglátogattam Angolországot, Hollandiát, Belgiumot, Franciaországot, Németországot, Svájcot és Olaszországot. Nápolyból utaztam el Sanghaiba. A kontinensen természetesen állandó érintkezésben álltam a katolikus Egyházzal, de tanításai túlságosan ismeretlenek voltak számomra, előítéleteim túlságosan nagyok, hogy azt a sok szépséget, amit láttam, értelemmel megítélhettem volna. Így a gyönyörű templomok és székesegyházak, amelyeket meglátogattam, különösen Rómában, ahol tartózkodásomat meghosszabbítottam, pillanatnyilag nem voltak rám vallásos hatással. Mindent tisztán történelmi és művészeti szempontból tekintettem meg. De később feltámadtak bennem az akkor nyert benyomások és nem maradtak hatás nélkül.

A katolikus Egyházat a pogányságnál valamivel jobbnak tartottam: tilos és babonás kultusznak. Hiszen ezt hallottam egész életemben. És nem azt tanultam-e a teológiában, hogy Róma rontotta meg az eredeti és tiszta keresztény hitet? Rómában néhány barátom kihallgatást kért és kapott X. Pius pápától. Engem nem tudtak rávenni, hogy elkísérjem őket. Mennyire sajnálom ezt most, és sajnálni fogom, míg élek.

1912 októberében visszaérkeztem Kínába. Újra annál a népnél voltam, amelyet szerettem, és amelyért dolgozni hivatásomnak éreztem. Shanghaiban, Suchowban, Huchowban és és más helységeekben misszióstársaim a legszívélyesebben fogadtak. Nemsokára újból megkezdődött missziómunkám. Miután szerettem a lelkeszi munkát és az evangelizációt, a Cheh-Kiang és Ngan-Hwei tartományok határvidékeinek vezetését bízták rám. A főállomás Huchow-Fu volt, Cheh-Kiangban. Négy imaházam volt, amelyeket rendszeresen látogattam. Néhány világi hitoktató és szolga segített nekem. Mint mindig, most is egész lélekkel vetettem magam a munkába: prédikáltam, kereszteltem, úrvacsorát osztottam, meglátogattam keresztényeimet vidéki házaikban, néhány helyen külön istentiszteleteket tartottam számukra, ha a gazdasági munkák lehetővé tették, hogy azokon résztvegyenek.

Kínának ezen a részén főleg vízen közlekednek, ezért

egy kis csónakot kaptam a missziótól. Benne csak egy kínai ágy, szék, asztal, kínai szakácsom és az evezős fért el. Szabad óráimat a huchow-i állomáson és az imaházakhoz utazás közben olvasással és tanulással töltöttem. Régebbi állomáshelyemen, Kwang-Si-ben ez sokkal nehezebb volt. Akkor nős voltam és rendszeren fiatalabb misszionáriusok tartózkodtak nálunk; a jövődő hithirdetők szükségleteivel kellett bajlódnom, nyelvtanulmányaikban segíteni. Most egész egyedül voltam, csak a saját eltartással kellett törődnöm és ez könnyű volt. Így több időm maradt a nyugodt tanulásra. Második Kínába-érkezésem után kb. egy évvel kezdtem a keresztény egyház történetét újra olvasni, mégpedig ugyanazt, amelyet fiatal szeminarista koromban a Vanderbilt-egyetemen is tanulmányoztam. Mindig szerettem az egyháztörténetet. A keresztény hitnek a pogány Róma fölötti győzelme leírása és egész világra elterjedésének ábrázolása külön vonzott és azzal az élénk vággyal töltötte el szívemet, hogy a nagy misszionáriusoknak, akiket Isten oly csodálatosan felhasznált, nyomába lépjek. Akkor még fiatal teológus voltam, tele buzgósággal, azonban minden tapasztalat nélkül és sajnos, sok vonatkozásban kellő ismeretek híján is. Most, 36 éves koromban, jobban felkészültem erre az olvasmányra, néhány szempontot, amelyekben azelőtt teljesen vak voltam, most másképp tudtam értékelni.

Ahogy újra olvastam az egyháztörténetet, a protestáns hitszakadás egész más világításban tűnt fel. Kellemetlenül érintett, sőt visszataszított. A tisztán történelmi tények világosságában élesen láttam, mint soha azelőtt, Luthernek és követőinek ellentétekkel teli viselkedését. Úgy tűntették fel, hogy Istentől hivatottak az igaz hit fenntartására és védelmezésére, és éppen ők tagadták meg ezeket állandóan szóval és tettel. Ha a katolikus uralkodók szigorúan léptek fel ellenük, Luther sem volt rest ugyanezeket a fegyvereket a katolikusok ellen felhasználni; sőt, még tovább ment volna, ha tudott volna, és a katolikus párt nem lett volna túlerős. Ha valaki azt hiszi, hogy Luther, Calvin, vagy VIII. Henrik elnézők és jóságosak voltak, az vizsgálja meg a történelmi tényeket, és aki őket erény példának tartja, az tanulmányozza közelebbről erkölcsi viselkedésüket.

A mindenható Isten tervei megvalósítására nem talált volna megfelelőbb eszközt, mint egy kiugrott szerzetest, aki megszegte fogadalmát és Hesseni Fülöpnek megengedte, hogy csupán érzékiségből egyszerre két felesége legyen. Vagy azt a „gyakran házassodott“ királyt, kinek kilengései, házasságtörései és gyilkosságai Heródesnek átokkal terhes házára emlékeztetnek? Vagy az érzéketlen Calvint, aki a félig nyitott ablakból nézte végig Sérvédé Mihály elégetését, akit maga

juttatott a máglyára, mert nem hitte a Szentháromság-dogmáját?

A második, ami lelkemet erősen nyugtalanította, a reformáltak széthúzása a tanokban, különösen, hogy Krisztus valóban jelen van az Oltáriszentségben, vagy sem. Az Oltáriszentség volt az ütköző, a nagy ék, amely őket egymással ellenséges táborokba osztotta. Minden más merészsége mellett sem tudták rávenni Luthert, hogy Krisztus testének és vérének igaz jelenlétét az Oltáriszentségben tagadja. Azt mondta, hogy a Szentírás erejének és az elmúlt évszázadok bizonyítékainak nem tud ellenállni. Bár más dogmákkal szemben is ilyen becsületes lett volna! Magától tolt elő a gondolat: Hátha ebben a kérdésben a katolikusok felfogása a helyes? A keresztény világ 16 évszázadon keresztül a katolikus véleményt tartotta, amelyet nagyrészt, legalább is az a rész, amely a történelmi kereszténységet képviseli, erősebben hisz, mint valaha? De ha ez a katolikus vélemény a helyes, milyen csalás akkor az én úrvacsora-ünnepem?

De még mást is megláttam. Átkutattam a legrégebb tudósításokat a keresztény vallásról, olyanokat is, amelyeket protestáns történetírók adnak közre, pl. dr. Schaff, és itt megleptek a beismerések, melyeket tenni kénytelenek, t. i. hogy az első keresztényeknek az Oltáriszentség nemcsak szentség, de áldozat is volt. Tovább olvastam és tanulmányoztam, és mikor a protestantizmus angliai változásaihoz jutottam, az oxfordi, vagy Tractarius-mozgalom keltette fel külön érdeklődésemet. Minél többet olvastam, annál jobban érdekelt a nagy kérdés, amely J. A. Newmann lelkét nyugtalanította és arra készítette, hogy az angol egyháztól megváljon és a katolikushoz csatlakozzék. Mindinkább beláttam, hogy a jelen kor katolikus Egyháza egyben az ősegyház kereszténysége is.

Ebben az időben egyik barátom, az amerikai püspöki egyház misszionáriusa, könyveket kölcsönzött nekem, melyek új fényben tüntették fel az eszményi kereszténységet. Ez az olvasmány nagy befolyást gyakorolt lelkekre? az igazság megismerésére vágyódtam. Megszégyenülve éreztem magam, mint az evangélium szolgája; hiszen állandóan kereszteltem és úrvacsorát osztottam; most nem tudtam, hogy ezen a ponton mit hihetek és mit taníthatok. Természetesen tudtam, mit tanít a metodista hitvallás, de azok után, amit a könyvek mondtak, addigi hitem és a régi kereszténység nem egyeztek egymással. Komoly kétségek támadtak bennem.

Az anglikán egyház istentiszteletét is látogattam Sanghainban; annak ünnepélyessége nem maradt maradandó hatás nélkül. Milyen különbség ezzel szemben a metodisták és más protestánsok „szabad és könnyű“ lénye, amely minden rituális formától távol volt. És mégis azt kellett mondanom, hogy

ilyen, mélyértelmű szertartásoktól kísért istentisztelet hatásosabb és méltóságosabb, mint a nonkonformistáké. Ezeknél a szokások gyakran változnak, a lelkészek vérmérséklete és ügyessége szerint. Űgy prédikálnak, imádkoznak, vezetik az istentiszteletet, „ahogy őket a Lélek mozgatja“. Mindezek a megállapítások megzavartak. Ha a kínaiak nagy többsége nem is keresztény, ez még nem akadályozza meg őket abban, hogy logikusak legyenek. Az egyszerű világi hitoktató jogos kérdéseket állíthat, melyekre nem tudok kielégítő feleletet adni. Vegyük pl. a különböző szokásokat, melyeket a különböző protestáns felekezetek gyakorolnak. A metodisták megkeresztelik a kisgyermeket, a baptisták nem, az egyik ráönti a vizet, a másik víz alá mártja a keresztelendőt. Ismerem kínai keresztényeket, akik csodálkoztak, hogy a baptista, aki véletlenül résztvett a metodista istentiszteleten, úrvacsorájukon már nem vett részt. „Nem volt-e ő is keresztény?“ — kérdezték egyre, és továbbá: „Nincs-e megkeresztelve? — Szükséges az üdvösséghez a keresztelés vagy nem?“

A szegény kínaiak nem kaphatnak kielégítő választ, mert mint Amerikában, úgy Kínában is a legkülönbözőbb protestáns szekták működnek. A régi kontinensen nem sokat törődnek vele, legtöbb esetben megelégszenek azzal, hogy úgy vegyék a kereszténységet, amilyenek éppen találják. Nem érdekli őket, hogy az igazság csak egy lehet és hogy e zavaró tanítások között egyetlen hiteles magyarázatnak kell lennie.

Pogány országban azonban kétszeresen nehéz hithirdetőként fellépni és képesnek nem lenni, a tannak, amelyet hirdetünk, több tekintélyt adni, mint a személyes véleménynek. Más protestánsok is érezték rendszerüknek kiáltó és lényeges hibáját, ezért volt a sok konferencia Shanghaiban és másutt, ezért az egységesítő mozgalmak, hogy valamiképpen egységet hozzanak tanításukba. Minél tovább időztem Kínában, annál nyomasztóbban éreztem magam. A vázolt állapotok kényszerítették, hogy keresni kezdjem a sok testület közül, melyek keresztényeknek mondták magukat, melyik Jézus Krisztus igazi, hiteles meghatalmazott képviselője. Itt volt a római katolikus, a görög-keleti, az anglikán magas-, mély- és széles-egyház; voltak metodisták, baptisták, presbiteriánusok, kongregacionalisták stb., stb. Mindegyik igazi akart lenni, de a legtöbb lényeges kérdésben sem értettek egyet. Melyik közülük az igazi egyház? Eddig csak protestáns írásművekkel foglalkoztam, ekkor egyszerre kezembe került J. H. Newmann híres „Arcológia“-ja. Az első katolikus könyv. Nagy érdeklődéssel olvastam és igazságvágyam olvasás közben egyre nőtt. Megszereztem a híres konvertita más műveit is, így pl. „A katolikusok jelenlegi helyzete Angliában“, „A katolikus egyház küszöbén“ és az utolsó könyvet, amelyet megtérése előtt írt: „A ke-

resztény tan fejlődése“. Elmerültem az olvasmányokba. Mindig világosabb lett lelkemben. Newmann bizonyítékai nyomasztóak voltak, nem tudtam ellentálni, el kellett ismernem, hogy a mai katolikus Egyház semmi más, mint az apostolok óta évszázadokon keresztül volt és hogy tanítása nem változott. Tehát mindig volt egy szent, katolikus, apostoli Egyház és ez a római Egyház. Nem tagadhattam, hogy a szakadárok, anglikánok, metodisták, presbiteriánusok, baptisták stb. a katolikus Egyházhoz vonatkozásaikban ugyanazok, mint voltak az első évszázadokban a gnosztikusok, áriánusok, montanisták, donatisták és a többi szekták: eretnekek. Mialatt értelmem átadta magát a világosságnak, amely beismerésből áradt, szívem súlyos harcokba került.

Ha az igazság Rómában van, nekem csak egy teendőm volt: római katolikussá lenni. De merészlehetek-e a világosság felé fordulni? 19. évemtől kezdve Krisztust szolgálom, mindig szent akaratát akartam teljesíteni, legalább is komolyan igyekeztem. Ha most ezt nem teszem tovább, mi történik halhatatlan lelkemmel? Nem, biztos voltam benne: ha megtaláltam az igazi egyházat, annak tagjává kell lennem. Milyen szükségem lett volna e kemény belső harcokban egy katolikus pappal beszélgetésre! Miután ez lehetetlen volt, más misszionáriusokkal kezdtem barátságos vitatkozásokba, de hamarosan beláttam az ilyen vita céltalanságát. Munkatársaimat túlságosan eltöltötte a függetlenség szelleme és a „szabad kutatás“ alapelve, hogy pl. „egyházi tekintélyről hallani akartak volna.

1914 tavaszán álltunk. Elhatároztam, hogy a nyári szabadság alatt Shanghaiba megyek, és ott rábízom magam egy katolikus papra. Beláttam, hogy a katolikus írárok olvasása és tanulmányozása után most az élőlőzónak kell segítségül jönnie. A nyár elején barátaim minden meghívását, akik rábeszéltek, hoav a nvarat Moh-Kon-Shan-ban, a misszionáriusok nyári gyűjtőhelyén töltsen, elhárítottam és Shanghaiba utaztam avval a szilárd elhatározással, hogy az igazságot keresem.

Már Shanghaiba érkezésem első napján felkerestem a katolikus Szent József-templomot és egy papot kértem. Nemsokára P. Bornond S. J. előtt álltam.

Svájci ember volt és egyformán beszélt franciául, németül és angolul, őszintén megmondtam, hogy a katolikus tanítás tanulmányozásával foglalkozom és további vonatkozó irodalom után érdeklődtem. Rendkívül kedves volt és megígérte kívánságom teljesítését, úgy vélte azonban, hogy hasznosabb lesz, ha gyakrabban jövök megbeszélésekre, így alkalmam nyílik nehézségeim és kérdéseim előadására. Ő legjobb tudása és akarata szerint akart rajtam segíteni. Nemsokára beláttam, hogv a páternek igaza van. és a katolikus templomban tett látogatásomat nemsokára újabbak követték. Együtt vettük át a

katekizmust és P. Bornond pontról-pontra magyarázta. Így alkalmam nyílt meggyőződni a protestáns körökben fennálló elfogás alaptalanságáról, sőt elferdítéséről a katolikus papságot illetőleg.

P. Bornondon keresztül megismertem a katolikus pap nemességét, természetfölöttiségét, önmegtartóztatását, valamint nagyságát, szentségét és tanulékonyágát. Haragudtam sajátmagamra, hogy éveken keresztül ily hamis véleményt elfogadtam és oly tudatlan voltam a katolikus Egyházat illetőleg, de addig természetesen erre vonatkozó értesüleseimet protestáns forrásokból merítettem. Minél többet kutattam, annál világosabban láttam, hogy a legfontosabb kérdéseket illetően, mint pl. a keresztség, Oltáriszentség, Péter elsőbbsége, a bűnbocsátás hatalma stb., egyedül a katolikus Egyház véleménye a helyes. Beláttam, hogy a protestáns teológusok a Szentírást sokszorosan félremagyarázzák, hogy elméleteket igazoljanak, melyek az őskereszténységnek idegenek voltak. És ugyanúgy, mint Isten ihletett szavával, bánnak egyházatyákkal, akiket tetszésük szerint fogadnak vagy vetnek el.

Világosabban, mint valaha, láttam, hogy az Istentől kinyilatkoztatott katolikus vallás érintetlen tisztaságának megőrzésére okvetlenül szükséges a legfelső tanító tekintélye. Hogyan fogadhatnók el, hogy isten az örök bölcséséget és tanítását, számos, egymással össze nem férő felekezetnek engedné át...

Shanghai-i tartózkodásom vége felé közeledett. Nehéz szívvel tértem vissza Huchow-ba. Közben megtudtam, Jiogy valószínűleg kineveznek a Nanking-i protestáns egyetem tanárává. Azt tervezték ugyanis, hogy az e kerületben működő különböző protestáns felekezetek mindegyike néhány fiatal teológust irányít Nankingba kiképzésre. Minden misszió egy kínai és egy idegen tanárt is küldött. Az általános hittanra vonatkozólag közös tanítást terveztek, de a felekezetek nem egyező tantételeit külön kellett előadni. Azelőtt minden ilyen alkalmat örömmel üdvözöltem volna, de a jelenlegi lelkiállapotomban még a gondolat is kín volt. Amerikai hozzátartozóimnak írtam a katolikus Egyház felé vonzódásomról. Válaszaikban könyörögtek, hogy hagyjak fel vele. Lelkemből erre végleg eltűnt a béke. Mély bánat töltött el a gondolatra, hogy le kell mondanom arról a vallásról, melyet addig nagyon szerettem, búcsúznom kell barátaimtól és szokásaimtól, bánatot okozok családomnak. Ezeket a lelki szenvedéseket nem tudtam tovább titkolni; egy napon megkérdezett misszióink orvosa, hogy mi baiom van. Őszintén felvilágosítottam, és bár ezt a vaPomást további beszélgetések követték, kívánt eredményük nem volt.

Így közeledett misszióink évi konferenciájának napja.

Éreztem, hogy most döntenem kell. Elhatároztam, hogy nyíltan feltárom a püspöknek lelkiállapotomat, és az első alkalommal meg is tettem. Előljárom szokott kedvességével hallgatott meg, rendkívül megdöbben azonban, mikor a katolikus tanak a bibliával való tökéletes összhangját kb. 10 pontban kimutattam. Avval a kérdéssel végeztem a beszélgetést, hogyan folytathatom missziós munkámat ellentétes katolikus nézetekkel? A püspök azt felelte, hogy természetesen változásoknak kell beállnia, de pillanatnyilag nem lát kiutat. Letérdelünk és együtt kértük Istent, küldjön világosságot, hogy akaratát megismerjük. Néhány nappal később hivatott a püspök és a következőket mondta: Legjobbnak tartja, ha egy időre visszatérek Amerikába, hogy családom körében kipihenjem magam, túlságosan megerőltettek a fárasztó tanulmányok és a missziómunka. Más viszonyok között és baráti körben eltöltött néhány hónap majd eltünteti a „katolikus eszméket“. Közben senkivel se beszéljek a dologról, mert ebből protestáns misszionáriusi állásomra hátrányok származhatnak. Egyébként reméli, hogy meg tud őrizni ilyen téves lépéstől. Szabadságot könnyen fogok kapni, mert az orvos bizonyítja, hogy egészségemnek okvetlen üdülésre van szüksége. Lehetetlen leírnom azt a szívszorongást, amely akkor eltöltött. Úgy láttam, hogy minden távolodik tőlem; úgy éreztem magam, mint az evező nélküli hajó a viharzó örvényben, a biztos kikötőtől még messze. Konferenciánk Shanghaiban volt. A püspökkel való megbeszélés után P. Bornondhoz siettem, aki szeretettel Isten iránti bizalomra bátorított és ezt mondta: „Ne féljen semmit! Isten nem fogja elhagyni!“

A szabadságot nemsokára megkaptam és visszatértem Huchow-ba, hogy megtegyem utazásomra az előkészületeket. Könyvtáram csomagolásakor éreztem, hogy protestánsként nem térek vissza többé Kínába. Az Amerikába vezető utat a protestáns püspök és feleségének társaságában tettem meg, kiknek végcélja ugyancsak az Egyesült Államok voltak. Sohasem érintettük a kérdést, amely lelkemet betöltötte. Csak egy beszélgetésnél említettem a tényt, hogy olvastam a konvertita Newmann néhány könyvét és hogy mindinkább érzem, hogy a protestánsoknak is szükségük van vallásos tekintélyre. A püspök értésemre adta, hogy Newmann művei veszedelmes olvasmányok, de természetesen nem tiltja meg nekem, miután ezt protestáns főnök nem teheti meg; a „szabad kutatás“ alapelve kizár ilyen előjogot.

Meglátogattam Honoluluban a katolikus templomot. Egy fiatal belga szerzetes könyvecskét adott nekem: „A kérdésdoboz“-t. Ez a kis könyv nagyon hasznos volt, mert ragyogóan megfelel bibliai, hagyományos és történelmi szempontból a protestánsok által a római Egyház ellen felhozott régi és elcsé-

pelt kifogásokra. Minél inkább közeledtünk hazafelé, annál nagyobb szorongás töltötte el lelkemet. Szeretett anyámnak és testvéreimnek nehéz gondot kell okoznom és ez nagyon fáj szívemnek. Enyéim a legnagyobb szeretettel és gyöngédséggel fogadtak, de amint „a katolikus kérdést“ érintettem, a legnagyobb ellenállással fordultak ellenem. Annál élesebben éreztem a tövist, mert tudtam, hogy mindez a szerető és őszinte anyaszívből fakadt, aki valóban javamat akarta. Így érkezett el az első vasárnapreggel. Anyám kért, hogy mint rendesen, kísérem el a templomba; én természetesen elutasítottam. Nem vehettem részt istentiszteleten, amelynek tévedéséről meg voltam győződve. Miben merült ki protestáns lelkészi mivoltom? Semmi másban, mint üres formákban és szertartásokban.

Egy darabig tartott, míg enyéim belátták, hogy rábeszéléseik eredménytelenek. Így végre békében hagytak. Gyakran látogattam a Jézus Szíve és a Szeplőtelen Fogantatás templomát. Milyen boldog pillanatokot töltöttem ott! Milyen boldogság volt a főoltár előtt térdelni, ahol az trónol királyként valóban, igazán és lényegileg, aki egyszer e szavakat mondta: „Jöjjetek hozzám mind, akik fáradtok és terhelve vagytok“. Szentmise alatt, ha a kar a Credót énekelte, lelkem mélyéig megrázott. Tudtam, hogy ez a hitvallás az apostoli időkig visszavezethető; szentek nemzedékei énekeltek így. Amit énekeltek, azt szívükben hitték és nem próbálták eredeti értelmét mégcsonkítani, amint azt röviddel azelőtt a methodista egyház egy pártja indítványozta: a Hiszekegyből „a szent, katolikus anyaszentegyház“ szavakat elhagyni. Azért említettem ezt, hogy kimutassam, milyen kevésbé tisztelik egyes protestáns körök az őskereszténység legszentebb dolgait. Ha a katolikus egyház nem ragaszkodnék az eredeti kinyilatkoztatáshoz és a dogmákhoz, az Isten Fiától kinyilatkoztatott igazságok már régen eltűntek volna. Példát mutatnak erre a protestánsok, kiknek annyi hitvallásuk van, ahány felekezetre szakadtak.

Mielőtt Kínát elhagytam, megkezdtem az Oltáriszentiség előtt a keresztvetést és térdhajtást. Beszélgetéseink után P. Bornond rendesen a templomba ment és azt mondta:

— Imádkozzunk egy pillanatig, mivel az Úr jelen van.

Akkor letérdeltünk és rövid időt töltöttünk csendes imában. Mikor San Franciskóba értem, egy rózsafüzért vettem és „Krisztus követésé“-nek katolikus kiadását. Már régebben ismertem ezt a könyvecskét, mert John Wesley kiadta a methodisták számára, természetesen az Oltáriszentségről szóló negyedik könyv nélkül. Otthon folytattam tanulmányaimat. Különösen egy tárgy kötötte le figyelmemet. A Carnegie-könyvtárban megtaláltam dr. Schaff néhány művét, melyek az őskeresztény egyházatyák mondásait, credókat stb. tartalmazták és bizonyítékot nyújtottak afelől, hogy az első évszázata-

dok keresztényeinek hite és gyakorlata ugyanaz volt, mint amit a római Egyház ma is hisz és tanít.

Közben meglátogattam egyik barátomat is, kinek tanultságában és jámborságában igen bíztam. Egyszer arról is beszéltem neki, ami egész szívemet betöltötte. Feleletül csak gúnyt kaptam. A gúny harap ugyan, de nem bizonyít semmit és kétségeket sem oszlat el. Azt feleltem barátomnak, hogy ezek után nem marad más számomra, mint hogy katolikus legyek; mert minden világosan mutatja, hogy csak és egyedül a római Egyház Krisztus igazi egyháza. A mai katolikus Egyháznak a régivel való egysége és az Oltáriszentség jelenlétének dicsőséges ténye volt az a két igazság, amelyek különösen felnyitották szememet és az Egyházba vezettek.

Tél vége felé a missziósbizottság titkára Atlantába érkezett. Egész őszintén megmondtam neki, hogy „katolikus eszmém“ ahelyett, hogy tűnnének, erősebbek, mint valaha. Éreztem, hogy itt az ideje, hogy szakítsak a misszióval és ezt meg is tettem. Az előjárók és a tagok nagyon kedvesek voltak velem. Fizetésemet tovább folyósították, gondolkodási időt adtak; mindez kemény próba volt számomra.

Éreztem helyzetem nyomasztó voltát; barátaim nem akarták azt mondani, hogy a romlás széles útján állok, miután a legveszélyesebb hibába estem. Az Olajfák Hegyének órái megkezdődtek számomra, egyedül voltam, mint az Úr a Getsemániban; de én is ugyanezt tettem, amit Ő akkor, türelmesen, kitartóan imádkoztam és mint már azelőtt is, bőséges vigasztalásban volt részem.

Nem sokkal a misszióstársulatnál tett felmondásom után a püspöknek is visszaadtam lelkészi megbízásomat. Ezek voltak az utolsó lépések. Ezután elmentem P. Me Oscar főtisztelendő úrhoz, a Jézus Szíve-templom marista főnökéhez, aki egy fiatal pap, P. Herbert gondjaira bízott, akivel belső kötelességeimet meg kellett beszélnem. Nemsokára bemutattak a Savannah egyházmegye püspökének, Mgr Kelleynek is, aki igazán atyai szeretettel fogadott és későbbi életemben is igazi barátom maradt. Mielőtt Shanghai-t elhagytam, P. Bornond ajánlólevelet adott a maconi Szent Szaniszló-kollégium akkori rektorához, P. Mattern S. J.-hez. Itt is tartózkodtam néhány napig. Itt nyertem az első betekintést a katolikus szerzetesi életbe. Sohasem fogom elfelejteni a benyomást, melyet az atyák rendje, hallgatása, vidámsága és kölcsönös szeretete rám gyakorolt. Mint Jákobból, azon a Bethel-i éjszakán, az én lelkemből is kiáltás tört az ég felé: „Valóban ez Isten háza és a mennyország kapuja“.

Savannah-ba megérkezve, csak egy vágyam volt: mielőbb az „egyedüli, szent, katolikus és apostoli Egyház“ gyermekévé lenni. 1915 május 6-án részesültem e nagy boldog-

ságban. A székesegyházban Kelley püspök kezébe tettem le a katolikus hitvallást, feltételesen megkereszteltek és megbérmáltak. Másnap reggel a püspök szentmiséje alatt megáldoztam.

A szentgyakorlatok elvégzése után beléptem a Jézus-társaságba (1916), mégpedig egy francia rendtartományba, mert ennek missziói vannak Kínában. Katolikus hit hirdetőként szeretnék visszatérni Kínába.

Nem tudom kimondani, hogy azóta a hitben való bizonyosságban, a lélek nyugalmában, az isteni vigasz édességében, az állandó imaéletben, a Krisztussal való egyesülésben mit adott nekem a katolikus Egyház. Valóban minden, amit lélek és szív a vallástól várhat, megtalálható a katolikus Egyházban. Egykor a hit az isteni fenség szemléletévé fog átalakulni: addig a katolikus Egyház ennek a jövőbeni fenségnek visszfénye marad, — mennyország a földön.

Könnyen érthető, hogy megtérésemet barátaim különbözőképpen fogadták. Egyik bírált, a másik sajnált. Azok, akik közelebbről ismertek, úgy vélték, hogy szívem becsületes, de fejemet elcsavarták. A távolállók átlépésemnek kimondhatatlan szándékokat írtak számlájára. Azt hiszem, Newmann mondta egyszer: Mindenki, aki a katolikus Egyházba lép át, kell, hogy magarávallalja, hogy vagy gazembernek, vagy bolondnak tekintsék. Ha áll ez az anglikánra, annál inkább a metodistára. De milyen jelentéktelen dolog az emberek véleménye, feltéve, ha Istennek engedelmeskedünk! Az övéit a megfelelő pillanatban majd jogaikhoz segíti. Egyedül azt sajnálom, hogy ilyen későn (hála Istennek nem túl későn) találtam meg az utat az igazi Egyházhoz.

A katolikus Egyházba hazatérésem rövid rajzát nem fejezhetem be megfelelőbben, mint Szent Ágoston szavaival, amelyekhez egész szívemből csatlakozom: „Későn szerettelek meg csak, ó Szépség, ki oly régi vagy és mégis oly új, későn !... Hívtál engem, hatalmas hanggal hívtál és süket füleimet megnyitottad. Világítottál nekem és elkergetted vakságomat. Illatodat árasztottad rám, lélekzetet vettem és Téged szívvalak magamba. Megízleltelek és még jobban éhezem és szomjazom utánad. Megérintettél, és forró izzással vágyódom békéd után.“ (Vallomások, 10, 27).

Közli: Gyenis András S. J.

Írás és szó mestere.

(Lippert Péter. 1879—1936.)

Kissé szomorú, de mosolygó és végtelen egyszerűségbe öltözött arcát ma is százezrek őrzik leikükben. Svájci sírdombján ma sem hervadnak el a virágok s művei csakúgy szárnyrakelnek most is, mint életében. Senki fel nem számíthatja egyéniségének varázsát s alkotásainak szertesét sugárzását. Még ma is a felfeléménőkhöz tartozik s az emléket keltegető írónak nem alkonyatról kell szólnia, hanem az idők véres viharában, háborúk s észbontó kegyetlenségek között a napról, mely csak most bontja-ontja ki fényét, erejét. Szomorú, felmérhetetlen szenvedésben megpróbáltatott lelke így hoz jó hírt a szenvedőknek, a szomorúaknak, a próbát most állóknak.

Lehet, hogy sokaknál az ilyen (a halál utánról az elmúlt életre) visszaidézett gondolat csupán konvenció. Azonban Péter Lippert — így szerették őt hívni — élete mást igazol; mert ez az élet kezdettől fogva egyenes, sok fájó sajtása ellenére sem visszanéző — s az ilyen élet delelője túl kezdődik a sírkeresztben, evilági és örökkévaló értelemben. Hogy pedig valóban egyenes volt élete, bár meredek, azt csak most pontozhatjuk ki egészen. Hiszen Lippert annyira zárkózott természet volt, hogy életében még közvetlen környezete sem ismerte s aki legjobban akarta ismerni, könyveit kellett átolvasnia. Könyvei pedig — s ide számítható nagyszámú levelezése is, könyveinek inspirációja, meg magánfeljegyzései: könyveinek vázlatai — a legeredetibb s legkitartóbb s leglelkibb férfinak mutatják őt. Szenvetései tehát nem krízisszerűen zúdultak rá s nem fenyegették kidőléssel soha a Jézustársaságból; a legnagyobb keserűséggel nyilatkozott azok ellen, kik fogadalmukat visszaveszik Isten kezéből. Ellenben kora ifjúságától fogva igenis elmélyítették élményeit e szenvedések s hatásuk intenzív volt, állapotszerű: így lett alkalmas a Mensch Job keresztthordozására s e kereszt felragyogtatására. Anélkül tehát, hogy erőltetnénk, ez a rövid

életírás is szenvedő embersorsában fogja őt bemutatni, aztán ezt az embert a szenvedés mögött meglesni s így élet- és lélekrajzban keresni a P. Lippert titkát.

Egy élet indul.

Szülei bajorok voltak, szegény parasztok Altenrichtben, Felső-Pfalzban, „Burgonya-Pfalz“-ban, ahogy később nevezte P. Lippert a nagy burgonyatermelés miatt. Bizony a kis Péter kicsit későn jött (1879 augusztus 23), hat esztendővel a hét gyermek után s ez magyarázza, hogy testvér játszótársai nem lévén, a magány lett osztályrésze. Ezt a magányt, naphosszat kint a gyepen, csak békés állatainak csevegése törte meg: így is volt rendjén, parasztcsaládban mindig a legkisebb gyerek a libapásztor. Egyetlen életben lévő nővére, Margaret még most is emlegeti, mily szeretettel terelgette, kezéből etette a tollas, gigázó, jámbor állatokat; innen adódik tán, hogy az állatvilágban a lomposabb, de barátságos fajtákat szerette; pl. a medvét; azt írta egy levelében: órák hosszat ott ácsorognék az állatkertben a lusta, brummogó medvéknél. Magány és természet szeretet jó testvérek. A csendes pásztoréletben sok alkalom adódik a megfigyelésre; virágok, fák, madarak, kövek és vizek színpompás játékait megleshette egy egész életre, így lett aztán barátja a „természetes“-nek, az egyszerűnek, a tavaszthozó kis enziánnak, a szorgos méhecskének, a pajkos kecskének, Engadin fölséges vidékeinek, a szótlanul heverő nagy hegyeknek s a mozdulatlan svájci kék tavaknak. A törést, a zúgást, a fergeteget nem szerette, örök „rossz vendégei“ voltak a Köd, a Szél, s előlük élete utolsó éveiben országból-országba menekült. A nyarak embere volt: ezt szerette gyöngye fizikumja; s a csöndes, langyos fuvallaté: ezt szerette a lelke, ebben érkezett számára is az Ūr.

Másik szerelme a Könyv volt; magános lelkének hűséges társa. Hogy miket olvasott mint kisdíák, nem jegyezték fel, de gondolhatjuk: „mindent, ami kezeügyébe akadt“. Éjjel-nappal, olthatatlan szomjúsággal. Még a rövid étkezés alatt is maga mellé tette a könyvet s ha pillanatnyi szünet adódott, nosza gyorsan a betűkhöz. Édesapja egyszer rá is szólt: legalább evés alatt hagyhatna békét a könyveknek. — Oly sok időt vesztek el — válaszolta. Ezt a választ azért is jó megjegyezni, mert későbbi papi életét a lelkigyermek, a vigaszt, meg a szenzációt keresők szinte keresztrefeszítették: a szenvedélyes tanuló és olvasó embert, a magános „önmagának“ élő, a befelé élő kétszeresen verték keresztre. Korán jelentkezett nála az emberektől való húzódás is; pl. szinte sosem mert játszani pajtásokkal; nővére még emlékszik: nem járt korcsolyázni vagy ródlizni sem, csak olvasott. Későbbi

melankóliája bizonyosan a gyermekkor éveiből jött s tán még messzebből: örökségéből. Később a rendben gyakran faggatták, hogy fiziognomiája s karaktere szláv, mélabús, érzékeny kirajzolódása nem szláv származás hagyatéka-e; céloztak a „Lippert“ név kissé szláv hangzására is; a páter azonban kereken visszautasított minden ily célzást, öntudatosan bajornak szerette magát hívni s bizonyára nevetett az ilyen hiábavalóságokon. (Különben a Lippert név elég általános a németben s a társadalom széles skálája van vele képviselve, a parasztságtól nem egy tudósig.)

A család a kis Bederl szerencséjére Amberg városába költözött át valami örökösödés folytán, itt vásárolt az apa házat s a diák e házból járt be a város gimnáziumába. Egyik kezében könyvek, a másikban a tejeskanna: neki kellett egyúttal a tejet is bevinni reggelenként a csarnokba. A többi diákok mulattak a furcsaságon, de aztán megszokták, mint megszokták ezt a visszahúzó, de kemény akaratú fiút is. Csakhogy ő nem szokta meg egyhamar az új környezetet. Új otthon, új utcák, új iskola, új arcok, új könyvek: mindez sok volt egyszerre s az élmények zsúfoltságában elvesztette a tájékozódást. Első vizsgái rosszul mentek. Atyja már ki akarta venni s meghagyni annak, ami: parasztnak. Csakhogy az édesanya, az örök édesanya, ezt nem engedhette; harcolt a férjével, biztatta reménységét s kilincselte a konok professzoroknál; sőt eldugta a rossz értesítőt s férjének — Rebekka esete ez Jákobért — javulásról, haladásról mesélt. A haladás lassan, de mégis megjött; az „érettségiről“ (1898) a legtöbb tantárgyból „kitűnőt“, a többiből „jelest“ hozott haza. Ezt az örömet azonban már nem érthette meg az édesapa, halálos ágyán a hatodikos gimnazistában csak ígéretét láthatta még a családnak. Az édesanya már a fiatal, tehetséges, jezsuita kispapot hívatta halála előtt (1901) s az édesanyának ez az utolsó tekintete néz ránk P. Lippert anya-ábrázolásaiban. Ennél az édesanyánál meg kell egy kicsit állnunk. Egyszer — ünnepeltségének fényében — kérdezték a pátert, honnan vannak ily nagyszerű talentumai. „Akitől minden van: az Istentől — és édesanyámtól. Atyámtól kevesebbet kaptam.“ Az anya lett számára az emberi szenvedések szimbóluma, az eszmények elseje, a lét zengő, egyedülvaló ereje, az Istenség lehozója s a nemzedékek oszlopa. Szinte minden könyvében vannak ódák az Édesanyához s ezek az ódák a kis ambergi házból, pislogó lámpafénynél, a biztatgató, segítő anyaszív mellett derengtek fel először. Míglen felrajzoltak a Liebfrauenminne szűzmáriás ragyogásáig, a földi anyáktól az Égihez. Mily könnyű volt ez a felmenés a tiszta Boldogságosig annak a P. Lippertnek, aki egyszer így kiáltott fel elragadtatva: „az én anyám szent volt!“ Erős asszony volt s a titkos értelmű, mély

élmények átadója utolsó gyermekének; így lett neve, Rosina Scharf, igazi szimbólummá.

A hivatás hozománya.

A hivatás ajándék: hozomány az életnek. Kitérülködés a megsejtett célok felé, új kapuk nyitása, isteni kapuké emberi portán. Tükre emberi vonásoknak: látni fogjuk tehát, hogy villog *tovább* az ifjúkorban kiütöző karakter a hivatásban is. De egyszerismind kirajzoló ja új titkoknak: látnunk kell tehát e karakteren *új* rajzokat is.

Ez a hivatás csak távolról derengett fel először. Midőn 1898 október 2-án belépett a regensburgi szemináriumba, bizonyára maga Lippert is csak átmeneti állomásra gondolt. Ez az állomás nagyszerű volt: kitűnő szellem, a spirituális jezsuita, a tanárok is őszinte jezsuita-barátok s a Rend tisztelői. Két évvel e belépés előtt Altöttingbe zárandokol egy pár diáktársával s egy kapucinus atya vezetésével lelkigyakorlatot végez. Lehet, hogy itt, Szűz Mária közelében, a bajor nemzeti zárandoklás székhelyén, fogant meg benne a többretörés gondolata. Ez a gondolat a szemináriumban jó kezelést kapott; az se lehetetlen, hogy gyanakodó kedélyének megnyugtatására meggy teológusnak: megfelel-e a spirituálisától képviselt *élő* jezsuita a *lelkében* feltűnő eszmének: a szentignáci Krisztus-képnek, melyről később oly ragyogó lapokat írt a „Jezsuitarend Lélektanában. E latolgatások közé csapott egy mindent megmozgató élmény: „Hivatásomat az S. J.-be — mesélte később több barátjának — az a gondolat döntötte el, hogy Jézusnak szolgáljak és Hozzá tartozzam. Életem legnagyobb és legszebb órája volt a hatalmas élmény: egy vasárnapi istentiszteleten, otthon a plébániatemplomban. Ennek az élménynek teleológiai jegye (u. i. valóban az én helyemre vezetett) még most is egyik legerősebb motívumom a hitben. Miközben életemet arra rendeztem be, „ami az Úré“, benső szabadságot s távlatot nyertem; s ha valaki ebbe a kitérült benső világba lép, részesül e távlatból; nem szűkít be és nem nyom le az emberi természet szűklelkűsége. Úgy találom, hogy akik nem az Istenfői a teremtményig, hanem fordítva akarják az utat megjárni, könnyen akadnak el, nem könnyen győznek le bizonyos szellemi szűkszerűséget és nyomottságot“. — íme a hivatás első hozománya: a boldog nagyszívűség, a megtáruulás minden eszményi felé. A Lippert-könyvek örök refrénje, egy kicsit a mi Prohászkanra emlékeztető távlat-keresés és szüntelen felrepdesés a nagy gondolatokba.

Az első hozomány felvitte az égig, a másik lehozta a földre. S ebben különbözik Prohászkatól, a mindig céltudatos, világosfogalmazású gondolatjárásban, az elmélyült teológiai plasztikában, a „többivel“, az emberekkel együttmaradó, „va-

lóságérző“ kibontakozásban. — Midőn 1899 szeptember 30-án a feldkirchi noviciátusba lép, csizmásan, szegényes felszereléssel, gyanakvó tekintettel, rövid nyakán hatalmas, nyomott koponyával s gyöngé, orrhangú kiejtéssel: bizony nem sok bizalmat ébreszt. Társai vissza-visszahúzódnak tőle, s magánya — mely immár intézményesen is köréje borul — még mértéktelenebbé lesz. A jezsuita noviciátus kiválóan alkalmas, hogy a fiatalokban lappangó hibákat, ferdeségeket napfényre hozza, amint alkalmas arra is, hogy jótulajdonságaikat — pillanatra — befődjé. A szentignáci „negatív“ módszer elve ez s négy évszázad beigazolta helyességét, — legalább a kezdő évekre. Csakhogy Lippert mindhalálig nagy titok marad az embereknek s keserű „pesszimista modora, örök félelme s ítélkezése önmaga fölött bőven megtétézték a negatívumokat. Ember-kerülése sohse vált mániává, de csökönyösen ragaszkodott bízó, gazdag magányához: s gondolhatjuk, mi volt számára a jezsuita noviciátus kihangsúlyozott „közös élete“: maxima poenitentia.

Itt kezdődött harca a megállás, megintézményesedés, a „rendszer“ ellen; a lelkesedésé a szilárd formáság ellen, a szereteté, a törvény ellen, az ő szavával — Ungebühr gegen Gebühr. Rejtett „lázasát“ az újoncmester atyai melegséggel értelmezte és megbecsülte. 1900-ban Szeplőtelen Fogantatás ünnepén devocionális fogadalmat tehet, míg a következő évben a jogszerinti fogadalmak immár végleg eljegyezték a Renddel. Exaetenbe kerül azután, a humaniorák elmélyítésére. írói hajlamai már itt is megmutatkoznak; egyik társával drámát ír s elő is adják a szokásos gyakorlásra szánt ünnepélyen. Tanulni szívesen tanult, elsősorban azonban nem irodalmat, hanem a reáliákat. Rajongva csüggött a felsőmatézis igazságain és szépségein, vagy a fizika képletein. Ezekre a képletekre hamarosan életbevágóan szüksége volt. 1902-ben u. i. a nagyhírű valkenburgi Skolasztikus Bölceletre került és — ha csak két évre, bienniumára is, tér nyílt szenvedélyes igazságkeresésére. Szentül bízott az emberi megismerésben, míg egy csapás meg nem kábította. Tanulmánya végefelé disszertációt írt az érzéki megismerés objektivitásáról (parte rei). P. Knabenbauer, a tanulmány felügyelő, jó darabosan megkritizálta a dolgozatot: „hogya lehetett ily buta tételt védeni!“ Senki se tudja, mily csapás volt ez Lippert gondolatvilágára. Közeljárt a teljes skepticizmushoz s gyanakodó, tépelődő természete fájdalmasan elborult. Mindent újra kellett kezdenie, egyedüli világító pont a természettudomány volt. Az évezredek fogalmakkal s lezárt kifejezésekkel szemben aztán mindvégig meg is őrizte idegenkedését; hányszor kellett még hallania, amit e krízis után iskolamestere, P. Beck mondott: „Igen szeretem Fr. Lippertet; kitűnően ír; de mégiscsak oly világos terminu-

sáink vannak; miért nem azokat használja?“ E krízishez másik is járult. A bölcelet befejezése után kollégiumi segítő munkára szokták a fiatal jezsuitát, a magistert beosztani. De a tartományfőnök, P. Schaf fer, úgy vélte, hogy „ilyen arccal“ nem lehet ifjúság közé küldeni valakit. E kijelentés a magister fölébe jutott s mint égből jött villám, lesújtotta. Igen, erre nem is gondolt, hogy csúnya, nagyon csúnya s ezt nem lehet filozófiával elintézni, mint a skepticizmust. Tehát — s ez a gondolat mindvégig kísért életén, sikerei tetőfokán is — semmire sem alkalmas, csak melankolikus tépelődésre. — íme, ez is a hivatás hozománya, a józan Rendé, mely mindenre gondol, a hiányokra is, arra is, hogy „madárijesztőt“ nem lehet tenni, minden csintalanság céltáblájául — emberek, főleg fiatalok közé.

A lelki felszabadulás s a letörés közé egyesítően és józanon jött a harmadik hozomány: az apostoli gondolat. Nemcsak Isten gazdag világa van, nemcsak az Én útvesztői vannak, hanem vannak lelkek, akikért az Én van s akik az Istenért vannak. Már a filozófián fel-felcsillant e gondolata: „Most itt Valkenburgban — írja egy regensburgi kispap társának — minden lehető problémával kell bíbelődnöm, nem is tudom még megoldani. Ha nem volna apostoli cél, mind e problémát a tanárookra bízám, ámbár testvéreim mindig mondják, hogy katedra-szellem vagyok s kiváltkép mint professzornak vagy könyvírónak hasznomat vehetik“. Egyelőre ki is próbálták tanítói tehetségét: két évig matematika-tanárrá lett a valkenburgi Bölceleten, minthogy már előbb feltűnt egy számtudományi dolgozatával a főiskola házi folyóiratában. Most aztán segíthetett derűre-borúra; ebben ugyan eddig sem volt hiány, s mint volt társai feljegyzik, egymásnak adták a kilincset, hogy egyszerű, tartalmas magyarázatai világosságot derítsenek a kezdő filozófusok kételyeire. Könnyen, hamar tanul, maradt volna sok ideje személyes elmélyedésre, de a magányt, féltve őrzött magányt meg kellett törni— másokért. Így lett megváltója a magánosnak a Másik Ember s így lett lassankint lelke nyitva minden ember felé; s ez hivatásának legszebb, legállandóbb ajándéka.

A teológia (1906—1910-ig) Valkenburgban csak tető alá hozta lelki épületét, immár súlyosabb krízisek nélkül. A divatos nyugati modernizmustól óvatossága távoltartotta, viszont új lelki szerzeményeit, az önfeláldozást s készséget társai alaposan kihasználták. 1909 augusztus 28-án szentelik pappá s ezzel végleg Isten hű, választott emberévé lesz. „A hűség — írta tíz év múlva — talán összes tulajdonságaim között a legjobb (vagy az egyedül jó).“ Mások más jótulajdonságát is felfedezték, — túlhűtött szerénysége miatt másoknak kellett majdnem minden nagyszerűségét felfedezniük; így pl. írói

adottságát is. Egy Foerster-könyvről szóló ismertetésével tűnt fel a Stimmen aus Maria Laach hasábjain; a német jezsuita írók rögtön maguknak akarják lekötöni. Az ő válasza azonban más volt, mikor egy jó embere megkérdi, mi akar lenni: „Lelkipásztor egy nagy városban!“ Valóban, miután elvégezte a harmadik próbaévet (a tanulmányok befejezése után egy év noviciátus-féle), csak egy évig van a valkenburgi írók Házában, s 1912-ben Münchenbe kerül. München, a katolikus bajor főváros, a gótikus művészet, az olasz renaissance, a barokk s némileg jezsuita emlékek metropolisa lett működésének kiindulója s fáradt kiszállásai után megpihentetője. Mikorra azonban ideérkezett — Kreitmaier, író társa szerint—, már magával hozta pihenést nem ismerő, szenvedélyesen és sokat dolgozó szellemét, sőt „egész idea-világát“. Itt, a lassan kifejlődő írók Házában igazán oda került, ahová vágyott: ellentétekből és végletekből összetett lelke a világváros nagysugarú tevékenységében loboghatott Isten országáért, de halk, nesztelen cellacsöndben, elmélyülhetett rejtett soliloquiaiban; művelt íróársak között s mégis egyedül; oly környezetben, mely intézményesen az ő természetéhez volt szabva. Ez lett egybekötője hivatása hozományainak.

Út az emberekhez.

Mily sokat járt ezen az úton! Nem lehet nagy csodálkozás nélkül olvasni, hogy mennyien ismerték és szerették, mert előbb ő, — ki „elég“ lehetett volna önmagának — a remetevilágú ember, túllépett barlangján s nem utálkozott Zarathustrával az alacsonyabbrendűeken, sem azokon, kikhez „korbáccsal a kézben“ kellene menni. 1914-ben írja egy levelében: — midőn Margaret néneje épp gyógyulóban volt olyan betegségből, melyet mások szolgálatában szerzett. — „Testvéreim, tönkrementek a sok másnak-segítésben, én vagyok az egyetlen józan, vagyis: a szívtelen a családban, aki ilyesmire nem kapható.“ Tudjuk, mennyire volt kapható.

Útja először is előadásokon át vezetett az emberekhez. Igaz, az ő fellépésekor szokatlan népszerűségnek örvendett a pódium. Meg is jegyezte egy müncheni egyetemi tanár: „Ha valami válaszüton ki volna írva: ez az irány a paradicsomba vezet, s egy másikon: ez az út a paradicsomról szóló előadásra vezet, a legtöbben ez utóbbit választanák.“ így hát jórészt az idők hulláma vetette Lippertet is az előadótermek emelvényére, miután egypár ismerős és jóbarát hozzászögödött és képességei ellenére unszolni kezdték a fellépésre. Képességei? Ha voltak, amint voltak, mélyen elásva voltak a visszataszító külső mögött. Gyöngye, sziszegő hang s hozzá még az orron keresztül, a zenei hallás hiánya, félénk, gyanakodó tekintet, lapos, nyomott, csúnya fej, még elrettentőbb arc, duzzadt,

akaratos ajkak, alacsony termet, barátságatlan remete-megjelenés. Túlzott önelemzése s önismerete még fel is fokozták hibáit. Izgul is első előadása előtt, hogy fiaskót vall, míg első előadó-ciklusa a bajor udvar Richard Wagner-termében ki nem nyilatkoztatja rejtett értékeit. Napról-napra növekszik az érdeklődés s zsúfolásig megtöltik a termet; önbizalma — írja első sikereinek tanuja, P. von Chastonay — minden előadással növekszik, mert úgy érezte, hogy megtalálta az utat a müncheniekhez“. A lélek és tudás fölénye volt ez anyagon és testen. Itt először, aztán még ezerszer ismétlődött meg, amit egyszer így fogalmazott meg egy tekintélyes svájci: „A hangulatos kápolnában egy különös, kicsiny ember jelent meg az előadómelvényen, összenyomott fejjel, majdnem kiállhatatlanul halk hangon kezdte és egészen kontraszt modorban. De: megfénylettek vonásai. Költő szolt már, Istennel ivódott lélek... Nem volt már ugyanaz az ember! Arcáról szépség sugárzott! Elragadtatva csüngtünk ajkán, s az órák, sajnos, oly rövidek voltak.“

Hangja hibáit pedig mindjárt kezdetben gyakorlattal pótolta. Egy müncheni színésztől vett órákat s elsajátította a tökéletes, akusztikai kiejtést, arányos lélegzést; úgyhogy ettől fogva órákhoz beszélhetett nagy termekben is minden különös megerőltetés nélkül. Megindultak hát az előadások s azóta majdnem haláláig szakadatlanul folytak. Főbb állomásai: München, Mannheim, Darmstadt, Worms, Köln, Erfurt, Halle, Innsbruck, Bern, Zürich, Luzern, stb., stb. Állomásról-állomásra hívják, és hányszor! És hányan! Berlinben vég^g le akarják kötni, hogy aztán lelkének gazdagságát minden irányban kihasználják. Mert ezek az előadások szóltak aztán mindenről, lelkigyakorlat, konferenciák, eszmecserek, szónoklat és prédikáció, tudományos fejtegetés és népszerűsítés formájában. Ami egységet adott e szétfutó témáknak: az élőszo varázsa volt, meg a sajátos lippertiség, ami bármihez ért, egyéni izzásba hozta, megszárnasította, megszellemesítette. Valláskülönbség nem emel sorompót hallgatói közé, zsidók és eretnekek épúgy ott állnak szószéke alatt, mint jó és rossz katolikusok, férfiak vagy nők. Hogy megérthessük a tüzet, melyet hallgatói között szétszórt, magyar vonatkozásban Mécs László szavalóestjeire kell gondolnunk; a költő mindent és mindenkit elöntő pátosza lobogott végig a bajor szónok hallgatóin is. Templom és udvari meg főudvari tánctermekek, berlini és bécsi hotelek, falusi zárdák s nagyvárosi árvaházak, intézetek, klubok visszhangozták szavait.

Az emberi szív kibeszélhetetlen titkaihoz érkezett s az örök emberihez, mely — vult decipi — szereti, ha fénnel, meleggel, szépséggel becsapják. Ezért kívánta, hogy előadótermei díszesek, vágyl ízlésesek, tiszták legyenek. Ezért sür-

gette mindvégig könyveinek esztétikailag vonzó, művészi kiállítását. Lehet, hogy esztetizmusa eleve eljegyezte magát a válogatott, művelt közönséggel. Pedig hamarosan felfedezik, hogy világos, egyéni gondolkodásmódja a *nép* számára is kiaknázható volna. Felkérésre dolgozik is évekig a Gesellenfreund (Kolping-legényegyleti lap) számára; a nagy háború alatt Faulhaber bíborossal, Keppler püspökkel s Donders professzorral prédikációszerű röpiratokat ad ki (Feldpredigten), stb. De hamar belátja, hogy „sohasem lehet a nép embere“. Egyszer kéri, hogy egy szentéletű jezsuita páterről, a régi Társaságból, írjon népszerű életrajzot. „Csakhogy az ilyen népmozgató ügyektől — írja levelében — teljesen idegenkedem. S e szent életében nem is találok elég ösztönző erőt. Ilyesmit jobban tudnak a történészek.“ Ha tehát mégis megpróbálta kezdetben a lehetetlent is — ez nagy törekvésre vall, hogy használhasson az embereknek. Használt, mint kevesen, főleg az elfelejtett, a szenvedő százazreknek, a lélek roskadtjainak s a hit inaszakadtjainak; egyszerűen — az „új“ embernek.

Ragyogó, írókon nevelődött s egyéni művészhajlammal táplált stílusán kívül, az esztétikumon kívül, az ethikum is jó útnak bizonyult a szívekhez. Azonban nem kell ezen valami törvényízű moralizmust érteni. Mit se vetett meg jobban, mint a kazuisztikához való leragadást. Még rendtestvérei körében is meg-megcsipkedte, kedves humoros módján, P. Brors-t, a *Klipp und klar* dogmatikai szörszálhasogatásra hajló szerzőjét. Az igazság érdekelte, ha nem is katolikus szájból eredt, s igazságok, eszmék, metafizikai kapcsolatok gátlás nélkül, kicsinyes eltulajdonítás nélkül, gettőbazárás nélkül. Ezért hangsúlyozta s tán remélte a protestánsok unióját végre az elhagyott Egyházzal, azért kifogásolta a keresztény vallások viadalát egymással, amelyből hasznot egyik se húz, csupán közös ellenségük. Nyelnivalója éppen elég akadt e beállításai miatt. Egyesek az egvháziasságot, a kollektivum, a liturgikum elsikkasztását féltették túlzott egyéni beállításai miatt. Mások a fogalmak s a vallások egyszintű látszata miatt kiáltottak tüzet.

Nem sokba vette e hívatlan komolykodókat; „már 13 éves koromban csöppet sem bántott az ilyesmi, csak mulattatnak az ilyen támadások; igazán megbántva csak akkor lennék, ha adottságaimat kétségbe vonnák“. (Levél 1920-ból.) Ezt nem tették, ellenben irányának helyességét mindvégig s mindmáig sokan vonták kétségbe. Hányszor lehet manapság is beavattaktól hallani a „jóakaró“, óvó intést Lippert könyveitől. Csak tovább ismétlik egyik ókatolikus német lapnak, Der Romfreie Katolik-nak gyanakvásait: elkerülte-e Lippert a modernizmust s nem Tyrell követője-e? Vagy talán félreismeri rendje

szigorú rendszerét, „vagy egészen elvetemült kételkedő volna-e, aki a jóhiszeműek kegyébe befurakodik, hogy később elárulja őket?“ (1941 április 23-i szám.) Hasenkamp, a költő is aggódott. Tán félt az evangélium betörésétől a költészet féltve őrzött elefántcsonttornyába: „a megismerhetetlen Istenről, a mi időnk fogalomállasztó lírizmusában beszél; félő egy hitben fáradt időnek így szólani“. Berlinben egyszer a hírhedt aposztata, Gr. Hoensbroech is meghallgatja s „Jezsuita türelmetlenség“ címmel ezeket írja: „Tartalom és forma tekintetében több a közepesnél, színészi a rosszabb értelemben.“ Szóval az alacsony emberke forradalmat csinált túl a mesgyn is s ez, ha mást nem, korrektségét igazolja.

Hallgatósága azonban súlyos tétel volt témáinak kiválógatásában. Keserűen panaszkodott, hogy mihelyt gyónásról, megtérésről kezd beszélni, ellszallingoznak a máskor hűséges hallgatók: „erről majd máskor szeretnénk hallani“. Igaz, más papot meg egyáltalán meg sem hallgattak ezek az emberek s ha valahogy hozzájuk lehetett férni, egyedül Lippert nyelvén és alkalmazkodásával lehetett; a szentignáci türelmesség és okosság modern érvényesítése ez — s nem modernizmus vagy lírizmus — az ő kapujukon bemenni velük, hogy a mi kapunkon kijöjjenek velünk. S hányan jöttek ki P. Lippert kapuján? Erre, úgy gondoljuk, nem számokban kell felelnünk, hanem utalással a kegyelemre, amely ezt az utat választotta, az új idők új pogányaihoz. Hozzá kell venni a választottak, a hitben megmaradtak seregeit, kiknek Lippert szava jelentette a felfrissülést s a választ arra a talán csak félig bevallott kételyükre, hátha oly eszmének rabjai, mely felett már eljárt az idő. Egyetemesen nézve pedig Przywara filozófiája, Kari Adam teológiája, Guardini liturgikus szelleme mellett Lippert szószéke az a tényező, mely a modern német katolicizmus ünnepeitjeinek galériáját kiegészíti s irányt szab talán egy eljövendő, boldogabb korszaknak.

Szavát később a rádió hullámain keresztül eljuttathatta azokhoz is, kik még az ő szószéke alá sem voltak hajlandók eljönni. Sőt pl. éppen másvallásúak szorgalmazták, hogy a bajor leadót erősítsék fel, illetve P. Lippert vasárnapi előadásait más állomások is átvegyék. Ezek az előadásai, mint a többiek közül is jó egynéhány aztán — mások kérésére — a müncheni Ars Sacra-nál megjelentek; öt kötet, 1930-tól, Csak most bontakozott ki igazán az elkerülhetetlen Lippert-kultusz, midőn hallgatói a birodalom minden részéből s túl a határon egyszerre hallgatták, majd kezükbe vehették művészi köntösben előadásait. „Népünk megmentője ön — írja egy tisztelője elragadtatva —, Isten kegyelméből nagy próféta és misztikus s a mi népünket a szellem erejével egy jobb jövő felé fogja vezetni.“ Volt valóban benne valami a próféta-

tudatból, a magasra fokozott felelősségérzet, a gondolat, hogy Isten vagyonából, Isten jó vagy rossz gyermekeiért sáfárokodik, s a félelem, hátha csalódnak benne s rajta keresztül az evangéliumban. Izgult, mint egy kisgyermek az első fellépéskor. Még itt, a stúdió asztalánál is. Mikor ezt kétségbevonják, azt írta kissé humorosan: „... Előadásom előtti napon alig tudok valamit enni, nyomott és felcsigázott kedélyű vagyok; dehát így van: mindig azt hitték előljáróim, hogy tisztán egyéni szórakozásból tartom az előadásokat.“ Pályája végén már kevesebbet vállalhatott, míg arra a meggyőződésre jutott, hogy sokkal többet ér el könyveivel, mint a mindig szenzáció-jellegű élőszóval. Sajnálta a sok időt, melyet előadásaival elveszített. De hogy e *miatt* egyáltalán sajnálkozni tudjon, ezt az utat kellett végigjárnia. S az ilyen tépelődés — igazán Lippertre vall — hasonló az építőmesterhez, ki azon töpreng, hogy az építkezésnél mindig felfelé kellett volna raknia a falakat s nem a földre lefelé is, mert így magasabbra jutott volna. Valóban alapot, olvasóközönséget előadásai szereztek számára. Csak így tudott hinni a modern szkepszisre hajlamos közönség, keresve és megtalálva a betűk mögött az embert. S ez az ember, nem hiába hasonlította Donders professzor Newmannhoz, nem a könyv-pátosz embere volt, hanem az élet-étoszé. Nem az egymásra tornyosuló retorika-építményeké, hanem a fojtott, csak néha-néha felcsapó lélek-hullámszerűsége. Nyugodt, tárgyilagos s mégis legalányibbá átívódott gondolatai a mélyből jöttek s mögöttük egy élet valómása szunnyadt. „P. Lippert a csendből jött s a csendbe érkezett“, a szívek csendjébe, a megilletődés és eszme-transzformálás csendjébe. Azon az úton, melyre Jézus Krisztus állított: elmenvén tanításokat, hirdessetek.

Könnyes könyvek.

Szava elröppent és többé senki vissza nem hozhatja. Itt maradtak írásai, „könnyes“ könyvei, s a Lippert-lelket ezekben próbáljuk jelenvalóvá rögzíteni, legalább a jellemzőbbekben; a többiekhez az olvasót utasítjuk. Igaz ugyan, hogy aki odaadással olvas csak egyet is közülök: az egész lippertiről kap benyomást; meg nem értőinek nyelvén: minden könyvben ugyanazt mondja. *Ugyanúgy*, de könyvről-könyvre *mást*, így helyesbíthetjük; ezért tűnik elénk minden könyve mögül ugyanaz az arc, úgyhogy ismeretlen szövegnél is egypár mondat után azonnal ráismerünk az ő stílusára. Nagy stiliszták és költők kiváltsága ez. Ez a sajátosság azonban azzal a hátránnyal jár, hogy nem lehet lefordítani a könyvet, ő maga sem remélte, hogy pl. a latin nyelveken ugyanazt a hatást érnék el, mint az anyanyelvvvel összeforrott eredetiben. A maçvar kezdemény is többet eltakar, mint revelál az igazi Lippertből.

A háború alatt kezdi a Hiszekegy feldolgozását. (*Credo*-sorozat, 6 kötet, 1916—1923-ig.) Közel a teológiai évekhez, friss élményekhez — hiszen Lippertnek személyes ügye volt az örök hittudomány — meg-megvillan az élmények harmata a legsúlyosabb veretű cikkekben is. Nagyranított gyerek-szemmel nézi a világot s elcsodálkozik ősi szépségén: „nem hinnők el igazában, hogy lehetséges a világ, ha valóságához nem szoktunk volna hozzá, mert az isteni Nagyszerűség e ki-habzása, az első, amit gyermeklelkünk megragad s ámulva húz magához“. Azonban felkiált a lélek, a nagyratörő: „minden szélessége ellenére mégis szűk ez a világ, mint egy korporsó, az ég minden fényei ellenére sötét, mint a szürke derengés, minden nagysága ellenére kicsiny, mint egy játékszer, minden pompája ellenére szegényes, mint a koldusgyermek“. A teremtés e csodája és elégtelensége csak utalás tehát a csodák Alkotójához s az elégtelenség Megelégítőjéhez. Fellobogás, felsikoltás az Istenhez: „a kozmikus törtetésnek hallatlan íorro Örvény lései ezek, minden életnek hihetetlen szelidségei s pusztíthatatlan erőltetései. Ein Schwingen und Rollen, ein Kreisen und Sausen, ein Stossen und Jagen, ein Hoffen und Sehnen, ein Hassen und Fliehen, ein brüllendes Begehren und ein ungestümes Ergreifen, eine gepeitschte Rastlosigkeit und Unruhe, ein tobendes Wettrennen und ein ungestühmes Heimweh — das ist die Welt.“ (III. k. 16—19. 1.)

E kötetek hatása szokatlanul nagy volt, az elmélyedéshez szokott német temperamentum s az új idők szelleme miatt, a vaskos fóliánsoktól visszariadok ismét tömegesen olvastak lelki írásokat. A szerző még utolsó éveiben is tervezte, hogy a hitvallás e sorozata mellé az erkölcsi kódex fejezeteit is feldolgozza, hogy egész rajzot adjon ó igazságokról az új embernek. Sajnos, a halál közbeszólt; de ha ez még sokáig néma is, közbeszólt volna a lipperti gondolatvilág, mely, amily ott-honosan mozgott a teológiában, úgy idegenkedett a morali-zálástól. Credója fogadásában Dunkmann teológiai tanár szava lett irányadó: „P. Lippert eme rajzait nem csupán nagyértékű irodalmi kísérleteknek mondhatom a művelt közönség számára, hanem sokkal inkább értékes teológiai teljesítménynek, mintaszerűnek mindenki számára, akik az Egyház dogmáival foglalkoznak. Lippert érti a módját, hogy kell a közvetlen élményt a kristálytisza fogalommal egybeolvasztani.“* Epp ezért kérték többször a szerzót, hogy fordítsa le a Szentírást, melyet idézeteiben oly modernül, életszerűen alkalmazott. P. Kreitmaier fölveti, hogy a Lippert-teológiát rendszerbe lehetne-e szedni s nemmel válaszol, hiszen annyira élet, dinamika s fakadó bensőség buzog Lippert írásaiban, hogy a zárt rendszert csak az egész megcsonkításával szenvedhetnék el.

Karl Adam mégis megkísérli e teológia legfőbb állomásait kipontozni s nem lesz érdektelen átadnunk neki itt a szót: „Lehet s kell is P. Lippert sajátos teológiájáról beszélni. Sajátossága leginkább az igazi ágostoni törekvésben van, hogy a teológiai igazságokat éppen értéktartalmukban nézze s a hívők számára gyümölcsözővé tegye ... E szándékot számos mai teológussal együtt képviseli. A finom érzés egyedül az övé, ezzel a modern lélek igényeit és szükségait az utolsó szögletig felfedezi, ép így a mesterség, amellyel éppen ott illeszti az örök igazságok sziklájára, ahol az élet igazi vizei buggyannak elő. Teológiai érdeklődése, mint a hippói egyházatyánál, örök ritmusban árad Isten és a lélek között. S minthogy e lelket nemcsak in abstracto, hanem metsző konkrétságában látja maga előtt, P. Lippertnél annyiban beszélhetünk dogmatikus individualizmusról, amennyiben dogmatikája individuálisan értelmezett dogmatika. Így érthető az ő szava: „Alle Frage, die in mir sind, habt ihr zuerst in mir hineingefragt.“ Probléma-beállításának ez egyéni jegyével teológiájának egy további tulajdonsága kapcsolódik szorosan: tisztelet az emberi személyiség titka előtt. Vallásos tisztelet ez, az emberlélek egyedülvalóságának tudata kelti, annak tudása, hogy minden emberlélek az istenség külön, egyszeri, meg nem ismételtető tevékenységeinek helye.“ S mégis az objektív elemet is ki akarja hangsúlyozni Lippert és pedig szűzterületen, ahol a kinyilatkoztatást az Egyháznak eleddig nem kellett megformuláznia az eretnekek miatt: „ahol a lélek egyedül Isten örözetére van bízva“. Itt a fordulópontra, amiért az egyszerű, jóságos Lippert ellenmondásra talált s megtapasztalta, amit a teológus tragikus sorsának nevezett, hogy t. i. „ideáljainak keresztjére van függesztve“. (Célzás Lippert legmélyebben járó teológiai művére, a *Wesen des kath. Menschen*-je.) így hát a modern lélek szubjektív és objektív normáinak példátlan feszültsége, a féneloni excessus caritatis a folytonos lelki vértanúságra vitte. (Theol. Quartalschrift, 1937. 11. H.)

Ha titok volt az ember, titkosabb volt az Isten! A keresztrefésztett ember Istene Jób Istene, Ővele beszél emberiségünk fájdalma: *Der Mensch Job redet mit Gott*. 1934-ben jelent meg e leghatalmasabb Lippert-könyv, tán a legnagyobb jezsuita-mű a XX. században. Betegágyon írta, dugdosva a vizitáló orvos elől. Érezte, hogy az ő válasza az élet miértjeire nem lehet más. Utána csak a vigasztaló halál jöhet. Jellemző, hogy csakis ezzel a munkájával dicsekedett. MA magány itt — írja meráni kórágáról — nemcsak gyógyító, hanem termékeny is. Érzem már, hogy csordogál elő új könyvem a tudatalattiból. Ezt még szeretném megírni s aztán jöhet a halál.“ Ha jöttek is még a két utolsó évben könyvei, ezek jórészt visszhangjai voltak a fájdalmas Jób-hattyúdálnak, mi-

ként postumus művei is jórészt címükben is elárulva a legizgatóbb kérdést, a szenvedést. (Abenteuer des Lebens, Einsam und Gemeinsam, Die sieben Worte Jesu am Kreuz, Kreuzweg, Menschenleid, Leidender Herr.) Az Isten meghallgatta a szenvedő kérő hangot, mely 1932 újjévén a rádió hullámain könyörgött: „Ne hívj el engem művemnek közepéből! Ne hívj el, ha művemet s lényemet csak félig alkottam meg! Ne hívj, míg bennem minden kavargog és értelmetlenül hever. Ne hívj, míg éveim üresek és hiábavalók! De ha időmet betöltöttem s vetésem beérik, hadd menjek akkor, ajándékomat ujjongva vigyem Hozzád.“ (Von Festen und Freuden. 250. 1.)

A lipperti Isten-fogalom elemzését a Jobbal kapcsolatban ismét Adam-ra bízuk. „Mevolt az igénye arra, hogy Istent mint az abszolút szabadságot és önhatalmat, mint Szuverén Urat és Felfoghatatlant lássa és láttassa, ki nem engedi magát berekeszteni semmiképpen emberi képzetekbe s fogalomhálóba. Mert Isten az első és utolsó sorban Mysterium, azért minden, amit mi emberek a szigorúan kinyilatkoztatási körön kívül gondolunk, akarunk s véghezviszünk, az ő isteni fenntartása alatt van. Ezért „nem számít“, ha az emberi cselekvés és a történelmi folyás még olyan különösnek és kalandosnak tűnik fel. Az ember s az általa indított történelmi mozgalom valahogy Isten játéktervébe illik, s lehet, hogy az istentelen Attila e játéktervben jelentősebb szerepet visz, mint Szent Alajos. Így hát az élő Istent Lippert mindig talányosan, titkosan szemléli. Az Őt kifejező igen mellé azonnal nemet is kell mondani. Csak az igenben és a nemben van az egész Isten. Jóbjában, ahol az ember halálos komolysággal s végső póreséggel beszél s kéri számon Istenét, Lippert ezt az Isten-fogalmat megrázóan szemléletessé teszi. Vallomáskönyv a Jób, Szent Ágoston Confessióihoz mérhető.“ A görög apofatikus teológia, Duns Scotus, Barth és Gogarten volnának e teológia rokonai; csakhogy Lippert nem tűri a sematizálást. „Pontosabban nézve nem annyira spekulatív megismerése, hanem mély, komoly áhítata, emberi Énjének odaadása az isteni Te-hez, ezek által lett imádsága tisztelő hallgatássá a Megfoghatatlan előtt s ez az „isteni* racionalizálásnak minden kísérletét mint profanizáló visszaélést vetett vissza.“

Adjuk még át a szót a Jób két kritikusanak. „Nem ismerem — írja Karl Pflieger — a hitetlenség könyvei között merészebbet (freimütigeres) a hit e könyvénel. Amit szemére vehet Istennek az istentelen, a világnak s az embernek a peszimista, s az Egyháznak az Egyház ellensége, azt megmondja ez a pap. Így a könyv, s jól van, hogy így van. Csak így lehetnek az élet disszonanciái világszimfóniává, ha a mindent átölelő Égnek igenévé és ámenévé alakulnak át.“ S a finom beleérzések stilisztája, a katolikus regényirodalom büszke-

sége, Gertrud von Le Fort: „Csak szemlesütve, csak nehezen, csak nagy tisztelettel foghatunk e könyv megbeszéléséhez... Mert imádság ez (célzás soliloquiás beállítására) s az imádságot nem szokás megbeszélni, de talán szabad — együtt imádkozni.“ Valóban Lippertet imádkozni kell előbb s csak aztán beszélni róla.

Összintéségben a Jóbot csak egyetlen műve múlta felül: *Aus dem Engadin* (1929). A svájci hegyekbe megrendült egészségének helyreállítása végett ment, ki-kirándult a penzióból a természetbe s úgy találomra vetette papírra gondolatait. Sils Maria, St. Moriz, Muott'otta, Maloja, Fextal völgyeibe, tavaira, rejtett ösvényeire majd háborgó, majd megbékélt léptekkel lépett — träumend, studierend, betend — se lépések örökre megmaradnak e könyv kópiáin. Beszélt emberekkel, kik még emlékeztek Nietzschére, amint engadini magányában Zarathustráját írta; tán holnap így emlegetik a feketekabátos öreg papot is, amint a patak mögött a rejtett sziklapadon megbújik s csendes kárörömmel nézi, hogy végre ide nem követheti senki. Együtt ácsorgott féldél előtt a falu apraja-nagyjával, midőn a nagy világtörténeti esemény megtörtént: flasztert építettek egy istenhátamögötti faluban. Birkózott a havasi kecskével, parolázott frakkos urakkal, megbámulta az elersuhanó cifra autót, a feszes vigyázzban álló fenyveserdőt: s közben a lelke meg-megnyílt bentfelejtett kérdések igelésére. Csak magának írta e sorokat s csak később gondolt kiadásukra, úgy, ahogy vannak; itt hát „álarc nélkül“, az igazi Lippertre találunk. Nem mindenki értette meg az igazi Lippertet. Még a zseniális irodalmi s közéleti férfi, P. Muckermann is azt írta a Grálban: „Itt-amott, s különösképp egyes helyeken az a gondolatom jött: némely dolgot meg lehet mondani az Istennek, meg a hallgató csillagoknak s a kis enziánnak is; de az embereknek?“ Viszont mások ezt a művét tartják legmerészebb fogalmazású s esztétikailag legérettebb alkotásnak. Wilhelm Hausenstein pl. említi a mai német irodalom egyik legjobbjának ítéletét a könyv „Lieblinge Gottes“ cikkéről: „ez a cikk forma és tartalom szerint a német próza ezer legfontosabb oldalához tartozik“.

A távoli, méltóságos hegyek az Istenhez való idomulást, a végtelenhez való magatartást idézik benne, s a Lippertteológia éppen itt boltozódik az Isten meg nem foghatósága s az emberi személyiség méltósága felett. „A Végtelenséghez való mérés jobb, mint bármi mérés, mindenesetre nem szűkítő mérés, nem relatív és nem önkényes. Világítélete nem lemondás, követelése nem megszorítás, elítélése nem kioltás. De aki egy teremtményt valami más teremtményhez mér, az már erőszakot tesz rajta, egyik határoeltságot másikkal cseréli fel s ez már maga szűkebb mértékelés, mint a szükség, melyet le akar

győzni.“ (50. 1.) Énünk s a világ tehát a Végtelenbe tör s a teremtés bősége e Végtelen reveláló pillanatát várja: „Az egy pillanattért, melyet élvezek, teremtette Isten az örökkévalóságot; hogy a Földet megvidámítsák, teremtette a Napot, Holdat, Csillagokat; a csónakot, hogy vigyen; magános végtelenségbe kíván Ő jönni velem, s aztán ott a Tenger, s a Hegyek csak azért hallgatnak, hogy hallgatózó lelkemben egészen csönd, egészen béke honoljon.“ (93. 1.) Az Istennek s az Úrnak egybezugása tör itt fel a külvilág széles medrében s eckeharti merészségben lépik át a megszokott gondolkodás gátjait. A ki-egyenlítődség tehát újabb misztériumba vezet s Lippert sosem szégyenli a misztériumot. Az Isten e megfogalmazásban „meg akarja magát ragadtatni velünk, ha kezünk a világot érintik, mellyel Ő mint ruhával fűdi magát“. A világ tehát „Isten világitása, csengése-bongása ... minden kutató szemből az ő mindentudása tekint ki, minden gyermekben ünnepi kiáltás hallatszik róla, minden jó és tiszta lélek az ő lényegének jelensége.“ — így lett Lippert személyes ügyévé a lét legfélelmetesebb kérdéskötege, legőszintébb könyvei, így lettek szenedő sorsának teológiai kirajzásai; könnyes s mégis vidám teológia.

Rund um den Tisch.

Erről is kell szólnunk, a szónok s az író Lippert mellett a Kerek Asztal Lippertjéről. Ez is az ő lelkéből lelkedett, a titkos, lelki közösség. Inkább csak merész, szép álmom volt az egész s komolyan maga sem hitt benne. Ha tartósságában, látható eredményeiben bízott volna, fel kellett volna adnia a mozgalom lényegét. A mozgalom a lélek baráti önkénteseiből regrutálódott, egy kissé a szerzetesi lélek-közösség szerint, ennek rendszere, formája, zártsága nélkül. Közös gyakorlat mindössze az évenként egyszeri összejövetel lett volna, rund um den Tisch, megbeszélésekre. Egyébként láthatatlan egységben, ki-ki a maga területén ápolta volna az össze* tartozás s lelki elíttség gondolatát s tetteit. Később Lippert baráti körére s elkötelezett olvasóivá lett a mozgalom s mint ilyenek egyes írásai különös hangsúllyal szóltak. (Von Seele zu Seele, 1924, Zweier/ei Menschen, 1931, Brieie in ein Kloster, 1932, Abenteuer des Lebens, 1934, s főleg Einsam und gemeinsam, 1937, és Gespräche, 1937.)

E lelki rend gondolatait legjobban elterjedt (csupán eredetiben közel 100.000 pl.) könyvében, a *Von Seele zu Seele-ben* vetette először papírra. A könyv egyes levelei először az Alois Wurm szerkesztette Seele c. folyóiratban (a *Stimmen der Zeit* mellett Lippert ebbe dolgozott a legtöbbit) jelentek meg. Válasz válaszba oltódott s kialakult a közösség gondolata. „Kedves Barátaim! Most mindnyájan olyan szerencsések vagytok, hogy közösségetekből ismét ki akartok lépni, mert nem tartjátok magatokat rá alkalmasnak és méltónak. De tudjátok meg, soha szorosabban és élénkebben nem voltatok összekötve e közösséggel, mint belső elégtelenségeteknek ebben a szégyenkező beismerésében. Ez az érzése a noviciusnak is, aki a kolostor küszöbét azzal a gondolattal lépi át, hogy most nagy és meg nem érdemelt kegyelmet fogad el s aki magát csak megajándékozottnak tartja s ezért csupa fogékonyság. Talán egész életében soha oly erős és odaadó nem lesz, mint a belépésnek ebben az izgalmas órájában.“ Őrizzétek ez órának izalmát és nagyságát sokáig, s óvakodjatok betűbe szabni lelkesedéseteket, miként a szerzetesrendek a fejlődés bizonyos fokain. „Az ilyen fej-

lódés természetesen avulást és elhalást jelent Hogy is lehetne másképp? Minden organizmus alá van vetve ennek a törvénynek és minden élet hosszú elhalás, a fiatal tavaszi pompának meghervadása... De miért kell ezt az elöregedést még nektek is siettetni? Türelmetlenségtek félrevezethet Benneteket, hogy csak nőni gyorsan s teremteni, lehetőleg szilárd és világosan körvonalazott papiros-terveket és -programokat. Az emberi szívnek annyira megbocsátható s mégis oly végzetes türelmetlensége: fertig zu werden.. Ihr aber sollt gar nicht fertig werden. Itt nem valami munkáról van szó, amit ti végeztek, hanem a gyümölcscről, amely Isten napja és esője alatt a ti lelketekből kifejlődik... Tulajdonképp már célnál vagytok. Társultatok egy baráti közösségbe, s ez semmi másra nem alapult, mint belső világatok egyöntetűségére s mást nem akar, csak Krisztus szeretetének vallását élni. Még teljesen szabadok vagytok a közös szabályoknak, közös gyakorlatoknak minden nyűgétől... Így tehát a ti szövetségiétek minden oldalról nyitva áll, *mint* egy csarnoktemplom, mely csak oszlopon nyugszik. S nyitva áll minden ember számára, akik oda akarnak menni, úgymint, mint szövetségetek új tagjai. Sokan legyenek? Soha! ... Tárjatok feléjük szemet, kart, de ne menjetek keresni őket!“ (21. levél.)

Hamar megrohanták a levélíró: hol ez a közösség? mi is csatlakozni akarunk! Ha franciáknak, vagy angoloknak irt volna, bizonyára a gondolat szellemességén vagy életrealitásán tündötkel volna el olvasói. Dehát azért irt németeknek, hogy mindezt komolyan vegyék s ki is próbálják valami testületfélelben. Halála lett volna ez a gondolatnak. Azért a szelíd, békéről s láthatatlan lélek-szövetségről álmodó pap ugyanazokkal a szavakkal felelt, mint Krisztus arra a kérdésre: mikor jön el az Isten országa? Nem jön az el láthatóan s nem mondják, hogy itt van, vagy ott van, mert bennetek van Isten országa. „így kell felelnem önnek és mindazoknak, akik valami igazi közösséget keresnek: ön már bent van; magában kell ezt megteremtenie, ez az ön feladata s mindenütt életre kel, ahol két, három, négy ember egymásra talál, ha megvan a valódi közösségi szellem... Sokan követelni jöttek, pedig ezeknek elsősorban meg kell találniuk a visszaját: ajándékozóká kell lenniök. Mert közösséget alkotni annyi, mint: másokért lenni ott minden egyesnek, mit se akarni maguknak, csak másoknak szolgálni, ajándékozni és másokhoz tartozni. A közösség nem célszövetség; a célszövetségben valami célra törekednek, amelyhez a társulók csak eszköz s ezért egyesülnek benne a tagok, mert a társulás által oly feladatot akarnak megoldani, amire egyedül nem képesek. A közösségben ellenben maga a társulás vagy még inkább az egyé-levés a cél, s ezen túl semmi további eszközhöz nincs szükség; a közösségbe egyesült emberek azért vannak ott, hogy a közösséget megvalósítsák, tehát hogy neki szolgáljanak. Szolgáló, egymáshoz tartozó, odaadó emberek ezek és a kérdés: mi hasznom belőle? régóta elnémult ajkukon... De ha két vagy három ilyen szolgálattévő ember egymásra talál, mi van akkor? Akkor valami közösségbe összefolyóznak, vidáman, mint a tavaszi vizek is egymás karjaiba szaladnak. Nem mintha egymást keresték volna! Egészen helyesen írta ön nekem: a teljesen önzetlen emberek, akik csak adni akarnak, nem keresnek közösséget, mert minden embertársban kérőt, várót, hívót, keresőt látnak, akiken segíthetnek. Igen, egymást nem keresik, s mégis egymáshoz úzi őket valami, mint a szél a lángokat, és egymásban egyé-olvadnak, hiszen rokonok. S még se fognak új együletet alapítani a jóság és szolgálat céljából: nem lehet ezt organizálni... Mit tesznek hát? Közvetlenül és kívülről nézve nem tesznek egyebet, csak szolgálják egymást; mert e lelkek közt mindegyiknek csak egy érzése és gondolata van: másokért!... S éppen mert mindnyájan így állnak egymással szemben, szükségképp elfogadóká is lesznek s az ajándékozás árama közöttük folyik s hatalmasan felduzzad a szerencse, az öröm, a melegség, s a biztonság áramává... S így nv'ndig igaz marad: aki magát elveszti, gondolataiban és szándékaiban is, csak az találja meg önmagát.“ (22. levél.)

Lassan megtisztult e gondolat minden formai, rendszeri salaktól s

megmaradt benne, ami örök: a katakombák mélyéből visszajáró s el-elfelejtett Krisztus-közösség elevensége. Nem exoterikus sugdolózás támad itt fél jámbor szavak mögött, nem beavatottak elkülönülése, hanem a seakit ki nem záró, de a fokozott lelkiéletűeket megnyugtató bizalom. Új időkhöz mért evangéliumi képek — Krisztus az apostol-család körében — bontakozik itt ki s hihető, hogy ihletésként szerepük lesz valóban kiáradó, Krisztus-közösségű időkben.

Az idézett részek is mondanak valamit a pszichológusból. Az élő teológia művelője mellett u. i. a mély lélektan eredeti, teremtő génuszát ismerik Lippertben. Nemcsak a szaktudomány köszönhet neki egész új tartományokat a lelki analízisben, — ezzel ő nem törődött; talán kutató, boncoló szellemének ellensúlyozásául szerette az exakt tudományok közül inkább az észhez szólókat. — Inkább a gyakorlati lelkipásztorkodás talált benne új utakra a régi, moralizáló s szárazan fejtegető módszerrel szemben. Dobogó szív mondat vele szóval ki nem fejezhető titkokat s ez a szív ott is felvevőre talál, ahol más hullámhossz szótlannul hagyja a lelket. Így aposztrofálja a protestáns Der innere Kreis című lap éppen a Von Seele könyvvel kapcsolatban: „Nagyon el tudom gondolni, hogyan írnál nekem; hiszen Te oly csendben, finoman tudsz vigasztalni s lelkipásztorkodni; alig vettem észre, hogy Te katolikus, én meg protestáns vagyok. Itt-ott, ha az Egyházzal s a pápával beszélsz, átfordítom azt az én nyelvemre“. Milyen ez a lélekismeret? „Egyszerűséggé lett tudás, jósággá lett erő, tapintatta lett szeretet, pali törtetés és jánosi derű, fénykévek Isten s a lélek között.“ (Sigmund von der Trenck.)

A teljes arckép.

Erről úgy látszik, le kell mondanunk. Lippertben annyi az ellenmondó tulajdonság, hogy egy képben egyszerre nem hozható össze. Legfeljebb megkísérelhetjük a főbb vonásokat egymás mellé tenni, így legalább nem leszünk egyoldalúak; nem látjuk Lippertben csak a tépelődő, vajúdó embert, mint Leo Samberger festménye. Igaz, hogy midőn 1931-ben a müncheni üvegpalota kigyulladásakor e művészi alkotás is elpusztult, maga a páter így kiáltott: Isten ujjá volt! Nem szerette, ha gazdag egyéniségét „bizonyos“ szemszögből nézték csupán s megszegényítették. A mellékelt kép viszont a polgári, békés Lippertet ábrázolja, de a nagy gondok emberéből alig valamit. „Egyesíteni“ kellene paradoxonjait? Akkor megszűnik a paradoxon, az élet, s helyébe halvány asztrál alakot kapunk. Végre is Lipperté a döntő szó s ő — Engadinban belátta — nem tartotta érdemesnek az ellentétek egyesítését, félt az erőszaktól.

Az első ellentét-pár volt benne: nagy igény az *értelmi kiszélesítésre* s tán még nagyobb a *kedélyi elmélyülésre*. Sokat tanult mindvégig, a legszárazabb matézist, Einstein s Wulf képleteit; aztán irodalmat, nyelveket. Minden télen egy-egy nyelvterület klasszikus irodalmába dolgozta be magát, ha tehette eredeti nyelven (így még svédül is), ha nem, a legjobb német fordításban. S mégis, írásai csak helyyel-közzel utalnak olvasmányaira, számára a könyv nem forrásmunka volt, hanem jóbarát, írásaiban mindig megvonhatok a bölcséleti vagy teológiai distinkciókat is elbíró huzalok: annyira körülvette gondo-

latvilágát az évezredes hagyomány. Azonban egyenesen nem törekedett mondanivalóját nagy tanulmányozásból eredetезtetni. *Die Kirche Christi* (1931) c. műve kedvéért Rómába ment, de nem annyira anyaggyűjtésért, mint hangulatteremtés kedvéért. Mégis megsokallta a félévi ottidőzést: „e könyvem sok munkába kerül; ezért lesz legvaskosabb és legrosszabb művem“. Természete mégis inkább a kedély világához húzta. A legsúlyosabb kérdésekre nem lehet az észet kielégítő választ adni, azért — s ez Jób-ban a vissza-visszatérő válasz — értelemnek, akaratnak és szívnek: az egész embernek odaborulása segít csupán Ahhoz, ki mindent tud, a mi küzdelmeinket is. Irracionális átváltás ez racionális képekbe.

„Ha a létnek s életnek forrásaiból utolsó és élő erőt akarunk kihozni, akkor mindig el kell hagynunk a mindennapi és megszokott, egyesítú észet: szemünket be kell hunynunk, mielőtt örvényedbe ugrunk. Ha Véled egészen egyik akarunk lenni, s egészen egyik az étellel, akkor be kell sülyednünk érzéklésünk, gondolásunk s meggondolásunk szent, riasztó álmába. Be kell árnyékolnod minket, árnyadnak szellemünkre kell esnie, hogy a Te életed gyümölcse méhünkben növekedjék.“ (Job. 62. 1.)

A kedély nevelésére épúgy gondot fordított. El-elmerült a természet s a művészet rengetegeiben. Ez a rengeteg nem tévesztette meg: értett — mint könyvei kiállításában, szavai előkelőségében — a válogatáshoz. A zenét pl. hihetetlenül tudta élvezni, de nem a nehezet, klasszikust, hanem az egyszerűt, főleg a népdalt; templomban kizárólag a korálist, amihez nem kellett megeröltetés a műélvezetben. Liszt Krisztus-oratóriuma kivétel e tekintetben, mert benne az érzés hőisége s a vallás átélése közvetlen; meg is rázza, valamint a gótika kőbe öntött emlékei is, így a bécsi Stephansdom. Egyébként a grandiózus alkotások, főleg a barokk és renaissance, v. i. ami feltámasztása volt egy elpusztult kultúrának, nem fogták meg. Legkedvesebb olvasmányai Nietzsche, Dosztojevszkij, Rilke, Tagore; amint látjuk, az eredeti érzés és nemzeti karakter misztikumából feljövő írók, a líra lehelleivel mély gondokat görgető költők. Ezek tükrében az ő líráját megérthetjük, mely minden írását körülfolýja. Sokat olvasott, mint a legtöbb író. De hangsúlya az elmélyült olvasmányon volt; nem „keres“, nem rabja kedvenc íróinak; de azért órákhosszat elácsorog egy könyvesbolt előtt, Riccarda Huch egy híres könyve van ott s szeretné megvenni, de — mivel örök „skót“ volt önmagával szemben — latolgatja, érdemes-e pénzt kidobni „csak“ könyvért. Tagorehoz, kiről oly rokonni képet festett önmagával, (*Vom guten Menschen*, 1931) éppen a keresetlen áhítat fűzi, Isten s a lélek nagynyugalmú párbeszéde s a magány keleti rajongása. Keret nincs hozzá, de Lippert lelkét éppen az indiai bölcs írásaiban csillogtathatnók meg legszembetűnőbben, hiszen élete folytonos nosztalgia volt a nyugati kultúra fáradtságából s később totális rendszereiből a friss élménykultúrába.

Kedély világa a *magányt* szerette s mégis kereste a *közöséget*: ez a második ellentétpár. Gondolatai a magányban szöktek elő a tudatalattiból, mint félénk nyulak a föld barázdáiból, írásai sosem okoskodások s hosszú tanulmányok leszűrősei; sokat olvasott a szaktudományokból is, de hogy írni tudjon, e tudománynak vérré, létté kellett benne válnia. S ez az erjedés, vajúdás a csendet kereste. Münchenben az Angol Kertet szerette járni; zsebében egy pár sóskifli s a jegyzetkönyv. A kifli nemcsak a fizikai éhség csillapítására volt jó, hanem szórakozásra, gondjaiból való kizökkenésre, a bokrokban füttyögető rigók etetésére. Kedvenc madarai később annyira megszokták a jóságos öregurat, hogy vállára szááltak, kezéből morzsáztak. Aztán nekilátott a gondolkodásnak. Órákhosszat jár-kei a parkban, mélyen lehúzott kalappal, összeráncolt homlokkal. Mire hazaér, készen egy-egy előadás vagy cikk. Egy helyen nem szeretett alkotni: az íróasztalnál. Itt csak diktálni vagy a kész dolgot legyorsítani szokta, amit tisztelői lemásoltak.

A magány mellett szerette a közös életet, örömeit, terheit is. Sőt tudatosan törekedett emelni, szellemes és ötletes „bemondásaival“, az ártatlan csipkedést sem tartotta másnak, csak fűszernek a szeretetben. De zárkózottsága nem sokat engedett. Közvetlen környezete sem ismerte sokkal jobban, mint olvasóközönsége. Igazi élete s jelleme könyveiben van elásva, vallomás-könyvek ezek s róla írni nem lehet anélkül, hogy folyton ne kellene idézni. A szerzetes közösségen kívül légió volt azok száma, kik lelki közösségébe számították magukat s elárasztották leveleikkel. Hányszor panaszkodott a nagy posta miatt! Néha napokig egyebet sem csinált, csak levelet olvasott és írt! Ha már mást nem, legalább elolvasta a hozzá küldött leveleket (innen óriási emberismerete) s visszaküldte egypár széljegyzettel küldőiknek. Ez a pár sor is sokat jelentett, egyeseknek mindent. A személyes felkeresések még több idejét rabolták el s gyakran szöknie kellett hazulról. Egyik kimerülésekor a Badeni-tóhoz megy pihenni s a kertészen kívül senkinek el nem árulja kilétét, előljáróját meg kérve kéri, hogy címét semmi „alapon, ürüggyel, föltétellel, bizalomból, fenntartással vagy restrikióval egyetlen embernek“ el ne árulja. Nem kereste az embereket, azok keresték őt. Sokan megbotráncoltak a következő sorain — mi csak e sorokból érthetjük meg folytonos önfeláldozását a többiekért — a közért, az élet betegeiért:

„Te (egyik buzgólkodó rendtartása) vadászod az embert s keresed, én menekülök az emberektől. Te mindegyiket, ha birodalmadba ér, megrohagod, én kerülgetem, hátha nem vesz észre. Mindig megborzadok, ha ajtómban új ember jelenik meg. Embervadász vagy Te, én emberkerülő vagyok. S Te rá akarod az embereket valamire venni, beszélsz nekik, szorongatsz, csalogatsz, fenyegetsz, haragszol. Számukra van utad, parancsod, feltétlen

elgondolásod. Szenvedsz, ha nem teszik az akaratodat. Én ellenben semmire sem akarom rávenni az embereket. Gondosan meghagyom őket békében, míg maguktól jönnek s kérdezik: mit kell cselekednem? Akkor így szólok: à te helyedben én ezt és ezt tenném. Vagy: ha Krisztus szellemében, Egyházad érzése szerint akarsz cselekedni, ha okos, ha hős, ha tökéletes akarsz lenni, akkor tedd ezt...” (Engadin. 75. 1.)

Élete paradoxonait elsősorban az okozhatta, hogy magános, szemlélődő természetét a Jézustársaság aktív, emberek közt szereplő életéhez kellett idomítania. S törekedett idomítani! Elgondolható, hogy a renden kívül nem vívott volna annyi harcot önmagával s így nem is talált volna oly mély jelentést az ember küzdelmeiben, sem reményt az Isten irgalmában. „Ma ismét szeretettel és türelmesen fogadtam egész napon az embereket — írja 1920 novemberében. — Azt hiszem mégis, ez az én hivatásom s ha betöltöm, az Isten nem fog elvetni. Néha eszembe ötlük az is, hogy e sok ember, akik annyira szeretnek engem s bíznak bennem, mint az Istenben, mégsem csalódhatnak. Mégis csak talán az Isten vezet engem s általam cselekszik.“ Más életkörülmények közt tán a német Voltaire lett volna belőle, mint egy rendtársa írja, csupán tehetségét véve szemügyre. Így azonban az Élet hőségévé lett s nemcsak a Betű ünnepeltjévé. „Az emberek felfalnak engem igényeikkel és kívánalmaikkal!“ — írja 1927-ben — s az ilyen felkiáltások nyitnak legrejtettebb szentélyébe, ahol énje feküdt másokért áldozatul. S ez a harmadik ellentétpár: a *szubjektív* és *objektív* valóságok egyenlő igenlése.

Felfogása egészen a teológiai kérdésekig, életmódja az utolsó mozdulatig, írása az utolsó szóig, karaktere az utolsó rezdülésig teljesen egyéni, szubjektív volt. Csak pár sort kell tőle olvasni s világos lesz. Hányszor kellett hallania, hogy Lippert nem „katolikus“, nem egyetemes, felfogása Istennel szemben az Én-Te kapcsolatban uralkodik s az egyházas, liturgikus Mi-Te viszony hiányzik belőle. (Liturgiewissenschaft c. folyóirat, 1930.) Ez is oka lehetett, miért nem írt magáról jóformán semmit. Hányszor mondogatta: a nagy lelkek nem magukról írnak, „hiszen mindig veszélyes önmagunkat megírni“. S lépten-nyomon rábukkanunk könyveiben erre a problémájára, természetesen ismét objektív elemzésekben. A magány és közösség ellentétei közt még bizonyos középutat keresett, itt azonban egyértelműen az egyediségen túllépő valóságokhoz törekedett kapaszkodni:

„Az emberiségnek minden magasságos erejét, minden felszállását, minden haladását, minden növekedését s minden virágzását tulajdonkép ez a szócska zárja magába: Te, s e szó vonatkozásaiban, amelyenek: Tehozzád, Teveled, Teérted, a Te kedvedért. Csak az az ember, aki mondani bírja „Teérted“, csak az lépte át az igazi emberhez nyitó küszöböt; aki mondani tudja „Teéretted“, az tud valóban tiszteletet adni; s aki mondani tudja Tiértetek, az egy nagyobb egésznek felépítő mestere.“ (Von Wundern und Geheimnissen. 85. 1.)

Ezekből az ellentétekből végül is a *férfi* s a *gyermek* arca tevődik össze. Az ügyefogyott gyermeké, ki a gyakorlati életben esetlen s a nagy fény elvakítja,- mily esetlenül jelent meg egyszer a pápánál, semmi se jutott eszébe, mindent összekevert, dadogott. Egyszerű volt, igényeket nem is ismert; nem tudták megajándékozni, mert semmire se szorult; ruháit pedig hordozta, míg le nem szakadtak róla. Szentferenci szegénységben másolónőjével hosszan vitatkozik, hogyan kell a ceruzát legtakarékosabban hegyezni, — míg végre elneveti magát. Ez a nevetés, önmagának mutatott fintor is az övé. Kímélt mindent és mindenkit s gyakran feltörő gondolata volt: miérthogy az ember vigyázatlanul annyi hangyát tipor el az erdei ösvényen?! szimbólumul az akaratlan testvérbántásokra. A nagyváros közepén lehajolt a borzas, megrugdosott macskához s törődik is a járó-kelő komoly urak gúnyorával! — megsimogatta azzal a kigyúlt, fénylő tekintettel, mely csak előadásai-kor szokta beragyogni. A macskát szerette, a kutyától félt, mint egy gyermek. „Sose szakítok le virágot“ — mondotta, csak megszagolta, de engedte az Isten nagy kertjében illatozni másoknak is. öreg anyóka levesesbőgréjébe beröppent egy méhecske, az arravetődő öreg pap nagy ügyel-bajjal kiemeli s egy bodzaágra teszi: hadd legyen nyugodtan nagyanya is* s maradjon életben a szárnyas mézhordó is, Isten s az emberek örömére. Jóságos, szelíd gyermek maradt mindig, amilyenek édesanyja gondolta az ambergi házban. Már diákkorában majdnem naponkint fellátogatott a Madonna del Sasso-hoz s a Madonna-szeretet mindig mélyebb lett lelkében; nemcsak három Mária-könyvét hozta ajándékul (*Rosenkranz*, 1925., *Liebfrauenminne*, 1931., *Anfang*, 1937.), hanem azokat is, akik őt legjobban megértették, s akikben Máriának szánt lovagi tiszteletét róttá le, a katolikus nők és édesanyák. Rája idézzük szavait: „A férfiúban kell megoldódnia a női rejtélynek, s őbenne lényének legmélyebb értelme nyilatkozik abban a pillanatban, midőn a nővel találkozik“. Az ő találkozása: a gyermeké volt Édesanyjával.

Aztán váratlanul vagy ugyanakkor ránkmered arcából a férfié is. Keményen, dacos állal, a mosoly páncéljában. „Gepanzerter Schmerz, Przywara szavával. Távolba utaló s nagy betekintést rejtő mosoly, amit mindenki átláthat s ezért láthatatlan,- minél áttetszőbb, annál kevésbé látható. Súlyos árnyak borultak e lélekre s a jó és rossz tudás fája sok titkot ontott eléje. Tudta, hogy „a világ Isten látható szerelme s az Isten a láthatatlan Szeretet a világhoz“ (Credo III. 133. 1.). De pár oldallal odébb megrázóan átérzi, hogy a világ tele van csóddal „s mint gúnykacaj cseng végig a természetben“ a sátán kacaja. Konok férfi-tekintettel lát a dolgok velejébe s nem kapja el a perc csalfa ihlete. Túl sokat látott és érzett már

ahhoz, hogy gyermeklelke gondtalanul élhesse, amit annyira szeretett s vágyainak jelképévé lett, a Nyarat. írása mindvégig igen gyerekes, majdnem iskolás maradt, — de lelkét nagy viharok cibálták s ez a gyerekkéz súlyos, prófétákra emlékeztető villámokat írt le. Senki annyi őszinteséggel nem kezelte s becsülte az embereket, apró sikereiknek gyermekmódra örült; — de azt is ő írta: „mi emberek mindnyájan valahol betegek vagyunk és ezért kölcsönösen mint betegeket kell kezelünk egymást, oly kíméletesen, szelíden, megértően és tapintatosan“. (Von Seele. 38. 1.)

Gyanakvó volt szépítgetés nélkül; igaz, támadták eleget „irányáért“ és sosem tudhatta, nem rejt-e a hízelkedő tört. De igen örül, ha bizalmatlansága alaptalannak bizonyul. Szorongva megy 1929-ben P. Generálishoz s megkérdezi, mi az óhaja. P. Ledóchowski azonban szokott nyájasságával „oly szeretetreméltóan csevegett velem, hogy majdnem elfelejtettem, ki van előttem“. Meg is látogatja a rendfőnök a Clinica Quisisanán fekvő beteget; midőn pedig fölépül, a rend központi házát ajánlja fel a lábadozónak. De itt már — tán elfoglaltsága miatt — a rendfőnök nem jár hozzá látogatóba, s nos, kész a gyanú: úgy-e mondtam Bederl, haragszik rád a P. Generális. Csak akkor oszlik el a gyanú, midőn P. Generálistól végkép búcsút vesz s ez nem fogad el tőle szálláspénzül semmit, mert „vendég“-nek számítja. Szertelen öröm árad el ekkor a páter lelkében, s ránk kérdezteti az örök kérdést: hogy lehetek ily nagy embernek ily kicsiny problémái is? hogy lakhatott lelkében egy világról álmodó férfi s egy dacos, gyanakvó gyermek, „kit az édesanyja vert meg?“

* * *

Megpihent már s számos hívei az Égi Édesanya ölén látják csak viszont. Bronchitis, tüdőgyulladás, mellhártyagyulladás vitte el s örök ellensége, a Tél. Az utolsó nyár, 1936-ban megérlelte benne a gondolatot, hogy elvégezte a feladatot, amit az Ūr rábízott. Így hát nem baj, ha a Rossz Vendég utolérte, Locarnóban, a hideg templomban, szentmise alatt megfázás alakjában. December 10-én már bemegy a klinikára, vidáman, mint aki már megszokta a betegséget. A Vendég közelebb jön ágyához s a páter megérezte a Halál lehelhetét. Nem félt Tőle, kérte a haldoklók szentségeit s dec. 19-én minden feltűnés nélkül elment Véle. Immensee-ben temették el, a Betlehemi Missziós Intézet főnöki házának új temetőjében, a Betlehemi Gyermekek születése előtt négy nappal. Azóta ott, a svájci hegyek közt nyugszik s nem hallja a csaták fekete lovasainak dobogását, csak szelleme jár-keel még mindig, még soká a könnyes szenvedők között, az ő emberei között.

Ha visszatekintünk gazdag és épp azért paradox életére,

eszünkbe jutnak szavai: „Vannak lelkek, kiknek meg kell kísérelniük a szintézist, megkísérelni, de el nem érni“, Ő nem kísérelgette, hanem megcsinálta, azáltal, hogy nem törtetett „megcsinálni“, hogy semmit le nem tagadott, semmit össze nem rombolt magában, vagy másban. Két végletben álló oszlop-leikét csak az Ég íveli immár át, s hihetjük, ez az ív méltó koronája, kupolája küzdelmeinek. Így lett templom az ő földi vándorlása s bejárata fölé Hugo Lang szavait véshetjük: „Micsoda kaland volt ez az élet!“

P. Lippert főbb művei (időrendben).

- Zur Psychologie des Jesuitenordens.* Kempton, 1912.
Credo, Darstellungen aus dem Gebiete des christlichen Glaubenslebens. 6 Bändchen. Freiburg i. B. 1916—23.
Das Wesen des katholischen Menschen. München, 1923.
Die sieben Bußpsalmen. München, 1923.
Von Seele lu Seele. Briefe an gute Menschen. Freiburg i. B. 1924. (Magyarul: *Istenkereső lelkek.* Bp., 1927. Szent István-Társulat.)
Gotteswerke und Menschenwege. Biblische Geschichte in Bild und Wort. München, 1924.
Der heilige Rosenkranz. München, 1925.
Der Menschensohn. Bilder aus dem Seelenleben Jesu. Regensburg, 1926.
Die Weltanschauung des Katholizismus. Leipzig, 1927.
Ein Kind ist uns geboren. München, 1926. (Rövid karácsonyi elmélkedések.)
Aus dem Engadin. Briefe zum Frohmachen. München, 1929.
Unser tägliches Brot. Drei Rundfunkvorträge. München, 1930. (Az Oltárszentségről.)
Die Kirche Christi. Freiburg i. B., 1931.
Vom guten Menschen. Freiburg i. B., 1931. (Etikai fejtegetések s jellemrajzok.)
Zweierlei Menschen. Regensburg, 1931.
Liebfrauenminne. Ein Pilgergang durch das Marienleben. Mit 118 Bildern (klasszikus mesterektől). München, 1931.
Vom Gesetz und von der Liebe. Rundfunkvorträge über die zehn Gebote. München, 1932.
Briefe in ein Kloster. München, 1932.
Von Festen und Freuden. Rundfunkvorträge auf die Festtage Gottes und seiner Heiligen. München, 1932.
Von Wundern und Geheimnißen. Rundfunkvorträge von den Offenbarungen Gottes. München. 1933.
Von Christentum und Lebenskunst. Rundfunkvorträge vom Leben aus-dem Glauben. München, 1933.
Der Mensch Job redet mit Gott. München, 1934.
Abenteuer des Lebens. München, 1934. (Az élet nagy eseményei.)
Einsam und Gemeinsam. Freiburg i. B., 1936.
Die sieben Worte Jesu im Kreuz. Freiburg i. B., 1937.
Kreuzweg. München 1937.
Zu Anfang seit dem Weltbeainn. Gedanken über Maria. München, 1937.
Menschenleid. München, 1937.
Gespräche. Regensburg, 1937.
*Unseres leidenden Herrn R<*den und Schweiaen vor den Menschen.* Freiburg i. B., 1938. (Előadások Stenogramm alapján.)

Vom Endlichen zum Unendlichen. Freiburg i. B., 1938. (Cikkek, lélektani, erkölcsbölcséleti fejtegetések.)

Az utolsó hét mű postumus írás; hihetőleg még folytatódik.

Irodalom.

- J. Kreitmaier S. J.:* P. P. Lippert. Der Mann und sein Werk. (Mitteilungen aus den deutschen Provinzen. 1938. N. 106.) Ugyancsak tőle megjelent a Herder-nél P. Lippertől egy könyv, az előbbinek bővítése (1938.), itt bővebb irodalom.
- A. Wurm:* P. Lippert zum Gedächtnis. Selbstzeugnisse und Erinnerungen (neves szerzőktől). 2. Aufl. Regensburg, 1937.
- V. ö. *Lippert halálakor* (1936 dec.) s a köv. években megjelent német folyóiratokat.

Hajdók János.

Krisztus arcvonalán.

(A jezsuitarend missziós tevékenységének 400 éve.)

Az Ibér-félsziget északi részén elterülő Guipúzcoa-tartományban, a vadregényes Pireneus-hegység szirtes vonulatai között és a gyorsodró folyók mentén elterülő lapályokon lakik a lovagi merészségéről és gyakorlati életrevalóságáról híres baszk nép, mely talán több vakmerő hódítót, bátor hadvezért és merész pilótát nevelt, mint föliánsokba mélyedő tudóst és kitartóan vizsgálódó feltalálót. Ennek a parányi testvértelen fajnak a fia Inigo de Loyola, az egykor hős katona, Istenhez térése után kegyes szentföldi zarándok, végül a világtörténelem egyik legsikeresebb szervezője: a 400 éves Jézus-társaság alapítója. Inigo nevével és művével kapcsolatos az a hatalmas és mind szélesebb körökben gyűrűző missziós tevékenység, mely 1540-től kezdve, évről-évre gyorsuló ütemben közölte Amerika, Ázsia és Afrika és később Ausztrália népeivel az evangélium áldásait. A nagyarányú és szervezett hit hirdetés olyan területeket ölelt át és egyetemes jelleget öltött, hogy valóságos, lelki síkon mozgó világhódításnak minősíthető.

I.

Hogyan fejlődött Inigo de Loyola az Újkor legjelentősebb missziósrendjének alapítójává?

A XV. század utolsó negyedében sikerült a spanyol vitézségnek megtörnnie a csaknem évezredes arab uralmat és az ősök véreáztatta országot teljesen visszahódítani. Képzeltük azt az örömujjongást, melyet mindenütt kiváltott az évszázadokon át elszakított országrészek visszacsatolása! Ugyanebben az időben fedezte föl Amerika ismeretlen földjét a legendás Columbus Kristóf, minden idők egyik legbátrabb vállalkozó szelleme és utazója. A fölfedezés nyomán majdnem korlátlan lehetőségek nyíltak vitézi tettekre, érvényesülésre és kincsek szerzésére. A spanyol palotákból és a szegényes vidéki viskók-ból valóságos népvándorlás indult el az új világrész felé. Ignác

ebben a lelkesült és forrongó légkörben nevelkedett és serdült daliás férfivá. Jelleme és tettvágya hősi csatákra sarkallta, de nem azért, hogy vagyont és kincseket szerezzen, egyedül dicsőségre és hírnévre pályázott. A pamplonai fellegrvár hősi védelme közben megsebesült és az ekkor szenvedett lábtörés képezi pálfordulását. Gyógyulása után felkereste a Szentföld jelesebb helyeit, azután visszatért Európába, hazájában és Parisban tanult, társakat gyűjtött, akiket *Compania de Jesus*, „Jézus serege“ néven szervezetbe tömörített. Az új alakulat 1534-ben arra vállalkozott, hogy visszahódítja a Szentföldet. Tudjuk, hogy nem került rá sor, mert az indulásra kitűzött évben, 1537-ben, álló esztendeig egy hajó sem vitorlázott át a tengeren Vencéből Keletre. A kis csapat korábbi feltételes fogadalma értelmében ekkor az örök városba menetelt, hogy III. Pálnak ajánlja szolgálatát, azután kérje a rendszeres tevékenységet engedélyező egyházhatósági jóváhagyást.

Milyen iramban és irányban sugárzott ki a Jézustársaság missziós hadjárata és tevékenysége?

A *Regimini Militantis Ecclesiae* bulla, amellyel III. Pál a Jézustársaságnak jogi létet adott, 1540 szeptember 27-én kelt. Alig telt el 6 hónap a bulla kibocsátása után, Xavier Ferenc a pápa követének joghatóságával felruházva, 1541 április 6-án Sousa Alfonz Márton a portugál India kormányzójának hajójára szállt, hogy megkezdje a hatalmas területek lelki meghódítását. 1542-ben érkezett Goába, alázatosan a szegények között a kórházban vett szállást, majd apostolkodáshoz lát a város lakói között. Főképpen az aprónépet tanította katekizmusra, s a gyermekek bizonyultak legjobb segítőtársaknak a szülők megtérítésében. Innen eljutott a Halász-partvidékig, kb. 1000 km-nyire Goától délre, hogy a gyér lakosságú vidék gyöngyhalászeit térítse. 1544-ben partraszállt Hindosztán keleti partvidékén, gyors meneteléssel végigvonult a travancorei királyságon, itt megkeresztelt több ezer pogányt. Ugyanennek az évnek decemberében Kocsin városában hirdeti az ígét és eljut egészen Ceylon és Manar szigetéig. — 1546-ban Malakkából indult Indokínába, majd a Molukka félszigetre és másfél év alatt végighalad ezen a vidéken Amboinotól Ternateig, azután eljut a Moro-szigetekre, mindenütt nagy térítő munkát végezve és hatalmas teljesítményeket eszközölve. Közben visszatért Goába és Kocsinba, ahol az Európából érkezett új jezsuita misszionáriusokat elosztja. Nemsokára már Japán felé hajózik s Kagosimában 1549 augusztus 15-én partraszáll. Álló esztendeig tanulmányozta az új ország szokásait és tájszólásait, közben fáradhatatlanul hirdeti az evangéliumot, felkeresi a boncokat, hogy meghódítsa őket Krisztusnak és azonfelül a keresztény tanítás egyik fejezetét japán nyelvre fordítja. Simatzu, Kagosima daimioja egy évi habozás után halálbüntetés terhe

alatt megtiltja a lakosságnak, hogy az idegenek vallását felvegye. A város 150 kereszténye, akiket Xavier elsőnek térített meg Japánban, bátran kitarzott az új hit mellett. Xavier apostoli útjában keresztülhaladt Firandon, majd Meakoba s végül Funayba jutott a Bungo királyságban. Mindenütt elveti az evangélium magvait, ameyek kellő időben meghozzák majd a maguk gyümölcsét. Az erkölcsi élet tisztasága, amelyet a megtért japánoktól követelt, szükségképpen csökkentette a jelentkezők számát. Két évi ott tartózkodása alatt valószínűleg nem volt több, mint 2000 megtérte, mindannyian válogatott jellemek, akikben alaposan meggyökeresedett a hit, s az életükben tükröződő erények, ameyek addig ismeretlenek voltak hazájukban, egyre becsültebbé tették a nagy misszionárius által hirdetett vallást.

Xavier úgy tervezte, hogy a japán szigetvilágból átrándul Kínába. Amikor láztól gyötörve nagy fáradozások után kikötött Szancian elhagyott szigetén, 1552 december 2-án élete delén elhunyt. Hergenröther találóan írja róla: Olyan, mint Pál apostol, akire úgy hasonlított, mint kevés hithirdető. Csak arra volt hivatva, hogy megszervezze és megalapozza a munkát; miután átjutott a kezdet nehézségein, másokra hagyta a végrehajtást. Ugyanez a történelem szava is.

Xavier 10 évi működése alatt (1542—1552) szinte csodálatosnak mondhatók azok a gyümölcsök, amelyek* működése nyomán Indiában és Japánban érlelődtek. Köszönhette azokat Istentől megvilágosított lelkesedésének és megtapasztalásának, amelynél fogva minden uniformizált apostoli módszer kiküszöbölésével mindenkire tudott alkalmazkodni, hogy mindenkit meghódítson Krisztusnak. Megbízói nemcsak egyszerű missziós munkára küldték, hanem azért is, hogy a missziósok vezetője és az új apostolok mestere legyen. Azokat az utasításokat, amelyeket munkatársainak adott, a későbbi korok is alapvetőnek tekintették nemcsak eszméinek nagyvonalúsága, hanem helyes érzéke, bölcsesége, valamint a missziós módszer okán, amellyel a megtérők közösségét egységbe szervezte és rendezte. Mindezek az utasítások gyakorlatiak voltak s egyben bölcssek, és oly rendező elméről tettek tanúbizonyságot, amelyhez hasonlót az úttörő tehetségekkel teli missziós történelemben is alig találni. Xavier, éppen különleges felkészültsége miatt, a mindenkori katolikus hithirdetők csodálatos mintaképe marad. A missziókról szóló nagyszerű levelei még ma is lenyűgöző hatást gyakorolnak az olvasóra.

Miután a nagy apostol a kereszténység nevében és befo gadására megnyitotta Kelet-Ázsia kapuit, vele és utána megindultak ezeken keresztül rendtársai, hogy bátran folytassák és befejezzék az általa megkezdett munkát. 1574 szeptemberében partraszáll Goában a híres Alessandro Valignano, hogy

felülvizsgálja a kiterjedt missziók állapotát, majd átveszi a provinciális jogkörét a Xavier által alapított misszióban. 41 jezsuitát vett maga mellé segítőtársul. Olaszországból, Spanyolországból és Portugáliából toborozza őket. Három évig a szó legszorosabb értelmében vett missziózást folytat Indiában; megszervezi az új missziót Kínában, háromszor utazik Japánba, külön gondot fordít az iskola-kollégiumok alapítására, melyekben a kezdő misszionáriusok rendszeres tanulmányozással elsajátították az ország nyelvét és szokásait. 1582 elejéig, amikor Valignano elhagyta Japán földjét, a japán keresztények száma 150.000-re szökkent. Keresztényekké lettek Bungo, Arima, Tosa kiskirályai és néhány hűbérúr minden hozzátartozójával és hűbéresével együtt. 200 templom, kápolna, 20 központi missziósház létesült, köztük látjuk a Funay-i kollégiumot, az Usuk-i noviciátust, az Arima-i és az Azutchi-i papnevelőket. Ezekben a házakban 75 jezsuita lakott, akik innen széledtek el azután a szükségnek megfelelően a vidéki központokba, amelyek az ország csaknem minden tartományára elosztva működtek.

A szörnyű üldözés, amely 1587-ben tört ki s rövid megszakítással 1640-ig tartott, számtalan áldozatot követelt részben a misszionáriusok, részben pedig a különböző társadalmi osztályokhoz tartozó hívők köréből. Mindazonáltal a keresztények száma 1625-ben félmillióra emelkedett, akik közül sok ezen életük feláldozásával és vértük ontásával pecsételték meg hitüket.

Közben Ázsia más részeiben is fejlődtek vagy keletkeztek missziók a jezsuiták munkájának eredményeként. 1580-ban kezdődik a nagyarányú térítő munka Akbár nagymogul birodalmában, Aquaviva Rudolf és Xavier Jeromos, a nagy Xavier unokaöccse vezetése alatt. Malabarban Nobili Róbert, Britto János és társaik a hitetlenek ezreit térítik az igaz hitre. Nobili módot talált arra is, hogy mint szanjasszu a madurai bramánokhoz férközzék és elbűvölje őket a nagy tökéletességgel, amellyel a tamil nyelvet beszélte. Agrából négy jezsuita megy Hindosztánba: Goes Benedek, Andrade, Desideri, Freyre, eljutnak Tibetbe, megtanulják az ország nyelvét, tanulmányozzák szokásait, keresztelnek, két missziós központot létesítenek s kutatásaik során megtalálják a Himaláján át Kína felé vezető rövid utat. Indokínában, Kocsinkínában (Annám), Tonkingban Carvalho Jakab, Busomi Ferenc, Rhodes Sándor hirdették az igét, akik társaikkal együtt 1629-ben Annámban 15.000 lelket számláló, Tonkingban 20.000 lélekből álló keresztény közösséget szerveztek. A Fülöp-szigeteket, beleértve a Karolinákat, a Molukkákat, Mindanao-t és a Sundá szigetét, 1594-ben 126 jezsuitából álló rendtartomány tevékenységének keretében egyesítették; a Marianákon San Vittores Jakab 50.000 pogányt térít

tett meg; a Karolinákon és a Marianákon a keresztények együttes száma 165.000 főre emelkedett.

Kína meghódítása a kereszténység számára Xavier utolsó nagy célkitűzése volt. Rendtársára, Valignano-ra hárult a feladat, hogy megteremtse a kedvező és eredményes munka feltételeit. Valignano módszeres hódításra törekedett, épp ezért előzetesen alaposan kiképezte a misszionáriusokat. Ruggeri Mihály volt az első jezsuita, akit Valignano Kínába küldött (1581). A következő évben követte őt Ricci Máté, akinek a Gondviselés a legfőbb irányító szerepet tartotta fenn ennek a misszióknak a megalapozásában. Azután más híres atyák is követték őt: Longobardi, Trigault, Schall, Rho Verbiest, akik — mint Ricci is — egészen Pekingig jutottak s elméleti jártasságukkal, mennyiségtani és csillagászati munkásságukkal, nyelvtudásukkal és a haditudományok ismeretével kivívták a mandarinok, sőt magának Kang-hi császárnak is a csodálatát és becsülését, teljes szabadságot nyertek Krisztus vallásának hirdetésére. 1692-ben a keresztények száma 300.000 főre emelkedett, akik 1200 községre oszlottak. A tudósok és a császári család tagjai közül sokan önként meghódoltak a kereszt előtt. Előkészítették már a talajt az egész Kína megtérítésére, amikor a szertartások és népi szokások kérdésének vitája minden reményüket megghiúsította, a Társaság később bekövetkezett eltörlése gáncsot vetett a sikeres hithirdetésnek a mennyei birodalom területén.

A föld más részein sem szűntek meg a jezsuiták újabb meg újabb lelki hódításokra vállalkozni. 1547-től kezdve négy rendtag a lelkileg elárvult Kongóban apostolkodik. Kísérletet tettek az Abesszíniába hatolásra (1555), ahol megszakitásokkal működtek, letelepedtek Monomotapa államban, Mozambiqueben (1560) és Angolában (1590), ahol több-kevesebb sikerrel térítettek.

Az afrikainál fontosabbnak és termékenyebbnek bizonyult a brazíliai misszió, amelyet 1549-ben kezdtek Nobrega Emanuel, Vieira Antal és Anchieta József. Ez utóbbi, aki az Európához tartozó Kanári-szigeteken született, 44 évet töltött Braziliában s ma is a brazíliai művelődés és irodalom megalapítóját tisztelik benne. Szent Ignác már 1553-ban önálló rendtartománnyá emelte a Braziliában működő rendházakat és 1561-ig a jezsuiták munkájának eredményeként a kereszténység határa már az őserdőkig terjedt; 34.000 volt ekkor a megtértek száma, akik néhány külön telepen laktak. Nagyobb eredmények elérése céljából minden falunak megvolt a maça temploma, iskolája, ahol a kis indiánok a katekizmuson kívül megtanultak írni-olvasni, énekelni, hangszereket kezelni, amihez fejlett érzékük volt.

Aquaviva rendfőnökségének a végén (1616) Braziliában

180 jezsuita működött, akiknek Bahia, Rio de Janeiro és Pernambuco kollégiumain kívül 16 nagyobb székhelyük volt, amelyekben foglalkoztak a bennszülöttekkel és az európai gyarmatosokkal egyaránt. Az apostoli vállalkozások közül ki kell emelnünk azt a kísérletet, amelyet 1607-ben két atya tett az evangéliumnak a Maranon őserdeiben való hirdetésére. Ez a kísérlet az egyik bátor apostol, Pinto Ferenc életébe került, akit a vad tapuyasok 1608 január 11-én meggyilkoltak. Ez a dicső halál a brazíliaiak megtérítéséért folytatott harmincéves küzdelem betetőzése, mintegy koronája volt. Már 1570-ben vértanúságot szenvedtek a Társaság mindama tagjai, akiket Borja Szent Ferenc ebben az évben küldött Braziliába. Azevedo Ignác tartományfőnököt és 39 társát különböző módokon kínozták, majd a tengerbe lökték a Kanári-szigetek mellett (július 15). A következő év szeptemberében újabb 17 jezsuita követte őket a misszióba és a vértanúságba Diaz Péter vezetése alatt; őket is hasonlóan kínozták és lökték a tengerbe a Kanári- és Azori-szigetek között.

1606-ban a Paraguay-i rendtartomány megalapítása idején rendezett keresztény közösségekben egyesítettek több indián törzset. 1767-ben 56 telep virágzott 113.716 lélekkel, ezek a híres „redukciók“, melyeket közös nevezőre hozva „jezsuitaállamnak“ is neveztek. Humboldt írja róluk: A legjobb eredmény, amelyet a Társaság hithirdetőinek a lelkesedése Délamerika szabad indiánjai között elért a Paraguay-i őserdőkben, ahol a vadak teljesen szabadon és függetlenül szervezkedtek a jezsuiták patriarkális vezetése alatt s 140 évig éltek itt boldogan és elégedetten.

Délamerika nyugati részére is kiterjesztették a jezsuiták apostoli tevékenységüket: Peruban, Bolíviában, Quito-tartományban és Csilében működtek nagy sikerrel. Délamerika északi részében, amelyet ma csaknem teljesen Kolumbia és Venezuela államok foglalnak el, megalapították (1646) az új-granadai rendtartományt Cartagena központtal, amelyet a négerek apostola, Claver Szent Péter csodás működése tett híressé. A rendtartományhoz három nagy indián misszió tartozott és pedig a Lanos-i misszió 11 redukcióval, a Caraibi-i és az Orinoco-i 6 redukcióval, s végül az Antillákon levő misszió.

Még 1572-ben létesült Középamerikában a nagyjelentőségű mexikói rendtartomány, mely a hozzácsatolt Fülöp-szigeti misszió mellett (1581) több indián missziót foglalt magában: Tarahumara-t, Sonora-t 23 és alsó-Kaliforniát 30 redukcióval. Külön kiemeljük a buzgó Chino Özséb teljesítményét, aki maga 40—50.000 pogányt keresztelt meg ezen a vidéken. A Társaság megszűntetésekor (1773) a megtérített indiánok száma a mexikói rendtartományban 1,220.000 főre emelkedett,

akiket vallási, mezőgazdasági és ipari oktatásban részesítettek a jezsuiták.

Nagyfontosságú volt a kanadai misszióknak a francia jezsuiták részéről 1611-ben történt alapítása. Az első hithirdetők Biard és Massé atyák voltak, akikhez azután mások is csatlakoztak. Közülök sokan, így Brébeuf, Daniel, Garnier, Jogues, Lalemant, Chabanel, de Lalande, Goupil, a huronok és az irokézok térítése közben vértanúhalált haltak. Kanadából 1700-ban kiindulva, a jezsuiták telepeket létesítettek a mai Egyesült Államok területén, így Michigan, Illinois, Indiana, Ohio, Missouri, Louisiana, Missisipi és Pennsylvania államokban.

A Társaságnak ugyancsak régi missziós területe volt az ú. n. keleti vagy levantei misszió, amely magába foglalta Törökországot, a görög félszigetet, Szíriát és Egyiptomot. P. Zgoda merész bátorsággal — többek között — egészen a tatárok országáig jutott.

Ausztráliába a XIX. század negyvenes éveiben érkeztek az első jezsuiták. Az egykor szerény misszióként indult település ma már önálló rendtartományt képez. A múlt században osztrák jezsuiták alapozták meg a jezsuita missziót, nyomukba léptek az írek.

II.

Így sugárzott ki az egész földre Loyolai Szent Ignác apostoli tüze és a világot Krisztusnak hódító buzgósága. A következő korszakok jezsuitái csak folytatták az elődök munkáját és elmélyítették az ősök kezdeményezését.

Ma is — 400 zivataros év után — közel 4000 jezsuita fáradozik a Krisztusország terjesztésén, akik 50 virágzó missziót látnak el elsőrendű munkaerővel, közel 200 millió pogány között működnek a föld minden jelentősebb részén.

Közljük a jezsuita missziószemélyzet adatait. Nem számítjuk a szorosán értelmezett missziók közé azokat a területeket, ahol szervezett rendtartományok működnek. 1940 elején így alakult a jezsuita missziók képe:

Misszió neve	Jezsuita hithirdető			
	pap	papnöv.	testvér	összesen
Ázsiában:				
Közelkelet (Török o., Szíria)	122	34	53	209
Galle (Ceylon)	43	11	12	66
Trincomalie (Ceylon)	19	7	4	30
Japán	61	26	12	99
Batavia (Jáva)	106	70	26	202
Ahmedabad (Előindia)	26	28	7	60
Bombay "	76	40	19	135
Calcutta "	118	41	15	174
Calicut "	69	49	24	142
Goa "	28	26	13	67

Misszió neve	Jezsuita hit hirdető			
	pap	papnöv.	testvér	összesen
Madura (Előindia)	180	84	49	313
Patna "	55	34	5	94
Poona "	34	18	9	61
Ranchi "	111	39	13	163
Bagdad (Irák)	10	7	—	17
Fülöp-szigetek	131	103	38	272
Kínában:				
Anking	49	22	17	88
Hongkong	28	19	—	47
Kingsien	17	19	4	40
Macao	18	4	4	26
Pengpu	31	13	5	49
Shanghai	136	62	54	252
Sienhsien	70	48	26	144
Süchow	31	21	8	60
Taming	19	10	10	39
Wuhu	52	25	20	97
Afrikában:				
Broken Hill	15	—	16	31
Salisbury	63	4	30	97
Kisantu	40	10	19	69
Kwango	52	12	12	76
Fianarantsoa	60	28	19	107
Tananarivo	62	34	24	120
Amerika:				
Matto Grosso	6	—	4	10
Alaszka	21	2	9	32
Caughnawag	4	1	6	11
Déldakota	20	10	24	54
Kanadai indiánok	17	2	9	28
Magdalena	9	—	8	17
Manabi	8	—	2	10
Szikláshegyek	26	2	6	34
Tarahumara	9	3	5	17
Brazíliai japánok	5	5	1	11
Északamerikai négerék	32	14	—	46
Brit-Guyana	32	—	—	32
Brit-Honduras	24	3	4	31
Jamaica	39	—	3	42
Oceánia:				
Karolina, Mariana, Marshall-szigetek	15	1	17	33
Vagyis összesen:				
áldozópap	2221			
papnövendék	994			
testvér	687			
összesen	3902			

Munkatársaikkal 12.084 különféle fokú iskolát tartanak fenn és vezetnek félmilliónál több tanulóval. Az iskolák közül 15 egyetem vagy ilyen jellegű kollégium. Fenntartanak 15 árvaházat, 70 kórházat, 349 orvosi rendelőt, 25 nyomdát és

115 folyóiratot adnak ki. Lelkipásztori szolgálatuk megvilágítására álljon itt, hogy 1938-ban 234.878 személyt kereszteltek meg és templomaikban 28,389.112 egyén vette az Eucharistiát. Mindezek adatok és számok, melyek hősi lemondásra és önfeláldozásra engednek következtetni. De éppen ez a két tulajdonság ad értéket és erőt minden jezsuita tevékenységének és hatékonyságot a meghirdetett igének. Az Ige férfias és elszánt szolgálata révén vált Loyolai Szent Ignác és rendje Krisztus arcvonalán ható, alkotó és gyarapító tényezővé a Krisztusországban, vagyis a világhódító Jézustársasággá.

Gyenis András S. J.

Irodalom. *Otto Albeit*, Kirche im Wachsen. Freiburg, Herder, 1940. — *Bangha Béla*, Képek a Jézustársaság történetéből. Budapest, 1940. — *Jab-ionkay Gábor*, Loyolai Szent Ignác élete. Két kötet. Budapest, 1921. — *Pinzger Ferenc*, Magasztos eszmék útján. Budapest, 1931. — *Lévay Mihály*, A kat. hittérítés története. Két kötet. Budapest, Franklin. — *Reisz Elemér*, A Jézustársaság és a világmiszió. Budapest, 1942. — *Osserv. Romano* 1940 aug. 10. *Castellani József* cikke. — E közlemény megjelent az *Unió Cleri Pro Missionibus* XV. évkönyve (Budapest, 1940) 16—23. lapjain. — Mint rádióelőadás elhangzott Budapesten, 1940 dec. 29.

TARTALOM.

	Oldal
Előszó	3
Xavier Kelet kapujában. Irta Gyenis András S. J.	5
Ki volt az első magyar jezsuita? Irta Gyenis András S. J.	12
SzTélső római Collegium Hüffgaricum alapítója. Irta Gyenis András S. J.	18
Bethlen ésí JCáldi ialálkozása Irta Gyenis András S. J.	25
A néger rabszolgák szolgája. Irta Frideczky József.	30
A vad indiánok apostolai. Irta Frideczky József	44
A Bollandisták Társasága. Irta Gyenis András S. J.	58
A Szent Szív követe. Irta Kovács Jenő S. J.	87
Utcák és terek forgatagában. Irta Hamar Zoltánné Királyi Mária	96
Tirol lelkiatyja. Irta Hamar Zoltán.....	103
A kínai császár udvari festője. Irta Cser László S. J.....	114
A magyar nyelvtudomány úttörője. Irta Kisbán Emil.....	117
A hit és igazság hőse. Irta Dénes Tibor	139
Magyar jezsuita portugál börtönben. Írta Szétsy János	153
Külföldi író rólunk. Írta Schmidt Jenő.....	161
Íme a főpap. Irta Gyenis András S. J.....	168
Biztoskezü kormányos. Irta Gyenis András S. J.....	175
A változó csillagok állandó figyelője. Irta Tibor Mátyás S. J.....	198
Magyar hithirdetők Zambéziiben. Írta Gyenis András S. J.....	207
Az ifjúság atyja. Irta Nagyfalusy Lajos S. J.....	242
A szociális igazság harcosa. Irta Kerkai György S. J.....	251
A lélek mindenese. Irta Josip Predragovic S. J.....	263
Aki hazatalált. Közli Gyenis András S. J.....	288
írás és szó mestere. Irta Hajdók János	299
Krisztus arcvonalán. Irta Gyenis András S. J.....	324